

کوردستان

يان كلۆلىي نەتەۋەيەك

دواي نه وه موو زانياريه، ليټورډني چي؟

ورگيرانی نه ئينگيز ييمهه

Figure 1

100

Keywords: *work engagement, organizational commitment, turnover intentions, organizational citizenship behaviors, organizational trust*

تصنيفات: ا. ح. ج. د. هـ.

حکومتی هدرنی گوردستان
وزارتی روشنیری
بدریومدریتی گشتی چاپ و بلاگردنه وه
زنهره (۱۶۹)

کوردستان
یان کۆلۆیی نەتەوەییەك

دواي ٿڌو هڻو زانپاريانه ليپورڊني جي؟

فوری سینی
جوناگانہ سی - رائیال

دابښتنه وي کوردييه که ي و پښه کی
سالح محمد ندمين

ورگیزانی له نینگلیزیه ده
د. محمد صوفی شالی

۲۰۰۲ سالنامہ

كوردستان يان كلۆلىسى نەتەۋەيەك

✦ بابەت : سىياسى

✦ نوۋسىنى : جۇناتان سى - رانئال

✦ وىرگىزلىق : ئەلنىڭ ئىگىزلىك ۋە : د. خەسرەۋ شالى

✦ دارىقتىنەۋى : كوردىيە كەيۋى پىشەكسى : سالىح مەھمەد ئەمىن

✦ ئەخسە سازىۋ بەرگ : سۇزان ھەبىدوللا

✦ سەرىپەرشتىيالى چاپ : غەتا مەخمۇد

✦ چاپ : چاپخانىسى بىرھەم

✦ تىرلۇ : (۷۰۰) دانە

✦ ئىدارە سېلىنى (۱۰۶) مىنۇتلىق رۇشنىيىرى سالى ۲۰۰۲ مىنۇتلىق پىندراۋە

ناوهرۇك

ئا- ئاۋىزىڭ

پ- چۇنلۇق مىۋاتقان

پ- ئىپادى كەتتىمىكەنمۇ سەبارەت بىلىۋىسىمىز

چ- كۆرۈڭ پىششىقلىقنىڭ رىكەتلىرى KAW

ت- پىششىقلىق

ك- پىششىقلىق بىلەن

گ- ئى. ئىس. ئىپادى / پىششىقلىق پىششىقلىق

ئ- ئىشلىرىڭنىڭ كەسۋ كەتتىمىكەنمۇ

-دوۋا زاتىنىڭنىڭ ۋا چۈن ئىپادىنىڭ؟

- ھەلەلەتتە

-مىزانو چۈشەنچە بىلەن

-كەتتىمىكەنمۇ كۆن - يان زۇلۇم بىلەن ئىس بىلەن

-كەتتىمىكەنمۇ: كەتتىمىكەنمۇ بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-سۆزلىگەن كۆنمۇ: چەتلىك بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

- ھەلەلەتتە كەتتىمىكەنمۇ

-چۈشەنچە كۆنمۇ: كۆنمۇ بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-بىر چەتلىك

-ئىس كەتتىمىكەنمۇ بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-سەددى بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-سەددى بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-پىششىقلىق بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

-سۆزلىگەن بىلەن ئىس بىلەن ئىس بىلەن

جۇنئالتان سى. رانداڭ

زىياتر لەچارمكە سەمىيەكە ۋەكە پەيامنىرىكى جەنگ ناۋى مەركىزىي، كىزانى كورد
گەمەرتىن پەگەزى مۇقائىمى سىراشنىۋى سىراپاى دۇنيان ۋە لەمەمۇ ھەلۋو پۇرۇدە
سىرەگىيەكانى: ئىران، لىسەنلەل، تۇركىيا، لۇنيان ۋە غىرائدا ئاۋىيەنى، ۋىستى لەشنىۋى
گەمەتنىكى بەگاۋخۇى سەمەدى ئۆزەيەم، سى مانگىكە لەئاۋىيەنى سى مانگىش لىيەنە
دۇرۇيەت ۋە لەبارەيانەمە پىۋىست .. ئەمە ھەر يىزۇگەيەك پىۋى، لەسەپرايىكىدا پۇى ھات. بەلام
نەۋكارە پىۋىستى بەزلىيەرى زىياتر دىگەرد .. چەندىن شەپو پىكىدان ۋە بەگانى رەمەلۋى
شالۋىردنە سىراۋان، دىۋىش بەگۋەل سىرەمۇگەمەنەن كارىيەتنىكەردى ئەم بەرەمەسى
گەمەسە دىگەندە، پەشنىۋى رەپۇرتىكە لەسەم گەمەستەن دىگەرد، گەمەتنى لەشنى
سىرەمۇگەمەنەن كارەمەتلى دىيەلمەتەنەن پەمەريەنەنى خۇرەمەتلى تەۋەست .. پەمەراتىكى
سەپىر سەمەدى پەيامنىرىكى جەنگى سالانى ئەۋەدە.

لەمەنلۋى كوردە، زەپەزەكانى دۇنيا ھەمەشە پەلەنى يارمەتەندەن پەندەن، ھەمۇ
جەمەتكە پۇ گەمەشەن پەمەريەنەنى تەپەككەن لەگەندە كەلەمە خۇشيان لەم پۇمە دىستى
بالاۋان ھەمۇ. ((پەندە)) گەمەلەرى ئازىيەنى ۋەپاۋى شەپى تەۋەلى كوردەمە دىۋىتە باس
لەپەسە ۋە مۇستەپەندەن دىگەت، لەتەنەشەنى كەتەمەكە ئورۇمان دىگەمە. چا چۈنكە
پەشنىۋى جۇرۇ جۇرۇ گەمەشەنە سىرەمۇگەمەنەن دىۋىتە ۋەمەسە ئەمەلەنى نەزە
ھەلگەمەن ((مەلەمەت)) ۋە پەشەمەگە پەيامنىرىنى رەپۇتە، بۇزە پۇتە تەمەنە ئورۇمە
كەمە كىيەنە پەندە ۋە رەستەمەنى تەشكە بەكات.

له‌بارەى كټىبه‌كه‌وه

له‌م لا پهلەى په‌سانىزىكى كارامەى جىنگه‌وه، كه‌مه‌مه‌ور كه‌سىنىكى دىسى زياتر شارەزايسى
له‌كه‌يشەى كوردەدا هه‌مه‌، راستى سه‌بارەت په‌گورستان ده‌لوونىته‌وه ((راندل)) كورد ووشيار
ده‌مكاته‌وه. نووسىنه‌مكاني هه‌رمه‌م له‌مه‌نه‌امي هه‌ست و نه‌ستىكى راست و ديارى‌كرائى له‌م
كارانه‌وه دهن كه‌له‌بارەيانه‌وه ده‌نووت..

كرىستۆفەر هه‌چنس: واشىنگټۆن پوست بۆله‌ ورد
گومانى تهنه‌ نىيه‌ كه‌كه‌يشەى كورد له‌مايه‌نجه‌مكى نزىكه‌دا جارىكى تر ده‌مه‌قوته‌وه، له‌م كټىبه‌
هه‌نجگار تايه‌مه‌تيه‌ له‌نيستاره‌ له‌وه وريامان ده‌مكاته‌وه، بۆيه تاكرين پشتگووى به‌خه‌ين.

دروشه‌به‌ سى هولجروك

په‌كه‌له‌رى رۆكه‌ه‌وتى ده‌په‌ته‌لى پۆنه‌يا

سه‌بارەت په‌نووسه‌ر

"جولتان سى پاندال" راكه‌يه‌نه‌زىكى سه‌ره‌مكى هه‌رفه‌ ده‌ره‌كه‌يه‌مكاني "واشىنگټۆن پوسټ"
له‌سانانى شه‌ستهمه‌وه له‌"كه‌نگز" وه له‌بارەى گرنگه‌رين ماملانىمكاني له‌م چهند سانه‌ى ده‌يه‌ى
له‌وه. نووسه‌رى كه‌شتى سه‌ره‌تاسه‌رى "كرىستهان وارلورنس" و "سه‌ره‌ه‌زويه‌مكاني ئيسرله‌يل" و
"كه‌پى لوبلان"، له‌كه‌پى له‌به‌ره‌ى چىنگه‌دا ده‌نووت له‌ما له‌پاره‌س نه‌شته‌جه‌به‌وه..

کورنه پیتسه کیبه کی 'پنکراوی ویلز بۇ یارمه تیدانی

کورنه KAW

بهره مەسی "نوی ئەم ھەموو زانیارییە ئیپۆرەشی چی؟" ی "جوتانان پاندال" جیاوازی ئەگەل ھەموو ئەو بەرھەمەکانی تەردا ھەمە کەسەبارە ی کورد ھەو خۆیندو مانەتە ھەو. زانیارییەکی بێلایەتە مەسی، ئیگزیلە ھەو کەلەشی، چ ئەوانە ی خۆی و چ ئەوانە ی ئەسەر ھەو یانەر پەنگراو کەلە ھەو وەرگرتوون ئۆر ئایا بێن. خۆینەر بۇ خۆی ھەتوانیەت بێر یار لەسەر چۆنیەتی ھەو ئەو کەن بەت. ئەم چاپکراو کەرنکی وا ھەتات کەنەر کەسانە ی ھەمەو ئە راستیەکان ھەو ئورەوون بۇ چۆنەکانیان لا ھوون بێتە ھەو.

ئورەسەر، بەلێکی ئاروانە ھەو پەنگای داین کەلەگەرنی بابەتە کەیدا بۇ زماشی کوردی ئازەبێن، بۆیە پەرنی زۆرمان بۇ ئەو ھەلۆیستە جوامێرانە ی ھەسەر، لەمێنانە ی ئەم بەرھەمەیدا، "KAW" بە ئەزەری ھەلەکانی "جوتانان" دەمێنێتە ھەو.

سەپاسی زۆر ھەمان بۇ بەرپۆزێن "د.خەسەرە شالی" و "سەلح محەممەد ئەمین" ھەمە، کە بەبێ ھیچ مەرجێک بەرھەمەکان کورد کوردی، ئەو بەرھەمە ی کەبەبێ یارەدەدانی پەرنیستەر "کەندال ئەزەن" ی ئەنستوتی کورد ئەھەرەنما، کە ھەنەدەن و بەشداری ئەھەلەسەرانی خەرجە کەیدا کوردەن، ئەدەتە ھەو.

"کە ی ئەو ئەھلەو KAW" بە ھیوا یە وەرگەرنی ئەم بەرھەمە بۇ کوردی، کەپنۆیستە بێتەسەر چارەمە بۇ ئەو ئەوانە ی ئەھریاری سەپاسی ئورۆژی کەلەگەیاندا بەشداری ئەکەن، جینی پەزەنەندی کەلە کورد بێت. پەزەنەمان وایە چارەسەری ھەموو ئەو کۆسپانی دینە سەر پەنی ئارەزوو پەزەنگەرە کە ی پەنگەوتن. بەکات. بەھیوا ی ئورۆژی بەرھەمەو ئیپۆرەشی ھەو.

مەرگەن ئاروانەس

سەرۆکی KAW

د. شەوان موقەس

سەرۆکی KAW

پېښه کی

کمدار شقنموی و مرگېزانه کی له لم کتنېه نایابه ی "راندال" م تلواو کړد، وک کابرای خاومن سکالا، بدمبار نووسینمکوه پې حالی خومان دمرگرم؛ چونکه دواي لهو زوړو ستمه ی- لمرمتمای میژوړموه بمنتوه کلوله گمان کړاوم، لهو همموو نورچدانو گلاندنهی، راندال وتلی که "همموو خمتاکان لمرکورد خویسره نییه"، هیشتا کښه گمان نهک هر چارمسر نه کړوه بلکو بمرنامه یکی پوون و ناشکرای واش یو چارمسرگردنی لمارادانییه، چا بمرنامه چ له لای زلهیزمکانی دونیاوه بېت یان لای کوملمو پښکخراو پارتو سیاسیه گمانی کورد خویسره بېت، به لام کوردو پښکخراوه سیاسی و کومه لایه تی و رۆشنمیریه گمانی سووړن لمبردهوامی هو له گمانیاندا پې بمرمپښمیرمېردنی کښه گمان و رزگارپوون لمرگړی ژور دهستی، که کم کورد همیه له همموو په شمعکانی کوردستان و هرکړییمکی کړی لهو دونیا ییدا بژوی هسستی پښمکړدیت. کومسپی گمروم لمری لهو کلولیه ماندا، وک خومان دمرگمان پښکروموو لیکلؤلرموه بیانیه گمانی گماندو ته بهوایه کمبشتیکی "بؤماوه-موړو" ی دابنیز لمرخوین و پښکاته ی کړومؤسممکانی کورد خویدا، دوویرمکویه، نه گمچسپ لمرانیش باومریان بهوه هیناوه گمؤگاریکی زوړی همیه، بمتاییه تی که کوردستان بووپیته دوویرمکویه بدمولماتنیک گمارز دراییت کمپښمکانیان به خوینی سمری گلمه کی تینوېن و، گمر لمارو یکتیردا له همموو شتیکدا ناکوله بووین لهو لمراندنی کوردا هیند کون موو بمرنواپاندا تاچیت و، همموو توانای خویشیان پې نه هیشت بگمپښته لاولای لهو نمتوه کلوله بگمچسپترومو دهمن تا پمستړین دای یو پښمکوه. لمرم لمرم بمرمپښتیر بمرمووی خاکه کی خومان دمرزیت بمتوپ و لمرؤکو ناهممولرترین چمکی کؤکړی دی و تیا ماندا تاقیده کړتوه، هر لهو بمرموو مشمکه دمرکوتی زلهیزانی دونیا ی پښمکړت و له پښاو پاراستنی بمرمومندی خویاندا لمراسست همموو توانمکاندا دمرنه گمچسپ شمریت و دیزه بدمرخوڼه ی دمرگمن.

راندال کاتیک پرزوی نووسینی له م کتنېه ی بمریدا هات، لمرزور لاره ممرسسی کارمکمان بمرگړییدا داو ویشتیان پمشیمانی بگمکوه، به لام شمدای ی رۆننامنوموسیکی کارامی وک لهو

بۇ كارتىكى ۋا بىكاسانى مىلى پىئاسىزىت، بۇيە لەلى خۇيدا بىم پەندە كوردىيەى كورد كەملىت:
 "كۆم تا قورول بىت مەلى خۇشە" ۋ خۇى ھارۋىشتەن ۋ گىزۋەكەموم بىمەدىان كوردىمەى ۋ
 مېنچاىدا مىلى ئار، چۆنىتى ھەلگەلەمەى زۆر لەو مېنەنەشى لەدووتىنى ئەم بىرەمە بىنرخەدا
 بۇ باسكردوین.

نوو سىزىك گىمى بىسۆت شىتەك سەبارەت بە، پودولۇك، بىسەرھاتەك يان كارەساتەك
 بنووسىتەمە كەلە، كەسانىكى بىستىتەك، لەدووتىنى كىتىنىكدا خۇنىدىتتەمە يان سىر
 بەلەيەنىكى مەلەنەكە بىت، زۆر لەو كەسە جىاۋازتەرە كەلۇى تىايدا ژىابىت، مەرگەساتى
 رۇزگارمەكەن بەچاۋى خۇى دىبىت ۋ تۇقاندىتقان ۋ مۇقەتتەكەلى لىزەرچىت ھىچ شىتىكى دى
 بە بىسەرھاتەكەمەى نەبەستىتەمە لەناخىشەمە كارىان تىگەردىت. پاندال بۇ خۇشەبختى
 كورد لەرۇزگارنىكدا دەستى بە چىبەجىنكەرنى پۇرۇمەى كىرەۋە كەلەكەشەى كورددا بە
 ۋەرچەرھانەك دەمەرت. ھۋاى كوردقۇرنى كىمىابارەنكەرنى كۇند ۋ شارۇچەك كوردىيەكان ۋ
 لەنەلەكەرنى خەلەكەى، ۋەك پەمەمىزى رۇنەمەسەك چۆتە سىنورى توركىاۋ، بەچاۋى
 شارەزەمەكى كارەمە، ئەم چۆرە بىسەرھاتە جەرگەنەى لەدىدا ھەزاران مۇقى تۇقۇبى ۋادا
 دىۋە كەبەرتكەمە لەدۇزەخى ۋاھەمەلەرتىن ۋ بى بايەختىرە ۋ سامەكەرتىن چەكى كۆكۈرى
 قەدەمەكراۋە لەرەزەپەن. جەمگى لىئەن غىراق ۋ لەمەگەرتى ۋولاتاش خۇنەل ۋ بۇ غىراق،
 دەمى ئەم رەگەمەنەكە ئازدەنەى كەبۇ چەند رۇنەكە مەدىاى دۇنیا لەرەى ئىزەمە دىمەنى
 ۋەرەزەكەرنى كەش ۋ ھەۋاى دەمە بىمەرى شارى ھەلەبەمە خۇنەكەنەكەن پەلگەياند،
 دىخست ۋ كراسى گومەنى ئاۋدەمەنەش بىمەرى سىمەكارىيەكە رۇنى غىراقدا كورد، ئەۋرىش
 لەكەتەكدا ھەلەبەمەى ۋ گەمەنى ۋ قەدەلەخى ۋ بالەسەنى ۋ بادىئەنى ۋ خەلەكى سەرجەم ئەم
 ئاۋچەنەى بەھالى ھەلەبەمەى پەپەن، لەشارە كوردىيەكەندا ۋەك تەلەكە ۋ مالى قاچاقەن كۆن
 بىمەن بەمەياندە دەگەن تا ئەمەنەش بگەن ۋ بىمەردى ئەلەكەكراۋەكانىان بىن، زامەزەكان
 لەپىئەن بىرەمەندى خۇياندە ئەنگى ھەمە مەدىاى دۇنیاىان كەكەردەمە.

پاندال پەكەكە پەۋە لەم پەمەمەنەكەى كەبۇ پەلگەياندەى ھەلى پەپەرنەكەى كوردەستانى
 غىراقى ۱۹۹۱، بىنەرتىن كەت خۇى گەياندەكە ئاۋچە پەكارەكەنە ۋ بىمەۋا راستى
 پەدەمەكەندا چۆمە تەۋەنەكەنى پۇنەم گەلەكە شتى گەنگى يەكەلەكەرتەمە. كاردەمەى قىنى
 پەنگەۋە خۇرەدەى كوردى ئەۋرىشەى، بىرەمە پۇنەمە دىۋە تەمۇقەنەكەى غىراق بىنىۋە،
 بىشەدەرى پەۋە مەلەبەكەشەى كوردەمە، بەجۆرەكەشە لەبەرەمە نوسىۋەتەى كەدەستى
 خۇنەنەر دەگەرت ۋ ھەنگاۋ بىمەنگاۋى پەنگەكەى پەۋە پەدا كەردەۋە، بىشەۋەكە ۋ بۇى

باسمکات گههه لهخوی بوهشیتوه. راندال کز لهباسگرښی هلمو خراپهکاری و تاوانی هیچ کس و لایمن و رژیم و دولتیکه ناکات که دپوړونیک دمستیان لهبسههراتهکاني کورددا هېووبیښت و زږد پوړووی و بېبی پیچوپهتا، پمخنه لهملوړنست و پمختاری سرچمیان دهگریټ و تاوانباریشیان دیاریدمکات.

پنډمچسې راندال پرنلمایکسمرانی (مېهېست لهو نووسرو کوردناسانهیه کهپښستر تالیکرنهوهیان لهکښه تالوزمکهی کورددا هېووه) کاریان ټینګردیښت، بهتایبمېتی لهوانه ی وایر لهگورد دهکمنره، گهههشک ووستاوینت و همیش ههکلی دی بیرای بؤ گردیښتوه، چونکه کورد گرتووشی گرفتیک بېښت - کهبردهوام هېهتې - لهوا ناتوانیت چارهسرزکی بؤ ببینیتوه. لهوما سرگوزشتیمهک لهگریښتوه تیایدا خوی لمبری کورد بیر لهچارهسرگرښی گرفتیک دهکاتهوه کهخوی وتلی "بؤ یکهمینجاره لمبری ټینګدان و شینانن، چارهسرکات" لهویش: کاتیک لهلمهیهکی باریکی چایامکداو لهروژنګدا کهبلر رنگای گرتوه دوپاس پووبهپووی یمکری دین، نظهرمکانیش لمبری دلیمزن و بکهونه خاوینګردنوهی پنگا تمسکه، دهکونه شاتمات بسمه یمکرتدیو، پیاوښان خویان به کلاشینکولهکانيانوه بادهمن، پاندالیش بهو تهمنهیهوه - کهلهوېسا سېر پهنجا سال بووه - ټولی ټپهلمکات و بهخاکمنازکی ناو چینهکهی خویان دهکوتته پنگا پاکگردنوهو، کهلنډهپښتوه لهماجا بسمهرياندا لهلمیزښت و بهزمانی ټینګلری (کهخوی بلنیا به کسپان لوی تی ناگن دلویان لیدمکات سرکهکون و بهون پنگهه چولیکن چونکه لهه پلمهپمېتی. لهشویښکی تریشدو، لهکاتی هیزشکهی پارتیدا بؤ سلیمانی کهلهو و براندرزکی لهیانهریت بهرو لهلاچوالان بولای مام جهال بچن، هیزمکاني پارتی بهجزیکه پهرش و بلو دېن، براندرهکې راندال دلنیت گهر یمکنتیهکان لیزانن و پزیکه هاومن بیروه بنین لهوا زږد لهمانه دهکوژن. وه بلینی بملیعا پښننیاړهکې بؤ گردېن، ټیتر هر لهومنده دهزانن لهبرزاییمکهوه یکه پز هاون دهزښت بهمانهوه بههپهپوړی راندال و براندرهکې دهريان دهېن. لهههشيان وا دهکپهښت کهکورد گهر بملیعاش بیت دهېی پئ نیشاندزکی هر هېښت لهگینا خویان هرک بههچ ناکن. نيمه لهپاریس، لهبارمکای لهنستوتی کورد لهو پرسمیارهمان بهروپوگردوه، لهوه لومدا پښپاگهیانديک کهمېهېستی وای نهپوه. راندال لهیک دوو شویښی تردا تاماره بؤ لهوه دهکات که: خوی و براندرهکاني سمریان لهو کوردانه سوپماوه کهلهغیرلق و تورکیادا دهژین و، وه عهروپ زمانې عهروېی وه تورکیش زسانی تورکی دهزانن و کهچې سووړن لهسمر کوردیښی خویان. منیش لیزهدها سمر لهو لهبراندرمکاني سووړهپښت کهداوا لهکوردیک دهکمن هر لهبرنهوهی زسانی نهتهوه

[illegible]

[illegible]

ستمه‌ی رژیم برپایه‌ی میکی وایوو، هرکسینک له‌سایه‌ی‌دا بژایه‌ده‌بو ایزانیایه‌که‌مهرخوی له ره‌فاره‌کاشی بربریس‌یار نیه‌ بجری له‌مهموو شتی‌ک بگردایتموه‌ نه‌مه‌ک. پژنم خراپسی بژ لینگ‌دایتموه. مه‌لا گورون کابرایمکی کوژیروو له‌گال پیرنه‌که‌نیدا له‌له‌خانوویمکی گلی پچوویمکی گهریمکی ملک‌مندی سلیمانیدا ده‌زمان، کوهرکه‌میان به‌تاوانیک گرتو گوللمبارانیا‌نکزه، بژ رژوی دوايش مه‌لا گورونو پیرنه‌زمان کوشت و خانوو‌که‌شیان به‌سهر شتمکانیاندا پروخاند، له‌دوای پاپهرین به‌لکه‌نامه‌یمکی ده‌ستگا به‌دناومگی له‌مظی سلیمانی به‌رده‌ستگموت، قیایدا به‌نیزه‌به‌ری له‌و ده‌ستگاهیه‌ سه‌بارمت به‌جینه‌جینه‌کردنی برپاری کوشتنی کس و کاری له‌و‌که‌سانه‌ی له‌سهر تاوانیک گوللمباران ده‌کران، پرس‌یار له‌مظی حاسمن مه‌جیدی به‌پرس و بگره‌ بگوشی ناوچه‌ی باکووری عیراق ده‌کات، ده‌ره‌مق به‌و باوکه‌ کوژیروو دایکه‌ پیره، له‌روش وا وه‌لامی ده‌دانه‌وه‌ که‌نه‌وه‌ باشرین هه‌له‌ بژ چارترساندن خه‌لکه‌که‌و نیه‌وه‌ ناییت کۆ له‌میچ شتی‌ک بکه‌نهموه‌ چیتان دوا‌لینک‌راوه‌پنویه‌سته‌ وه‌ه‌ خۆی جینه‌جینی بکه‌ن. په‌وه‌مگی دوا‌ی پاپهرین و گهرانه‌وه‌ی هیزه‌ سه‌ری‌ازیم‌کاشی عیراق له‌خۆره‌ نه‌بو، جه‌ماوه‌ری کوردستان له‌و نه‌ووتانه‌وه‌ گه‌لینک‌ کینه‌سه‌ی جه‌رگه‌ی دی، وه‌ سه‌ره‌ونگو‌مک‌رینی هه‌شت هه‌زار نفرله‌ی به‌رانی و له‌م‌قال‌کردنی نزیکه‌ی ۱۸۲ هه‌زار ژن و مندال و پیری کوردیان له‌یاد‌بوو، که‌ه‌یش‌تا هینده‌میان به‌سه‌رده‌ نه‌چوو‌بوو، هۆیمکی سه‌ره‌مکی په‌وه‌مگی سالی ۱۹۹۱ بوون.

پاندال له‌ به‌ره‌مه‌ید، وه‌که‌ له‌م‌ریکا‌بییه‌که‌ دن به‌وه‌دا ده‌نیت که‌ "نژد که‌م نه‌میت هه‌ستی به‌بوونی ده‌خه‌میه‌که‌ له‌م‌ریکا نه‌م‌کردوه، که‌وه‌که‌ ده‌خه‌ی له‌و پژه‌ی کورد سه‌به‌ستی رژوی په‌وه‌م‌کيه- له‌جینی خۆیدا بووییت". له‌م‌ریکا له‌گه‌ر جاران پاشق‌ولگرته‌کاشی خۆی له‌پزی پس‌پژانی پاشق‌ولگرته‌ی وه‌که‌ کیسه‌نجه‌ره‌وه‌ شانیه‌یک‌وه‌، له‌مه‌جاره‌یان نه‌که‌ هه‌ره‌سه‌وه‌ی بۆنه‌چوه‌سه‌ر، به‌لکه‌ سه‌ره‌که‌ "بوش" خۆشی دانی به‌و هه‌له‌ گه‌وره‌ید نا که‌نه‌وه‌ی به‌سه‌ر گه‌ل عیراقا به‌گشتی و گه‌لی کورد به‌تا‌بییه‌تی هینا.

له‌م به‌ره‌مه‌وه‌ له‌نژد نووسینی تریشدا به‌ه‌شیک له‌ کوشتاری نه‌رم‌نیه‌کان به‌سه‌ر کورددا ده‌هه‌نری، که‌ره‌ژنه‌که‌ چیه‌یه‌ کورد خاوه‌نی ده‌سته‌لات له‌بووه‌ تا تاوانی کاری ده‌سته‌لات‌داریتی به‌سه‌رده‌ به‌سه‌پننریت، پاندال له‌م نووسینه‌یدا قازمه‌ بژ شتی‌ک ده‌کات که‌ وه‌ه‌ خۆی بۆی چوه‌ به‌لای خۆئا‌واییه‌که‌نه‌وه‌ شار‌اوه‌یه، له‌روش مردنی له‌و چه‌ند سه‌د هه‌زار گۆرده‌ی له‌و به‌سه‌ره‌اته‌دا، چ به‌کوشتن و چ به‌برسیتی سه‌ریان نابۆره. سه‌بارت به‌شالاره‌مگی تورکیای له‌تا‌لورکی سه‌ر شاری ده‌رسیم و هم‌وو سه‌ره‌و‌تکه‌ره‌کاشی تر، له‌م نووسینه‌ی پاندالدا قازمه‌ بژ له‌مه‌ گه‌روه‌ که‌، "هه‌رچه‌نده‌ زه‌هه‌مه‌له‌ پوره‌لوه‌کاشی له‌و‌کاته‌ بژانریت، چونکه‌ نه‌رشیه‌هه‌کاشی

کۆماری تورکیا بىمۆزكراوى مابونىمىر دىشمىنمىر... "گرفتى گىمىرەى كورد بارمىرەنە كوردنى
 وولاتانى دونىايە بە بىسەرەتەكەنى، چونكە لەبەلگەنامەى پەسىمىرە نەهاتووە كەشونىناوېرى
 ئەوانە، خۆ ئەگەر رۆژنەكەى ئەتاتوركىش وەك رۆژنى عىراقى دواى راپەرىنى بىسەر بەتەبايە
 ئەوا ئەویش ئەوا ئەویش وەك چۆن بەلگەنامە سامناكەكانى بەعسىيانى عىراق ئاشكەراوون،
 چەندىن تەن بەلگەنامەى ئەگەمىر سەرسووپەين پەردەستەگەرتن و خزانە بەردەم پۆنگىراوكانى
 مالى مەزۇ، بەتەبايەتى پۆنگىراوى چاودىزى مالى مەزۇ - هيو مان رايەتس وچ - كەبارەكەكى
 لەمەمىركايمى ئەویش بىجگە ئەكتىيەكى ئەوێرە گىمىرەكە بەناوى كورد قەزى - جىنوسايد - مە
 نىدەكرد، وەك ئەوا مەستى مانگى ئابى ۲۰۰۰ يەشدا لەبەرنامەى - ئەنەمىركاوە - ى تەلفىزىونى
 mbc مەزۇ كرايمە، بەپەرسى فابىلى عىراقى پۆنگىراو كە خاتو - هانيا موقتى - رايگەياندا تا
 ئىستە هەوليان لەگەل چەندىن ئەولەندا دۆرە كەداوى دادگايبەكردنى سەرانى پۆنى عىراق
 بەگە، ئەمانىش فابىلى ئامانمىان لەو پۆرمە خەستوونەتە بەردەست، بەلام تا ئەو رۆژە هەچ
 ئەولەتەك ئامانمەبەو ئەو دوايە پۆشكەش بە نەمەرە يەگەرتووەكان بەكات. جابىنى گەر پەردە
 لەپەرى زىندە بەچالەكردنى مەرسىم و ئاوانەكانى هەلما ئايرىيە، ئەویش لەپۆزىنگەدا
 كەنەمەوولايەك خەرىكى خۆبەردە پۆشەمەوون لەكۆمارەكەى ئەتاتورك، كەس هەچى بە
 بەلگەنامەكان بەردايمە ئەویشيان بەمەردى هەلەجەى خەنگا و ئەردايمە!

كە كۆشەى بۆسنى كۆپەى سەندو موسولمانەكانى گەمارۆدان، ئەمەركا دواى لە توركي
 كرد، لەپەرى ئىسلامىتەيەكەمە يارمەتيان بەدات و مەشقى سەربازى بەلاوكانى بەكات. پەندال
 لەم پۆرمە چاكى بۆچووە كەمەلەت: "... بەلام كەس هەر هەچ نەيتە باسى ئەوەى ئەمەرد
 كەتوركايەك بەسەرىمەرى پۆشاسەى كەمەيتەمەى كوردىيەمە تىوگەلاو چۆن دواى يارمەتى
 موسولمانە گەمارۆدرومەكانى بۆسەنى لىدەكەرت؟" بەلاى ئەوانەمە گرفتەكەى كورد - مەروە
 راندالەيش بۆى چووە - لەو ئەدایە كەموسولمانە وولاتەكەشى بەسەر چوار ئەولەتى موسولماندا
 بەمەركاوە، بۆيە مەلەلانى ئەنەمەيەمەى لەگەل سى نەمەرى موسولمانى تەردايە، خۆ ئەوانىش
 ئابى بۆ كورد ئەوسى نەمەرىمەى دى لەمخۆيان بەگەن كە نەوتىكى بۆشومار لە وولاتانى نونىادا
 هەمىو سىيەمىشيان - توركي - خاومنى ئاوجەمەمەى سەرتايرى وایە كەلەمەنەزەندىمە
 خۆزادارايەكان كەروەنەتە سەنگەرى پۆشەمە لەپەرىمەوونەمەكەى پەكەتتى شۆرمەى
 جارانياندا، بەكەمەمەى سەربازى بۆ هەر كۆشەيەك كەلەناوچە نەوتىيەكەدا بەرەپاين. لەلايمەى
 تەشەمە دەسەلاتەدانى نەمەرە سەردەستەكان چەندىن بۆبىيانو بۆ لىدانى كوردى موسولمان
 دىنەنەمە، وەك لەم كۆتەبەدا هاتووە تەرك پەندىكى هەمە دەلەت: "كورد بەمەمە كافەرك

دەست لىكاروپارى كوردىستان (مەدەن) ئەم دەستئۆمەردانە ۋەبۇ ۱۰ سال زىاتر دەمچىت
 لىكاراداپىم، كورد سەرقات، ۋاقە لە پاپەرىن و دىۋى پەمەكى گەپەنەمە كىشانەمەى ئەزگاكەنى
 پۇتۇم، لەبەشىكى نۆزى كوردىستاندا بەرەى كوردىستانى دەستەلاتى گەتەدەست و بۇشايمەكى
 پەركەنەمە، كورد بەمەزى ئەس چەكە نۆزەى سوپا بەزىۋەكەى عىزىق لەئاۋچەكەدا بەمچىنى ھىشت،
 بەنۆزى چەكەلەپۋەن و پارتە سىياسەكەنىش كەتتە خۇسازدەن و دوستەردىنى مەلەشپا،
 ئەگەچى بارى ئابۋەردى و كوردىستان ئەم رۇزگەرەدا رۇچۋەپۋە. بەلام كورد ئەمەندە دىنى ئەم
 بارەى دور لەپۇتۇم تەپايەكەى نىۋان ھەزىزە كوردىيەكەن خۇشەپۋە بەرگەى نۆز لەمە
 تەمەمەرتەشپان ئەگەرت. خۇ كەپەرىارى ھەلپەگەردىنى پەرلەمان ئەم ھىند بەپەزىشەمەخۇيان بۇ
 ئەم رۇزە ئامادە ئەگەردە كەلگەن ئەم كەمە كوردىيەنى تەپاشپا پەۋىدا بۋە رۇزىكى مەنەۋىي
 كوردەى باشۋەرد. بەپەزىيە پەندەل ۋەقەنى كورد ئەۋلەتتىكى رۇز بەنۆزى ھەپۋە، دەستەلات
 كەتەدەست ھەمەمە لاپەنەكەى كەنۆرتەن ئەنگەيان ئەمەلپەردەكەدا بەمەسەتەنە
 تاپەنەمەكەش ژمارەى ئەنگەيان لەپەكتەپەنە نۆزىكەۋەن، بەمەزى ئەم رۇزەى سەدى (۵۷) ۋە
 سەرچەكە بۇچەنە پەرلەمان ئەنەپۋە نۆزىكى ھىچ ھەزىزىكى دى ئەمچۋە، پەرلەمانەكەمە
 ئەۋەتەش دىۋى بگەمە بەرەمەكى نۆز بە پەنچە بەپەنچە پەرلەمانەكە ھەكۋەتەن بەنۆمەردە
 پۇنچ نۆزىكى ايسەتى داشۋەرىش بۇ پەرلەمانەكە ئەرچۋەن. شارۋ شارۋچەكە كوردىيەكەن،
 بەپۋەنى ئەم ھەمەمە چەكەشەۋە تەپاش ھەلپەگەردەكەى سالى ۱۹۹۲ تاپەنەمەكە مەتارەمە مانەۋە،
 بەلام تەكۋەكەمەن ۋەدە ۋەدە سەرىان ھەلەلە، سەرقات چەند سۋەكە پۇنچە ئەنەتتىكى نىۋان
 مەلەشپاى ھەزىزەكەن سەرىان ھەلەدا، كەمەمەشە پەكەكە ئەمەمە پارتە سەرگەمەكە لاپەنەكى
 شەپەكە بۋە. پەشان لەپەكەمە رۇزى تاپارى ۱۹۹۴مە شەپەى نىۋان ھەلەلە لاپەنەكەى خاۋەن
 پەرلەمان و ھەكۋەت دەستەپەنچە، بەمەش كۈنە پەزىنى چەستەى كورد دىسانەۋە ئەمەكەرەمە
 ئاۋاقە مەنەكەنىشى شەلتەنى خەنەكەلە، بىئەۋەى لەبارەش بۇ دەستئۆمەردانە ئاھەمەلە
 ھەمەشەپەكەنى ئەۋلەتەنى ئاۋچە پەمەسا، ئەپە ئەم رۇزەۋە ھەلەكە ئەم ئەۋلەيە تەمەت
 ئەمەكەدى دورۋە ئەۋلەتەنى ئاۋچە نۆزىكە ئەمەتەمەمە، ئەۋەتەش پەستەمەخۇ پەشەكەلەنەنە
 كەتەۋەنەتە پەلەن ئەنەمەمە كەيانى ئەم كوردە نەپارەنى كەپەنەيان بۇ ئەم بەشەى كوردىستان
 ھەنەپۋە. ھەمەمە خەلگەى كوردىستان بەگەشتى و پارتە رۇنەفەۋە سەرىخەۋەكەن زاناۋ پۇشەپە
 نۆۋسەمە دىنەۋەتەنى كوردەى ئاۋەمە دەرىشەۋە بەتەپەتەى، ھەلەلى نۆزەيان بۇ رەگەرتەنى ئەم
 كەنۆنەپەدا كەنەنەز زەمانەۋە پەخەى كوردەى كەتەۋەمە ايسى بۇتە شەپەى شەپەى بەمەچ چۆرەك
 پەخەى بەرناۋە، بەلام سۋەدىكى ئەۋتۇ ئەپۋە، مەنۆۋى بىرايانى بابان ئەلەلەپەكى تەۋە بەنەۋەكى

ترموو مۆبىزانەتەر دووبارە مېژدو گۆزىيان بۆ زىندەبەچانگەردى ئەم ھەمەش خۆشگەرد، بەلام باروئۇخى تاوچەكەو دېمەنى پەنقاژو ھاولى مىرگەستى پەو مىژوويىيەگە چەند ھۆيمە دى كەلم پەرەمەدا، پاسگەرون، پىنى ھىنانەدى گۆرەشارگەردىگەيان گەرت. شەئووشقۇنى ئىتوان ئەو دوولاپەنە سەرمەكەيە بەرەمەدە تاھەمەلورەو گە مەسعود بەرزەنى سەزۇكى پارتى دېمەوگەرتى كوردستان، لەشوياتى ۱۹۹۶ئەلەلچاوپىنگەرتىنكى پەندالەدا، كەلخۇى ئەم كەتتەيدا باسەيگەردە، ۋەلويەتلى: ((شەئوپىنشىنگەردەگەنى مەلى موزفەمان زىئەنكى واپان بەگىنەشەى كورد گەپەند كەلمەبا سگەردىن ئاپەن، مەن لەمەپىننى دۆستە بىيەننىەگەنەندە ئەمەندە شەرمەزەم لەمپەشوارىنگەردەگەى تۆدە دوولە بووم)). (ھەنەا موفتى)) ش كەلەوگەت لەمپەشوارى لىبەوورەنى گەشتى ئىزە دەولەتى -مەنسەتى ئەمگەتەنەشەئال- بەرەرسى قايلى عىزاق بوو، لە ۲۱ئە تەمەوزى ۱۹۹۶ئەلەلچا سەردەنى كوردستانەدا، لەبەرەگەى "لەئەنى سەلەمەنى - رىگەلخۇى مەلى موزە لەكوردستان" ئەو بارەپەو وتى: "مەن پىنەوايە كەرمەكە ئۆد پەو لەمپەلەوونەو ئەوئە لىزەمەوە بەرەمەدا ئەمەھات پەویدە، ھەر لەدەلگەشتەمە بېگەرە تا ھەلگەتەنە سەر مەلەن و دەسگەيگەردى ئەندەمانى يەكتەو دەستەبەسەردەگەرتەو تالەنگەردى بارەگەى يەكتەو ... ئۆزەگەس ھەمە بەرەوود لەمەلەن فەستەو رەئەدا دەگەو دەلەن: ئىمە ھەنەمان ئەوئەنى رەئە دەسەلەنى رەئەم باشتەرە، ئەوئە ئىە سەرىستانە رەئە ھۇمان ئەرمەدەپەن- بەلام ئەگەس ھەلە ھالە بەمەزەرى ئىستە پەلەدەبەرگەت، ئەوئە مەن ئەمەلەمان و ئەمەگەت بەدەستەگەت تەزەتە بۆيە بەرەمەسە دوولۇتى كورد ئۆد پەشەپەن. مەن گە كورد ئەمە و ئەمەپەيگە ئەم پەئەنى كوردەم ئۆد لاپەو لاشەووە، بەلام سەرمەگەنە بەرەمەسە بەمەلەن گەلەكەشەپان ئەوئە بەرەمەدا ئەمەھات كوردەپان ... مەن لەگەل ھەلەو سەرمەگەدە دەلەشتەو، كەك مەسعود ئەكەلى ئەوئە دەگەت كەمەپە لاپەلەگەنە كۆشەتتە، مەم جەلەلەش دەلەت ھەلەوئەلەمان كۆرەمەنە .. پىنەووت ئەى كەتەتە گەر بەگەردەو مەلى موزە تاپەرەئەن پەنەست تاكات ئەمەندە باسە پەكەن، چەنكە ئىوئە سەرى زەمان و پەنى زەماتەن ھەر باسە پارەستەنى مەلى موزەلە كەپە بەگەردەوئە واپەيە ... فەمە پەنەوايە ئەو پەشەپەنەگەردەنى ئەم دوولەپەنەلەگەردەن دەپنەت بەگەردەوئە، ئەگەرسە ھەندەكە باگەردەنەمەكە گەر لەكەشەى كوردە دەگەت بەلام ھەرمەدەت بەگەرتە چەنكە سەرمەگەنە ھەپ بەلەننىكى ھۇيان تەبەنەسەر، چەندەن بەلەننەن دا كە ھەلە ئەمەشەتەنى ئەو پەشەپەنەگەردەنە بەدەن كەپە پىنەویدەو، بۆيە پەنەوئەتە فەمە ئەوئە باگەردەپەنەو تا لەرەنى دۆستەگەنەپەنەو كەرىان تەپەكەن و ئەو شەئەزەپەن بەگەن". رىگەلخۇى ئەوولە لەشوياتى ۱۹۹۵ئەلەلچا رەئەرتىكى ۱۷۸ لاپەرى ئەگەردە ئەمەلەپەلە ھەمان سەلەشەدا كەرا بەمەرمەو لەكەننىكى ۱۷۸ لاپەرىدە بەنەوى ((نەلش ەلەوود وادەلە ھەلەلەپەلە ھەمان سەلەشەدا كەرا

بەركۆتئىنا مەكەى واشتۇنەمە ئوۋى ئىبۇرئەمەى شەرى ئىئانىان، ئەمگەچى ھىشتا ھىنگاۋى كىرەى وا بۇ جىبەجىنكەردى خالە سىرەمكىيەكانىش ئەمەلە. بۇ ئىسەرىكاۋ وولاتانى ئوردۇپاش لەكىشەى كوردە. سىرى دىنچ خۇنەرى ئازىز، سەردەى سالى ۱۹۹۹، كاتىكە برابى بەرىزەم "ئەكتۇر خەسەرە شالى" يىزۇكەى وەرگەنپانى ئەم بەرمەى ۷ ئەركانەم، بىلەنمەدەى لىر پۈمۈە ھەر يارمەتىكەم پىنەرىت سۇقى ئەكەم، ئىتەر لەشۋىاتى لىر سالىۋە شەندەى بەرە. ئەكتۇر بۇخۇى مەلىت كە- وەرگەنپانەكەى بەبى "تەسەپوف" كەردەۋە -سەش لەدەپشتەمەكەىدا ھەرلەندە ھەر دەك لىر بەكە، كاتىكە ھەمۈرەشەم بەكۆمەپۈتەر تاپىكە، بەم پىشەكىيەشەۋە، دەرەۋە تا پىيادە بچىتەمەۋە پراى خۇزىم سەپارەت بە دەپشتەمەكە پىنەلىت، بىچەكە لەچەند ھەلمەكى چاپ و ەندەى پەستە ئىتەر بەمەمۈۋى قايلىۋە، ئەگەل ئاۋەزەكى ئەم پىشەكىيەشەۋە ھەرلەندە.

بەھىۋام بەم كارەمان تۈنەپىتەمان يەكەكە لىر بەرمەمانەى پىزۋىستەۋە لەكتىنەخانەى كوردەدا ھەبىت خەزمەتىكى پچۈكمانكەردىتەر، خۇنەرى بەرىزەش لىر ھەلە چاپانەى بەسەرماندا پەتەۋەمە دىنەم كاتى خۇنەندەۋە مەناسانى ھەستى پىنەمەكات، بەمانەمەشەت.

سالىچ ھەمەدە ئەمەى
بەكەلەۋى ۲۰۰۰ - ھۇنەدا

پیشگاہ بہ

جنیفلیا و جولو و لمرید کیوئی و نسو براہمنائی دی کہ گیانیان لہمست دلوو لہماو ماندا نسماون و ژوزیہ یان کوردن، بہ "کورت سخورہ" کلمساؤنی ۱۹۹۱ - ۱۹۹۲ دا پودلو مگانی کوردستانی عترائی یو ژومتہ برتارو، لہ تباری ۲۰۰۰ دا کوردا.^(۱)

چوناقان سی رافیل

دوای زاینیکی وا چۆن ئیبره دنیته؟ بیرگه رموه، میژوو گه ئیتک پارموی جوانکاری تیندایمو به چرپهو عواسته کانیشی دمانه له ته ئیتو. ههر به چوله وایمان دگه یه ئیت، بیرگه رموه نه ترسو نه نا زایه تی
لمانان زنی ...

ټاوانه لارو او ډالۍ په مگانمان د مکه په باغی پالو اړتیا من. ټاوانه پر له شرمه مزار پیمکان
غږه لگښت پیاوړه ده پلورنډ .. له ماله فرمې په دره غږتکې له مکه په سوزې کې پر سته ده ..

٢١٠. نيسن. ثعلوث

پەندى پىشپان

¹¹ نوسمر له ۱۷ ی حوز میرانی ۲۰۰۰ دا ناوی ((کورت سخورک)) ی زیاد کرد.

(۱)

ننگداری کەس و کارت کردوو

چار هەبە ساڵەکان پەخوڕ پەن، وەك پەكەم هەنگای گەشتی ناو بیابانێك بزو هاتیبێتە سەر بۆ
كەسانێك كە لەكۆمەڵگەیەكی شارستانی پۆشكەوتووئا چاویان بەدولیا هەلەبێت.

گۆڕووبەل، بێبان و بێنرو ۹۰۷

نیومۆزیمەکی بێگەردی مانگی ئابی ساڵی ۱۹۸۶ لەگەڵاری خوێرووی "مارتاس فاینیارد"ی ئا
پەلەمەك چۆلدا، كەلەگەل هاوسەرە بەگومانەكەم پەیتا پەیتا پێكە شەربەیی بێ رەنگمان بۆ یەكتر
پە لەگەردەو، یەزۆكەیی نووسینی كەتیبێك سەبارەت بەگۆردو گۆردستان بۆهات، ئا ئێستا ئەر
قەسەم لەگۆردا دەزەنگێتەو كەپێم وت: یەزۆكەیی تیشكەستە سەر گۆردێنێكی یەكەرووی
خۆرەواتی ئاوەراستم لەمێشكەدا، كەشتێكی لەسەرلۆی سەدەیی نۆزدەیم ئاسا بۆ رولاتیكی
ئەبەو، سێ مانگێك بەئاویدا بەگەردم و سێ مانگێكیش لێویدی دور ... ئەرە هەر یەزۆكەیی
سەیرانیك بوو .. راستیەكەیی ئەبەوایە زانیاری یاشتم لەر پوووە هەبەوایە، چونكە بەداخەرە زۆر
كەم لەبەرەیی گۆردەو دەزانسی، زانیاری وای لەئاو خۆرئاواییەكاندا كەمن. دیارە پەكەم
تافێكەردنەو لەگەل كۆردا زۆر بەخۆشكەر ئەبەو، چونكە كاتی پەیا مەزێتی "واشنتۆن
پۆست"م لەبەرو، چەند پوولەكی تەندەلێكی راستەوخۆ ئارەزووی ئەر كاریمان پەولەم ..
سەرەكی دەستپێكەردنی شەبەیی ناوخرۆی لوبان، واته ساڵی ۱۹۷۵، چەكەرلانی گۆرد
كەبەشێویمەكی كاتی بەرگی "ماو"ی یانەمان لەبەرگەردەو، بەزۆر نووسینێكەكەمان پێ
چۆلەردم. مەبەستی ئازەردانی مەیان ئەبەو، ئەنیا لەبەرئەرەبوو كە مەن لەر دەرووەسەرەدا
كەوتبوومە ئا شەپێكەرە. هەرچەم هەبەو لەدەستەدا، لەرەو ئێتر وام ئیبات هەكە هەتایە

^(۱) مەبەست مەوتەسی ئۆنگی (۱۹۹۳ - ۱۹۷۶) سەرۆکی پەرلانی كۆمۆنیستی سەینەر لەوێی ژێم سەرگەردەبەتی
شەربەیی كەكەبەرەو لەساڵی ۱۹۹۹دا، سەرگەردنی ئەوێ بەدەستوینا (وەرگەب)

ھەزرىمىيونى ھىچ شىئە بۇ خۇم نەكمە. ھەر چەند سانگىكىش ھۋاى ئەوھ بەچارى خۇم كوردو
 ئەلەستىنى و شىئە لويانەكانەم بىنى كە مېلىشيا دىانە ماپۇنىيەكان، بەزەبىرى چەك لەو خانووه
 پەرھووتانەى كۆنە گەھەمگىكى وپۇرانەى بىرۆت دەريانگەردن، ئەویش ھەر بۆلەمەى كەس
 ئەمەروویرى بارەكانیاندا نەھیلن .. نوادریش لەو ئۆلۆمەى سالى ۱۹۸۲ دا كەلەسرافیل
 لویاننى داگیرکرد، بۆە كوردیکە كەپنەمچوون پاسەوانى چەند ئەتەسروئەكەن، مالى برانەرەنگەیان
 بە "تار.بى.جى" كەولکرد، كەلەلای خۇى چینگەى بۇ دایینكەربوومو، مەنیش سەبارەت بەكئەشە
 ئالۆزەگەى لویان خەمەكى نووسىنى كەتئەكە بووم. .. تا قوولتر قە لەناسىنى كورد بەكەن،
 ئەمگەى بۇ پوختەى چەند وەتەمەكى ئاسایى بەگەنئەنە: سەدەكە بەرەلەنئەتە ئەوروپاىيەكان
 كوردەستانیان وەك خۇلەوا! ئەمەكى ئەمەركا، بەجەپەكە و ترەنەكە دایەنا ((راستىيەكەى "كارل
 سەى" كەنورسەرنەكى بىرەلۆو بەتاوانەكى ئەلمانیاو دافەنەرى چەركەى سەرمەزەس بوو،
 سەبارەت بە گەوانەكان "كەروى" و ھەندىيەكان، وەك لە بە -ئەترین كوردەستان- ئاوان دینەى و،
 لەسەر زەرى "ئەتەلۆنى تۆلۆپ" ى پالەوانەكى رۆمانى "ئەتەوانى ئەنى بېرۆرەت؟" دا كەسالى
 ۱۹۸۴ دەرجەو، پاسى كوردەستان بەشونئەنگى زۆر نووور چەپەك ئەكات. .. يەكەكە لەچەوئە
 خالەكەى سەزۆك "وومرو وەلەسون" ى سەرمەس يەكەم شەرى جەیانیش، قە لە پەمەیانەكى
 ئەمەروو رەكەت كەوۆلەنگى سەرمەزۆ لەجەستە داتەمەوگەى ئەمەرووئەتەى ھوسمانى بۇ
 كورد دەپۆت، بەلام ئەنەام، تۆرەكەى ئۆنى مستەلا كەمال ئەتەتۆرە پەتەكەردەو. پەشتەر ھەر
 لەوان كوردەیان لەوۆى بۆانەيەكان بەكەلەنناو، كەچى نوایى سەرجەم ئاوانە ئەتەمەيەكانیان
 لەگەن. نان. ئەنگەلەزەكان كەلەلەسەن كۆمەلەى ئەتەمەكانەو ئەمەكى ئاوسەوۆى وولەسى
 ھوسمانیان بەرمەوورەكەوۆە، لەپەنناو بەدەيەنناش ئەو ئەولەتەى كە "ئەلرەق" پان پەنەوت،
 لەسەر بەرمەكەرووئەى ئاوانە ئەتەمەيەكانى كورد سەوۆوون و پەرىرى ئەستەسەرەلگەلنى
 ھەموو ئاوپە ئەوئەكانەشەیان دەبوو كەكورد بەمەى خۇى دایەناو، بەزۆر بەخۆنەپەشتەن
 بەمەولەتى ئەلەلەنەو، كەتەزە لەزیز ئەستەلەنگى كەمايەتى "سەنى" ھەربەدا ئەسەرنەنەربوو
 ئەكانە.

ئەوكانە ھەموو ئەولەتەكانى خۇرەلەتى ئاومەست مەكەچى بۇچەوئەكانى خۇلەوا! بوون
 كەمەيەت بۇ لەواویرەنى شۆپەشە يەك لەوای يەكەكانى كورد، ئەولەتى ئەتەمەى ئاومەدى
 مۆمەنەیان ھەبەتو، ھەركەتەش پەنۆسەتەكەو مەترەسى لەيەك ئەزەكەوئەوئەى سەركەردە
 كوردەكان لەمارادابوو، ئەوا ئەسەوۆرە ئروسەكراوەكانى ئىوان خۇاندا ئیشى بۇ بەكەن. .. جا
 لەبەرمەوۆى كورد چەوئەمەن كۆمەلەى خۇرەلەتى ئاومەست بوو ھەروەشە، كەپەنگە ھەر

لەچیاکانی بەولایە نۆسخی ئسری نریه" و نۆریه هەرمەزۆدی توانا زێڕینییمکە خۆشیان لەدەستدا، چونکە چیاکانیان نەگەر لەرزگاریکدا نایوانگی کوردستانیان گەیا نەدیبێتە لوتکەو لەناستی ووتنیکی وادا دایان نابێت کەشانیازی بە خۆیمو کەربێت لەوا نیتەر چیدی پارزێگاریان پێنەدەگرا..

بۆ من گەشتێنە کوردستان کەئوسا پێم وابوو یان دەبێت لەعێزالمووە بێت یان لەئێزالمووە کارزێکی سەخت و ئۆلاریوو. پێشتر گەشتێنە کوردستان گەلی جار گەشتێکی زۆرخایمەنی لوتزیمبیل یان ئەویەمکە چەند رۆژێکی سولری وولاخ بوو، بەلام کاتیەک کەمەربوو وولت نزیکی شەش سال بوو لەگەڵ یەکتەدا شەپیان دەکرد چارە ییانیان نەدەوێست، بۆیە تورکیا بوو تاکە رێگا، لەوێشمو نەگەرچی بەرەسمی رێگا نەبوو، بەلام بەمۆی پاپەرەنی کوردەکانی ناو خۆیمو کەئوسا "١٩٨٤" موە بەریابوو نەنەرەشی ناچارێ نارەنی هێنێ سەریازی بۆ سنۆروە شاخاوییمەکانی ئێوان خۆیان و عێزاق کەربوو، ئەو سنۆورەنەش بەرەسمی دابەش و پەریزەشیان زەحمەت و پەرمەسی بێت. خۆ لە سووریاشمو نۆری دەوێست، چونکە تا خۆت لەپاسەواتانی عێزاق و ئەو تەلە ئێرگاویانە ئەریاز دەکرد، کەپێش گەشتێنە شوێنی پەریزەمکە بۆ بەلگامێتەنەمو خۆیان دایاننا بوون و کەبەلگاشەدەهاتنەمو دەبوو تەقە، دەبوو شەمو بەو کەلەکانی لەکەولە مەری ئوورەلر یان چووبی پە لەهەوا دروستکەربوون بە پووباری دەرچەدا یەپەریتایەتمو لەمجا دەرگەپشتیتە مەپەست. ئەوکاتانە "٥٢" سالان بووم، ٢٠ سالێکیشبوو پەمیاننێری جەنگ بووم بۆیە وام بەخۆدا پائەدەپەرمو کەخۆم بەخەسە کارزێکی وائالۆزمو. سەبارەت بە ئێران، کاتی پووخانی شاو سەرەتای کۆماری ئێسلاسی چەند جارێکە بۆم پێکەوت و چووم، بۆیە لەگۆرێ، یان لێستی پەشی "کایەتوڵا پووحوفا خومەینی" ئرابوو. خۆ نەگەر ئێزەیمکی سێ رۆژنەشیان بۆ پەیدا بکەدمايە ئەوا بەپێی ئەو رۆژگاری تاران و بەمۆی جەنگی عێزالیانەمو، پێی بەهێج پەمیاننێریکی بیانی نەدەرا بەرمو کوردستانی ئێران پەرات. جا چونکە بیرۆکە ی نووسینی کتێبەمکە لا چەسپی بوو، بەر لەمێنێشتنی "مارتان قاپن یارە" و بەرمو بنگە ی پاریس بوونەمو، جووتە پۆستالێکی ئیتالیانەر چەند پێنۆستییەکی خێرەت هەلەدەم کەپی ... جاری وەهیه ئەوەی پەمیاننێرێک بێری ئێناکاتەمو بێتەرێ، بەخت دەمێنێت و نۆزیشی سوود لێدەمێنێت، منیش هەر زوو شتێکی لەوبابەتەم هات بەپێرمو، یان وائەدەنی کەهاتیت، ئەوای گەمەنەمو مانگی ئەیلولام بۆ پاریس، بەمییینی "عەبدولرەحمان قاسملۆ"، کەمەرەستی سەرکەرمەکی هەلکەوتوو دێموکراتشولزی کوردی ئێران بوو، شادابوو، بەسەرەلێکی چاوچوانتەگەرلە هاتبوو ئەوروپا، پێشتر لە سەرەتای شۆڕشی ئێراندا، کەئوسا

"دە" سالىڭە بېرۇ، يەككەرىمان دەتاسى، لەتارلن دۇستايەتتەيەكەمان دەستېڭىڭىز، لە كوردستانى ئىزرايىلىدا پەرىسى سەند، لەوئى، لەداسەت قەدەغەڭىڭىزنى خوارمەنە لەقۇمارى ئىسلامى ئايەتۇللا، كەرىمىڭى بۇ خۇي و مىوانەكەنى دىدەننا شانازى پىئو دەڭىز .. پىڭكەرتەن لەقارمەنەيەڭى چەڭمەڭى "لەيلىت بانكە" چاومان بەيەككەرىمان، كەڭەيىشە شۆنەڭە، نۆنەڭىڭى پارىسى خۇي دىلواي ئىبۇردىنى ئىڭىرەمۇ بەرەمۇ ئۆتۈمبەيلىڭى "پىچۇ" ى كۆنى بىردىم، دىلواي ئەمەي خۇيلىك بەرەمۇ ناۋەدا سوۋپەندەيىمەمۇ كەڭە پىردەيىمە "كەلۈڭىڭى دىس لەيلىس" كە قاسمۇ بۇ خۇي لەمۇ چاۋمەنەيى دەڭىز، ئەمەس ئەمە پىڭىرەنەمەيەم بەلاۋە سەيىرەم، بەلام زۇر پىش ئەمە زۇرەي سالى ۱۹۸۹ ئىيىمە، كەلەمۇن ساۋىلكانە ۋەزىمان لەمۇچۇرە خۇپارستەنە ئەينابو، بەنەنەيى سەرىدەكەن بەدەست سىڭىۋېي ئىسران خاۋفكۆز كىران، سەن لە پىڭىرەنەمەڭى خۇم پاشاڭىز پىرەمەمۇ.

چۈنكە قاسمۇش، ۋەك زۇر ئەمەنەيى تىرى نەمۇنەۋى كۆرە دۇستايەتى ھۆكۈمەتى غىرائى دەڭىز، بۇ ھەڭىڭى ئىزە پىڭىلەيەڭى ۋاي بۇ كىردىم، كەلەمۇ ھۆكۈمەتى غىرائى قايىل بەكەت مەن لە لەستە كەمە پەشەڭى "سەدام ھەسەن" تە "لەيلىت پەس" ئىكەي ۋام بەدەنەيى، پىش پەمە بەدەنەيى پەلام ئىيەدا نەيىنەمە، لەنەشەمە بۇ سەۋەيى ئىران، كەرىڭى ۋەش بەكە بەرەمەۋەيى قالاڭە كۆرەڭىڭى غىرائىم بەكەمەمۇ كە "جەلال تالەبانى" سەڭىرەدەيەمۇ، ئىۋانى لەڭىل قاسمۇدا ئەكە بەدەدا باشە، ئەمەنەيى لەڭىڭى خۇيانەمە بەرەمەۋەيى كۆمەلەڭىڭى كۆردى غىرائى دىم بەكەمەمۇ، كەسەمۇ بە مەسەۋ بەرەنەيى پارىتى دىمەڭىڭى كوردستانەمۇ، قاسمۇ كەمەكە لەمەيان مەترەسى مەمۇ، چۈنكە لەجەڭى ئىران غىرائىدا لەيىڭى ئەمە لايان بۇرەمۇ شەرى لەڭىل كۆردى ئىراندا كىرەمۇ خۇيىن كەمەۋەمۇ ئىۋانەمە، بەلام پەيۋەندەيى بەرەنەيى تالەبانى تۇزىك باشتە پىرەمۇ.

لەمەنەمۇ ھۇيانەمۇ بىڭەمەنەيى شۆيىن پىڭەلەڭىڭى ئەلەيىن غىرائىمەكەنەمۇ، كەلەڭىڭى بۇيان دەرىكەرتە مەن لەمۇ پىرە شۆيىنەيى قاسمۇ بۇيەلەتەمۇ لەمەلەمۇ ئەمە لەمۇ كوردستان بەرەمەست دەريازمە ئەيىت. قاسمۇ چاڭى بۇ پىرەنەمۇمەمۇ كەمەيىتە باش ئەمە ئاڭاڭىمۇ كەمەلەڭىڭى غىرائى ۋە ئىۋانى بۇ ھەم كۆيى پەم ھەنگاۋ بەمەنگاۋ بەدەمەمۇ، خۇڭەڭى ئەمەس بەمەنەيىچەيە ئەمە پىرەنەمۇمەمۇ چەنە راستە، كەمەيىستەيى غىرائى سىڭىۋېي ۋاي ھەمە پەپۇرتەيى تەيىمەيى ۋا سەمەرەت بەمەمۇ ئەمە شۆيىنەيى بىيەلەمەكەن بۇيانەمەچەن ۋا ئەيى ئەمەنەمۇ دەمەنە، پارەيەمەڭى زۇرەيى بۇ سەريەن تەرخانە، ئەمە رەڭگە ئەنەشەكەم دودەل پىرەمەيە.

بەھىرھال رۇژى دواتىر چوۋىمىز بۇ "ئۇلىس" مەكى قاسمىز لىپارىس، چەند لۇپىمىزى
 بىر ئىككىنچى بولمىدى خۇم بىرلەشمە ۋىتەنگىشەمە پىر كىرەم. ئاگاۋىرى ئىمەش كىرام كە
 داۋاكارىيەكەم بۇ دەنگەي ھەۋلىگىرىنى ھىراق دىمىزىرىت، ھىر ئىمەش بىرلەشمە ئىمە
 كەنمە شاياىنى ئىمە سىر كىشىيەمىن. لىۋاى چەند رۇژىك، شىمە بىشەمەندەمە چوۋىمە بىرلەش،
 لىكۈنە ئوتلىكىنى شارى "گىزىگ" نىكە ئىمە دىۋىلەرى شارىكەي بىشكىرىپ، ئىمە كاتە ھىشقا
 دىۋىلەگە مابو، ئامادەي كۇنفرانسىنىكى ئوتتايىنى كوردى كۇمەكەي بىرلەش، بىۋىم،
 كەسپاسەتەندىكى لىپىيىنى نەبىت لىمەرىنى خۇرەلەتەمە ھاتىبو، ئاكە كەس لىمەۋىلە، كوردە
 نەبىۋىت مەن بىۋىم. ئىمە چەند دەرمەنە كەسەي ئامادەي بىشكىرىپىنى كۇنفرانسىكە بىۋىم
 كەمىيان خوار چىل ساقان بىۋىم، ھەندىكىيان قەلەم سىر ماش و بىرچ پان خەرىك بىۋىم
 بىسەرىلەمە نەمەما. لىۋى ئىۋى رۇژ كۇمە ئىمە خەلەكە چالاكانە سىرە بىرلەش كىرە، باسسى
 ئىمەيان دىمەكە: بۇچى نەۋىت و ئارو جىۋىۋىلەتەكە كوردىيان لەپىشكىرى ئاۋچەكەم خۇرلەۋى
 بىۋىمە كوردە، تەنەت بۇ بەدىيەنلەنى مەلە مۇلەپەتەكەنەشيان چەكەي ئۇتۇقەي و
 سىرەلەش، ھىر يەككىنى شۇرەي يارىدەي كوردە دىمەت، ئىمەش پەخال تىۋىسكەي تىۋىدەي. بۇ
 بىرلەشمەي ۋىرەي خۇرەيان باسسى خىرە رۇژىۋىنى كوردىيان دىمەكە، "لەلەستىيەكەنەش
 ھىرچەند ئىشەكانەن خۇرەپ بىكەتەمە، ھەمەن قەسەيان دىمەكە".

باسسى يىۋەكەي كىتەكەم لى ھەمە ئىۋەنە كىرە كەكۈنەيان لىدەكەم، بىمە ھىۋاىيە ئىمە كەم
 كەمە كۇمەنى چەسپاۋى ئىمە شۇرەشكەنە بەسلاۋچىۋەنەي، كەمەلەمە خۇرلەۋى، بەتەپەش
 ئەمەرىكە ھەپەنە لىقەكەت. كوردى ھەمەشە بىرەۋىش، بىلەنەيان داسى ئەگەر خۇم بىكەپەنە
 كوردىستان لىۋا ئىۋەن يارەمەمە بىلەن.

كەكەمە بۇ پارىس، لىمەستىۋىتى كوردە كەۋىشە خۇرەندەمەي ئىمە شتەنەي لە پارەي
 كوردەمە ھەمە، چەند ھەتەمە چارەۋەنەمەكە، كەچى لىۋەلەسكەي پارىسى قاسمىز ھەچەم
 بىر كۇمە نەكەت، ئاچار خۇم پىرەسپارەمەكە، ئىۋەنەش پىنپانەگەمەندەمە كەمەچ داۋەلەكەي وياۋىن
 نەگەشەۋىتى، ئەگەچە سىرەيان لىمەنەنەنى شىۋىنى داۋاكەم سىۋەمەبىۋى، بەلەم خۇرەيان
 بەتەلەۋىرەنەكەشەمە مەندە نەمەكە. خۇشپاۋەپەكەي خۇمە بەدەل نەمە. بۇچىۋەي
 بىرلەشمەۋىتى كوردە بىمەۋە ناسسى، جا لىمەلەمەي قەسەكەنە لىۋەۋەمە بىۋەمە بىۋىم،
 داۋەلەكە تىرە داسى. پاش پەسەۋەنە مەنەكەي دى، لىمەلەمە تىۋىنى ئىۋەمە چارەي
 كەسەمە: ھەنەكە، بەلەم چەند بىرلەشمە كوردە لىمەشەكەم سارەپانەكەمەمە..

خەنزى پەرىش بۇرۇ دەيان سال كاولكارى، بەنۇقۇنۇمى يان فېدېراتىيەمكى دىيارىكرولى ستورى
خۇيان قالايدىمەن.

لەگەل كورددا، لەتۇتلى خۇرتاۋايىيانەى نايابو لەبن خىنوت و كەپرى نۇر سادەى بىلق و
پۇپى گەلەپىر دىرىجىكرولى ماومەتە، لەسەپىرى دورودىرىلى ئاۋ ئۇلۇمۇيىلى شىق و شىپا
مىشۇمەم لەگەلدا كىرىۋىن. لەمەمورىياندا گىر دەمەتەقنىگەش تونۇتوتىرگىۋىيىت، بەلەم لەپىزۇ
سەفەرەت و دۇستايەش بىلەۋە رەقلىرىكى تىرم لەگەلدا ئەكرە، رەنگە بەھۇى ئەمەنىشەۋە
بويىت. مەن ئەندى چار سەم لەرىتكەلىۋىنە سەپىرەى "بەتارامى" و "خەز بەھۇيىن پەشت"ەى
لەئاۋ كورددا ەمىە سوۋىدەمىنىت، بەتايىيەتى كەلەۋ بۇودلەۋى زىستانى سالى ۱۹۹۲ى ئاۋ
بەلرىكى ئەستورەم بەپىرىتەۋە، دورو پاسى پەلەكورد بويىرەۋى يەكتەر دەھاتن، لەشۇنىكى
نۇر تەسكدا كەبەر مالانى ئاۋچەكە مالىبويىان بەيمەگەشەشت، مەنىش لەلاندۇلەرىكدا بۇوم،
ەىچ پاسىنىكان پىنگەى بەرى دىان ئەدەلەۋ، بۇلرى تەپەرىش يەكتەشەش ئەبۇ، لەپىزىكا ەمەۋ
نەفەرەكان داپەزىنە لەئاۋ بەلەكەدا بەلەرىكىۋا دەستەۋ يەلەۋى يەكەى بۇونەرە، كە شەپە
بىسەۋبەرە كۆنەكانى بەپىرىتەۋە، ئەنپا بەدەست لەپەكتەرىان دەدا، لەۋە ئەدەچۈر لەۋ شەپە
كۆتايى ەمىت، پىاۋانىان ەك ەمەۋ كوردىكى رۇز لەلەۋگىر كۆلەشەكۆلىان لەلەۋدەۋ، مەنىش
تا مەترەسى خۇيىن پەشتىكى نۇر ئەمىلەم، خاكەتارنىك لەتۇتەمبىلەكە دەرەنپاۋ كەۋتە مالىنى
پۇخسى شەلەمەكە پىنگەى ئەۋەندەم چاككورد كەچىگەى رۇيەشتى ئۇتۇمبىلەكەى خۇم و
پاسىكىشى تىادا بىتەۋە، بەلەنگەلەزى ەۋلەم لىكورد كەمەن پەلەمە، يەك رۇشە چىيە
لەمىتەنەگەشەشت، بىگەۋمان مەن بەلەى ئەۋەنەرە لەشەيت دەچۇوم، پەستىيەكەشەى كەبەم لەۋە
دەكرەۋە ەمەۋ بەمەپەساۋىيەۋە تا پەلەمەكەش بەشەرمەزىيەۋە، لەپىزىكا شەپەكەيان
پەگرت و چۈنەرەۋ ئاۋ پەساكانىان، مەنىش پەگى رۇيەشتىانم بۇ دىارىدەكرەن، پاسىنىكەم بەرەۋ
لەۋلەيە ئارد كەلەۋىنم كىرەۋەم لەۋى نىكەشەيان بەرەگىۋا خۇيدا رۇيەشت.

شاگەشكەبۇوم، چۈنكە بۇ ئەنپا چارنىكەش بىتە بىيانەكە لەبرى گىرەتەكى كورد بىشۇۋىنى بۇى
چارەكرەن، جا با لەۋ گىرەتە نۇر چەۋرەكەش بويىت، كەلەۋە بۇچۇۋىنىكى سەبارەت بەمەۋىنى
كېۋمۇسۇمىكى شەپەلەۋەنى "بۇساۋەى" ئاۋ كورد دەرەخەست، لەۋىش ەك ەيىندەكەكان
كەلەشەيان بەلەسەى ئەستەق دېتەلەن بەھۇى داپەشەۋىن و پەرتىۋەنەرە زىاد دەكات. ۶۰

پهراړيزه کسانې به شې به کوم

ننگداری که سوکرتنگر نهوه؟

((لاندې زهغه سره له کسانې څه فکر کړیوون و لاندېان پردیون))

پروانه : سپاهند موسلمان

**Contribution historique a l etude du-
Parti Demokrati Kurdistan -i- Iraq 1946 – 1970.**

لاندې دکتورای بلو لنگراره و:

**David Frokin, A Peace to End all Peace: The Fall of Ottoman Empire and
the creation of the Moderen Middle East New-York 1989 P.422.**

(۲)

دوای زانیارییه کی وا چۆن لیئووردنیتک؟

بەپێشی جۆری سەزادانی کۆنی ئارچمگە، هوسمانییەکان لەکۆتایی سەدەی ئۆزەمەیدا، ئینگێکای عەشیرەتی هەمەندە کوردستانی عێراقی لەمۆزیان، لەسەر مل ئەدان و تالەبارەتی لەهەبەرەمو جەرمەیی بەشەشکرای سەر زینگەو بانەکان، بۆ لییبا کۆچبێنکردن، کەچی لەماوەی حەوت سالدا بەهەموو خۆڕەواتی ئاوەراستدا بۆگەیان گرتەبەر و گەشتەنەو جینگەي خۆیان و هەروە ئەبایان دیبێت و ئەباران چوونەو سەر پێشە ئاوەراستمانگێزییە کۆنەکی خۆیان. زۆریە کورد شێکیان لەم هەمەندەتییه ئێدایە، بەتایبەتی کەبەرنگاری کارسانیک بێنەو هێزە بیانییەکان بەسەری هێنابن، گە بۆ ئەگەبەتی، لەهاری بیانییەکانەو ئەو جۆرە برینییکی قەتەغە ئەبەستووو ئەباری ئەوانە بۆکۆرە ماوەنەو. کورد لەسەر و تەنەو شێمەزکی کۆلی خۆیان سوورن کەمەلێت: بەشی کۆرە هەزەران هەسەرەو هەزەران فرەیسەو هەزەران شۆپەر و هەزەران ئاوالی تێدایە.

لەبەگەم چاوپێخاندنی چەند بەرەنگاریوونەمو پالەوانتییهکی کورددا، باش بەرچاوە دەکەن، بەلام کەبەرەوولی ئێیان وورد دەپێنەو، زۆرجار شێوە هەلییهکی وایان تێدایە کەلەهەمان بەسەرەتی شۆپەشەکانی کورددا بەشەشکرا دووبارە بوونەتەرە، کەلەهەستەپێنکردنەو لەئاوچوونیان بۆ نووسراوە. ئەتەوپیە کۆردەکان بەسەرەسۆرمانەو دەیسەلمێنن کەلەهەج بەشێکی وولتەکیاندو، لەمەگرتنیاندا لەگەڵ کۆردی بەشەکانی تریاندا هەرگیز سەرگرتنیان نەهەست نەهێناوە، لەهەووی رابیاریشەرە گەلێکی یەگەرتوو نەبوون، ئەو یەگەگرتوو پەرتبوونەشیان زیانی زۆر فۆرسی پێگەیانداوون، هەمیشە بەلای ئاچاکیتی ئاوخۆیانیدا بردوون، ئەگەرچی بەرەوام بەرەنگاری دەستەلەدانانی دڵپەق و سەتەکارو پێچەکی و اشبوونەتەرە کەبەتەرەترین چەت ئێسانی داو، کەچی وادیارە زۆرکەم سوودیان لەمەلەکانی پەڕدوویان

[illegible]

دوای ۱۹۹۱ سال، له ۱۹۹۱ بۇيەكمەن جاز كورد وەك نوښتلىرى راسته قىلنى
بىرۈمىدىيەكەنئان بىمەلىرۈن چوونە پەلەمانى تورگىا، بەلام كەزىرتىيەمكى پەلمايىر واپان
نەبىت خۇيان لە حكومەتلىكى دەستگە لى سوپاى تورگىا بىپارىزىن نەيانگىرت، سىراسامى
پىناوۋىت. ئەم ناشارمەزىيەيان بۇتە ھۆى پشتگوزىختىن وىرۈر پىنداش كىتپە گونگەمكى
كوردستانى. تورگىا كەخۇيان مەبەستىيان چارەسەركىرنى بوو.

سىرەپىر پىمبىوونى دەولەتلىكى كوردو تۇمارى پىر پەزىرەى شۇرپە يەك لىدوای يەكە
سەرنەكەرتوۋەكانىيان، نۇرەى كورد كەمىشتا لىرۈوى جوگرافىيە لەپانتايمىكى بىرىنى پىنگەو
لكا، بەدەرىزى پىنچ دەولەت دەرۋىن، بىمەكەكە كەزەلگە پەسەنەكانى مەزەلەبەتى ناسراو،
كەمەو پەستىيەمكى گەمەرىيە، ناسىنەكەشىيان پىنورىستى بەپەرە پىندانە، بەلام كورد چاك خۇى
دەناسىت.

ھەرچەندە كۆمەلگەى كوردەلەرى ۈرە شىۋە زمان و پەمگەزە ئاينە، بەلام خاۋەنى مەزەرىيەمكى
دورورۈرۈر، لىمەمەۋوشى گەرتەر ھەر لىسەرەتوۋە تەنىيا يەك ئاۋاتىيان ھەمبەو، ئەمە چاك
تەنگەمىشتى كوردە كە، نەمەمەو، ئەتۈرە، ئەلەرسەن، باشىش مەزانن كوردستان كۆيىنە لىسە
چەرت و چەوۋلە لووسەكانى حكومەلەتلىيان كەمەمەبەستى كۆزىكەرتىمەۋى ئاۋەمكى
بلاۋىدەكەمەو لەخۇناگەزى.

تورگىاى سەردەم، بەلئامەن نەمىشتى پىناسەى سىياسەى و كولتورى كورد، جۇرە
سىياسەتلىكى لەۋبەتەى بەكارھىناۋە، لەمارتى ۱۹۲۴د، واتە زىاد لەھەفتا سەل بىر
لەتتەپىرۈونى تاكە سەلىكە بىسەر دەمەزەندەنى كۇمارى تورگىاى سىستە كەمال ئەمەتۈرگەدا،
زمان و كلتور تەمانەت ئاۋى كوردى شۆيۈنەكان قەمەمەكران، پەنماى ئاۋەندەۋى كوردىش بەلەى
ھوكمەلەكەمەو بىۋە بىر، پەلەمەكە كەمەبەۋاىە سەرجەم كوردى كوردستانى دەرەۋى
تورگىاش، كەلەى لىوان ھەناۋە، ئايدەلۈۋىتى ئاۋەندى رۇن پەسەندە بىكەن و بىرەستى دەست
لەكوردىتى، يان ئەتەۋى كوردى خۇيان ھەلېگەن، كەلئامەنەمكى بە "تورگەكرىن" يانە. غىراق و
ئىران، ھەرچەندە وىستىرەنە ئەرەى كورد نۇر بەكەم دەبىنن، بەلام ھەرگىزەنكوليان لەبەۋىنى
نەمەردەو. تەمانەت غىراق لىگەرچى ئاۋەنى نۇر گەمەرى بىرەمبەر كەمەۋىن و ئۆتۈنۈمىشى
دولەتەى، كەچى پەنى بەكارھىنانى ووشەى كوردستان لەپال پىنەلەكەياندا، ئادات و "ئاۋچەى
ئورۇد" ى پىنەلەت، تورگىيان لىسەر ئاۋەنى كورد بە "تورگى شالھاۋى" ى خۇرەلەت و باشۋورى
خۇرەلەتى تورگىا نەك "كوردستان" سوورە، ئەم پىنداگرتەنە ئاۋەلەمەيان بۇ ئاۋەمكى نۇر ھەر
بەمەۋاىەمەۋ، كەمەمەچەنە، بۇيە ھەرچەندە كوردستان لەسەدى سىيانەمەنەمەۋ ناسراۋە،

كەچى نەمبۇ لە ئىراندا كراۋەتە ئارى شارىكە كەپارچەمىكى مېجگار پىچوركى وولاتى كوردە، لەمىزاقىشدا ھەر لەمناۋىنىشنى پەسمايەنى تاۋچەى دابراۋى ئۇتۇنۇمىدا بەدىار دەكەرىت. بىرۇكراتىيەكانى ئاۋچەمكى لىنەرچىت، بەلاى ھەموانمە پوۋبەرى كوردستان نۇزىكىسى "۲۰۰،۰۰۰" دۈسەد ھەزار مىلىكى چولگۇشەيە خۇى لەپوۋبەرى ھەمو لەمەنسا، يان ھەردو وىلايەتى كاليفۇرنىياۋ پىنسلانىا پىنكەمە دەدات، كەش و ھەمواى چۇراۋچىۋە، لەمماناۋەندىتى دايىنى گوردۇلكە دەشتايىكانى مىزۇپۇتامىاۋە بىگەرە تا دەكاتە سەختى چىياكانى باكوۋرى خۇرەلاتى تۈركىيا، كە سال ھەيە پىنچ دانە مانگى بەفرە. بەپىنچەۋانەى بەشىكى نۇزى خۇرەلاتى ئاۋمەراسىتى تىنۋى بىناۋە، نۇزبەى كوردستان تەپوۋپارامو رۇزگارەك بۈرە جەنگەل و دارستانىكى چەپوۋە، بەلام ئىستا دىۋىرەختەكەيى لىدالەلرەمۇ بۇتە شەۋنەمكى وىزانكارى شەمىتانكارەنى ئالۇزى سىرۇشت، چ لەكانى جەنگدا بوۋىت يان ئاشتى، جا بەنپالم روشكەرىت يان بە كىمىياران يان بەلمەۋى بى حساب لەناۋىرايىت. لەناۋ لوتكەى چىيا بەلمەۋىكانى تۈركىيادا كوردەكان خۇيان بە خاۋەنى دوو شۋىن دەزانن، كە پىندەچىت جىگەى گىرساۋەمەى كەشتىيەكەى نۇرۇچ بوۋىن، لەۋانىش، چىاي "جودى" كە لەپوۋبەرى سىۋورى ئىۋان ھەرسى وولاتى تۈركىياۋ تۈركىياۋ سۈرىاۋ غىزاقدايە، كىۋى ((ئارلارەت))ى نۇكە سىۋورى تۈركىياۋ لىرمىلىياۋ ئىزان كە "۱۶۹۴۶" پى بە ئاسماندا ھەلچۈرە.

لەھەمو نەخشە ئاسايىيەكاندا بەدىاردەكەرىت، كە نۇزبەى كورد لە تاۋچەيەكى سىگۇشەيى چىلۇچەۋىتى لىگەۋچىۋاۋا دەلەين، كە لاكانى لەباكوۋرى خۇرەۋاۋى ئىزانمە، واتە لەسۋورەكانى ئىۋان تۈركىياۋ ئازەربايجانمە پوۋم باشۋور شان بەشەنى زىنچە چىياكانى زانگۇس تا پىكى بەفدا دەپنەمە دەپۇن، واتە لەگەل بەفدا لەسەر پىك پانە مەلەلن. لەمىزاقىشدا لەقوۋۋى كەۋنەمەكەلن كە بەدىزىمى سىۋورى ئىزان و تۈركىياۋ بەرمو سۋچى باكوۋرى خۇرەلاتى سۈرىاۋ بەشىكى نۇزى باشۋورى خۇرەلاتى تۈركىيادا، بەرمەرە شانەكانى لەباكوۋرى خۇرەۋاۋىمە بەدىزىمى سىۋورەكانى ئىزان و لىرمىنيا، پوۋم خۇرەۋاۋى پوۋبەرى لۈرات پىچۈرەكەپنەمە. كۆمەلگەى گەۋرەى تى كورد لەگەلەك شۋىنى دى ۋەك خۇرەۋاۋى ئىزان ھەن، لەمۇراساۋەمە بەدىزىمى سىۋور لەگەل تۈركمانستان و لەبۇجستانمە نۇزىكى پاكىستان و لەباشۋورەمە لەپانتايى لەنادۇلىاي تۈركىياۋ ھەردو خۇرەۋاۋو باكوۋرى خۇرەۋاۋى ئىنقىرە، لەسۋورەۋاۋى لەباكوۋرى ھەلمەۋ باشۋورى چىاي "ھەفرىن" كەلەسىۋورى تۈركىياۋ نۇزىكە ماۋەى چەند مىلىكىش لەمەرىاي سېيەمە دۈرە ھەن.

لەئوروپاى ئەم گىرغانەشمە كۆمەلى گچكە گچكە دى كورد لەشونە چەپەكە
 لىنگەپارەكانى تىرى گەوانىيەكى باگورى خۇرەلاتى توركىيادا بۆيۈنەتمە، چەند كۆمە
 كوردىكى پچوكتىش لەنەمىنياو جۇرجىاو بەتايىتى ئازەرىيانچان و چەند ئاۋچەيەكى دى
 يەككىتى شۆرەى كۇندا ەن، كەمەرسىيە تايەجىكە سىتالى لەوى ئاپاكىيەكەن پەروازەى
 كرىن. دىسان لەمەشكى تىرى ئاۋ خاكى ئىراندا لەنزىك دەرياي قەزىندا ەن. شارە گەرمەكانى
 خۇرناۋاي توركىيەى وەك، ئەنقەرە، ئەدەنە، ئەنتالیا، ئەستەنبول و ئەزمىر پەن لەمكورد،
 كەمەزەكانى توركىيە لەم دوايانەدا نۆزىمەيانى بۇ راگوزىركەدېوون و تىياندان نىشتەجىبوون،
 ئەمەش لە دواى بەرىابوونى پاپەپرىنى سالى ۱۹۸۴، كەبۈرە ەزى وىرانكردنى نۆز شوین و
 چۆنكردنى نۆزبەى گۈندەكانىيان و تىنچوونى بارى ئاسايشى توركىيە لەم ئاۋچانەدا. لەدىمەشكى
 پايتەختى سورياشدا چەند سەمەيە كەمكورد ئاۋچەيەكى تايەتە ەيە، كەبەسەر ئاۋمەندى
 شارەكەدا دەپوانىت، تاران و تەبىزىو لەم شوینانەى ئاۋمەندى نەوتن لەباشوورى ئىراندا بەشىكى
 نۆزى كەمايەتەكانى كوردىيان تىدایە ەمەروەا لەبەغداۋ ەم بەم جۆرەش لەئەلمانىاو سویدو
 چەند وولاتىكى دى ئەروپاي خۇرئادا ەن.

لەم جۆرە گردى و پەرىەى كورد پۆيۈستېو بېوايتە ەزى سەمىزىركەرنىكى ووردىيان،
 كەچى ەيچ ئامارىكى مۇئەنەپنىكران و نىيە. كوردە ئەمەرىيەكان بۇ زىابوونى ئامارەيان
 بىيانوۋى خۇدانىان ەيە، بۆيە بەسالدەچوانىيان پىنيان وايە خاكەكەيان، وەك لەم ئەخەشەيدا
 بەدىار ئەمكەرىت كەبۇ كۆيۈنەمەى سانفەنسىسكۆى ئەمەرىيەكەرتوۋەكانى سالى ۱۹۴۵ تا
 سوۋى لىۋەرىگىت ئامەمىيانكردېو، لەدەرياي سىپى ئاۋمەستەمە تا دەررەگەى فارس
 پارچەيەكى لىنگەلەمەپارە. كورد چۈنگە ئەۋلەتتىكى خۇيان ئەبۈرە، بۆيە خاۋەنى ئەستەگايەكى
 ئامارى خۇيان ئەبۈرە، ئەۋلەتتىكى تىرىش لە رابەردودا لەمەرى كورد كەمايەتەيە
 ئەمەرىيەكانى دى بەگومان بوون، بۆيە بەرە بەرە واپان بەچاكىتى كەنەمەجۈرە كارلە رابگوزىيان
 ەم بەنەننى بېيەنەمە، بەمە زىابوونى ئامارەى كوردىيان ەمشاردا. بەلام ەمەيشە ئەمەرو
 چەسارەى ەمەردەن كە جارىبار دى ئالماكانىيان راستەنەمە، ئەم راستەيش كەكەشەى
 دىمەروالىانەى كورد تا رانەيەك ەم لەپەرمەسەندەيە، بەلگەيەكى پەرواى ەنناپوۋە ئارلە
 كەلەبەشە ئەستەگەوتى نەوت و سەرمەيە تايەتە بۇ پەرمەپەندىنى كارى ئاۋوورىيان بېيەش
 بىكرىن. بەشىنىكىركەنەمەيەكى وورد، ئەۋلەتەكان دەتوانن بەرمەوام زېنەى تۈلەندەمەى كورد
 بەرمەسى بىرەن. لەئىراندا سەمەد حەسەن ەمەرو جارىكە سەمىزىركەرنى شوپى رەتكەرتۈمەمە،
 ئەۋىش تايەشە نەتەكەى كورد، كەخۇيان بەخاۋەنى نۆزىيەى ەمەرنۆزى نەوتى وولاتەكە دەزانن،

زموښتګات. ټکولې ټيګردنې پېنځاسې ګوردېش لمتورګيا، جزيرکې لهخميالپلورې و درؤ لهګل څوکړن برابريز بلګلې زيادکړن و پرمسندنې څيراي کور به برلور لهګل نمتورګاني تری ناو تورګيا.ا. چمنډ څارنګې ډسمې سالي ۱۹۸۹ وې نيشاندمن ګمټګرې څيراي زيادکړنې مندلېوون لهناو کوردستاني تورګياډا څخې له لسمدا ۲،۷۵ ددات، لهکاتنکا لهپهکاتني تری تورګياډا تمنيا لسمدا (۱،۴۹)، لهولنشيان ګمټسنيان لهپهنا سال ګمټن سدي پهنايان لهګوردستان دن برابريز سدي ۲۵ څيونهکاني دي تورګيا.

پسپوړان و څارمزياني څورځاوا، سهاروت پوژماري کورډ بېنې سرژميونکړنيان ګمټوونته باومړکې که ۲۵ مليون کورډ، بګره زياتريش هېن، يک بزوونشيان سهاروت بهرې که کورډ نيستا، دواي عمرېو و فارس و تورک چورډم کوملې څورمهلاتي تاومړاستي همپه، څو لهګر ګاري ديموګرافيانې ګوردې تورګيا لسم لږم بارې نيستيان برهوامينيټ، لهوا و څمليزله که کورډ لهپهنا سالي ټاپنهدا، لهناوچکې بګره لمتورګياډا ډمارهپان لهتورک زياتر دګات، لهو پرمسندنشيان دلمان و وژانګاري سندهميګان بؤ پرېدکاتهوه. بهشي زړې همور کورډ لمتورګياډا دهژين، لهويش لمرهتې تاومندي ديموګرافيان بهرو څورځاوا بزوونلور. کوچنيکړنې کورډ بؤ بهروې کوردستان، ګمټ پکېمجار بيزمنتيهګان بهوتاومره دهريانکړن، له چمنډ څارنګې څورځاواي تورګياډا بؤته هڅې پرمسندنې قلمورې کوملييان. لهګر وبيټ وه باومړ ډګورټ و بهلام سلفميونلويي کورډ لسمدا ۲۰ څي همور تورګياډن کله ۶۰ مليون زياتره، لهوا نيستا څو له ۱۲ مليون دمن، پندهچيت نيودې لهو ډمارهپش کورډ لهخپرانده هېن ګمټيګې سدي ۱۰ ډانيشتواني ډيران دېن، "۲و۱" مليون کورډي هيرلپيش دېانګيمينيټه سدي "۲۳" څي څلکګې ګمټګاټه ۱۸ مليون، وه لهمړه زانلور پړهږې کورډ لهخپرانده لههمور وولاتهکاني تری تاوچکې بهرتره. له ريزه برزيهږي ډمارې کورډ لهپال چپاي سمختي تاوچکې دمسټيورداني بيانيان لهګاروباري لهوتاومر توندوتيګي نيوان موسولماناني سني و شيعه، ګمټيمګان له وولاته دروستکولوردا زورتين، وهلاسي لهو پرسپارمن که: بؤچي څوږشي کورډ له وولاته زورترو برهوامينيټه؟ لهسورپاش ډمارې کورډ لهمليون زياتره دګاټه سدا ۹ ډانيشتواني کهڅخې له ۱۲ مليون ددات. کورډي ډازمريايجان و لرمينياش ۳۰۰ هزلريک دېن، ۷۰۰ هزلر کورديش به وولاتاني لهورپادا بلاوېوونتهوه، هر پکنيان لهطمانپادا ۴۰۰ هزلر ګمټيک دېن.

پاسټيېمګې کورډ بههمور حسابيک څويان لسمدي ۱۵ څي سرچم ډانيشتواني څورمهلاتي تاومړاست دمن. بؤيه دېنيټ لهمودايېکي لوردا حسابيکي ووردي تايبهتي ديموګرافيانميان

بۆ بگرنٹ. ژمارەى كورد تەنيا لەتەواىستى سەدى ھەرمەيدا خۆى لەمارە تەلىسمایەمەى سالانى بەر لېسەرگەردن كەردنەيان دلو، كەلەنەجامى جەنگە يەك لەوای يەمەكان و ڕەشتار نۆزىنەمەى پەنگاى دەريایى كەبە دەوى "راس الرجاء الصالح" دایە، كەسالى ١٤٩٧ "فاسكو دىگاما" دۆزىبەرمو لەوڕوپاى بەخۆرەلاتى نوورەو گەياندر بووھەوى كۆتایىبەنھاتنى ڕنگە ئاورىشیمىيە زەمىنىيەمەى بەگوردستاندا ڕەتدەبوو، لەو كارەساتانەو گەلەك نەھامەتى دى كارىگەرنەيان لەگۆزىنى لەو ناوچە كشتوكاڵىيە پە لەساماندا بەرەمەمەى وا ھەبوو، كەردىيە بۆگەمناونكى پەنگەوھەولەووى ئابوورى و ڕاميارانە. بە نەھمانى بازگەنەتتى بەو ڕنگە زەمىنىيەدا، پەنویستى بەر ڕنگاوبانەى خەلكى بىزكەرات يان دەولەتەكان لەركى سەرپەرشتى و چاكرەدەنەو پەنيان لەنەستۆ گرتىو نەما، ئاگامەكەشى بەرپاھوونى شەپو شۆڤى زۆرى ولبوو كەمەمەگەى جىنگىو خەسەركەووى كشتوكاڵى كوردستان ھەرس پەنەنەت و بىكاتە كۆمەلگەمەى پەمەند... خۆ ئەگەر ئىستاش كورد بەسەرھۆكەوتبەنەو ئەو دەمەنى لىكۆلەنەمەو پەرسەيارىان لەبارە بگرنٹ، چۆنگە سالانى سەدى نۆزە ھىندە دواگەوتووبوون كەمەوھەولەكەردنەيان بەنەمەرتۆزىيەى پوساوە بەكارىكى پە ھىوای گەيشت بە كۆمەلگەمەى ژمارەى و پەشكەوتو داندەنا، بۆگۆندەنە دواگەوتووتى پوسا ئەگەر بەسەرپاى خۆزەوا بەرلورەپەگرايە، چۆنگە ئەو لىمەرتۆزىيە ئەمەندە پەردە نەسەندبوو.

ئا دواى ھەمەى جەھەلەى يەكەم كەكۆتایى بەنەمەرتۆزىيەى عوسمانى ھىنا، كوردستان وەك ناوچەمەى شاھەوى داپەلەوى بى سەرورە ھەرىمەو دلوو دەچوو، ئەوساش كورد ئەك ھەر مەلى گەيشت بەسەرەھۆبەوتى خۆيانەيان لەكەسدا، بگەر بەبەشدەربوونەيان لەقەلاچۆكەردنى زياتر لەمەلەي ئەك نەرمەنى، لەسالى ١٩١٥ د پوزەردەيان بۆ مايمە، ھەرچەند بەقەسى سەرچاوە كوردیيەكان، خۆيان لە ٤٠٠ ھەژر كەس زياترەيان ھەر لەتورەكاندا لىكۆزەو، كەنەمە پاستىيەكە خۆزەوايەكان بەتەواوەتى پەشكۆنەيانخستووە، لەخۆرەلاتى توركىاش نۆزىكەى ٧٠٠ ھەژر كەسيان بەنەيانى خۆرەرياز كەردن لەمەترەسى كەوتنە ناويارى ناھەمەلەى شەرى سەريازانى پوسەو لىنەمەرتۆزە بوو، زياتر لەنەوھەيان سەردوز و زۆرى تەريشيان بەھۆى شەرمەكە، ئە نەزاندا كەبەمى لايمە داندەنا، يان لەچەند ولايەتەكى دى عوسمانىدا، كەمەواتر غەزەلەى نەمەريان لىنەكەنەنا، بەسەرتى سەريان نايمە. كەلەسالى ١٩١٨ د ئاشتى بۆ ناوچەكە گەنەريامە، كوردستان وولاتىكى ژۇرخان داتەپەيوو، ژيانى كۆمەلەيەتى تەلەدا ئالۆزو رۆشنەيانى پەرش و بەو كرابوونەو سەركەمەشەرت و شەيخەكانەيش دەستيان بەسەر پاشاوەكەيدا گرتبوو.

دوای نەریش بەمەروەیسکی گەم مێژوونووسینگی کۆری فیفریق "دەبو دەوس" چووویووە سەراوەی ئەو چەند کەسێکی وەک خۆی بوون بەنەزەری ئەمەنیان لەو باوەردا بوون، کەمکورد هێند بەگێچەڵە نامەنی ئیمپەرەتۆرەتەکان و سوپا پێشمانەو خەریکەن، نەشیووت: بەشەر وایە بەنەزەری یان بەنەزەری گوردەکان لەسۆنی خۆیان بەنەزەری گوردەکانیان نەهەزەری تەختایەکان. بەلام "ویستەرمان" دەفیت: ئەمەش وا بەناسانی تاکۆرت، چونکە گورد زۆری حەز بەتەمەیه کەشتینکی بگات بەتەستەم بچوونەتەرە، جا ئەگەر ئەو شتە مەوێت بێت ئەو دەیا چاکتر، لەکاتی زەینەفەوونەرە لەو پەرەوەرە هیچ گۆڕانێک نەبوو، هەر نەریش دەفیت: گورد هەمیشە نەری باجەدان و سەرازیکردن بۆ دەستەلاتەکانی بوو.

چۆنیتی گورد زیاتر بە سەرکەوتنێانەرە بەندبوو، چونکە خۆیان لەمەرو زەنگ دەپاراست، وەک لەسەردەمی زۆر زۆری شا ئاشووریەکان شالمانزێ سێیم لەسەدی نۆزەدەدا، سەرچۆنی دووهمیش، لەسەدی هەشتی پێش زاینەو کەبەمەبەستی مل پێدانیان هەڵمەتێان بۆ سەرەمەو گوردستان بردوو، ئەگەر کارەکشیا بەباشی بۆ بچوونەتەسەر، ئەو بەنەزەری کەتەرەکانی دەریای سێیدو تا کەتەرەکانی مۆرگی فارس دەمانەرە.

گورد هەندێ جار رۆژگاری نیوان سەدی دەیم تا سەدی دووێهەمی زاینی بەسەدی گوردە ئیسلامیەکان تەوہیات، چونکە حوکمەداریتی رامباری، یان پارێزگاری ئەو ناوچانەیی ئەوانەندی ئاسیاو دەستی پێدەکات و بەرو "هالول خەسیب" تا یەمەن و لیبیا رۆژ دەبوو، بەدەست سەرازانێ گوردەو بوو، نابێ چالاکی سەرازی و بوونیان، لەئەنجامی بزووتەوێ بەدەرمانیان بۆ یارەتێدن و پاراستنی ناوچەرگەیی خۆرەلاتی ناوەرەست لەداگیرکردن لەمە بکۆرێن، کەبەناوەنەتێنەیان خاوەن خاوەکان بوون، ئەم پۆلەیان هیچی لەمۆلی چەندین سەدی سەکۆتەندەییەکانی ناو مەوای بەریتانیا کەمتر نییە. گورد: ئەندەزەیی بیناسازی و، ئەستێرەناسی و، مێژوو، مەشائەفەو، فەلسەفەو، مۆسیقایان گەشەپێدەرە. سە لەهەندێکی لیبی، کەشەشەری "تەگرت"ی سەر پەرەری دەچەلی "شۆین لەداگیرکردنی سەدام حەسین" هاتۆتە نوونیاو، یەگێکە لەمەر تەوہەکانی گورد لە دەمەدا خێزانە نۆزەستەرەتیەکی سە لەهەندێ لەخەمەتی ئەو بنەمالە ناکوردەندە بوون کەمەسەلاتیان بەدەستەووبوو، جا سە لەهەندێ لەو رۆژگاراندا خۆی بەگورد داناویت یان هەر هیچ نەبیت خۆی بەگورد زاینیت ئەوەیان لەلایەن مێژوو نووسانەرە جێگەیی پەرسیارە، چونکە ئەوان لەو باوەردان کەسە لەهەندێ تەنەت پێشی نەخستۆتە گوردستانەرە، بەمەرەحەل خەمەتێکەن لەمەرەوێ گوردستان، بۆ ئەو چێنە وەک بەکۆرەگەر، هەندێ جار لەماو گورددا پەسەند بوو، ئەگەرچی چەند مێژوو نووسێک لە

باومردان، که سلاحدین وەك سەربازنیگی پارێزگاریكەری ئیسلام، كەمتر بیری لەكوردیاتی خۆی كەربێتەوه، پێشتر سەلاحەدین و باوكی و مامی لە سوڕیادا، هەر لەبەردەتدا خزمەتی پاشا و بەمگی توركیاكەركردبوو و زۆریەي سەربازەكانیشیان تورك بوون، بێهەڵەي ھوكومەتانی ئیمپیری "تاوگە لەماری باوكی سەلاحەدینەوه ھاتوو" سەنی سەزەب، لەمیسەر كۆتاییان بەھوكومەداریتی دووسەدەي ھاتیبیە شیعەكان ھێناو، خەلیفەيەكی سەنی سەزەبیان لەبەردەتدا ھانا. سەلاحەدین لەسالی ۱۱۸۷دا لەشەری "ھەتین" ھاچدارمەكانی شكاندوساڵیكیش دوایتر "نۆرشەلیم"ی ئیبنەدینەمو "ریشارد شیردن"ی بەزەند. سەلاحەدین بەمیری سوڕچاكان و چاوپۆشیکەرو باش ھەنسەكوتەركەن لەگەڵ دوژمنە دیان و جووھ بەزیوھەكاندا ناسراو بوو، بۆیە لەسالی ۱۱۷۴ی زاینیەموە تا ۱۱۹۳ی زاینی ھوكومەكردو پەرمشی بەھوكومەداریتی ئیمپیری دا، كەمەرچۆنێك بووبێت تا كۆتایی سەدەي پانزەھەم بەردەوام بوو. لەھەمانكاتیشدا بێهەڵەي تری كورد لەھەواس و تاوچەست و باشووری كوردستاندا ھوكمیانكردبوو.

توركە كۆچەریەكان، لەسەرەتای سەدەي نۆزەھەموە بەرمو ئاسیای ھۆرناوا بوونەوه، مەنگۆلییە ھەنگەرەكانیش كەشتوكالی ئاوجەكەیان بەشێوھەك تێكدا، كە كوردستان سەدەيەكیش دوای ئو كارەساتە، ئەمدا ھەمگی پێش ئو وێرانكارییەي بەرمەم ھەمێنا، سالی ۱۳۹۳ كۆپی تەیمووری لەنگ، شارمەكانی دیاربەگرو ماردین و گەل ئاوجەي ئاودەتانی تری كورد، كەمێست لەئێر دەستەلاتی توركیادان تالانكرد، تەیمووری لەنگ خۆشی سالی ۱۴۰۱، پاش بەرپا بوونی شۆڕشیكی كورد، شارمەكانی، ھەلێرو موسلو جزیرەي تالانكرد.

سەدەيەك دوایر شەری ئیبن ئیمپەرلۆریەتی عوسمانی و ئیبن، بەتایەتی دواي شەری چالەزانی سالی ۱۵۱۴ی زانی، كەعوسمانییەكان لەمێك گۆماری "ئان"ی ھۆرەلاتی ئیستانای توركیا بەسەر سەفەریەكاندا زەلجیوون، كوردستانیان كۆرە كەلاو.

شەپ كاولكاری زۆری بەھۆزیو ھێنا، بەردەوامبوونیشی یۆیك سەدە زیاتر كوردستانی وێران و كاولكرد. عوسمانییەكان زۆر دڵەزانە ئێرانییەكانیان زیاتر بەرمو ھۆرەلات دەبرد، تا دواي نزیکەي ۲ سالیك لەسەر دیاربەگرونی سنوونێك پێكھاتن، ھەردوو ئیمپەرلۆریەتەكە نەك ھەر كوردستانیان كۆرە گۆرەپانی جەنگی ئێرانیان، بەلكو تەكلیكی ھاكي سووتوویان تیا دا بەرێو دەبردەھەریكە ئو تر لەتوانا موزغانەكەي كوردستان بی بەشەكات، كۆچیان بەكورد كرد.

پاگۆزانی زۆرەملە سزادانیكی توندی سەدەكانی ئاوەراستی ھۆرەلاتی ئاوەراستە. سولتان سەلیم بەندە، پاشا سەركەوتنی لەشەری چالەزانیاندا، سەرچەم عەشرەتە كوردەكانی

بۆناوهندى باشۋورى ئىتائۇل، بىتايىبىتى بۇ ناۋچىكانى باشۋورى ئىنقىرە پانقوست، كىتائىستاش نۇر لىمۋچىكانىيان ھىر لىم ناۋەدا مەۋزىن، ئىتائىت بۇ شۇنىنى نۇر دورىلىرى ۋەك بولگارىياشى ئاردن، بىلام لىم پىروۋە ھەلۋىكانى بۇ نەچۋە سىر، چۈنكە سىطەۋىيەكان پەسەدان ھەزەر كوردو لىرەمن و سازمى و تورگمانىشىيان ھەزۇر بىرمو لىمپراتۋرىتەكەى خۇزان بەكىشكرد. لىسالى ۱۵۲۶ - ۱۵۳۵ دا سىطەۋىيەكان، لىمىرەم شالۋى سىمىرازە سىرگەتۋىمۋىكانى ھوسمانىدا، شارو گوندى گوردانىيان بىمۋاى يەكدا وىزىنكرد و ئاگرىشىيان لىمەغل و دانىيان بىمەردا، كىانى و كارىزۇ بىرەكانىيان كىۋىز كرىنەرمو، ھىمۋو كارىنكى پىكخىستەۋەشىيان بىسەر يەكدا ئىنە و پىنكدا، لىكۋتاىى ھەمان سەمەدا شا ھەباسى يەكەم زىاتەر پەھى لىنەشمەكدا كوردو، كوردە ھەلگەنرۋىمۋىكانى جارىنكى دى و پىزۋىيى بىرمو خۇرەلەت ئارد، سىرەتا بىسەر سىنۋوردا بۇ ئازمىرايچان و لىمجا بۇ خۇزاسان بىرامبەر بە تورگمانىستان، لى دورى ھەزەر مىلەكەۋە داپنان، كە تا ئىستاش ھىر لىمۋ لىمۋىكەۋى خانۋەمۋىكانى پىشترى خۇزىانەۋە ماۋن. سىطەۋىيەكان بىمەجۋە جارىنكى دى ھىشترەتە كەلەپ ھەمۋىكانى كوردىيان، ۋەك پاسدار لىسەر سىنۋورىنكى ئالۋزۋى خۇزىانۋى بىمەجۋە جىنەيگەرد، نەمە كارىنكى سىرسۋەپىنەر بىۋ. چەمە ھىشترەتنىكى ئىرى كورد لىمۋزىاتىرىش دورىخەنەرمو بۇ چىپاكانى ھەندو كوشى ئىلمافانستان، كەلنىستا بىشېكە لىلۋجىستان.

دەمویت، دوومیان "زازا" یە کە لەقورگیا دا چوار ملیۆن و نیو کوردو تۆرک، بەزۆری لەناوچەکانی دەورووبەری تونجیلی و بنگۆل و سیفرین چەند شوێنێکی گچکەتری دەوری مەلاتیا و ئەدیامان و ماراش پێی دەدرێن. کوردو تۆرکە عەلمووییەکانیش کەباوەری ئیسلامیانەو چەند تەقووسێکی بەر لەئیسلامیان هەیە، لەگەڵ هەندێ کوردی سەنی مەزەبدا بە "گۆزان" ی دواون، کە وەک مێژوو نیشانی دەدات "گۆزان" شیوە زمانی نووسین و ئەرکەسانەشە کە لەسەر قاپای کوردستاندا خۆیان پێ زانیە.

کرمانجی، کەئەمشیان دووشیوەیە، یەکەمیان شیوەی باشوورە کە "سۆزانی" پێندەوتریت، زۆریە کوردی عێراق و ئێران پێی دەنوێت، نووعمیشیان شیوەی باکوور "بادینانی" کە کوردی باکووری عێراق و ئێران و تۆرکیا قەسە پێدەکەن، بۆچوونیکیش هەیە کەئەلێت، سێ بەشی هەموو کورد ئەمۆ بە کرمانجی دەنوێن، ئەو کوردانە بەکرمانجی دەناحافتن لەگەڵ ئەوانەیاندا کەبەپەلمەوانی دەدرێن، جیاوازی نیوانیان وەک جیاوازی نیوان زمانی فەرەنساوی و ئیتالیاییە، بەلایەنی کەمەو هەر بەمشیان لەنیوەی شیوەکی تریان دەگەن.

لەئەدەبی نووسراوی پیش سەدە شانیەیمیشدا، کەهەر پاشاوەیەکی کەسی ماوەتەرە خۆی لەبەردەمی شەقی زەمانەدا پاگرتبێت، کرمانجی لەکۆتایی سەدە شانیەو حەلەدا هەر ئەوەندە خۆی پێگەراوە کەلەنووسینی سێ مەلەمە ی پرشەنگداردا بەکاربەنێت، "شەرەفنامە" ی ئەمیر شەرەفەددینی بەتکێسی، کە بەهەمە مێژووی سەراپای کورد دادەنرێن داخی بەلای یەکنەگرتن ئەردەبێت، کەئەمەدی پێفەمەری ئیسلام بەسەر کوردیدا هێناوە، تا لەهەرو سەریازیانەو ئەوەندە چالاک نەبن کە "سەرکاسەری زەوی پەغەنە ژێر دەستەلاتی خۆیانەو، بەشی سەرگی "مەو زین" ی "ئەحمەدی خانی" ش، کەچەوکیکی درۆی کوردەو لە "زۆمبو جولی" ی شکسێر دەچێت، تەرخانە بۆ یەک نەبوونی کورد، زیاتر پشوری بەمیوایی تێدا دەچێت، دواتریش "دەم" لەشیوەی قەلای "مەساد" دا، بەرەنگاریوونەوی "خانی لەپ زەپەن" ی سەری "براووست" پێگەهات، کەئێستا بەشێکیان لەخۆهەلاتی باکووری عێراقدا دەژین، لەم سەدەیدا سۆزانی بۆلە جەمسەری پەوچەوی کلتوری کورد، نەویش لەئەنجامی بەکارنەهێنانی شیوە زامەکانی دی کوردی. لەپێشدا دەستەلات داریتی بەریتانی و دواتریش دەستەلاتداریتی زۆریە عەرەب، بە هەموو کەمو کورتییەکانی عێراقەو، ئەگەرچی پێشیان خۆش نەبوویت، بۆرە سەرەستیەکی کلتوریان بەکورد داوە، لێبەسراوانی ئەغدا دواي نیکدانەویەکی وورد، بەرپرسیاریتی ئەو کارەیان لەئەستۆ گرتووە، لە رۆژنامەو گۆنارو کتێب و رادیو و تەلەفزیۆندا، پێگە بەکارهێنانی زمانی کوردیان داوە خۆی. ن لەسۆزانی

سەرەتا ئىبىرە تەزكىرە بىر گوردى بولۇپ، ئەنئەنىسىمۇ ئەمەلدا ۸۰۰ يىل ئىكەنلىكى گوردى بىر سۆزنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ۱۹۹۱-يىلى سۆزگە "تورگات ئۆزلى" گوردى ئىكەنلىكى ئىسپات قىلىندى، ھەر بىر ئىكەنلىك ۷۰ يىللىق تەتقىقات ئىشلىرىمۇ ئىكەنلىكىمۇ ئىسپات قىلىندى.

یەنگرتووی ستاندری کورد بەس نەبووین، ئەو "ئەلف و بی"ی هەمەجۆریش کوردی پەرتەرتکردبوو، "گۆڕان"ی ئێوان پیتی ئێوانی بەکارهەمینو، سۆزانی بە "ئەلف و بی"یەکی وەرگیراوی عەرەبی و فارسی، لەئێران و عێراق و بادینانی عێراقیشدا دەنوسن، بەلام کوردی تورکیا لەدەروە بەشیۆدەیکە دەستکارێکراوی پیتە لاتینیەکان دەخوێنن، کەمێر کامەران بەرخان لەگاتی دەستتۆیشتنی لەمەتسایەکاندا لەسوریا دايناوه، ئەو کتێب و رۆژنامانی لەدەروە دەردەچن و بەقاچاخ بۆ تورکیایان دەنێرنەوه بەهەمان "ئەلف و بی" دەنوسریزن، کورد لەیکەتی شۆڕەیدا "سیرلی"یان بەکارهێناوه. ئەم فاکتەرو چەیمکی و داپەران و سڕوشتیی وولاتە شاخاوی یەمەکیان، وەری بەکۆردە نەتەو یەمەکان بۆ گەیشتنە یەک زمان و یەک "ئەلف و بی"ی و، کەمەموو کورد ئی تێبگەن و بێتەهۆی یەکوونیان نەهێشتووه، کەدەبینن عەرەب لەزوومو یەک زمانی کلاسیکی، وەک زمانیکی یەنگرتوو بەکارهەمین، گۆڕ دەبن، ئەگەرچی عەرەبەکانیش جار هەبە زمانی قسەکردنی ئێوانیان لەوالاتیکۆرە بۆ وولاتیکی تر نۆز پوون نییه، بەلام یەنگرتۆی زمانەکیان پەمو پایە ی زمانی ئێوانان دەگەینێت.

لەتاتلۆک بەنیاوی بەروپاش بردنی زمانەکیان، لەسالاتی بیست و سییەکاندا دەستی لەو کارە وەردا "ئەلف و بی"ی زمانی تورکی کۆردە لاتینی، گەلیک ووشە عەرەبی و فارسی لێ وەدەرنا. لەئێراندا لەدەبیاتی کلاسیکی فارسی تا ئێستاش خەزەمتیکی گەورە مەبەستی یەکوونیان دەکا.

کورد تەنانت لەکێشە ئایینیەکانیشدا بەش بەش، تێکڕای سەدی ٧٥ی هەموو کورد بەناو موسوڵمانی سنی مەزەبن و بەکرمانجی دەوێن، کەمایەتیەکی قەوڵە دیاری شیعە ١-٥١٠ ملیۆنیش لەپەڕی باکووری کوردستانی ئێراندا، لەهەمدان و کرمانشان و لووتیکی خۆرەلاتی خۆرساندا هەن، چیاو زۆلی سەختی کوردستان، وەکو "جبل لبنان" شۆنی پەنای کەمایەتیە خاوەن باومە ئایینیەکان بووه، شارەزاکانیان لەچەیمکی و چاکی چیاکان گەیشتوون، چونکە دوورەدەستی دەستەلاتدارە چەوسێنەرەوێکانی ئایە سەردەستەکانو، دەتوانن تیایدا ئەرکی تاقیبت بە باومەکە ی خۆیان مەیسەر بێنن، بەلام ژێر ئاسمانی خۆرەلات کەم شت بەشاراوهی بێتێتەوه، چەند تەیمکی ئایینی وەک عەلمو و دووژیەکان شتی وایانکردووه کەبە عەرەبی "تقیە"ی پێندەتۆرت و بەلای بەشە سەردەکیەکانی ئایینی ئیسلامەوه، واتە سنو و تەنانت شیعەش: مەترسی "داهێنان - بدە"یان لێکراوه، خۆ پەنێنان لەگەن گۆرانی کۆتەرە پامیارێەکاندا. کەزۆر کەمەت حەزبان پێنەکراوه، بۆ پارێزگاریکردن لەخۆ، خەلکیان لێری پەنگ یان ئایین گۆڕین، یان هەر بەهەلسووکەوت وای نیشانیدەن، کۆردووه. کورد لەسەدەکانی پێشوردا

هینابوریان، شەمەزەرە گونجاندەشی نیوان لەی هەموو باوەرە لەخۆرە ئەمەتییو، بەلگە راستییەکە لەمکاتی کێبەرکێنی ئایەکاندا، بۆ فریودان و گەشتە پەلەپەلە بەکارهێنراون. بۆ نمونە، عەلمییهەکان لەسەدی پازەیهەمەرە بۆ سەدی حەفەیهەم بەراوەیهەکی وا دەست رویشتووویون، کە گۆیهە کاریگەرێتیان بەسەر شیعە موسولمانەکانی ئێران و ئەنەت یەزیدییهەکانیشدا کە نیست پچووکترین تیرە ئایینێ، بەلام لەمکاتی سەلامەدیندا بەراوەیهەکی وا پەرەیانئەندەرە، کەگەشتتووونە لەو چیاپانەیی بەسەر ئەمەتاکای و دەریای سەیدا دەیانپوانی. لەسەدی سیازەمو چۆرەدەشدا دەستەلاتیان ئەوەندە هەموو، کەلە هەموو پانتاییهەکانی خۆرەلات و دەریای سەیمەرە تا ئەوەندی تورکیا و کەرکوک لە عێراقداو گۆمی وورەیی ئێراندا هەبوون، و دیان و موسولمانانیان بەلای خۆیاندا وەرگێراو. لە کۆتایی سەدی پازەیهەمدا، وەك لەشەرەفنامەدا هاتوو، لە ٢٠ عەشرەتە یەكگرتووەكەى كورد حەوتى پێكیان یەزیدی بوون.

عوسمانییەکان وەك سەرگەردایەتییهەکی دۆنیایی و گیانی سەنی، بەبیانیوی خۆپاراستن لە "بەدە - داهەنەن"، هەركەسێك سەر بەم تیرانە بواپە دەیانچەمساندەرە، سولتان سەلیم سەمەكار، یەكەجار پاشا شەری چالێنێران، كەناوچە فارسییهەکانی خۆرەلاتی ئەنادۆلی دایگەرێ گۆشەتییه سەر وولاتەكە، عەلمییهەکانی لەپەلوپۇخت و ٤٠ هەزار كەسی لێكوشتن، چونكە گۆمانی وای لێدەكەرن كەسۆزیان بەلای فارسەكاندا هەبێت، بۆیە لەوانی دایگەرێن ... چۆرەدە ساڵ دواى ئەوەش لەساڵانی ١٩٣٧ - ١٩٣٨دا حەكۆمەتی عێلمانی ئەمەتاتورك هەمان شالۆی گەمەرە، بەناوی پارێزگاریكەرن لەخۆ، كەردە سەریان تا رابەیهە كەوچەكانی داهاتیوان دایگەرێتر لێبكەت. ئەوەندە كوردی عەلمی هەن ئەوەندەو بگەر زیاتریش تورکی عەلمی هەن، كەبەزۆری ئەمەروپەری تونجلی و مەلاتیای ئەنادۆل گەربوونەتەرە، چەند شارەزەو پەسپۆزێك پێیان وایە سەدی ٢٠ی هەموو ئەمەدی كورد دەبن.

یەزیدییهەكان كەزۆر چەرساوەن بەناوە "شەیتان پەرست" یان پێدەوترێت، ديسان ئەمانیش بەتێكەلكرێنی باوەری زەردەشتی و فارسی و بەبۆچوونی دووفاقانە پێگەیی خۆگونجاندنیان لەگەڵ، جۆرەكە، دیان، موسولماندا گەرتۆتەبەر. لە چەند شوێنێكی پەرەپەرت و پەرش و ... بەشیوێهەكی سەرەکی لە باشووری تورکیای نزیک سنووری سووریا و عێراق، و لەباكوری سووریاشدا لەجەزیرە ناوچەكانی عەفرین و دەوروپەری چیاكانی شەنگارو ژو، رۆی موسول بەباكوری خۆرەلای عێراقیشدا دەرێن. عوسمانییەكان لەسەدی حەفەیهەمەرە بەردەوام تا کۆتایی سەدی بیستەم، بۆ وەرگێران لەباوەرەكەیان نزیکەیی بیست گۆشتاری ٤ رەیان لێكەروون، و ئەنە جامە نۆرەیهانی پوومو پاكوور بۆ قەقاسی و پووسا دەرپەراند. لەم

سەئۇدىيە گەئەلىكىيان بۇ ئىرروپا ھەتاييەتى بۇ ئەلئانئا كۆچپانئىگىردوۋ، ئىرۇشتانئەي گەئانئەكەيان ئىليئانئەي ھىراھئىگىردوۋ، پۇشاكى شىن رەنگى پىتى "ش" ئىرۇشى "ئىرۇسەۋ گەئەكە گەئانئەي شەيئان ئامادەيئەت" ئابى كاهوش بۇقۇن. ئە غىزالدا شەسەت ھەزار كەس كەمەتەن، لىسەردەمى سەئام ھەسنىدا ئازارى ئۆز ئامەمۇلار ئىراۋن. "ئەھل الحق" كە ھەلئەشيان پىئەلئەن، يان وورەتر بلىنن "گەئانئەي" يان پىئەھوتۇت، بە ئۆزى لىقەلمەۋەئىكى سەر ھەردو سىئورى غىراقۇ ئىئاردا، واتە لىماشورى كورەستادەن.

تسمه‌دهی پیشرو بود و له‌سنووری توان و رایه‌تی فرجینمای خورشاد و که‌تاکیدا، ملمانییه‌کی خراب له‌منیوان هاتفیلدس و ماک کویسدا برپایبو. کلمه‌ماوه‌ی شیری ساوخوی وولاته به‌گگرتو مکانی شسته‌کاندا میجگار پهری سفتو له نوا ده سانی هشتاگانیشدا به‌شینو دیک بیلغرتوبو که‌میشده بسمه زاری لخلکهره بیت (دو رگتی)

موجعیزمگه‌ی سالی ۱۹۹۱ عه‌شعره‌مه‌کاشی سورچی و برادۆست، که‌مه‌کۆنمه‌ لهریزی
 هکۆمه‌تی عێراقدا بوون، ولێگرده‌ هه‌موو هێزمه‌کانی خۆیانمان خسته‌وه‌ پاش برا نهمه‌وه‌یه‌یه‌که‌مانمان،
 ئاشکرایه‌ که‌مه‌وه‌ شتیکی به‌مه‌روه‌ پێشاکه‌ یه‌کاه‌ ده‌کاته‌وه‌، چونکه‌ له‌لایه‌ره‌وه‌وه‌وه‌ له‌مه‌وه‌ به‌شیکه‌
 له‌گۆره‌پانی ئاکاده‌میا‌یه‌یه‌که‌ماندا، وه‌جاو بوو که‌یاسی به‌رنامه‌یه‌که‌مان و پارتی دیموکراتی کوردستان
 به‌لامینی و شه‌ڕانی و ده‌ربه‌گه‌ به‌که‌ن و لێمان بیه‌یواین، جه‌لال تاله‌مانی و یه‌کیکی نیشتمانیش
 به‌شاری و مۆدیرین و ئاشتیخۆز له‌قه‌لم به‌که‌ن. به‌لام سه‌دام حسێن، ژمانی کۆش کۆمه‌لایه‌تی
 کوردی به‌مه‌ره‌دیکی وه‌به‌ره‌ که‌ به‌رنامه‌یه‌کی زۆر کاره‌گره‌تی نهم جیاوازیانه‌ پووجه‌لیکاته‌وه‌،
 گه‌مه‌ترین نوو کۆمه‌لی کوردی عێراق له‌کاتی جه‌نگی که‌مه‌لوی ۱۹۹۱ له‌و به‌هاری نووتی،
 سه‌ودیانه‌ له‌ئاوچه‌ پارێزگاره‌یه‌که‌ی باکووری عێراقی هاوچه‌یه‌مان و مرگرت و هه‌لبه‌رگرتدێکی
 ئاوه‌یه‌مانکرد، خۆنه‌گر هه‌لبه‌رگرتنه‌که‌ که‌مه‌وه‌ گۆرتیه‌یه‌که‌ی ته‌کنیکه‌شی تیاوه‌بووین، به‌لام
 به‌رسته‌ی ئازادانه‌ به‌وه‌، دواي نهمانه‌ی ده‌نگدانه‌که‌ ده‌رگه‌وت PDK و PUK زۆر له‌یه‌که‌وه‌
 نزیکه‌ بوون، بۆیه‌ پێکه‌هه‌وتن ده‌سته‌لات له‌ئێوانمان خۆیاندا به‌شیکه‌ن. له‌مه‌وه‌ی ۱۹۹۲دا
 په‌رمانیه‌کی هه‌رنامه‌ی و به‌رنامه‌یه‌یه‌که‌مان له‌ئاوچه‌ ئۆتۆنۆمیه‌یه‌که‌ی پێشتردا دامه‌زراند،
 که‌به‌رسته‌ی له‌"هه‌له‌تیه‌کی زۆر به‌زۆر" ده‌چوو، به‌لام وێش کوردیه‌کان ووریه‌انه‌، تا سه‌بارته‌
 به‌دامه‌زراندنی ده‌وله‌تیه‌کی سه‌ره‌خۆ په‌هه‌نی وولاتانی ده‌روه‌ له‌خۆیان ده‌وربه‌خه‌وه‌، ئالای
 عێراقیان به‌شه‌که‌وه‌ی هێشته‌وه‌وه‌ جلوبه‌گی پۆلیسه‌یه‌کیان وه‌ه‌ خۆی به‌که‌مه‌نه‌.

به‌لام سه‌رمه‌ی ۱۹۹۴ عه‌شعره‌مه‌کاشی پێشه‌ره‌گایه‌تی هه‌چ که‌مه‌ له‌ PUK و PDK یان
 نه‌ده‌کرد، چونکه‌ ئۆتۆمیه‌تی ئێوانمان ده‌ستی پێگره‌وه‌وه‌ له‌نه‌ه‌مه‌یه‌کی کاولکارانه‌شی هه‌بوو،
 که‌سیش پێی سه‌یر نه‌بوو، چونکه‌ گرنگه‌ترین سه‌ی چه‌ته‌هێل، جووگه‌لیا، زمانێ ناخافه‌تی، باری
 کۆمه‌لایه‌تی، له‌مه‌راده‌بوون. یه‌کیته‌ی ده‌ستی به‌سه‌ر شه‌ره‌کانی هه‌له‌زۆر سه‌لامانی ئاوه‌ی
 خۆره‌ه‌لاتی پووباری ژنی گه‌مه‌دا گرت که‌به‌سه‌زانی ده‌وان، له‌کاتێکه‌دا پارتی به‌ره‌زانی
 سه‌نۆری توڕه‌کی له‌زۆر ده‌سه‌له‌بوو که‌به‌که‌رمانه‌ی قه‌ه‌یه‌مان به‌که‌رد، که‌به‌زه‌زی ئاوه‌
 ده‌شتیه‌یه‌که‌ی باکووری خۆناوای پووباری ژنی گه‌مه‌ بوون، سیاسه‌تی هاوچه‌یه‌مانانیش، به‌وه‌ی
 که‌مه‌زۆی نه‌تیه‌ یه‌که‌گرته‌وه‌کانی سه‌ر عێراق و دابه‌رانی "سه‌دام حسێن" له‌شۆڕه‌گه‌رانی کوردو،
 سه‌ی خۆناواییه‌که‌مان له‌یارمه‌تیدانی ئاوه‌زیه‌وانو، نه‌بوونی ده‌سته‌گۆتیه‌کی واکه‌ کاربه‌ده‌ستانی
 ئاوه‌ کوردیه‌یه‌که‌ کاری خۆیانی پێهه‌لبه‌سه‌ووریه‌تی و موچه‌ی له‌رمانبه‌رانی بنه‌یینه‌که‌ن،
 نه‌تونه‌تیه‌یه‌که‌دا پۆلی هه‌بوو. هه‌چ هێزیه‌کی ده‌ره‌کی تریش به‌ره‌مه‌ندی له‌یارمه‌تیدانی کورددا
 نه‌بوو، نه‌که‌رچ. وولاته‌ یه‌که‌گرته‌وه‌کانی ئه‌مه‌ریکا به‌رپاری لایه‌نی سه‌دام حسێنی دلو. پاره‌ی بۆ

كۆنگرەي نىشتىمانى عىراق دايىنكرد كەلەنەرچە كورد يىمەكەدا جىگىر بىر كورد دەيزانى لە خۇي بەلاوہ نايى گازانەدە لەكەسى دى بگات، خەلكى ئاسايى بەبىزەمە ناويان لە شەرەكە نابوو "شەرى خۇ كۆرە" بىز كوردنەمەكەشيان تا دەهات زىادى دەكرد.

سەرەتاي ١٩٩٥ "سى. ئاى. ئەي" پىشەمكى ھانى كۆنگرەي نىشتىمانى عىراقى دا، كەمەردوو ھىزىە ئاكۆكە كورد يىمەكەي عىراق، بەنيازى راپەرىنىكى رىكفرلو لەناو سەريارەكانى كەركوك و موسلى سەدام ھىسەندا، بزووتنەو يەمكى سەريازانە بۆ بە سوپاي عىراق پىكەبەن، كەچى كە چەند ھەوالىكى ئىران زانران، بەرەي گوايە واشنتۆن بەنيازە چاو لەچوونە پىشەمەيەكى پىكفرلو سەريازانەي ئىران بۆ سەر ناوچە زەلکاويەمكاش باشوورى عىراق بېوشى، لەدوا ساتەكاندەر كاتىكە ھىرشى كۆنگرەي نىشتىمانى عىراق بەرەو پىش دەريشت و درو لەوچى عىراقى ھەلەكەكاندەبوو، وولاتە يەكگرتوومكان لەبەريارەكەي خۇي پاشكەز بۆو، جگە لەوہش بەھۇي بەشدار نەبوونى ھىزەمكەي بەرزانىيەو پەروخاندى سەدام ھىسەن ئەھاتەدي، پاستىيەمكەي لەو سەرنەكەوتە نىشانەي ھەنگاويكى شەووي كوردنەمەي دەرە چەنرەمكەي نەكەمەي كوردى عىراق بوو. سالى دواتر، بەرزانى لە دۆي تالەباني دلوای يارمەتي لەسەدام ھىسەن كرد، كەبەوہ ھۇي ئەكەبەتيەمكى گەرە بۆ دروستكەمانى سيايەمى ئەمەريكاو پامانىكى زۆري دۆستەكانى كورد لەھەندەران.

پەراویزەکانی بەشی دووەم

دەقی زانیاریەکی وا چۆن لێبوردنیگە:

"هەزاران حەسەرەت و..." پێوانە:

Rene Mauries, Le Kurdistan ou la mort, Paris, 1967 P.1

"ژەلەبۆلی ژمارە دانیشتوان" پێوانە:

David Mc Dowall, A Moder History of the Kurds, London 1996 P. 441.

- ئەم خەمڵاندنە تێگەیشتنی سەرئەنجامی چەند حکومەتیەکی کوردە لەئەمرەییەکان خۆیان دانیشتن، بۆیە پێویستە ئەو پەرەیانە ئێشێیان پێبکەن. هەرێز پەرەیان، لەسالی ١٩٢٥ کایەدەستانی کۆمەڵەی ئەمرەکان ژمارە کۆیان بە ٢ ملیۆن خەمڵاندبوو، کەئێوەیان لەئۆرکیاندا ٧٠٠٠٠٠ لەئێران و ٥٠٠٠٠٠ لەئێران و ٣٠٠٠٠٠ لەئێراندا. لەئەنجامی ئەم زانیاریە دانیشتوان، کە کوردەبوو پاشکۆیەکی ئەخەمە ٩ ملیۆنی لێماندا لەئێران خەمڵاندنە کەمەکاندا
- (William Lynn Westerman, in Foreign- Affairs- July. 1949) هەر بە ٢,٤٩٩,٠٠٠ کوردی دانیشتوو ٧٠٠٠٠٠ هەزار

کەس لەهەریەک لەئێران و ئۆرکیاندا ٤٩٩,٠٠٠ لەئێراندا ١٢٥,٠٠٠ لەئێراندا شۆڕەوی و ١٠٠٠٠٠ لەئێراندا (کۆی ئەم ژمارە تەکنە ١٩,٠٠٠ و ٢,٠٠٠) کوردی دانیشتوو، Martin van Bruinessen کەسەرچاوەیەکی باوەڕپێکەر، لەسالی ١٩٧٠ کوردە بەشکەرەکانی بە ٧ و ٥ ملیۆنی لەئۆرکیاندا ٤-٥ ملیۆن لەئێران و ٢-٢٥ ملیۆن لەئێراندا ٥٠٠ هەزار کەس لەئێراندا ٦٠-١٠٠ هەزار لەئێراندا شۆڕەوی خەمڵاند. David Mc Dowal, The Kurds ANation Denied London 1992, P.12

کۆی دانیشتوانی کوردی بە ٢٢ و ٦٥ ملیۆن دانیشتوان:

١٠ و ٨ ملیۆن لەئۆرکیاندا کەسەکی ١٩ ی ٥٧ ملیۆنی هەموو دانیشتوانەکیەکی ١ و ٤ ملیۆن لەئێراندا کە سەدی ٢٢ ی ١٨ ملیۆن دانیشتوانەکیەکی ٥ و ٥ ملیۆن لەئێراندا کە سەدی

۱۰) ۵۵ ملیون دانیشتونکه میستی و وا لهسور یادا A/ دوانزه ملیون دانیشتونکه میستی (۰،۵) ملیون له میه کیستی شوره وی پینشور و ۷۰۰۰۰۰ له شوینانی دی به زوری لهسور و پای خور تا وادا.

* "لانوچه میکی شاعری دایرایی پینسور ویر" بهونه:

Mehrdad R. Izady, The Kurds: A concise Handbook, Washington and London 1992, P.41.

• "فزیکی ۴۰۰ هزار کوردو" همان سرچاوه وی پینشور.

• "۷۰۰۰۰ نیومیان مردون" بهونه:

The Kurdish Case Against Turkey, Princeton 1929P. 33-34.

له نویسی سوره یا بهر خان که تار شاه سافر استین له:

Kurds and Kurdistan, London 1948 P.76

لاناوه وی بۆ کردوره، بهلام چهند سرچاوه میکی دی ژماره وی کوردی کوردوی شهر به

۷۰۰۰۰ هملاندوه، بهونه گندال نمان له "کلیکی بی ولات" دا

Gerard Chaliand, A People without country

• "کوردستان ولاتیکی ژیرخان داته پپو بو" بهونه: P.59. The Kurds, Izady,

• "دایشتی میژوی کورد" همان سرچاوه: P.59

• "کوردستان دمتوان زیاتر له خملکانه می لهسور لهسور یادا دمتوان ۷۱ توخم و

رکمزایه می لیبمن" بهونه: Westernman, in for (July, 1946) ign Affairs

• "لهسورچی هر لهسور میژوانه، بهلام چهند شارمزایه می پسپور..." Foreign

The kurds, Izady P.P. 145-158 بهونه: ۳۱ لاپهه ۴ Afatstjuk 1946

* دوژمانیستی واته Feuding بهونه: Middle Est Report (Juli- August,

1989) by Martin van Bruinessen.

(۳)

هەلخە لە ئاۋ

سەرلەبەيانی جەئزى "ئىستەر" ى ۱۹۹۱، كارۋانە پچوگە رۇژنامەگەريەكەمان گەيشتېوۋە سەرەتاي پېچەتەكەنى رىڭگا پەر لەكۇسپەكەي پوۋە ھاۋىنە ھەلخە سەلاھەدىنى ئاۋ چياكانى غىراق، كەينىگەي سەركەدايەتى كوردەم لىۋى بەدوا بەشۋىڭىنى سەلامەت دادەنرەت، لەپىشىشمانەۋە ئا چاۋ بېگات، بەسەدان ئۇقۇمۇيىل، لەتايىيەت و پاس و لۇرى و تەكەسى و تەمانەت تىركەتۋى بەھەرمانەشەۋە، بەرۋىزىي ھەمۇ دۆلەكانى خوارمانەۋە، لەگەل گەلنىكى دى كەبەرەۋلاي ئىمە دەمان، لەتەيس مابوۋى و بەستى رىڭگاكە پەنگى پى خواردېوۋنەۋە. گەرتى سەركەشمان ھەر لىۋى رىڭگا بەستەنە شەۋى، بەلگە لىۋى كۆپتەرە سەريازانەي سوپاي غىراقىش بوۋى كەبەرچاۋ دياربوۋ لىۋى سەلاھەدىنەۋە خەرىكەن بەگەمەشياندا دەزانرا، خۇيان ئاسايى موشەكە گوللەبارلى لىۋى ئۇقۇمۇيىلە جۇرلو جۇرلەنەكەن كەيكە نىۋ سەمەتەك لەھەلەنەكەي ھەلخەرياندا دىكەتۋى و گەريان خواربەۋە. داخۇ كەي نۇرەي ئىمەش دىت و لىسەر تەپۋەلەكەنەۋە تەلەنگى كۆپتەرەكان بەديار دىگەن... بەمچۇرە لىۋى پىنچ سال ھەلخە بەردەۋامى گەيشتەنە كوردەستان بەمەبەستى دىنانى كىتەپكەم، كەتتەۋە نەم شۇنەۋە دەمويست لەگەل لىۋى بىرەنەنەي لەتەكەدا ھاتتەۋى دەريازىن. بەھىچ شۇمەيك بەم لەھىچ شىتەيكى ئابەجىن و ئازىرەتتى نەم گارە ساۋىلەكەيەم ئەكرەبۇرە كەبەتەنيا خۇم تىايدا خاۋەن بىرەيەۋە. كە خۇم يەردەكەتەۋە چۈن چولر سال پىنچتر لەزەستىنى "فوزگىس" دا پىلۋى لىتەيانەي تايىيەت بە رۇپىشنى سەر بەستەلەنەم تالى دىگەردەۋە، چۈن چۈنەش لىۋىشنىق دەستەي ئوۋسەرەن بەسەكەردى كورد، وا جاپەسكەردەۋە چاۋيان پەريەۋە پىشى سەريان، چۈنەش لەكەتەيكى وادا دەۋرەخولى سەركەدە كوردەكان دەدا، تا يارەكەم بەدەن بەگەمە كوردەستان كە لىۋان دەۋە بەكارى ھاشتەۋە خەرىكەۋەتايە، ھەر لىۋەكەش زانىم، كەچۈن لىۋى

کردی. کۆمپانیاکەشی نیشە نزیکی دەرژەنە رۆژنامەنووسێک دەبووین و شارەزایی تەواومان، بەتایبەتی لەجووێ تارانێ سوپایەکی بەزێودا هەبوو. چونکە بەچاری خۆمان بێنیوومان. وەمەبەدە پێشتر لەگەڵ وێنەگر "دون ماک کوولن" و "مارتن وولاکووت"ی رۆژنامە "کاریدان" کەشەمجارەش لەگەڵماندا هون، "جولی فلنت"ی ئوێزیرەو "مارک گرانتز"ی لێیانوون و "چارلس گلاس" و تیمەکە "ئە. بی. سی" کە هەموویان لە وێدە شەرە بەرمەواوەکانی سافانی هەفتاو هەفتاکانی لوباندا سەلامەت نەچوووبوون. "گولینی روبرتس" کەبیست سالی لەمەبەر لەرۆژێدا دەستی بە پلاوکردنەوێ هەوایی کورد کردبوو. تا نیشەتاش خەریکی نەهەنناتی فیلیمیکێ تەلەفیزۆنیانە وایە کە بێلایەتەنەر پە بەلگە بێت. نوێنەری وەجە گەنەترەکانی، وە "جیرالدین بروکس"ی "وولستریت جورنال" وەبە هاری "ی" سود ئوست "ی" شاری "بەردولکس" و "سکوت پیتەرسون"ە "بیلی تیلگراف" لە ناودا هەبوو.

کەدەنگی تەقە کۆپترەکان دەبیست، ترسێکم لێنیشەتوو، بێرە کۆلەورە شومەکم بەسە دلتەزەنەکە "ئەندریە مارلوکس"ی بەگۆنەدا دەدایەو، کەسانی ١٩٤٠ چارەروانی ئەوساتە بوو ئەلەمانیەکان گۆللەبارانی دەبابە لەرەنسا بێمەکی بگەن کە کەرتیووە ناو جۆگەیکەو .. لە نزیکمانەو پیاوێک دەستی بەسەری مەدەلێکدا دەهێنا کەمووشەمیکێ کۆپترە جەنگیەکان خراپ سووتاندیو. چوار پێشەمرگە "سەل لەمەرگ ئەکەرەو" وە پارتیزانەکان بەخۆیان دەلێن، نەخەشەمەکی لەپاش بەجێمانی سوپای عێراق بەلوولکەلوی لەبەن باڵی پەکیانەندابوو بەرکەردن بەرەدەماندا تێپەڕن، پێدەچوو هەڵاتەمەکیان کۆتووڕ بوو، چارەروانی ئەوێش ئەدەمکرا کەزاد لە پەکە مێوێن کورد لەدوایانەو بێت. جاریکی تریش وۆتە پەگرتووکان پەشتی لەمکورد کردو، شۆرشێکی تری کوردیش پوو لەنەمان بوو. رۆژی ٢٩ی ئازار لەشاری سلیمانی گۆم لەمەولە جیهانیەکانی سەعات پێنجی دەمەوبەیانێ بی.بی.سی دەگرت، کە پەخشکەرەو کە ئەزمانی دەزگای حکومەتی ئەمریکاو هەوایی گرتەوێمەکی دۆنی ئیوارە کەرکۆکی گەرمترین نێوێندی ئەوێ باکووری ولاتەکی پەکلا دەکەرەو. بۆ پەکم جەرەستە بەرەوێانی کارەساتێکە کەبەگەس نەگێڕێتەرە. هەرچەندیش دەهێناو دەسێرە گومانە لە لەبەناگایی ئەمریکاو گرتنی وێنە ناوچەکە بەلۆکەکانی دەکرد، کەبۆ بەمەوێ چوون و خۆتادەکردنی سوپای عێراق، رۆژی پێنج شەممە بە چاری خۆمان بێنیمان بەسەر کەرکۆکدا هاتوچۆیانەوو. هێچ تارماییەکیش لەبانگەوێزەکی ١٥ی شوباتی سەرۆک "جۆرج بۆش"دا نەبوو، تا سەلەبوونەو ئەمریکا بەرەدەمەکی وایە بگەنێ کەبەتەرەوێتی دەستبەرداریان بوو، ئایدا دلاوی لەسوپاوە گەلی عێراق دەکرد هەموو کارەکە بگرنە دەست، لەکاتیکیشدا کەمێشتا

[illegible]

^(۱) "جادگروس" تازه لمانگزی "مارلرند" هرچو بوو لشمش يکهمجار يبوو لماريکي وادا بمشدر يکات، کاتي گوتني کمرکوه، بمده ستي سويي عزراق گوژده، دوو برادره کمشي گيران و باشان فازدکوان

ئىنەمە تىپا پاندەيەك لىمى ئىمى ئامىرىي تەلەپقۇنە يىنىزىر بېسۈين كەلەپى سىستەلايتىمۇ بەكار دەمىنىزىن بىمىنى ئىمى پەپىياگەندە زۆرەي بۇيانكارىپۇ، ئەگەر ھارەپەپەئەكانىش گەشت ھۆمەكى پەپەندىگەندى ئىزىل ئىكەن پەنە بىدەن ھەرگارى خۇزىان دەگەن پىنەندىگەندەن بىدەنپەي ھەرۋە سىزىگەر دىيىت، كەچى ھەر ئەسەرمەتەۋە بەھىچ شىۋەيەك ئىشپان ئەمگەن ئەمگەن. ئەۋەي ئەۋەي ئىمەي پەشۇكانىدەۋ، بەردەمىي ئىمى ھەۋالانىمۇن كەلەپەردەمەندە كەلەكە دەپۋىزىن ھەزەمان پىنپان ئەمىۋ. بەرگەرىگەندەكى شىمەي خەۋەرىي ئىزىل تا دەمەت زىيەت ھەرەسەدەمىنا، گەربەۋەنەۋەي ھىزى سۇپاي ئىزىل ئەۋەۋەي كەركۇگە، ئاپاكتىنى ھەندەي ئە ھىزە ئانئەمىيەكەنى گەۋەدە كەشەنەۋەيەن، ئەگەرچى بەشەندەي پەپەپەشپانگەندەۋ بەلام چۈۋەۋەنە پال بەفەد، بەرەپەشەۋە چۈۋەي "مۇجەھەدەيىنى خەلق" كە ئۇۋەۋەسەۋەي ئىزەنەي دۇ بە دەستەلاتى ئىسلاسى ئىزەنەۋە كۆرەنەۋە فرەمانى بەفەد بەجىدەنەۋە بەچەكى قورسەۋە، بەرامبەر دەست بەسەرە گەرتەنى بىكەۋ پەرە كارىان مەيسەر دەمىنا. سەردەنەيىكى ورنەستەگە ئونىمەكى شەمەندەۋەي كەركۇكى بەرەي پەشەۋەي شەپ، ئەۋە ھىلە سۈرە سەندەرەي دەگەيەندە شەقامى كەپەۋ خەۋەشۇسى پىنى مىندەۋ بەگەرە ھەۋەچۇكەرنەش، دەگەندە ئۇۋەۋەسەۋەي بەندەزىمەۋ ھەۋەشۇكەرنەش، خەۋەشەيەك كەنەرە ئاۋە تەقەي دۇۋەنكارەنەي تەقەنگى دۈۋەكۆۋە ئار. پى. ھى. شەقەدەكە.

خۇزناۋايىمۇ نىزىك بەشارى زاخۇ، بىناۋ ناۋچەيەكى شاخاۋى و مەنزىرگراۋى ناھمۇلار شىدا دەپۇيشت، نىزىك ئەم شۇيىن پەرىنەمۇيەي زوۋتر لەسۋىراۋە، بەكەنكى چوۋىي تايە، بەدەپچەيى بەبىلار تاۋ ھەستادا، نىزىكى ئىشخاۋىر، لەسۋىراۋى ھارەنى سىرايەزە غىزاقىيەكاندا لىنى پەرىنەمۇ، چۈنكە سىرەمەي نازار غىزاقىيەكان لەكشاندەمۇياندا پەرىنەكەيان تەقاندەپۇۋە تۈركەكانىش تەقەيما ئەم كەسانە دىكۇر كە ھەۋلى پەرىنەمۇيان لەمۇلەمۇە بۇناۋ تۈركيا بىدایە. پىنەچىۋ لىئران باشتىن شۇيىن بىت، چۈنكە نىزىكتىن سىۋىر، بەرىنى قىتاۋىشدا ھىروا دوۋسەعاتىك دوۋرە، لەمۇنەمۇ لېۋكەخانەيەكى لىيىۋ، كە پۇژانە دوۋ سەلمىرى تارانى لىۋە دىكۇر ھىروا سەعات و نىۋىكىش دوۋرەمۇ، بەلام ھىچ كامىكان قىزەي لىئرانمان نەمۇ، لىئرانىش سامو مەترىسىيەكى ۋاى دۇ بە خۇزناۋىي و بەتايەت ئەمەرىكايەمۇكان ھىۋو، كەنەمۇر چەند پاسدارنىكى شۇرۇشى دىكۇرمىنى سىۋىرەكە لەگىزەنەمۇ خراپىريان بەسەرنەھىناپايە ئەمۇ گىزەنەمۇكەمان مەۋگەر بوۋ.

ئىنە لەگىزەنەمۇكى ۋادا بوۋىن، ھەستەمەكۇر كەدەمۇ سەزەنەشنىكى زۇۋى مەن بىكرايە. پەرىلە ۱۶ ى كانوۋىنى دوۋم تەقاندەنى يەكەمەن گوللەيى رىزگارگۇرۇنى كۇيشت، مەن ھەر بەدۋى كۈردەكانەۋە بوۋم، بەتايەتى مەسعود بەرزانى سەۋكى پارتى دىمۇگۇرتى كۈردەستانى كۇرتىن پارتى نەتەۋايەتى كۈردەمەتەنى غىراق، يەكەنكىشە لەدوۋ سەۋكەكەي "بەرى كۈردەستانى" كەھەشت جىزەكەي كۈردەستانى غىراقى تىندا كۇبىۋە، دواجار لەپىناۋ يەكگۇرتى پىزى نەتەۋەيەكانى كۈردە بەسەر كۇنە مەملەنكىيەكاندا زالىپىۋىن. مەن ھىند بەختەمۇر بوۋم، سەرمەي شۇبات قىزە لىئرانىيەكەي پىشتەر بەرەكەۋت و خۇۋەخت ۋەمگۇرتىۋو نۆيمەكۇرۇۋە، بەلام ۋەك لەيىم بىت، ھەر بۇ ئەمەندەمۇ كەلتەتەنەمۇ پىنى بگەمە ناۋ چىكانى نىزىك ۋەمىنى ئىۋان غىراق و ئىران كەنەكەي مەسعود بەرزانى لىيۋ.

ئەمۇر بەرەۋكە بچەۋمايە تا پادەيەك كارەكەمى ئاسانەمۇر، بەلام كۇمەلەكەي بەرزانى نەمەنتۋانى بىلىتى لېۋكەم بۇ دىيەنكىمەن، بۇيە لەكانى دىيارىكراۋى ئىۋانمان تاقىكە دىۋاكەۋتىن، دوشۇۋىزى ھەزەكارى كۈرد وەرگىزە بەرەۋكەي بەرزانى "سىپامەند بەنا" بەنۇتەۋىيلىكى پەيگان كە كۇزەنەمۇ پىنەمەتەنى پارچەكانى ئىشى ئىۋانىيەكان خۇزناۋىو، دەرەكەۋت بەھەر حال تا ئەۋكەتەش نەمەنتۋانى پاشگەز بىمەۋە نەچم، بەلام خۇا ئاگادارە ئەمۇ كاتە بەپادەيەكى ۋا لەسەرخۇم نەمۇم كە نەۋزىگارى زوۋى ناۋ ئىران و نەتەنگەبەرى ۋا پەدەختى نەمۇ نۇنۇمۇيىلەنە كەتەنیا بۇ ھامۇشۇنى ناۋ شار دەستەمەن بىيەيىتەۋە، كەچى كەلسە بەرى نىگايەكى گۇدۇكارىدا خزا، ئەمجا زانەم خۇم خىستۇتە ناۋ چىيەۋە!! ۱۶ سەعاتى رەبەق

ريگدن، ۳ سعات نووستن، ۳ سعاتي تروش چاوپيگموتن لمگل بمرزانداد ۱۶ سعاتيش بۇ تاران گمرايمو. ليئاننومى يېگىننى كاسيتيكي گوزانييه كوردىيىهكانى شيلانپەرور، بىردىوام روشياريدىگىدىنوم، بۇيىه سوياسى ھەلەدەگرت، يەتايپەتلى لىرىنومى ئىم ئاوازە بەسۇزەى بىسىر ھىزاران كوردى مەدەنى شارى ھەلەبجەدا ھەلپەدە، كە سەدام ھىسەن لەئازارى ۱۹۸۸ دا بە گازی ژەھىرلوى ئىم شارەدا لەئاولى بىردىبون، ئىمە يەكەم جار بوو لەمىژوودا ھۆكۈمەتلىك بىمىرلەيمى بەگمەن دۇبەدەنى ھۆى گازی ژەھىرلوى بىرژىت، (غىراق سالىك پىشتر بەچەند كارىكى سەريازىانەى بىردىواى گچكەتر دەستى بەگاز پىداداكرىنى كوردە مەدەنىيەكان كىرەبوو، ھەرچەندە كۆمەلگەى ئىنو دەولەتى ئاگادارىبون، بەلام پىشت گونىيان خەستى. مەشت و ەردە نۆرەگەمان گەمەندى جار تەورەيى و گىزىشى تىدەگەوت، بە "ئار" لىگۇلىنەمەيسەكى لەبىننەھاتوومان دەكرىد، جا با بۇچوونى جىيازىشمان لەبارەى كىشەى نەتەمەى كوردىشەمە ھەمبويىت، بەلام وادەستىپىكرىدە ھەرچو كە باسنىكى نۆر بەنرخە. نۆر راگرتەمان بەھۆى ئىم ھەمىو پازگايەى دانابوون وايگىدە ئىم پىنگا دورىو نىرژە بىمى كىزى و بى پەستىبون بىرىن. بىرادەرە كوردەكانىش، كەدەيانىنى ھەرلگەر ئىرانىيەكان بەدەست گومانكرىدە "پاللاۋا" يانەگەيان لەپاسپۇزەتە نەمىريگايەگەى مەن، "بەرگە" تايەتتەگەى پاسدارانى بالادەستى شۇپشەمە پەشۇكاو ودامان، نۆر كەلغۇشۇدەبوون.

چاوپيگموتنەكەى بىمرزانيىم لەئىزەمىنىكى ئاۋچەيەكى شاھاۋى بىن بەفردا كىرد، كە سەبارتە بە كارى تايەتتى، نۆرىشەى بۇ ھىۋىكرىدەنومى مەلرەسىيەكانى تۇرگىبوو لەمەى گوايە ئىنىستا كورد لەمىرى داۋا كۆنەكانىيان كەتەنەيا ئۇتۇنۇمى ئاۋ غىراقىكى دىمىوكرات بوو، سەرىمىخۇبىيان دەرىت. بىمرزاني وتى، كورد لەمە گەمىشتوۋە كەنەگىر نۆرىەى دۇنيا بۇ پاراستىنى سىنورى كۆنت جەمناگىن، ئىمە ھەر ئىم ھۇيان وادەكەن كە ھىچ كەسلىك بەدەمىزاندىنى كوردستانىكى سەرىمىخۇ قايلەنەيت، جا ئى دەولەتە لەغىرلىق يان لەغىزان يان لەتورگىيا دابىرىت. ئىمە پەيامىنىكى واپسو گەبىرزانى و سەركىردە كوردىيەكانى دى يېگىنەن، بۇ ھەلە سەرنەكەرتوۋەكانىيان و دۇنياكىرەنومەى لىئىرسراۋە دىكرىمىكانى ئىران و سورىيا و توركىيا و لاتە يەگىرتوۋەكانى ئەمەرىكا، كە بىردىوام دەھۇلى پاراستىنى يەكپارچەيى ھاكى غىراقىيان دەكوتا، دەيان وت و دەيانوتەمە. بەلام ەك بىمرزاني دەركى پىنكرىد، دەبو ئىمە بەشىنۋازى رامىارىانە بېئىرايتەدى نەك بەخەباتى چەكدارەنە، وتىشى رەنگە بەھۆى بارى رامىارىانەمە دواگەموتو، ھەندى جارىش بەھۆى توندوتىزى ئالەبارەمە كەنىستا لەخۇرەلاتى ئاۋەپراستدا پىنرەدەكرىت، سەدەيەك يان زىاترىشى بویت.

گرهوه، که وتی، سەدام لاوازە بەلام ئیمە لاوازترین. کورد مردانه و مستان، سویندیایان خوارە کەجاریکیدی هەتا عێراق بەرەنگاری دۆژنە بیانییەکانی بوەستیتەوه، کە راستییەکی نەجارەیان هەموو کۆمەلگەی نێو دەولەتی دەگرتەوه، لەدژی سەدام حسین نەجولینەوه. ئەوه لەجێی خۆیدا بوو، چونکە سەرکردەکانی بەرهی کوردستانی بۆیان ئاشکرا بوو کە چیدی نەبیت و نەهشتوانن لەمزیا تر، بەبێ بێلێنا مەمەکی خۆشاوا، داوی خۆخسقتە مەترسی لەکوردی عێراق بکەن. سەرگردایەتی کورد، لەهەڵە گەڕەکانی پاپووردوویانەوه، کە کوردستانی پێ کاولکرا لەبەتوانایی قایلکردنی جەماوەرەکیان کەوتبۆنە گومانەوه. لەوکاتەدا پاشاوەی شۆنباوەرییەکیان لەمەتر سیدابوو رۆژگاری پێوندییە نەینییەکان لەگەڵ هەولگەرەکاندا بەسەرچوو بوو، پێوەندی راستەوخۆی رامیاریانەشیان بەمیزە دەرەکیانەوه شۆنچێروا نەبوون، بەئەو هیوایەکی پێ مەترسی بوون، ئەوەش راستییەکی هەنجار نۆریان لەسەر کەوتبوو. دەسائێک داوی نوشتەکی مەلا مستەفا، مەسعودی کوێی و تالەبانی بەتەرلۆتی پوریان لە مەلاکانی کۆماری ئیسلامی ئێران کەوتبوو، نوانیش لەسالانی ۱۹۸۰-۱۹۸۸دا بەمۆی شەری عێراقیانەوه کاری تەبەجیان پێکەوتبوو، کە عێراقیش لەسەر شو کارانەیان سزایەکی لەپەردە بەدەردەن.

سەرەتای سالی ۱۹۸۷ لەهەڵبەجی سالی ۱۹۸۸ یش، داوی بەکارهێنانی چەکی کیمیای لەدژی مەدنی و پارتیزانە کوردەکان پێ جیاوازی، پلوان و کاولکاری درژی شەش مانگی تریشی بەتاوی "شەمال" هەو چوو پال، کە ئەوه شیۆزیک سەدام حسین وایو هەرگیز نەتوانی لەم ناچیتەوه، ناوی تێکەرو ئاپاکیشی لێ نابوون. داخو گەڕ بوش بانگەوازی بۆ پاپەڕین نەکردا کورد چەنیکیان بەدەنگ دوو پاتکردنەوهی شەپکردنی سەدام حسینەوه بچوونایەتەوه؟. هەروە کەر- پێوستی بە هەژندن بوییت تا شەقەکانی وەیر کەوتەوه، لە پایزی ۱۹۹۱دا "عیزەت لێرەم دوری" جیگری سەدام حسین، بۆ هەڵاوەردنەوهی کورد چوو بوو سەلیمان و، وتیوی: "ئەگەر ئێوه هەڵبەجەتان بیرچۆتەوه ئەوا پێخۆشە بەمیرتانی بەینەمەرو پێتان بێنە ئێمە ئامادە دووبارە کردنەوین."

لەناو چیاکاندا چاوپێکەوتنەکی مەسعود کۆتاییەت، هەستای بۆم بەلام خوارنی نیوهرۆ خرایە بەردەمان و داوام لێکا بەینەوه، نێتر شیۆ و تو وێژە کە گۆڕا، بەدەم پارووی میرن و مریشک گەلەنەوه، بەرزان لەگەڵتوگۆکەیدا بەووردی سنووری بۆ قەسەکانی داهەنا، وای پوونەدەوه کە بێلایەنییەکی بەو پادەیه نییە نەگۆڕیت، بەئاشکرا دەرخیست، ئەگەر نەبیت لەکاتی قەیرانەکی کۆنێدا لەپشتەوه لەعێراق بەدات، ئەوه هەر تەکتیکەو، مەترسییە

سەرەکییەکی لەتۆڵە بەزەبرەکیان بوو، ئەمە جگە لەوێ واشی لەعێراق دەکرد جبهه‌خانی سوپایەکی پڕوو کوێت بنێرت. مەسعود ئەوەشی دەردەخست کەمەرچەندیکی بۆ بلوێت، لەو زانیاریانەی هەواڵگرانی خۆی دەستیاندەکوێت، کەبەزۆری لەکوردستانەومن و سەبارەت بە زانی تۆپ و کاروباری تەکنیکی و، سەرچاوەی هەندیکیشیان کوردەکانی ناو سوپایەکی عێراق، کە لەسەرنگەرەکانی پیشەری بەری جەنگی کوێتدا، کراوەتە خۆراکی جەنگەکو لەبەردەم تۆپەکانیان ناو، بێنەوێ داوی لێبکرت بۆ هاوێیمەتانی تێدەپەرنیت.

بەدرزایی چاوپێکەوتنەکە تۆبەلە کاغەزێکی پچوکی قەدگراوی سەر قانێمە سەرئەمی پاکێشاووم. بۆیە کەپرسیم، ئەوانە چی؟ مەسعود بۆی باسکردم کەلە کاربەندەستانی پارتی بەعسی سۆسیالیستی خاوەن دەسلەت و سەربازانی پەلدارو "جاش"ەکان، واتە "بەچەکی کەر" کەپارتیزانەکان بۆ گەڵتەپێگەردن بەو گوردە هاوڕەگەزەیی خۆیانیاڤەوت کە لەپەڕی پەکە نانیزامیەکانی سوپادا بەکۆنگرەبوون، هاتوووە بەخەمتی خۆیان نووسیویان، وایانداگەیاندا کەهیچ ئەمین جاشەکان، لەترسی ئەوەی ئەوەک سەدام حەسێن بکەوێت و ئەوانیش پۆبەرۆوی پکی پیشەمرگە بێنەو، هەولی خۆنەریان کردنیانە. کاغەزەکان هەمووی بەلێنی وایو کەلەخەزەمتی پیشەمرگەدەبن و لەکاتی پێویستدا هاریکاریتی ئەوایان بکەن، قەسەکانی مەسعود وایانداگەیاندا کەئەم لایەنگرەیان ئەگەر شوێنپوێی ئەوایش نەبن بەلام ئاساییە، چونکە کوردەکان حەسابی خۆیانکردوووە پلانیشیان بۆ کاتی پوڤخاندنی سەدام دانراوە، چا نیتر کەوتەکەیی بەمەر شوێنەیک بێت. راستییەکەیی ئەو کاغەزو تێبینیانە ئەنجاسی جێبەجێ کردنی کاری وورنە ئەنێی چەند مانگیکیان بوو. ئەو رۆژەووە کە عێراق کوێتی گرتبوو، چەند ئەندامێکی کارامەیی کورد، کەبەتایبەتی بۆ گەیانەندی پاسپاڕدە دانەواییکەرەکانی کاربەندەستان پەینێراوون و بەشارە کوردییەکاندا بەلۆکراوونەو. کاری پەرەتەرسی و سەرەخەتەنی ئەو ئەندامە کارمانە بوو کە بۆئامکردنی بەرنامەیی جاشەکان، ئەو پایزو زستانەیی بوونەوێ دانانی شانۆیەکی شەڕی هەلگیرانەوێ ئەو کوردەنی سەر بەمیری بوون، وەک دەریشکەوت بەبێ هیچ ئەزەنتێکی ئەوتۆ دەستیان بەسەر بنگەو قەلای سەربازی و شارو شارۆچکەکاندا گرت، کە جینگە سەر سوپامانی ئەنەنت بەرانی خۆی و ئەو سەربازانەش بوو کەپلانەکیان دەرشتبوو، چونکە ئەو راستییێت سەرکەوتنەکە ئەگەرن بێ سەرئێشە بوو، چەند کارێکی ئەنێش پۆلی تیادا هەبوو، کە هێشتا ئەنەست. ئەو هەموو ناگەریارە زۆرو کوتەرپەری لەپەرەنەمەدا ئەستێنکرد پوون نێی. شتیکی تریش کەبێگومان پۆلی بێنی "ناشتەبوونەوێ ئەنەوێ" بوو، کەئەنگارێکی زیرەکانەیی تالەبانی یەکیێتی نیشتمانی کوردستان بوو، بەجۆرێک کاری ئە

جاشمەكانىرد شۇنى سەرسۇرمانىبوو، ئەمەش زىاتىر وايدەگەياند ئەگەرچى تاوانبارىقتىيەگەياند
 لەسەر لاتابىرت بەلام بەلىنى سەر سەلامەتياندىرلىقتى. ھەرداى ئەمەى لەپىنجى نازاردا
 لەشارىچكەى پانىيەى خۇزەھەلاتى ئىزىك سىنورى ئىزانەمە پاپەرىنەگە دەستىيىنكىرد، ئىتر ھەروا
 دە رۇژىكە زىاتىرى بردو كەمەرىن شەرو پىنگەدەلى قورىاش، دەستىسەر ئەمەندەى كوردستاندا
 گىرا كەزۇر زىاتىر بوو ئەمەى ھەر كاتىكى تىرى ئەم سەردەمە بەدەستىانەمە بوويىت. جاشمەكان
 ھەربۇخۇيان دەستىان دايە چەك و رانىيەيانگرت دوا بەدواى ئەمە جاش لەسەرتاپاى كوردستاندا
 ھەمان رىگەيانگرت، بەلام ھەرچۇنىكە بىت پىشمەرگە وورىيانە پلاشى پاپەرىنەگەياند بۇ ۱۰ -
 ۱۵ى نازار كىشاپوو چاكىش حسابى كەش و ھەواى ئالەبارى ھەزەمگەيانكىردبوو.

چەند شىنكى ديارو تايبەتى لىدەرچىت، تەنانت لەو شارائىندا كەشەريان تىياداكرا شتەكە
 زۇر ئەمە ئاساتىر بوو كەبىريان لىكىردبۇو. سىلئمانى، كە پايتەختى رۇشنىرىى كوردستانى
 غىراقە ھەر بۇخۇى پاپەرى، ئەگەرچى پىشمەرگەو خەلەكەكە نوو رۇژيان وىست بۇ زامانىى
 چەكدەرانى "موجاھىدىنى خەلق"، كەبىلەزەت شەريان بۇ غىراقە دەكرد، پاشان جەماوەرەكە
 لەشەرىكى ئەنقەستدا ئىزىكەى ۴۰۰ كەسىكىيان لە ئەندامانى حىزىسى بەعس و كاربەدەستانى
 ھەولگزان و پۇلىسى ئاسايش كوشت ^(۷)، كەلەبارەگای بەدناو سەرەكەيەكەى ئەمەندا گىرلەبون.
 دواى كۇتايىيەاتنى ھەمووشت، بەسەدەن پۇلىسى ئاسايش و ئەندامانى حىزىسى بەعس
 كەنەيانتوانى بوو دەريازىن، لەلايەن كوردە داخ لەئەلكانەمە گەمازۇ دران و گىران. يەكلايە
 كەسىلئمانى ئەنبا شارەنبوو كورد تىيادا، بەم جۇرەو وابەزۇرى تۇلىى خۇيان لەنازلەردەرانى
 پىنشوروان بەسەندەمەو لەناويانەسەن، بەلكو لەشارەكانى ھەولئىو دەۋكەشىدا، دواى نازاد
 كوردىنان شتى وا كرا.

سەردەنكىى بىكەى ئاسايشى سىلئمانى پوونىدەكاتەمە، كە كوردەكان بۇچىى كارە
 دەھورەيەكانىان بەخۇيان سىپاردبوو. دەروازەى چەونە ئۇرورە ساماگەكەى لەدورەمە
 دياربوو، بەدەكۇرى ھەنەريانەى ئاسنىنى واپازىنئرابۇو كەتا ھەتايە، لەشنىوەى پەيگەرىكى

^(۷) يەكەكە كە خۇى لەسىلئمانى بوومە بەچاوى خۇى ديونىتى، لەئامەيەكەيدا و لەگەياندەمە كەلە (۸)ى نازارى
 ۱۹۹۱دە لاشى قورىانئىيەكانىان لەئۇلى ھەلەبجەر شۇنەكانى دى لەت و پەتكرد، ھەرچەندە ھەوارى ئەو
 ترەسۇنكانە دەگەيشتە كەشكەلانى لەلەك، بەلام كەس بەزىمى بەم پىناوە خۇنئى و بىنرەخانەدا ئەدەھاتەمە
 فەزىشەكەى سەريارەگای بىكەى ئاسايش، بە كوردانى ۷۰۰ كەسىكە لەئەندامانى حىزىبو ئاسايش كۇتايىيەات،
 ئەوانىشيان كەلەھەواى شەپ مەشقا گىيانان تىيادا ماىبو، داداگىيەكران ھەر لەئەندا، بەدەستى كەسانىكى چەقۇو
 شەارى ئاسن بەدەست سزاي مەركەران.

شەمەتەنەنەي پەل زەندەئەنگەي بېنەنەمەري بەناسن قايمەگراودا، كەقولاپى ئاسنەن كەينەي. لىدانەن خۇنىي ووشكەمەيەي بەدىيەلەمەنەمەري، ئاسەلەري كەرسەمەيەي زۇرى ئازلەنەنەشكەنەمەندەي دىدا، لەتەك خاۋەيەمەندە بېنەنەتەمەنە كە ەكە باسەي لىئە دەمەرا بۇ خراپەكەندەي كەچانە گورد تەمەنەكەربەي. دەمەراي بېنەمەري وەشەي تەيادەيەي كە بە جەنگەي نەينەي، وایاندەمەندەي، ەكە ئەمە كەسانەي دەمەرا بەندەنەكەمەنە ئازاد كەردە پەيەنەمەندەي، ژەي رەوتەنە مەندەي خەنەكەو چەندە گەيەوئەي وایەن تەيادە دىيەو كەمەنەستەمەنە ئۆزەيەن تەيادە مەيەي، ەمەندەيەن ۱۰ سەن زەتەيەي بەيەي دەمەرايەكەندە لەنەيەن مەخەنەيەي.

دەواتەيەمەزەنە ئەمەي بەيەمەتەمە كەچەنە كەتەكە باسەي چەنەنەي گەتەنە ەيەلەيەندەكەردە، يەمەنەيەن ەمەندەيەي، جە خە ەمەلەمەنەمەنەتەمە. ئەمەمەي سەمەكەتەنە كەتەمەنە، كەپەنەتە لەكە سەيەزەمەنەيە گوردە رەيەنەنەدەي، ئەمەتە، پەستەيەكەي پەنەمەرە ەمەلەكەمەكەدە ئەچەي شەمەكەندە ەتەي، ئەمە شەرە نەتەيەي كەزە لەمەنە ئەكەيەي لەسەرە، ئە ۲۰ ئەزەلە بەمەري بەخۇنىي ۲۰۰۰ كەس گەي، ئەمەي شەري ەمەنەمە سەيەشەي نەيە تەمەنەتە كەسەيەي ەكە مەسەوئەي ەمەشە ەيەنە لەسەرخەي، ئە لەكەي سەمەكەتەمەندە ەمەندە شەدە دەخۇشەيەنە، دەمەمەنە لەمەرەمە جەمەمەريەي دەخۇشەيەي كۆسەنەمەندە بېنەتە: "ئەكە ەمەنەسەي ئەمە رۆزە ەمەو سەمەنەي دۇنەيەمەنەتە"، دەي ئەمەشەي بەچەندە رۆزەكە، كەمەشەتە خۇشەي دەمەمەيە كەمەري نەدەيەي، بەنەيەيەي، ئە: "ئەستە ئەمەمەي ۷۰ سەيەي خەمەنەنە لەمەشەتەيە ئەمەشە سەزەتەيەن شەمەمەندەيەيەي بۇ مەنە بەمەزەيەي زەنەنە چەمەلەي ئەمەزەمەكەدەي".

ئەنەي ئەمەزەكەي شەيەيەي ئەمەزەكەيەي لەمەمەندەكەردە كەمەمەزەيە ئەمەتە پەندەخەستە، دەمە لەمەسەوئە، دەخۇشەكەشەري زەمەيەنە دەستەيەكەدە يەمەتەي گەمەندەمە دەتەتە ئەيەمە لەمەريەي كەدەيەي بەنەمە؟ دەمەزەنەي كەردەي، ئەمەتەيەي پەتەيەيەي پەتەيەيەي كە بەمەزەنەي سەمەكەدەيەي دەمەدە بۇ يەمەتەندەنە پەمەنەيەنە ئەمەنەيەي خۇنەيەيەي، تەمەنەتە كەمەزەنەي پەمەيەي دەمەزەنە ئەسەر دەنەيەتە دەيەنە، بەلەمە وەشە، دەمەكەي مەنە ئەمەمەسەي زەتەنە كەمەنە ئاسەنە مەيەي، زۆر خۇشەمەلەمە بە "ئەيە" كەي، ەمەچەندە ئەنەمە نەمەسەي بۇچەي؟ بەلەمە دەمەمەمە كەمەمەي لەمەي سەيەسەي ەتەنە پە لەمەچەكەيەي ئەستەمەيە. كەردە ەمە پەخەنەيەي ئەيەگەيەنە، مەنەمەي شەمەزەيەكەمە ئەيەنەمە، دەمەزەنەي ەمەسەمەريەيەي تەيەمەنەنە ئە دەستەيەتەكەندە ەيەيە ئە نەستەي ئەمە كەسانەدە ئەمەنە كە لەمەلەيەندەنە، ئەنە لەيەنەيەنەدە خۇنەي تەوئەي سەمەنەشەي گەمەچەنە دەمەنە.

بەسپۇرە كەلە ۲۶ شىۋايتا شەرى زەمىنى دەستىيىڭىز، مەن بىلەن كەلسەم ھەممۇ تۈركىيەدە، پۈتۈن خەلق بۇ ئان چۈم، لەرى يەككە لەپىيەلەنگەن بىر زامان بىشى، پىنەنچى ئەمەش ۋەك پۇلىسى تۈركىيە ھەممۇ شۇنىڭ خەلقى خۇى ھەيىت، ئەمەش ۋەك پۇلىسى ھەزەن بەھە مەنەمۇ سەلەبەيىنى رۇزى دواتر بىلەن بەھە مەنەمۇ، بەھە مەنەمۇ باشقۇرۇشتىن، پۇلىسى ۋەك لەرى ھەمەشەيى خۇى سەيىرى پەسپۇرەكەي مەن نەسەمەي ئەمەش تىرى دەكر، ئىمە لەنەۋچە يەككى گەرنىكى نەيك سەنۋەركەنى ئىۋان ئىۋان ۋەك پۇلىسى، كەپارتىزانە جىياخەۋە گۈرەمەنى تۈركىيە، پارتى كەركەركەنى كۈرەستەن، كەزىتەر بە (PKK) تەسۋەرە لەنەۋچە يەككى مەشكۇرەن سەنەمەركەنى دەرۋەيەنى لىيۋە. مەن تەكە پەيەنى نەۋ پەسەكە چۈم، بۇيە تەرسى پەرسىيەر لىيەشتىۋە، پىنەۋەلەنەمە ھەشەشتە كەتە نەھەتتە بىيەنە تەلۋە نەكەبەمە نەمە پەرسىيەر لىيەكەن، خۇ نەكر خەپەتەم پىنەكەن نەۋ ھە ھەچ نەيىت بۇ نەقەرمە دەگەنەۋە. تەكە ھەۋەم نەۋەۋ ھەمەشە ھەنەۋەك لەيىش پۇلىسى تۈركەۋە، چۈنكە گۇمەنيان لەر پەيەمەنەنە ھەۋە كەۋچەۋە نەۋ كۈرەستەنى تۈركەۋە. كەتەكەشە چەلە زەستەن بىۋە، مەنەش لەخۇ بەكەشتىيەر پەن خەۋەنەكەر دەشەن زىيەتەر ھەچ بىيەۋەيەككى تەم بۇ خۇ دەرۋەزەكەن نەۋە. پەش سەۋەت لە "يەكەسكەۋە" كەشەۋەكە يەككى ھەنەكەۋە بە مەلەبەندى قاچەخچىيەن بەنەۋەنەكە، چەند پەيەۋەككى تىرى بەرۋەنى بەرۋەنە نەۋەيەككى گەكەۋەم خەۋەنەن دەشەن لەۋەۋەكەيەن كۈدەم دەرۋەيەن لى دەشەم، رەيەن: پەشۋە خۇت بە چۈنكە ھەكە تەرىكەلەت ئىۋە جەنەمەلەن بەرەۋ چەكەنى غەرق بەرۋەن، مەن خۇم باۋەم ۋەۋە كەبەۋەمەۋەن، بۇيە ھەمۇ دەكەۋەككە دەپەشەۋەكەم. نەۋە ئىۋەۋە پەيەۋەكەنى بەرۋەنى گەۋەنەمۇ ھەۋە تەخۇشە بەرۋەنە بىرەۋەنە نەۋە دەرۋەنى شەۋەن پەيەۋە، ۋەيەن لەچەكەنى زەگەۋەن نەيكە ھەۋە پە بەرۋە تىكەۋەۋە، بۇيە جەرەن نەكەرى بەرۋەن، مەنەش چۈنكە ھەستەم بەسەنەشەي پۇلىسى دەكرە چەۋەۋەنى پەسى دواترە نەكەۋە يەكەسە تەكەسەيەك گەۋە بۇى دەرچۈم، دەرەكەۋە كەرنەككى باشكەۋەۋە، چۈنكە لەگەۋەنەۋەمەدە بۇ "ئەن" نەيكە ھەنەۋە سەۋەت جەرنەك ئۇۋەۋەيەكەيەن پەدەگەۋە سەۋەت بەۋەيە كەمەن پەيەمەنەكەي "تەيەس" بەم لىيەن بەرۋەن، مەنەش ۋەۋە لىكەنەۋەكەن كەۋەنەمە، ئىتەر ئەۋەنەش پەنى رەشەنەن دەۋەم. دەرۋە بەرۋەنى بەلەنە ھەق بۇكەۋەۋە دەرۋە، ئەمەش بەۋەيە لەگەن چەند ھەۋەنەكەدە كە بۇخۇم دەرۋەنەكەم بەيەنەۋە، بەلەنەكەشە بەۋەشە بىرەسە، ئىمە يەكەم پەيەمەنەۋە بىۋەن كەلە سۈرۋەۋە بەيەنە نەۋ كۈرەستەنە، نەۋ بەلەنەكەيە ھۇى بىرەسە، بەۋەم نەۋە ۋەۋە پەيەنەكە بەرەۋە ھەسەردەن بۇۋە گەيەشەۋە نەۋە گۇمەن لە دەرۋەشەشەمەن بەكەن. پەنەش ھەۋەكەي

"بی بی سی" که لهستانی گوتم لئی بوو، چوونی سلیمانی به لای هریمکی کمانهوه له مموو کارمگانی پینشترمان گرنتربوو، چونکه تیگله میکیوو له ممترسی و هست به خوشی و نازادی. پیمو بوو من هؤگری مموو ئه شقانه بیووم کله خوره لاتی ناوه راستدا پروو دمدن. وه چیه که پینشتر ژنه سعوویم لهنا و لړوگه دا بینیهو کعبهرو خوړناوا چوون، به پچهو کراسی رهشی ناو دمانی بهرمانهوه چوونه ته ناو دهستی لړوگه کهو لهوسه موه به تنووره میکی زور کورت و بلوزنکی تمکی ولوه هاتوونه ته نهموه که مموو لهشیانی لئیوه دیاریت. به لام نهمو بهرورد ناکریت لهگدل پادهی شادی کاتی سردانهوهی "خومر سندی"، که هرزمکاریکی شهرمن بوو له نزدیک واشنتون لهچینستانه میکه دا کاریدمگرد؛ کاتیک کراسه خاکو و بۆینباخه ناو ریشمه که و چاکه ته شینه کهی دانگند و شروالنیکی نشی لهبر کردو مشکیه میکی رهش و سپی بهسریموه پینچاو پینشترنیکی لهگهسر بهست، که ممووی لهکاره ساته کهی ۱۹۷۵ دا لهمالهوه بهچینی پینشتربوو، که بهگه منجیتی لهگورستانهوه هلدی. دلخوشیه کهی سندی بهچوونکی واکاری تیکریدبووین، له پهرینهوه کهی سوریا مانهوه بۆ عیراق، ترسی هاومنی عیراق و ئه دوبانه شمان له پیرچویره که لهکیشی خویانیان زیاتر لهسر بارکرا بوو، بهناو شه پۆلی توندو خوړو زبه لاهی ناوی بهاری دیچله شدا، لهبری سهولی ناسایی، نوو درنیشانی هاتوچوژی سهر شقانه کمانان بهکار دهمینا.

له بخت چی له بهگورستان شابوونهوه به یان لهلیساوی تر بیت. یه کهم به یانیان لهراخ لهمالی ناغایه که یان سهرمه که عیره تیک بووین، له مکنکی دهوژو و گوزنی نا مکنکی سالی نوژی کوردی "نهرود"، که بهرله لئیوه دهات، بهناگاهاتین، نهمو تلو سئگی کوژی بهر له مانی لهیسلامو بۆ که پاندانهوهی بهمارو بهمیوایی دهگنیرا؛ که زیاتر تیگهل بهکاری لهرشتهی سروشتی کوردو سهووریوونی سهر مانهوه یانگروه، خانه خوینکه مان و کورد بهیه که جود نهماندیمیری، له پیاوونکی کهته بوو، پینیهو منان و زکرتین ۱۲۱ گوندی هیهو کوپنکی لهناو سوپای عیراق داماندانهوهو یه که تیکیشانی جاشو سینی میشیانی پینشترگهیه. ممووشیان له ژووره گهوره پیر همرشکروه؛ بوون که لهمالی کورده دهسرتویشتره وکاندا، بۆ ناخوړلرین و ده مته قلیی کاری پامیارانمر میواندریشتی و شهو مانهوهی کهساننکی وک له قیستای لئیوه، ترخان.

بوونی کوپمگانی له نهدا باشبوو، یاریدهی تیگهیشتنی هوی بوونی ئه سمدان کورده چهکدرلنه ی داین، که ژوبه یان جاش بوون و له پهرینه که دا بهشدریوون و بهمیوانهوه سهرگهوتن به ناسانی به مسمت هاتوه. یان کلاشینکوفیان لهخو دا بوو، یان هر هیچ نه بخت به ممانچهوه بهویری لهسورانهوه، چونکه نه گهر وانه بوایه سهرگهوتنه که هینده ناسان نهمبوو، لههوی ئه

بەرئومەندی ھاویمشی ئىخوان ئەمەرىگار گورد پىڭ دەك "شايبەمكى بىمەشت" ۋايە چۈنكە ئىمە ئوشان ھەمىو دىموكراتىيەتشان پىۋىستە، ئىۋەش لەنەمەرىكا دىموكراتىيەتشان ھەمىو ئىۋەتشان پىۋىستە. لەنەقامەكانى سەلىمانىدا غەشاماتىكى زۆر لەو ۋىنە يىشسورمەرى پالەوانە نەتەمىيەكانى گورد كۆيەپورنەمە كەلەشۋىنى شوۋشەبەند ئىرەپوۋى، ۋىنەى زەنمەرال بەرزانى بارەكى مەسعودىش شۋىنكىكى دىبارى بۇ تەرخان كراپوۋ، ئەۋەتشانە لەمىز بۈۋ قەدەغە بۈۋى. لەۋزىڭدا شەش كەپەت فىلەمىكى زۆر سادەى گازىارانكردەكەى ھەلەبجە، كەتارەمۋومەندىك بە كامىرايەمكى لىدېز گولجۋى، لەۋزى سىنەمايەمكى ھەلۋىدا پىشاندەدرا، كەچى ۋاش ھىشتا ھەر بەر نەدەكەت. لەسەدەى ۋىنەدا كەلنىستە خۇمانى تىادا دەرۋىن، بەلگەى سەتمەكارى ۋ شەيتاننى گارىدەستان، بىستى شىتەكى بىنەنىشى بەچارى خۇت شىتەكى تەر، چۈنكە ھەر بىنەنەكەى ئەۋە دەسەلەننىت كە بەرتن نەدەتتە ۋ نە پىشەننىشەدەكەت. بەلام دىۋەپىندى دىۋارەكردەمەى فىلەمەكە تىنەكەى تەۋىلەت.

لەو دۇۋەندا راستكردەمەى كارە تەبەجىكانى رابەردو، لەپىناۋ "مان" دا، دۇ بەۋەشتانەى بۇنى تەھەمۇرتەن كارەساتيان لەمىزۋە دۈۋەردىۋە پە نوۋەستىمەكەى كوردە لىدەمەت، پەشتەگۈنەراپوۋ، پەستىمەكەى لەو سى ھەلەتەى رابەردودا سەجۋىڭ لە لىزانەى ۋورابەپوۋنە، بىۋەيەكەى پىشەريان لەپىشۋازىكردى پەيەمىزە بىيەنەكەندە ھەلەى "ھاجى بۇش" لىدەنەيان بۇ سەۋەكى لەۋەدەدەر خۇشەۋىست نەما، چۈنكە دۋەى لاپەردىنى سەدام حەسەنى لىكردن ۋ ۋاپەش ھىچ يارەتەيەكەى بۇ سەركەۋەنى رابەرنەكەيان نەدا، بۇيە ئەو "ھاجىە" تەش ھەر تە ئەۋەندە بەمەكە موشەرف بۈۋ. دۋەتەر كوردەكان ۋاپەنەتەت كەزۋە بەۋەپەيەمە، بىيەنە بىلەمەكان، ئەۋەنى جارىكى تەش لەۋە بەردەشى ئۆلەى بەغدادە دەستەردەلەنەپوۋنە، تەۋەنەبار بىكەن. لەپەزىڭدا ھەزىانەكەبەيە يان نا، قە نەپەرسەكانى ۋەى شۋەياتى "بوش"، كە چۈنەۋەنى بۇ شۋەش ھەنەدەن، ۋەشە بەۋەشە دەك خۇى بەپە دىنەپەۋە. تىمەكەى "ئە.بى.سى" كەدۋەى ئەۋەى مەرى كەركۈكى گولەۋە، ئەۋەن خۇيان لىنەزىك بەخسەۋە، ۋاپەنەگىۋەپەۋە كە ھەلەتەى پىشەرى پىشەمەركەى پۈۋى خۇشى جارىنەيان نەماۋە، نىستە لەساتياندا كۆرۈن، كەيىگۈمان لەۋەدا تەھەقان نەپوۋ.

تەنەنت ئەگەر كوردەكان خۇشەيان ھەچەيان پىنەۋىتەيە، پىۋىستەمان بە بىمەتى "كلاۋر ۋىتر" نەدەكە تە تىمەگەپەشتەيەكە پىشەمەركە پۈۋەپەۋە دۋەنەكىكى بىۋەدە پەرخارى غىزىكى جەنگامەرى زەبەلا بىۋەنەمە ھىچ جۋە چەكىكى دەرە تەنەك ۋ زىۋەش ۋ فرۆكەشەيان نەپوۋە، گولەۋە پىۋىستە ئەۋەندە تەنەك ۋ زىۋەشەشەيان نەپوۋە كەدەستەيان بەسەريەندا

گرتېجو، كېسېش نېمېزاني غېزاقپېمگان لهكشانعوپاندا نېر شتانعيان لهكوڼدا همشار داوه، چوكنه پېكې لهخسلمته باشمكاني كورد لهوهبوو. كه هېچيان ايمنان نېدمشارنوه. تۆپچيپه غېزاقپېمگان نېزى تقاندىنى تۆپمگانيان نېرمېنابوو، بۆسه لېمېرنگارپوونىسوى تانكس زرينقوشمگانپه تاجارپوون هر "تار.بى.جى" په بېچنماوه كۆنمگان بېكارپېښن، لهچېند "سام همولتيك"ى بېهرشانېش بېولاوه هېچ شتېنكى تړى وهك "ستنگر"ه نېمېرگايپېمگانيان نېمبوو، كېلمېمېرگا بۆ پېگور،چوونىسوى لېرؤكو كۆيتېرى پېكېتى شۆرموى بېلمېگانپېمگانى دابوو. نېر هېزه زه مېنپيپه هېشيان بوو هېچ شارمزاپېمكى نېموتۆيان لېمېكارهېنانى نېر چېمكه قورساندا نېمبوو كېله غېزاقپېمگانيان گرتېجو، نېموش نېر نېمجانپېمكى سياسته هرره كۆنمگى بېمفدايه كېمېمېشه كوردى دورو له تېمكېنلؤيا سېريازپېمگانوه پانېمگرت. سېر كېرېمېمكى سېريازى كورد، ناراستىسوخو پېنېرگه ياندين، كه مېشقېنكردنى پارتيزانمگان بېو چېمگانى دېستگېريان بېوه، مېگېر بېو سېريازه غېزاقپېمگانى هاتوونته پال كورد بېرؤت. بېلام هېچ بايه خېنكى نېموتۆيان بېوه نېداو نېيانكردې پېكې له پېنېشكارمگانى خۇيان. چېكه لهوش كورد شارمزاپېمكى نېموتۆيان لېمېرگه سېر كېرېمېمكى دېستې له نېموشيان دانايان بېوه دا نېمنا كېپېنېشمېرگه كانايان تېمنا لېمېرې ناو چيا شارمزانو هېچ مېشقېنكى شېرى ناوشارو سېر شېمقامه كانايان نېپېه، بۆسه نېيانسېموتوانى لهوه چاكتر دېست بېسېر نېوشارانې ناوچېه تېمختايپېمگاندا بېگړن كه بېمې همولتيكى نېموتۆو بېناسانى گرتېپوويان. بېلام هۇى سېر مگى تېنكشكاندى پېنېشمېرگه شتى تړپوو، لېسېر كېرېمېمگانى سېر مېمگانوه، قېلارې دؤز مېنيان بېمگېر لهخۇى دانېمنا، بېشه ناسايپېمگانى سوپاى غېراق تېلېو پېنك دړپوون، پاستيپېمگى چېمېد پېمگېمكى هېلېرگېرېدى گاردى كۆمارېش هر لېرؤژانې پېمگېمى پاپېرېنېمگوه پېرتمووزه بېپوون، كورد پايده گېماند كه پېنجا هېزار كېمېنكيان پېديل گرتوومو، زۆرېمېشيان سېرياز بوونو بېمچېمكى سېرموخوركارومو بېرمولاي پېنېشمېرگه هاتبوون، لېمناو نېواندا هرچېمېد نېلمسېرو پېلدارنكيان وهك دېل گېلداپوومو، لېتر وهك پېشې هېمېشېمى خۇيان لېبېرى نېسوى خوار دنيكى كېميان بۆ دابېنېگېن و گليانېنېمگوه، زۆرېسې هر مېرؤزديان بېرمداپوون، خۇك خۇكوشپېمگى سېر تايان نېمناو لهخلمگانپېمكى مېدمنى تاوشارى كېر كوكيان بېيست، كېمېرمو پاكور دېهاتنو، چواري رۆز بېر لېمگرتنېسوى كېر كوك، لېبرا نېره سېريازپېه شارمزاكانيانوه چوونتي خۇلقا پېمگردنى غېزاقپېمگانيان بېيستبوو، نېمجا قسې مېدمنپېه دېست رۆيشتوومگانيان بۆ نېرمكوتېپوو. كه لهوباو مېر دابوون نزيكې بېيست هېزار سېريازنكي غېزاقى، كېمېمېنكيان گاردى

كۆماری برون، بۇ بىدەنگەرە چوونى ئىس چوارىدە ھىزارەى كەمىشتا بىرگىران لەچەند بەشىكى
بىنكى "خالىد ابن ولید" كوردوۋە بېرئوۋەيون.

ھەر ئىس شەرە لەبىنگە كوردىيەكانى سەلاھەندىدا "ئەشیراۋن مستەفا ئەمىن" ى جىنگىرى
سىرۋىكى سىرپازى كورد ھىچ ھىسابىكى بۇ ئىس بۇچوۋانەى مەدەنىيەكان دانەئاۋ.
بېرەشىيىيەكى زۆرى دانائ، سوردوۋە لىسەر ئەرەى، كە ئەگەر كىركوكىشىان لەدەستىچىت
ئەوا پىنشىمەرگە، غىراقىيەكان لەئاۋ كوردەكانى باكوۋرى شارەكەداۋ لەرئىكى پىنگاكەى ھەولەردا
پادەگىر، كەتپايدا جىگىر، "ئواترىش ھەر ئىس خۇى لە لەندەن پىنى وىم: بىئاسانى پىنشىيىم
نەدەگە كە سەدام ھىسزىن تۈنەى ناردنى فەيلەفلىكى ھەبىت"، ئەمەرىكاىيەكان وتیان ھىزى
چەكدارى ھىراقىان ھەر بەپاىن ھاپىرە. كوردىش لەرئى دەستگاكەى دەرەۋە ياشەرە، چەندىان
پىنگىرپىت چىكى ھەموۋىشىكى، ئىزانى، سوردىيى، سەۋدى، بىرىتانىيى و ئەمەرىكاىيەكانىان
كوردوۋە، ئەشیراۋن ھەموۋىيى بەسەرگەردىۋە، پىنيان وتىۋ: ھاۋىمەشەكان ۴۲ تىپى
سىرپازىان تىكۋىنگەداۋ، كەگاردى كۆمارى و ھىزى ئاسمانىشىان لەئاۋدە، تۆرى زانىپارى
پىنشىمەرگەش لەئاۋ ھىزەكانى سوپاى ھىراقەدا زۆرىپان بە ھەرەسەنئانى سوپاۋە دەئا،
راستىكەكەش سەدام ھىسزىن ھىچكام لەمىزە سەرەكەيە گومان لىئەكەداۋەكانى خۇى، وەك پۇلىسە
ھەمچەردەكانى ئاسمايش و ھەولگىران و بەشى زۆرى گاردى كۆمارى نەئاردىۋە ئاۋ كۆرتەرە،
سى زۆر بەر لەگەرتەرەى شارەى كىركوك، كارىدەستە سوپاىيەكانى ئەمەرىكا ئەرەيان سەلمانە
كەمۇمارى تانلەۋ زۆرىيۈشە دەريازىۋەكان زۆر لىرەزىاترىۋون كەلسەرەتەى شەرەكەدا
بۆكۈرەپوۋىنەرە. زەنەرەل "لىچ نورمان چولزىگۇۋ" ى سەرگەردەى سىرپازى ئەمەرىكاى ئاۋ
ھىزەكانى ھاۋىمەشەكان، دۈرپۇزى دواتر وتى: ئەگەر شەرەكە ۲۴ سەعاتى دى لىسەرپاۋە ئەوا
لەمانتۈنەى زىانى زۆر گەۋدەپان لىدەپىن. خۇ ئەگەر تىكۋىنگەدانى ھىزە چەكدارەكەى غىراقىش
مەبەستى راستىقەنەى "پىنگاگۇن" بىرپىت پان نا، ئەوا ئەرەش قەسە ھەلەدەگىرت. بېرپاۋىۋى
بېرئوۋەپرايەن ئەمەرىكاش لەپىشتگۈنەستى پوۋدەۋەكانى كوردستانى مانكى ئازاردا
ھەرچىيەك بېرپىت، راستى قەسە ئەرە كەسانەى دەسەلمانە كەپىنيان واپوۋ ولىشئۇن سىياسەتە
كۆنەكەى پىش ئۇگىستۈسى سالى ۹۰ى سەبارەت بە غىراق، كەدەبىت سەدام ھىسزىن چاۋگى
ئارمەپاگىرى ئاۋچەكە بىت، بگرتەرە.

پۇتە وەك چۆن مەسعود بىرزانى بۇى چوۋېو، كەسەدام ھىسزىن لاۋاز بۈۋە بىلام كورد لىر
لاۋرتەرە، ئەمانەت ھەر كە پاپەرنە چەكدارەكەى شىيەى باشۋورى غىراق بىرپاۋىۋى، يەكسەر
ئاگر بەستە يەك لايمەكەى ۲۸ى شىۋاتى بەدۋادا ھات و لىۋىش بەچاكەى سەدام ھىسزىن

خۇراپەى خۇيان شكاپىمۇ. ئەلاست خۇدەرياز كۈنن لەمىزەمكەنى بەر، كەلمەنە دەستەبەسەرە
 ئىراقىيە شىيەمكەنى جەنگى نىوان غىراقى ئىران بۇرۇن، لەو ماوۋە زۆرەى يىگىراۋى لا.
 ئىراقىيەمكەن ماپۇننەم، بىپۇننە ئىسلامى ئوسۇلى و بەشىكى ئۇرۇن لەسئورەم بەرە غىراق
 زەپانكەرىپ، مەترىيەمكى وئى خىستەمە و سۇپاۋە كە بۇ تىكشەننى پاپەرىنەمكى، زواتر
 مەخۇرە لەمىسەرە شەرەمكەنى ئىرى ياشۇردا بەرەپەپۇر، پەشتەگىرى "سەدام حەسەن" بىكەن.
 مەرىشكەمەت مەرىپەننى مەزى دىگەرىمكى بەرە، پەمەشەننى پۇستەرى خومەنى كەرىكى
 رەپكە، كە بەتەپەمكى ئەمەسەننى غىراقى و ئىكەت مەريازمەنى ئۆر دەستەلەنى خۇيان،
 مەزۇرەمەن شىيەمەپۇننە پەشتە مەلگەپەپۇننەمە پەشان لە گىزەشەننىيەمكى ياشۇردا
 مەشەلەپەپۇر، مەزۇرەمەنە. بىن قوۋلەپۇننەمە زۆر، دىيارە كەمەمە شىيەى غىراقى بۇ
 مەسۇلمەنە ئىراقىيە مەز مەمەكەننىان دىگەرمەن و پەشتەگىرىان ئاكەن، كە ئەمەشەن
 مەشەنەمەكى سەرمەكى لەسالى ۱۹۸۰ سەلمەند، كاتىكە بە دەپان مەزۇرەن لەمەنگى بۇ بە
 ئىراندا خۇيان بۇ سەدام حەسەن مەكۇشت دەدا، ئوتتەرىش زۆر لە غىراقىيەمكەن، دىگەرىمكى
 سەرمەمەمەنى مەرىمى سەنى دەستەلەننىش نەپۇننە مەزۇرەننى پەشتەمەكەن، كەمكى مەرى
 پەشتەگىرى پەشتەمەكەن، چۈنكە زۆر لەپەپەپۇر و ئەمە گىزەشەننىيە چاۋمەنەنكەرەم بەپەپۇر
 مەمەنەن مەزەسەن. بۇيە مەمەپەسەننى مەنگى ئازەرمە ئىتەر سەدام حەسەن بىنەكەنە پەپەپۇر
 كۆرە بۇرە، پەشماۋەى مەزە چەكەرىيەمكى غىراقى، بەشى زۆرەى كۆرەسەننىان، لەمەمەمكى
 كەمە مەمەى كۆرە تەپەدا ئازەپەكەن، گەلمە.

كۆرە تىكشەننىش پەمەمكى بەسەر پەپەمەمكى ئەمەمەكەن دەپەننا، كەتەپەدا بەپۇرەى
 مەپەپەن بۇ بەرەمەنەمەى كۆپەمە جەنگىيەمكەن كەپەپۇر. (پەنج سەل ئوۋى ئەمە جۈرە بۇش
 لەپەپەپەننىكى تەمەزۇرەپەننا، كەمەمە مەمەنە لەمەگەرتەنى ئىننا، بەلەم مەمەمەمكى
 نەمەگەمەمە، رەپەمەند كە مەمە مەپەمەمەن سەدام حەسەننىان لاۋزەر بەرەپەمە، بەتەپەمكى
 وۋەتە يەمەگەرتەمەكەننىش مەپەپە بىر جۈرە پەنى فەپەنى كۆپەمە جەنگىيەمكەنى غىراقىان
 نەدەپە. ئەمەمەمكى سەمەمە گازەنەمەكى كۆرە لەپەمە سەريازەپەمە بەپەپۇرە پەپەمەمەمكى
 سەكەرەنە دەمەنە، بەلەم ئوۋىنى ئىشەننى پەپەپەپەپەى شۇنەپەپەپەى ئىنەپەپەپە، مەنەپەپە
 چەپەزۇرە بۇغۇزى وئى غىراقىيەمكەن سەمەمەى گەپەگەمەى ئوۋى ئازەپەمە، بەمە ئوۋىنى كە
 كۆپەمە يەپەمەكەننىان تەمە بۇ پەپەمەمەمكى نىوان خۇيان پەنى مەسەننىان بەرەپە
 "خەلمەننە". كۆرەپەش مەپەپەمەمە: لەى بۇلەمەى سەمەمەمەمە سۇپەى مەپەمەمەن
 مەلمەمەمەننەپە، بۇچى ئەمە كۆپەمە جەنگىيەمەى بەپەپەپەپەى مەمەمەنى و پەشتەمەگەن دەدا،

بەرنەمدەدایەم؟ داخۇ ئەگەر ئەم ھەلە بىنەبەستىيەن، "ئەمىش ئەگەر واپىت" ئەكرەدایەم لەكاتى خۇيداد بەزوى عىراقيان ئى بەناگا بەكرەدایەتەم چى دەبىو؟ ئىمەى پەيامنىزى لەجىيان دابراو، ھەرنەندەمان پىدەكرا كەلشەكەنى واشتۇن و پايتەختە سەرەككەكەنى تىرى ھاپەيمانان بىنەملىنن، پەيامەكانىشمان بەدەستى بەكەسكىدا بناردایەتە نىران، بەم ھىوايەى لەوئىشەم بەجىنگاى خۇيان بگەيشقانە.

ئىمە ئەر شەتى بەلامانەرە پىدەمچو ئاشكرەپىت، ئەمەبو كەنەگەر ژەنەرل چولزكۇڭيان ھەركەسكى دى لەواشتۇن، بايەخى بەكورد بەدایە، دەبوا بىزانىيەى كە كۆپتەر بەنالەبارتىن چەكى كوشتن ناسراو، تواناى لىدانى كوشندەى مەدەنى و شارىنچولكرەن و پەشۇكاندى خەلگى ھەى. كورد پىنوايە، كۆپتەر ەك چەكىكى بى ھاوتای دۇ بەشەرى پاتىزانى، شونىنكى تايەتلى لەئەركە شەيتانىيەكاندا ھەى. لەكاتى جەنگى عىراق نىران و دواترىشدا كۆپتەر لەپال فرۇكە بالچەسپاوە موشەك ھاوئەكاندا، گازيان بەسەر كورددا رشتووە. بەكورتى "بفرىت دەمرىت" واتە لەدەغەكرەنى فرۇكەى بالچەسپو لەلايەن ئەمەركاوە، بىرەوەرەى تالو ناھەموارەكانى لەمىر كورد ئەبەردەو. چولزكۇڭ ژەنەرلانى دى ھاوئەيمانان يەككەنە ترەسى ئەمەيان ھەبو كە عىراقىيەكان، دۇ بە ھىزەكانى ھاوئەيمانان چەكى كىمىاوى بەكاربەنن، كەيىگومان بەرگى تايەت بەخۇپاراستن و پوپۇشى گازىشيان ھەبو، كەچى لەناسى كورددا توشى بەلا سەمەرەكەى لەبىرچوئەم ھاوئەبو. بەلاى نەخشە كۆشە مەدەنى و سەربازىيەكانەرە، دەبوا دىمەن ئاشىرىن و دزۆمەكەى بەگار كۆزراوانى ھەلەبجەم بەلگەى زىاتر لە ٦٥ ھەزار كوردى ھەلاتوئى ھىزە كىمىاويەكانى سالى ١٩٨٨، كە بۇ خۇدەربازكرەن پوويان لە توركيا كوردبو، لەبەرچا نەمىلرايە. ھەر لە رۆژنەشدا كۆمەلگەى نۆو دەولەتى ھەمو ئەر ھەلاتەى كەكرە كە بۇ راگرتىنى كوشتارى كورد، يان بەرپرەسپارىتى سەدام حەسەن دەرنان، (كەچى كاتى پروپاگەندەى ھەلەرژەردى سەركايتەى ئەمەركاى سالى ١٩٨٨، جورج بۇشيان لەبەلەرلەوھاندى و ئىنەكانى ھەلەبجە نەخست). بىگومان ئەم دەستەپاچەيىيە خۇزناوئەش پىش ئۆگەستۇسى ١٩٩٠، كە بوش دەپوئەست بە (لەدا ھىل) بۇ نەوتەكەى كۆيت رابكىنىشت و بىرارىش بەدات كەشتىك بەرامبەر سەدام حەسەن بەكات، كە ئىمە لەناو كوردستانەرە ئاگادارىووين. تەنەت ئەگەر ھەستىشمان بەمەترەسى كۆپتەر ئەكرەدایە ئەم كورد لەو رۆژەوئى پىشان نابووە كوردستانەرە يەككەنەمەترەسىيەكەى خۇيان دەوت و دەوتەو. ئىمە لەناو دەوگدا بەچاوى خۇمان كوردەمان دەپىنى بە "ئارەبى، جى" و چەكى دى تەلەيان لەكۆپتەر دەكرە، و تىشيان ھەر چەند سەعاتىك بەر لەگەيشتەمان كۆپتەرنىكان خستووە. لە كەركوكىشدا بەچاوى خۇمان چوار

کۆپتەرمان بیینی شالوویان بۇ ھیزە کوردییەکان دەجەرد. پینش ئەوێ عێراق دژە ھیزەشەکی بەکات، ئەو شیراز و سەرکەردە سەریازیەکانی دی کورد، پێشان وێجە کە کۆیتەر خەڵکی مەدەنی دەشلەژێنێت، بەلام خۆگۆی پێشمەرگە لەجینگاگانێ خۆیاندا، تا دوا ھەناسەش چۆلنەکردنیان دوویات دەکەردە، ئەویش بەرلەوێ بەدوای ڕەوێ ژۆر بەپەلەو خێراکەئێ ئەم چەرخی بەکۆن، کورد وایان دەردەخەست کە ئێتر دونیایان بۆ تەختیووە. یان ھەر ھیچ نەیت وایان نیشانەدا. لە چەند سەعاتی بەر لەمەرەسەکەدا، ھێشتا کوردستان بەجۆرنکی وا سەیر بەرچاو دەکەوت کە بارۆر بەر ساویڵکەییە لەپەندەرەدەرەیان نەکرێت، یان ئەو کوردانەئێ چاومان پێشان دەکەوت، پێشان وایو کە دەیت ئازایانە خۆیان لەلای ئەو خۆڕئاواییانە دەربەخەن کە چەندین سالە بۆ یەکمەجار سەربەست لێکەڵیاندا بێ. ئەوێ ئەھامەتی لەنازادی داپەڕان و ژێر دەستەلاتنکی پۆلیسیانە کە وات ئێکات ھەمیشە وریاو بەناگاسی. کە گەشتێنە زاخۆ کورد بەھەموو بەشو چیمەکانیئەموو پەشوگاوانە، ھەلس و کەوتی کەسانێکیان لەگەڵدا دەکەردین کەلەناسمان ھاتبەئەموو، یان گۆرنیئێژێ بەناویانگەو ناسراوین، یان پالەوانانی دیاری وەرزشیانە بێ. "خۆتان سەرشک پێ بۆ ھەرکۆیەک دەتائەوێت بچن و پرسیاریش لێک دەکەن بیکەن"، بە خۆشحالیئەموو ناوی "پروستۆریکای ئێمە کورد" یان لێناو.

ئێمە ٢٨ی ئازار واته یەک رۆژ بەر لە "ھەینی مەزن" گەشتێنە سلێمانی، نیوێ دەرزەنیکمان میوانی ئەو ئەندازیار و بازگانە بووین، کەلسوالاتی خۆراواو خۆنێدنیان تەواوکردبوو، ژۆر گۆرنییان بەمەترسیەکانی ھەرەسپێنانی پاپەڕینەکە نەمەدا، ئاھەنگنکی وایان سازکردبوو کەژن و کچیان بەناوایێژن جلوبەرگو جوانترین خۆشەمۆ تیایدا ئامادەبێ، چۆ قووئوو بەرێ شارەمکش ھەبوو کۆیانکردبوو. ویستمان ووریانە لەھاتنی ئەو ھیزە گەرمو سامناکە عێراق بدوێن کەلەکەرکۆک زانیان پووو پاکوو دەیتەو، لەوێشان دەپرسی کەداخۆ کورد بەھاتنەھوارمەیان لەوچایانە کەتاپادەییکی باش دەپاراستن و گرتنی شارە گەرمەکانی وەک ئەوێ و ھەرلێو کەرکۆک سلێمانی ناو تەختاییەکە کارنکی بەجیان کردبێت؟

لەکاتیئێدا خانەخۆنگانمان چاکیان دەزانی کەسەدام ھەسێن شوێشی شیعەکانی باشووری سەرکۆتکردوو و لەناویدوو، کەچی بە زەنگنکی ناگادارکردنەویان دانەدەنا، لەبەر ئەوێ خۆ بەھێزەشەمۆ خەریکەکەن، زیاتر خۆیان بەرێکەشتنەوێ ناو کارەباو باری ئابووری شارەمۆ خەریکەکرد، میوانێک لەسەر خواردنەکە ھەر بۆ جەختکردن، وتی: "ئەگەر کەرکۆک شکست بەینیت ئەوا گوشت و کوشتارنکی ژۆر سامناک پوودەدات"، بەلام پوودانی شتی ئەو جۆرێ بەدوور دانەوا بەشتنکی ئامارانە لەقەڵەم دەدا. نەخیز ئەم کوردانەئێ چینی ئاوەنجی

بەرپادەيەكى وا كارامو بېوا بەخۇببون، كەمىچ ھەرنىكى وياىان بۇ شارەندەوى رۇنە ديارو
 ئاشكرەكى ئاۋ كۆمەلىيان نەدەدا، جا بۇچى بېشارنەۋە؟ خۇ ئەۋان پېش ھەموو شتىك براۋەن
 چارىكىدى وولاتيان ئاگەرىتەۋە بىن چىنگى عىراقى دل پىر لەقىن. يەكېنىش نەۋەيان ئى دووبارە
 كۆرىنەۋە كەدەبىت بەچاۋى خۇمان پىزە تانكى زىنجىر پىچراۋو زىنپۇشە سىربازىيە
 ھەلۋەشاۋەكان و لۆرى لىدو بىنگەى بەغس و ئەمە سوۋتاۋەكانمان بىنىيىت!

راستىيەكەى واپىو لەۋەش زىاتىر، زۆرنەۋو لەۋ پىنگايەى پىايدا ھاتبۋو، ھەرچەند
 لەرسەقىندو قەلەيمكى بەردىنى زەبەلاھى بەدوۋكەن رەشداگەرۋى چۆل و ھۇلمان، ئەۋانە دەبىنى
 كەسەدام ھىسەن لەپال رىگا سەرەكېيەكاندا دروستىكرىدبون، نىزىكەى ھەر نىو مىل چارىكىش
 پەبايەى چىمەنتى كىچىكرەمان بەرچاۋ دەكەوت. ئەگەرچى ئەم قەلەيانە شۆرەۋى ئاسا
 سوستىكرىدبون، بەلام داگىركىدە كۆلۈنپالزىمەكانى بىبىر دەمىنەمەۋە، كەمەر لە جەزائىرەۋە بىگىرە
 تا فېتىنام خۇم دىيىۋىن. بەلام نەۋەى تەنپا بە كوردىستانەۋە تاپىمەتبۋىت، كاۋلىكارى
 ولتەختكرىد و دېروۋخانە نۇرەى شۇنئانلىك بۋو كەنە رۇڭگارىڭدا گۈشۈ ئاۋەدانى بۋون، كەچى
 ئىستىتا تا چاۋ بېرىكات تۆپەلە ئاسەۋارى بىكۇتايىن، ئەۋ پەزو بىستانانەش كەلەسانى
 "۱۹۷۵"مۋە رۇژانە سەدام ھىسەن، بۇ نەھىشتى ئىيان لەۋ ئاۋچانەدا ھەلىدەپاپېن. كوردىش بى
 دىۋرۇخستەۋەى گىيانە شەپخۇلزانەكەى كەپىشتىر بەنارەۋاترىن شۆرە رەلقارى لەگەندا كوردبۋون،
 شىۋلۇڭى نۇر تاپىمەتياڭرتىۋو ھەرچى وىنە دىۋلورىيەكانى سەدام ھىسەن ھەمبۋن لەم پىر
 تانەپىرەى كوردستان، ھەر لەسەرەۋە تا خۋارەۋە بەچۋار چىۋەى كۇڭرۇتتەيەكانىشيانەۋە
 بەكلاشىڭكۇۋ بەماسماندا بىرېۋون بەگۈللە ھەرچى ئەدگارى سەدام ھىسەن ھەبۋو. كە
 بەتەپلەيەك بەرھەلىيەكەى سىبى چىشتىنئانەۋە ۋەك چىشتىكەرنەك، يان بەجلىك بەرگى
 سىربازىيەۋە ۋەك سوپا لاسارىك پازىنرۋاۋە، يان ۋەك بازىرگانلىك لىۋ بەخەندەۋ لەقاتىكى سىبى
 تاپەت بىقۇمارچىيەكان و شەپقەيەكى پوروشى پەنەمايىانە لەسەردار، لەھەموو شىۋە بەرگى
 چۆلۋو جۆردا كە ھىشارگەى فېل و دىۋو ساختەكانى بىن، بەتايەتى وىنەيەكىيان كەلەمەر
 ھەموۋىان زىاتىر سوۋكايەتىكىڭىردىنى پىۋەدىار بۋو، كە بەجلى بەرگى تەۋارى كوردانەرە،
 شەۋالنىكى فىش و پىشتىن و جەمەدانىيەكى چوارگۇشەيى، دەيانسېرەۋە. لەھەموۋى شى ناخۇشت،
 خانەخۋىكانى دۋاشەۋى سىلەنئىمان ھەر ھەموۋ لەۋباۋەردە بۋون كەنىتر لەمەۋلا پىزى لەماق
 مۇۋا دەگىرىت و رەلقارى دىمۇكراسيانەش لەسەرەۋە ھەموو شتىكەۋ دەبىت، نۇزىش بەۋكارەى
 سىرگەدەكانيان سىرلىند بۋون كەلەمەر بارى ئاسايش رىگەيان بەزۋرەيەى بەكرىڭىرلەۋەكانى
 بەغسا دا بۋو، بىڭرەست لەۋاۋاندا بىسۋپىنەۋە بىرىشيان لەجۋرى سىزادانەكەى خۇيان

نەدەكردەۋە كاتىك كە سەدام حسين بىگىزىتەۋە. كورد ھەر ۈك چۈن ئەۋ بەغىزاران سەربازە
 غەزەپتەن يان بەردا كە لايمان دەۋ تەۋە سەردوۋن. ھەر ۈاش بىر يار ياندا كەھەر كەسىكە ئەۋ تەۋە
 دىزىپ تىيان ئەۋ ئەگەلەنە. ئەم كە ۈر ياپ نىپ ياز گەر دىگەل ھەم ۈر ئەۋ تەۋە ترىسناكانە
 دەيان سالىۋو بەغدا سزى كوردى پىندەدا بەر ۈرۈد بىكرابە شىتىكى سەيرو سامانكە، لەخس
 دەچۈ، بەلام ئەم جۈرە لىكەندەۋە ساكارانە، لەكەۋتىنى كەركودا بوۋە ھاندەرىك بۇ كۆرەۋەكە
 كەغىراقىيەكان كەركوكيان گرتەۋە يەكسەر خانە خۇى دىگەرمەكان ۈ ئەۋەنى تىرشىيان. بۇچۈۋە
 نابەجىكانى ئەۋ چەندە ھەفتە نازادىيەى خۇيانىيان بەلاۋە ناشىكرابو، بە شىۋەيەكى ترىسناكى
 ۈاش بەناگەيىنەنەۋە كەسى لى ئەبۈرىنىت. ئەۋ ترىس ئەبۈرىنى تارىكارىيەكى نىۋانىيانى
 لەناخدا بەمىز كىردن كە لەسالىنى دەستەلەندىرتى بەس ۈ ئاكامە كارلكارىيەكانى كۆمەنگەى
 كوردەۋارىيەۋ ھاتىۋو.

سەركردە بەناۋانگەكانى پىشەمەرگە لەبايەخى پىۋەندىيە خىزانىيەكانىيان كەمدەكردەۋە،
 پەنگە ئەۋەش لەبەرنەۋە بوۋ بىت كەخىزانى خۇيان ۈ خىزانى ئەندامە كاراكانىيان لەدەۋەۋەى
 غىراق بوۋىن. بۇيە كەپرەۋەكە دەستىيىنگىرد ھىچ كوردىك، جا پىشەمەرگەبىت يان جاش يان
 سەمەنى، مال ۈ مىندالى خۇى لەبەر گورۇى تۇلەى سەدام حسيندا جىن ئەدەۋىشت چىنە
 ناۋچىيەكانىش سەرسام مابوۋەۋە دەرەنگانىك ھەستىيانكە كەبەرىسەنى بەس لەھەم ۈر
 ھەلسۈكەۋىتىكان بەناگان. بۇ ئەگەۋى پىز لەبەگىرگىراۋەكانى بەغىش ئرابوۋ جاشەكانىش
 لەپىناۋ سە سەلامەتى خۇياندا كەۋىۋەۋە پەلقارە چۈنكە بەھەزارانىيان ۈازىيان لەسەدام حسين
 ھىناۋو بەخۇيان ۈ ھىزەكانىيەۋە چۈۋبوۋە پىزى ئەتەۋىيە پاپەپەۋەكان، چەكداران ۈ خىزانى
 غەشەرتە ھەلاۋەۋەكانىش. دىمەنى سىزادەنەكى خۇيانىيان ۈك لەپىزى ھەلگەپراۋەيەك
 لەمىچاۋبو، كەپىدەچۈۋ چارەنوسىيان ۈبىت. ھىچ كوردىكىش پىۋىستى بۈە نەۋو كە ۈشە
 ھەرە نازدارەكى سەدام حسين "ناپاك"ى بەمىر بىنەۋە، كەۋ ۈشەيەى نەك ھەر بەپىشەمەرگە
 نەتەۋەيەكان دەۋت بەلكو يەك كوردى لى ئەدەۋار.

لەسەركردە بالادەستەكانى پىشەمەرگەشدا، كە پەلەيكى بالى سەربازىنىشىيان ئەۋبىۋىت، بەلام
 دەسۋا لەخەنگى دى رىكۈيىكتەۋىۋەنايە، ئەۋانىش پوخسان ۈ بىۋەرىيەسان پىۋەدىساربوۋ
 ھاۋەلىتىكىردى خىزانەكانىيان كىرە بىنانوۋ بۇ جىنەشتىنى ئەركە دىارىكرابەۋەكانى خۇيان ۈ
 خۇدەرباز كىردن روۋە تۈركىيا ۈ ئىران بوۋەۋە. چەند سەركردەيەكى پىشەمەرگە كە لەۋزۈنىكدا
 پىزىبەرايەتى ھەزاران كەسىان دەكرد، دواتر بەرەخەۋە دانىان بەۋەدا نا كەھە چەند پاسەۋانىكى
 خۇيانىيان بەدەۋەۋە مابوۋ. دىانە كەمايەتتەيەكانىش، ئەگەرچى پىۋەندىيان بەرۋەنەۋە زۇر خراب

نەبۆ، كەچى ئەوكاتە ھەلاتن، پىندەچو لەسەرنەكمەو لەو ترسە كوێرانەيەو بووبىت كەنەو كە
سەدام حسين بەھاركارىنكى پەمەكى راپەرینەكمەيان دابىنىت، لەسەرنكى تریشمەو بۆنەو
بووبىت كە ھاركارىكرىنى كورد بگەن نەوكمەو گەر لەشاردا بەمىننەو كورد بەپیاوی بەغدا
تاوانباريان بگات.

ترسى كۆيتەرو گازى ژەھراوى، بەجۆرىك لاى كورد بەرجستەببوو كەرموینەو، زەحمەت
بىت، ئەگەرچى سەدام حسين نەمجارەيان نەپىوئىستى بە بەكارھێنانى بوو نەلە ترسى تۆلەى پەر
لەكىنى ھارپەيمەنانیش دەپوێرا شتى وا بگات، بەلام كورد شىوازىنكى وايان بۆ زانىنى نەو
راستىيە نەبوو. رۆك وەك چەند ھەفتەيەك دواتر "نزار ھەمدون"ى بالۆيزى پىشوو عىراق
لەواشتنن، لەچارپەنگەوتنىكى بەغداددا پىنى وە، ھىزە چەكدارەكانى عىراق باش دەيانزانى
چىدەكەن. شلەژاندنى مەدەنيەكان تەكتىكىكى بەمەبەست بوو تا يارمەتى سەدام حسين بەدات
بەرووترىن كات و بەھەزاترین نرخ، گەر تەنيا خاكەكەى باكوور بەگرتەرو ھىچ كەسپىشى تىادا
نەمايەت ھەرباشە. كەھارپەيمەنان فرۆكەى بال چەسپىويان لەفرىن قەدەفەكرد، عىراقىيەكان
پىشتيان بەكۆپتەرەكانيان بەست، كەبۆ شلەژاندنى كورد يەكەرەكە. كورد كەركوكيان لەدەستدەر
بەرايى پەناھەرنى شارەكەش گەيشتە ناو ھەولێرو سەليمانى و زاخۆ، لەمجا رەوئىكى وا
دەستپىنگرد كەھىچ كەسنىك نەلە واشتننۆو نەلە لەندەن و ئە لەپارىس و تا رادىيەكەش
دامودەزگاگەى چولزگۆش كەبۆچوونيان لەوان كەمترىو، بەپىراندان دەھات. ھىندە بەلگەش
لەسەر رۆلى بەرئوبەرايەتيەكەى بۆش گەردىبوونەو، كە نەيدەويست مەشكى خۆى
بەدەستخستەناو ئالۆزى كۆمەلگەى عىراقى پىش و كاتى گرتنى كوێت و دواتریش خەرىك
بگات، ھەموو جۆرە پەيوەندىيەكى بەجەن و گونجاويش لەگەل بەرھەستكارە عىراقىيەكانى،
شىعەيان سەنىيان كورد، رەتبەكانەو. لەمىژووى نووبەرەكيانەى نۆوان مۆلدا، زۆر كەم بوو
ئەو ھەموو ھىزە زۆرەى ھارپەيمەنان، پەرچەك و نامادەبن و ئەو ھەموو پىوستانەشى بۆ
تەرخانكرابىت، كەچى سەروشتى كۆمەلەيتى و مەژووى خۆنناوى دۆمەنەكە وابەنەنقەست
پىشتگۆنخرايەت. لەسەرەك بۆش خۆيەو بىگرە تا خوارەو كەسنىك لەبەرئوبەرايەتيەكەيدا
نەبوو، كەپاستى گەنگەترىن نامانجى دواى نازەكردنى كوێت بەركەينىت، كەنەويش راگەياندى
سەركەوتن و بەپاڤۆ بەرھەمەلەبوونەو سەريازەكانبوو. ئەوكاتەى بۆش كۆپەر شەپكەى
راگەرت، ژەنەرال "كۆلن شىل پاول"ى سەروكى دەزگای ئەركانى ھارپەش، بوون و ناھىكرا
سەروبوونى خۆى لەودا راگەياند كەنەمەيلىت ھىزەكانى ئەسەريەك بەھىچ جۆرە پىنگايەك
بكوێتەناو گەزەوى گەرفەكانى عىراقەو، نەوھشى كەلەبەغداو جىگاكانى تەرى عىراقدا پوياندا

یان نەدا، وەك خۆی بە پێنچراوەیی هیلراپەوه، نەگەرچی بەرێوەبەرایەتی نەمەریکا ناماژە ی بەباشراپانیی پایەگایەکی سەنی مەزەبی بەدەستەلات دەکرد، ئەویش ھەر کاتیگ سەدام حەسین بەبێ خۆتێپەلەقورتاندنی ئەمەریکا لابیرایەو، ژنەرافیکیی بەتوانا جینگە ی بگوتایەتەو. لەساتی یەکمەسی ئاگر بەستەمکەو، مانەوێ هیزەکانی ئەمەریکا لەدوورگی فارسیا گرفتیکیی رامیارانە ی ناوخۆیی لەناو ئەمەریکا دا بەرپا کرد، تەنانەت لەوکاتەشدا کە لەنەنجامی ئازادکردنی کویتدا لەو پەڕی برەو دا یوون، پووش ھەستیکرد، لەگەڵ خراپییوونی باری ئابوریاندا نەرفەتی دووبارە ھەلبێژدەنەوێ سالی ۱۹۹۲ ی بێسیاسەتی دەرەووە بەندەبێت، نەگینا وەك سەرۆکیکیی کارامە لەسیاسەتی دەرەووەدا کۆتایی پێدیت، بۆیە شەڕ راگرتنەكە، کە مەترسییەکی ھینجگار نۆزی تیا دا یوون نۆز بەدلی پاوڵ بوو، پاوڵ یەکییە لەسەر ئەو سەور بوو، کە بەھەر ترخیکیت لەکاروباری عێراقی دای جەنگ دەوریبێت، چونکە ترسی دووبارە زەلیلیوونەوێ سوپای ئەمەریکا ی ئیتنامی سالانی شەست و ھەفتاکان و ۱۰ سال دواتری بیرونی ھەبوو.

بەرێوەبەرایەتی ئەمەریکا، کە نەم ھەموو پاستییە سەربازی و رامیارانانە ی لایبێووە کۆنی شیر، بەجۆریکیی لایەتێو کە ئەگەر کۆرەووەکی کوردستانی عێراق ئاویانەدنی سەرکەوتنە بەناوایانگەکی کۆتیشی لەدواییت ئەوا ھەر گۆنی پێنەدات، بەوێش بەرێوەبەرایەتیەکی خۆی ئەو دای خۆشی خستە تەلەو، چونکە لەنەنجامدا تووشی بوو بەتووشی ئەو عێراقی کە دەویست خۆی ئی دوور بگرت، خۆنەگەر پێش دەستپێکردنی ھێرشەكە، چەند لیکۆلینەوێمەکی زەمینەخۆشکەری بۆ بکردایە ئەوا بەرێوەبەرایەتیەكەش تووشی ئەو بارە سەیرە نەدەھات، دەبوو ئەو بۆچوونە ئەشیارە ی "خۆ لەسیاسەتی عێراقی دای جەنگ بە دوورگرتن" ی بکوتایەتە پوو.

لەکانونی دووھەمی ۱۹۹۱ دا، چەند رۆژێک بەر لەدەستپێکردنی جەنگی کویت، دیارە ی روون و ئاشکرا ھەبوون، ھەر بۆ ئەوونە بەسەدان ھەزار کوردی تورکیا مال و حالی خۆیانیان لەباشووری خۆزەلاتی تورکیارە بەجێنیشتو، ھەر لەبەیانێ زووەو تا نیوہ شەوێکی درەنگ و ویستگە ی پاسەکانی دیارە کرد، کە ئەگەر ئۆتۆمۆبیل بەخێراش بروت ئەمجا بەچوار سەعات دەگەشتە نزیکترین ھانی خاکی عێراق، بەخێزانە پەشوکاوەکان سیخناخ بوو، کۆمپانیای پاسەکان بەرەوام پاسی زۆر ترسان دەخستە گەڕ کەچی واش دەرەقەتی ھاوشۆکەرانی ئەنقەرەو ئەدەنەئە ئەزمیرو ئەستەنبول و شارەکانی تری تورکیا، کە کوردیکیی نۆزیان تیا دا جێگیربوو، نەدەھات، شو درەنگ پیاوی وامدەبیینی ھەنپە ی رەوانەکردنی ژن و مندالەکانی بوو بەرەو ھەرشوێنێک، ھەر بەر مەرجە ی لەناوچە کوردنیشنەکان نەبایە، کەرەنگە گومان

لەمەرجەگەشیدا بووینت. تەنەت بەسەدەیی و سەوێلگەیی ناوچەگەش بگرتت ئەم پەشەوکاری و جموجوولیە لەجۆرە شەیتەییەکی دەکرد. لەهەمان کاتیشتا حکومەتی تورکیا بە دەیان هەزار سەریازی بەتاک و زینبۆشەرە پوو و عێراق بزواندبوو، کەمەناسایی بەرامبەر سنوورەکانی پەرسیا جێگیر ببوون، چونکە ئەنقەرەو بەغدا پێانگەیاندابوو کە هیچکامیان نایانەوینت بەرەبەرەکی دی لەئەوانەدا بکەنەرە، بەلام هیچکامێک لەوانە شوێنناوەڕێ کوردی تورکیا نەبوون، بەتایبەتی کوردە نزیکەکانی سنوور، کە هەرلەوترین کەسیان لەو شارە سنووریانەدا ماوونەرە، چونکە هەر کوردێک لەمەر کوێنەک بژایە پەرداوەکانی سالی ۱۹۸۸ لەمێرەندەچۆو. لەم کاتەدا ووشەیی "هەلەبجە" زۆر لە تەنیا ناوی شارێکی کوردستانی عێراقی نزیک بەسنووری نێزان زیاتر بوو، بەلکو ببوو هێماپەکی تەواوی ئەو جێنێسایدەیی پوری لەکورد کردبوو، چونکە هەلەبجە ئەو جێگایە بوو کە زۆری عێراق بەگازی ژیانکۆر شالۆری بۆسەر کوردە مەدەنیەکان کردبوو.

راستیەیکە لەو چەند زۆری پێش دەستپێکردنی جەنگی کوێتدا، وەك ئەوانە دەیانوت کە لەدەرمانخانەکانی باشووری خۆرەلاتی تورکیادا کاریانداکرد، کوردەکانی تورکیا مێندە ترسابوون، داواپەکی هێجگار زۆری "ئەترۆپین" یانداکرد، کەمەترپالێکی "ئەنتی دوت"، واتە دژبەزەرەو بەتایبەتی پۆ حالەتە پیسخورێیەکانی "لێتال" بەکار دەهێنرێت، کەمەمیش مەترپالێکی بکۆژەو "سارین" ی پێدەوترێت، لەو ناوەشتا هیچ شتیکی وای لێدەبوو جێگەیی پوویش بگرتەرە، بۆیە کوردەکانی ناو تورکیا توێژێکی پلاستیکیان بەکارهێناوە. راستییەیکەشی بەرەوێ هەوایەمانان یەکەم بۆمبیان بەاوێژن، یەکەم قوربانی شەڕی کورێت دایکێکی کوردی کوردستانی تورکیا و مەدالەکانی بوون، کەمەنەجای بەکارهێنانێکی هێجگار زۆری ئەو پلاستیکیانەدا خنکا بوون، سیاسەتەدارەکانی خۆشالو لەئەنقەرە ئەمەیان دەخستە پال ئابەرەسیاریتی و شۆرتی خراپی رۆژنامەگرێتی تۆرک، کە بەهێج جۆرێک ئەندازەیی ترسی کوردیان لەچەکی کیمیایی، نەك هەر لەعێراقدا بەلکو لە تورکیادا ئەخەملاندبوو.

هیچ شتی ئەو ترسانکتێییە، کە گەلێک بگاتە ئەو باوەڕی ناپاکێ لەگەڵدا کراوە، چونکە هەر شتیکی خراپ و شۆم کە بەبەردەمیاندا گۆزەری کردبێت و گۆنیان پێندەبێت یان گانەیان پێنی ھاتبێت، یان کەنیشیان باش بواپە گەر پێشی توورەوونایە خۆیان وانیشیان نەدەدا پێیانەو دیاڕبێت، بەلام کەکار وەرگەراو گۆژنە کەرتە لێژی ئەوسا ئەمیش بەدییوی تۆندەدا ئەکەوتەرە. مەن و "ولاکوت" شەوی هەینی مەزن گەڕایەرە بۆ سەلاحەدین، تێمەکی "ئە.بی.سی" بۆیانگێڕایەرە. لەدوورۆی رابردودا، کەوێستیانە لای خۆشالووە لەکەرکوک نزیکبەرە، پێشمەرگەیی توورەو ئەم بەهەرەشە خراپی پێکەردبوون. داوی چل و هەشت سەعاتی

ئارغىراقمان تەلەپ كۆرى كىرىپتۇن ۋەزىر بەھۇشاشىش لىماندە پۇشۇت، چۈنكى خۇمان بۇ نىچىچە ھەلەتتىكى ئەدەست كۆرىدە تورپەكان و سىرىازە تۆلە سىنەكانى عىراق ئامانە دەگىد. چەند بىرلەرىنكىمان ئەلەم ھەلەردا بۇ ئەرباز ئەدەكرا گەر بىرپىرسىكى پىنشىمەرگە لۇتۇمۇيىلىك و چەند پاسەوانىكى لىسەلا ھەمىنەو بىز ھەلەردا فرىسا نەخستنايە، كە تادەھات ئالۇزتر دەپتۇر بىمۇتۇمۇيىلى خىراش ھەرنىو سەعاتىكىمان لىئو دەپتۇر.

ئەم تەكسىيەش كەبۇ ھەمىو ھەلەكە بەگىرئانگىرتىو، لاي خۇى چووبو ئەربىرلەنە ھەلەلەردە بىننىتەو، كەچى سىو و بارىك خۇى لىئوئىگىرپىو. رۇزى شەمە تىمەكەى "ئە.بى.سى" ھەمىو ئولانە رۇزىبەى كاتەكەيانان بۇ لۇتۇمۇيىل شۇلەردە پەيداكردن بىسەر برد، بەو ھىوايەى سەرلەيەنى رۇزى جەرنى ئىستىر خۇ ئەرباز بىكەن، ئەگەرچى چەند پەيامنىرنىك زووتر تىپەپىو، ئەلەل سائدا شۇلەردەكانى "ئە.بى.سى" وىستىيان بگىشىنەو دەيانوت لۇتۇمۇيىلەكانىان بۇ ئەربازكردنى خىزانەكانىان پىنسىستە، بەلەم زەپىرى مەسعود بەرزانى خۇى بىرەكەى پىگۇپىرەن ھەلەلەش پەشەبەرتىنى پىنسىستى سەلەردەكەمانى لە بەرنىنغانەى خۇزان بۇ دىبىنكردىن و ئامىيەكى دەستىووسى لىمزاكراوى پىلئەنگىرتىشى دىبىنى، خۇشى بەتەنلىا لەكاتىكىدا تىكاي لەكوردەكان دەگىد كە "لەكوردەستاندا بىننىتەو نەبەنە پەناپەر ئا وەك ئەرمەنىيەكانىان ئى بىسەر ئەيەت" چۈنكى مەسعود راي واپىو كەنەرمەنىيەكان گەللىكن لەھاكى خۇزان دەرگابىن، خولخا پىزىيەكى تايەتلىشى لىكردىن.

ئولاي جىننىشتى مەسعود بەرزانى و بەپىنى ئەم بى ئەتىسەمانەى تىنكىمۇتپىو، دىارپىو كەس بە بگۇرنى ئەگىدەپتۇر. ھىشتا مەندووى دىزىمىيەكەمبوم، لەلۇتۇمۇيىلەكە ھاتە دەرمومۇ پىشتم بىدىلارنىكى ئزەمەت و لىندىنىشتم، چۈنكى پىن واپىو ئەمەيان بۇ خۇ پاراستن لەم كۇپتەرە جەنگىيەنەى لاپرۇست كەلەپتۇر چىياكەو ئاچەكەيان پاكىدەكردەو، لەدانىشتىنى ئار لۇتۇمۇيىلەكە چاكتىزىت، ئاتىسىش لىمىر خۇم بەرمەو كەوتە ھەلەلەردەى ئەم پەرنەى تىننىيەكەنم ئىادا ئوسىپىو، لىستە وشەيەكى كوردى و چەند دەرپىنكىكەن بەرچا كەوت كەبەر لەماتەنە كوردەستان لەجەندەيەكەو كۇپىمىكردىو، بەلەم ئا ئىستى كاتى بىر لىكردەمەيان نەمەو، لەپال ئشارە سەرەككىيەكان و چەند وشەيەكى بەرمەم بەنان و ئارو ھەرچولالە شتى لەم بابەتەنە، وشەى "ئۇست" م بەرچا كەوت كەبۇ بىرلەردە، دەرپىنىنى "دۇستى مەى" كەبۇ "ئۇ بىرلەردەمەنى"، لەچولارگۇشەكىشدا بەپىنى گەرە "ئەكە نەكەم بۇ تەقە مەكە" ئوسىپىو، وشەى بەرمەم بە "يارمەتى" ش بەپىنى ئەم نەخشەيەى كىشاپىوم "ھارىكارى" دەگەياند. چاك لەسەرچەكەن ووردىومەو بەخۇمەت: ئابى ئەمانە راستىن، بەلەم

پېندىچوۋ واڭشېن، بۇ نەۋىسە "ھارىكارى" زۆرلە "ھاراكىرى" دەۋە نىزىكە كەچۈرە خۇكۇشتىكى يابانىلارنىمۇ بۇ خۇپا كىردىنمۇ لەيلىئابروۋىتى خەنچىرىك بىمورگىيانا دەكەن. لەمكاتى نوۋسىنەۋىدا نەۋى شتە سەيرەم نەۋىبۇ، كەچى ئىستات تۈزۈك بەۋە پىنگەنىم ھەستىشەمگىر كەمىكە باشتىرۇم. مەن لەمبارىكى ۋادا نەۋىمۇ كە ئاگام لەمكات بىت، نىۋەزەنە پىشەمگىرىك ۋەك رىنخەرانى سۇپا بەدىار كەۋتۇ كەۋتە فەرمان بەسرا بەرگىدى نەۋ شۇفېرنەۋى لەۋ خەلگە ياخىبىۋىۋ، ئىت زۆر بەناسانى ئەۋەندەۋى يىنەچۇ، بەپەلە بەشەقامى ھاملتۇندا بەرگىمىتەنەۋ، كەشەقامىكى سەرەكى سەربازىنەۋى بەرىتانىيەكەن لەسالى ۱۹۲۰-۱۹۳۰ دە كە لەۋىلئەۋە تا سىۋورى ئىران بەرەۋ خۇزەلات بېۋىنەۋە رايانكىشاپوۋ تا بەناسانى سەرگۈتى ەشىرەتەكەن بىكەن. "نازانەم نەگەر نەمە باشتىرەن ھەل كوردىتەن، بەلام چاكدەزانەم كە نەمە ۋا ھەلمەن نىيە، بەتايىبەتى چەند مانگىك پىش ئىستات كىن پىشېبىنى نەم بارەۋى لەۋىزى دەكرد؟" نەۋە قەسە بەزانىيە كەلەر رايات ۋە لەمانگى شۇباتدا پىيۋت، زۆرەم بىر لەكۋوتىيەن نەم قەسەۋى بەزىنى كىرەۋە، چۈنكە پىچاچۋەنەۋەكى مىژۋى كورد نەم تىكەۋتەن ئىستاتىانى دەردەخست بۇيە دەۋا زۆر بەچاگى رېۋادەنەكەى بزانرايە. بەمەر ھال مىل بەمىلى رىنگاكە، تا دەۋات لانگە تەختەكەنى مەۋالان، كەبەسەر چەمچە ئۇتۇۋىيەلەنەۋە بەستراپونەۋە زىاتەر سەرنجىيان ۋادەگىشام، ۋاتىرىش پىش ئۇرىيەكى تەنكەر كەۋتەن، كەلەر شەمىكى نەسقىۋەتى بەرنەگازىپونەۋە بەپىشت بۇدىيە بەقۇرساغدار ۋەكەيدا بەنىنگىلىزى لىۋەلگۇلرېۋ "كەس ئەلئىت كورد سىۋە"، ئەگەرچى ھۈنچە لىنگىلىزىيەكەى ھەلمەۋ بەلام پەيامىكى بەگاھەنەۋەۋى ۋاۋىر كەۋر لەنجىگەى خۇندا بىت.

گه یشتینه ناو یاخنیکی سمرتا پاکهسک، لاماندا تا شمری تیادا بگهینهوه، چونکه خمریکبوو دونیا تهولو تاریک دهبوو، پیکابهکه گهراپهوه، رووناکی هیشتا نهمه ندهی بهیرهوه مابوو کهبتوانین له گهگل قاچاخچییهکی وولآخدارلی ناوچه کهدا رنیکه بوین و شانیکه بخوین ههگبهکانیشمان بۆ نووستن رایضمین و تا به یانی زووی رۆژی داهاتوو لینی بفرین.

جیراندین بووکسی "دی وول ستریت جورنال" له پرنکا بدهنگی بهرز رایگه یاند، که گوايه بهترسینت و لهو باره مرشدایه هه موومان له خودا بکوژوین، نینه زۆر لهوه ماندووتربووین که گوێ بهو قسهیه بدهین و بهراستی دابنن، بهتاییهتی که لهنافرهتیک لاوزو لههه مووشمان نازا ترهوه بهربجیت، نازایه تیهه کهمی بهوه سهلماند که شمریک لهناو کهرکوکدا، هه ربۆنهوه مایهوه کاردانمویه خیزانیکی کورد لهکاتی تۆپباران کردنیک خهستی غیرلدا ببینیت. بهلام هه موو تا رادهیهک بهخته موه سه لاهه تبوون و. واشنه که توه که بیرمان لیده کردموه رنگا سهخته شاخاریه که ی تورکیا یه کهک بوو لهو رنگا دهگمه نه میتیزنه کرانسه ی نئون ههردوو ولات. نهگه رچی باران نه دهباری بهلام له بهرزایی چیاکانداو بههزی شمرنی زۆرمه هه موو خمریکبوو دهیههستین.

مانگ چولیده شه بوو، چهند جارێک بۆ سه یکردنی لهو پهنا بهرانه، که چوگه ناسا، به پرنکا سهخته شاخاریه بلنده که ی بههه بهرینه دیک ههشت ههزل پێ بهرزی دهگه یاندن و بهو دیویا تورکیا بوو پێکه یان بهستبوو، لهخو هه لدهستام.

له بههه به یانی شدا رهوه بهرازه کۆنیه کم بیهی بهسه لوتکه یهکی چیا که وه سه ییری خه لکه که یان دهکردو وایان و بهما بوو، "بی.بی.سی" ش گرتنه وه ی هه لیزو دهوک زاخ له لایه ن رۆنی غیرقه وه یه کلا دهکردموه، نه وه ش چاکی بریاری رنگا هه لیزو نه که مان و دهوستانم وه ی هه موو نه وه لانه ی سه لماند که بۆ پشیمان کردنه وه مان دهزان. وولآخداره کان له کاتی دیاریکراودا نهگه یشتن، کهوتینه خۆنچانه وه پشیمان وابوو که نه میت جانتاو چی شتی قورسی تریشمان ههیه به جیهیه یلین. بهره و خولر بۆ سه ر جوگه ناوێک چووم، خۆم شت و ریشم تاشی، هه رچهنده لاوزبوم ۱۰ پاره نیکیشم که مکردبوو، بهلام له هه قه تیه دا نه وه یه که مجاریبوو ههست به نه خۆشی نه که م.

دوا جار دوو کۆپی گه نچ بهسی وولآخی بهرزه گویند ریزیکه وه گه یشتن و بهرینه کویتن، جیراند ههگبه ی نووستنه که می بۆ هه لگرتبووم، له سه رخۆ بهباریکه پێیه کی سه لته زه لامدا بهره و زوور هه لکشاین، نه وانه پسر له پیلزوی شارمانه جانتاو شتی قورسه مستی دی بسو که کهمه لاتوه دهکان توپیاندا بوون. ناوه ناوه ش بۆ پشوو دان دهوستانین تا بهخۆشیه وه سه ییری

ھاكى بىگولى بىمارە پۇشرايى ئەر لوتىكە نۇسكەنى بىگەين كە بىغىر گۇتتورىنى و لىيان ووردىيىنەم
گوشىل لەرە خەنى پووبىرووى پىر گوملىنى دىئە. چۆرچ بىقش و سىمىرچەم كارەكلىنى بىگىرىن و
پىرسىيالى "بۇچى سەمىسى لىمارە نەپەللىيان دىگىردى دىئىيانوت بۇش دۇستى سەدەمە. ئەمانە
پوختەنى ئەر كوردانە بوون كە ھەرىزو ھەستىقەن بەنىكەشكاندەكە كىردىبو ھەلەتتوون،
لەرمانبىرەش مەدەنى خانەمشىنى قات سى پارچەپەن ئەبەر، بازىگان. ئەندازىار، دايكانى خىدال
لەئامىزى چىنە ناوئىيىمەكان.

بەرىزىزىس ماوۋى پىشەكەم ئەمە يەكەم كەرمەم. ئەبەروە ۋەك ئەمەرىكايىك ھەست بەنىزىرى
يەكەم، بەلەم زۆر كەم ھەست بەبۇنى. بەنەنىك كىردىبوە كە. ۋەك ئەمەن لىجىكەي خۇيدا بوويىتە.
پاش پىنچ سەعات بەنىشانەپەكى كۆنكىرىنى گەيشىن كەستورەكەي دىيارى كىردىبو، چەل و
پىنچ ئەقىلە دواتر لەبنكەيەكى پىچوۋى پىشەروە تۈركىيا، لە "يەسىلۇفا" لەبن پەيەكىرى
"مستەفا كەمال ئەتاتۈرك" دىمەزىنەپە تۈركىيا ئۆيى چەسەنىرى كورد. كەلەمەمىر
شۇنىنىكە قىتتۇتەرە، خۇمان كەرمەمەمەم.

مولازىمكى گەنجى چاك ئىنگىلىزى ۋان، كەپەلەپەك سەرى لىيائى ئەر ھەمە چۆر رۇئامە
تەلەزىنە ئەمەرىكايى بەرىتائىيى و لەرەلەبىيەنى ئىمە كارەكتىرەنەپەن سىوۋەلبو. بەرەدىز
بارەكەكەنى سەرو خۇزى ئاگادىرەلەر. پاشان كۆپتەرىكى "ھىسۋى" كە كاتى. شەپى. قىتتەم
بەكارەمەنەن ئىشتەمە، ھەردو سەركەردە سىوۋى چەندەمە ناوچەكە تىيادىلەن.

عەمىدى سىپاكە بىساردىيەكەمە چاۋى بى. قىمە قۇرەپەكەنى ئىمەدا گىرەپا باسنى
ئوشقانەنى كەكە لەتوانايدە بىيانكات: دەرەتەم ۋەك كەسانىكە بەقەچە ھاتىتەنە نلو
تۈركىيا ۋە تەتەن لىيەكەم، پاشان ئاۋىرو سىنورەن بىكەمەم. ئەمە بىسەپەن وئە
دەرەتەم پۇنى ھاتەنەروەشتان بەدەم. پاشان بەپىكەمەنىكەمە كە ۋەرگە زەكەنى لەگەلەدا
دەلەرىيەمە، پىندەين و كۆپتەرىكى دى و پۇشكىكەمە دو. جەنەپەنى ئافەتە بە سەدان
پاروۋە نائىشى بۇ داۋاگەردەن ئان و پارەمەنىيە تەنرەسەپەكەن بۇ ئە چەندە سەد
پەنابەرنە بوون كەلە ۳۶ سەعاتى رابىردەدا گەيشىتەوونە بىكەمەم، لەرەشتەشە. تا
ماۋەيەك بەبۇنى و ماۋەيەكەش ئەبەر بارەندا بى پەناۋ خۇزەك مابوونەم، بوونى ئىمە
شەرم بەخۇكرىنى لەسەربازە ھەمەشە بەگەمەن و چارچارەش دەرەكەكاندا پەيدەكەم، تا
بەشىنەپەكى ۋا پەقەتارىان لەگەلەدا بىكەم، كەمەر ھىچ نەپەت تۇزۇك لەرەفقارى ناسايى
مۇقەنەمە نىكەپەت. تۈركەمەن. دەرەكەن بەرە نەكرەپەم كە ئەلەنى گەيشىتەوون پىشەنگە
نەزىكەي دوو مىلەن كوردى تۈرى ھەلەتوۋى تۇلە تۈسەكەكە سەدام ھىسەن.

په راویزه کانی به شی سینهم

۲- هه لڅه له تلو

* نه ندریه سالروکس - 38 1945 Malraux Les Noyers de la burg paris-

* "نه گهر نیوه هه له بجه تان بیر چوله وه .."

Post, January 25, 1991 The Washington

• "نژیکه ۴۰۰ که سپان له نه لندا امانی چیز یی به عس..."، له چاوپیکه موتنیک ووشیار زباید ا

له سه لاجه دین، له ۲۰ شوباتی ۱۹۹۲ د: له وه زیاتر له کتیبه کله کهنان مکینه د

همیه: Crulty and Scieleuce: War, Tyranny, Uprising and the Arab

world- New York, 1993.

• په رلوئز "له وهی له هه له بجه و شولنه کانی لردا گرا" برونه: لا پیره ۸۹ ی سرچاوه کله ی

پیشوی کهنان مکینه.

• "به خوینی ۲۰۰۰ کله گرا" له چاوپیکه موتنیک ۲۳ نیلولی ۱۹۹۱ ی نوشیوان مستفا

له مندا له لندمن.

• "یکدم هه ناسی نه م پوژه" "خونیک ناپاکي بهرام بهر گراو" فیلمیک به به نگی کمانی

۴ ی تله فیزونی به ریتانییه کله نیسانی ۱۹۹۱ د نیشاندرا. کهنان مکینه ش له لا پیره

۸۹ ی نه کتیبه د کله پیشتر ناوی هاتوه په نجه ی بؤ راکیشاوه.

• "نیستنا لاکاسی ۲۰ سال خه باتمان..." کونگره یه کی روظنامه موسی کله شاری همولیر له

۲۴ ی مارتی ۱۹۹۱ به ستر برونه:

The Washington Post, March 27, 1991.

• "به ناسانی پیشبینیم نه د مگره" له چاوپیکه رتینیک ۲۳ نیلولی ۱۹۹۱ ی نوشیوان

مستفا له منمن. له لندمن.

• "هماره تانک و زنیو شه کان" The New York Times, March 25, 1991

• "دمتوانی زبانی زور گه وره یان."

The New York Times, March 27, 1991

- "ئەمما ئەمەش قەسە ئەلدەگەرتتە..." لە ژمارە ۸ ی كانۇنى يەكەمى ۱۹۹۱ ى بۇژئامە ى "The Independent on Sunday" دا ھاتتو ە كە "جون بۆلۈش" بۇخۇ ى لە ۵ ى ئۆكستۇسى ۱۹۹۱ دا گو ى لىيۈ ە كەژەنەپەن "كۆلن پاول" ى سەزگى دەزگى ئىركانى ھارەيشى ھىزى چەكدارانى ھارەيەيمانان بەيەككە لە ھارەپ ئۇنەپەلەكانى خۇ ى وتو ە "من ھەر يەر لەچۇنئىتى كۇتايى گەمەكە دەكەمە ە، كەچۇن لەئەنجامدا ھەلۈيستمەن بەرامبەر بە غىراق چۇن بىت؟ ناتوانىن بەبى ھىچ بەجىيان بەئلىن ھىچمان ئىيە كە ھارەسەنگى ئىرانى پىنەپەگىرەن. بۇيە من وى دەبىنم كە سوپايەكى ۱۰۰ ھەزار سەربازى ۋ ھەزار تانكەيان بۇ بەئلىنە ە".
- "۵ سالل ەو ى ئە ە..." لە چارەپىكەوتنىكى دەزگى گشتى ئىزگە ى PBC لەگەل "دىلەيد لىرەست" دا ەك لە Los Angeles Time دا پلۇگرا ەتە ە ە لە International Harold Tribune لە ۱۶ ى كانۇنى دو ەمى ۱۹۹۶ دا دوپارە گرا ەتە ە، كەبوش دەلئەت دەپوا ەمەل ى لابرەنى سەدام خۇ ى بەدرايە ە، دەشلىت "بەچاكى ھسابم بۇ نەكردە ە - چۈنكە - پىمەلۈ ە كە ھەر تامىنئەت" دان بە ە ە دەنئەت.
- "بەسەدان ھەزار گۈردى ئورگىيا" كۇلۇنئەل "فەراتسوا بو چەلتە" ى مەلەمە ى سەربازى لەرەنسە لە ئورگىيادا، لە چارەپىكەوتنىكى ۱۱ ى تشرىنى دو ەمى ۱۹۹۱ ى نووسەردا ژمارە ى ھەلاتوانى بە ۴۰۰ تا ۷۰۰ ھەزار خەملەند.

(۴)

مردن و چوونە بەهەشت

نیمە ھەمووشتیک لەبارەى کوردەو دەزانین

... ئیمە وا راھاتبووین کە ھەموو ھاوینیکی سووکە شەریکیان لەگەڵدا بگەین

فەریا ستارک

گەشتیارو نووسەری غەزەلگۆزاری مەدەنی لە "گەشتیک بۆ دێجەل"دا

"جگە لەچیاکان دۆستی تەمان نییە" ئەمە پەندیکی گۆنی کوردە، کەچی لەنێسانی ۱۹۹۱دا شاخەکان بەھەزارانی ئی لەتاوێردن. کوردیش بۆیان دەرکەوت کەلەکانی پێویستداو لەشوێنی دەستەلاتی، واشتقۆن و لەندەن و پارێس و شوێنانی تریشەرە دڵسۆزیان ھەیە: سەرۆکی تۆرکیا، ھاوسەرەکەی سەرۆکی فەرەنسا و یەکێک لە وەزیرە لەپێشەکانی و، بالادەستیکی ئەنجومەنی پێران لە واشتقۆن، ئەندامیکی ئەنجومەنی لۆرەکانی ئێرەندلو، دیپلوماتیکی پێشکەوتوی خاوەن چینی و پێی گرتەگ لە، ئەمریکا و بەریتانیای فەرەنسا و شوێنانی دی، نووسەرانی خاوەن سنووری تایبەتی رۆژنامەکان، کەلەبێی کوردی عێراق، ھەریەکەو بە جۆریک رۆنی گرتەکی خۆیان بینی. کورد لەو رێگاگردەنەیاندا بەتایبەتی زۆر قەرزبەری تەلەفزیۆن، ئەو نامێرە بێھەستە زۆر بە زوویی رای گشتیی خەلکی فەرەنسا و بەریتانیای بەلای کێشەکەیاندا، کە پێشتر زۆر ئەمەسراپوو ھەژاندو، زۆریان بۆ ھەردوو حکومەتی لەندەن و پارێس ھینا کەلە ناستیدا دەستبەکارین. نیشەکە تەلەفزیۆن لای دیپلوماتە ئەوروپییەکان کاریکی کوتوپری چاوەڕواننەکرۆی وای لەسەر زەوی ھینایە کایەرە، وەک برادەرێکی ئەمریکایی بەسەر سامیەرە تێبینی کردبوو، کەوای لەئەوروپاییەکان کرد، گەر بۆ تاکە جاریکیش بێت بۆ خەلکی رەفتار بکەن. یەکێک لەیاریدەرە ھەپساوەکانی "فەرنسۆ میتەران" بەشارەزاییەکی خۆی

کارهسات و ئىشكەنچى تاۋچە گەرمەكان راھاتىبۇون، ئىنسانكە كورد لەچىا سەمۆئەندەمكەندا دەمبىن لەسەرماندا ھەندەلەرنەن بەتاو بەفرى قوپى لىتەدا بۆدەرو چىلەكو چىوالى چاۋگى ناگر، بەتاو مىندا مەملەلەننىيان لەگەل مەركىدا ئەمگەرو لەپىناو ئەو يارمەتییانەى كە لەسەر ئۆزىيەكەنمە بۇيان ھەندەرا بەگىز يەكتىرىدا دەچوون، سەربازە مەرىپەتكەنیش - كەلم بەردە سەربازانى تۈركىيا - ھەندى جارىق بەدەستەننىان شىتە لەو يارمەتییانە تا لە برساندا نەمەن، كەشەوش شىتەكى زۇر ئاساسىيە، لىياندەدان. ەك زۆرىەى دانىشتوانى خۇزەھەلاتى ناوەرەست، پىاوانىيان جامەدەنەيان بەسەرىانەمە بەستىبو، بەلام پىشتىنى پان و شەروالى دەلب و بەرگى رەنگاۋرەنگى دىكەرەمەو دەرەلەنگى ژاننىان كارتىكى زۇر سەمىو تايبەتەيان لەبىنەرە ماندوۋەكانى تەلەقزىۋن ئەمگەرو. ئەو ھۆيانەى واى لە "ئالان پىزى" ى ھەولەننىرى "CBS" كەرد كە بىستەو يەك دانەرۇز بەرلەدەق ھەوالى كوردى تاو چىكان رابگەمەنەت؟ مەندالانى جۋان، پىاوانى سامناك بەخۇزان، ژاننى پوونەپۇشراو و جۋان، كەنمە بەگشتى خەلەكى دۈنىاي دەرەمەى وپە كەردىبو. كورد ھەندەلەننىان كەزەل و چاۋشىن، لەچىنى ناۋنچىش ئەمەندە ھەلاتىبۇون كە پتۈۋان كىشەكەيان بەرەۋىنى و جۋانى بەزمەنى ئىنگىلىزى و بەجۇرەكى و رابگەمەن، ەك "پىزى" دەپبىنى، بەننىتە لەتەلەقزىۋندا بۆۋىكەرنەمە بەناسانىش ئەو بەگەمەنەت كە "كورد بوۋەتە قوربانى سىياسەتى ئەسەرىكا، چۈنكە داۋاي راپەرسىنى لىكەردىبو، بۇ سەلمەندىنى قەسكەشىيان بەياننامەى مۇرەككەۋى ەسەرىيان پىشۋو كە فرۇكە ئەمەرىكەيەمەن بەسەر سەربازە غىراقىيەمەكەندا بەرىاندەبۇۋە تىيادا داۋاي ھەلاتىيان لىكەردىبو" (A) ھەزەر سال رابورد، كەچى ەك بەرەستى گەل ئەمەن، خەلەكەننىكى ئەمەنەمەن و كەچى ۋولاتى سەربەخۇى خۇيانىيان نىيە، كورد لە پىرەكاۋ بۆمادەى پانزە دەقىقە تاۋىاندەركەرو كەس ئەمە لىيان بەناگا ئەمەت. ەك "ئەندى وا رۇن" ىش

(A) "ئەركە پۇلىە" ى بالۋىزى لەفرەسا گىنەپەمە، كە سەرمەى نىسان "پىنار كۇشەر" ى ەزىرى بالۋەستى كەرە مەۋەتەمەكەنى لەفرەسەى بىرەسەر سەۋرە تا قە بۇ نەزىكەى چۈرەسە كوردىكى ئاۋرە بىكەت و بەگەنەمەيان بۇتەو غىراق قابىليان بىكەت. ئەمەنىش دۋاي ئەو كەرتە قەس، باسى ئەو بىيەننامەنىيانكەرد ەك ەك بەلگەمەكى تاۋەنپەركەنى ھارەمەمەتان نىشانىاندەو، بەدەنگە پەر لە سۆزەمەيان ەك "رۇلىە" پىزىتى، وا بوۋە "سەپاس بۇ ۋەشە جۋانەكان، بەلام ئىۋە چەكتەن بە سەمەد داو، داۋاي ھەلاتەن راپەرىنەن لەسەربازەكان كەرد لەننى سەمەلو، كەچى لەمە دۋا ەفەتەمەى كۈشت و كۈشتەركەدا پىشتەن تىكەردىن و پىنەمەن بەزى ئەمگەردەو. ئەنەنەت كۆلمەلى SPCA بەزمى بەناۋەتەنەمەدا باشتەرەقتار لەگەل سەمى خۇزەپەدا دىكەت ەك لەمەى ئىۋە لەگەل ئەمەدا كەرتەن، بۇيە ئىمە ەروان پىنەكەن دۋا ئەمەن ماق پەناپەرىنى سىياسىمان لەفرەسا بەدەن كە كۇشەر ۋتى: قەسكەتەن لەنەمەندا، راستە ئىمە يارمەتى سەمەمەن ئەو "رۇلىە پىزى ۋتەرو: ئەو ەسانە مەكە چۈنكە تۇر ئاتۋانى پەنجا ھەزەر پەناپەر لاي خۇت ەرىگەرت

رایگمیان، لسم سەردەمی تەقەزیزۇندا دۆستە بیانییەکانیان بەھەموو لایەکدا بۆلۈپۈنمەو
ھەولنى نۆزۇشیاندا، كە ئو پانزە دەقیقەلەپ درىژلر بگەنمەو، ھەر ھىچ نەبىت تەوسىپىگىردىنكەى
بالۇیزە داناكەى!! مەنئای سىنى بەغدا بەدرۇبغەنمەو، كەوای بۇ دەچو گوايە كورد ھەر بەقەدەر
ماوەى يارویە ھىلاھۇپەكەى لاویتی خۇزى بەدلى خۇزناوا نەبىت.

دانیال مېترانى ھاوسەرى سەزۇكى فەرمەنسا، كەبەدل و بەگەرمى پارىژگارى لەمكوردو
كەمايەتیپە چەوساوەكانى دى نەكرد، ھىچ پىنویستىيەكى بەو نەبوو كە سەرنجى مېزەكەى بۇ
كارەساتەكمیان رابگىشیت. ئەو سالى ۱۹۸۲ يارمەتى "كەندال ئەزان"ى دەبوو، كە فیزیایەكەى
بالادەستى كوردو لەتوركیا دوورخراوەتەرە، تا نەنستىوتى كورد دابەزىنیت. دانیال مېتران
لەدوا رۆزەكانى مانگی مارتدا، كەدزە ھیزشى عىراق رىكەدەخرا، شارمەزایان و پەسپۇرانی
لەناویمەو دەرەوى ھكۆمەتدا، بۇ نامادەكوردنى پلاننىكى كۆپرەنە ووریاكردەو. لەگەل بەتیپنى
رەوى يەكەم ھەفتە زۆر ناخۇشەكەى مانگی نیسانی رەوگەراند، توانى مېزەكەى بەو قایلبكات
كە لەتەلەزیزەنمە سەیری ئەو پانتایپە بەرینەى چیاكان بكات كە كوردە چەوساوەكانى تیادا
كۆپۈنەتەرە. خاتو دانیال مېتران لەسەردەمی لاویتییاو لەوناوچانەى فەرمەنسادا كەنازىبەكان
دەستیان بەسەردا گرتېو، چالاكى بەرەنگار بوونەوى ھەبوو، بۆیە لە رنى شارمەزایى خۇیمەو،
مەدەنى و سەریازىبەكانى "ئەلیزىبە"ى لەبىنسودى بەردانسمەوى يارمەتى بەپەرەشەووت
ئاگاداركردیو. كارەساتەكەى كورد بەجۆزىكى وا كارى لەسەزۇك فەرانسۇ مېتران كوردبوو، كە
فەرمەنسا بەپەلە داوا لەسگرتىرى ئەتەرە پەگگرتووەكان بكات كارىك ئەنجام بەدات، ئاگادارىشى
كردمەو كەنەگەر ئەو ھىچ ئەكات ئەوا پارىس لەلاى خۇیمەو شتێك دەكات. پەشتگىرىكردىنكى
زۆر بەسەر بالۇزىخانەو كۆنسولەیتەكانى فەرمەنسادا بەجۆزىكى وا دابارىن كەوالاتە
یەگگرتووەكان و بەرپۆبەرتىپەكەى بوشیان لەكەدار كوردبوو، كەچى واش ھەر لەسەر ھىچ
نەكردن سووریو.

پىنەندى و قوول و دوور درىژى دانیال مېتران بە كوردەو، نەوونەمەكى نەرىتە كۆنەكەى
فەرمەنساى كاتى شانشین نەبوو، كە لەپزى كىشەيەكى لاوەكى و ئەناسراوەو ھەولنى رابگىشانى
تەولوى كەسە نزیكەكانى تەختى بىت. يەككە لەو شتەنەى ھەستى دانیال مېترانیا بەلاى
كورددا بۆواندېو "بەرنارد دۆزىن"ى دىپلۇمات بوو كەلە پرىنكا دەستى لەكار كىشایەو،
بىنەوى شتىكى وا لەبارەى كوردەو بزانیت بۆیان كەوتەكار. لەسالى ۱۹۶۴ دا "كوای د.
نۇرساى - وەزەرتى دەرەو -"ى بەتوۋەپەى جىيەشیت، ئەویش داوى دەرەفاننىكە لەگەل "نەرىك
دى كارىبۇنىل"ى بەرپۆبەرى گىشتى لىپرسرلویدا، چونكە فرمانى نىمزاكردنى یاداشتىكى

شیومکاری بریتانیای پینکروبوو، که تیایدا فرمئسای لغروشتنی لږۆکه‌ی (هاوگمر همتەری) بریتانیایی به‌عیراق ناگادارکردبوو، دۆرین بریاریدایوو که زیاتر خۆی بۆ خەڵکیکی تر شارمابکات، که به‌وچوونی خۆی پێشه دیپلوماتییەکیی به‌قوربانکردبوون، بۆ ئه‌مه‌ش زمانی کوردی خوێندو له‌سالی ١٩٦٨ دا پێی له‌سەر بیهێنی بوو دوه‌وه‌گانی کوردستانی عێراق داگرت، ئه‌مه‌ساکه‌ دۆرین له‌مه‌زگایه‌کی وه‌زیری "توێژنه‌وه‌ زانستیه‌کان" دا کاری ده‌کرد، ئه‌مه‌یش به‌ناسانی مۆله‌تی تایبه‌تی دایه‌و به‌لێنیشی پێدا "ئه‌گەر نه‌کوژیت" بیگزێرتمه‌وه‌ سه‌رکاره‌که‌ی، راستیه‌که‌شی له‌و شمه‌ش مانگه‌ی له‌گه‌ڵ مه‌لا مه‌سته‌له‌ی به‌رزانییدا بوو، که‌دیسانه‌وه‌ له‌پێناوی ئۆتۆنۆمیدا له‌گه‌ڵ سوپای عێراقدا که‌وتبووه‌ شه‌پکردن، زۆر دور نه‌بوو گیانی له‌ده‌ستبدا.

له‌سالی ١٩٧١ دا، دۆرین له‌ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌دا وه‌ک پالوێز له‌ هایتی، ئه‌مریکای خوارو، به‌رازیل، تایوان، دواپیش، له‌به‌ریقتانیا دانرایه‌وه‌، له‌ لهنده‌ن له‌و رۆژگاره‌ ناسکانه‌ی نیسانی ١٩٩١ دا هاریکاری بریتانیای ده‌کرد، تا له‌گه‌ڵ له‌مه‌نسادا کارێک بۆ سه‌رفرازکردنی کورد بکه‌ن و وولاته‌ یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان وایبکهن که‌ یه‌ک تۆزقال له‌به‌رپرسیاریتی خۆیان بنوێن، که‌ ئه‌و جۆره‌ هاریکردنه‌ له‌رۆژگاری ناشتیدا ده‌گه‌مه‌.

ئەو راستییت "پیتر گالبریت" ی ئەمریکایی ئەندامی پالادەستی لیژنەی پێوه‌ندیه‌یه‌کاشی ده‌ره‌وه‌ی ئەنجومه‌نی پێرانی ئەمه‌ریکا، که‌ له‌کاتی هه‌ره‌سی راپه‌ڕینه‌که‌ی کورددا له‌گه‌ڵ جه‌لال تالعبانی له‌شاری ده‌وه‌ک بوو، یه‌که‌م دۆستی بیانی کورده‌ که‌ جێده‌ستی دیاریییت. گالبریت، به‌دڵ به‌رگری له‌کورد ده‌کرد، له‌و سه‌فه‌ره‌ رسمیه‌یه‌ی سالی ١٩٧٨ یه‌سه‌وه‌ که‌ بۆ باکووری عێراق کردی و، ئه‌و راپۆرته‌ رسمیه‌ی له‌باره‌ی ریشه‌کێشکردنی ژبانی گوندو دنیاته‌که‌نه‌وه‌ خستبو‌یه‌ به‌رده‌م ئەنجومه‌نی پێرانی ئەمه‌ریکا، بپوه‌ه‌ سیخێکی هه‌میشه‌یی و له‌قه‌ره‌غی سه‌دام حسێن و به‌رپوه‌به‌رایه‌تییه‌که‌ی "ریگن" و "بوش" یش هه‌له‌چایوو. رۆژی یه‌کشه‌مه‌یه‌ی ئیستر یه‌که‌ک بوو له‌و نا که‌سانه‌ی، به‌ره‌وه‌ی سوپای عێراق رێگای ده‌ربازبوون داخات، له‌په‌رباری دیجله‌وه‌ به‌زێر ناگه‌یارانی هاوه‌ندا بۆ سووریا په‌ڕیه‌سه‌وه‌. گالبریت به‌ گه‌یشتله‌ دیمه‌شقی یه‌که‌سه‌ر ته‌له‌فونی بۆ پالوێزخانه‌ی ئەمه‌ریکا کرد له‌ئه‌نقه‌ره‌و، له‌ئێشاه‌وه‌ به‌کۆمه‌له‌که‌ی په‌تا به‌ره‌ن که‌ به‌ره‌و سنوور ده‌هاتو، رۆژنامه‌ نووسانی ئەمه‌ریکایی و بیانیشتیان تیاده‌ی ناگادارێکرد، ئه‌م به‌هاگه‌مێنا نه‌وه‌یه‌ پالوێزخانه‌ی له‌په‌روی کاره‌مه‌ته‌که‌دا ووریاکرده‌وه‌و بووه‌وه‌ی ده‌ستپێشخه‌ریان.

کاسیته‌ فیدیۆکانی گالبریت، که‌ دیمه‌نی پوه‌که‌ی له‌سه‌ر گرتبوون، له‌ناو ئه‌و یه‌که‌م فیه‌لمانه‌دا بوون که‌ ته‌له‌فزیۆنی ئەمه‌ریکایی نیشانی ده‌دان و هه‌موو دونه‌یا یان له‌مه‌زنی پوه‌که‌ به‌ناگه‌مێنا. گالبریت به‌ گه‌یشتنه‌وه‌ واشنتۆنی ئیتر یه‌که‌بینه‌ له‌ته‌له‌فزیۆندا سه‌باره‌ت به‌کورد ده‌دای، هه‌ولێ

چاڭگېشى بۇ رىڭخىستىنى ئەمەلگە سەرىستانەي بۇ كارگىرنە سەر دەستەگۈزۈۋەتكەي
 بەرئۆمبەرىنى بوش دەۋان، تا پىسى چاۋپىنگەۋىتى ئۆيىنىڭنى كورد لەۋمەزەتە
 دەستەبىستىرەتكەي دەرمەي نەگىزىت، ئەلەنەشى كە پىكى تەۋاۋيان لەمەلەتارى
 بەرئۆمبەرايەتتەيگەي ئەمەرىكا بەرامبەر بەگۈر دەستەبىستەۋ، دوۋانىان خاۋەن خەۋەن
 "پۇلىتەزەر"، دوۋانى تىرىشيان ئوۋسىمىنى سىتوۋى رۇۋناۋەكان. "جىم ھۇگىلاند"ى ۋاشىنتۇن
 پۇستو "ۋىيام سافىرى.ى.دى" نىۋىۋىزك تايمىس بۈۋن كە ھەرىۋوك ماۋەيەكى زۇر بەرگىيان
 لەگۈرە كىرەبۈۋ.

لەسنى مانگى نىۋاندا سەۋكە مىتران "بىرئەزەدە كۈشەن"ى ھەزىرى كارۋىارى مۇۋاپەتەي
 كەمەزىرىكى كارامەي پالادەستى لەمەنساپە، ئارە ئەنقەرە تا لەگەل تۈركەكاندا بىنەمايەكى
 ياسايسى بۇ داپىشتى بىرئەزەككى ئەنجۈمەنى ئاسايشى سەرىنەتەۋە يەكگۈرۈۋەكان، لەمەن
 پارىژگارىگىردىنى كورد لەۋاۋ غىۋالدا دەرەكات. لەخەققاكاندا كۈشەن ئەندامىكى دەستەي
 دامەزىرىنى كۆمەلەي يارمەتتەي پىزىشكەيە ئاھكۈمەتتەيەكان بۈۋ، كەمەۋى پىزىشكانى
 بىشنىۋەۋە دامەزىرىنى، دۋارەش لىقىكى پىچۈۋەكتىيان بەۋاۋ پىزىشكانى جىھانىيەۋە، بۇ
 كۆمەكگىردىنى پىزىشكانەي كاتى پۈۋدەۋە كۈتۈپخەكانى دۋىيەي سى، دامەزەندە.

كۈشەن سىياسەتتەۋەلەرىكى دەگەننى خاۋەن شارمەزايەكى چاڭگى كىشەي كۈرەبۈۋ،
 ئەۋەندەش بەتۈنابۈۋ كەكەرەكە بەنساۋى راپەرنىت، بۇيە بەرەستى بىۋە شۈنباۋەرى
 بىلەرنى تەلەۋىزىۋن. پىزىشكانى جىھان بۇ چەند سالىك لەيامەتتەۋە كۈرەكانى سىر
 سىۋىرى ئىران غىۋالدا بەرەۋامبۈۋ. كۈشەن بەرەدەيەك لىنى لەپىشلىكەرنى مان مۇۋاپى
 لىۋىابۈۋ، كەزۇر لەمۇزىۋەۋ داۋاۋ لەكۆمەلگەي ئۆۋەۋەلەي دەكرد لەپىناۋ بىنەۋا كىشەي "مان
 دەستەۋەردان"دا، ئەنەنەت دەست لەكارۋەبارى ئەۋ دەۋەلتەنەش بىرئەت كە لەمۇزەۋە
 سەرىخەۋەتتەي بەۋەۋ پىۋىزىۋەۋ. ئەۋ لاي ۋابىۋ كە كارەساتەكى كورد دەرەۋەتتەكە بۇ
 جىيەجىگىردىنى تىۋەۋ خۇشەۋىستەكەي.

مۇۋاپە شارمەزايەتى پىشترى ۋايدەۋانى تۈركىيا ئەۋ دەست تىۋەردانە بەرەشاشكاندن
 دادەنەت يەكسەر دەيدالە دۈۋە، چۈنكە تۈركە نەتەۋەيە لەھەمۈۋەش بەگۈمانەكان،
 رىۋاۋىيەۋىيان بىۋەۋ خۇتەلەۋەتەندىنى ھىزە بىيەنەيەكانەۋ، ئەلەمىرچىۋەۋە نەلەشنى
 خۇشەۋەۋ، بەتايەتتەي ئەۋ رۇزگارەۋەدا كە ئىمپىراتۋىيەتى عوسمانى گۇلەلە لەلەزىدا بۈۋ،
 "مېشەر"ىنە خۇنۋاۋىيەكان، لەبىرى دىانە كەمايەتتەيەكى ئاۋ تۈركىيا كەياندەكرد، خۇ ھەۋەل
 تەلەۋى بەرەتتەۋاۋ لەپىنساۋ ۋەنەش بۇ پەرتكردىنى ۋەۋەتتە ئەندەۋل لەۋاۋە بۈۋەستى. كەۋا

ههستیاندەکرد دلیان لەت و پەت دەکەن بۆ لەمەش ئەو دەولەتە نوێیە ناوەند سەرەڕایانە بەپێڕەوی دەبرد کەمال لەمتاتۆرک بۆ لەمەش دامەزراندنەوی لەمەش کە لاکراوەکە ی نیمپراتۆریەتەکەدا مابوو، نەگۆشە لەجیایی و بوونی کورد دەکرد، کە گەورەترین کەمیایەتی ناو وڵاتیکی، بەڵەسەدا بیستی دانیشتوانی تورکیا مەزەندەکران. لەمێژنێیە حکومەتی تورکیا هەستی بەهەرکردوو کە حکومەتەکانی دەرەو، لەسەر جۆری رەفتارکردنی لەگەڵ ئەو هەزاران کوردە عێراقیانە مانگی ئابی ١٩٨٨، کە سوپای عێراق لەخواری سنووری وڵاتەکیانەو گازیاریانی کرد، دەمی رەخنەیان لیکردوونەتەو، چونکە ئەمان گەر لەوێ مۆڵایەتیەو بوایە دەبوایە هاتنەناوەوەیان بدانایە، کەچی نەیانکردو سنووریان بە پێدا داخست.

لەلایەکی تریشەو فەرەنسایەکان هەستیان بەوەکردبوو کەسەرۆک "تۆرکەت ئۆزال"، داوشت کە لەکردنێت، چیکردنەوی نیو ملیۆن کوردی عێراقە لەتورکیادا، چونکە دەرەنجامەکی، وەڵە ئێرداروانیکی خۆداوایی و تیان "لە خۆکوشتنێکی سیاسیانە حکومەتی تورکیا دەچێت". ئۆزال لەسەرەتای کۆتایی پشوری هەفتە شوومەکی نیستەردا، کەلەنەمەریکاوە بۆ ئەنقەرە گەڕایەو، یەکەسەر داوای کۆبوونەویەکی ئەنجومەنی ئاسایشی ئەتەواییکرد، کە بەتواناوترین دەزگای وڵاتە سەربازیەکان دەستی بەلایان تیایدا هەیە. لێشاری پەناوەران تادەهات گەرفتی باشووری وڵاتی ئالۆژر دەکرد، چونکە سەرۆک بیست هەزار سەبارو پۆلیس، بەهۆی شەڕی ناوخواوە، کە لەساڵی ١٩٨١ مەوێ بۆ جیاخوازە کوردەکانی ناو تورکیا هەلگیراوەو تا بێتیش زیاتر کۆبە دەسێنیت، پەنگیان لەخواریبوو. لەم کاتەدا ئەنقەرە تووشی بێزەیی خراپ هاتبوو، سەریازەکان بەتاشکرا پێی ئاوارەکانیان ئەدەدا تا بگەنە شوێنێکی واکەمێ هواندەنەویان باشتێت، بگرە جاروبار بەزەبێ تەنگ پووو لووتکە پووتەن و بەهەرگرتوووەکان دەیگیرانەو.

دییلاواتێکی فەرەنسایە لەپاریس، ڕێکۆتەنەکی گۆشەری بە "رستە تەلیسی" ناوینا، چونکە تورکیا بۆ یەکلەکردنەوی گەرفتە بێچارەکی خەونی پێوە دەبینی. تورکیا لەئەنجومەنی ئاسایشی ئەتەو یەکلەکردنەو کاندە نەبوو، بۆیە بۆ پشتگیری پێوەکە پێویستی بەیارەستی ئەندامێکی هەمیشەیی ئەنجومەنە هەبوو، فەرەنساش کە هەر لەکاتەدا خەریکی پێوەیە بێو، ئەوەی زۆر پێخۆشبوو ڕێکۆتەنەکیان لەگەڵ لائەهی تاییبەت بە "بەهەرەشەکردن لەناشتی و ئاسایشی جیهان" دا دگۆنجاو، پەوایی بەتورکیا شەدا کەپێ بەهەرگرتی عێراق ئەدا بچنە ناو خاکی وڵاتەکیانەو، لایەنگری ئاردنی هێزیش بکات کەبچنە ناوخواکی عێراقەو، تا گێڕانەوی کورد بۆ ناو مال و خاکی خۆیان بەسەر سەدام حسیندا، بپەڕێت یان نا، بەسەر پێڕزێت کاربەدەستانی ئەتەو یەکلەکردنەو کاندە پێوە پێوە ناوی "دوورخستنەویان" یان لەمە ناوێ. کە

روشه يەككى تەكنىكىيانەى رەتكۆرەنەوۋى پەنابەرئىتپىيە، راستىيە كەشى تورگيا، دواى دوۋەم جەنگى جىيەنى كەبەلگەنامە ئىۋەمولەتپىيە كەى لەمەر وەرگرتنى پەنابەرى سىياسى مۆزكۆر، قايلنىمەوۋنى خۇبى لەمەرگرتنى پەنابەرنى درلوسىنى خۇرەلەت و باشوۋرى، كەبەناۋ ئاۋىرەن راگە ياند، ئەگەرچى ئەمە لەدواى شۇرپە ئىسلامىيە كەى شىۋاتى ۱۹۷۹ ى ئىران، كە كۆتايى بەرئىنى شاھەنشايانەى پەملەيىيەكان هىنا، پنى دلدەدانى نرىكەى يەك ملوۋن ئىفرانى نەگرت و، لە ۱۹۸۸ يىشدا بولريان بەگوردى عىراق دا كەلە كەمپەكانى باشوۋرى خۇرەلەتى تورگيادا، لەبارىنكى زۆر ناھەمولردا بىنەمە، تا سالى ۱۹۹۱ يىست و ھەشت ھەزار كەسىيان لەوى مابوۋن، بولتر زۆرەى ھەرە زۆريان بۇ عىراق گەرانەو.

لەمپروۋە چوۋنەكەى كۆشەر پىزۇ سىياسى ھەلدەگرت، چونكە بوۋەھۋى پىشكەمشكردنى پىزۇە يەككى شۇرپىگىزەنەى دوۋلۇنى فەرەنساۋ تورگيا، كەبەلاى زۆر لەدىپلۇماتە كارامەكانەوە گرنگ و جىنى سەر سۇرمانبۇ، ئىران پىياناۋبۇ "سەن" يان "شۇرەوى" مالى فىتۋى لەدۇ بەكارمەنىن، كەچى لەنەنجامدا نەجۋەنى ئاسايش، لەپىنجى ئىساندا پەسەندىكۆر. لەماۋى ھەفتا سالد بۇ يەكەمەن جارە كۆرە لەبەلگەنامە يەككى جىيەنىدا كەبىرىارى ۱۸۸۸ ى ئاسايشى ئەتەوە يەكگرتوۋەكانە، پەناۋ ئاۋريان بىت، ئەۋرىش لەۋرىياساىيەوە كەبەكارىنكى زۆر گىرنگ دادەنەرىئ و تورگىيەش ئاچسارېۋى پىنى قايلنىست راستىيەكەشى نەتورگىياۋ نەبەرئەۋەراپەتپەكەى بوش، لەمەزىاتر شتىكى دىان پىنەدەكرا بەرئەۋەراپەتپەكەى بوش ھەپەسابوۋ پىشخۇشەمبۇ بەرئەۋە يەك قايلنىست كەناچارى كات سەريازەكانى بۇ باكوۋرى عىراق بىئىرئ، چونكە لەگەل ئەو بەلنىنەيدا نەدەگونجا، كەدەمبا بەزۋوتىر كات لە كەندواى فارسەو بۇ شۋىنى خۇيانيان بگىرئەتەو.

بەلام جۇرچ بۇش بۇ يارمەتىدانى "ئۆزل" ى بىچارە زۆر بەپىرۇشېۋ، چونكە لەيەكەم رۇۋى كۆيت گرتەكەى عىراقەو، ئۆزل بەگەرمى ئامادەى بۇ داخستنى بۇرىيەنەتەكانى عىراق ئىشاندا، كەبەخاكى تورگيادا دەۋرىشتن بوۋەيەككە لە ھاۋپەيانە سەرەكپەكانى دامەزىنەرنى ئەو يەكگرتەنى دۇ بە سەدام حەسەن كرا، جگە لەۋەش، دواى ھەرەسەپىنانى راپەرەنەكانى شىيەو كۆرۈد، قەلاچۆكردنەن لەلەين عىراقىيەكانەو، كە يەككىنە لەتەلەپىزۋەنەو پەخشەدەكران، شانازىكردەكەى بوشى بە سىستىمى ئوۋى جىيەنەو لەكۆرە. ۋەك يەككە لەپشتىگىرەكرانى "مالى دەستۋەردان" سەرنجى بىرىارى ۱۸۸۸ ى: "بىرىارى ئاردنى يارمەتپە مەۋلايەتپەكان بۇ كۆرۈد ھاۋلا تپە عىراقىيەكانى دى، با ھەكۋەتى بەغدا لەدۋىشى بوۋى، ئەوە ناگەيەنئ كەنەنجمەنى ئاسايش ھىچ گرەنتپەكەى يەكلاكرەۋەى واى بەدەستەننىنئ،

كە لەمەولا ھەر ھۆكۈمەتنىڭ خراپەكارى يان تەننەت ھاۋا تىيانشى خۇي قەلچۇ بىكات. بىتوانى بىم
ئاسانىيە بىر ئىگە يەككى ياسايدىنە يارمەتتە مۇلايىمىيەكان رەتتەكەنەمە "دابوۋى.

كوردى غىراق دۇستىنىكى بەدەستى تىران لەنەنقەردا ھەبۇو، "ئىرىك رۇلىيە" ى بالوۋىزى
لەنەنسا، بىرلەمە دىپلۇماتىكارى لەنامىزى بىگىزىت، دەيان سال لەرۇئامە لۇمۇندى دەست و
دەنگ رۇيشتۇودا، شارمۇزۇ پىسپۇزى كاروبارى خۇزەلانى ناۋەرەستىبو، رۇلىيە بەدەمىز دادانى
(مورتۇن، ئاى، نەبرامۇلىقنى) ى بالوۋىزى نەمىرىكاۋە خەرىكەبوو سىياسەتە ھەمە ناسكەكەى
خۇزەلانى ناۋەرەست، بەتاپەمىتى "سروشى كۆمەلگەى غىراق" ى بۇ پوۋندە كەردەمە، ئاكۇكى و
ئالۇزى زۇرى بۇچۇنەكانى بەرپۇمەرايەتتەكەى بوشى بۇ يەكلەدە كەردەمە.

پىشتەر "نەبرا مۇلىقنىز" ھىچ نىشى لەخۇزەلانى ناۋەرەستدا نەكەردىبوو، بەلەم لەھەلەتەكاندا
كەلەتەتەلاند بالوۋىزى بىوۋە، لەمەلۇنسى ئازايدىنە سىياسەتى ژىرانەم بەرپۇمەرايەتتە
بىنھوتاكەيدى، لەبەنەكانمە ياشدىنى لىشەۋى ئەو ئاۋازانەى بە "خەنكى پاپۇڭ" ئاسراۋبوون و
لەلەتەنەمە بەرەمە تەيلاند ھاتىبوون، جىدەستى دىيارىبوو. كەلەبۇنى ھۆكۈمەتى تۈركىيا بىم
سەردانەنى دىپلۇماتە بىيەننىيەكان بۇ شۇنە گىرەنگەكان دەيانكەرد، بەتاپەمىتى سىنورىيەكانىاز
ئاسايى بوو، بەلەم پەرزىشى دۇزىنەمەى رىگەى ھەلەتنى ئەم چەند رۇزەنەمەلۇوسە نەمەرىكايەى
لەغىراقدا بوون، كەردە بىنھو بۇ بەگەلەخستىنى ژمارەيەككى زۇرلە فەرمەنەرانى بالوۋىزخانەكەى، تا
ھەۋالى ئۇنى لەبارەى ئەم سەدن ھەزل پەنابەرە كەردە بىسەرىكەتەشەۋانەى سىنورى تۈركىيا
دەستەكەيەت.

بىى ۋوچان وماندوبوون، پەتاپەمىتە بروسكەى بۇخەبەر كەردەمەى بەشە رەسىمىيە
خەتتەۋەكەى ۋىشتۇن دەناردو، تەلەلۇننىكى بىشۇمارىشى بۇ دۇست و ھاروۋى
دەستەۋىشتۇۋەكانى ئاۋ دەمەۋەى ھۆكۈمەت دەكەرد، تەننەت نامەشى بۇ كەشكى سىپى دەناردو
لەسەرى دەنۇوسى "بۇ گىرەنگى پىدەنى بوش"، چۈنكە شارمۇزۇبوونى زۇرى كەلەشەى "خەنكى
پاپۇڭ" دا، بىرەيەككى تەلۇۋى بە "لەگەلەشەۋىت سەرىكەۋىت ئەۋا دەمىت لەمورىياكەردەمەى
خەلەكەدا جىگە بەخۇت نەگىرەت و ھەمىشە لەجۈۋەدەبىى" پەيدا كەردىبوو. نەبرا مۇلىقنىز وتى:
"لەمەلەمەى مەرجىكى ۋادا مەن پىنۇمەيە كەدەمىت بىر لە پوۋداۋى زۇر خراپ بىگىزەتە"، "بەرنىت
سكۇ كۇقت" ى راورىزىكارى ئاسايىش نەتەۋەى سەمۇك، لەچالاكەيەكانى تاپەت بەپەنابەرانى
بالوۋىزى رۇزىنى "خەلەكى پاپۇڭ" ئاگادارىبوو. بۇيە ھەستىكەرد ئەو ۋورىا كەردەنەۋە قەۋمانى
كارەساتىكى گەمەرى بۇ تۈركىيا يان بۇ ۋولاتە يەكەرتەۋەكانى ئەمەرىكا ھىچكار
نەزىكەستەتەمە. بەپىنى پوۋنكەنەمەى يەكەك لەدىپلۇماتە نەمەرىكايەكان، كەلەبروسكە ناردو

ھەرگىزنى ئىمىرا سۇلتىن ئاگا دارىبو، ئىمىرا سۇلتىن ئەمىرەمۇ يەككىنە دەنگى ئىپەندەستار،
ئۇزۇلۇش بە تەلەفۇن ئەگەل بۇشدا پىنى لەسەر كارىنكى گونجاو دادەگرت.

بالۇنىز پىشتىگىرى ئەمۇي دەگىرد كەخۇراك و پىنۇستى لەچياكاندا بەپەرەشوت بەرىدزىنمە،
لەھمۇتى نىسانمە ھىزى ئاسمانى لەمىرىكا ئەستى پىنگىرد، زۆرى ئەمۇد كە تۇركيا بىرىارى دا
فۇزكە لەبىنكى ئەنجىرلىكى ئەمەنمە ھەستى و، ھىزى ئاسمانى لەمىرىكا ئەستى ھەمۇ ھەمۇ ھەمۇ
فۇزكە يەمكى بارەنەگى ھەمۇ لەمبارى ئامادەباشدا دىنن، ئەمجا بەرىتائىا لەمىنسا
فۇزكەكانىيان بۇ ھەمان مەبەست خەستەگى، بەلام واش سىرىازە پەسىمىيە بالادەستەكانى
واشتۇن، بەكارىنكى سىرگەتوويان ئەمەزنى و، كارىگەرتىيەكەيان ەك "دان بۇ كوتىر رۇگىردن"
دادەنا، لەمۇش خىراپتەر ھەندىك لەم يارمەتتەنەي بەپەرەشوت بەردەرانمە خىراپ دەھاتە
خوارمەمۇ بەرسىرى خەللى دەگەرتىن و لىشى دەگەرتىن، چەند كوردىنكىش كەبەدوى
پەرەشوتەكاندا پەلەندەگەرت "مىن" لەمىن پەلەندە دەتەلەمە. بەلام ھەرچۇنەك يىت پەندەچىر
يارمەتى بەردەنمەكە لەمەندەنمەي باشتەيت، چۈنكە فىلىمى دەگىرلو، ھىچ نەيت وایدەگەيان
كە ھاۋپەيمانان بەرەستى خەرىك، بوشىش دەپەست بەشۇمەك بەرجا و بىگەرت كەلەدوى
كارە بىسۋەدەكانى يەكەمبارى، ئىشىنىكى وادەكات كىشەكەي پىنچىپكات.

پاداشتى "ئىمىرا سۇلتىن" بالۇنىز، قالىگەرتى "جىمىس ئەي. بەيگەر" و زەزىرى دەرەدەبىو
تا سەردانى خىنەتگەيەكى گەردەي ئاۋرەكان لە "چوگوركا" ئاۋ چىياكانى نىزىك سەنۋىر بەكات:
لەھمۇتى نىساندا ئەمۇد كەلەجەپەندە، بە خۇپارنىزۇ بايەخەدە بەمەندەم و جەل و بەرگ ناۋى
دەركەدەبىو، بەجۈوتەك جەمەي كاۋبۇئەنە، كە كەلەگەيانەنە جۇدۇ جۇرەكان زىاتەر خەيالىيان
لەمۇي دابىو، لەكۇپتەرەكەي دابىزى، تا بەچاۋى خۇي كارمەساتى ئەم بەمەيان ھەزەر كەسە
نەگەتە لىقەمەوانە بېيىنىت و، كەمەرت لەچەرەكەيەكەي مەمە. خۇ ئەگەر سىياسەتەدەرنىكى
دەرقەي ەك بەيگەر، كەمەرت لەسەرەتارە لەرۋادەكان بەگەمانىبو، لەگەل بەجەپەنىشتى
"چەكوركا" كارمەساتەكە بەجۈرتىكى و كارى تىپىكات، پەرۋشى ئەم كەسەنەي يىت كە بەچاۋى
خۇي بېيىنىبو، دەركەت بە "باشتەرتىن ۱۲ دەقىقە لەمىنۋى كارى پەنابەرىتەدا" دابىرنىت
كەنەپەرى قالىنىتى بەبالۇنىز بەخىشى

بەيگەر ئەمۇس ھەستەگەرت چەرەسەركەرتى ئەم قەيرانەي لەمىنۋى جىھانى نۇندا، بۇ
يەكەمبار كوردى گەيانە ناۋ ئەمەندەي دۇنيادە، پىنۇستى پەنىشىنەكە لەمەنەستەدا، ھەركە
گەيشتەمە دىيارەمەكە بەفۇزكە تەبەتتەكەي بەرە ئىسرائىل بۇۋە، دەست بەجەن تەلەفۇنى بۇ
بۇش و "رىچار چىنى" ھەزىرى بەرگى و "خالىز پەرىز دى كۆنلار" سى سىرتىرى گەشتى ئەتەمە

يەڭگىرتۈرۈمەكەن كۆرد. ئەمۇسا سىمۇك بوش ئاچار ۋازى لە رەت كۆردىنەمۇ مىلىسۇكەت كۆردىنەمۇ كۆردى كەلگەن قەتئىيەتكە خۇي ھىندا، چۈنكى ھەرخۇشى ھۇيەكى نەم كاردەساتە گرانەمۇ كەبەسەر كۆرد ھاتۇرە، بەيگىرىش يەڭگىكە لەجىن باۋەردەكانى بۇر.

ھارپەيمەكانى بوش رۇڭ لەدۋاي رۇڭ زىساتر لىنى پەستدەبۇن، نەشەمۇكرا لەمۇزىياتر چاۋەروانىيەكەن، "جۇنمىچەر"ى سەمۇك ۋەزىرانى بەرىتانيا، لەمەشتى نىسان ۋە لەۋكسىمبۇرگ پەشتىگىرى سەرجەم ئەندامانى كۆمەلەي ئەۋرۇپاي بۇ نەم پىرۇژە ئايابە بەدەستەھىنا، كەسۇپاي ھارپەيمەكانان لەتەختايەكەكانى پاكۇورى غىزاقەمۇ، ئاۋچەي ئارام پىسارىژىن، قاسانى پەتابەرەكانىدەن چىكاكانىيان بەجىنەيلىن. پاي گشتى لەمەسەرھاتەكەي كۆرد رۇڭ بىزارو ئاپازى بۇر، "مارگرىت تاتچەر"ى سەمۇك ۋەزىرانى پىشۋى بەرىتانيا ھەپەشەيدەكۆرد مۇجىرىش دەۋىيەست ئازادى خۇي لەمىشە باشەكانىيا بۇ كۆرد بىسەلمەننىت، نەۋەش كارىكى سىياسىيەي مېچىگار گىرنگىبۇر، چۈنكى لەۋكاتەدا چوارمانگ بىسەر گەيشتەنە خانۇۋى ژمارە "۱۰"ى "داۋنىنگ سىترىت"ىدا تېپىپەرىبۇر، بۇيە دەبۇر چاك ھەلسۇپىراندنى ئەۋنىشەي بەباشى نىشانىدايە.

تەنانت لەمەنساپەيەكان، كەلە سالاۋەي دۋايىدا لەگەل ئىنگلىزەكاندا زىياتر ئاكۇك بۇۋى ۋەك لەۋەي ھارپەيمەكانىن، ئەمە لەمەسەرسۇۋر بۇۋەنەيانان پەدەلۇر، لەپىرى كەنالىە دىپلۇماتىيەكانىيەمۇ، ئا ئىشەكەي بەرىتانيا بەچاك دەرپىن، ۋازىيان لەخۇ بەلھارۋىيە بىرۇكەي ئاۋچەي ئارام ھىنداۋ جەختىيان لەۋ ئامادەيىيە ئاناسايەي مېچەر كۆرد، ئا بىنەۋەي گۇي بەپاي ۋاشىنقۇن بىدات بىزارىكى گىرنگ دەرگات ۋىشە ئاپەسەندەكەي ھۆكۈمەتى لەمەنساپەيە دۋاي جەنگ، كە چەند مانىك بۇ پىنئاسەكۆردى كۆرد پاشكۆزىمەي پىنباۋى ئەمەرىكاي دەرگۆرد، نەۋەش سىياسەتەدەرە ئەۋەتەيىيە لەمەنساپەيەكانى پىزى پىشۋەي تۈرە كۆرپىۋ دەبۇر يارمەتەندەكەشيان بەشىۋەيەك باۋىە، ۋىشەي لەمەنساپەيە ۋەك داپىنكەرى سەمۇكەي چەكى خۇزئارا بۇ سەدام ھىسەن بىسرىيەتەمۇ، يان ھىچ نەبىت رىكى بىكرادەتەمۇ.

بەلەم لەگەل ھەمۇ نەم پەزىشەيەي بەرىتانياۋ لەمەنساۋ ۋولتە ئەۋرۇپىيەكانى دى بۇ يارىدەدەنى كۆردو بايەخپىدانىيان، كەچى پەشۇكابۇن، چۈنكى خۇيان بەتەنيا ئەياندەتۋانى ھىچ شىتەك لەسەر زەۋى بىكەن، لەمىزىۋە لەۋەش گەيشتىۋىۋ كە ئاۋچەيەكى چەپەكى پىرگىرتى پەتابەران، بەكارىكى سەريازانە نەبىت چارەناكرىتۋ، ئىشى ۋاش ھەربە ۋولتە يەڭگىرتۈرۈمەكانى ئەمەرىكا باش بەرئۇرە دەچىت، خۇ بەپى ئەمەرىكاش ھىچيان بۇ بىزارى ۱۸۸۸ ۋە بىرۇكەي ئاۋچەي ئارام پىنناكرى، بۇيە ۋەك يەكەم ھەنگاۋ بۇ قايلىكۆردى پەتابەران كەبۇسەرمان ۋ ھالى

نەم پارەوانەى كەلەچنىڭ لەڭەل نەتمە يەڭگرتوۋەكاندا نەستېمەنكەستىز و دېشتىيان كرا،
ھۆسەكى تىرى بۇ نەتمە يەڭگرتوۋەكان مەسۇڭەركرد، تا ۋەلامسى تاۋانېسار كىرنى
خۇمەلقورتانەكانى كاروبارى ناۋخۇى غىراقى پەندەتەۋە.

بەريۇمبەرايەتتەيەكەى بوش ھىندە پەرزىشى رىڭگار كىرنى سەربازە نەمىرىكا يەمەكانىو، بۇيە
يەمەكەينە پىنى لە نەستىۋەردانە كەمەدەستەلەتەكەى نەتمە يەڭگرتوۋەكان دادەگرت و بەريۇى گارە
مىۋىيەكانى ناۋ غىراقىشدا دەۋەستايەۋە، بەشانازىشەۋە باسى پىۋەندى و ھارىكارە زەريايە
يىسۋودەكانىيان نەگرا كە لەجەنگى رىڭگار كىرنى كۈنىدا، لەنۇيان بەريقانباۋ وولاتە
يەڭگرتوۋەكانى نەمىرىكا بەردەۋامبۈۋ. لە كاتىكىدا پەرلەمانتارو رۇۋانەمىۋوس و خەنكە
ئاسايەكەى تىرى بەريقانبا، ھەر لەسەرەتاي نىسانەۋە رۇۋانە تەۋەپىي و بىزلىرى
خۇيانەندەردەپى، كارىدەستىكى گەۋرەى ھەلسۈپىنەرى كاروبارى دەرەۋەى بەريقانبا پىرى
كەۋتەۋە، كە بەرلىزىيى "ئەۋ ھەلە سەختە پەر مەترسىيەنە". لەسەرى تەلەۋنەكەى
ۋاشىنۇنەۋە كەسى لىنەبۈۋ، دەشپوت: خۇ نەگەر يەككىش ۋەلامسى بدايەتەۋە، دۋاتىر
تەلەۋنەكەيان بۇ نەدەكەمەۋە.

ماندۋىتى و بىپەرىگى و كەسى خۇراك و ئاۋى پاك و شۈنى خۇخاۋنەكەمەۋە لەناۋ
كۈرەۋەلارەكاندا چەندىن نەخۇشى كۈشەندەى ۋەك؛ مەلارباۋ، دىزەتەرى، نەخۇشىيە
لەيەكەگرتوۋەكانى تىران تىادا بۇلۇكەنەۋە، لەپرىشا بەجۇرەك تەشەنەيانكەمەل لىساكەرن
نايەت، بەلام ھىشتا بەر رادەيە نەبۈۋ كەكارىدەستە نەمىرىكا يەمەكان و قەسەگىرىكى نەتمە
يەڭگرتوۋەكان لىلىزىل بىريان لىكەردىۋە، گۈايە لەمانگى نىساندا ۋاى لىدئ كەۋرۇنە يەك دۈۋ
ھەزىل كەسەكە بىمەن، زۇرى قوربايىمەكان يان مەدالى خۋار پىنچ ساۋان بۈۋ، يان پىرو پەكەۋتە،
لەسنى ھەلەتەى پەۋەكەدا كارىدەستەنى تەندۈستى وولاتە يەڭگرتوۋەكانى نەمىرىكا، تەنبا
مردۈۋەكانى سەر سەۋۋرى تۈركىيايان بە ۶۷۰۰ كەس خەملەندىۋە، كە ۶۲۰۰ كەسى لەمەردىنى
ئاسايى باشۋورى غىراق زىاتىرۋە. قۇمىسەرىتى بالاي سەرىە نەتمە يەڭگرتوۋەكان UNHCR
ۋاى بۇچۈۋەۋ كەمەل لەناۋ ئىزاندا ۱۲۶۰۰ پەناپەر مەردىن، كەسەش ئازلىت چەنكى دى لەناۋ
غىزاق و سەر پىڭاۋباۋان و ئەۋ تۈۋلە پىيانەدا مەردۈۋن كەبەناۋ چىا سەۋۋرىيەكاندا دىزەمەنەۋە،
چۈنكە ژمارەيەكى بىشۋومار ۋەردە تەلەبەرد، كەپىدەچۈۋ گۇڭىن و ژمارەيەكى زىاتىرش كىلى
گۇڭى تەۋا لەۋ ناۋەدا بەرچاۋەكەرتەن.

ئەم مەردنە زۇرەى كۈردۈ، پەخەنە مەروۋىيەكەى ھاۋەيەمانان، ناۋخۇيەكانى نەمىرىكا، بۇ
بوش بىۋونە پەلەيەكى شەرمەزلىرى، بەزۇل و ترسۇڭكىش دادەنرا، ئەۋانە بۇ دۋاجار كارى

خۇيان لە بەرزۆمەبەرایەتی و کاری دەستە بەلادەستەکانی سوپا و مەدەنی کرد، بوش لە ۱۶ نیشاندا، واتە دوای زیاتر لە دوو هەفتە بەسەر دەستپێکردنی کۆمەڵەدا، کەمەرووسەعاتیک بوو "دیلید ماگ"ی وەزەری کاروباری دەرەوی، بەئێزادوانیکی ئۆپۆزسیونی ھێزای و تیبو، ولاتە یەگەرتومەکانی ئەمەریکا "نەیک تاکە دۆلارو ئەمەنیا سەرباز" ینکیش بۆ رێکارکردنی کورد تەرخان دەکات، کەچی یەکەسەر ھەلگەپرایەمو، ناچار سەربازی ئەمەریکای بۆ "پروفایت کۆمپۆرت" واتە "شوننی ھەواشەو"، کەسەریازانی بەریقانیو ھەرنساو ھۆلنداو ئیتالیانو ئیسپانیاش تیایدا بەشداریانکردو، بە ھەر ھەموویان پتر لە ۲۱۷۰۰ کەسیان بۆ تەرخانکرد. دوای یادیوونەوی سەربازەکان، کوردیش کەوتە خۆو بۆسەر مال و حالیان گەراشەو، زۆرجار بەلای ئو خێوەتگایانەدا گۆزەریان دەکرد کە لە پانتاییەکی دەرەوی شارۆچکە "زاخو"ی سەر سنوور، پشت ئەستوور بەھێزی تابیەتی ئەمەریکا و توانای پزیشکی و پێوەندی پێکەشەیی تابیەتی خۇیان، پوروو چاکیان دامەزرێنراوون و زۆر بەزوویش وەری پەنا بەرانیان لەشارەو بۆ شارۆچکە گوند بەزکردەو. جێگە نیشتنەمەوی کۆتەرە کەمەکانیان دیاریکردو، ئەوانیش بەرەسەری ووریایەو، تا لەبەردانەمەوی کارتۆندا، کە دیارە خۆ لێلادانیان زەحمەتە، کەس بەرنەگەوت و بەرنیت، کەوتە خوارەوی خۆراک و خێوەت و پەتو گەیاندن. سەرکەوتنی ھێزای کارەگەوناوی رەبەتیەکی پێشتر، کە پێداگرتن و سەستیان ھێناووە ئاراو، ئاشکراکرد. بەلام راونێگارانێ گۆشکی سەپی سووربوون لەسەر ئەمەوی کەسیستە جێھانییە نوێکە بوش ھەر چەسپییوو کەل ئەبوو، ئەگەرچی سەرزکی ئەمەریکا ش لەم بێرارە گرتەدا زۆر دواکەوتو، کاتیک بێرارە کەشی دای خەلکی تا پەنەیک واکەوتەو کەلەناچاریدا ھەنگاوەکی ناییت و ئو زۆلە تابیەتیەشی ئەبوو. راستییەکی ئو دواکەوتنە بوشی تووشی رەخنەیکە توندوتیژ کردو تۆمەتی "ھێچ ھەلیکە بۆ لادان لەو بێنەماکانی ئەدەست نادا" یان ھەولەدانی بۆ "وێز لە لەسەر تەکان ھێنان و گەراشەو" بۆ ولات" دەنرایە پال.

خەلکی بەدەر لەئەلقە سەرەکییەکی بەرزۆمەبەرایەتی، ئەیان دەزانی گۆرانکارییە پڕلە شەرمەزری و پەترارە لەرادەبەدەرەکی بوش، کەبیست و چوار سەعات بەسەر زاری تەلەزویئەو بوو، بۆچی وێزری خایاند، بەلام کە دەرکەوت پێوەندیان بەسیاسەتی بێ لێفی ئەمەریکاوە ھەیە، بێو زامە کۆنە قەتەشە بەستووانەیی شەپەکانی پێشوو پەنتاگۆن و سیاسەتە گەشتییەکانی ئەمەریکا، کەلەگەل سیاسەتی نەرەویداو گێزای بەرزۆمەبەرایەتیەکی بوشدا، بەتایبەتی بەشی رێکخستنی پێنخەرەو سیاسییەکانی دەرەوی، ئەدەگونجا، ھەمووشیان لەخۆ بەدووگرتن و کارنەکردن لەگەڵ بەرھەستکارە عێراقییەکاندا، بەتایبەتی لەگەڵ ھەرە

گرونکه ياندا که نەئەرييه کوردەکانە ھاووبەوون. بەرھەڵستکارە عێراقییەکان خانی لاوازییان ھەرچی بیکە یوویت، گەزەیشن، بەلام ھەر بینزیوان بەیارمەتیدانی ھاویمەنانەو نەکرد. بەرھەڵستکاران کە لەلایەکەوە لەسەرکردایەتی یەکی شارەزای پارتیزانە کوردەکان و لە سیاسەتەدارە سنی مزەبانە کە پارتی بەعسی جیاپوو نەبو، لەلایەکی تریشەوە لەپیاوانی ئایینی شیعوو بیکەر تا دەگاتە سیاسییە کارامەکان پێکھاتبوون، کەس گومان نەو ناکات کە زانیاریەکان، ھەرچۆنێک بێت لەم ھەمە جۆر خەڵکەو مینت لەھێج باشتەر، ھەر پێوەندییەکی شیان لەگەڵدا بکەرت گەلیک لە تیورییە ھەرەمەکییە وشکە دروستکراوانە بنیاتنەرتەر دەبن.

بەپێوەیەرایەتی یەکی بوش، بەرھەڵستگە کۆیت و ئەمانەت لەھەوت حەفتە دوا کۆتایی ھێنانیشیا، قایلەبەو لەگەڵ بەرھەڵستکارە عێراقییەکاندا لەگەوگرتە سیاسییەکان بدوینت، کەنەوش مەترسییەکی زۆر نەگەری بێسەرۆکەری دەگەیاندا. پلانێزانی ئەمەریکا لە ھاووبەووبوون کەنەس بەرھەڵستکارانە ھاوہیەکی زۆرە لەووداوەکانەو دووون و لەمێژیشە بەکردەو لەبەواری سیاسەتی ھێزادا جێدەستیان نییە، ھێج رۆژنکی ووردو بەسوودیان ناییت. وەزەوتی دەرەوی ئەمەریکا ھاوہی ھێج بەعێراقییەکان نەبو، ترسی ئەوہی لێیانبو، گەر لەمەر زانیاریەکان ناگادەریکەرتن ئەو بە بەغدا دەگاتەو. ئاساییە کە پلانێزە سەربازییەکان ئارەزووی دەستێوەردانی کاروباری ناوھۆی کۆمەلە بیانییەکانیان نەبیت.

نە وولاتە یەگەرتوو دکان و نە ھاوہیمەنەکانی ھاوہی، ھێج ھەر لۆگەریک و سەرچاوەیەکی مەدەنی و سەربازیانە ی گرونکیان لەناو ئەو وولاتە داخراو دەگەنە "سەدام ھەسین" دا نەبو، ئەمەش ھێج سەر ئێشە یەکی بۆ وەزەوتی دەرەوی ئەمەریکا پەیدا نەکرد، کەھەموو لێکۆلینەرەکانی لنگەو قووچەدە کردەو، واهی پاندەگەیاندا کە کۆیت ھەرلە ئاسمانەو پزگار نەکەرت و پێویست بەھێج زانیاریەکی کۆمەلگە ی عێراق و مێژوو ھەرە ئافزۆو پچ سەتەمەکی ناگات، چونکە وەختێک لەوانە ی دەویست کە خاکگرتن لەئارادابوایەس ھێزی زەمینی بۆ بنێردایە. جەنگی ئاسمانیش بەمات شەری "خاوین"، کە ھەر ھێج نەبی لەناو پزەرەکانی ھاوہیمەناندا کەمترین قوربانی تیا دا دەبیت.

وەزەوتی دەرەوی ئەمەریکا لەو بنەما راستەقینە سەربازییە کۆنەو، کە دەلێت: "سەرباز ھەری بەوہیە کەشەری داھاتووشی وەل شەری رابەرلەو ی بکات" لایندا، بۆئە ناچارە ھێزی نوێژن بەزیاتر لەوہی کەھەیە مەزەنبەکات. ژەنەرال "کۆلن پاول" کەمیشتا سوکایەتی یەکی سەوای ئەمەریکای لەمێشتام و بیروندا پێوە دیارەو، داواي دکردو "بۆشی چووہ سەر" کەزۆرتەین سەربازو کەرەسە ی جەنگی بۆ کەمترین ناھنج ھەبیت کۆیت، بێنەوہی ھێج کام لە

لەگەڵیاندا پێشەنەیان دەرکرد، ئەو بڕوا بەشدایەتی بەو کەسە بەرێوەبەرێتیەکی بۆش بایەخی نۆد بەو زانیارییە تایبەتییانە بەدات کەمەیاندا.

پلاندانێزەران و واشنتۆن، لەم بارەمەو خۆگێلکردنێان لەپەرپەزین و سەرگەوتنی سەرەتا و پەرەسەندنی ئەمراو و بۆلەبۆلەو تێکشکانی کۆتوپۆ دووریەکانی پەرەمەکی کوردیان بەراستییوو. بەلام خۆ گێلکردن کامەرانێ نەخشیشت، بەلگەش "گۆپ" مەکانی هەردوو بەری پێگا و بانە کەبوو کەبۆ داپۆشیشتی ناواری مەکانەکان هەلکەترابوو.

نەهەش سیاسەتێکی نەهەج و چاوەڕواننەکرایی بەرێوەبەردی کارمەبوو. پلاندەکی ئەمەریکا ساویلکەبوو تێکەڵ بەسیاسەتێکی زیاتر تەکتیکیانە پێشەبەست بەهەردوو بوو وەک لەوێ ستراتیژیانە بێت، رەنگە هەر لەو کاتەدا خۆبەگێژت و بەرەوامی کە شتە سەرەکانی بۆیاندا نەو بەستەمەچ. ئەگەر یەکیەک هەربۆ ئێتێگەشتن ئەو بۆ کارلەگەدا کردی، لەبارێکی ئاساییدا و لەناوچەی خۆزەلای ئەمراستاد، کە ناوچەمەکە حەزی بەگۆڕانی کۆتوپەر، ئاسایی بێرخیشت، ئەگەر نەهەبوو کەس لەهەموو ئەو شتەکانی دای ئاسی ١٩٩٠ پەویاندا، وەک گرتەمەکی کۆیت و مەنەوێ عێراق تانەکی نازار لەناویا و سەرگۆتکردی هەردوو پەرپەزەکی کوردو شیعە و ئۆتۆریش لەلایەن "سەدام حەسین" وە، سەرنامەیت.

واش سیاسەتەکی ئەمەریکا هەر بەتاکە دووریەکی خۆزە مایەمەو هیچ لێکۆڵینەوێمەکیش لەسەر ئەگەری رەنگدانەوێ جەنگە بۆسەر رژێمی سەدام حەسین نەکرد. نۆزەینیش یەکم تەقە جەنگە دەرگەوت کەنەمە بۆچوونێکی ساویلکەبوو نازارە. بۆنەو ئەمەریکا بەریتانیا چوونە ژوورەوێ هێزەکانیان بۆناو خاکی عێراق بەنەینێ دادەنا و هیچ جۆرە لێکۆڵینەوێمەکیشیان لەبارەو نەهەکرد. بەهەر حال سەرچەندێکی نەخشی بەناسانی دەریدەخات کەنەمە ئەنیا کارێکی تەکتیکی سوپاییە لە هەموو ژێرێک ئاشکرا بوو کە "٣٠" هەزار سەریازی ئەمەریکایی بچنە ناو قوڵایی عێراقەو، بە بۆ بەغدا یان پێتەختیش نەبێ، هەر کاردانەوێمەکی وای لێدەکەوێتەو کە رەنگە بەری لێتەکراییتەو نۆد بەهەوێش بەسەر سیاسەتی عێراقدا بەشکێتەو.

پێش جەژنی کریسمس ١٩٩٠ و لەکاتی کۆرتە سەفەرنێکی واشنتۆندا، هەستەمەرد کارمەتێکی هێچکار خراپ نۆزە، خۆ کە یەکیەک لەپسپۆرە بریارەو کارامەو بەناویانگەکانی خۆزەلای بێنی، هەستەمەردی هێندە دی لاچەسپاندم. دیاربوو بەرێوە بەرایەتیەکی ئەمەریکا تانەو کاتە بەزینێکی سەریازیانە ئاسانی وای سەدام حەسینی دەویست کە پەسوی بەکات.

هيوای زږېدو که بۇخۇی له کویت نه کشیتږه. دوی چمنډ قسمیه کی کم لیم پرسی: داخوای له دوی چمنډ چۆن عیراتیډ له خیمایلی ئه مریکانا بیت؟

نهموی من و نهمو دهمری سمرسامگرد که قسم له گلد ا دکرد، نا ته نیا ییبه که مانیو، کاریمه دستینکی دی له لاملانهمو تیپینییه کانی خوی دهنووسی، بویه لیکولینومو که مان زور ساکارانه مایه. دوی پرسیارکه م ماویمکی باش بیډه نگیوین، ترسام پرسیاره کمی لایون نمیت، خمریکو به جوړنکی دی دووباره ی بکه موه، به لام نه و بشیولزی خوی، کاتیک که مته چاوگیراننکی له سمرخو به دیواره بلنده که ی کونه مملبه مندی بهر نومبرایه مته که ی تمینشت کوشکی سپیدو، تا بنمیچه که ی هر چاری بهر زکرموه، وه لایمکی بیډه نگی دامره که به ناشکرا وایده گیانه، نهک هر چمنډ که به لکو دوی جهنگه که پوون نییو تم بهری گرتوه.

تمنانت سالنکیش دوی شمرکه، کاریمه هسته گموره کانی بهر نومبرایه مته بهر گریان لهو هلویسته دکرد. "ریچاره هاس" بهر پرسی خوره لاتی ناوهر است له نهمو منی ناسایشی نهمو یییدا، شمرچی شاره زایي زمینی نهمو، به لام رولنکی سمرکی هببو، له وتنه دوی راستیه کونه بیژکراتیه که ی کمملیت "سیاست گورین بؤ حکومته کان کارنکی و ا ناسان نییه" هیچی دی پیډه مکر، هاس کله مانگی کانوونی یه که می ۱۹۹۱ دا قایلېو به مینیت، نهک له کاره هر پشیمان نهمو به لکو پیشی بایي بو، دهوت: بهر نومبرایه مته ئه مریکا صال دوی خوی بوه سهاره ته به یاریده دهرانی پمابه ره کورده کان دودلنیت. سهره تا زوری بؤهینرا که تا کورده کان له برسا یان له سمرمادا نهمین یارمه تیپان بؤ بهر داتوه، نهمجا تا بؤ گمراڼه نهمو سمرمال و حالیان هانیانیدا ناوچه ی ناراسی بؤ دلیننکرن. وه نهمو دهوت، بهر نومبرایه مته ئه مریکا بهر دهم له کومته ناو زه لکاو ی عیراتی ترساره، چونکه عیراتی نهمو نهمو که بتوانی ولاته یه کگرتوه کانی ئه مریکا له مانا نه دیاریکراوه کانی جهنگه که به زیاده وه بگلینیت.

چمنډ دایر زمراننکی هاو په یمانانی دی له واشنتون و دهری ئه مریکا ش، زور پنیان له سمر خیمه دهور گرتی "دوه م گرتی لمره"، کدمهر پینکی دیلوما تیا نهمو بؤ کومته ناو گیزاویک یان گرفتیک ییچاره به کار دهمینرا، دده گرت. زوری دیش "همان تیروانی پېر له شادمانیتی کورد" یان هببو، وه چۆن هاس له ریزه ی قسمکانیدا وتی، به تیوم گلانی ولاته یه کگرتوه کان خوشحال هببون. هریمه منیا هاس نهمو که گازانده له قوربانیدان بکات، لهرمانیبرنکی مانمانندی بیژکرات له موزمرته دهره وه، پیسی وابوو که ده بوا سمرق بوش دواکه ی ۵۰ شویاتی و نهمو به یانامانه ی پشتگوی بخستایه که بؤ ه لاتی سهریازه عیراتییه کان دهر کرابوون.

قەسەى لەوەش دەکرد کە "گوردەکانیش دەبوا پێنیش ئەوەى راپەرین دەستپێنەکان ناموزگارستان لەنێمە و مەزگەر تاقە، ئەکە دواى تێکشکاندنەکیان باس لەوەیکەن کەمبوش بۆ راپەرین ھاندەلەن". "فەیبى مار" گەزەتەیکى سیاسەتەدەرو مامۇستەیکى بەتاوبانگى "زانکۆى بەرگەرى نەتەوەى" بوو، لەدەرشتى سیاسەتى بەرئۆمبەرایەتییەکەدا ناموزگارستانى رۆلى خۆیان ھەبوو، دەیتو: پێنویستە لەپەلەدا تەرسى ئەوە دابەزێت کەسەر یازە ئەمەریکایەیکان بەر دەست "دۆژمانەیکى دڵ پەر لەقێن" بکەن، بەتايبەتى لەر بەشەدا کە عەرەبە سنێمەکانى تێدایە. ھەرچەندە ئەم بۆچوونەى لایەنگەرى زۆرى ھەبوو، بەلام بەکارھێنانى بۆ بەرگەرگەردن لەر چارە سەربازییەى بەرئۆمبەرایەتى داینا بوو، زۆر سەیر دەکەوتەو، چونکە لەر پێشکەراوانەو ھینرا بوو کەژى بەشەپەرگەرتەوێى کۆیت بوون، ئەم قوتابخانەى پێنى لایوو بەتەنیا گەمارۆى نابوو و لەسەدام حەسەن دەکات ھۆشى بەبەردا بێتەو، شەپ ھەلگەرساندنیش مەترسى زنجیرە کاردانەوێمەیکى نۆر بەمخۆراواى تێدا دایەو ھەر شە لەرژمە دارامەکانى جیھانى عەرەبیش دەکات⁽¹⁾. بەکارھێنانى ھینزیش بۆچوونە ناو بەندا یان ھەر شوێنێکى عەرەبە سنێمەکان کەلەمەرلەدا کەمەیتەن، بەرەنگار بوونەوێمەیکى رۆژم بەھەزەر دەکات، خۆ ئەگەر لایەنەى حکومەتى عێراقیش لەتوانا دایەت ئەو رۆژمەیکى دى جینگەى بگەرتەو بەلەى سەر بەئەمەریکا بۆنى پێو ئەلکێنرێت و لێکشانەوێى ئالۆزتر دەبێت و وا لەشتەنیش بۆ زۆر ئێشى ناخۆش و ئاپۆنیست راپێچیدەکات. جگە لەوەش "مار" وتى: ئێمە وەک بێرێرێکى خۆمان گوردستانێکى سەرمەخۆمان ئەوێستوو. پێدەچن ئەمە و ئەو ھەچ ئەمەیکى دى بەرئۆمبەرایەتییەکەى ئەمەریکا، بایەمیان بەو بەرئۆخستەوێکە لەوای یەکانەى گورد دایە کەلەپێنیش و کات و پاش جەنگەکەشدا، پەیان ئەدەگەیاندا کەتاما ئێچیان سەرمەخۆشی بێت. ئەوەش وا ئەنشا ئەدە کەمەیت گورد یان لۆژەن بێت یان ھەچ لۆژیکیان نەبێت یان ھەروێگەیان بێت.

لەگەڵ دەستپێکردنى راپەرینەکەدا، ھینراقیەکان زۆرەمخۆشییەرە خۆپێشانەى پەر سۆزبان بۆ پشتگەریکردنى ھاویمەنان ساز دەکردو پەرۆشی ئورخستەوێى سەدام حەسەنیشیان بوو، کەچى بەرئۆمبەرایەتییەکەى ئەمەریکا، ئەھەچ ئامادەییەکە نەخەزیشى بەوەدەکرد کە وەک پێنویست شەتیکیان لەگەلەدا بکات. لەبەدبەختى بەرئۆمبەرایەتییەکەش ئاسەواری ھاندەنەکەى بۆش و، ئەو بێمانا مانەى لۆژیکەکانى ئەمەریکا بەریان دەدا یەو، ئێزگەمەى "سى. ئای. ئەى"

(1) ئەو مەترسییە تەنیا لەزنجیرە کاردانەوێمەیکەدا ئەعاتەدە، راستییەکەى تا وولاتەکە لەئاوچەى کەندەوێو دەورتر بوو، بۆ ئەوێو ئەبەلەن ئەبەلەوێو لەئەریکا دا بوابە، زیاتر پشتگەری حکومەتى بەلەداى دەکردو. حکومەتى ئەو وولاتە زیاتر دەکەوتە زۆر گۆشەارى رەگەشتى خەلکى وولاتەکەبەرە.

له‌خاکی سعودییمه په‌خشدگردن، که‌تیا‌ی‌اندا داوای هه‌لاتن و چۆن‌کردنی پیرمه‌کانی سوپا‌یان له‌سرباره عیراقیه‌کان ده‌کرد، بۆ دا‌گایه‌گره‌نیان ناشکروبون. پێدا‌چوونه‌وه‌یه‌کی سا‌لانی حه‌فتای هه‌لسوکه‌موتی حکومه‌تی ئه‌مه‌ریکا له‌گه‌ل کورددا، که‌وه‌سا هه‌ینری کیسه‌نجهر هه‌لسوپته‌نری بوو، میراتی ئه‌و خیانه‌تمو (ئه‌مه‌ش میژوویه‌که‌و له‌به‌شی شه‌مه‌دا ده‌گه‌رنه‌مه‌وه سه‌ری) ئه‌و که‌سه‌ دروستکراوه‌نه‌ن، که‌ گوایه‌ کورد چالا‌کانه‌ خه‌ریکن هه‌ول بۆ خه‌له‌تاندنی ژیرانی سیاسه‌تی ئه‌مه‌ریکا ده‌ده‌ن. پشت‌گوێه‌ستن و پێنه‌مه‌کی، یان هه‌ست به‌تا‌وانبارتیه‌یه‌کی بێ‌وینه نه‌ییت هه‌چی دی نه‌ده‌گه‌یاند. مه‌گه‌ر هه‌ر په‌شکینه‌نیکی تاقیه‌یه‌ی به‌توانی‌ت ئه‌و هه‌سته‌و نکوئی لێ‌کردنه‌ هه‌میشه‌یه‌ی به‌رنه‌وه‌برایه‌تی راته‌به‌کات، که‌له‌و‌لاته‌ یه‌که‌گرتوه‌که‌اندا هه‌ر له‌به‌وشه‌وه بی‌گه‌ر تا خوهره‌وه، هه‌ی یه‌که‌کیان به‌خه‌راپه‌یان نه‌زانیه‌وه.

مه‌ترسی "تیوه‌کلان" قه‌وانیکه‌بوو، له‌مارت و نه‌سه‌ندا یه‌که‌بینه‌ له‌کۆشکی سه‌پی ده‌وترایه‌وه‌وه، ئه‌و واته‌ تاله‌شی به‌عیردینه‌وه‌که‌ دروستکهرانی سیاسه‌تی ئه‌مه‌ریکا له‌ فیتنه‌ام و بێ‌روتدا تووشی به‌بون^(۱).

مه‌ترسی چوونه‌ جه‌نگ، بێ پشت‌گه‌ری‌کردنی پای گه‌شتی و یانه‌یه‌مین ئامۆژگاری و هه‌زاره‌ت‌ه‌وه‌ دره‌وه‌وه، کۆشکی سه‌پیش ترسی قوربانیدان و، یاره‌ده‌دانی کوردیش گه‌یانه‌به‌خشینه‌ی سه‌ریاره‌ هه‌راپه‌مانه‌کانی ده‌گه‌یاند. به‌لام هه‌زه‌نه‌کانی به‌وش راست ده‌رنه‌چوون چوونکه‌ چه‌م‌د زیاتر به‌هه‌وی یاره‌تیدانی کورددا به‌هه‌ستایه‌ت‌ه‌وه‌، وه‌ک روه‌رگرتنی خه‌لکه‌که‌ نیشانیاندا‌ده‌دا، ئه‌وه‌نده زیاتر هه‌ر به‌پارێزگاری‌کردنیان ده‌خوێشا. ئه‌مه‌ریکایه‌که‌ان سه‌باره‌ت به‌هه‌سته‌ په‌وه‌شتیه‌یه‌که‌ان

(۱) دروستکهرانی سیاسه‌تی ئه‌مه‌ریکا هه‌میشه‌ په‌شۆکاوی کۆشتنی ئه‌و ۲۴۳ سه‌ریاره‌ ده‌ریایه‌ به‌بون. که‌سانی ۱۹۸۲ به‌ده‌ستی شه‌مه‌کان، ئه‌وانه‌ی لێ‌ران له‌بێ‌روتدا پشت‌گه‌ری‌ده‌کردن کۆژان. به‌لام ئه‌و کۆشتاره‌ بۆنا‌ته‌هه‌وای دیاره‌کردنی لێ‌کی مارینه‌کانی لوبنان ده‌گه‌رنه‌تمه‌وه، که‌له‌وی راستیه‌ی ئه‌وانی بۆنا و گه‌یرته‌و سیاسیه‌یه‌کی لوبنان و ده‌وت‌ره‌ش هه‌موو نا‌وچه‌که‌ به‌کێشه‌کرد. که‌سانی پێش‌وته‌ر لیس‌رائیل لوبنانی دا‌گه‌ر‌کرد، مارین و سه‌ریازانی هه‌راپه‌مانیش بۆ‌چا‌ودێزیه‌کردنی که‌شانه‌وه‌ی پێش‌کهرانی رۆگاری‌خواری له‌هه‌سته‌ی له‌بێ‌روت به‌لا‌وه‌به‌رونه‌وه. که‌ له‌ره‌ش ته‌وا‌و بوو مارینه‌کان ئه‌وانه‌یان به‌جه‌وه‌یه‌شت، به‌لام لیس‌رائیل که‌به‌لێنه‌که‌ی خۆی، دا‌گه‌رنه‌کردنی خۆ‌نا‌وای بێ‌روتی نه‌برده‌سه‌رو، هانی هه‌راپه‌مانه‌کانی خۆیدا، واته‌ میله‌یشیا دیانه‌ لوبنانیه‌که‌ان، که‌ له‌که‌مه‌ی سه‌ه‌راو شاته‌یلا‌ی په‌نا‌به‌ره‌کاندا، به‌سه‌دان له‌هه‌سته‌ی سهدانی بکوژن بۆیه‌ مارینه‌کان گه‌یرنه‌تمه‌وه‌ بۆ ئه‌و کاره‌ساتی په‌نا‌به‌ره‌ کورده‌کان به‌پێچه‌وانه‌وه، له‌نه‌جامی راسته‌و‌خۆی ئه‌و کاره‌ سوپایه‌انه‌وه‌ که‌نه‌مه‌ریکا سه‌ر‌گر‌دایه‌تیده‌کردو، له‌مه‌ریکایه‌که‌ش ئه‌و حیا‌رازییه‌یان ده‌زانی

يەڭگىرتۈرەكانى ئەمىرىكاغە يارمىتى دەدران، بەلاۋە گىرنگ نەبۇ. كوردى غىراق، ئەك لەبىر سىنىيەتتەكەيان ھىزىيان لەبەمىزى شىيە نەبۇ، بەلكو چۈنكە پەرزىشى دەزگايەكى دىموكراتىيەنى جىھانى خۇزىئاۋايانە بۇون، بۇيە بەتۇندى پەروى ھەمو ھولە يەك لەدۋى يەكەكانى ئايەتۋا روحوۋا خومەينى ۋەستانە، كە دەيوست بۇئا ئىسلامى ئوسولنى ئىيران بەكىنىيان بىكات.

ھەرچۇنىك يىت، ھەردى خۇيەزلاننە ئاناسايى ۋە لەرادە ھەردى ھوكى سەدامىش، كەلسەر بناغەي كەمايەتتەكەي خۇي لەئا كەمايەتتى عەربى سىنى دامەزىنرا بو، لەبىرچووبو. سالاڭىكبو ئەندامانى عەشەرە پەرش ۋىلاۋەكەي ئاۋ تەكرىتى كە پەردەوام لەزىادەبوون ۋە پەلھوۋىشتەدەبوون، بەراستى شانۇگەرەيەكەيان بەرزە دەبىر ئەك كۇمەنگەي عەربى سىنى كە رەنگە خۇ لەسەدى بېستى دانىشتۋانى غىراق بەا.

بەمچۆرە گىشت فاكتەرە سىياسى سەربازىيەكانى داپزۇمرانى سىياسەتى ئەمىرىكا لەبوارىكى تەسكىدا قەتئىيەت، لەئاۋەراستى كانۇنى ئوۋەمى ۱۹۹۱د، زۇر پىش دەستپىزىكىنى شەپ لەو بولارە تەسكىداۋ لەۋاشنۇن، داپزۇمرانىك بىريان لەكودەتايەكى سىپى سەربازىيە ئەكەر، ۋە، كەدىارە ئەۋەش بۇ رۇڭكەستەنەۋى غىراقى دۋى جەنگ، غىراقىيەكان پىشپىنى خراپىيان بۇى دەبىت، بەلۇم لەنھامەكەي سەركەۋىتى ۋەزارەتى دەرۋەي ئەمىرىكاى تىادايە، بەتايەتتى پىسپۇۋى شارەزايانى خۇرەۋەلنى ئاۋەراست كە لەۋەزارەتدا بالادەست بىۋوون ۋەلەزىنە پلانداپزۇمرەكاندا، سىياسەتى ۋەزارەتتىان دادەئا.

ھىماي گىروگرافىيەكانى ۋەزارەتى دەرۋە ئەۋەبو: "بەيكەر"ى ۋەزىر بايەخى بەخۇرەۋەلنى ئاۋەراست ئەدەا، چۈنكە ماۋەيەك بەيەگىرەنەۋى ئەلمانىاۋ سەركى كۇمۇنىستەۋە خەرىكىبو، كەمەمو ئورۇپاى خۇرەۋەلەت ۋە يەكىنى شۇرەۋى گۇتۇۋە دانۇستانى كەمىرەنەۋى چەكى ئۇقۇمى دەكرد. بۇيە لەدۋى ۲ى ئوگۇستۇسى ۱۹۹۰مە كەمىر بايەخى بەخۇرەۋەلنى ئاۋەراست دەا، چەند ھەفتەيەك ھەربە سەر رۇخى بابەتەكەۋە مايمەمو زۇر بەناشكىرا ئاشارامى خۇي لە "ئىسحاق شامىر"ى سەۋك ۋەزىرە كەللە رەقەكەي ئىسرائىل، كەببە ھۇى بىزىرى ئاۋچەكە دەرەخست. بەلۇم بەھەرئال "بەيكەر"ى كارامەي يەكلاكەرەۋى ئاۋكۇيەكان، كەمىر گىرنگى بەكىشە سىياسىيەكانى دەرۋە دەا، تەنبا مەگەر شىتەك راستەمۇخۇ بە ۋاشنۇن ۋە بەھارۋى نىزىكەكەي خۇي "جۇنچ بوش"ۋە بەندبۋايە يارىدەدەرنىكى سەۋك دەلىت: ئەگەر لەپروى دورىيىنىتى بەيگەرەۋە، پەرسىيىرى ئاكامى يەگىرەنەۋى ئەلمانىا، يان ھەرەسەكەي يەكىنى شۇرەۋى لەدۋى سەدەيەك چى بەسەردا دىت؟ لە بەيكەر بەكىت ئەۋا ھەردو چاۋى خىلدەكات،

بەلام ئەگەر ناسیای زۆرت لەگەڵیدا ھەبێت ئەوا بەرجۆرە دەرینا بێرێت. بەیگەر دەستیکی بەرمزەرەتەکیدا ھێناو وای رێخەستەو کەلەگەل ھۆیدا بیگونجینێت، بەزۆریش پەشتی بەر چەند کاربەدەستانە ی خۆی بەست نەک بەتیمی شارەزایان و پەسپۆشی وەزارەتەکی.

ئەگەر بەرێوەبەرایەتی وەزارەتەکە بەدەست یەکیکی تەرەو بوايە ئەوا دەزگای خۆرھەلاتی نزیك و خوارووی ناسیا NEA دەبوا لەناو چەرگە ی دەمەزینەراشی واشنقۆندا بوايە، بەتایبەتی کەشتەکە بەر پێوەندییە ئالۆزانە ی نیوان کوردی عێراق و عەرەبی شیعەو عەرەبی سنی دەستەلاتداری ھۆکەمتەرە ھەمە، بەلام ئەم دەزگایە بە ناستەم خۆی لەکێشەکە دەدا. خۆ کە عێراق کوێتی گرت، کاردانەوێ بەیگەر تەنیا خۆپەستکردنبوو، ھەستیشی بەھەلەو پەشت تێکردن و دۆزاندنی دەزگاکە ی کرد.

"ئەپرێل گلاسپی" ئالۆزیی ئەوسای ئەمەریکا لەعێراق، بەخۆ گێلکردن لەکێشەکە تووشی لێرسینەوێک ھات، کەبەیگەر خۆی دام و دەزگاکە ی و بەرپرەسی راستەوخۆی دەزگاکە ی و "جۆن شیچ کیلی" یاریدەدەری وەزیری دەرھو، زۆر توندوتیژنە لەگەڵیاندا کردو، کردیانە سوورە ی بەر لەشکری ئەو سیاسەتە دۆزەوێ، کە پەگەکانی زۆر لەسانی ۱۹۸۸ کۆتێچوو کەئەو ی تیا دا چوووە بەغدا. بەپێی پێوەندارێتی بوايە دەبوا ھەموو دەزگاکە لەلایەن نزیکتەری ئەلقە لەبەیگەرھو تاوانباریکرایە، خۆ ئەگەر ئەو شیان نەکردبا، دەبوا شوێن گومان بونایە. وە ک یاریدەدەریکی پایەبەز وێ: ھەر گەبیر لەپەسپۆشکی شارەزا بۆ ناوچە ی خۆرھەلات و عێراق بکرایەتەر، بەیگەر یەکەسەر ئەپرێل گلاسپی بەمێردا دەھات، کەئەویش لەو کەسانە نەبوو لایینخۆشگرت.

راستییەکی، بەرێوەبەرایەتی ئەمەریکا بەگشتی و بەیگەر کاربەدەستانی ئەلقە نزیکەکی خۆی بەتایبەتی، لەکۆنەرە باجی و یەستێکی لیکری کەلەگەبووان دەدا، کەئەوێنێکی مانگی تشرینی دووەمی ۱۹۷۹دا شوێشی ئیسلامی نیوان، دەستی بەسەر ئالۆزخانە ی ئەمەریکا دا گرت و بۆ ۴۴ رۆژ کردینیە بارمە، دەزگای NEA و ھەموو سەرۆکە یە بەرەو یەمەکانی ئەمەریکا، راستەر ھەر ھەموو وولاتەکە، زۆر بە توندی دژ بەنیوان وەستانەر، بۆیە بەرێوەبەرایەتیەکی بوش، سەلی لەخراب کاردانەرە ی ھەر ئیشیک نەکردەر، کە ھەلسوگەوتکردنی لەگەل شیعە ئوسونییەکانی تاراندا پێوە دیار بوايە. زۆریە ئەمەریکایەکان ئەرمەنە لەئێرانییەکان ترسابوون و بەرامبەریان پک ئەستوربوون، کە سەرچەم شیعە ی دنیای گرتبۆوە نیت لەھەر کوێبوونایە.

بەرىنكۆيىنكى بەغىزاق دەدا^(۱۲). ئەمەلىيەتتە بۇ دۆلەت ئارىستان بەكار دەھىنلار، چۈنكى ئۆز بەرپۇردى شۈبھە گەنگەكانى شادەكانى تىيادا ديارىدەكلەر، ئەمما بەمۇشەكى سەكۆد كۆلدەكلەر، ئەمما لەمبەھارى ۱۹۸۸ دىن ئىران بەمە تىكەشكىنلار. لە ئۆگستۇسى ۱۹۸۸ يىشدا دۆلەت كۆتايىھاتنى جەنگى غىزاق ئىران، وولاتە يەككەرتوۋەكانى ئەمەرىكا تەنبا ھەرخۇي، پىشتەگىرى غىزاقى ەك بەتولاتىن ھىزى سۇپايسى ئاۋچەي كەندۆي فارس دەكلەر.

دەلەزەھەنى سىياسەتى ئەمەرىكا لەۋشەتقۇن، بىۋىنى "سەدام ھىسەن" يان لەرپۇي ئىراندا بەدىۋارى قەلەبەك دادەنا كە كۆيتە سەۋدىيە وولاتە لاۋزەكانى تىي خاۋەن سامانى نەۋى ئاۋچەكە پىۋىستىيانى، كەلەت لەبەجىھەتئەنى ئەمە بۇچۇنەدا، سەدام ھىسەننىكى لات و نەدارا، پىشەۋەي كۆي بەم پىشتەگىرىكەنە بەدات كەلەدۆي جەنگەۋە وولاتە يەككەرتوۋەكان دىيان پىدەدايەۋە، بەلبۇن دۆلەتلى خەجەكلەر بۇ دىيەنكەن كەرسەي پىۋىست تا ھىزەكانى پى پرچەك بەكاتەۋە، ھەلۋىستەكە ئەمەرىكاشى والىكەدايەۋە كەگەرتى كۆيتى بۇ بەچىتەسەۋە، كەم پىۋىستىيەنى ئەمە بەچاۋى نەم سەپرى ئەمەرىكا بەكات، چۈنكى ەك لەسەر زارى سەدام ھۇي نەۋى: ئەمەرىكا ئامەنىيە لەشەركەدا "دە" ھەزەكەس بەكۇشتەدات، ئەمەچىيە ئەمە لەجىنى خۇيىدا رادەكلەر. بەتاقىرەنەۋە دەرگەتەۋەكەنەۋە يەكەك لەمەكتىكەكانى سەدام خۇيۋەۋە سەسەۋەمانىيەنى ئاۋىت. بەلەم پىدەچۈر لەمەرتەۋەبەلەتتەيەكەي بۇشدا كەسەك بەرى ئەۋەكەدەپىتەۋە، كەمەنگە سەدام ھىسەن باشى كەرە بەجەن و خۇشەكەي سالى ۱۹۷۰ ي دۆلەت كەدەپىتەۋە، پىشت ئەستەۋە بەنەمەرىكا ھەم ئەمە دۆلەتە نەۋىتئەنى كەمەۋا ئىستە لەمەن بالەدا بەمەلەتەۋە بەلەزەننىتەۋە بىيانخاتە بەمە ھەمەشە كۆپەشەي خۇشەۋە. راستىيەكەشى ئەمە ھىچ كاتەك ئەستە ئەمەكتىكەي خۇي ھەلەمەگەرتەۋە، چۈنكى بەدەزەي شەمەكەي لەكەل ئىراندا، ئەدۆلەي ھىچ ئامۇگەرىيەكە ئەمەلەدارىشى كەدەۋەن، بەلەم تۆزەك كەمەي كەدەۋە خۇ ھەمەكە شەمەكە كۆتايىھات ئەتە ھىچى لەمەچاۋە ئەمەۋ، بەمە بىيانۋى ئەمەلەزەنى پاراستەۋەن نەپەيتەۋە ئەمەۋەن بەرەت، خۇي ئەمەلەۋەي كەزە زەكەي دابوۋەنى دەپەرەدەۋە.

لەۋشەتقۇندا كەس ئەمەۋە گەۋەنى لەسەۋشە خۇشەپىنەكەي پىشەي بەھەسى غىزاق نەۋىت. بەلەم پىشەمە بەكەكەي بەغدا دۇ بەزەمە خۇيەزەكەي تارەن بەكارەنلار. ھەكەمەتە بەسەمەكەي بەغدا تۆمەرى لەپىشەلەكلەنى مالى سەۋەل ملى پىنكەچەكلەنى پىشەمە ەۋەبەيەكانى تەۋە، ھەمە ەك تۆمەرە پەلەكەسەتەكەي مالى مۇۋەل تارەن ۋەۋە، ئەمە جەكە

(۱۲) ئەلەزەرى ۱۹۷۰ "مەلەن ئۆلەيت" يەزىرى ەۋەۋەي ئەمەرىكا دانى بەمە راستىيەدەلەۋە داخلى ئەمە يارەتەدەلەي سەدام ھىسەن خۇرەك كەلەكانى شەرى غىزاق ئىراندا دابوۋەن (ۋەزەپە)

لەوێ کەنە میان بەردەوام پێی لەسەر پسواکردنی وولاتە یەگەرتوووەکانی ئەمەریکا و ناردنی هێزە ئیسلامییە ئوسولییەکانی خۆی بۆ هەر لایەک دادەگەرت. بەهەر حال ئەم سیاسەتە گەر لەکاتی شەڕەکی ئێران هێراقدا بەراست زانییشت، ئەوا نابێت دواي شەڕەکەو، تەنانت دواي زۆر بۆهاتلەگەي خۆمەینی و ژەهر نۆشینەگەي و رلگەیانەنکەشی بەوێ واز لەسەدام و مانەوێ دەستەلاتەگەي دەهێنێت بەراست بزانرێت و بەهێج جۆرێک پیایدا نەچنەو. هەرچەندە خۆمەینی کە لە ۲۰ی ئابی ۱۹۸۸دا، بەم ووێهە جوانانە، ئاگر بەستی شەڕەگەي کردو، کۆتاییشی بەخەوێ ناردنی ئیسلامییە ئوسولییەگەي بۆ دەرەوێ ئێران هێناو، تەنانت پاراستنی کۆمارە ئیسلامییەگەي ناو ئێرانیشی زۆر لەسەرگەوت.

کۆتاییهاتنی شەڕی هێراق و ئێران، هانی سیاسەت دابڕێنراي ئەمەریکای ئەدا، تا بەراستی بە سیاسەتەگەیاندا بچنەو، گۆپانکاری بەرامبەر بە عێراق تیادا بکەن، خۆ مەگەر خۆبزانێ کەسەدام حەسێن بۆ ئەوکارە چۆن پێی بۆ خۆشکردن: هەر پێنج رۆژ دواي چەسپاندنی ئاگریست، بەپیلانیکی چاە دابڕێنراو، لڤۆگەي جەنگی و هێزە چەگەرەکانی عێراق، زۆر بەخەستی کیمیابارانێ کوردە عێراقییەکانی کرد کەبەدیان هەزار کەسی ناچارکرد لەسۆرەووە بۆناو تورکیا هەلێن، ئەوەندەشیان ئێبکۆن کە تا ئێستا ژمارەیان نەزانراوە. لەئەنجامدا ئەم کیمیابارانە وەزیری دەرەوێ ناچارکرد وریاکردنەوێهەگي توندو تیژ دەرەگات، بەلام زوو لەبەر براییوە، قەسەگەرنکیش بەناوی وەزارەتی دەرەوێ رایگەیاندا، کە هێج بیانوویەک بۆ ئەم دوبارەکردنەوێهەي بەکارهێنای چەکی کیمیایي نییەو کارێکی ناھەموارەو، دونیای شارستانی پێی قایل نابێت. من خۆم لە کوردستانی تورکیاوە هەوایی ئەو پەناوەرە تۆقیوانەم دەگەیاندا، ییم دێت کەچەنێک لڤوی ئاسم کردۆتە ناو ئەو تەلەفونە بەتەلیسمانی، ئەوا ئەو چیاياندا کاریانەکرد، هەریۆنەوێ لەواشتنۆن و لەمەرانەرنێک بەکەم لای وەزارەتی دەرەوێ شتێک بۆ کارەساتەکە بکات. داخو ئەو کارەساتەي کورد بۆ بەرئووبەرایەتییهەگي ئەمەریکا دەرەوێهەگي لەبارنەبوو تا بە قوولایی کارەساتەگە سیاسەتیکی دانەوارنە دژ بەوعێراق دابڕێنێ؟ (چەند سالیێک دواي ئەوە کاتیێک هاوکیێشەگەي خۆزەلاتی ناوەراست جارتکییدی گۆپدا بەرئووبەرایەتییهەگي کلێفۆنۆن، سیاسەتی گرتەوێ دوولایەنەي بۆ بەلاوازی هێشتەوێ هەردوو رێژیمە ئالەبارەگەي بەخداو تاران هێنایەکایەو، گەر لەسالی ۱۹۸۸وە ئەوە پێرەوبکرایە رەنگە شەڕەگەي کویت پرووینەدایە، بەلام لەناوەراستی سالاتی ئەوەتدا ئەو خەزەتەي پێنەکەو سیاسەتی ئەمەریکای زیاتر ئالۆزاندا.

هیچ کسبیک لمبیرنۆمه بره یه تیمه که ی پارتی کۆماری گومانی بۆنۆمه نهمه چوو که سه دهم حسین لم ده ستبلۆریه میدا مبه ستیگی تری هه بوو، تا پاش چهند سالیگ ده سته چه پنه که ی له ملی نیقیایای بانکی شاری لملانتای لمریکادا "بانکا نازیونالی لاقوژ" کهوتیرو، هیچ بهرپرستیگی لمریکایی به لایه سه یه نه بوو، بۆچی ده بی وولاتیگی و، بایی چهندین بلیۆن دۆلار خۆلرده مهنی بگرتو، به تمنیا وولاتیگی عهرمی واش ناسرولویت که بهرهمی کشتوکانی خۆی هه بیت؟ وه لاهه که ی زۆر ناسان بوو: چونکه ده ستکوتی نه وتی عیراق و بهرپێگورده نه (نیعمادات) ناسانه گانی لمریکا، وایانگردد که پزنی به غدا بتوانی ده ست لهو زهوی و زاره کشتوکالییه به پیتانه ی کوردستان هه لپگرتو، هه مووشی بهرووی خه لکه کانییدا خردا ببات و، وهک سزایه کیش، به بی جیاوازی مه دهنی و چه دگاره کورده گانی لیدوور بخته وه. پزنی عیراق مه ترسی زۆری بهرام بهر به له ده ستدانی لهو ده ستگیره ییه هه زانه ی لمریکا هه بوو، بۆیه له به دوا له بهرهم پالۆن زخانه ی لمریکادا، له خۆوه خۆپیشاندانیکی ناههزا بهرپرین سازگرا، له وکاته دا سه رچه یه کی باوه پێنگرلوی بانکی ناوه ندی عیراق رایگه یاند، که نیحتیاتی پاره ی بیانی به راده یه که م بۆنۆمه، که به غدا ته مانعت خۆی له بهر گه مارۆیه کی کورتخایه نیشدا بۆ پانه گرت.

سه رنه که کوتی پێشنیاری گه مارۆکه، په ششی خۆره لاتی نزیکی وه زاره تی له ره وه ی زۆر شادنگرد، که بهرهمام به ره له ستی خۆی نه ده شارده وه، له ویش به ووی لهو مه ترسییه ی، له دوا لۆزه گانی ۱۹۹۱ دا وهک به راده ریکی کۆنی خۆم که له وه زاره تی له ره وه دا کار سه ده نگرد، بۆیه ده چوو "گه یاریۆ له وه روپاییه گان زۆر ده بیوت و سه رنه نجام نیهم له ده ستان له بی له هه مانه که وه له ره ده چیت" له وسا وهک به راده ره که م ده یوت: گه مارۆکه وای له سه دام حسین له کردگرتنه که ی کورتی دووسال دواتری پێش بخت. "له وه ی نیهم بهرمان لینه ده کردمه هیشته نه وه ی پێنۆمه ندیه که بوو له گه ل عیراقدا، چونکه هیزکی سه ره کی ناوچه که یه گر وهک په یکه ریکیش بوایه پاسه وانی گه ندلوی پێنه کردلو، له لایه کی تری شه وه تا پزی سه رکیشیه سه ربازیه گانی تری لیبگیریت و له کاره شه رانگیزیه گانیشی دوور به رتیه وه". به لاه سه رنه نجام خۆ به ده مه مه دانه یکی وایو به کاره سات شکایه وه، چونکه "نیهم هیچ حسابیکمان بۆ لهو شیتیه ته وه لوی سه دام حسین نه کردبوو". باشه له ی کیمیا بارانگرتنه که ی کوردی عیراقی دوا ناگره یستی جهنگ، له خانه ی له وچه ره شیتیه دا دانانریت؟ که بۆ تۆله سه ندنه وه یه کی نا په سه مند به جهینه یه نراو به زۆری سه دهنی تیا دا بهرکه وتن، خۆ ده کرا گر به رباریکی وه خستی جهنگیش بوایه له بی خۆ به ریه ته وه.

نمو گومانه کورتخایمندی سالی ۱۹۹۰ی لیندیرچی، که پیلاندایرزه معدنیهکان هستیان پیکرد، بهلام زری نغایاندو هر زو لمرچچوه، تاکه کاریمهستی نهمریکای، کلهمدوی ناگرمهستی ۱۹۸۸وه سهدام حصینی بهزردلر دانا، ژهنهرا ن چولزکوف بوو کسانلی ۱۹۹۱ بۇ زگارکردنی کویت سهرکردایمندی هیزلی مارپهیمانانیکرد. لههراینی ۱۹۸۸دا نهم ژهنهرا له سهریازییهی کلهمدویری سیاستیشدا چالاکلی ههبوو، کۆماندی سوپای ناوهندی نهمریکای پینسپیردا کله ۱۹۸۳وه بۇ بهرنهنگاریبونهمدی ههرهشهمکانی شۆرهوی لهکهندوی فارس دامهزنیفر. بهزرووی بهو پلانه کۆنانهدا چۆوه کهرک به بهمۆتمه کهچوون و بهبوونی هیزنکی خیزاو ههنگیاری باکووری عیرالیشموه بهندبوون. بهمهرحال جهنگلی ساردله تهووا بووندابوو، بهلام چولزکوف لهسهرکردایمتهیهکهیموه جهند خالینکی وهرگرتو، چالاکانه ناگرمهستی جهنگلی عیراق ئیزانی ههلسهنگاند، که "عیرالی کردۆته خامنی سوپایمکی یهک ملیۆن کسسی و نابورییهکی داتهپیوی و نستهولنیت نهم ههموو چهکداره بۇ ژسانی مدهندی و ناسایی بگهزنیتموه".

دیاره وهزهرتی دهرهوی نهمریکا، که بهنرژایی شهپی عیراق ئیزان جاروبار ناهرایی بهرامبه بهبهکارهینانی گازی ژمهراوی دهریریموه، لهناو ومزیرمکانی دهرهوی خۆرناوادا تهعیا لهو بهس ههچ پینچوپهنایهک گازیارانکردهکسی نابی ۱۹۸۸ی تاوانبارکردوهو بههینانی لههکومهتی عیرالیش وهرگرتبوو که جارنکیددی چهکی کیمیاوی بهکارنههینانی، بهلام حکومهتی عیراق بهپهیماننشکین ناوی زهاو.

ههرچۆنیک بیئت پیکرتننامهی جنیف ههچ ناماژهیهکی بۇ بهکارهینانی چهکی کیمیاوی دژییه هاوولتیانی ناوخۆی وولاتیک تیادانییه، عیراق لهدواپییدا بهبهشدلربوونی له کۆنفرانسیکدا، کههیزه خۆرناواییهکان لهمانگی کانونی نووهمی نایندهدا لهباریس سازیانکرد، قایلپوو، نهویش لوبی لهودی لهپرسا بههینانی بهشدلری نهکردنی کوردی، تمناوت وهک چاودیریش پیندا.

بهشی خۆرههلاتی نرینکی وهزهرتی دهرهوی نهمریکا، کهپۆ کۆتکردنی سهدام حصین سیاسته ههمیشه سهرنهکرتۆکهیموه دامابوو. سالی ۱۹۹۰ لاولزی پینکستهوه ههیندهی دی بیزاری کردبوو، چونکه لهوهدتی ههمیه شتی وای بهخۆیهوه نهدیوو. لهناو لهو جهند بالادهستی بهیکهر لهرگی وهزهرتهکسی لهگهلهدا بهپژوههمبردن و، بهپهمنجهی دهست دهرمینردان، ههچکامینکیان گرنگی "هیمینس پۆس"یان پیندهدرا، که هاتی پگان بۇ لهرگی سیاسی دامهزنیندرابوو، لهم کاتهدا سهرپرشتیکردنی کاروباری بهپژوهمیریشی پلاندایریشنی پینسپیردابوو چونکه بهپینی بۆچوونی ناوخۆی وهزهرتی دهرهوه، خهکنی کارامهرو خاوهن

كەسايەتتى لىمىشە سىرەمكىيەكانى تىرى ھەزارەتەكەدا كەمتەربون. بەلام بەلاى بەيگەرەو ناوہ رەسىمانىكەى لەرمانىبەر بايەخىكى ئەوتۇى نەبوو. رۇسىيىش لەبەرئەمەوى لەكانى پەرپاگەندەى ھەلبۇزىرنى ۱۹۸۸د رابوزىگارى سىياسەتى نەرمەو بوو بەتاسانى ئەگەيشتەلاى پووش، بەمەوش بالادەستىيەكەى خۇزى بەكاردەھىنا.

ھەركە بەيگەرەو نەورۇپىشتەكەى لىشىيان پىنى نەما، ئىتەر بەشى خۇزەلاتى نەزىك NEA كەمەك گەمەى "رۇبى گولەبىزخ" ى لىھاتىبوو، دانىيال كۆرتەزەرىش، كە دىپلۇماتىكى كارامەو پىشتەر لەقاھىرەو تەلنەبىپ بوو، سەرپەرشتى نۇسىيە پەرپاگەندەى سەرەب لىسرانىلى دەكرد، بەلام ەك پارىدەھەرى بەرئۆبەر ھىچ خۇى بەلنېرەسرلۇنكى بەردەم سەرۆكەكەى دانەدەناو راسەوئۇ پىنەندى بەرئۆبەرەىمەتى سىياسەت دارىزەرانەو دەكرد. چى پىنەندى ئىولان بىيىست دەولەتەكەى دونىاي عەرەب ھەيە بەرەو پەوى ئەم بەرئۆبەرەىمەتىيە كرابۇو، ئىتەر ەك خۇى بەزەمكەرە بگرى، بىگەر ناوا ((چۆن كىلى)) بە بەرئۆبەرەى نوسىنگەكە دانە، ئەمەوش پىدەچوو رىگەوتنىكى گشتى بىت تا NEA سەرپىچىگەرترىن و لاوترىن بەرئۆبەرەى ھەيىت، بەمەوى ئەمەشدا ھاتىبوو كە شارەزەى مەيدانى تەمولويان لەبارەى عەرەبەو ھەبوو، ەك رىچارە فورمى پىش ئەم، بىان لەناوچەكەدا بىسپۆزىن ەك ((ئەلغرىد لىروى ئەتەرتىن))، بىان ەستەيەكى كارامەى مەلەلنىكانى ناو واشنتۇن بىت ەك ((چۆزىف سىسگۇ)). لە كاتىگدا تاكە شارەزەيەكى كىلى لەخۇزەلاتى ناوھەستدا بالوئىزىتەكەى لىبان، راستەر بلىن مابۇنەستى بوو، كە بەشىكى دابەرپەوى دىانەكانەو لە ھەشتاكانىشدا تاكە شىوئى ھاموشۇى بىرگەرتسى دىپلۇماتە ئەمەرىكايەكان بوو. كىلى، پىارۇكى ئەمەندە لوت بەرئۆ خۇبەزەن بوو، ھەموو ئەم كەسانەى ئەگەلىا كارىاندەكرد، بەوانەى واشنتۇننىشانەو رىكان لىنى دەپۇو، بۇيە ئەم بەرئۆبەرەىمەتىيەى كەپىشتەر بە كارامەو چاك بەرئۆبەردى ئەركە تايەتەيەكانى و يەگەرئووى و كارگەرەكانى ناسرابوو، بەرئۆزەى مېزۇوشى بەلەنگەرتى عەرەب^(۱۵) ناسرابو، شىواندو، خەمەنى لۇيە سەمىئەزەمەكانىش ھاتەدى، كۆتايەكەشى بۇ بەشەكە كارەساتبوو.

لەدەلگىرەندى كۆتەد، NEA جى باوەر نەبوو، لەشتى واشدا بىتواناو دەستەپاچە دەمەستا، ئەگەر ھسابى ھەلەمەنگەندىش لەمەر پاشماوەى سىياسەتە نالەبارەكى بۇگىرەت، بىتوانرەت ئەم بولەردا پەى نۆى گەنگى لەبارەو بەرئ، ئەمە بەكورتەيەكەى NEA، پەلاندەزەرو دىپلۇماتىكى ئەمەرىكايى و تەنى: واى لىنكەبەسو دەمەى بۇ ھەلەمەنرەتەمەو كەسەيش داواى ھىچ نامۇگارىيەكى لىنەكات. دىسان دەپوت بەلام كە ((ھاس)) بەرئۆى دەبەرد چەونكە ھىچ پەسپۇد

^(۱۵) زىاتەر مەبەست ھەكۆمەتە نەوتىيە عەرەبىيەكانە

شارهزایه‌کی کارامه‌ی تیا‌دا نەما‌بوو، بریارە سیاسییەکان، نەگەر هیچ پێوەندیەکیشیان بەنەرکە سەربازییەکانەرە نەبۆیە، هەر لەکۆشکی سپی و ئەنجومەنی ناسایشەوه دەردەکران.

سەربازی ئەم هەموو فاکتەر و ژێرکەوتن و پەختانە، گازانە‌ی کوردیشی ھاتە‌پال، کەمەج رۆلێکیان لەسەر وەزارەتەکانی دەرەوە‌ی ئەمریکا و وڵاتانی تری خۆنا‌وادا نەبوو. هەموو پەختەگرەکان وایان دەزانی، ئەو بایەخە زۆری لایەنگرانی عەرەب ھەیە، بەتەنیا لەبەر پارێزگاریکردنی دەست‌پێشکەتی خۆیان و ئەو فۆنتەرەتە چەورانیە کە لەونا‌وچە پەر لەئۆتەکاندا ھەمان‌دوو، یۆتە بەردەوام پشتگیری ئەو پۆتە دەستە‌لاتدرا‌نەیان کردووە، بە‌و ئەنشیانەوه کەلەرە‌ی پارێزگاریکردنی مافی مرۆفەرە لێپرسینەرەیان ھەلە‌دە‌گرت. بەکارە نا‌پەرەکانیشیانەوه ئەمەمەستەکان و چۆنییەتی سەرە‌تایی و شارەزایی تەکنیکیانە ھەیە، بەتەکنیکارەکانیشیانەوه دەدا بەعزرا‌ق تا لەکارگە‌ی چەکە کیمیاییەکانیدا کەشەر هەموو کوردەیان پێکۆشت، بەکاریانەپێنیت.

کورد دەکرە لەخۆندەرە‌ی رۆژنامە ئەرەبییەکانەرە بە بەشێک لەو ئۆسەرەو دەرپێنە‌ی چەند کۆمپانیایەکی دەست بەخۆینی کورد سووربووی ئەم بازگانییە سووگەر ئەرەو زۆری چا‌وپۆشینی حکومەتەکانیشیاندا بچوونایەتەرە. لەو پەختانە‌ی لەناو ئازارو ئەشکەنجەدا نەقووم بپوون و بەردەوامیش پوویان لەزادی بوو، بڕواییەکی وا ھاتبوو گۆڤی، کە خۆرا‌واوییەکانی لایەنگری عەرەب و بۆ پەری ەرەمەندیی خۆشیانەوه چا‌ویان لەو کارە‌پۆشیو، یان ھەر هیچ ئەبێ لەرە‌وی پەرەشییەوه ئورپێن نەبوون، یان ھۆی رەفتاری خۆسە‌پنەرە‌ی حکومەتەکانی خۆرە‌لاتی نا‌وەرەست، کەلە‌میان کۆزگی کاری دیپلۆماتیانەو ناسینی ئەمرای خەنکییە، جا چ لەدەرە چ لەناو بارزە گشتییەکەدا، پێن، ئالۆزاندبوو. کارە‌مەستەکانی خۆرا‌وا وەک پەختەکان باسیان لێوە‌دە‌کەن، ھەولیانەوه بە‌ھەر ترخێک بی‌ت خۆ لەسەرکردووە تزی‌کەخەنەرەو رای‌ی یان بۆ بگەن و، دانیشیان بە زەحمەتی و بەردەوام خۆ سوورگرتیان لەگە‌لە‌نەرە ئەمەنا.

دیپلۆماتە ئەمریکییەکان بە‌رگریان بە‌وه لەخۆیانە‌دە‌ک‌ر کەدەرەنگ عێراقی بە‌عسیان ناسیبیت ^(١٦)، چونکە لەسا‌لانی ١٩٦٧ - ١٩٨٤ پێوەندی دیپلۆماتیانەیان لەگە‌لیدا نەبوو، تەنیا بە‌شێکی بچووکی بە‌رژمەندییان، وەک ئۆنەرە گشتی لە بە‌غدادا سا‌بوو. راستییەکەشی حکومەتە پۆلیسییەکی سەدام حەسین زۆر لە‌پێش کو‌یت گرتە‌کەدا، خۆی ھێنا‌بوو‌وە‌یە‌ک و

^(١٦) بە‌ھەر حال لە‌مێ‌رە وڵاتە یە‌کە‌رتوومەکانی ئەمریکا و بە‌ری‌تانیای سە‌ن گومانی پە‌سە‌ندکردنی کۆمە‌تا سە‌رمەکییەکی ١٩٦٢ی بە‌عس و یاخێ‌وونە چە‌ک‌دارییەکی ١٩٦٨یان، لە‌بەر چە‌ند ھۆیەکی نا‌شکرا لێ‌دە‌کرە، چونکە بە‌عسییەکان لە‌مە‌رو کالە‌کەدا، کە‌مە‌ری دەستە‌لاتگرتە دەستیان‌بوو و بە‌شی‌و‌عی و ناسریمەکان بوون

دېپلوماتە بىيانيەكانىشى بەھزى تۇقاندنى خەللىكى وولاتمەكەمەرە، بەجۈزىكەلاخستېور، كە بالوئۇرخانەى ئەمەرىكاو ھەمووگەرە دېپلوماتىيەكانى ھىندە بەلاو نرابو، كەلەمەموو زانبارىيەكانى پۈمەند بەدەستەلەتلەران بىدەستانەرە دورېن ((دېلىد ئىونى)) بالوئۇزى پىنشووئى ئەمەرىكا دەلىت ((ئىمە ھەر بەپىنى بۇچوون و شەقلىرىنى خۇمان كاماندەكرە، زۆركەم سەرچاوەمان لەبەر دەستدا بوو، ھىچ كاتىكە ناكامان لەمۇودو ئەبوو، تەمنا ئەمۇ پەرپاگەندە ئەمان دەپىست كە تەلگرافى فرىشتەمان لىنابوون". دەتوت مۆتەكەپەو لەمۇوئارە بوونەرەى ھەرەسەننەكەى شای ئىران دەچوو، كەبىناگایى بەرئومبەرەپەتتەكەى ئەمەرىكاى لە بەرەلەستكارە ئىرانىيەكان خستېورمۇو. لە ھەردووكياندا سەرئۇمەرە خۇرئاوایيەكان دەستخەپزى قەسۇ پەرپاگەندەى ھەزگەكانى رەگەيانەندە و جۆرەكانى دى سەدام حەسەن و شای ئىران بوون، كە بەخووست و ئاواتى "ئۆتكەرمە"يان و چالاكى و بۇچوونى "چارسان" ھەو بەندبوون.

لەمپورمە "ئۆتكەرمە" و "چارسان" جىاوازيەكى زۆر كەمىان لەگەل پىشخۇياندا ھەبوو، كەلەنئۇان ھەردووجەنگى جىپانەيدا لەناخى دىلەرە پىشتگىرى ئەمەتتوركى توركىا و ھەزاشاى ئىرانىيان دەكرە، ئەمۇ دوپپاھە سەربازىيە خۇسەپىنەرەنى بەزۆر دەستەلەتايان لەدەستگرت و بەمبىانوى "ئۆتكەرمە"ى وولاتە كۆنەكانىئەسەرە، كە گواپە دەيانگەننە پىزى وولاتە ئەوروپاييەكان، واتە وولاتىكى ئەتەرەپپانەى نەرىتە كۆنەكەى يەقۇب ئاساى شۇپرىشى لەرەنسا، كەتارەندىتتەپەكى توندى ھەبىت و چاوش لەھىچ ئەپۇشەت. ھەردو پزىم زۆركەم ئەبىت حەسابيان بۇ كەمەپەتتەپە ئەتەرەپپەكان ئەكرەبوو. پىش دالگىكرەننى كوئىت، كوردو بەشەكانى تىرى بەرەلەستكارانى عىراقى بىروايان وپووكە عەرەبە سەرىخۇرئاوایيەكان ھىچ حەسابىكىان بۇ ئەكرەپن بەلام دواى گرتەكەى كوئىت عەرەبەكانى دۇستى ئەمەرىكا، چونكە شونىنكى وا گرتەكان ئەبوو كار لە سىياسەتى ئەمەرىكا بگات، شەرمەزار مانەرە.

ئەندامە ئاكادىمىيەكانى قوتابخانەى "ئۆتكەرمە"ى وەدا "مار" و "كرىستىن" و "مۇسى ھىلزم"، كەپىشتەر لەناو بەرئومبەرەتتەپەكەدا بوون و بەباشە پاسى بەغداى بەسەيان كرىبوو، بوش بۇخۇشى سەبارەت بەچۆنئىكى رەفتاركرەن لەگەل عىراقى دواى پزگاركردنى كوئىتدا پىرس وراى وەرەگرتن، خەللىكى پىنيان وپوو كەلەمەن مانەرەى رزىمەكە، با "سەدام حەسەن" پىشى تىادا نەبىت بەباش ھەزانن. چونكە گەر ھەولنى دابەشكرەننى دەستەلەت بىدرىت ئەوا دورونىيە تەقەنەرەپەكى سەرئاسەرى لە وولاتەكە پروبىدات، كەشەپش جەزە سور بوونىكە بۇ ھىشتەنەرەى دەستەلەت. بەدەست عەرەبى سىنىيەرە، ئەپىش بەزەنەلەنكى وا كەھەم مەل بەدات و

هم له پرده گزشت، تا بشکرت له خزانه تکریتییه کانی "سدام حسین" بیهت. به لام داخو
 دواى نهم همموو شهرنگیزیته و چهندین سال خو سه پاندنى، هاوگیشه سر نه کموتو ده کى
 چارى هېچکاره کى نه کرد، پاى هر نوو سېنى سرکاره نه ده بیهت؟ هېچ شتى کى وا بو گېشتن بهر
 بنه مایه کى که عېراقى خو وولاتىکی دوسنگراوه، دواى چنگى جیهانى یکم بهریتانیا بیکان
 لى وولاتى هوسمانى، موصل، که زریه زوى خه لکه کى کوردن و نه وى تیا دایه، به سره،
 که به شتى په وای زریه شیه وولاته نو بیه که به، به غداى پایته خت، که نه وى ده کى کمایه
 عهره بى سنى خاوه نه ده ستا ته. چانه هر به له هه وه شانده وى ده و له تکه کى به عس
 نه ده گرایه، بگره له کانونى دوه مى ۱۹۹۱ د دیلوا تىکی نه سرکایى که له بانو زخانه کى
 وولاته که به له لهنه، نه کى به دوا د چووش کار و پارى خو ره لاتی ناوه راسى پېنېر د رابو،
 هر له بهر نه وى هولى بېشنى سرگره مېکى نه ته وى کوردى دابو، که به سر داند چو بووه
 بهریتانیا، که مېکى زور توندوتی لیکر.

داخو گهر به شى خو ره لاتی NEA که مېکى رنکو پیکر بوا به چاکر بجوایته ده و،
 نه ده توانى له کار بگرېتى خو بو پور دوه کان بېر سېته و؟ له مانگى نه لولى ۱۹۹۰ ده بوش
 ناچار نه بوا به نه ده وېست هېچ شتى که له برى بى شهر کردنه کى دوى به تاده، تاده شات
 نه وى زياتر لای ده سپى. به جوړه "پا پیه کى بوش" پېو سى به به بکلا بو نه وى هېو،
 که نه بىکى خو ناو "جوړ وورنى داخو لى ناو کو شى سپى" لېنا بو. به به مان شوه
 نه و پېشکارانه ش، که نه کى کویت نا زان بکرى نه و تېر سى عىراق که نه ده بیه ته وى یار ده
 ده نه زاندى نه ده ستا تىکی دابو نه وى ده لایه نیش نه بیهت، پشتگو نه ده خزان. پېنه چو
 دوشى "پشتگو نه ست له بر دانه بیه به چاره به باش تېو بیهت". بوش خو
 به چاره سرى سى ریا نه وى گر دابو، که له گېل بو چووش خو به عىز قایم کردنه کى
 "پاول" ده، بگو نه چایه. (خه کى نه و سو ده مېنى و هممو دویاش له بارى نه و هیزه مزنه
 ناگر نه وى هاو به مانا نه و نه دېرسن که پاول له ناو چه که د پیکه وینا، که چى
 به پېوه بهریتیه کى نه مریکا له کردنى شتى بو پا پیه کانى عىراق پا شگر بیه و).

پېنه چو نه کى دیلوا تیا نه هر بونه تر خانکرا بیهت که زور ترین وولات له که مترین کاتدا
 بو پى هاو به مانان رابک شت. نه وى به کى له گېل "نه دوا ده شېغر نا نه وى" و مزى
 نه وى شوره دى کردى و، بووه وى پره نه دى پېوه نه دى نا سایشیه کانى نه وى، هم
 به لای بهر نه وى بهریتیه کى خو نه وى هم له نو نای پر گومان شدا جى که سى سو ده مان بو،
 نیشنى نه نى و بو که سدام حسینى له پشتگر بیه مسو گره ی روسیا بیه شکر. نه کاره

گرنگه‌ی بهیگمر چالاکیه تاییمتیه‌کانی تری لمبورلی پښکښتنه‌وه‌ی لایمه ناکوکه‌کانداو. زانیاری وورو قوولی بوشیش لمبورلی سیاستی نیوهوله‌تیدا، یاریده‌میری یمکښستی هاوپه‌یمانی‌تیه‌کس پېژن‌باییکردنه‌کس نه‌توره یمکښتووه‌کان بوون.

به‌لام واش لوم هاوپه‌یمانی‌تیه، وه‌ک همومو نمریتنکی پښتاکښتوای تری همر هاوپه‌یمانی‌تیه، کمترین فاکتوری هاوپه‌یشی پیوه‌دیاریبو، بؤ نمونه، وولاته یمکښتووه‌کانی له‌مهریکا له هاوپه‌یمانی‌تیه‌کدا بیونی همرنوو وولاتی میسرو فله‌نسای به‌پښویست دوزانی، یمکه‌میان چونکه گموره‌ترین نه‌ولته‌ی عمره‌بییمو، وایده‌گمیانده که نه‌مه‌ی هاوپه‌یماناڼ هلمه‌تینکی خاجدرانه‌ی تری خورنا‌واییه‌کان نییه دؤ به وولاتنکی موسولمان بکړنت، دووه‌میشیان وولاتنکی گموره‌ی خورنا‌وایو، ترسی له‌کاردانه‌وه‌یکس به‌سوزی وولاتانی نوبیری دهریای سپی باکووری نلفه‌ریقای موسولمانی کؤنه بنده‌ستی خوئی و لایم‌نگرانی به‌غدا‌ی هم‌بوو همدروکیشیان زیاتره له‌دلش‌کاندنی نه‌و عمره‌به نه‌توره‌بیانه دهرترسان که ناب‌غدا‌یان لیدم‌کرتبو، هیچ‌کام له‌قاهره‌و پاریس نه‌یاندهریوست سوپای هاوپه‌یماناڼ بچینه به‌غدا‌و سرزکی وولاتنکی عرب، چمند دژویش بیت، لاهرنیت، کمراشتوونیش همرنوه خواستیبوو.

بوش، هرچه‌نده سهدام حسینی به‌هیتلر به‌راورد ده‌کړدو دیومکراسیبه‌تی خوره‌لاتی ناوهراستی‌شی به‌لاوه مبه‌ستبو، به‌لام بؤ خؤدان له‌حوکمی گمایه‌تیه سنیه چه‌سپاوه‌که، بسببی به‌شداریکردنی به‌شی خوره‌لاتی نزیک، له‌گهرچی پؤلنکی واشی نه‌بوو، به‌لام به‌رئوه‌برایه‌تی زانیاریه‌یکي زؤرکمی له‌باری دانانی چوارچنوه‌یکس نوئی حوکمه‌تی به‌غدا‌وه هم‌بوو، خؤ له‌گهر له‌کردنیشی بویه له‌هیچ نه‌کردنه‌کس، وه‌ک همر نه‌شیکردو نه‌و کارمه‌ساته چاوه‌واننه‌کراوه‌ی به‌دادا‌هات، باشتربوو. همومو هاندانه‌کس خاننشیننه کؤنه بالاده‌سته‌کاسی خوره‌لاتی نزیکی له‌مهر مه‌ترسی کاری سرریزیه‌ی نیوه‌وتاچل و مانه‌وه‌ی سهدام حسین و پارتی به‌ص له‌ده‌سته‌لندا خرابووه سرشانی "ولیم لیگلتن" که‌خانه نشیننکی شاره‌زی بارون‌نخی کوربو، زؤ له‌پیش شپه‌ی اگرتنه کوتوپره‌کس بوشدا که‌دوی ۱۰۰ سعات شه‌ری زه‌مین و مستانی، نه‌م ده‌یزانی کارمه‌سات پروده‌داتو، هه‌ستیشیکردبو که سهدام حسین سرجه یمکه چاپوکه‌کانی گاردی کؤماری و آلتیسی ناسایی جؤزو جؤرو پؤلیسی ناسایش، که‌میزنکی تاییت بوون بؤ هیشتنه‌وه‌ی له‌حوکمد، نه‌خستبووه تاو شه‌ره‌که‌وه. لیگلتن سلی له به‌یرنه‌نانه‌وه‌ی برابره‌کاسی ناو به‌شی خوره‌لاتی نزیک نه‌ده‌کړه‌وه. دوا‌ی نه‌وه‌ی واشنتون له ۲۸ شوباتی ۱۹۹۱هـ بریاری راگرتنی شه‌ره‌که‌یداو، وه‌ک چؤن پښمیشینش ده‌کرا نه‌هامه‌تی کوردو شیمه‌ی لیکمه‌توره. بالاده‌سته‌نکی ووزاره‌تی به‌رگری له‌مهریکا مانه‌وه‌ی سهدام حسینی

لهوكمدا بئو كورتكردمو كه "ئەر هېچ ھەر شەيەكى بۇ ئىنە نەبوو نىنەش هېچ
 ھسابىنگەمان بۇ ھەر شەي خەلگى وولاتكە نەكرىبو". بەشىك لەبۇچونە ژىرانەكى
 بەرئۆمبەرايەتى پارتى كۆمارى، رۇتىنەگەى واشنتونى بەرامبەر جىزىپۇلىتىكى خۆرەلاتى
 ئاومرەست دەردەخست، بەتايىبەتى ەمرەبى سەودى، كەواوبەشە سەرمەككەى خەلىجىتى،
 لەبۇبۇيەدابوو كە ھوكمە شايانە سنى مەزەبەكەى ەمرەبى سەودى زۆر پكى لەبۇزەكەى تاكە
 پىاو و تاكە دەنگەى، دەشتەسا زۆرايەتتەكەى شىعەى عىراق بىنە نەوونەكەى كۆپىكرەى
 كۆمارى ئىسلامى ئىران، كە تاكە دەولەتى شىعەىە لەدونىادا. بەلام نەم ھاو كۆشە پامبارى و
 ماتەاتىگىانە ئەوہيان لەبىكرەبوو كە شىعەى عىراق، ەم لەكۆنەمە سەربە ئىران نەبوو و لە
 سالانى شەرى ۱۹۸۰-۱۹۸۸ يىشا زۆر بۇ بەغدا دلسۆزىبوو. بەلام بىنەمالەى شايانەى سەودى،
 كەلەسەر گەرەترىن كائە نەوتى ئاوخاكي تىرە شىعەكائى پارىژگەى خۇزئاوا دانىشتوون، ئرەبە
 ھەموو جۆرە سەرمەزىيەكەبوو، بوشىش كەلەنابى ۱۹۹۰دە ھىزى ئەمەركەى بۇ كەندەلوى فارس
 دەنارد، بۇ رىزگاركرەدى كۆيت نەبوو بەلگە بۇ پاراستنى نەوتى سەودىيەى بوو. (بەم مەبەستەش
 كەنئىران، كۆيت، ەمرەبى سەودى و، راستىيەكەشى زۆرەبى ھوكومەتەكائى ئاوپەكە رىكىكى
 ھاوبەشيان لە ھوكومەتە دىئوكراتتەكەى ھەبوو) كەلەمەيانان لەبەر پراى گشتى بوو.

لەچەندە مانگى پەش رىزگاركرەدى كۆيتدا، پەرىتانيا، فەرمەسا، وولاتە يەككەرتووەكان،
 ھەرىكەيان بەجىيا لىكۆلەنەمەى ھۇسانكرە. سەبەرەكە لەوہادىە هېچ كامىگىيان ىرەان لەوہ
 نەكرەبۇوہ كەسەدام ھسین بەرگەى شەرى بگرتو و بگرتەمە گىيانى زۆرايەتى شىعەى كورد.
 تاكامى لىكۆلەنەمەكانىش ەمەرمەوایی بوو، چونكە هېچ لاىەكەيان بەجىيەنئاننى ئەرە
 پۇخلەكەيان مەبەست نەبوو، ئەوہش بە تەنیا ھىواى ئەمەركە نەبوو، "مار" و تەنى كەدەلنى
 "ئەگەر بەختەمەرىن ئەوا سوپاى عىراق پووہ بەغدا دەكشیتەمە سەدام ھسین لەما دەبات".
 كەچسى واش ەمرەسى ھوكومەتەكەى خۇزئاوا لەيەك كاتەدا بەمۇچەوونى: ھۇ ئەگەر دواى
 ئازادكرەدى كۆيت سەدام ھسین مايسەر، ئەوا بىگومان لەبەردەم ئىراندا وەك قەلايەكى
 ھەرسەپنەئەرو دەوەستەت، بەلام ھەرچۇنەكە بى قەلايەكى بەسود دەبەت.

ئەمە بىركرەنەوہەكى تەم و مژاويەو بەناشكرە نوو مەبەستى ئرەبەكەتى تىادا بەدى
 نەكرەن، يان سەدام ھسین پچووكە نەكرەتەمە بەننۆكەراوى دەھىلەتەتەو، يان ئەوہتا لەكاتى
 ھەراى كوردو شىعەدا لەمەرىو، بەلام دواچار ئەم ەمرەبە سنى مەزەبەنەى گارە سەرمەكەيانى
 سوپايان بەدەستە، بەسەر ئەم ئەوانەشدا زالدەبەن كە ئرەبەتەندەكەن، بەمەرحال بېوايوونيان
 بەپارىزگاركرەدى ھىزى كەمايەتى سنى ەمرەب و پۇسا شاروہ بىيىناغەكەى كە گوايە عىراق

ھارپەيماناندا كوردىيىت، بەلەم بەمۇ كىلەپمەقنى "ھازىر نەسەد"ى سەرۋىكىيە، لەبارىكى
 باشدا نەبو، چۈنكى بەرۋى نەرشقاندا دەۋستايەۋە كە نەمىرىكا بەچاكى دەزانىن، كەمەر لە
 جياگەندەۋى ئاشتى ئىسرائىل لوبنانەۋە بىگەرە تا بەگازاندى پىشتىگىرىكىدىنى ھوكمەتەكى
 ئەتىۋر دەگات. بەرۋە بەرايەتتەكەى بوشىش بەردەۋام دىنەراۋكىنى نەۋەى بوو كە درلوسىنكانى
 غىراق بەجۈرۈك پىۋەندىيەكەنى نەمىرىكاۋ بەرمەلىستكارە غىراقىيەكان ئىگىدەنەۋە
 لەھارپەيمانىيەكەدا بىكەنە بىيانۋى كىشانەۋەيان راستىيەكەى بوش تەنيا ھىسابى بۇ تۈركىيە
 تاكە ھارپەيمانى NATO ى خۇرەلەلەنى ناۋەراستەدەكرد. لەسەردەمى چەندىن ھۆكۈمەت
 بەرۋەبەرايەتى ئەنقەرەۋ واشىنقۇنۋە بە درىنرۋى چىل سال مەرايىكىرىن، كەنۇرچار شتىكى
 ۋاگىرگ دەھاتە ئارۋە، نەدەۋاۋەلەتە يەكگرتۋەكەنى نەمىرىكا بەھىچ جۈرۈ لەھىچ
 شۇنۇنۇكىشدا كارىكى بىگەردا كە دىشكانەنى بەلەى خواستەكەنى كورددا بىگەياندايە، نەمىرىكا
 لەپۋەۋە نەۋەى لەتۋاندا بوو كەردى بەكۇتايى جەنگى سارد رۋنى تۈركىياش ۋەك پارىزەرنىكى
 بالى خۇلۋى ناتۋى دۇ بە يەككىش شۋەۋى كۇتايى پىنەت، بۇيە زۇر خەمى بوو كەلەۋا رۇزدا
 خۇرناۋايە ھارپەشەكەنى كەلەپخەن. داگىرگەنەكەى كۈن شتىكى ئۈى بوو رۇزگار بۇنەۋە
 ئارد، بەلەم نەۋەى سەردۇلى ئەنقەرەى گىرت، ئىو بايەخپىندانە زۇرەى كىشەى كوردىبوو،
 كەماۋەيەكى زۇر خەلەكرار، كەچى بەھۇى پۈۋدەۋەكەنەۋە تا دەھات پەردە دەسەند. نىزىكى
 چىل سالنىكىش ھارگىرانى ئاشتۋى، چارۋيان لەناسىت پىشنىلىكەندەكەنى ماقى سىزۋاۋ
 كەمۇگۈرتىيەكەنى تىرى جىيەجىگەردى دىمۇگراسى، بەتاييەتى لە كوردستانى تۈركىيادا،
 ئوقاندىبوو. لەسالى ۱۹۲۲ى دىمەزاندنى كۇمارى تۈركىيەۋە، ئەنقەرە لەترسى ھاندانى
 كەمايەتتە كوردە زۇرەكەى خۇى، نەۋىستۋەۋە پىۋەندىيەكى باشى لەگەل كوردى غىراقدا
 ھەمىت. تۈركىيە لە ۱۹۸۴ەۋە لەشەرىكى ناۋخۇى فرلۋانى كوردەكەنى خۇزىدەيە، ئىستا لەنەۋەنى
 پىۋەندى خۇى لەگەل كوردى غىراقۋ بىگەر سەرجەم بەرمەلىستكارى غىراق، كەبەپىچەۋەنى
 نىزلۋ سۈرىيەى، بەخراپەش بەسەرىيا شكارەتەۋە، بەناگاھاتۋەتەۋە.

سەرۋە لۇزال بە شىۋازە تايەتتەكەى، ئەتاتۈرك ئاسا، خۇى بەنەرتتە كۇنەكەۋە
 نەبەستەۋە، ئەگەرچى ئىۋان لەبرامبەر پتەۋكەردىنى پىۋەندىيان بەمىزە ئەرۋاپايەكەشەۋە
 ۋورىيائە نازەۋاىى خۇى دەردەپىرى، ئۇزالىش لەكاتى شەپى نىزلان غىراقدا سۈۋدى چاكى
 لەپىۋەندى ئابۋورى بە ھەۋەلەيەۋە بەدەستەنە، لەسالى ۱۹۸۲ەۋە سەدام ھىسەن، كە
 سۈپاكەى بەدەست بەرەنگارىيەكەى نىزلەۋە گىرى خۋاردىبوو. رىسى بەھىزەكەنى تۈركىيادا
 كەلەكۈرى غىراقدا ھەلەكۈتتە سەر كوردەكەنى خۇى. چۈنكى لەنرۋايەتتەكەنى ئەنقەرەياندا

ئاۋچەيەكياڭ بۇخەۋەندىمۇ خۇيان بەگاردەھىنا. كەمتىن سۆزى بىيىنى بىرامبىر بەگورد
تورگىيە دىگۈراندەمۇ، لەگەتلىكدا پىئاسەي نەمەبىيىنى بەجۈزىك ئى قەدەغىمۇرەبۇون كەبەدىيان
سال ۈك يەككە لەشتە سەمىرەكانى خۇرەھەلەتى ئاۋەرەست، ئاۋى تورگىيە شاخاۋيان لىئىناۋون
(۱۷)

راستىيەكەي بەلەي تورگەمە پىۋەندىگەردنى بىيىنى لەگەل كورددا، جا كوردى ھەر لايەك بىنت
بىرەدەيەك بىمەۋ، كەجارىك ھەگمەتى تۈرك ئارەزايى بىرامبىر چاۋپىنگەۋىنى بىرەپسىنەك دەرىپى
، كەسالى ۱۹۸۸بۇ ھەمەنەبىرىكى مامناۋەندى ۋەزەرتى دەرمەۋى ئەمەرىكا ۋە جەلال تالەبىنى
پىنگىراپىۋ، تا سەبەرت بەگازيارلەندەكەي ھەلەبجەي سەدەم ھەسەن كەبىزەرىيەكى ئۆزى
لىچاۋەرەندەمۇ، باسى دەردى ئىلى خۇي بۆيكات، ھەمەشەۋىش ۋولتە يەگىرتەۋەكانى ۋەلىگەرد
نامەيەكى ئارەزايى توند دۇبەبەگەھەنەنى چەكى كىمىۋى بۇ غىراق بىئىزىت. بەلام دىپىلۇماتە
ئەمەرىكايەكە نەزىرو نەبەختىشى ھەبۇ، چۈنكە تالەبىنى كەبەمە ناسىرەۋى شائازى بەخۇبەۋە
دەمكات ۋەزىش لەسەر قەدەمەۋات، كاتى بەفېرۇ ئەدلى قەسەي بۇ رۇزنامە كەرد، بەمەش (پەرمە
لەپۋى ھەمەۋ سىياسەتە تۈندەكەي ۋەزەرتى دەرمەۋى ئەمەرىكا، كەفېزەي لەسەرگەردە
كوردەكان قەدەغىمۇرەۋ دىمالى (۱۸). لەسەر ۋەلەشەۋ لىئىرساۋە ئەمەرىكايەكە ئەيدەۋىنى
ھەر لەۋگەتەدا "كەنەن ئىلغىرىن"ى سەمۇرگىيە تورگىيە لە واشتۇنۇۋە ئارەزايى توندى لەۋبارەمەۋە
پىشاندەۋە.

(۱۷) سالى ۱۹۶۰ كەتورگىيە ئارەزايى خۇي ئىلى بەرناسەي كوردى، كەلەپەۋىنى "سوت ھەرب"مە
بۇۋەگەلەمەۋ. ئۆز بەپەۋشەۋ لەسەر تاپاي خۇرەھەلەتى ئاۋەرەستدا كۆنى لىندەگىلا، دابە جەمال ەمەۋلەنەسەر،
ناسەر كاردە دىپىلۇماتىيەكەي ئۆز لەگەۋى ۋەپەرسىيارىكە لەمىپلۇماتە تۈرگەكان بېرىمە: باشە داخۇ كورد ھىچ
لەۋلەتەكەي ئىۋەمە ھەپە. چۈنكە دىۋانى بەرمەسى نەجۋى كورد لەر ۋولتەدا بۇگەۋەشەۋ، كەۋاتە
ئارەزايىتان لەچچە

(۱۸) ئارادىيەك سەركەمەكانى كورد پۇزىيان لىئەندەگىلا، ئۆز لەۋلەۋىزخانەكانى ۋولتەنى يەگىرتەۋى ئەمەرىكا،
لەپۋى دىپىلۇماتىيەكە ئەۋەندە ئورە پەزىلىيەنە دەۋەستان، لەشەزىكى ۈك دىمەشەدا، كە كوردى غىراق ۋە
ھىزە بەرمەۋىستەگەكانى ئىران دەزگەي خۇيانىيان تىيادا ھەبۇ، كەچى ئەيدەۋىست ھەنەس كەرتىيان لەگەلدا
بكات، لەمەش راستى ئەل ۋەلەبەدەنىيەنى پوۋچەل دەكەرمەۋ كەگۋايە ەمەۋدەۋەيەك بەرنەسەي ھالەت بەھالەت
لىيەدەۋەلەشەۋ، چۈنكە سەركەردە كوردەكان كەبەپارىسدا پەتەدەۋىۋ، بۇچۈنە ئاۋ ۋەلەۋىزخانەنى ۋولتە
يەگىرتەۋەمەكان. ئەۋىش ئەك بۇ لېزە ۋەرگەرتەن بەلگە ھەر بۇنەۋەي باسلىكى كىشەكەبەن لەگەل واشتۇنۇدا بەكەن
پىشايان بۇ يەككىي ۈك ئورەسەي ئەم كىتەبە دەھىنا، كەنەۋىش بەمەمان نەنجام دەگەشەت

جوزج شۆلتزى ۋەزىرى دەرەۋى ئەمىرگارى ئەمىركاش بەھمان شىۋە رەفتارىدەمىردى بەشىۋەيمىكى گىشتى زۆرى پىناخۇشبوو كەشتىكى لىنشارىرايەتمە بە تايىمەش گەر ئەم شتە بەھارپەيمانىكى ئاتۇرە بەندىۋايە. لەمپەرى توۋرەبىۋىيا، خۇى لەمپەرسەمكى دەرەۋى ئەمىركار چارپىكەمىتەكە تالەبىنى بەدەرنا، كەمەر لە بەنەرەقا بۇ سەرنجراكىنشانىكى دىپلۇماتىيەنى عىراق داپۇزۇلبو بەلام خراپ شكايمە، سەرەپاى شەۋش بەغدا لە نۇگستۇسدا دىسانەۋە بەخەستى گازى ژەھراۋى لەمۇى چەمكىرۋى بىچەمەكەكانى كورد بەكارهينايەمە. ھەندىكە لەبالادەستانى ۋەزارەتى دەرەۋە لەمپروايەدا بوۋن، ئاكامى ئەم پوۋدلوۋ سەدام حەسەنى گەياندە ئەم پروايەى كەپىنى ۋابىت زۇرشتى بۇ دەچىتەسەر، بۇيە ھەر دواى ئەۋە بەچۈرەمانگ كۈيتى داگىر كىرد.

بۇلەم خوتەم بىنزارى تۈركىيا، كەپەكەيىنە لەمۋەزارەتى دەرەۋى ئەمىركا دىرۇدەدراپان سەبارەت بەپىۋەندى پەرسەمى لەگەن كورددا دەمىردەك دواتر دىپلۇماتىكى ئەمىركامى دەرىجى ۋاى لىھاتىۋو لەگەن ھەمۇ ئەم گۇزەنكارىيەنى بەسەر بارىۋۇخەمەدا ھاتىبوو، كەس پەركىشى ئەدەمەك بىگات. لەپۇزۇنى كىشەكە كۈتتەدا كورد سەرچاۋە بەئاگاناگەن لەندەن، رەفتارەكانى دەرەۋى ئەمىركا پەندەيەك سەرسامى كوردبوۋن، ئەمانەت پەراپان بەم پروپاگەندەش دەمىردە گۈايە لە ۱۹۸۸دا فەرمانىكى سەمۇكايەتى دەرجوۋ جىنەجىشكەر، كەتەنە CIA بۇيان ھەيىت ۋەك بەرەرسىكى ئەمىركا لەگەن بەرەنەستەكەر عىراقىيەكاندا بەدوۋن.

لەئابى ۱۹۹۰دا كە عەرەبى سەۋدى پۇنىدا سوپاى ۋولتە يەمگەرتۈۋەكان لەسەر خاكايىت، تۈركىيا بەھاندانى سەمۇك ئۇزال، پەراپانكى گەرنكى دەمىردە دەستەبەجى بۇرپىيە گەۋرەكان كەمەناۋ خاكى تۈركىيادا ئەمىتى خاۋى عىراقىيان دەگەياندە دەرىزى سەپى داخەست، بەۋە تۈركىيا بوۋە يەكەم ۋولتە ناۋچە كەپچىتە ناۋ ئەم ھارپەيمانىتەيەى كە ئەمىركا بۇيە سەدام سەمۇكايەتەدەمىردە. ھەرچەندە تۈركىيا دەبوا ملەكەچى جىنەجىكەردنى پەراپان ئەمەۋە يەمگەرتۈۋەكانى تايىت بەگەمارزى ئابوۋرى سەر عىراقى بۋايە، بەلام ھەلبىرگەردنى كاتى داخەستەكە يارمەتەدەمىردى چاكى ئەمىركابوۋ بۇ ھىنانەدى ھارپەيمانىتەيەى كە ئۇزال پەنى لەسەر ئاردنى يەكەى سەربازى، گەر پەمىزىش بى دانەمگەرت ھىزە ئاسمانىيەكە ئاتۇۋ ئەم يەكە سەربازىيەنى تۈركىيا كە پەرامبەر يەكەنى شۇرەۋى رەگىراپوۋن، بۇ سەۋرى عىراق گۈزەلەنەۋە، پەنگەشى بەھىزە ئاسمانىيەكانى ۋولتە يەمگەرتۈۋەكان دا بەنكەى ئەمىركەك بۇ بۇرۇمانەكەردنى عىراق بەكارهينى. ئەمانەت تۈركىيا ئارمىۋى ئاردنى يەكەى سەربازى بۇ سەۋدىيەى عەرەبىش ھەمبو، تا بەشدارى لەشەرى زەمىنىشدا ھەيىت بەلام رەنخراۋە بالادەستەكەى ژەنەپراۋنى

تورکيا رايانگرت. ئۇزۇل بىمجۇرە پەتۈندى بەسەر ھەردو دەرگا سەريازى و مدەنيە گەدا زەلبوو، كە پەتەكردنەردى دەستەستە كاروبارى ناوخۇي وولاتانى ئىمپراتۇرىيە كۈنەكى عوسمانى، بەتايىمىتى عەربىيەكانىيان بەپىرۇز دالەنا. ئامۇزگارىيەكە نەقتاتوركى لەمەر يىلايەننىتى لەگەل خۇرەلاتى ئاۋەراستدا "ناشتى ئاۋەمال و دونيا"، كە توركىكى زۇرى والىگربوو "قۇى عەرب" بەمەسل بۇ ئىشى ئابەجىن و گالتەكرىن بەكارىكى شەپەرە بېيىننەۋە، گوابە لەمىشە ئانۇزەكانى درلوسىيىانى خوارخۇيان دەچىت، توردايە زىلخانەى مېژووۋە.

لەكاتىكىدا واشىنقۇن لەترسى زورىۋوونى توركىا خۇى لەپىۋەندىكرىن بەكوردى غىراقەۋە دەپاراست، چونكە ھىچ ھكۈمەتنىكى خۇزئاۋا بەپىريا نەدەھات ئۇزۇل بىنەما پىرۇزەكانى نەقتاتورك پىشتگوى بىخات، كەچى بۇ سوۋدى ھاۋەپەمانان و ھەلسۈكەرتكرىن لەگەل كورددا، ئەۋەى بەتۋاۋەتى ھىنايەدى و بىرى لەپىۋەندى توندتر بەكوردەۋە كرىدەۋە.

ئۇزۇل گەر ژىرانە بىرى نەكرىدەپەتەۋە ھىچ نەبوو، ھەر لەدەستەيىنكرىن كىشەى كۈنەۋە بەناشكرا وتى، دەمى سەدام ھەسەن نەھىلەن. توركىا ەك تاكە درلوسىيەكى غىراق كەمىچ پىۋەندىيەكى بە بەرەلەستكارە غىراقەكانەۋە نەبوو، نەيدەتۋانى ەك واشىنقۇننىكى دۋور لەغىراق بىخات، بەپىۋەستىشى ئەدەزانى كەرا بەپىنكاگايى لەمەۋالى سىياسەتى غىراق بەپىنقەۋە، چونكە ھىراقى بى سەدام ھەسەن قەسى زۇرى ھەلدەگرت، شىتنىكى زۇر ئاسايىيە، ئەۋەى زىانەر "خەمەتى توركىا لەكات پىۋەندىيەكى باش و كۆكە لەگەل ھەر لاينىكىدا كەدەستەلاتى بەسەر ۲۰۶ كىلۇمەترى سىۋورەگەياندا ھەيىت، دياربوو كەئە لاينەش كورنەكانى غىراقىن، بەتايىمەتى مەسھود بەرزانى و "پارتى دېموكراتى كوردستان" ەكەى، ئەۋەش وايدەگەياندا كەدەۋا چاۋپىكەۋەتى لەگەل سەركردەپەتى كوردى غىراقدا بېيىت.

لەدۋاپۇزەكانى كانوۋنى نوۋەمى ۱۹۹۱د، مەن بەپىنەۋەى مەبەستە بى كوتىۋوۋە ئاۋگىزگۈرى دۋاپەتى دەرگا ئاسايىيەكانى ئۇزۇلەۋە. ئۇزۇل لەچاۋپىكەۋەرتنە رۇزنامەگەرىيە يەك لەدۋاى يەكەكەنيەۋە، كە ەك ھىلەنكى بەرەمەھىنەنى تەكنۇلۇژيا، ئەنبا چارەكە سەعاتىكى بۇ ھەر رۇزنامەنۋوسىك تەرخاندەكرىن، بەدەم كەمتەرتىن ھەۋالى گرىگەۋە كەرۇزنامەنۋوس مەنى بەكەن ئاۋى زېابوو، قەسەكانى خۇى دەكرىن ئاكامىش ھەر ئەۋ ھەۋالە سەۋەكەيەنى دەرگا كەدەسەركردەپەتى وولاتەۋە دەرەچەۋون و رۇزنامە توركىەكانى پى شاددەكرىد. لەكاتى چاۋپىكەۋەرتىنكى كوتوپرى نىۋەناچلدا ھەرچۇنەك بوو پەرسىيارەكەمەكرىد، لىم پەرسى، بۇچى يەكەيىنە رېگەرتنى توركىا لەئاست دەرەزەندى دەۋەتەتنىكى سەرىيەخۇ بۇ كورد، لەباكوۋرى غىراقدا دۋاپات دەكاتەۋە. مەن تازە لەشام گەرابوۋەۋە، لەرى جەلال تالەبانى و چەند كوردىنكى

دېش بىتورەيىمە نكولىيان لىنىيازىنىكى وادەكردى، پىيان لىسىر ئۇتۇنۇمى ناو غىراقىنىكى دىمىگىرات دادەگىرت وھىنانەدى لىمەيدان بەباشترىن ھىوا دادەنا. لىمۇزالم پىرسى، لىگىر ھىكومەتىنىكى ئاومەد لى غىراقى دىواى سەدام ھىسىندا بىمۇتۇنۇمى كوردى غىراقى قايلىنىت و لىناو خۇشىياندا ھىند كۇكىن كە سىنور بەچاگى دابىخەن، داخۇ بۇ دىمى ئىنە بىمەنچامەكى نالايلىن؟ ئۇزال وەلامەكى بەئامازەگىردىنىكى نادىار دىمەو، بىمەى كەلەگەل كوردى غىراقدا يەكەدەگىرن. كاتەكى بۇيان دىارىگىردىووم كۇتايى ھات و بى ھىوا رۇىشتىم.

رۇزى دىلتر "كايا تۇپىرى" قەسەكى ئۇزال و سىرۇكى پىشورى رۇئامەى وەزىرەتى دىرمەو لىدوم ھات و باشترىن پىرىنى لىگىرتە كەپىامنىرىك بەھىواى بىنت، وتى: پىرسىيارەكانت لىمەلامەكانى سىرۇكىان باشتر ھەلدەگىرت. بەراى تۇ، داخۇ ئىمە پىنوىستە چاوپىنكەوتن لىگەل كوردەكانى غىراقدا بگەين؟ مەپىش پەخەم لىنگىرت و پىمراگەمىاند كەمەن پەماد ئىرىم نەك دىپلۇمات. رۇر چاك لىمە بەئانگا بىووم كە بىرادىرىنى كۇز وەك تۇپىرىش دىبى گوماشى لىزىيە تىگىردىنى رۇئامەنمۇوسە بىيانىيەكانى لىبىگىرت، چونكە لىمە ئەتولرى خەلكى خۇزەلاتى ئاومەراست و، لىمە لىيەنەسەكە لىمە كارىيان بۇ دىكات، مەن دىور لىمەپىرسىيارىنى قەسەكى خۇم، پىشنىتارىم بۇكرد كەپەنگە لىمە چاوپىنكەوتنە ھىچ خراپەيەكى بەدودا نەيەت و، بەراستى پىشەچىن چاكەى لىدوايىنت. لىگەلاندەمەدا بۇ لىمەروپا، كەدەموىست لىمەزە بەلۇزكە بۇ تارارن بچەمەو، كوردەيەكى وەلامەلەمەكەم، لىسىر شامىزە وەلامى تەلەفۇنى ئوئىنىرىنىكى كوردى غىراق لى لىمەن تۇماركرد. ھەر لىمەش ھۇيەكى سىرەكى بىو، كە ھەلەتى دىلتر بەزىانى لىناوچەيەكى شاخاوى "پايات" دىل لىچاوپىنكەوتنىكىمەندا، دىويارە تۇمارگەى ھىزىيەكەم، لى شۇپشەكى ۱۹۶۱ى باوكىيەمە بۇ بىكاتەمەو، باس لىمەبىكات كەسنىورى غىراق توركىيا ھەمىشە لىمەزەو پارىفۇزاو.

خۇ لىگەل ئۇزال دىواى خۇرىندەمەى ئامۇڭگارىيە كوردەكانى بەزىانى كەلەواشتىقۇن پۇستدا بىلۇكرەبۇو شىتىكى كوردىنت، لىمە قەسەلنىكرەن ھەلدەگىرت. (واش سىبارەت بىرۇونكرەنەمەكى ۱۱ى مارتى شۇزال، كە كارتى چاوپىنكەوتنى كوردەكانى بەزىكردەمەو، رۇئامەى توركىيا، كەلەكاست پودولومەكاندا بەنەرم ئاسرلۇن پاينانگەمىاند، كە رۇئامە ئووسىنىكى لىمەرىكايى سىرە CIA دەستىكى رۇزى لىمەدا بىو، بەلام شانسى خۇم ئاوم نەمەنرەبىو. دىواى دىو ھەلەت، كەمىشەشتا ھەلەتەيەكى بۇ شەپى زەمىنى مابىو، شۇزال لىگەل چەند رۇئامە ئووسىنىكا بەشەمەندەفەرىك پودولومەكانى بىسەركردەمەو، بىمە ھۇيەمە پىنگاى بۇ بانگەشتىكرەنى سىرەكردە كوردە غىراقىيەكان، كە بەمەننى چىووبۇونە ئەنقىرە، خۇشكرد. شۇزال تەواو خۇزى بۇ

ئۇزۇل ئەدەكرەمە، بەلام كەخەرىكەبو شەرى زەمىنى دەستېنىكات، تالەبانی و دزەیی قایلبوونی خۇیان بۇ سەردانىكى توركيا دەربىرى.

ئەم گۇپانكارىيە كوتوپ ئەبو، چۈنكە شەرى پىشت ئەستەنبولە، كامەران قەردەخى كە كوردىكى غىراقەر نووسەرىكى كاروبارى دەرەمە رۇئاسەى "الحياة"ى لەندەنى سەموى ھاۋەنە، تازە لەچاپىكەتلىكى ئاناساى ۹۰ دەقىقەى سەرك ئۇزۇل بېزۇم، تەلفونىكى بۇ تالەبانی كەربو. لەو ھەموو پەرسىارانەى ئۇزۇل سەرى سوۋمابوو. كەبەزى گونى دەگەرت و كەمەتە قەسى دەگرد، تا سوود لەزانىارەىيەكانى قەردەخى وەرېگرئو، بەھزەو قوتەر لەبارى كوردە غىراقىيەكان بگۇلتەو بەشزانى سەركەدەكانىان كىن و كىن؟ بەو بۇنەيەو نەخشەيەكى كوردستانى غىراقى لەبەردەم خۇيدا دانابوو. ئۇزۇل سەرسامىتى خۇى لە؛ بەزمانى خۇدوان و، بەكوردى نووسىن و بلاوگرەنەمو، بوونى زانكۇى تايپەتى، كوردە غىراقىيەكانى پىنەمەشارەيەو.

تكاىە، تكاىە، تكاىە بەكوردە غىراقىيەكان بىلى دەمى بىروام پىنكەن. ئۇزۇل ئەمەى بە قەردەخى دەرتو، راشى دەگەياند كەدەكرئ توركيا كوردى غىراقى بېارۇزىت. ئۇزۇل لەدەسى دەرچوبووكە گولايە ئەنكى كوردە، دەریشەستېبو كەپلانى داناوە بەزۇرتىن كات ياسا "زۇر خىراپ"كەى توركيا، كە لەرۇنە سەربازىيەكەى ۱۹۸۰-۱۹۸۲و بۇى ماۋەتەمو قەدەغى بەكارەينانى زمانى كوردى كوردە، لاپەرت. كاتىك ئۇزۇل لەبارەى پىئەندىس كوردى غىراقى بە كوردە ياخىيەكانى پارتى كرىكارانى كوردستانى توركياو پەرسىارى كەرد، قەردەخى بەبەرسىارىتى و دەستېنىشكەرى خۇى وەلامى دابۇو "سەركى بەرۇز بۇ چاپىكەتلىك لەگەل سەركەدەكانى پىشەمەگەدا تاكەيت؟ مەن زۇر دلىنام كەلمەن ھەز دەكەن پو بەرۇو بىتەنەن".

ئۇزۇل لەویدا ھېچى ئەوتتو، بەلام بىگومان دەستېنىشەرىيەكەى چاندەرى لە مىشكا بووم؛ بەلمەستىش چاپىكى بېرىوۋە تۇپۇرى، كە خەرىكى نووسىنەمەى سەرنج و تىنەنى بو. قەسەبەسەكانى دانىشتەكە ھە ھەموى نووسەرنەو جگە لەو بەشەى بەكوردە بەندبوو قەردەخى پىشتەر لەتشرىنى يەكەمەدا چاپىكەتلىكى تەرى لەگەل ئۇزۇلدا كەربوو، ئەم پىشەنارى بۇ كەربوو كە سەركەدەكانى كورد لەتوركيا و نەزىكەنەو، ئەوانىش لەوېرايدە بوون كەتوركيا دۆرمەنكى داپەقەو جىنى ھىوانىيە، بەلام چاپىكەتلىكى دۈۋەمى شەرى بېرىمەو. قەردەخى راست دەگەرتەو بۇ نوتىلەكەى و تەلفۇن بۇ تالەبانی دەكات لە لەندەن: "داۋام لەئۇزۇل كەرد پىئەندىتان لەگەلدا دابەسزىنەت، داخۇ نىۋە ئەو پەسەند دەكەن؟" تالەبانی

پەسەندىكىردو بىقەردەداھى وت، كە پەرەسمى بە ئۇزۇل رايگىيەنىت خۇى و پەرزانىش (ئەگەرچى پاشان دەرگەوت كە موھسىن دزەيى ئوئىنەرى پەرزانىيە) دىيانەئوئى چاوپىنگەوتن لىگىل ھىكومتەدا بىگەن. سەرلەپەيانى زووى رۇزى دواتر قەردەداھى، تا سەر لىگەرەشەوى لەندەنى ھەلەمگە بىگىيەنىت تەلەفۇن بۇ تۇپىزى دىكات، بەلام تۇپىزى لەنجىگەكە خۇى دەرچووبو دواى ھەلەتە سەل بەسەر يەكەم نامە گۇرەشەوى رەسەمىيەنەى نىئوان كوردو ھىكومتەى تورگىيا، ئاساسىي بەنامەيەكى گورتى قەردەداھى بۇ تۇپىزى دەستىپىنگەردەو، نامەكە چەند تىنىنىيەكى پەرزانى نىنگىلەزى قىيادابوو، خرابووە زەرلىگەمو "تايبەتى و نەينى" لە پىشتەكەى ئوسرىوو.

ھىشتا ھەفتەيەكى پىننەچووبو، تۇپىزى جەختى لەقەردەداھى كىردەو كە ھىكومتەى ئورگىيا چاوپىنگەوتنى كوردە غىراقىيەكانى مەبەستە، گەر پىك بىكەوت لە لەندەن يان ستۇكھۇلم بەلام ھەرچۇنىكە بىت با پىش ۱۱ى مارت بىت، چۈنكە ئۇزۇل لەو رۇدەدا سەلەرى مۇسكۇى لەبەرە، ھەدوولا واپىنگەھان لە ۹،۸ى مارتەدا لە لەنقەرە چاوپىنگەوتنەكە بىگەن. ئەگەرچى بۇ كوردە واپاشتەبوو يەكسەر دواى كۇبوونەكەيان بىگەردايە، تا ھانى ئۇزۇلەيان بەدايە كارىكى واپىكات لەواشتۇنۇن پەرەسمى پىشوزىبىكرانايە، چۈنكە پەسەندەكرەنىكى لەم بابەتەى واشتۇنۇن بۇ كۇمەلگەى نىئودەلەمتى پىئويىستىبوو. خۇ ئىگەر زووتر، پىش راپەرپىن ھىنگاويان بئايە لەەى مارتەدا كۇبىوتايەتەرە، ئەوا ئەو ھەموو تەمومۇ ئەشكەنچە ئازارە پەوى ئەدەدا، كەچى تالەپانى لەبەرى واپى بىگەردايە بەو نىيازەى ئەمەرىكايەكان قايىل بىكات وئە لەنەپىنىش كورد بىلن، ئەوسا پىئودەنى لىگىل ئەنقەرەدا دەستىپىنگەن، پەوو واشتۇنۇن بوووە. لەرەدەچى دىسانەرە گوتىيان پىننەدەپى، يان جارىكى تىرىش كورد دارەكەى لەسەرە چەوتەكىيەو گرتىن. سەرگەردە كوردەيەكان ھىچ ھىسابىيان بۇنەرە كە دەپوا راپەرپەنەكەى كوردستانان لەدوا رۇزەكانى شوپاقتا بىگەردايە، كەھىشتا شەرى زەمىنى ھەر بەردەوامبوو، ئەگەرچى ھىنگاويكى ئۇزۇر مەترسى بوو، بەلام ەكە دىپلۇماتىكى ئەمەرىكايى بەناوئانگ دەرگى پىكىرد، رەنگە لەبەرەمەندىان بولەپ، چۈنكە "ئەوسا سوپاى غىراقى ھەلىدەكوتايە سەر كوردو، چولازكۇلىش لىدانىيانى بەنەركى خۇى دەرزانى" دىپلۇماتەكە دىزەى بە بۇچوونەكەى دلو "ئەركاتە بىزارى جىھاننىش ئەدەويست و ھىزى ئاسمانى ئەمەرىكاش بەخۇشەيەو نىشەكەيانى مەبەسەر دەرگە" دەر نەبوو شتەكان ھەموو جىگەى خۇىان بىگەرتايە، دىپلۇماتەكە وتى: "كورد دەپوا ئەوئەندەيان لەچۇنىتى كارگەندەكەى ئەمەرىكا بزانىيا" بەلام خۇبەدورگرتنى ئەمەرىكا لىيان واپىكرد نەرە نەپەتەى و "دەرلەتى گۇرەنكارىيە بىنەپەتەكەى غىراقىش لەدەستچى".

كارىنكى بىنەرەتى ۋا لەئارادا نەببو، بۇيە بەرئومبەر ايمەتتەيەكەي بوش ھەر لەسەر بىرچو
 كۈنەكەي مابۇزە، ھەرچەندە لە دوستانەكاندا تروسكايەك بەديارگەوت، كاتەك نەبرا مۇفەتتەي
 بىالوئەي نەبەريگا بەئاسمانى ئەنقەرەوہ بوو ھەستى بە جوولانەويەك كەردو يەكسەر
 بروسكەيەكەي بۇ ۋەزارەتى دەرەوہ ناردو تيايدا پېنشىنارى كەرد، كە نيتەر كاتى نەوہاتوہ قسە
 لەگەل كورددا بگرتت، بەتايبەتى ئەگەر بەشتىگەن لە نيزدراوئىگدا كەنوئەنرەيەتى سەرچەم
 بەرەلستەگارە عىزراقىيەكان بگەن، توركياشى لىئاگادار بگرتت. نەبرا مۇقتىز دەلتە: نەوہى
 پەيوەندىيەم پىئوہ كەردبوو "پىنەكەنى و دەپىرسى دەبى بۇچى و املنەياتى:" نەوسا
 بەرەلستەكردنەكەي خۇي يەكەم تىبۇو، كە لەترسى زورىبوونى توركياشى، زۇر بەتوئدى دزايەتى
 لەموجۇرە پىئوہندىيانەى دەكەرد. بەدەنگەوہنەچوونى بروسكەكە كووتىبىنەتى خالەيكى
 چەواشەكردنى تەرى واشتقۇن بوو لە بەرپايوونى كارەساتەكەدا.

لە ۱۰۹۱ مارتدا، كە "تۇنگاي ئۇزچىرى" يارىدەنەرى ۋەزىرى دەرەوہى توركياشى،
 لەمىوانخانەيەكى سەر بە "رېنكخراي ھەۋانگراى توركياشى - MIT" پېشوازى لەتالەبەنى و دزەيى
 دەكەرد، تورك و كوردە عىزراقىيەكان نەوہى بىريان لىئەدەكردەوہ ھەرەسەنئانى راپەينەكەو.
 ئۇزچىرى گويى بۇ سەرۇكە كوردەكان گرتبوو، كەبەدەنگىكى دلىنر باسى دەستەكەوتى
 پېنشىمەرگەي ئاۋ عىزاقىيان دەكەرد، چوئىتتى ھىنانەدى ھاۋكارىكردنى دۇرلۇزىيان لەگەل
 توركياشدا شىدەكردەوہ، دواي يارمەتى مۇقائەو سەربازىيانەيەن لە توركياش دەكەرد، ئەوہشيان
 لىئەدەويست كەسەللى لاي كۆمەنگە دەۋلەتتەيەكان، بەتايبەتى ۋولتە يەككەرتوۋەكانى
 نەمەريكان بۇدەت تا ھارىكارىتى بگەن.

لەوہدەچو كاتى پەشتگويۇخستنى ئەو شتەنى ئەمەتتورك ھاتىبەت كەببوونە كۆسەپ
 لەرەنگەياندا، بەتايبەتى كەشەرى سارد لەكۇتاييەتتا بوو، تورك لەگەل كۈنە دوزەنەكانى
 ئەرمىنىيان كەتتوونە وتوۋت. ئوزچىرى تىببىنىيەكانى ئۇزالى بەدەلبوو! "كاتەك خەلگى ھەموو
 پىنكەو وتوۋت دەكەن، دەبى ئىوۋەش لەكەلەكەي خۇتاندە نەمىننەوہ"، ئۇزال ئەمەي بۇ ھاپوئى
 دىپلۇماتە يەرتەسكەكانى ۋەزارەتى دەرەوہى باسەكەرد كە نۇزەيان بىروايان پىننەبوو.

دواي چاۋپىنكەوتنە چاۋمواننەكراۋەكەي يەكەمى ئۇزچىرى و كورد، ئۇزال كۆيۈنەوہيەكى
 بەنەنجەوہنى ۋەزىرە بالادەستەكان و سەرۇكى ئەركانى سوپاكردو، شتەيكى خەستەبوو كەزۇر كەم
 باسى لىئەكرايشت. لەم كۆيۈنەوہيەدا كارىنكى وايگەرد كەزىياتى ئەوان قسەبگەن، تا بۇ
 جەختكردن لە دەستپىنشىغەرييەكەي يارمەتيدەرىيەن، ئەتەوييە توندەوہەكانىشى بەرەوايى
 پاراستنى كوردى بەردەم ھەرەشەي عىزراقىيەكان بەر بەلگەيە قايلەكەرد كە لەگەل كوردەكانى

خۇياندا ھاپۋەگەنزو، ۋەك چۆن بەرۋەندى ياسايدان لەپارۋىزگار يىكرىنى كەمايە تىيە تور كەكى ناو بولگارىو قوبوسدا ھەبوو، لەپارۋىزگار يىكرىنى ئەمانىشدا ھەمانە. ۋاش كە ئۇزال شتەكانى بۇ خەلگى خستەبوو، رۇژنامە پىنخراۋە تور كىيەكان مەترىسيان بەرامبەرى پىشاندا، كەچى چەند ھەفتە يەككى نەبىر ئۇزال بەناشكرا پىشولۋى لىسەرگەدەكانى كوردى عىراق كىرد، راستىيەكەى سىياسەتتە دارانى ھۆكەت و بەرھەلىستكارە كانىشيان پىشولۋىان كىردن. ئۇزال لەمەيمانە كەيدا راستگۇبوو، گورچ پىشنىياري بۇ بەرۋەبەرايە تىيەكەى بوش كىرد كە گىلتوگۇ لەگەل كورددا بىكات.

سەرھەزى زىرەكى و كارامەسى ئىرا ماۋىتەز، نەيتۋانى پەى بە ھەنگاۋە خىراكانى ئۇزال بەرۋە جىنپىشى ھەنگرنت، تا رادەيكە دىگرا نىبوو لەمەى ئۇزال پىشەكى لەمەچ ناگادارى نەكرەبوو، تەمانەت كۆبۈنەنە يەككى لەگەل تالەبانى و دزەيىدا لەرۇژنامە تور كىيەكانەۋە زانىبوو. سەرچەم ھەل و مەبەستەكان بەلاى ۋەزارەتى دەرۋەدە ھىچ گىرەگىپىندانىكان نەدەمەننا، كاردانەۋەكەشى لەپىزى بايەخپىنەدەكەى ۋەزارەتى بەرگى "پىنكاگۇن" دەرنا كە بەرامبەر بە ھەۋلە سەرپازىيە تەكتىكانەى كورد لەكاتى جەنگەكەدا پىنيان دەگەياندن. بۇيە يەكەمجار كوردەكان ئەم ھەۋلە ئۈنەيەيان بە ئەندازيارىكى كوردى ئەمەرىكايى گەياند كە لەشارى مەشىگەن دەرنا، ئەۋىش بە "پىتەر گالبرەيت" ى ئەنجۈمەنى پىران و لەۋىشەۋە بۇ پىنكاگۇن.

۲۸ى شۋىات، كە كوتۈپ شەرەكەى كۈنتى تىيادا رانگىرا، كاربەدەستە ئەمەرىكايىيەكان پىشولۋىكرىنى نىرەراۋىكى سەرگىرايەتى كوردىان پەتكرەۋە، كە بەداۋى "كەمبۈرۈن پىل" ى سىناتۇرى دىمۇكراتى ۋلايەتى رۈد ئايلاندى سىرۇك لىژنەى پىۋەندىيەكانى لەمەۋەى ئەنجۈمەنى ئەۋسابو، گەيشتېۋونە ۋاشنتۇن. سەرگىرە بەرھەلىستكارەكان، لە لىكۇلىنەۋە رەسمى و ناپەسمىيەكانىيادا، زۇر بەۋونى باسى پىۋەدانى راپەرىنىكى جەماۋەريان لەماۋەيەكى كورددا دەكرىو جەختىشيان لەۋەدەكرد كە عىزاقىيەكان زۇر لەسەدام بىزۇرۈن ۋلايەنگى ئەمەرىكا دەگەن، كەچى ھىچ لىپىرسراۋىكى بالادەستى ئەمەرىكا نەيدەۋىست گۇنيان لىبىگىرنت، تەمانەت "رېچتارد چىنقتەر" ى يارىدەمەرى ۋەزىرى دەرۋەت بۇ كارۋوبارى مۇۋاپىقى كەبەلىنى بىيىنى دابونى، لەمەننەكەى خۇى پاشگەزىۋە. كاتىكىش ۲ ئەندامى نىرەراۋىكى كورد بەپىنى بىلپىنىك گەيشتە ھۆلەكەى ۋەزارەتى دەرۋە، فەرمانبەرنكى ئاساسى پىشولۋىكرىن، ئەۋىش ھەر پىشنىياري قاۋە خواردەنەۋەيەكى لەمەۋەۋەى ۋەزارەت بۇ كىردن كەبەپىنى پەقەتارى دىپلۇماتىيەنى ئەمەرىكا پىزى لىنەمگرتنى دەگەياند. كوردەكانىش بەمشتانە راھاتىۋون. پىشتر لىپىرسراۋانى بەشى خۇرەلاتى نىك NEA بىيانۋى تۇمارى ماقى مۇۋلى بەغدىيان بەدەستەۋەبوو تا

بەمۆلەتەر لەگەڵیاندا قەسەمەن، ئەمجا بۆ دەزگایەکی چاڤتەریان بنێرن. ئەنجا "زانووی خاڵد زانە" کەمەریستیکی بەشی جێبەجێکردنی پلانی سیاسەتەکانی وەزارەتی دەرەو بوو، بەرپرسی ئەم بارەدا وەستایەتەر، لەسەردانێکی بۆ واشنتۆن بەرپرسیکی کوردی لەمەزەمەریستی دەزگای بیروکریز بینی، و، رێکەوت چارێکوتەنێکی سەریانی لەگەڵدا، بەلام کەپنیانوت ئەو پێویستی بە بەڕیارێکی NEA هەیە، داواکرد خۆی لەوەدا سەریشکێرێت، کە داواکەیان پەتەکردووە، رایگەیاندا "بەر لەهەزگاریکردنی کۆنت هەر میانوویەک لەئارادا بووبێت، نابێت دواي چەنگێش هەر هەمان بالۆرە لێبەزێتەر، بۆیە تەواو وەریکردبووم".

چەند رۆژێک دواتر کەلەگەردستان و خەلووی وولاتدا پاپەرێن دەستپێکردو چەوتی ئەم سیاسەتە گەمژەییە بەدیاریکەوت. ئەوەکی مارتدا ئەندامێکی ئەنجومەنی ئاسایشی ئەتەمەری وتی: "سیاسەتەگەمان لایەردنی سەدام حەسینە ئەک رۆژەکی"، کەواپارە ناگامی سەرەکی گەمەکی ئەمەریکا لەعێراقدا ئەو بوو. کۆتاییەکش واکەتەرە کەدەبێت عێراق و کۆمەنگی ئێودەولەتی، تا دەرێژێکی دیار خۆ لەبەردەم سەدام حەسین و رۆژەکیدایا بگرن، ئەم بەناشکرا گوێ پێنەدانە وەزارەتی دەرەو، دامەزراندنی رۆژەنگی سەریازیانی بۆ عێراق لەدەستدا، کەپەدەچوو ئەنجومەنی ئاسایشی ئەتەمەری ئیازیکی وای هەبووبێت، چونکە پەنگە سەرکەردە سەریازیەکانی عێراق وەستەتیان بزووتەوێک دژ بەسەدام حەسین بگەن، بەلام شتیکی ئەمەریکان لەخواستی واشنتۆن ئەمەزانی، و، سەرشتی داخراوی پۆمە خۆسەپێنەرەکانیش وایانکردبوو، هێزی شارەوی بەرەمەستکارە سەریازیەکان لەبەو ئامارەیکە پوون و ئاشکرای پشەنگی واشنتۆنی بگەشتایەتی کەدژ بە عێراق سەرکەردایەتی هاوێمەمانی دەکرد. خۆ کە راپەرێن بەرپاکرەو تەشەنە کرد، سەرکەردە سەریازیەکانی عێراق لەکاری بەرەمەستکاران وورد ئەمەوئەرە تا بزانن بەچەیدەگات، کە زانیان واشنتۆن بایەخی پێندایا لێر ئەمانیش بێدەنگیان لێکرد.

زۆری ئەبەر خۆدوورگرتنی هاوێمەمان لەبەرەمەستکارانی عێراق، کۆمەلە گرتێکی لێبۆمو مەترسی زۆرتریشیان لەئەنجامی پشەنگوونەستە بەنەقەستەکی ئەمەریکا بۆ پەیداوو، کە تا مانگێک لەناست پوودەوێکی عێراقدا خۆیان کردبوو کەری شەریک، وەک بێنی رووداوێکان هەرچۆن و چییەک بن، هیچ پێوەندییەکی بەرەو ئەمبێت دوورادوور سەریانەکرد، تا لەمانگی نیساندا بەسەدان کورد لەچاگاندا گیانیان لەدەستداو بوو زەنگێدانێک بۆ بەتاگەیان ئەمەریکان. بەواپیدا کێشە یەپەلەترین پەناوەرێتی لەمێشوی سەردەما تەنێهەرەو تێیانفلاو، ئەمجا روشیاریکردنەر.

"فردیه کیونی" دهلی: سهره‌های نیسان وشنقون گه‌رتیووه ناو گه‌رتیوونکی تعواموه، هیچ کسمینکیش له‌موزارتهی دهره‌دها نه‌یدهرانی چیبکات، ههره‌که و به‌رپرستینه‌که‌ی ده‌خسته ناستوی یه‌کینکی دی.

کیونی، که‌خه‌لکی ته‌کساسو پیشتر شاره‌زاو پسپو‌ی کاره‌ساتیووه، ده‌یان سال بیژکراته به‌تمه‌مه‌کانی ترساندیوو، دواتر وازی هی‌ناو نی‌شی بۆ خوی ده‌کرد، شینواژنکی زیره‌کانه‌و سهرسوپه‌نهری هه‌وو شته‌که‌ی به‌لاوه سه‌یرنه‌وو، چونکه له‌مانگی گانونی یه‌که‌مه‌دا سیناریو‌یه‌کی له‌به‌رده‌م نووسینه‌گی کاروباری په‌نا به‌رانی سه‌ر به وه‌زارته‌ی دهره‌و داشابوو: پاپه‌رینکی به‌میزی کورد، تیکشکانیکی گهره‌ی کورد، په‌ونکی نۆر مه‌زنی کورد. کاتیکیش وه‌ک رلو‌نگاریک نامۆ‌نگاری به‌حکومه‌تی دور واتی کویت ده‌دا، تا دای پزگارکردنی وولاته‌که‌یان بزانش ده‌بی‌ت چی بکه‌ن و چی نه‌که‌ن. بیژکراتیه‌کانی وه‌زارته‌ی دهره‌و گوینان له‌مۆ‌چونه‌کانی گرت به‌لام هی‌چیان بۆ نه‌کرد، پینان وابوو گهر پلانیکی وا دابننن تیایدا حساب بۆ ره‌گه‌رنکی وه‌ک کورد بگرت، نه‌وا په‌نگه به‌وه‌لیک‌بدریتعه‌و که‌مه‌یانسه‌ی پاپه‌رینکی وا به‌رپابکه‌ن که په‌رتکردنی عیراقی به‌دوادا بی‌ت. پینش نه‌وه‌ی بۆ کویت بکه‌مۆ‌ته‌ نی‌ش، له‌پاشمه‌ه زۆریان گالته‌پینه‌کرد، به‌لام نه‌وا تا خو‌شگوزهرانی بۆ خوی دابننکات چای له‌مه‌یانریزی کاره‌ساته‌که به‌رپوو، له‌گاتینگدا په‌رئوه‌به‌رایه‌تیی له‌مه‌ریکا گالته‌ی پینه‌هات، به‌لام واگه‌وتوه وه‌ک نه‌و وتی.

به‌مه‌رحال بیژکراتیه‌کان له‌خیرایی و به‌ربلای پاپه‌رینی کوردستان و شیعه‌ی خو‌رووی عیراق (که له‌نۆک هی‌ژه سه‌ربازیه‌کانی وولاتانی یه‌که‌رتوه‌وه، یه‌که سه‌ربازیه‌کانی عیراق پاپه‌رته‌که‌یان دانه‌مرکا‌ندوه‌و) همه‌یه‌سابوون، چونکه ههر بیران له‌مه‌نجا - سه‌د هه‌زار په‌نا به‌ریک کردبووه، وه‌زارته‌ی له‌مه‌ریکا خوی دانی به‌وه‌دانا، پینده‌دان به‌گفتوگۆ‌کردن له‌گه‌ل به‌ره‌له‌ستکارانی عیراقدا وای لیک‌دبوون که نه‌و په‌لاماره گهره‌یه‌ی په‌وه‌که نۆر لیک‌نه‌ده‌نوه. پلانداری‌نه‌هرانی به‌رئوه‌به‌رایه‌تی له‌مه‌ریکا له‌کاتی لیکۆ‌لینه‌وه‌کانیاندا یه‌کینه‌سه‌می زانیاریه‌کانی خو‌نیان ده‌کرد به‌یانوو، که گوايه هه‌موو کاره گرنگه‌کانی خو‌نیان به‌رپینه داپشتوو.

نی‌مه به‌شداریکردنی شارنشینه‌کانمان له‌وه‌ده‌ به‌لاوه سه‌یروو. نه‌وه قسه‌ی پسپو‌نکی به‌شی خو‌نه‌لاتی نۆیه‌ک بوو، چونکه رۆژگاری سالی ۱۹۷۵ی هه‌ر له‌یادبوو که‌شارنشینیه‌کی نۆرگه‌م تیایدا به‌شداریبوون، به‌لام نه‌وه‌ی له‌بیرچوووو که‌دواتر سه‌دام حسین به‌پلانیکی داپنژاوه‌ی به‌کورد کرد، ژبانی کۆمه‌لایه‌تیانی له‌بن و بی‌خه‌وه ده‌رکیشاو بۆ مه‌به‌ست و

ئامانچەكانى خۇي ھەموو كوردى كىرە شارنشىن، جا ئىتر لەشاردا بۇياتايە يان بەزۆرەملە لەخانوى پەريوتى بەپەلە پىنگەلگاۋ بناخەنرايە كەپە پىنى پىزۆرەيمكى نىشتەجىكرەن لەمىزىك شەلامە سەرەككەكانەۋە دروستەمكران، تا چاۋدىرەكرەن ئاسان بىت. كوردەكان ھەمويان ترسى ئەمەيان ھەبوو كەسەدام حەسەن بەچەكى كىمىيەي تۆلەيان ئىيسىنىتە، لاي ھەمووان ئاشكەرايە كەسالى ۱۹۸۸ ئەركارە ئاھەمۇرەمىكر، بالادەستىكى ۋەزەرتى دەرەۋى ئەمەريكا كەزۇر دۇپاكانە وتى: "ھەر ھىچمان لەبارەي پۈدولەكانەۋە ئەمەزانى" ئەۋى سەلمانە.

ئەمبارەش ۋەك چۆن لەمەشتاكاندا، بەرئەمبەرەيتىيەكەي ئەمەريكا لەمەر گوشارى توندى بارە ئابورىيەمكى كاتە ئاسكەكەدا دەستەپاچە ۋەستا. بەلام كەبەمۇش ھاتەرە، ئاچار كىيۇنى بەكرىكرە تا چارەسەرىك بۇ كىشە ئالۆزەكەي كورد بەزۆرە، لە ئاۋمەراستى نىساندا كاتىك كىيۇنى پىنى ئايە كوردستانەۋە، ئەمۇش لە "پشتگۇنخستە بى ئەندازە" ي كارەمەستە مەدەنىي و سەربازىيە ئەمەريكايەكان ھەپەسا. ۋەك كىيۇنى دەلى: ھىچ كەسكىيان تەنەت بىرىكى لىلى ۋاشى ئەمۇ بزانىت دەپى لەگەل كىندا بدوئەت و داخۇ كوردىش كىنەت؟ كەمبەر ۋەنەپال "جەي. ئىم. گارنر" گەمىشت و لە عىراقدا ۋەك سەركردەي ھىزى ھاۋپەيمانان كەوتە. چەند كۆرتە زانىيارىيەكى پىرسى، كەس ئەيدەتۋانى ۋەلامى ئەم پىرسىارەنى بەدائەرە كەبەكىشەي ئەتەۋەيى و بىزۆتەنەۋە سەركردەمۇ پىكرەلرۇ ھىۋلۇ ئامانچەكانى كوردەمۇ بەندىبۇن، ئامىلەكى كۆرتە زانىيارىيەكان زىاتە بەلسەي ئەستەق بەچۆن، ۋەك كىيۇنى بىرى كەوتەرە تىكەل و پىنگەلەيك بوو دەرپارەي سەركايەتى پارتەكان و ئەۋەش كەپىۋەندىيان لەگەلەندا بوو، دىۋانگ دولتىش ئەم زانىيارىيە ھەرىكەت نەخرا. كۇمارىيەكان دەۋا پەخەنەيان ھەر لە خۇيان بگرتايە، چۈنكە بەرئەمبەرەيتىيەكەي "پىگان" ھەموو پىسپۇرۇ شارمەيائى شۆيۈنە چەپەكانى ۋەك كوردستانى دورۇخستىۋە. پىۋىستە پىۋەندىيە بەردەۋامەكەي ھۆكۈمەتى بىرەتەنبار بەرەلەستىكارە عىراقىيەكان بەرخىندى. كاتىك ھىزى دەرپاس شايانەي بىرەتەنبار چەند كارەمەستىكى ھەرمەيزانى كارامەي بەگەل ئەفسەرىكى پەلەمەرخست كەزەنبارىيەكى زۆرى لەبارەي، پىنشەمەرگى، جۆرى ژىشانى عەشەرەتيان و، داب و نەرتايەۋە ھەبوو، ھىزى دەرپاسى ھۆلەندەش چەند لاۋىكى كوردى پەنابەرى سىياسى خۇي، بەجەل و بەرگى پەسەي ھۆلەندەنەۋە، بۇ پىنمايەكرەن و ۋەركىزەن بىرە.

بۇچۆنە ئاسايەكانى بەرئەمبەرەيتى ئەمەريكا، ئەۋى سىياسىيەۋە سەبارەت بە خۇرەلاتى ئاۋمەراست، سەمۇي چەند ئامازەكرەننىكى چەۋاشەۋ نادىيارى، ۋەك دىمۇكراتى و كارە پۈۋخىنەرەكانى شىيە، ئاكۇكبۇن، چۈنكە عەربىي سەۋدى پەرسەي ئەم كۆنە ترەي لەۋانەي

رۆژنامە ئیلاخیی دیار دەیهکی نوئی کارە ناپەرەوانگان لەواشتنۆن بەرچاودەگەوت، کە رۆژ کەرەت بەهۆی گوشارو توو پەیی رای گشتییەوه چارەسەر دەرگا، بەلام ناپەرەوانییەکی دی بەدوادا دەهات و شوی پیشووی لەمیر دەبرەوه. لە ۹ی مارتدا بەیکەر حکومەتی عێراقی لەبەکارهێنانی چەکی کیمیای دی دژ بە راپەرەوان بەتاگا هێنا یەوه. رۆژی دوای ژەنەرالیکی پنتاگۆن دەرکەندی، کە لەو باوەڕەدا یە هاو پەیمانان بەرەڵەستی بەغدا نەگەن، گەر لەو زیاتر لە ۱۳۰ فڕۆکەیی لەپێنار سەلامەتیاندا بۆ ئێران فڕێنران، قەتیا بۆ هێنا ئەوه یان بەکارهێنان، شەڕیش ئەگەر ئێران بیانداتەوه، کە پێنچاچیت بیکات. کاربەدەستێکی باوەستێ ئەمریکایی، لەو قەسە نەستەقی بەرێزی میژوو بیرۆکراتییەکان شانازیان پێوە دەرگا هاوکاریکردن لەگەڵ سەدام حەسینیکی راددا باشتەرە وەک لەیهکیکی ئەناسی دی "دەوتەرە."

بێزاری دەرپەڕینی خەڵکی بەرەمیەک پەرەیسەندبوو، کەبوش لەکۆنگرەییەکی رۆژنامەنووسی رۆژی ۱۲ی مارتی شاری نۆتواوادا ناچار بێت بۆ "نابێ کۆیتەر لەناو عێراقدا بۆشەر بەکارهێنرێت" بە کارهێنانیان دژ بە یاخێوان پێشینیکردنیکی پێکوتننامەیی هاو پەیمانان و بەغدا یە. کە لە ۱۷ی مارتدا ئەفسەرە پایەدارەکانی هاو پەیمانان، جاریکی دی لە سەفوان لەگەڵ هاوکارە عێراقییەکانیاندا کۆبوونەرە، بەرێیان هێنانەرە کە بەرەوامبوونیان لەبەکارهێنانی فڕۆکە جەنگییەکاندا هەڕەشەیی لەمەزەمەکانیان. هەرچەندە وێریا کردنەرە کە یان سوپا تەکرەدەوه دوو فڕۆکە جەنگییەکان بۆیکەلا کردنەرە مەترسی فڕۆکەیی بالچەسپ، خەستە خۆرەرە، بەلام بەهێچ جۆرێک خۆیان لەتێگەشکاندن کۆیتەرە عێراقییەکان نەگەیاندا.

لەچەند رۆژی دواتر وادا، دواگیرانی بەرگریکردنی شیعەیی خۆروو رەمالرا، بەلام کورد لە ۲۰ی مارتدا کەرکوکیان گرت، ئەویش سەرکەوتنیکی بەمەترسی واپوو کە پێدەچیت لەواشتنۆن تەزلووی دژ بەکوردی لاسەنگرد بێت. لە ۲۶ی مارتدا بۆچوونیکی نوئی بۆ کۆیتەرە عێراقییەکان هاتەکا یەوه "کۆیتەر هەر ئەوکاتە بەرەدەرینەرە کە هەڕەشەیان بۆ هێزی هاو پەیمانان هەبێت." لەهەولێندا بۆ پەرەواییدان بەم پاشگەزیوونەرە پەوشتییەیی، قەسەکەریکی کۆشکی سپی "مارلین فەرتووتر" رایگەیاندا کە پێکەوتنەکی سەفوانی چوارزکۆ "زەرەکی بووه، هیچ شتیکی نووسراو لەناویدا نەبووه." ئەفسەریکی وولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کەنەدیوەست ناوی خۆی ناشرکا بکات، لەبارەیی سیاسەت دایرەزەرانی واشنتۆنەرە وتی "هیچ شتیکی سەدام حەسینیان پێباش نییە، بەلام بەکارە ناپەرەوانییەکی دەرگا نەین."

"کریستین مۆس هیلز" بەرەمیەک ترسی لەو پەختانەبوو، کە هاو پەیمانان بەگەرەکی شەری ناوخۆی عێراق تاوانبار بکەن، سوپای هاو پەیمانانی لەدەستێوەردانی بوو دەرگا

بەنغاكا دىنئايىمىمۇ دەپوت لەۋنەيە بەرمۇ كىرگەنمۇ "قوتۇتۇرى پاندۇرە"كە بېيىتمە. ئەللىسىرىكى ئىمىرىگىلى دى دۋاي دىنئايىمىمۇ لە لەۋنەيە بەرمۇ، بەتسەسەمۇ زۆر بەپۇرىنى وتى: "بىن پىنچو پىمنا وىستىمان چاۋمۇنى كۇتايىماتنى شىرى ناۋخۇ بىكەين تا دەستىۋەردەنەكەمان بىمۇ چاۋە سەيىرەنەگىزىت كە بېرىيى يارىدەدەلنى راپىرىۋەكەن بىت، بەلگۇ بىمىرىارىكە دابىرىت كە يارمەتتە مۇزىيەكەن دابىرىنەمەكەن". دۋاي گىرتەنەكەي گىرىكولە بىمىرىپۇرىنى پەۋە جەمەۋىيەكە، بەرزانى و تالەبىنى لەبەنگەۋازىكى مەينەتبارىدا بەسەزىك بوشىيان وت: "تۇ خۇت داۋات لەگەنى عىراق كىرە كەدۇ بە زۇتە دىكتاتۇرىيەكەي سەدام حەسەن راپىرىن، كەچى بۇشەۋەزەنگى دەستەلەتە خۇسەپىنەرەكەي سەدام حەسەننىت بەجىتەننىشت"

لەۋ شەۋە ئەنگۈستە چاۋەي "پىنشىمەرگە"ى تىيادا شكاۋ سەركىرەكەنى خۇيانىيان لەۋ بەزىنە ناھەمۇرە مۇزىيەدا بەجىتەننىشت، بەرزانى و تالەبىنى مانەمۇ مەرىيەكە لەشۋىنى خۇي پىنى لەسەر بەرگىرى و شىركىرەن ئەك مەلەتن دىگەرت. لەۋكەتەدا تالەبىنى و "مىزى"ى ھاۋەسىرى، لەگەل دەستەيەكەي سەرىبەخۇياندا، كەبەتەنئە پىنچ كەسىيان بەدەۋەۋە سابوۋ بىرگىريان لىنكەن، بىنكەيەكەي پىچۈكى بەدەۋىرى چەند مىللىك لە خۇرەلەتتى سىلئەنئەيەۋە بۇ پەۋەبەۋەۋە پىنكەۋەناۋ، كەللە پەقەنە داۋاي خۇگەيەندە شۇننىكى ئەمىن و دۋە شىرى رەتەكەۋە. ھەر شەۋەش واپىگىرە مىزىنىكى پىچۈك خىرىتەۋە سەركەۋەتۋەنە بەپۇرى مىزىنىكى عىراق راپۋەستىن كەبۇ پىنگەيەكەي شاخاۋى گىرەك دەيەنەكە.

ھەر بەھەمان شىۋە بەرزىنىش لەبەكۋەۋەۋە چەكدارەكەنى بەجىتەننىشتىۋە، بە نىمچە دىنئەۋەيى و نىمچە ھەۋەشە ھەندىك لەۋەلە تايەتتەيەكەنى خۇي گىلدابۇۋە، كە بەشىكىيان لەۋ جەنگەۋەرە بەنۋەيەگەنە پۈۋن كە كاتى خۇي لەگەل باۋكىيا بەشىدارى كىشەۋە ئەفسانەيەكەي ۱۹۴۷ى مەھاباد ۱۱ سالۋارەۋەۋىنى يەكەننى شۇرەۋەيەن كىرەپۇ. (تا چەند ساللىكىش بەدەۋىزىيى بەشىكە لەرەنگە شاخاۋىيەكەي نىۋان سەلاھەدىن و شەللاۋە پاشماۋەي يەك تاپۋە زىنپۇشى عىزاقى، كەلەنەنجەمى تىكەشكەندى ھەمۇ ھىرش و ھەۋەكەنى عىراق بۇ زىياتر بەرەپىنچىۋەن، شايمەتەلى سەركىرەيەتتە نازايەنى مەسعود پۈۋن. ئەگەر ئەۋە لەكەلتۈرىكى قىرە بۋايە ئەۋ دەپارزىزان و بەردەۋەمىش يادەكەنەۋە تا بۇ ھەتەتەيە پالەۋەننىتى خۇيانىيان لەمىرەنچۋەيەتەۋە، كەچى ھەرچەند بەۋەي پاشماۋەكەنى لاي ئەرىبەندى كۆپىدا رەتەدەۋەم دەمىيىنى تاپتەن كەم دەكەن، ئىتەريان دەۋىزان يان ھەر ئەدەمان، بەھەرخال كارى و ئاۋازايەنەيەن پەرشۋەۋە).

رۇژنى پايەرىن پزىشكىنى گەنچى پىشمەرگە بەناۋى "سايرخان گرگ" ^(۱۹) دەست بەسەر خەستەخانەى گىرگودا دەرگىزى، كاتىك چارپىگەرتىم ئەگەلدە دىگىرى ئاۋەناۋە تۇپى عىزاق بەسەر خەستەخانەگە دىگەم، ئەو خۇي تا سەرلەبىيانى رۇژى ۲۸ى سارت لەوى سابۇر، ئەو بەيانىيە لەپىنچەمەگە چار زىنپۇشى عىزاقى بەدەۋرى خەستەخانەگە بەدىدەمات، چار چارەش گوللە تۇپ دىگەماتەناۋە خەستەخانەگە، بۇيە تەۋر تەرسى لىدەنىشىۋ ئەگەل پىشمەرگەكاندا كەپاسكرىنى خەستەخانەگەيان پىسپىرەرايو ھەست بە نىزىكبۇنەۋەى گىرتى تاۋچەكە دىگەن، ھەمۇ بەمەلەداۋان بۇي دەرەچىن، پىشمەرگە بىرىندەرەكانىش لەگىرگ دەپارنەۋە تا بەجىيان نەمىنلىت، يەككىگەيان بەبىرىنىكى سەخت ۋاقتىكى بىرلەۋە، لەناۋ جىگاگەمەۋە خۇي بەكىشەدەمات ۋاقتۇنى گرگ دەرگىزى، بەو ھىۋايەى رايىگىزىت ۋاۋارلىشى لىدەمات: "يارمەتىم بەدە". گرگىش پالىنى پىۋەدەنىت ۋەلى: "من يارمەتى خۇم پىنەسرى نىتر چۇن يارمەتى تۇ بەدەم؟". پزىشكىنى كورد توشى ھىستىرە لىبىت ۋەھىنەۋە سەرخۇي ھىزىرگىرەۋەى، گرگ شەپازلەمەكى لىدەدا، لەكاتىكدا ژنە بىرىنچە ەمەبەگان لەغۇشى گەپاندەۋەى دەسلەۋى بەغدا خىرىكى تىلىلى كىشانبۇن، ئەمان پادەگەن ۋەلەبەم خەستەخانەگە گوللە تۇپىك شەۋكەدەۋەم بەلاى سەرى گرگدا گىلە دەكات.

نۇرگەى مانگىك ئواتىرگە بەقاچاخ خۇم گەياندەۋە كوردستانى عىزاق لەپانىيە پىگەمەشكرى ئەو بەسەرھاتەى بۇ گىپامەۋە. لەسەر سەۋر سەدان ھەزىر پەتاىر چاۋەرىش پەرىشەۋەن تا بەو نۇرگەى ملىۋن كەسە بگەنەۋە كەتادىۋى ئىران بىۋەن، مەلەۋى ئىرانەۋە خىرىكى راپىرت ئاردىنى كىشەى كورد بوۋ، ئوسەرى رۇژنامەگە داۋاى چۈنەۋە عىزاقى لىگىرد، تا بىزانم داخۇ بۇچى خەلگەكە لەدەستىگىرەۋەى وتۇرگىردى كورد بەغدا ھەپەسەن، پەتاىيەتى تالەبەنى بۇ دەبىت ماچكرىدەكەى سەدام ھىنىنى بەلاۋە باشبۇۋىت كە لەتەلەۋىزۇندا نىشانرا؟

داۋاى ۋا رەنگە لەۋاشتۇن بەچىن ۋا پادەپەكىش ئاسان بىت، بەلام مەلەۋەردە نەبوم چۈنەۋەى ئاۋ عىزاق بۇ بىكرىت. چۈنكە دەپا پىۋەندىم بەمۇنىنەرنى كوردى ئەۋرەۋە بەكرادىسە لەۋانىش ئاگادارى سەركىرەكانى پىشمەرگەى ئاۋ عىزاقىيان بەكرىدا تا پىسى چۈنەكەمىيان بۇ خۇشكرەمە، بەلام لەۋكاتەدا ئەۋان زۇر بەتۋەپەيەۋە چۈۋەنە ۋاشتۇن ۋا ئۇزىنەۋەيان زەھمەت بىۋ. بەھەرھال زۇر ئەۋە بەگاتر بوۋ كەپىر لەۋاى رىپىندەنى كەسىنى بىيانى بۇچۈنە ئاۋ عىزاق لەپاسەۋانانى سەۋر بەمەۋە، بە تاىبەتى ئەۋ كەسەش پەيامنىزىكى ئەمەركىيى بىت، نىيازى سەۋر بىرىنى ئاياسايش نەبۇ، بۇ رىگەپەكى ياساىى دەرچۈنە

^(۱۹) ۋەك دىۋىى دەرگەت ئەم ئاۋە پزىشك (گرگ ساھىبقران) ۋەرگىپ .

لەئێراندا دەگەرم تا دولقۇن ھىچ گەرفتىكم لەگەل ئێرانىيە بىزگراقتىيەكاندا توش نەيت.
لەئێرانىندا لىزە وەرگرتن كارىكى واتاسان نىيە، نەمدەويست ناوى رۆژنامەكشەم بۆمە لىستى
پەشمە.

بەگومانى لىنېرسىرلەو ئێرانىيەكان لەوكەسانەى بۆچوونەناو و دەرچوون لەئێران پىسى
زەمىنيان بەكاردەهنا، گەرفتىكى راستەوخۆيى. منيش وەك بىر دەرەكانى دىم پىنەرگەيەنرا، پىك
وەك چۆن لەپۇكە دابەزىيەن ھەرواش لەپۇكەخانەى تارانەو دەرچىن، بەلام مەمدەويست
پىنگاى سنوورى ئێران توركياى بەن، چونكە لەويە دەمتوانى جارنىكى دى خۆم بگەيەنمە وە
كىوە سەختەكانى نىوان توركياى عىراق و پى ھىوايەى لەويشەو، بەخۆدزىنەو بگەمەو لای
بەرزانى و تالەبانى و سەركردەكانى دى. ئەو ھەلومەرجە باشمەم بۆ لىكەدبۆو كەبەمۆى
يارمەتییە مەزىيەكانى ھاوپیەمانانەو پەيدابوو، تا بتوانم بەناسانى بەناو پاسەوانە تورك
بەگومانەكانى سنوور داخراوەكەدا پەتەيم.

جگە لەوێش نەمدەويست لەتارانەو بەپۇكە بچەم ئەورپا، چونكە ئەوسا دەبوا ھەر
بەپۇكە بەدەزىلەى ھەموو توركياىدا بۆشارى "فان" بگەپامايەتەو، پەشەش لە ماوہى
دەومانگەدا بۆدووم جار لەوشۆنە دەرەكەوئەو، كەنەمەش تەنەت بۆ دەبەنگەرتىن پۇلىسىر
توركيا دەبوو زەنگىكى بەناگەيەنەنەو ئىيازەكەم. لەتاران چەند رۆژك نەگەيتى گەرتىبوسى
بەلام دواجار بەرىدام ئێرانىيەكان پىياندام لەسنوورى توركياو ئێران جىيەنەم. ئەوسا بەپۇكە
چوومە شارى وورمى خۆرناو لەويش چوومە دەرگا ناوچەيەكەى بەرزانى و تاماوەيەكى وا
چارەوانىمەكرد كەپيار تەلوێكە پىنى تىكەدەچوو، نامەيەكان دایە دەست ناوى كۆمەلەكەى
خۆيانى لەشارى "يوكسىكۇڤا"ى توركياى لەسەر ئورسارابوو، كە بەقاچاچىتەى ناوى
نەركەدبوو، لەتەمەكەشياندا دلاوى يارمەتیدانىيان لىكەدبوون. يوكسىكۇڤا ئەو شارەيە كە
لەشوباتا لىيىبووم لەيەكەم ھەلەدەى گەيشتەم بەپىشەمەركە پاشگەزىبوومەو.

ئەسجەرەيان پىدەچوو كۆمەلەكەى بەرزانى لە يوكسىكۇڤا نىش بۆ پۇلىسى توركيا بەن،
ھىچ يارەتيان نەدام، راستە خۇيان نىشاندام نامەكەشيان خۆيندەو، بەلام دلاوى ئەو سووكو
ئاسان بۆى دەرچوون و ئىتر چارەيانىانم نەدىيەمو وەلامى تەلەفۇنىشيان نەمدەامەو. رۆژى
دولتر چوومەشارى ھەكارى كەشارىكى شاخاوى پەر لەقوپو لىتەى ژىر چەپۆكى سوپاى توركە،
چونكە ھەمەشەى چەكدارە كوردەكانى توركيا لەوئى ھىندە توندوتىژبوو، لەكاتى نۆز باشىشا
ئەك ئەم رۆژگارە، پۇلىس و كۆماندۆى سوپا ھىزى تاپەت و جەندەرمە ئەوانەش كەلەبەركى
مەدەنیدا خۇيان ھەشاردەبوو بىست و چوار سەعاتە خەرىكى پاسەوانى بوون.

چەند كوردىكى باشم بەرنىكەت ئەمى ناسى و پىزىم بۇيان ھەبىو، داۋى دوو رۇز كارىگىيانكرد
كەلشەروانى چا لەگەل لىپىرسراۋىكى شارەكەدا بىخۇمەو، تا كەلەفونىكەمان بۇ دەمرەۋى توركيا
لەگەل يارىدەدەرنىكى بەرزانى لەۋاشنقۇن بۇ بەدەستەپىنىت، بىراىرەدا لەكاتىكى دىيارىگراو
لەتەلەفونىكى خۇمەو لەدەمرەۋى بىناى شارەۋانى پىنە بگا تەو. بەلام مەن بەۋكارە پەشەپىن
بووم و پىنەۋابوو رۇز بەتاسانى دەستيان بىرىوم، بەخۇشەم دەوت، ھەر قەسەكردەم سەبارەت بەو
كارەسەمەرەيەم بۇ لىپىرسراۋىكى تورك زىاتەر لەشتىكى سىراليايە دەچىت، بەھەرەل چارىكى
ترم نەبوو.

ئەپاش نىومەزىيە دەرنەگ گەلمەۋە بۇ شارەۋانى و لەسەر چاخورەدەنەو پىنيان لەگەيانەم
كەپارەتەم دەدرىت، بەلام ھەر ئەو ئىۋارەيەو بەرلەۋى لىپىرسراۋەكە دەرفەتى رەگۈرىنى ھەيىت
بەنۇتۇمۇيىل گەلمەۋە يوكسىكولەۋ لەۋىشەۋە بۇ سىمىدىنەي كەلەسنورەۋە تىرىكتەبوو. شەۋى
نايەندەم لەگەل چەند كەسنىكەدە بىسەرىد كە دالىان بە بەرزانى خۇشەبوو پىدەچو شتىكىش
لەبارەى مەۋە بزانن، رۇزى داھاتوو بە نۇتۇمۇيىل بەچەند رىگايەكى پەر چال و چۇل و جۇگەلەى
پىيسدا بەخىرايەكى بەتەنىشت چەند پارگەيەكى سۇپا بە گوما نەكەى توركەدا رەتەپورەن كەس .
ئەلساتىيە زىچىرەكراۋەكەنانيان پىكەدا ھەلدەپەرن.

نۇزىك سىنور لە خىۋەتگايەكى پەنابەرەندا ئىنگلىزى زانىكى شارەزام ھەلبىزەرد، پاسەۋانە
توركەكەنى سىنور لەرۇزنامەنۇسەتتەيەكەى مەن بىگومان بوون، بەلام خۇم گىلەكردو لەۋەشدا
بەختەمەرىوم كەلەنەۋە ئەكەسەندە بووم لەيارەتتەيە مۇۋاپەتتەيەكاندا كارايەندەكرد لەگەل ئەو
چەند كەسە بەجەرىگە دازايەنەش كەلەخۇسەتى ھىزە ناسەنەيە تايەتەكەى ئىنگلىزەدا
كاراگىزىبوون، لەنەۋ ئەو جىھاننەيە نەناسراۋەنى بەناسايى لەمچۇرە كارەندەن، تاكە كەسنىكى
بىيەنى نەبوم بەو سىنورە قەدەغە كراۋەدا بېرەمەۋە. ئىتەرت بىنەۋەى بۇ مۇزەردن داۋى
پەساپۇرتەكەم لىكەن (كەنەمەيان بۇھاتنەۋە ناو توركيا كىشەى مۇزەردىن چوۋنە ناۋەۋەى
بۇ پەيدا دەكرەم، چوۋنە پاسەپۇرتەكەم مۇزى چوۋنە دەمرەۋى توركياى بىسەرەۋە نەبوو).

لەدولگەندى ناو توركياىدا ئىستىزىك بۇ ھەلگەرتنى كەلەپەلەكانە پەيدەكرد، كەبىراى وولخەدار
كە لە دەلەلەكەمى بىست مەن بۇلاى بەرزانى دەچم، كرىكەيى لىۋەرنەگرتە. رۇزى نەبەرد دەلىلى
زەل و شەپەرە لەتەملىيا خۇي داۋاخست، پىنەوت سۋارى ئىستەركەپىت. چوارەدە سەمەت
بەرنەگايەكى سەختى شاخاۋىدا، بەناۋ ئەۋلوتەكە بۇندەنەى ھەركامەنىكىمان دەپىرى لەو بەرزەترەمان
لەنەيدارەكەت، ھىي ولىشان ھەبىو ھىشتا بەفرىان لىنەچوۋەۋە، كە بەقەدەپالايەندا
رەتەدەپورەن ھەمەجۇر پەنەى گولەنسورەۋە لالەۋ وەنەۋەشەى شىنەۋ. خوارترىش لەدۇلەكاندا

گولە بۇكانەى سوورو سەوسەنى شىن و جوورى زەردو بەيپوئەمان دەيىنى. بۇزەكەشى ھەربىي
كە بۇ بۇيشتى زۇر لەبارە، چونكە خۇب بەخت نەباران دەبارى و نەگەرماش بوو. پاش
نيوہېيەكى دەرەنگ كاتىك رىگا سەخت و ئالەبارەكەمان جېئەشت و كەوتىنە سەر كۆنەپرىتەك كە
لەديوى عىراقىيەوہ ئاسەوارى قىتاو و چالوچۇلنىكى بېشەومارى پەر لەباراناوى پىئوہەباربوو.
بەرىكەتلىكى سەير بەرزانى لەوى چاوەوانىدەكردىن.

رۇزى دولى بەرزانى بە ئۇتۇمۇيىل ئاردەى بۇ رانىيە تا تالەبانی بېيىنم، كەلەكەتەدا بەمۇى
ماچەكەى سەر تەلەفلىزىونى سەدام حەسەنيەوہ، كەوەك خۇى وتى تەنەنت جىنى رەخەنى
ھاسەرەكەشى بوو بەرگى لەخۇيدەكرد. چۇن ھىمايەكى وای بۇ دونياى دەرەو نارد، كەتازە
پىرۇزى ھەلەكەنى كوردىان لاپوونبىوہو بەرپارى پىشتىگىرىكرديان دابوو؟. خۇ نەگەر
وتوونۇكردىن لەگەل عىراقدا ھەر لەكردىن بوو بۇچى سەرەپاى ئەو ھەموو شونە لەبەغدا كراو
لەشەونىكى بىلايەن و، لەھەموو ھالە تىكىشىدا بۇچى بەبى چاوەندىرىكردىنى ئىئوہولەتى بىن،
بۇچى نەتەرە يەكگرتوہكان سەرەپرشتى ئەكرديا؟. داخۇ ئىستە ئەو لىژنەى كارە ھابەشەى
بەرەلەستكارە عىراقىيەكان لەكانوونى يەكەسى رابردودا مەگەر خوا بۇخۇى بزانىت بەج
زەھمەتلىك پىنگەپىترا، چى بەسەرھاتىت.

كارەكەى تالەبانی يىوۈكەيەكى وای بەمىزكرە كەھەموو دونيا بىزى لىدەكردەوہ، گوایە
سىياسەتەدارانى كورد لەپووى رامياريەوہ كامەل ئىن و، ئەو چەند دەرەقەتى مىژوو پىنى
بەخشىن لەدەستيان داوہ. تەنەنت سەرۇكىنى وەك مىتران كە سەرۇكى وولاتىكوو ناسايپە بۇى
پىشتىگىرى عىراق بىكات، لە "كەندال ئەزلان" ى لىنستوتى كورد، كەئەندە بەساردەيەوہ ھەموو
ھىواو ناسۇكانى كوردى ھىنابووہ سەر ئۇتۇنۇمى، لىنى تووپەمبوو بەسەرىشيا نەپاندەبووى "پۇلە
كەى ئەو داواى مان كوردە". كوردەكانى عىراق لەدواى ھەرەسى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانىيەوہ
باشترىن دەرەقەتى ئىئوہولەتيان لەدەست خۇيان دا. لە پەخەنگرانى ئارو دەرەى كوردەستان
ھەرچىيەكەيان بوتايە، تالەبانی لەسەربوونى دەستكەوتى گرنكى دانوستان سووربوو:
پىئوئىستىوون بىكات تا كىشەكەى تىادا بىنەپكرايە، بەزكرەندەوہى وورەى پىشەمەرگە
ھەلاتوہەكان تا بەمەزارانىان بۇ جىگەكانى خۇيان بگەپرايەنەتەرە، دىسان "وەك وتى"
گەپاندەنەوہى يەكۇمەلى خىزانەكان. گىتوگۇكانەمان سەرەپاى كەشىپىننىقى لەنئوان تالوتىش و
بەھىوايىدا دەھات و دەچوون، بەلەم سەبارەت بەرىكەتلىكى گىشتى لەگەل بەغدادا ھەر بەقسەو
بەشىوہەيەكى تاييەتى وای رايگەياندەبوو، كە سەدام حەسەن تەنيا ھەرنى كات بەسەربىردەنتى،
سەربارەت بەو دلوايەى كورد بۇ دابەشكردىنى نەوتى كەركوك و ئەو شونانەى ترى سەر ناوچەى

نۆتۈنۈسى، ۋاي پېنشىنيار كورد كە لەگەل مالى بىر دەۋامىيۈنى ئىس پىنۈەندىيەنى كورد لەگەل خۇزداۋادا ھىيەنە تايىت لەپەرەسەندەتايە، ئاگۇنچىت. سىدام ھىسنى لەھمەۋ دانۇستانەكانى راپىرەۋىدا ھەرگىز بەم مەرجانە قايىل نەبۈۋە، ئىتەر بۇدەبىي ئىستىقا پىيانا قايىلىت؟.

تالەبىنى لەمىزىۋى قىسەكانىدا ۋتى: كورد بەدەم دلۋاي بەرۋەبەرتىيەكەى بوشەرە چۈۋ، ۋاشنتۇن يەكەم كەپەت ھانى راپىرىنىداين، كەچى دواتر بەنەخسەتنى كۆپتەرە جەنگىيەكان تىشكى كەسكى بۇ عىزلق ھەلگەل تا ھىرش بۇ كوردستان بىنى.

جا ئەگەر ئەۋە ۋابوۋىت راپىرىن ۋەرەۋە جەۋامەرىيەكەى دەھنىنا كەمەرىكى ئىس ھەمۋو خەلگەى بەدۋادەھات كە كەس نازانىت بەزمارە چەندن؟ بەتايىەتى كە سەر كىردايەتى كورد ھەر لەبىرەتدا گازەندەى ژۇريان لەخۇگەزەندە پىرگارەساتەكەى جەنگى عىزلق ئىران لىدەگەرت.

تالەبىنى لەۋەلامدا ۋتى: بەلى، دەرگىز بلىنى ھەمۋو ئەۋە مەرىن دەرەيسەرىيەنى دەھنىنا، چۈنكە ۋاي جىھانى ھەزادو گوشار خرايە سەر ھىكۈمەتە خۇزداۋايىيەكان، بۇ يەكەم جار گەرتى نەتەرەى كورد بەگىرەتە بەدەم جىھان، ۋىرارى ۶۸۸ى ئىنجۈمەنى ئاسايش بەنار ۋاى كورد بەرت، لەم جەفتا سالەدا، يەكەم كەپەتە ەل بەگەزىكى لەبەلگەتەمەيەكى ئىۋەۋەلەتەدا ۋاى بىت تەتەنەت لەم دولەيەدا ۋەزەرتى دەرەۋەى ئەمەرىكا رايگەيەند كەمەتەنەيا گەرتىكى مەزۋەتەى نىيە، بەلگۈ بەكەشەى مالى سىياسى ۋاى چۈرچىۋەى كارەكانى عىزلق دەرەزىت، بۇ يەكەمجارە تۈركيا پىشۋانى لەمىزەلۋى كورد دەكات ۋ بلىنى پىشتىگەرتىكەزەندەى نەدا، بۇ يەكەمجارە كۆمەلگەى ئەۋروپا...

تالەبىنى دۈۋەر لەۋەفتارى تايەتەيەنى خۇى يىدەنگ بۈۋ، سەرم بەسەر كۆمىۋوتەرە دەستىيەكەمەۋ بۈۋ تىنەيىيەكانەم تىا دەۋەسى، ۋتى: ئىستىقا تۇ ئەۋە دابىخە ((سەرى كۆمىۋوتەرەكەمى دادايەۋە تا نەتۈنم چى تە بىۋەسم)) ئىمە كەسمان نىيە، پارەۋ زەخىرەۋ چەكى دۇبەتەنە ۋەزەكەمان نىيە، كەس پىشتەمان ئاگەرت، ئەى كەۋاتە بى پىشتىگەرتىكى دەرەۋە پىاۋەكانى خۇم پى ئىتەر دەرگىز؟ ئەى يارەتەيەنى بۇمان دىت ئىرانىيەكان ھەلەۋەلۈش، نۆتۈمبەلەكانەم دەۋزەۋ چەكەكانەم لەسەر سەۋرەكە دەرگىز.

قىسەكانى ھىچ بەرۋەۋەندىيەكى خۇى تىادا نەبۈۋ، بەلەم بەدەخەۋە راستىۋون ۋ ناۋەزەكەكەشى بۇ ۋاشنتۇن ئەۋروپايىيەكانى ھاۋەشى، كە لەبەدەيەنەنى ئاۋچەى ئارەدا "Operation Provide Comfort" رۇلىان ھەبۈۋ، گەۋرەۋ بەماتە بۈۋ. بەرۋەۋەرىيەتى ۋاشنتۇن دەۋىيەت كەمەرتىن شت بۇ پەتەھىندەكانى سەرسەۋر بىكات ۋ بۇدەرچى ۋ كوردىش بىخانە بەدەم رۇزگەرەۋە. شتەكە ۋرەكەخەۋەۋ كە كەمەرتىن پىۋىستى بۇ نەھىشتىنى نازار

سەربازە مەدەنییه‌کان و بەرپەرەبەرانی ئیشتە مۆییه‌کان چوونەما و دەوگەرە و هیزەکانی عێراقیش بەجێیاننێشت، هێشتا واشنتۆن پەستی ئەو کارە بەری ئەداپوون کەسە حکومەتە هاوێیمانەکانەو نامەی پەرۆزایی گەشتە واشنتۆن پتاکاڤن.

رۆژی ٣٠ مایس پاول بەرپەرە چووە زاخۆ رایگەیاندا کەمیزەکانی هاوێیمانان "نۆر ئەو زووتر ناوچەکە جێنەمەیلن کەمیری لێدەکرێتەو"، ئەو کاتەدا تەنیا هەشت هەزار پەنابەر لەسنووری تورکیا مابوون، بەلام قسەکە کوردو بەریتانیا و فەرەنساییه‌کانی دڵگرانکرد، هەرئەوه‌ش وایکرد گەر سەدام حسین پێکەوتنیشی لەگەڵ کورددا بوستایە ئەو قسەکانی پاول بۆونە بیانوو بۆ دەستی بەدەستی پێکرتنیان. لەئێوەن پاریس هیوایان بەبۆنی هێزە ئەرۆپاییه‌کان بوو کەهانی دانۆستانەکە بەدەن بەدواشیا کشانەوێکی بێئارەقی شەرمەزاریشتی عێراقییه‌کانیش بکڕیت، کەچی چەندیانکرد، لەترسی شەرمەزاربوونیان واشنتۆن لەدو هەفتە زیاتر بۆری مانەویانی ئەدا. لە ١٥ تەموزدا دوا سی هەزار سەدو هەفتا سەربازو ژەنەراڵ "گارشەر"ی سەرکەوتەیان لەسنووری تورکیاوه گەرانەو، ژەنەراڵ دانی کوردە بەگومانەکانی بە "ئێمە هەر هێندە قسە بە تەلەفونکردنیک لێتانه‌و دۆڕین"، ئەداپەوه، کەتاپەدەیک واشبۆر، چونکە فەرێکە جەنگییه‌کانی ئەمەریکا و بەریتانیا و فەرەنسا لەبەنگەیکێی تورکیادا پارێزگاری ئاسمانی باکووری پانەمێلی ٣٦ و کوردی دەرەوی ناوچە ئارامەکیان پێشپێژرابوو.

هاوێیمانان کوردیان لەهێرشەڕەنەسەر عێراقییه‌کانی ئەو ناوچانە ووریا کردەو کە لەکۆتایی هێرشەکیاندا گرتبۆریانەو تیاياندا جێگەببۆون، پێشیان راگەیاندا بۆون گەر شتی وابەگەن ئەو بەتەمای هیچ یارمەتییه‌کی ئەوان نەبن. چەند رۆژێکی نەبرد کوردە چەکدارەکان زنجیرەیک سووکە شەپان لەگەڵ سەربازە بیوورەکانی عێراقدا نایەو، ئەمانگی تشرینی نوومەیشدا چەند شەپنکی قورستریان بەریا کردو زۆر بەئاسانی شارەکانی سلێمانی و هەولێریان گرتەووەو بەهەزاران سەربازی بێدەستەلاتیش خۆیان بەدەستەوێدا، چونکە ئەوەیان لەمەردن بەباشتر دەزانن. سەدام حسین زۆر پەشۆکا، لە کۆتایی مانگی تشرینی دووەمدا مووچەی فەرمانبەرە مەدەنییه‌کانی بێی و زۆر بەپەلەش سووتەمەنی و خواردنی لێکەسکردنەو، سەرەرای گەمارۆی ئابووری نەتەو یەگەر تۆوەکان کە وەک سزا لەسەر هەموو وولاتەکاندا، گەمارۆیکێی کۆونیدی لەسەردانان. لەترسی ئەوەی بەفدا لا بێرنی ئەم نوو گەمارۆیه‌ بگاتە بەلگەیک و داوی لا بێرنی لەسەر هەموو وولاتەکان بکات، واشنتۆن بەرەوام داواکاری کوردی بۆ رێنێدانی هێنانی گەرەسە سێپیری ئەو چەند کارگەیه‌ی ئەوا چەکەدابیوو، تا بەهۆیەرە کەمێک قازانج بکەن و پاسەری بیانیشی پێی دابینبکەن، پەتەدەکرەو. بەلام ئەبێر ئەو وولاتە یەگەر تۆوەکانی

ئەمەرىكا ۋاھىيەشەكەنى ئاچارىيۇن بەسەدان ملىۇن دۇلار لە شىۋەى يارمەيتدا بەدەنە كورد تا پىيى بۇيىن، لەھمان كاتىشدا چاۋ لەناست لۇرى ۋا تەنكەرە تورۇكىيەكاندا بىنوقىنىن، كەبەناشكرا گەمارۇى بازىگەنىكرەنى سۈوتەمەنى ۋا گازى عىراقى لەسنورى ئاۋچە كوردىيەكانەۋە دەشكاند. گازۇيل ھەر لەبنەرتا بەنرخىنىكى ئەۋەندە ھەزەن دەفرۇشرا كەلەسەرى رىكەدەكەوتن، بەلام بەدراۋى قورس كەم بەغدا بۇى تەسەزىۋور ھەم ۋەك داھاتى گومرگىنى ناياساى سەرچاۋەىكى ژيانەۋەى كورنۇ، بارى ئاۋخۇى ئەۋ ئاۋچەىەى دىۋى ئاۋ توركىاشى باشتەر دەكرد، كە پىشتەر نەۋىۋىنى ھاتۇچۇ بىدەرەتەنى كوردىۋور. شىۋازە خوارۇخىچىەكەى خۇرەلاتى ئاۋمەستىش، كەلىتاۋىكى لەئاۋچەكەدا دوستكردىۋور كەۋتەپۋور.

ھىزە ئاۋچەىى ۋا خۇرئاۋايىەكان ئەۋەندە بايەخىان بەلەقاپدانى بارى كوردو دەرەتەچۈۋىيان لەسەر سىنورىۋور، تا لەكاردانەۋەى دانانى گەمارۇى سەر عىراق كەنەۋانىشى دەكردەۋە بەلەلدەۋورۋور. ھەرۋەك چۇن سەدام حسىنىش كەۋتە ھەمان ھەلمە، چۈنكە لەبرى ئەۋەى گەمارۇ ئابۋورىيەكانى ۋورەيان پىنەھىنى، ئەنجامەكەى بە رادەيەك پىنچەۋانەكەۋتە تەنەنەت ھەسەد پەزىانى، كەتا تىشرىنى دۋەمىش پىنى لەسەر ۋوتۇنۇكرەنى بەغدا دادەگرت، باۋمەرى بەمىسۋودى ئەۋەمىنا، بۇيە داۋاى ھەلۋارەنى پەرلەمانىكى بۇئاۋچەى ئۇتۇتۇمىيە كۇنەكە كەرد. لەمايىسى ئاينەدە كوردى عىراقى يەكەم ھەلۋارەنى خۇى بەسەرەستى كەردو پەرلەمانىكانى بۇ ئاۋچەكە ھەلۋارە، كەنەۋەش بەغدا ئىنقەرەۋ شام تارانى ھىجگار دىگراڭكەرد، چۈنكە ئەۋان سلىان لەھمەۋو ئىشكىكى ئەتەۋىسى كورد دەكردەۋە بەلەفرەتىشيان دەكرد.

بەمانەۋى يان ئەمانەۋى، بەۋە واشىنتۇن كەۋتە تەلەكەۋو ئاچارىۋور سىياسەتىكىكى نۇى بگرتەبەر، ئەكاتى بەرۋەبەرتى كىلتۇندا، دابىنكرەنى لاىەنى يەكەمى يارمەنى بەرەلەستكارە عىراقىيەكان، تا رادەيەكەش بۇ سوياى عىراق دابىنىت، دەۋاۋا ئۇد بەۋوردى ۋا بىر ھەلەبگرايە. كوردو سەركرەكەنى تىرى بەرەلەستكارانى عىراق كەۋتە بارۋۇنخىكى باشتەرە، بەلام بەر رادەيەش تا كەۋاشىنتۇن بىر لەسىاسەتىكىكى ئاشكراى ۋا بىكاتەۋە، كەنەۋانىش بەگۋشارىكى تىرى پال مانەۋەى گەمارۇكەى سەر عىراق دابىنى، تا سەدام حسىنىش بىمىنى گەمارۇكە لانايرى، يەكەنك لە رەخەنگرانى ئەم سىياسەتە چەند سالىك دواترۋاى پرونكرەۋە كەۋاشىنتۇن بەدەست "سىياسەتەكەۋە داۋاۋە بەرۋەبەردىكىكى بەرەۋاۋ ھەمىشەىى دەۋى"، سىياسەتەكە ژىرانەش نىيە چۈنكە "لەبرى چاككرەنەۋە شتەكان ھەربەلەت ۋا پەتكراى دەمىلۇرەنەۋە" ۋا پارەيەكى زۇرىشى دەۋىت. كوردە عىراقىيەكان دۇ بەكارەكە زۇرتىچۈنەكەى بۈۋن، كەزىياتر نەۋىۋى دەكردن ۋا ئەشيانەتۋانى لەۋۋى ئابۋورىيەۋە خۇ بەرۋەبەرنۇ، ھاندەرى كۇچكرەنى چىنى

ناوهر است و روشنیرانیش یوو. بهروردکردنی کوردی غیرلای بهو پشتگونخستو و پژنهگرتن و یاریپیکردنه ی بمدهیان سال پیوهی دهلانوه، نهگمرچی مابیتیشن بهلام هیرهسره تهختی همترمجنی جیهانیهیمرن.

سالی ۱۹۹۱ لههملرئیکدا بز دیاریکردنی نهو شته، یهکئک له NEA چاوتئکی بهتاو ژنجیره ی ههموو لاکترهکاندا گئیرا، نیشینکی قورس و گرانبوو رژهنه بز دوزینهو ی نامانجه دیاریکراوهمکان و نهو شتانهش کمبژ نهو شهر ی هخوی بز ناماده دهکرا خراپ لیکدرابوونهو، بهتایبهتی کسانیک که لهووشیارکردنهو ی بهرئوه بهرایهتیدا کهمترخه میووین، جا چ لهتاو کار بهدهستانی رنخکراو ی سیاستی دهروهو، یان رۆژنامه نووس یان شارهزاو پمپیژاندا بووین، ۱۴ سههات کاریدهکرد. کارگیزه که لهسهر قسهکانی دهرویت و بز پوونکردنهو ی زیاتر دهلی: "له ۱۰ سالی رابردووی میژووی وولاته یهگگرتووهکانی نههمریکادا، له گئی کوزیاره بز جهنگی کهندوای بیست سال دوا ی جهنگی فیتنام، لروشمی سهرهکی سهرجهم رۆژنامه نووسان و پمپیژان- سنووری خلوت بزانه- بووه".

واش کارهسانهکه سهرتاسهری نهبوو. دوا ی تئیه پوونی هاویهک بهسهریا پیناچئ نهو بهش سهرایشوژنهو ی "نمایش پمووتی و نه کهباب" له "تلمنگ بهتاریکی نانوه" بکات. راسته بهرزانی و تالهبانی لهگهل یهکدی بهشهرهاوون و بههزاران کس گلیانیان لهدهستاده^(۲۰) و بیژلریهکی زۆری لهتاو کورد خۆیداو دۆستمانی دهروهیاندای بهریاکرد، بهلام واش نیشتا کورد لهستهلاتیان بهسهر خهلهو خاکدا لهههموو رۆژگارینکی تری میژووی سهرلهمیاندای زیاتر هیه، لههوزمیرانی ۱۹۹۱ادا زانیهکی بیانی له کاروباری ناوچهکندا، پاشنیومرۆیهک لهدهوه که لهکۆبوونهو ی چهند سهرکودهکی کورد هاووه دهروه، لیمپرسی: داخو هیچ دلهلوکئیهکی لهکشانهو ی سهریازه هاویهمانهکاندا هیه؟ نهی نهگمر ناچهتئیهکی دی بیتنه ناروه کورد پوو لهچیاکان دهکاتهوه؟ لهوهلامدا وتی:

(20) له ۱۲ی خویانی ۱۹۹۱، چاوینکوتئیکم لهگهل دیپلوماتئیک بهرتنایهیدا کرد، کۆژلوهکانی به ۱۰۰۰کس خهملاند. سهرژمیری باهرپیکرلو لهتارادا نییه، لهمنیستی لهتار فاسیونال که سهرپای مانگی تشرینی لوهمی ۱۹۹۱ی بز نامارکردن ترخانگردهبوو. ههموو کۆژلوه دههلی و سهریازییهکانی به ۶۰۰-۲۰۰۰ خهملاندبوو بهلام شهر ی قورسکو قوربانی تریش بهدوا ی لهوهامات لهتاو رنخکراونیکشدا ژماره ی کۆژلوهکان جیاولازی تبادیه. ووشیار زنجاری پارتی دیموکراتی کورستان کۆژلوهکانی به ۲۰۰۰کس مزمنهکرد کهچی سامی عبدهورهجان کهسهر لهپارتی دیموکراتی کوردستانده بهدهروپهشتی دوو ههزار کۆژلو، که زۆریهشیان پینسهرکهبوون خهملاند بهلام لهوه ی گمزور راسته ههزاران کورد له شهر ی بهرامبهربوونهو ی یکتیدا کهتا ناو سالی ۱۹۹۸ ریزه ی کیشا مرس

-تەخىر ، ھەرگىز.

سەرسامى خۇم لەۋەلەمكەى نىشاندا.

-باشە نەتېيىنى لەكارەساتەكەدا بەھىچ جۈرئەت بىرمان لەمانى خۇيان نەكرەدەو، ۋاپىدە چوو.

مردنيان بەلارە چوونە بەمەشت بىت.

بۇيەكەم چارە لەم سەندەيەى مېشۋوى كورددا، ھىزەكانى دەرەوۋە لەبرى كورد دەست لە

كاروبارى كوردستان ۋەردەن.

بەراۋېتەكانى بەشى چوارەم

مردن و چۈنە بەھەشت

* بۇچى؟ "نەو دىگەرمىيە بۇ كۈنە" چاۋپىنگەموتنىك لەگەل كاربەدسەمىنىكى كۆشكى ئىلىزىيە لەپارىس كىسورېبو لەسەر لەتاۋېرىنى، ۱۲ى تشرىنى دوۋەمى ۱۹۹۱.

* "گۈلنى تالانى مېژۋىنى" چاۋپىنگەموتنىكى ۲۸ى تشرىنى دوۋەمى ۱۹۹۲ لەگەل "دىقلىد گۈز بوت"ى كاربەدەستى ۋەزەرتى دەرەۋى كۆمۇنىلت/ لەندەن.

* "مىنەلەكان چوانى..." لە ۱۴ى تەمۋىزى ۱۹۹۱دا بە تەلەفۇن لەگەل "تالان پىزى" لەرۇما.

* "فرۇشتى فرۇگەى ھەكەر ھەتتەر"، ئىرىك رۇلىە، چاۋپىنگەموتنىكى رۇلىە لە ۱۶ حوزەمىرانى ۱۹۹۴ لەپارىس ۲۷ تشرىنى دوۋەمى ۱۹۹۱ى بالۇئىز يىنارد دورىن، لەبالۇئىزخانەى فەرمىسا لە لەندەن.

* "دەربازىۋەنەكەى گالېرىت رۇمى يەكشەممەى ئۇستىز" چاۋپىنگەموتنىكى پىتەر گالېرىت، لە ۲۹ى تەمۋىزى ۱۹۹۱دا لەۋاشنتۇن دى.سى.

* "لەخۇگۇشتىكى سىياسىيەنى ھۆكۈمەتى تۈركىيا دەپنەت" ۸ى ئابى ۱۹۹۱لە ۋاشنتۇنى دى.سى.

بەتەلەفۇن لەگەل "مورتون نەبرامو ۋىزى" ى بالۇئىزى ۋلاتە يەكگرتتۈمەكان لەئەنقەرەدا.

* "رستەى تەلىسى" چاۋپىنگەموتنىكى ۲ى تشرىنى دوۋەمى ۱۹۹۱ى "پاترىس پاولى" لە "ئىلىكى ئورسىە- بارەگەى ۋەزەرتى دەرەۋى فەرمىسا" لەپارىس.

* "ھەربەشكەرن لەناشتى ۋە ناسايىش جىھان" چاۋپىنگەموتنىكى ۲۲ى تشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱ى "تۇنگەى ئۆزچى" بالۇئىزى تۈركىيا لەبارەگەى ئاتۇ لە بىرۇكسىل.

* "دورۇخستەۋە" * سال دواتر دۋاى ۋوشىاربۈنۈۋە لەئەنجامى گېرلەنەۋى پەنابەرە "ھىوتو"ەكان، كەبەزۇرۇ بەبى رەزامەندى خۇيان لە "تەنزانىا" ۋ "زائىر"ەۋە بۇ "پۈندە"ى ۋلاتى

ئىسلى خۇيان. پىسپۇتىكى كاروبارى "پىتابىران"دا ئىمى بىرىلدى سالى ۱۹۹۱ى مۇئەسسەسە بىر تا كورد لەغىزادە بېئىلرۇنمە نەك ولىيان لىيەنن كە بېنەنەن تۇركىيە، نەمۇنەيەك بوو بۇ دەست بەمۇتاييەننى پىتابىرىتى، بىم شۇنە كۇنە ئاسايىيە كە بۇ بەشى زۇرى نىيەى دوومى سەمەى بىست نىشى پىنەكرا، واتە ئىمى بۇچوونمەى، كەكەم و زۇر، لەجەنگى جىيەنى دوومەى كاتى جەنگى سارمەى پىشتى پىنەبەسترا. لەم ماوۋەيدا پىتابىران لەولاتىكى سىنەمەدا مەلۇسەكتىكى جىيەننىان لەگەلدا دەكرا نەك لەولاتەكەى خۇياندا پىارزىزىن و يارمەتى بىرىن.

بېوانە

The New York Times, December 22, 1996.

- "بەرىنمەزايەتتەكەى بۇش جەلەسابو پىشۇش نەبوو بە پۇرۇبەك قايىل بىت". چاوپىكەوتىنىكى ۲۲ى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱ى "نۇزچىرى" كەتايىدا وتى: "نۇزال بۇ يەكەمجار يىزەكەى ناوچەى ئارامى بە -بەيكەر- راگەياندا، بەيكەر تووشى ژانەسەرەتات پەنجەى بۇ ئەرە راكېشا كە ولاتە يەكگرتوۋەكان خۇى ناخاتە ئىمى كارەى، كەتاۋى پلاننىكى سامناە و لىئە. بە تەلۋى روونىكەرمەە كە واشتۇن بىر لەكېشەنمەى سەربازەكانى دەكاتەرە نەك هۇزەكانى لەكاروبارى باكوۋى غىراقەو بەگلىنىت".

- "بېرىلر ئارەنى پەرمەتتەپ مەۋىيەكان" "مارىو بىتاتى"، پۇفەسۇرى پىۋەندىيە نىو دەمەلەتتەپەكان لەرانگۇى پارىس- سار. بېوانە وتارەكەى لە:

Washington Post April 14, 1991.

- "زۇلە بەدەز دادانى -ئەبرا مولىتۇز- خەرىكبوو لەگەل سەرىلەنى دىلۇماتى ئەمەرىكايى بۇنلۇچە سۇپرىيەكان"، چاوپىكەوتىنىكى ۲ى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱ى "مارك گروسمان" لەبالۇزخانەى ولاتە يەكگرتوۋەكان لەنەقەرەدا.

- "دەبىت تەمىشە لەجولەدا بىت"، ۸ى ئابى ۱۹۹۱ بەتەلەن لەگەل "ئەبرا مولىتۇز"دا.
- "لەچالاگىيەكانى تەبىت بە پەنابەرىيەمى بالۇزى ناگاداربو" چاوپىكەوتىنىكى ۲ى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱ى "گروسمان".

- "دان بۇ كۇتر پۇكرۇن" -ئانا دىلۋى- و-مۇلى مۇز- وەك لە Washington Post
- بۇكرۇمەرمەو لە Heral Tribune ى ۱۵ى نىسانى ۱۹۹۱دا دوپارە بۇكرۇمەرمەو
- "گرتى سەردانەكەى بەيكەر"، چاوپىكەوتىنىكى ۸ى ئابى ۱۹۹۱ى "ئەبرا مولىتۇز".

- "باشترین ۱۲ دھقیقە لەمۆژووی کاری پەنابەریدا"، وەك "لۆن كرود"ی سەرزەکی رێنخەری/ پەنابەریتی ئەلانیزخانەى ئەمەریكا ئەنەنقەردە، لە چارپێكەوتنێكى نووسەری ۳۱ تشرینی یەكەمى ۱۹۹۱ی جێنێفدا پووشى كرمەوه
- "بەكارىكى سەربازیانە ئەبێت چاره ناكۆیت"، چارپێكەوتنێكى ۲۱ی تەموزى ۱۹۹۱ی "جەین هولرد"، وەزارەتى دەرەوى كۆمۆنىلت/ لەندەن.
- بەكارهێنانی "هیركیولیس C-130" كە لەرپاڤۆرتێكى "فلیكتۆر تانەر" دا لەژێر ناوی "كارێكى بێ' هاوا و فیزیوونى وانە لێى، لە ۱۹۹۱دا" لەبلاوكرارهكانى دەرگاى راونێگارى -ئەنتىرتیک فریدریك كەنى- یۆ هیزه چەكدارهكانى وڵاتە یەكگرتووكانى كاتى "پروفايد كۆمفورت".
- "لەو هەفتە سەختە پر مەترسیانە"، چارپێكەوتنێكى ۲۸ی تشرینی دووەمى ۱۹۹۱ی لەندەنى گۆز-بوت.
- "ژمارەى مەروومكان" سەرچاوەكان راپۆرتى هەفتانەى "نەخۆشى توشەبوون و مەرگ" بەرگی ۴۰، ژمارە ۲۶ی ۵ تەموزى ۱۹۹۱ی بێكەكانى دەست بەسەر نەخۆشى گرتندا، سەبارەت بەسنوورەكانى تورکیا، سەبارەت بەژمارەكانى ئاویفراڤیش بەتەلەفۆن قسەكردن لەگەڵ U.N.H.C.R دا لەجێنێگ، ۱۴ کانوونی یەكەمى ۱۹۹۳. بەلام ئەو ژمارانەى كەزاتەر كاربان لەمۆژا دەكردو بەئاگایان دەرئەنجامە، كارێدەستێك كەنەیدەویست ناوی بەنێرت، لە سەرەتای نیساندا بەوژننامە نووسانى راگەیاندا: "وژنە هەزار كەس دەمرن و لێمەش هەر هەموومان لەو بەرپرسیارین" كارێدەستێكى نەتەوه یەكگرتووكان لەئێران، ژمارەى مردوانى وژنەى ئەوینى بە ۲۰۰۰ كەس دەرئەنجام. بەلام وەك "بێكەى دەست بەسەر نەخۆشیگرتندا CDC " رایگەیاندا، مردن لە كەم بوونەدایوو چونكە پێو مندال زوو مردن. دەشێت پێزى دەستبەردانە خێراکەى تەپلە سەوزەكان لەپووی ئێركى ئەندروستی،یەرە، كە بەداینگردن و دایمەكردنى ناوی پاك و خوێنى ئێزى سەكچوون گەرنگیان بەو بواره دا، دابنێرت.
- "ئە یەك تاكە نۆلار." چارپێكەوتنێكى ۱۰ی نیسانى ۱۹۹۱ی جەلال تالەبانى لەمەولیز.
- "ئەنانهت هیچ هەولێك ئەدەست نایا"، چارپێكەوتنێكى "دیلفید برۆدەر"ی "واشتنۆن پۆست" International Herald Tribune ۱۰ی نیسانى ۱۹۹۱.

- "واشینتان لەسەرکەوتەکانی و گەڕانەمووی بۆ ولات" لەروتاریکی ویلیام سەفاری "نیویۆرک تایمەس" دا، لە International Herald Tribune ی ۲ی نیسانی ۱۹۹۱دا.
- "کاربەدەستانی بەریتانیاش ... لەو برۆایەشدا نەبوون"، چاپێکەوتنێکی ۲۳ی تەموزی ۱۹۹۱ی چەمەند دێپلۆماتیکێ بەریتانیایی - کەمیاندەویست ناویان بێنری- لەمزارەتی دەرەوێ کۆمەنۆلیت.
- "گاتیک کەوتە چاپۆگێرانیکی"، چاپێکەوتنێکی ۲۱ی کانوونی یەکەمی ۱۹۹۰ ی کاربەدەستیگە کە نەیدەویست ناوی بێنریت.
- "سیاسەت گۆڕین بۆ حکومەتەکلان گاریکی و ئاسان نییە" چاپێکەوتنێکی ۱۹ی کانوونی یەکەمی ۱۹۹۱هەگەل "ریشارد هاس" دا لە "واشینتۆن دی. سی. دا، پینچ سال دواتر کەماس لەحکومەتدا نەمابوو، لە ۲۰ی کانوونی یەکەمی ۱۹۹۶داو لە چاپێکەوتنێکی دی و واشنتۆن دی. سی. دا، بەشەرەزارییەو وتی: "من کاتیک کورد پەنای بۆ شاخەکلان دەبرد، هانی بەرێوەبەرەیتیم دەدا بەکشیته دواوەو بیرم لەچارەسەرنکی سیاسیانە بۆ ئەو کارانە نەدەکردەووە کەلەدوای نازاندکردنی کۆیت لەناو عێراقدا پووبەداو کەبەریاکرینی راپەرینی کوردیش دوورنەبوو، هەلەو سەنەکووتووویوم.
- "کۆردەکلان دێبوو پێش ئەمووی راپەرین دەستپێکەن" چاپێکەوتنێکی ۲۸ی تەموزی ۱۹۹۱هە لەمزارەتی دەرەو لەواشینتۆن دی. سی. لەگەل کاربەدەستیکی بیروکراتیدا کە داواکرد ناوی نەبریت.
- "لوژمانیکێ دێ پر لەقین" چاپێکەوتنێکی ۲۸ی تەموزی ۱۹۹۱ هە لەواشینتۆن دی. سی. لەگەل "فییبی مار" دا.
- "لەبوارێکی تەسکدا قەتەیس مایەو" لەروتاریکی "دیاری موری" واشنتۆن پۆستدا کەتیایدا دەلیت: بیریارە کە پایزی ۱۹۹۱دا درابوو، ووتارەکە لە ۱۵ی نیسانی ۱۹۹۱دا لە International Harold Tribune دا موبارە پۆوکراوەتەو.
- "لەگەر پرسبازی ناگامی ... لەبەیکەر بکەیت" لەچاپێکەوتنی دێپلۆماتیکێ پایەبەریزی ولاتە یەکلگرتووکلان، کەزۆر لە بەیکەرەووە نزیک بوو بەمەرجی ناو نەبردنی کەوتە قەسەکردن
- "۱۰ هەزار کەس بەکوشت بەدات" سەرئەنجام تەنیا ۲۸ سەربازی هاوێپەمانان لەشەرەکەدا کوژران، ئەویش بەقەسە ژەنەرال "نیچ نورمان چوارسکۆل" کە لەکتێبەکەدا " I doesn't Take a Hero - کارەکە پێویستی بەپانەوانیک نییە" نیویۆرک و لەندەن

۱۹۹۲ لاپەرە ۵۴۶. بەلەم "تیودور دراپەر" لە گوردەتی کتێبەکانی نیویۆرکدا - The New York Review of Book - لە ۲۰ کانوونی دووەمی ۱۹۹۲، لاپەرە ۴۲، دەفئەتی گۆزداوێنی ولاتە یەكگرتووەكان ۱۴۸ كەس بوون لەوانە ۲۸ یان بەر گولەیی خۆیان كەوتوون. Friendly fire.

• "سەرەداوی چەند رسواییەکی ئەینێ..." ئازائەسی نیوئەمۆلەتی ووزەیی نەمۆوی لە ۱۲ی شوباتی ۱۹۹۶، رایگەیاندا کە زیاد لەدوانزە کۆمپانیای نەمۆویا لەنێو خۆیاندا پێشبرکێنی چەك دااینگردنیان بۆ عێراق دەکرد، کە رەنگە نەو چەکانە لەجەنگی ۱۹۹۱دا لەدژی خۆراوا بەکارهێنرابێن. ئەم رایگەیانەش ھەریش راپۆرتەکی "سکۆت" بوو "بەنەقەست نەچوو بۆوەسەر راپۆرتەکی" لەنێشەکانی حکومەتی بەریتانیا دەوا کەداوی کۆتایەتیی شەڕی ئێران عێراق پەرلەمانی خۆیان لەفرۆشتنی چەك بەعێراق ناگادار نەکرد، ئەویش لەوتەرسەیی نەوێک نەم چەك فرۆشتنە لە "پۆلی سیاسییەووە لەبار نەبێت". بەھەمان شێوە سالی ۱۹۹۲ دەزگای لێکۆڵینەووی ووزم و بازرگانی بەشە کۆمیتەیی چاودێری لەشایەتی ئەو کاربەدەستەکانی پەرێوەبەراییەتی کەلە سیاسەتی ئەمەریکای بەرامبەر بە عێراق وورد دەبوونەو، لە ۸ی ئازاری ۱۹۹۲، "دی نیویۆرک تایمز" لەزمانی "گاری میلیۆن"ی پەرێوەبەری پەرێوەیی دەست بەسەر چەکی نۆتۆمی ویسکۆنسەدا بوو" وتی: "لەنێوان ۱۹۸۵ و ۱۹۹۰ دەزگای بازرگانی ولاتە یەكگرتووەكان بیریاری پێدان بەئاردنی كەرسە هێجگار ستراتێژیەكانی بۆ عێراق دا کە بایس ۱۵۰ بلیۆن دۆلار دەبوو". زۆر ئەو كەرسەسانەش یەكسەر بران بۆ شوێنی سووتەگرانی چەکی نۆتۆمی و کیمیای و موشەك. ئەم زانیاریانە ھەمووی لە Middle East International No.520 ی ۱ ئازاری ۱۹۹۶مە وەرگیراون.

* "سەرچاویەکی باوەڕپێکراوی بانگی ئاوەندێ عێراق". گۆردیکی ئاسراوی دوورخراوە کە پێنومندی چاکی بەو بانکەو ھەبە، لەچاوپێکەوتنێکی ۲۵ی ئەیلوولی ۱۹۸۸ لەپاریس ئەم زانیاریانەیی بەو مەرجە بەنۆسەر دایە کە ئاوی نەبرێت.

* "گرێلەر بۆ ئەورووپاییەکان زۆر دەفئەت" کاربەدەستێکی وەزارەتی دەرەوێ نەمەریکا کە لەھەشتاکاندا لەناوچەیی کەنداو کاریکردووە، لە ۲۱ی کانوونی یەكەمی ۱۹۹۱دا بەو مەرجە چاوپێکەوتنی لەگەڵدا کەردم کەئای نەهێنم.

* "عێراقی کەردۆتە غولبەیی سوپایەکی یەك ملیۆن کەس"، چوارتەسکۆڵ لە کتێبەکیدە "کارەکە پێنویستی بەپاڵەوانێکە نییە" پێشتەر ئاوی سەرچاوەکە براوە.

* NEA - بەشى خۆزەلەتلىك نىزىك واى ئىكرابوو دەمى بۇ ھەلەنە ھىنرەتتە ۋە" لە چاپىنكىمىرتىنكى ۲۲ى كانونى يەكەمى ۱۹۹۲دا لەواشتىتۇن دى.سى. لەگەل كارىبە دەستىكى NEA دا بىو مەرچە قىسەى كىرد كەتەوى نەبىرت.

* "نېمە ھەر بە پىنى بۇچۇرۇن ۋە ھەلەلەپىنى خۇمان كارماندەگەر" لە كىتەبەكى "رۇبەرت دى كاپلان": The Arabists: The Remance of an American Elite, New York, 1922, p.27.
* "غرابوۋە سەرئاشانى خانەنشىنكى شارەزەى باروۋۇخى كورد" "ولىام نىگلتون" لە ۲ى كانونى دوومى ۱۹۹۲دا لەقىيەنا.

* "نەۋىيە ھەرچە يەكى بۇ نېمە نەبۇۋە" لە ۱۵ى نېسانى ۱۹۹۱. International Herald Tribune
* "ۋەزەرتى دىرەۋى نەمەرىكاۋ جەلال تالەبانى" چاپىنكىمىرتىنكى دىپلۇماتىكى "بەشى خۆزەلەتلىك نىزىك - NEA" لە ۲۱ى كانونى يەكەمى ۱۹۹۲دا لە واشىتۇن دى سى بەمەرىكە ناۋى نەبىرت قىسەى كىرد.

* "بۇوايان بەۋ پىرۇپاگەلدەنەش.... كەھەرمانىكى سەرۇكاپەتى...." لەگەلگۈزەكى تەلەفۇنى لەگەل شىبلى مەلات - پىرۇفېسۇر لە Soas قۇتايغانى تۇرۇنەۋەى خۆزەلەتلىك ۋەمەرىكى، School of Oriental and African Studies.
لە ۱۵ى شۇباتى ۱۹۹۵دا لەلەندەن.

* "پىرسىلەرگەتتە ۋەۋەلەكەنى سەرۇكاپان باشەر ھەلدەگەرت" گەلگۈزەكى "كايا تۇپىرى" ۳۰ى كانونى دوومى ۱۹۹۱دا لەلەندەن.
* "سى سەد تا چۈرەسەد لاپەرم لەبەسەرھەت.. غۇنىدۇلەۋە" چاپىنكىمىرتىنكى "تورۇكوت نۇزال" لەكۈشكى سەرۇكاپەتى لەلەندەن، ۳۰ى كانونى دوومى ۱۹۹۲دا.

* "لەۋ شتەندى كەمەن ھېشتا پىرم ئېنەكەردەۋەتەۋە" گەلگۈزەكى تەلەفۇنى لەگەل كامەران قەرداخى دا، ۲ى شۇباتى ۱۹۹۴ لەلەندەن.

* "شەندار كەچاۋى بەتەلەبانى ۋە ئۇنەزەرى بەرزانى لەلەندەن، مۇھسىن دۇمەى كەۋت" گەلگۈزەكى تەلەفۇنى لەگەل شەندەر، ۱۵ تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱ نەستەنبول.

* "تەكايە، تەكايە، تەكايە" چاپىنكىمىرتىنكى كامەران قەرداخى، ۲۹ى تىشرىنى دوومى ۱۹۹۱، لەلەندەن.

* "لەۋسا سۇپاى عىزاق ھەلەدەگۈتايە سەر.." چاپىنكىمىرتىنكى لەگەل "پات تىموس" ى جىگىرى سەرۇكى كاروبار لە بانۇنەخانەى ۋەتەنە كەگەرتتەۋەكان لە ۱۴ى نېسانى ۱۹۹۱. ەمان.

* "پندمگانی و دهمپرسی بچی وام نهاتی؟"، چاپینکورتینگی ئمبراسو فیتز. ۸ یایی ۱۹۹۱.

* "کەمەگە مەجار گوردو تۆرک کۆیۆنەو، دوایی تالەبانی وتی" دیارترین سەرنەجام - نەرموو - کە تۆرکیا وازی لەمەرمەستیکردنی پەیداکردنی پێوەندی راستەوخۆی لایەنی کوردی و وڵاتە یەمگرتووەکان هێنا. برۆنە کتێبەکی "میخائیل نیم گونتر" The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope New York 1992 p.51.

هەرمەما ئۆزجیری لە چاپینکورتنی ۲۲ ی تشرینی یەگەمی ۱۹۹۱ یدا، گێنابوو یەو: دەرگای ژمەرانی تۆرک لە بۆچوونەیاندا، کە پاشماوەکی سوپای عێراق دەتوانێت کوردەکان کەتەنیا چەکی سوکیان هەبوو، بۆشکێنێت راستبوو، بەلام ئەک "بەیک لیوا زینپۆش" وەک حسابیان کردبوو.

* "ئەم هەوالە ئۆنیانەیلان بەئەندازاریکی کوردی ئەمەریکایی گەیاندا"، لە چاپینکورتینگی "پیتەر گالبرایت" ی ۳۰ حوزەیرانی ۱۹۹۳ لە ئەزەربەج.

* "رێپەرە چۆقەر ... لەبەلێنەگە ی خۆی پاشگەزبۆو"، چاپینکورتینگی "کەندان نەزانی" سەرۆکی ئینستیتیوتی کوردی پاریس، لە ۱۸ شوباتی ۱۹۹۴ دا.

"نەزان" لەکۆیۆنەمەگانی وەزارەتی دەرەو دا.

* "بەر لەزنگارکردنی کۆیت هەر بێانۆیەک لەئاراد بویوتا" گەتوگۆیەکی تەلەفونییە لەگەڵ زالووی خالید زادە لەولشتۆن دی. سی رۆژی ۲۱ ی کانونی یەگەمی ۱۹۹۳ دا کەمەلێت: لەشایەتیدانەکی "جون کیلی" بەردەم لێژنەی پێوەندیەکانی دەرەوی ئەنجومەنی پێرانی ئەمەریکای ۲۱ ی تشرینی دووەمی ۱۹۹۱ ی تاییبەت بەلێکۆلێنەوی کەسایەتی، پێش دامەزراندنی بە بالۆز لە لێلندا، سەرەتا کیلی سووربوو لەسەر ئەوەی کەمەزارەتی دەرەو بەهێنێت پێشوازی لەئۆنێری کوردەکان کردبوو، بەلام کەسیانلێر "کە ی بۆن پیل" و "تالان گرانستون" پێیان لەسەر پرسیارلێکردنی داگرت، ئاچار بوو کە بێت: کوردەکان لە ۲۱ ی نیساندا، ئەک پێشتر لەمەزارەتی دەرەو پێشوازیان لێکرا. بۆ زیاتر زانیاری سەبارەت بە سیاسەتی وەزارەتی دەرەو بڕوانە

Civil War in Iraq "لەپاڤۆرتی کۆمیتەی پێوەندیەکانی دەرەوی ئەنجومەنی پێرانی ئەمەریکا دا

* "سیاسەتەگەمان لاڤردنی سەدام حەسینە ئەک رێژمەکی" بڕوانە سەرچاوەی پێشوو Civil war in Iraq

* "هەریریان لە ٥٠ - ١٠٠ هەزار کەسیک گەڕێنوو" لەچاوپێشکەوتنی کاربەدەستێکی "بەشی خۆڕەلاتی نزیک - NEA" لەواشنتۆن دی. سی، ٢٨ی تەموزی ١٩٩١، بەمەرجیک قسەیکرد کەتای نەمیتریت.

* "هەر هێچمان لەبارەی رووداوێکەوه ئەدەزانی" لەچاوپێشکەوتنی کاربەدەستێکی "بەشی خۆڕەلاتی نزیک - NEA" لەواشنتۆن دی. سی، ٢٢ی کانونی یەکەمی ١٩٩٢، بەمەرجی ناوەبەردنی قسەیکرد.

* "ئێپرساوانی سوودییه پێشنیاریانکرد" سەرچاوەی پێشوتەر "Civil War in Iraq".
* "ئیتێر پێویست ناکات ئەموزیاتر بعمێنێهوه" گەلتوگۆزێکی تەلەفونی لەگەڵ کامەرانی قەرەداخی، ٨ی شوباتی ١٩٩٤.

* "نێهە هەرگیز هێچ بە ئێنیکمان پەم خەلکە ئەداوه" بێوانە دیفرووی و مووری: International Herald Tribune April 15 1991.

* "گۆیوونەوهکە سەفوانی ٢٢ مارت..." بێوانە سەرچاوەیەکی پێشوتەر "کارەکه پێویستی بە پالەوانێک نییه" کە پێشتر ناوی هینراوه.

* "دەتوانم بلێم..." بەیکەر لە پرۆگرامی "چاوت بەرژێتنامە نووسان بکەریت"، ١٧ی ئازاری ١٩٩١، رۆژی دواتریش لە پرۆژنامەکاندا بۆکرایهوه.

* "هێچ شتێکی سەدام حەسینیان پێ باش نییه": جۆزێف فیچەر کە International Herald Tribune March 27/1991 بۆکراوهتەوه.

* "گەڕێنەوی قوتوی باندۆره..." - کریستین مۆس هیلمز- کە International Herald Tribune March 20, 1991 بۆکراوهتەوه.

* "بێ پێچووپکا وێستمان چاوهێنی کۆتایی شەڕی ناوخوا بکەین" بێوانە دیفرووی و مووری International Herald Tribune April 15, 1991 بۆکراوهتەوه.

* "ئەو شەوه ئەنگوسته چاوه..." قسەی بێرانیی و تالەبانییه سەبارەت بە هەرسەکه. نیسانی ١٩٩١ کوردستانی عێراق.

* "سەرگۆزەشتمەکی گەنگ ساجێلێزان"، چاوپێشکەوتنی "گەنگ"ی ١٩ی نیسانی ١٩٩١، لەرانییه.

* "پۆله کە ئەرە مانی کۆڕه؟"، چاوپێشکەوتنی "کەندەل ئەزان". پاریس.

* "دەکریت بلێن ئەر هەموو مردن و دەردی سەریانە ئی دەهێنا..." چاوپێشکەوتنی تالەبانی. ٢٩ی نیسانی ١٩٩١. رانییه، کوردستانی عێراق.

*"دوای گهراڼه بؤ واشتقون دميانويست..." چاپينگه وتلنيکي "تون کرؤم" ۳۱ ی تشرين يکه می ۱۹۹۱. جنيف.

*"جا نيوه ننگر بتوانن وا لغيراقييه کان بگن پنی چوونه دهوکتان بدن". چاپينگه وني "کمی". پاریس، ۱۰ کانونی يکه می ۱۹۹۱.

*"بدهست سياسته تيگه داماوه بفرؤه بردنيکی بفردهوامو هميشه يی دهوی" چاپينگه وتلنيکی ۲۲ ی کانونی يکه می ۱۹۹۳ یی کاربه دهستنيکی بهشی خوره لاتي نزیک NEA، لواشتقون دی سی، به ممرجي ناو نهينانی قسه يکرد.

*"له چل سالی رابردوی ... هه مان سه چاره ی پيشوو.

*"باشه نه تبيني..." چاپينگه وتلنيکی ۲۲ ی حوزه يرانی ۱۹۹۱ ی ديپلوماتيکی نهمريکايه، تکی تاو نمبردن کرد، عيراق، زاخو.

*"هه ملاندنه کان زيباری و سامی عهبدولرهمان کردويانه چاپينگه وتنی ۱۰ او ۱۱ ی شوباتی ۱۹۹۶ له گيل زيباری و سامی عهبدولرهمان، له سه لاهه دين.

کیمیایەکی کۆن - یان زێڕ بە نالی ناسن بوون

سالی ١٩٩٢ وێنەی چەند ناو دارنکی ئەم سەدەیە کێشە نەتەوێی کورد، کە شانازیان پێوە دەکرا، لەشاری سڵێمانیدا بەدیوارنکی بەرزێ پووو شەقامێکی بازنەییەوه هەناسرا بوون، وێنەی بەشێک لەو شەمیدە شکۆدارانەبوون کە لەشەڕەکانی ناوچەکەدا ببوونە قوربانی کێشە کوردستان، لەگەڵ وێنەی هەندێ پێشەوای سیاسەتەمداری بەدەختی نەتەوێکیان، کەبەهۆی بەشداریانەوه لەبزووتنەوەکانی ئێران، عێراق، تورکیا، یەو ناگامە گەشتبوون، هیوایان تێدابوو کاتی گێانەبەخشینی پۆستەلەکانی هەر لەپێندابوو. ئەم جۆرە پێشانگایە لاساییکردنەوەیەکی پڕۆژە بێگیاڵەکی ئەو بەهەزاران وێنەیە سەدام حەسین بوو کەبەهەمەجۆر جەل و بەرگەوه، لەشێوەی بۆکوکرابوودا بۆ چەندین سال بەدیوارەکانی سەرئاسەری عێراقەوه بە جۆرنکی وا لکێنرابوون کە کەس نەتوانێت شتێک بکات و چاوی لێیان نەبێت یان هەر هێچ نەبێت خۆی لێیان بپارێزێت، هەر هەمووشی وێنەی زەیتی و بریقەمداری هونەری بازگاکانەیی هێچ و پووجی گۆشەرەکاربوو. بەلام وێنە کوردییەکان زۆر ئاسایی و بەشێک لەکۆنە نەرتەکی جیهانی سێنەمی پیش سەردەمی وێنە پەنگاو پەنگە هونەرییەکان و ھاتنەکایە پڕویاگەندە تەلەزویزییەکان بوون.

بەم بەخۆپای دلبەربردو خۆشکردنە بەم شێوە سەیرە، بەمانەوئ و نەمانەوئ تیشکیکەمان بۆدەخاتە سەر دەستەلاتە تاتەواوە لەپەڕدو گرنگترەکیان، بەلام گرنگ نەبوو لە بیرەوهی کوردیدا یەگەمجارە لەشوێنێکدا سەربەستیانە یادی سەرکردە بەدەختەکانیان بکەنەوه. ھەستبەکن نەتەوێکیان ئەو سنوورە دەستکردانەیان شکاندووە کە حکومەتەکانی ناوچەکە سەپاندبوون، ناو دار و ایان ھەبە دوور لەوناوچانە چاویان تیا ھەڵنەناو و بەچالاکێ واره خەریکبوون، کەھەندێ جار سەرئەو زەلێزەکانی دنیایان بەلای خۆیاندا پێڕاگێشاو، نەگەرچی ئەوان ھەمیشە خۆیان لەھەمووی گێلکردووە گەر نیووە دەرفەتیکیشی بۆیان تێدابوایە ھەربە پشتگوێخراو دەیان ھێشتووە. بەلام نیست سەیرەکە لەو دەایە ئەم وێنانەیی بەمجۆرە لەشوێنێکی

واگشتیدا دائىرائىڭ، چاڭگەي پارىژىڭا يىگىرەنە كەي بۇ ئىمى خۇزىنا واپايانە كە كىرىۋاتىدە ئىمىزىڭى
ۋالغ.

ۋىنەي: "شىنخ سەئىد" كەپىيائىڭى ئايىنى ۋ سىرگىردەي شۇپشىڭى گىورت تەمەنى
جىياخۋازى توركىيا بۈۈم سالى ۱۹۲۵ كۆتايى پىنھاتوۋ، "قازى مەمەد" كە نەمىشپان
سىرگىردەيى ئايىنى بۈۈم "مەمەد ھەزا پەلەمى" شاي ئىزان، لىسەر دىمەزلىنىڭى كۆمارە
تەمەنگۈرتەكەي "مەھاباد" لىسەندەي دا، "ھەبىدوللەھمان قاسىمۇ" ئىزان كە سالى ۱۹۸۹
پۇلىسى نەينى كۆمارى ئىسلامى لەشارى ئىمەنا تىزۋىيانكرد، "مەلا مستەھلى بەرزانى" كەپالى
بەسىر ھەرسىڭىياندا كىشاپو، نىو سەدەي ژىيانى تىكەل بە كىشە نەتەۋمىيە يەك لىدوۋى
يەكەكانى كورد بېۈۈ، بەرزانى، نەگىرچى ھەلەي زۆرى ھەبۈ، بەلام لىتاۋ پىزىلىڭىرەۋەكاندا
شايانى ئىم شۇيىنە دىيارەبۈۈ.

لىتاۋ ھەمۈ شەھىدە پالەۋانەكانىياندا تەمىنا ۋىنەي بەرزانى لىمەمۈ شۇيىنە
بەرچاۋەكەت، ھەر لەمانى كوردە ئاسايىيەكانى ئاۋ توركىيا يان ئازەربەيجانەۋە بېگىرە تا ئەكاتە.
دامو دىزىڭاي رۇژنامە نوۋسە بەناۋىانگەكانى ۋاشىنتۇن، ژىيانى دوروۋىرلىڭى بەرزانى بېۈۈ
ئەلمسانو كورد شانازى بە چاپۋىكىتى ۋ ھەلمەتە كەم ھاۋىتكانى شەپكردەنەكانىيەۋە ئەكرىدو تا
ئەپان سالى ۋەك باۋەرىڭى نەمىرى نەتەۋەپپان، لەھەركۈي بۇئانايە بەسەدان چار بۇ يەكترىان
دەگىرپايەۋە. بەرزانى ھەرجى سەرىكى سىرگىردەيەتى، كەبەدەستەپپاننى ھەست بەگۈنپايەلىتى
خەلگەكەيە بەرەنەيەك بەدەپپىنابۈۈ كە بەئۇن ۋ پىاۋىانەۋە دەست لەمەمۈ كارىڭى خۇيان
ھەلبىگۈن ۋ بەدۈيەگۈن، تەنەت لەر شتەنەشدا كە ھىنانەدەپپان مەھانىيىت.

لەكاتى بالادەستى خۇيدا، جەنگاۋەرى بىئەۋادى عەشەرتەكانى لەگىل ھەزراۋان پىزىشەۋ
ئەندازىارو مامۇستاق پۇلىس، كەژىيانى شارامى شارايان بە ئەشكەنچەيەتى خەباتى ئاۋ چىا
گۇزىبۇۋە، يەكخەست، بەلام ۋاش دەبۈا يەككىنە لەبىرىرەكانى عەشەرتە ۋ ھىزە سىياسىيە
تەمەزەكانى خۇيدا بۈايە، جاشەكانىش كەبەردەۋام ۋىستۈيانە تۇلەي كۈنە قىن ۋ ئوژمەپپان
بەچەك ھەلگىرتەن ۋ پارەي مېرى ۋ چۈۈنەپانى ئوئى بىكەنەۋە. لە لايمەكى تىرەشەۋە بەلاي كەمەۋە
خۇسەپپىننىكى كەم سەۋادى قىچ ۋ ۋەستارو نەچەۋەۋە ۋابۈۈ كە ھەرىگىز پىشى ئەدەدە ئىم
كوردەنەي لەمخۇي رۇشنىپىرتىرۈۈن بەشەدلى دەستەلەندەرتى بىكەن، باۋەرى ساۋىلەنەشى
بەمىزە مېانىيەكان ۋاى لىكەربۈۈ كۆ لەدانەۋەي كوردە ئىزانىيەكان بەرۋىنە ئوژمەكەپان
نەكاتەۋە كارەساتى گەۋرە بۇ كورد بىيىنەكەيەۋە، نەم ئاكۇزىيانە ھەندى لە دىلەقنىتى ئەم
پىاۋەي دەردەخەست، كەژىيانى لاۋىتى لە دونىايەكى بىي ياساۋ پۇلىسدا بەسەرىدو ئەمجا

بەرمبەرە پۈۈمۈ ھىزە پۇلىسى و داپلۇسىنەرمەكانى ھۆكۈمەتە نىۋەندىيەكان بۆۈمۈ. دوتىرىش ۈك سىرگىرىيەكى كامەل ھەلسۈكەۋىتى لەگەندە كىردىن. لەمبارىدودا ۈك ەمىشايەمۈ ەرمبەرەگ بىرىدە كىردەۈ، كەمەمۈ ھىۋايەكى پوۋخاندنى ھۆكۈمەتە ئاۋەندەكانە، چۈنگە ۈك سىرۋىتىكى كۈنى چىيەيەكان پارىژگارنىتى ئەم سىۋورەى بۇ ئەدەكرا كەبۇى دىارىدەكرا، ھەرنەۋش زىياتىر كىارى لەمبەرزانى كىردىۋو كەۈك نىشە ئارامو پىڭخراۋەكانى دى ھەر بىزۋىتەۋەيەكى ئازادىخۋازانەى ئەتەۋەيى پىۋىسىتتى، شىتەكە بەمباش بەگرايە بەرزانى دەۋوۋە سىرۋەرى كوردىسقان و بەسەرگىردى سۋاپەكى مۇدىرن لەقەلم دەدراۋ، بە بەناۋىانگىرتىن سىرگىردى كورد "سەلەدەن" كەسەرگىردى لەشكىرىكى ئىسلام بوۋ خاجدارەكانى شىكاند بەراۋرد دەكرا، خۇ ئەگەر نىشەكەش خىراپ بىكۈتايەتەۋە ئەۋا بەجۇرىكى ۋاى لىدەھات كەتەنەت يەكىنە لەكۈرەكانى خۇى گومانىكىات و بىرسىت و بزانىت باۋكى ئەم قوربانانەى لەھىزى ەمىشايەركان و تەناتە ئەۋانەى خۇشى دەيدات بەراستى بۇ ھىنانەدى ئامانچە ئەتەۋەيە راگەيمەنۋەكانىتى. باسكارانى كوردو بىانى كە لەمبەرزانىۋان دەكۋلىيەۋە دەگەيشقەنە بىۋايەكى ۋا كەدۋە ئاۋەندىيەكە لە بىزۋىتەۋەى ئەتەۋايەتى كورددا بەدىيىكىرت، ئوۋسەرەك دەلىت: "خەمباتى ئەتەۋەى كورد بەدىرئىۋاى سىمەى بىست ھەر لەنئىۋان كوردو دەستەلاتدە ئاكوردەكاندا ئەۋوۋە، بەلگۈ لەنئىۋان چەمكى ەمىشايەريانەۋ ھۆكۈمەتە مۇدىرنەكاندا، ژيانى تۈندۈرۈمۈ ژيانى پوۋ لەرۋىشنىرىتى، (ژيانى ئەم خەلگە چىيائىانەى پىنيان ئاگەيت و ئەۋانەى لە پانتاييەكاندا دەژىن و ملدەرن) ئەمبۇرە ئارىكىيە بۇتەۋەى پىرتىۋونى بىزۋىتەۋەى ئەتەۋايەتى كورد"، كەتائىستاش بەشىۋەى جۇراۋ جۇر زىياتىر ھەر پىرتىۋە.

مەلا مستەلەى بەرزانى سالى ۱۹۰۱ى زايىنى ھاتۋتە ئونىۋاۋە، سىرەتاي بىرگىردنەۋەى؛ تاييەتەندىتى ھەردوۋخىزانەكى، چ ۈك ئاغوا مۈلكدارى ئوكتەۋو چ ۈك لايەنى گىيانى شىخانى ئاين پىروم كارايان تىكرىدېۋو، كەبجۈۋتە سىرچاۋەى زۇربەى ئەم ھىزانەن كەبەسىر دەرمۈۋى شارمەكانى كوردستاندا زالبون. سالى ۱۹۷۹ بەدەم ئەشكەنچەيەكى دەروۋنى زۇرمۈۋە كۇچى دۋايىكىرد. ئەۋەندەى ھىز خىپ كىردىۋوۋ سىۋورى بىزۋىتەۋە ئەتەۋايەتتەيەكەشى ۋا پىشخىستېۋو كەلەۋا ئەم ھۆكۈمەتە دېندەۋ خۈننېرۋە بىشەرمانەدا، تۋاناي بەرگىرىكردن و مانى ھەيىت. كەشم خەرىكىۋو ھەراش دەۋوۋ بەرزانييەكان بەۋە ناسرابۋون كەلەھەمۈۋ ئەۋانەى دى دىلەرتېرن، ەمىشەرتىكى پىچۈكى ەژلى ۷۵۰مال، ۈك خىزانىكە لەسەر پارچە زەۋىيەكى چەپەكى ئاۋ چىيكانى ئىۋىپىرى باكۋورى خاكىكە بىلۋىبۋىتەۋە كە بەمىزىلى بوۋىيان لەچارە ئوۋسرابۋو، لەسەردەمى عوسماننىكانىشدا ئاۋىيان بەۋە دەرگىرېۋو كە سىل لە سەروخۋان

ناگه نيموم "تاوبانگه كشيان له جوري شه گردنگه مانهوه هاتبو" نعریش بهموی نو دهسته لاته و ده ميراتگرنگی سرگردایمینی لایینی تهریقعی نقشه بندی لهنا و دهری شه سولیه لیسلا مگاندا بزیان مابؤوه.

نومسا هیشتا خهله پهره ندیوون و گهرمیان و کونستانیان دهکرد، "بهرزان" یش "شارزچکه یهکی پچوکی بادینان یوو که لیمپراتوریستی عوسمانی له چیاکانی همکاری جوئگه ره ی عیراق و تورکیای شه مژدا بؤی پام نه گرابوو، چمقی شر پهره ندانه بویه بهکومه لگه یهکی سهیرو خامنی بره یهکی باشی واکه بؤ پهره سمندن نه ملووا، چوتیارو موسولمان و دیانی پهناهنده یان تیدابوو که سهریه هیچ عهشهرتیک نه بوون. عوسمانییهکان بهموی نو مله ندان و بهرودا وهستانه وه یاخیمو نانه مانهوه باپیرو باوک و برایهکی مهلا مستطایان له سیداره دا، مهلا مستطایانازی بهرودا دهکرد که به شجره خوری له بهندیخانه دابووه، بهراستی ش نو هر نؤ مانگان بویه که دیکی و چند نه دمانیکی تری خیزانه کیان له موسل بهندکرابوون. ده برا پچوکی لهنا و کومه لگه یهکی دهره بگاندا که سردرلرتی خیزان تیاپدا هره بهینت بؤ به ته ممتترین نیرینه یان بیت رنگه ی بوونه سردرلرتی لینگرابوو.

مهلا مستطایان که "مهلا" که ی (هیچ پیوه ندییهکی بهمه لایه تیی تاینیه وه نییه) پهروم ده ی دهستی "شیخ نه حمده" ی برای بویه، که ۱۲ سال لهو گهره تر و زوری شی کار تیکردبوو. لهنا و هرستی سده ی نؤزه یه مدها، باپیریان که لهرتی تهریقعی نقشه بندییه وه کؤنلیدر لاییه تی بهرزان خستبووه سر نه خهشهر نو بؤشاییه ی پیوپکردوه که عوسمانییهکان پهروخانندی مینشیننه کوردییهکان هینا بویانه مایه وه. شیخ نه حمده نه گهرچی بره یای کؤنیشی نه بوو بیت بهلام هر پزیی سرگردیهکی لایینی لینگرابوه، لهسر پارزنگاریکردنی سروشتیش سوربووه و نه پیوستوو بهرانییهکان پاره که ی و بهرانه کیوی و ناسه بکه و فرمانیشی پیکردوون که دهرنمبونه، نه وهش گهرانه وه بؤ پیش لیسلا، دوزمهکانیشی پهریاگه منده ی نه وه یان بؤ دهکرد که وقاری نویژی ههینی بهناوی خویه وه و لهبری پوو له "مهکه" کرون پوو له بهرزان دهکهن، فرمانی بهوانهش دهکرد که لهسر پی و شوینی دهریشتن گوشتی بهرلر بخوون و شرییش بخوونه، نازادی سیکشیشی بهلاوه ناسایی بویه. جا نهوانه راستبووین یان برؤ رولیان لهنا و ناگه راندن و له نیوه دهرچوونیا هه بووه. که مهلا مستطایان خیزانه مایدا ناوی دهرکرد، له هزوری شیخ نه حمده دا بهر بهری پزیموه هر به پیوه دهره ستا، پیشی لهسر نه وه داده گرت که بهینت لهسر خوان پیش هه موو کهس خزمه تی نو بکرت.

خیزانی شیخ که محمد خویان و دادمناس که میچه پسرستانیک پسرستان، گهلیک له کوردگانیش پینان و ابوو لمکاتی تمگانهدا دهسیتیکی نهینی یاریده‌دمری بمرزانییه‌کانه، رهنه کمی زمو و زاریان و بی پیتی خاکه‌کشیان وای کردینت که له‌شیردا زور به‌تنگ زهرمو زیافهوه نم، کوردپش پندی وایان همیه که‌دهلنت: "شیر له‌تالی باشتره" و "برخی نیر بو سریرینه". بمرزانییه‌کان لمکاتی شیردا دیسپلینیکی بیهاوتایان همیه، یه‌گگرتنه‌وی ناین و دهسته‌ل‌تاریتی دونیایان سرکردایه‌تیه‌کی سرگموتوی وای لا برجه‌ستمکوردون که هیند ملکه‌چی شیخه‌کانیان بن، تمنانت لای نمو بیانیه‌ی ده‌چونه تاربان دهیان وت، پی‌اوانی عمشره‌تی بمرزان هر گدلوای خو به‌گوشدانیان لیکرا نیتر بی‌نه‌وی له‌موکه‌ی پیرسن خوی بو ده‌گوتن.

مه‌لا مستفا کورتیا‌یه‌کی تیکسمرای به‌هل‌په‌بوو، له‌شینی به‌تولای وای همبوو به‌رگی زور شتی ده‌گرت، بری پور چاوه پشه تیرگانی به‌جور‌نکبون پیزی به‌سر به‌رام‌به‌رکه‌یدا ده‌سه‌پاند، که‌سایه‌تیه‌کی هیند به‌میزیشی همبوو که کورده‌کان چمند لئی دور‌بو‌نویا‌یه هه‌ستیان به‌کار‌تیکردنه‌کی ده‌کرد. سر‌کردیه‌کی نزیک له‌ بمرزانی خوزه‌وه ده‌یوت: "له‌دامانی خیزانه‌کی بمرزانی هه‌ریه‌کو خوی به‌میرنه‌ک دانه‌ی" که‌هل‌س و کمو‌ی بمرزانی بیر ده‌گرتنه‌وو ده‌یان‌گیزایه‌وه بو سالانی زوی بمرزان، ده‌یوت: "له‌و شاخ و بن دار‌به‌یروانه‌دا ده‌گرت پینش‌بینی هه‌موو شتیکه بکیمت و خه‌یال و خه‌ونی دور له‌والیمیش بیینی" به‌لام زوژیک بیئت و خه‌یال‌ه‌کعت راست ده‌رچینت و بی‌شده‌ی، خه‌ونه‌کانی مه‌لا مستفا هاتنه‌دی له‌گه‌رچی ماوه‌یکی خایاند. جاریکه مه‌لا مستفا له‌تمه‌نی ۲۶ سالدو له‌نیواره‌یه‌کدا که‌سر‌کردایه‌تی یه‌کم شو‌شی ده‌کرد ده‌رکی به‌شتیکی واکرد که‌ده‌بیئت "سر‌کردایه‌تی له‌ده‌ست‌بگرت".

مه‌لا مستفا به‌هری خیزایه‌چوون و تیکیشتن و توانایه‌کی سروشتی له‌لیک‌دانه‌وو شیر‌کردنه‌وا همبوو، زور به‌ده‌ست‌ب‌دانه‌ش بریاری ده‌دا، هه‌رچنده‌ تهنیا قو‌ناغی سه‌رم‌تایی و- شمش سالیک خو‌لندن‌ی تابه‌تی و چور‌سال‌نکی له‌ه‌وجره‌یه‌کی نایینی چه‌په‌کی ناو دار‌ستان‌دا خو‌یند‌بوو- به‌لام له‌ونه جینی سه‌رسوپمان نه‌بوون. (له‌گه‌رچی سیستسی ده‌ره‌به‌گایه‌تی کورد که‌به‌رزانی تیاد پهرمه‌ده‌ ببوو له‌گه‌ل حکومه‌ت‌کانی دژیان، تاماوه‌یه‌کی زور پینگه‌وه گومانیان له‌خو‌لندن و له‌و سه‌ریه‌ستیان‌ه‌ش هه‌موو‌که به‌دوایدا ده‌هاتنه‌ ناو چه‌ینه‌کانی خوار‌وه). بمرزانی جگه له‌زمانی-له‌ته‌وا‌یه‌تی خوی، شی‌وه‌ی کرمانجی ژوروو، به‌عه‌رم‌بییه‌کی تا ده‌یه‌که پهمان و فارسی و پوروسیش ده‌وا، که‌سه‌کانی به‌گورته چه‌یزکی کوردی و فارسی هه‌ر‌لایه‌ی و ده‌لزان‌ده‌وه که که‌سایه‌تیه‌کانیان لاکه‌ل بوون. له‌سالانی دوا‌یشدا به‌رده‌وام له‌پو‌دلووه

دەرمەككەكانسەر نەزىكىبوو يەككىنە رادىئوسىكى "بېرلن"نى نەلمانايى، كە يەككىك بوو نەشتە نازدەركەكانى خۇي، بە گۈنۈدە دەئاو لەسەر شەپۇلى كورت ھەلەكانى دۇنيانى بەھەرەبى لىنۋە دەيىست.

مەلا مستەلاش ۋەك زۆر لەسەر كەركەكانى جىھانى سى ھەزى بە پەرۋەر بوونەرە نەدەكردو نادىمۇكراتىش بوو، ھەمىشە لە پىياھەلەدەران و خۇنزىككەسەرەمەكان بەگومان بوو ھەستىشى بەفرت و فېلەكانىيان دەكرد، لەدۇنياسىكى ولىشدا دەرئىلا كەلەناست ھەلسۇكەوت كەرنە ئاسايىمەكى خۇيدا دەبوا دەست و پىنۋەنى، نەگەر نەرە بۇ ۋەتەن بىشىت، بەدەمورەمىن. بەخەنجەرە درىزە چەماۋەكى ناو پىشتىنى سەر شەرۋە پان و پۇرەكەي و، سىفارى بەتوتنى خۇمانى پىنچەرلەي بەسەرى دارجەگەرەمەكى درىزەۋە دەكرد كەھەمىشە بەچەقۇكەي لەدار گىئلاس دايدەتاشىن و بەچولر مەشقىيەرە پىشولزى لەمىوانەكانى دەكرد، لەكاتى چا خولردەنەرەشىدا بەرەمەوام كەلۇ شەكرىكى پەلى لەنئىوان دانەكانى دانەنا، چارۋىبارىش لەكاتى پىشودانئىدا شەتەرەنەي دەكرد. پەرۋەلەمەكان ھەرچەنەك ناخۇشەۋەنايە بۇ لەر جىۋالزى نەبوو چۈنەك ھەمىشە كاتى بۇ پىشولزىكرەنى مىۋانى بىيانى و پىنشمەرگەي ئاسايى و سەر كەركەكانىيانى دەيىيەرە.

بۇ لەش سەۋكى خۇي، لەكاتى كار كەرنىيا جەل و بەرگى قورس و ئەستورى لەبەر نەدەكرد، ئەزەمۇنى رۇزگارىش ۋاى لىكەربوۋ شەۋانە، بۇ چەۋاشەكەرنى لەر سىخۇرەنەي كەپنى ۋابوۋ لەنزىكەرە ئۇتۇماتىكىيانە بەدۋاى ھەمەو جۈلەيەككىيەمەن، خۇي و پارىزەرمەكانى لەگۈندىكەرە بۇ گۈندىكى دى جىگەز كەنيان دەكرد. ناپاكىكرەن لەناو كۇمەلگەي كوردەۋاريدا بىنجى دىكوتابوۋ بۇشيان مابۇۋە. ئازۋولەر كەلۈپەلە ئاشىكرەكانىيان نەمەيان نەدەمەنا تۇمارىكرەنايە، بەلام بەنئىنى لەناو نەشكەمەتە زۆرۈ زەبەندەكەي لەكاتى بۇردەۋمانى لۇزكەدا خۇزىيانىان تىيادا ھەشەردەدا، چاۋ بىرنچ و شەكرەيان دەشاردەرە. لەنۇستنى سەر زەمى و ئاسمان بەخۇداندا ھابىشى پىاۋەكانى خۇيى دەكرد. نەگەرچى پەندىكى تۈركى ھەيە دەلئەت: "كورد بەقەدەر كافىرەكە مۇسولمانە" بەلام مەلا مستەلا نەگەر پىنچ لەرەزە لىرۋاى نۇزۇكرەن نەكەتوبىن لەوا نۇزۇدەكانى بەيانى و ئىۋالەرەي بەرئىكۈپىنكى كىردەۋەمە كاتى بۇ دەدۇزىنەرە. ئازايەتتەيەكەشى بەرلەمەك بوۋە لەگەرەمەي بۇردەۋمانى خەست و چەدا ۋاناسراۋو كە ھەستىشى پىنناكات. بېرىارى تەكەنكى سەريازانەي بۇ سەر كەردەي لەشكەرەكان جىدەھەشت، كەپپاۋانى ھەغىزەردەي ەمەشەرەتەكەي بىۋەن، يەككىنەش ۋاى خەز دەكرد كەبلىت: "لەتۋانە بەھەزەرو پىنچ سەد بەرزانىيەرە بەرگى لەپاشماۋەي ۋولتەكەم بەكم" زۆرجار ئەۋەسەيە كوردە نەتمەرەيەكانى لەۋە دىلگەن دەكرد كە بۇنەرە بەرزانى لەكورد گىرگەترە

هەندیکە بێرە جەنتیشی ھەبوو، "مارگرت جۆرج" نافرەتێکی گەنجی دڵگەرمی دیان بوو لەبەرزای پێشمرگەدا، لەسەرەتای شەستەکانەوه وەک سەرلێنکی سەرمەوتوو، کەمەوو پێشمرگەکانی پیاو بوون، خۆی سەپاند. پەرپاگەنەدی کورد کردیانە جاشدارگی خۆیان و، پێشمرگەکان لەگاتێ شەردا وەک تەلیسەنیک و زەنگەیان بە بەرزای خۆیان دەدا. بەلام کە چووێ پێشمو لەکەلەلە داو وستی لەمەنجومەنی بالاى سیاسەتدا دەنگ بەدەست بەننیت، کارمەکی لەخۆی تیکداو ئەستێرەشی کەوتە کەزى، ھەرچەندە بەسەرەتای سێکسیانەى لەگەڵ "عویدول" ی کوێرە گەورەى بەرزانی و زۆری تریشدا ھەبوو بەلام چارێ لێیۆشراو. گەیشتە ئەوێ گەرزێ نامەنووسە بیانیەکان لەسەردانی گوردستاناندا داوای کۆبوونەویان لەگەڵدا دەکرد، وایان پێی پادەگیا نەن ئەوێ گواپە تووشی نەخۆشی گەری ھاتوو و چۆتەرە گوندەکی خۆی. راستییە کەشی مەلا مستەلا وەک زەنایەک لە بەفرێزدانی ژێانی پێشمرگەکانی، ووریا نە فرمانی کوشتنی دەبوو.

بەرامبەر ئەوێ تەرەگەرییەکانیش زۆر دەرەق بوو، رۆژنامەنووسیکی ئیسرائیلی کێراپەرە کە مەلا مستەلا چۆنچۆنی لەگەڵ پێشمرگەکاندا پەلەتاریکردووە، کاتیەک نە ناستەبوونەر، رێککەوتنەر، یان لە خوێندەوانەرە تاوانێکی شەردەدا ملی ئەدوو لەسەر کوشتنی پیاو کە سووربوو و وێستۆی بەدەستی خۆی تۆلە بەستێنێتەر، بەرزانی دەستی دەرێژکردوو لەزێر پەتۆیە کەرە لەجاتا کەیدا، کەخۆی ناوی ئەزگای لێناو، قەلەمێکی پارگەری زێر کەبەداری بۆی ھاتوو لەگەڵ ئەفەلەریکەو چاویلکەمەکی چوارچۆ زێرینی لێدەرھێنا و فرمانێکی نووسی کە دەستدەزێرکەر بکەیت و داگایی بکەیت و بەکوشتن تاوانبارکەیت و بەرە خۆرەلاتن بکۆشیت. کەیسەرانییەیکە لێیەرسەبوو داخو بۆچی خۆی بەنووسینی ئەو کاغەزەرە خەریککرد؟ بەرزانی بە توندی وەلامی دەبوو، و تەویری: ئەو داوەرە چۆن دیتە؟.

ئەم پەرپەپەشەو بەجوێرە گالەجارتییە، ئەو دووریە دەرەخات کەبەرزانی لە کەسایەتییەکی ناسراو ناوێرێ چیاوەر بڕیوتی تا گەیشقوتە سەرمەوتە تیکردنی ئەتەرەکی. کە ئەم ھاتۆتە نوێاوە بچو باوەری ئەتەرەکی کورد ھێشتا زۆرکەم ناسراو بۆبوو. راستییە کەشی زۆر لەمێرە نووسەرانی کورد شێوێ نوێی ئەتەرەکی کوردیان ئەنیا بە پەرەسەندنی رۆشەنیری و خوێندەوارییەو بەندکردووە، کوردستانیشیان بەیکە لەدوا بەشەنە عوسمانیەکان داواوە کەلەوشتەیان بگات. فرمانەکانی بابی ھاڵیش لەگەڵ ئەو سەرمەو عەشیرەتە کوردانەى بەرویا دەوستانەر زۆر ئاشکراو، یان لەلاو دەیکوشتن یان

دىلى دەكردىن يان بە بەرتىل و بەرتىلكارى و شەرەف لەدەستدان پىسواى دەكردىن و كۆتايى پىنەمەن.

لەسەرەتاي سەدى ئۆزەيمەمە كوردەكان ھەلە يەك لەمواى يەگەكانى خۇيانيان بۇ بەرەنگارىيەنەرى راسستەرخۇزى عوسمانىيەكان، لەپىناو يەگەرتەسەرى كوردەستاندا دەستىيەنكر، ھىزەكانى عوسمانى خۇيان ھۇزى بەرەبەرونى ئەشۇرەشەنەبوون كە لەكرىيان كرا، سوورەبوون لەسەر رەگرتىنى ئەو شەھات و تىكەشكانەنى كە لەگرتىنى ئىيەتاي سالى ۱۶۸۲ و بەرەنگارىيەردەكانى نولترى بەلقان، لەشەنەرى شۇرەشى ھەمەجۇردا دىزان دەكرە مەترەسى دەستەگرتىنى. بووسەكانىش بەسەر مال و ھالىندا، واى لىكردىن زياتر بايەخ بە كۆتۇلكردىنى تەواى ئەو ناوچە مەرتەبەنە نىمچە خەدەموختارىانە بەدەن كەلەبەشە بەرەنەكەى كوردە بازووبوونە.

چاگەسازىيەكانى سالى ۱۸۲۹ ى عوسمانىيەكان كەبەتاي "تەزىمات" ھە بۇ كۆتايى پىنەنەنە سى سەدە لەو شەنە ھوكمەرائىتەيە ناتەواو ھەيان دايانەشەتو، ھە مەرتاي پاش شەرى چالدىرائى ۱۵۱۴ سەركەوتە دەرەندەكەى سولتان سەلەم بەسەر شا ئىسماعیلى ئىراندا بۇيان مابۇھ، بەرەمەم بەرەو ناوۆلەر دەبۇو، كەلەو شەردە بابى عالى عەلى زۇرەى عەشەرەتە كوردەكانى بەلەى خۇندا راکىشاو. كەچى لە سالى ۱۶۲۹ دا ھەردو ئىپراىتەرى عوسمانى و فارس نەخشەى سەنورى ئىوانىيان بەدەبەشكردىنى كوردەستانى سەرو پىكوپىك كوردەو ئىستاشى لەسەرىيەت ئەو سەنورە ھە سەنورىك بۇ دەلەتە مۇدیرەكانى ئەمەزى عىراق، ئىران، توركيا، ماونەتەو. عوسمانىيەكان ھەك پاداشدانەو ھەكى لايمەنگرتى رەسمیانەى كورد بۇيان ۱۶ ھوكمەتۇلكەى كوردى خاوەن دەستەلاتى خەدەموختارى دانى، بەمەرجەك ئەوانىش دەستەكرتايان لەباچ ھەگرتەنەيان و چەكدر لەكاتى پىتەستە بىنەن و خۇشيان دابىنى لايمەنى كەمى رىنگەست و ياسا بەگە.

بۇچاكردىنى ئەويارە چەل سالىيە، عوسمانىيەكان چەند پەلامارىكى سىزلايمىزى يەك بەدواى يەگەيان بۇ رىنگەست و چۆكەيان بەزۇرەى ئەو مەرتەبەنەى كوردەستان كە دەیانورەست بارەگەى خۇيان بپارەنە دادا. ھەندى كوردى ئاوە ھەردو دەلەتى عوسمانى و ئىرانى ھارىكارى يەكترەيان لەدەرى گەرە دورەستەكانى كونسەتەنۆل و تارانی خۇيان دەكرە، بەلام زۇرجارىش كورد لەو سى جەنگەى ئىوان عوسمانىيەكان و روسیادا شەپەيان بۇ عوسمانىيەكان دەكرە، لەكاتىندا چەند كوردىكى تاسەراى بىلەسە مانەو. عەشەرەتە دىانەكان ھەندى كەرەت پەشتەگىرى شۇرەشەگەنەكانىيان دەكرە جارەھەش مەيان بۇ نىوئەند كەچەدەكرە عوسمانىيەكان ھەمەشە لە

راکیشانی چەند عەشرەتینکی کورد بە لای خۆیاندا دانیابوو، بەلام شۆڤشگێزانی کورد مەنی یارمەتیان لەروسیا و بەریتانیایەکی کردو جاریباریش دەستیان دەکەوت. عوسمانییەکان بە پارمەشتن و تەقەنەوه پاشاقلیان لە کورد دەگرت، خۆ ئەگەر جاریبار کورد لەجەنگێکدا سەرکەوتیان بە دەستبەینابا ئەوا لەدانوستانە یەک لەدایە کەکانی نۆی جەنگە کە بێگومان بەفیل سەرگەردە کوردەکانیان دوور دەخستەوه یان دیلیان دەکردن یان لەلاوه دەیانگۆشتن.

بەرامبەر بە داسال و خۆشباوەڕی کورد دوژمنەکانیان هەمیشە فیلبانو پاشاقلوگێریوو. سالی ١٨٨٥ هەر نێزار کە سەرتیپینکی سەریازی ئێران بوو، سەرگەردەیی کورد "هەمز ناغا" ی قابڵکرد کە "تا پێت لەسەر زەوی بێ هیچ خراپەیکەت لەگەڵدا ناکرێت" بیا تە ناو چادەرە کەمەر، کەچی هەر کە قاچی نایە ناو خێوەتە کەوه کابرای فارس فرمانی کوشتنی بەچەند سەریازی کە لەمەلایا خۆیان قایمکردبوو، ئەوانیش تەقەیان لەمیوانە کە ی کردو کوشتیان، هینشتا لا ئوموشی لێدەدا کە یزنی بۆ لاسە کە ی خۆی داناه" چونکە شەیتانە پێشتەر فرمانی ئەوە کە نەندنی زەوی ناو چادەرە کە داوه بەرە یەکیشیان لەسەر چالە کە دانابوو تا هەرکاتێک لەنێچەرە کە دەنرێت لەسەر زەوی نەمێت. بەرامبەر بوو کوردیش دەبێت دڵپەر و پاشاقلوگێزێت: ئیسماعیل سەمێز ناغای سەمێز عەشرەتی شوکاکی لەیە کە مەین ٣٠ سالی ئەم سەدەیدا چەند چەمکەری کە هەلاتووی بە بەلێنی سەرسەلامەتی و نازادکردن بەدیل گرت، دواپیش پیاوێ کە مەچەکی دەستی راستیانی تاسەر ئێسک بێوێتەوه دەمارەکانی ملیشیان قرتاندووه سەریان بەسەر شانیانەوه کەوتۆتە ئەکە تەک ئەمجا بەرە لایان کردوون.

بزووتنەوهی ئەتەوهی کورد جاریبار بە کۆڕپەیی لەدایک دەبوو دەکەوتە جەوچول و بانەپەر. شێخ عوبەیدولای شەمەدیان هەرووسال پێش سەرگەردایە تیکردنی شۆڤشە کە ی سالی ١٨٨٠ ی ئێزیک سنووری عوسمانی و ئێزانی، کەلەسەرە تادا سەرکەوتنی بە دەستبەینابوو، سووربوو لەسەر "کورد گەلێکێن تاییبەت بەخۆیان، ئایینی جیاوازی یاسا و دابوونەریتیان ناشکرایە" دواتر لە نامە یەکییدا کە بۆ جێگەری کۆنسلێ بەریتانیای ناوچە کە ی ناربوو، رایگەیاند کە سەرەت عەشرەت و کارە دەستانی کوردستان چ تورک بێ یان فارس و دانیشتوانی سەراپای کوردستان خۆشی، رێگەن لەسەر ئەوهی ئەم حالەتە لەگەڵ هەردوو هوکەمتە کە تاسەر بەرێوێ ناچێت سوپای عوسمانی و فارسیش بۆ ئەمە و بێرێدنی شۆڤشە کە ی عوبەیدولای یەکیانگرت و دایانەزگاندووه، کەلە مێژە هێزەکانی ناوچە کە لاریان لەوه نێپە یێکەوه بۆ هاریشی هەر راپەرینیکی بزووتنەوهی ئەتەوایەتی کورد کە مەرەشە یەکی راستە قینە ی لەسەلامەتی سنوورەکانیان هەبێت، کاریگەر نەبۆرە رێکەوتنەش هیچ رێگایەکی لەوه نەدەگرت کە حوکومەتەکانی ناوچە، تەنانت ئەم

سەرچەم كە ماپەتییە نا تۆركەكانى دەولەتى عوسمانى، بەلام بەرىتانىا و فەرەنسا و روسىيائى قەيسەرى كېمە پەيماننامەى سايكس بىككۆى ۱۹۱۶يان مۆزگۈربوو، لەسەر دابەشكردنى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لەنئىوان ھاوپەيمانانى شەردا پىشكەگەرتن.

لەو پارىزۇخەدا، چەند كۆمەلە كوردىك سەرەبەخۇيسى تەمەلوان بۇ كورد دەريست، لەكاتىنكدا بەشىكى تەريان دىواى مانەرى ناو تۆركىيان دەكرد، كەينىدە پىچوكرابۇزە تەنيا ناوچەى لەمەدانۇلى مابۇزە. ھەو لەمەلەين و پىۋەندى كۆنەيان بە خەلافەتە، ناغا و شىخە بەدەستەكانى والىكردبوو كە لەمەبوۋچوونى چاگخوازە رۇشنىيە شارنشىنەكان بەسەلەمىنەمو ترسيان لىيان ھەيىت، چۈنكە دىواى ئەرمان كەسەرىمخۇيەتى بوو، لەمەنرۇ تەلانى ئەمانى كەمەكردەمو. "لۇردە كارزۇن"ى بەرپرەسى ئىندىرەلوى بەرىتانىا بۇ دانۇستانى ئاشتى دىيارىكردنى "خەستەكانى كورد"ى پىنەدەكرا، وتى: "دىواى پەرس و را لە كونسەتاتىيول و بەغدا و شەنئانى دى، بۇم دەركەوت كە دىنەنەمەى نوڭىنەرىكى كورد مەحالە...." ەك دەلەت "مەيچ كوردىكە ئىيە جگە لەمەشەتەكەى خۇى نوڭىنەرايەتى شەنئەكى تەبەت".

واش دانۇستانى پەرتكردنى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانى لەنئىوان ھاوپەيماناندا (بىچگە لە روسىيائى سۆلەيتە كە وازى لەداۋالكانى ۱۹۱۷ى روسىيائى قەيسەرى مەننا، مەيامەكى زۆر گەرتگ بوو بۇ كورد، چۈنكە يەكەمەن جارىبوو بەرەسەمى لەپەيماننامەى سىلفەردا، كە شارۋچەكەيەكى دەورەبەرى پارىسەو بەدروستكردنى ئاسكە لەرەلورى بەتاۋانگە، دان بەمانى كوردە بىرئەت و پى لەسەر ئەو شە دىگەرتەت كەپن بەدامەزەندەنى ھەكۆمەتەكى كوردى بىرئەت، بەلام دەركەوت ئەو شە ھەر ئاسكە بوو. پەيماننامەكە لە ۱۰ى ئابى ۱۹۲۰دا مۆزكرو، دىواى سى سالە مرەلەبۇزە، بەلام بېگەكانى ۶۲و ۶۳و ۶۴ى لە ياساى ئىۋو دەولەتەدا، سى بىلگەن بۇ ەچەكانى دىلەتەوى كورد كە مەلەكانىيان و لەو ئاپاكەتەيەى زەلەزەكانى دۇنيا لىيانكردن، بىزان).

بېگەى ۶۲ كۆمەيتەمەكى بۇ چاودىرەكردنى بەدەستەنئانى ئۆتۈنۈمەيەكە بۇ كورد دىيارەدەكرد كەلەپن كۆمەلەى گەلەنەمو سەرەپەشتى بىرئەت، بەلام تەنيا ناوچە چەيەيەكانى كوردستان بىگەرتەمە كەنئىستە لەخۇزەلاتى تۆركىيا و خەلوروى پەوۋارى لۇپاتەدان و بەشىكى بەرىنى خۇزەتاۋى لەو پەوۋارىمەشى لىدادەبۇزا. فەرەنسا و بەرىتانىا شەمستىان لە نىنئەدەبەكەى خۇزەن ھەلەندەگەرت كە كۆمەلەى گەلەن دابوۋىنى و ناوچە كوردىيەكانىشەيان تەيادابوو (دواتر بەدەوى يەكدا سورىا و عىزاقىان لىنئەكەنەنرا). دەبوا باكوۋرى سەنۋورەكانى كوردستان بۇ ھەكۆمەتەكى نەرمەنى نەخشە بىگەنەيە. سەرەپەى پەرو پەرو دىلەزەنەكەى وىلسۇن سەبەرت بە چارەى خۇنۇوسىن، بەلام ۋولەتە يەكگەرتەۋەكانى ئەمەرىكا ئەدەچوو بەمىرەيا كەمەردوو دەولەتى

خۇزناۋاي بىرەمبەر بە بۆرتنەۋى سىرەخۇنى كورد كەمكەردەۋە "لەناۋمېراستى خەلقئاكاندا كانە نەۋتەكانى كەركوك، كە "لەسالى ۱۹۲۰ دا شارىك بوۋ تىكەلەۋ خەلگى تىادا دەرزا، دور كەمايەتى تورگمان و عەرب و ژمارەيەكى زۆرى كورد" ئەۋ كانە نەۋتەنى تىرى ئاۋ ئەۋ زەۋىيەنى كە كورد بەمى خۇزىنى دادەننىز، راستىشە كەۋايە، نىزىكەى سەدى ۷۵ ى بىرەمى نەۋتى غىزاققان داپىندەكرد.

پەيمەننامەى سىلەر كە ھەرگىز دانى پىندا نەتراۋ نەنجامەكەشى واكەۋتەۋ كەلەناۋ ھەموو ژىردە سەلمەكانى ئىمپىراتۆرىيەتى عوسمانىدا تەنبا كورد مايەۋە دەۋلەتى سىرەخۇ بۇخۇزى دادەنەزىنىت، بەلكو خاكەكەشىيان بەسەر تورگىيا و سورىاۋ، غىزاقدا دابەشكراۋ، تا نەمۇش ھەروا ماۋەتەۋە.

مستەفا ئەمەتتورگ چارەنوسى كوردەكانى تورگىياى دىيارىكرد سەزكى نەتەۋەىيى تورگ، لەكاتىكدا پلانى بۇ مەلپىنداش كورد دادەنا، بۈۋە ھەلىخەلەتەندە كە ھاۋكارى لەگەندا بگەن. سەرەتا بۇ زىگارمىۋىنى لەھەموو دۆڭمەنەكانى، بەتايىيەتى ھىزەكانى فەرەنساۋ يۇنان كە خۇزناۋاي تورگىيانى داگىرگەندىبو، لەگەل نەۋى لە ھىزى ئەمەرنىيەكان لەباكۋورى خۇرەلەتى وولاتەكەيەۋە مابوۋنەۋە، كوردەكانى كورد سەرباز لىرىزى ھىزەكانى خۇزىدا دىنان، بە "برا" ى تورگ "يەكسان" پىشان باسیدەكردن. كاتىك لەسالى ۱۹۲۲ دا ئامانچەكانى بەدەيەنا، لەھەۋەيەمانە كوردەكانى ھەلگەپرايسەۋ خۋاستە نەتەۋەيەكانىيانى تىگۋىيىگدا. فەرەنساۋ بەرىتانىاش بەۋى يەكەم جەنگى جىپەنى يەكەمەرە ئەۋل شەكەت بىۋىن، ھەزىان نەدەكرد بۇ بەگۋچۈنەۋى ئەمەتتورگ دامەزاندنى دەۋلەتتە بۇ كورد ھىزىنىن و پارەش بەلغۇ بىدن. دلىان بە دەستەلاتگرتە دەستى ۋلايەتە عوسمانىيەكانى عەرب خۇشبو، ۋاشيانەكرد كە تورگيا بگەن سەنگەرىك بەۋى ھەر ھەۋلىكى يەكەنتى شۇرەۋىدا گەر بىيەت لە باشۋورەۋە بال درژىكات.

مىژۋوۋوسى كورد "كەندال نەزان" ۋاي بۇدەچىت كە "پەيمەننامەى سىلەر سەرشۋى تورگ و يىزىنساۋىتى بىرەمبەر يەكورد" تىندىبو. بەلەم لەسەر قەسەكى دەۋات و دەلىت "پەيمەننامەى لوزان"، كەلە ۲۴ ى گەۋىزى ۱۹۲۳ دا مۇركرا، لەسەر حسابى ئەۋ كوردەنى كە "سەردەمىكى نۆۋى كۆيلايەتى" ى بەسەردا سەپاندن، دانى بە دەۋلەتى تورگىياى نۆۋىدا نا. چۈنكە ئەم پەيمەننامەى ھىچ ئامارەيەكى بۇ كورد ماۋەنەتەۋەيەكانى نەكردبو، ھىچبىشى لەۋشتەنى كەبۇ كەمايەتتە تاموسلمانەكانى ۋەك جۈلەكەۋ نەرسۇدۇكسە يۇنانىيەكان مەۋگەرىكردبو، بۇكوردى نەكرد.

لە ماوەی چەند مانگێکدا لە ئاتۆرک ئیمپراتۆریەتی عوسمانی پووچکرەموم کۆماری تورکیای دامەزراند. سالی دواتریش سیستەمی خەلیفایەتی، کە خەلیفە ی لەرۆی رۆهی و سیاسییەوه باموسولمانانی دونیا دەبەستەوه لابرئو، بەزمانی کوردی ناخافتن و بەرگی کوردی لەبەرکردنیشی لە دەنگەکرد، کۆمەڵەو پلۆکەرەوهو برادەراییەتی نایانی گوردانەش لەولاوه بوەستێت. بەوهش پێناسە ی کوردی نەهێشت، نیتەر لەوساوه ناوی "تورکی چیا"یان لێنرا. دروشمی کەمالییەکان، "ئای لەمەختەموری ئوکەسە ی دەئی من تورکم" بەپیتی گەوره گەوره، لەسەر بەردی چیا هەلەدەکوێرلو بەمۆشەش لەسەر دیوارەکان دەنووسرا. بەلام هەموو نەو کارسازیانە زەبیری گەورەیان بەکوێر گەیاندا، سەرەتای ۱۹۲۵ شێخ سەحیدی سەرۆکی تهری پسران، بۆ بەرگرکردن لەنەتەوه ی کوردو بیزارسەرپرۆن لەبەریاری سالی پێششویی پووچەنگردنەوه ی خەڵاسەت، شۆپشینگی کورت تەمەنی لەکوێرستانێ تورکیادا بەریاکرد، نەگەرچی شۆپشەمکە سەنیمکی کوێرستانێ تورکیای گرتەوه، بەلام نەتاتۆرک بەناسانی تێکی شکاند.

کۆمارە کوێپەلەگە ژۆر بەناسانی دانسی بەشتێکدا نا گەوسمانییەکان بەدرئێژی چەند سەدەیک نەیان دەویست بەناشکرا دانسی پێدا بنێن، لەویش پەرۆشی کوردبوو بۆ دامەزراندنی وولاتێکی سەرەخۆی خۆیان، دادوهری گشتی سەریازیانی یەکیک لە "دادگا سەرەخۆ تایبەتیەکان" کەبەریاری توندوتیژی ئەردەکرد، بەپەلە لەشاری دیاربەگر داترا، پووی لەدەمی شێخ سەحیدو نزیکی پەنجا کەس لەچەمکەرەکانی کردو، پێی وتن: "لەپێناو ئامانجێکی دیاریکەرودا، با بێلێن لەخۆتان بەولاوه کەسی دی هاندەرتان نەبووه، گەنەویش کوێرستانێکی سەرەخۆیە، هەر لەبەرئەوهشە کەدەبێت ئرخەمکی لەسەر سێدارە بەدن". داشیان.

پاش دووسال کە "دادگا سەرەخۆ"کان هەلوەشێنراوە، ۷۴۴۰ کوردی ترگیان و ۱۶۰ یان ئی لەسێدارە دراو، بەسەدان گوندی کوردیش سوتێنران و لەنەنجای کارە دەرئانەگە ی تورکیاشدا، کە "ئارام" کردنەوه ی پێدەوترا، چل هەزار تا دووسەدو پەنجا هەزار جوتیار ی کورد مردن. بەدرئێژی نزیکی دە- دوانزە سالی ئایندەش، رەنگە یەک ملیۆن پیاو و ژنو مەدالی کورد لەجێی خۆیان هەلکەنرابێتو بۆ خۆرشاوی لەمادۆل راکوێنێرێن. هەموو ئەرکەیانەش نەیانقوتانی پێ لەهەلکەنساندنێ شانزە شۆپشی کورد لە تورکیادا بگرن کە لەپانزە سالی ئایندەدا بەریابوون و هەمووشیان بەدەرئانەترین شێوه تێکشکێنران. هەر کورد تاکە قوربانی شۆپشەمکە ی شێخ سەحید نەبوو. نەتاتۆرک کردییە دەرەشت بۆ لەناوبردنی

بهره‌لەستەکارانی سیاسی و رۆژنامەگەرێتی ئازاد کە لەتورکیادا خەریکی گەشەکردن بوون. بەلام سەرکوتنەکەی زۆری نەخایاندو هەروە دیاردەکە، تەنیا دواى یەک وەچە سەریان هەڵدایەوە. بەریتانیا و تورکیا، لەسەر نەوتی موسل کەوتنە کێبەرکێ و، هەریەکەیان خۆی وانیشتاندەدا کە پارێزەری کوردی و لایەتەکیە، کەچی خواستە پووێژ و دیارەکانی کوردی عێراقیان، کەلە ١٩٢١دا بۆ دامەزراندنی وڵاتیکی سەریەخۆ دەریانەریو، پشتگوێخست. بەریتانیایەکان راپرسییان بۆ مەر "لەیسەل"ی برادەری "لورنس العرب" و هاوێژی شەری لەشۆڕشی عەرەبدا، کەمەر لەوەی لەپەنایەکان لەساڵی ١٩٢٠دا لایبەرن تەواوەیکە کەم شای سوزباش بوو، بۆ کردنی بەشای عێراق رێکخست، بەلام هەستی کورد لەژێر لکاندنێکی بەعێراقی عەرەبییە، بەراوەیکە واتۆندبوو کە کوردی سەلیمانی بەشداری را وەرگرتنەکەیان نەکرد، لەکاتیکیدا کوردەکانی کەرکوک لایەنگیری داواخستیانکرد، نێر کوردی موسل و هەولێری لێدەرچیت ئەوانی دی بەشداریان لەراپرسییەکەی لەیسەلدا نەکرد.

لەپووی سیاسییەوه بەریتانیایەکانیش رنجکە عوسمانییەکانیان گرت و کەمایەتی عەرەبی سەتیان لە زۆریتە شیعە، کە بە لەسەدا پەنجای پێنجی سەرچەم دانیشتوانی عێراق مەزەندەکران و، لەسەر حەسابی کەمایەتیە کوردە سنیەکی کە بەلەسەدا بیست و سێی دانیشتوانی عێراق دامەزرێن، بۆ بەرێوەبردنی دامەزگاكانی عێراق بە یەسەندەکرانی. بەلام لەتاو هەموو کوردەکانی خۆزەهەلاتی ناوەراستدا، کوردەکانی عێراق، هەر هیچ نەبێت لەناستی تیوریدا، بەهۆی تا رادەیک ژمارە زۆری و پادەستیان لەشەپداو چیا سەخت و دوور دەستەکانیانەرە باشتەین لەرەفتی بەدیهێنانی ئامانجە سیاسییەکانیان لەبەردەمدا بوو. خۆ ئەگەر پشت بەراپۆرتیکی سەریازیانی "هەولگەران - نیستخەبارات"ی بەریتانیا بەستێن کەلە ١٩٤٥دا لەرچوو، رەنگە لەهۆکانی ئەم لەرەفتە کوردی عێراق تێبگین. راپۆرتە کە جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە مێژووی دووری دێژی عێراق وادەگەینێت عێراقییەکان رۆژیک نەبوو بۆ تەواوەیکە زۆر حکومەت و گومرەکانی خۆیانیان بەدەلجیوین. هیچ شتیکی واش لەناوێدا نییە کەوا بگەینێت ئەم ئادەگارە نیشتەمانتیکیە نەمایت... لەموناویدا کەم و لوات هەبە، وە کە عێراق بەدەست گولتی ئاسایشی و پەرەتەرییەوه توشەتەیت. جا دابینکردنی ئاسایش لە سایە ی ئەم مەملەتان و گولتە زۆر نەلەبارەدا، بۆ وڵاتیکی زۆر پێشکەوتووش زەحمەت، نێر دەبی بۆ وڵاتیکی وە عێراق چۆن بیت؟

بەریتانییەکان زۆریان لەسەرکەوت تا بەم پوختەو لەرەنجامانە گەشتن. بەلام ناوە ناوە، بەنوساندنی کورد بەو ئەوەتە ی دۆستیانکردو ناوی "عێراق"یان لێنا، هەستیان بە

تاوانباریتی و فائزلی دهرونی دهرکرد، بۆیه هرچه د بکرتایه ته تهنه مه یه کهوه، لایهنگیری دلوکاریهه کهانی گوردیان دهرکرد، لایهنگی کهم لهوانه یان که به بهکارهینانی زمانی کوردی لهو تا به خانو به پرنومه بریهه تهیه هکومه تهیه کهانوه بهند بوونایه، لهویش تا لهوانده ی کهمه به شه لهدمسته لات و هیزیان نهکات. راستیه که ی هیچ شتیکی تریشیان پهنه ده کهرا، چونکه پنیان لهسهر پاریزگار یکردنی ناسایشی عیراق دهرکرد، جا تا لهو پاریزگار یکردنه که مترین نهخیان لهسهر بکرت، دهجو لهبری نارینی هیزی پیانه، هیزی ناسمانی شایانه ی بهریتانیا بنیژن. لهو رۆزگار نه شدا، چه مند بۆمه یه که بنیه شانیک ی دیار یکره یوه، کوردی پهنه توفیق نراو، کهر شۆرشیکیش له ئارادله یوه پنی دهرکرد یه یوه.

لهبرامهر گوشاری نه تاتورک و سهووری یوهی له دلوکار دهنه که ی ولایهتی موسلیاو، بۆ دهر بهراندنی لهو هیزه سهریازی یه لهرواندوزی باکووری عیراقدا جینگه یبوو، بهریتانیا یه کهان لهسالی ۱۹۲۲دا، بهو هیوا یه شینگ مه محمود بهرزن بیان هینا یهوه، که بوونی پشتگیری یادشته ئاماده که یان بیته، بهرو ی که کورد دهسته لات داریتی توریکیان لهنا و چه کهانیاندا ناوخته، هرچه مند سهی سال پینش لهوه شینگیان کربوو دهسته لات داری شاری سلیمانی و ههر زۆر زووش لیلی پاشگهر ببووهوه. چونکه له نیسانی ۱۹۱۹دا شینگ مه محمود سهریه بخویشی گوردستانی راگه یاندو، ئالایهکی کوردی تهخت کهسکی هه لکرد که کهوانه یه که مانگ ناسایی بهسور لهسهر کرابوو، لهو هیزه بهریتانیا یه هیشی ئیکشکاند که بۆ سهروکوتکردنی ئیردرا بوو، بۆیه بهریتانیا یه کهان تا لۆکه ی جهنگی شایانه ی موشه که هاوینژان بهکار نه مه ینا نهیا نتوانی دهسته بهری بکه. هوکمی له سیداره دانیان دلو، نهجا که میانه کردوه بۆ تا ههتایی و پهوانه ی هندستانیان کرد. بهلام ههر که شینگ مه محمود گهیشته وه سلیمانی، لهو پڕوشوینانه ی بهزانده که بهریتانیا یه کهان بۆیان دیار یکردو، خو ی بهمه یه کهی گوردستان راگه یاندو ناوی "مه هودی یه کهم" ی لهخو ی نا، یه کهم هکومه تیکی کوردی تهواوی سهده ی بیسته می پینکهینا که ههشت وهزیری تیا دابوو، باج و په مسمی دانا، پولی پۆسته و رۆژنامه یه کهیشی بهمانوی "رۆژی گوردستان" وه دهر کرد، دلوای "مالی ژبانی بۆ گهلیکی مهزنی سهریه بخو له ولاتیکی سهریه بخودا کرد".

لهبه یان نامه یه کهی هاو به شدا، که له ۲۲ ی کانونی یه کهمی ۱۹۲۲دا پینشکهش به کۆمه له ی نهته وه کهان کهرا، ههر دو هکومه تی بهریتانیا ی مهزن و عیراق به لینی "رۆزگرتنی مالی کورده کهانی دانیشتوانی ناو عیراقیان دا، که هکومه تیکی کوردی له چوارچه یوهی سهووری عیراقدا دابه مرینن" و "به هیوا یی خویشیان بۆ هه موو کورده شاندان، تا به زووترین کات لهنا و خو یاندا

لەسەر شینوێی حکومەتەکەیان و ئەو سنوورە ی کاری تێیدا بەرزووە دەیات رێکبەگون و نوێنەری خۆشیان بۆ بەغدا بفرێن تا لەشینوێ پێوەندی شاپووری و سیاسی، کە لەداواتوودا لەنیوان کورد و حکومەتی خاوەنشکۆی بەریتانیا و حکومەتی عێراقدا بەرزووەدەچێت، بکۆڵنەوه". ئەم بەیاننامەیە بووەهۆی دامڕکاننەوهی قەیرانی کوردستان. لەبەهاری ١٩٢٢دا هێزە تورکییەکە ناچارکرا پەواندۆز بەجێبهێڵێت. بەلام دوای بەریتانیا ییەمکان کەوتنە هاندانی سەرکە تێرە نەیارەکانی شیخ مەحمود، تا لەموسڵ و کەرکوک بەرنگارێتی بکەن، کاتیکیش ئەم، فرمانە حکومەتیەکە ی سەبارەت بەچوونە بەغدا رەتکردەوه، هەڵمەتیکی سەربازیانە ی بە بەشداری چەند یەکیەکی پێادەو فرۆکە ی مووشەک هاوێژی هێزی ئاسمانی شایانە ی بەریتانیای لەدژ رێکخراو دیسانەوه کەوتنەوه بۆردومانکردنی هێزەکانی. لە سێ ی ئازاری ١٩٢٢دا، شیخ مەحمود پەنای بۆ کوردستانی ئێرانی هاوسنیان برد، بەلام زۆری تێا نەمایەوو گەرایەوه بۆ عێراق چونکە بەهۆی هێزی ئاسمانی بەریتانیاوه هێزە سەربازیەکی عێراقەوه، کە تازە بە دەوری سلێمانیدا باڵوبێژووە، شارەکیان لەهەڕەشە ی ئەو دوورخستبوووە.

لەواوەیدە ئاتاتۆرک دانوستانیکی ئەکرد، لەمانگی تەمموزی ئایندەدا ناوی "پەیماننامە ی ئۆزان" ی لێنرا. ئەم پەیماننامەیە ئەکۆلی لەهەموو مەلەکانی کوردی تورکیا کرد، پاشەکشە ی لەبەلێنەکانی "پەیماننامە ی سیلەر" یش کرد، بەریتانیای وەک ئەولەتێک کە عێراقی بەدەستەوه ببو وایێکرد بۆل بە کوردەکانی ولایەتی موسڵ بەدات چەن ئەو ئەولەتە کوردیە ی کەرەنگە لەدوای ژێدا لەتورکیادا دابەرزێت. ئەوای گۆرانکارییەکی تورکیا و، کە لەخستنی شیخ مەحمود لەکوردستانی عێراق چی بەلێنەدرا بۆ سەبارەت بە ئۆتۆنۆمیەکی بەرلاروان بۆ کورد، کە حکومەتی عێراقیش دانی پێدا و ئابوو پێشتگۆنخرا، بەریتانیاش بۆه خۆشەالوو. کۆمیسەرێتی باڵای بەریتانیا، پێی وایوو کە "بەهۆی کەمی ئەو پڕوپاگەندەییە ی لەکاتی دەرچوونی بەیاننامەکی هەردوو حکومەتی بەریتانیا و عێراقدا گران، کەس باسی مەسەلە ی ئۆتۆنۆمیەکی نەکرد". خۆ ئەگەر کوردەکانیش مەسەلەکیان وێڕێندەوه، ئەوا کۆمیسەری باڵا پێشنیاری وایوو، بەکوردەکان رابەگە یەرنێت کە پڕۆژە ی ئۆتۆنۆمیەکی "بەسەرچوو چونکە زۆری بەسەردا رۆیشت".

تا ١٦ ی کانوونی یەکەمی ١٩٢٥، ئەنجومەنی کۆمەلە ی نەتەوهکان قایل نەبوو. عێراق ماوه ی ٢٥ سال لەژێر رێکێی بەریتانیا دا بێت، بەلام ئەوکاتە ولایەتی موسلیان بەرەسمی خستە سەر بەغدا. پاش حەوت مانگ ئەتاتۆرک پەیمانێکی ئەگەل بەریتانیا دا بەست و تێیدا بەرامبەر سەدی

دەى بەشدارى لە "كۆمپانىيائى ئەوتى عىراق" وازى لە ھەموو داواكارىيەكانى تۈركىيائى ۋىلايەتكە
 ھىناو بەرىتانياش بىلگىنى دا، بەيارىدەدەنى كوردو ئەرمەن دەست لەكارىيائى تۈركىيا ۋەرنەدەتە
 لىزىنەيەكى لىكۆلىنەمەى سەر بە كۆمەنى ئەتمەكان پىشتىگىرى سەرىمخۇيى دىنى كوردى
 ۋىلايەتەكى كورد، چونكە پىنچ ئەمەشتى دانىشتۋانەكى بىوون، گەر تۈركىيائى
 بەرىتانيەكانىشيان بۇ زىاد پىكرابايە ئەوا دەبوونە ھەت لە ھەشتى دانىشتۋانەكى، ۋە لىزىنەكەش
 سۆزى بۇ دەۋلەتى عىراق نەبوو. كەچى نەنجۈمەنى كۆمەنى ئەتمەكان بە ھەلۋىستەكى
 بەرىتانيا قايلېوو، كەمەر لەبەرھۇى ئابوورى دەيوست موسىل بىخۇتە سەر عىراق ۋە داۋامىيە
 كە پىبىدەرت لە قوتابخانە بەرىتانيەكى ئاۋ خۇياندا، زىمانى كوردى بەگەرەتتۈرۈتە
 ئەمەش ئابەلەنە جىيەجىنكرا، ھەر بۇ ئەوونە زىمانى كوردى ئەمەش لە پۆلەسەرتتۈرۈتە
 پارىژگەى سىلېمانى ۋە ھەندى شۇنى پارىژگەى ھەلۋىزدا دەخۇنرا، جگە لە "بەلۋىستە
 اللەعدىن" ى سەرەك ۋەزىرائى عىراق كەسى دى لەم سىياسەتە لايان ئەدا، بەلەم كە لە ۋاقتى
 مەترىسى شۇرە سەرتاسەرىيەكى سالى ۱۹۲۵ ى تۈركىيا گەيشتېوو بۇيە كەسالى ۱۹۲۶
 دەستىكىشانە ۋە ھۆكۈمەتەكى پىشكەشكرد، تىپىدا ۋەك ۋورپا كوردنە ۋەك ۋەك ۋەك ۋەك ۋەك ۋەك
 دەرنى لىرۋودلەكە تۈركىيا ۋەرىگىرىن ... كورد چ مافىكىيان ھەيە بىياندەينى. "بەلەم
 ئامۇزگارىيەكى ھىچ گەرنىيەكى پىنەدرا، ئەگەرچى "بى ئاراسى بەرىتانيا بەلۋىستە" بىوۋە
 تىگەيشتېوو كەزەلۋىيان بەسەر باكوورى عىراقدا بەمۇى چەند لىرۋكەيەكى كۆن ۋە ئۆتۈمۈيلى
 زىنپۇش ۋە ھىزە ئاۋخۇيەكانە ۋەك، چەندىن چار لەبەردەم ھۆكۈمەتەكانى بەغداد كە ھەرىيە
 دەستى بەسەردا گەرتېوو، قەسەكىيان ئوۋپاتەدە كەردە، كەچى دەستەلدارانى عىراق بەرىتانيە
 ئەو سالانە ھىچ دەرنىكىيان لەپەرىنە يەك لە دەۋى يەكەكانى كورد ۋەرنەگەرت لە كۆتايى ئەمە
 سالەدا، بەرىسە بەرىتانيەيەكان لەۋە مېزىرېوون كە "عىراق ھىشتا ھەر زىلۋەيەكى
 جوگرافىيە".

لەبەرامبەر گوشارى ئەتمەيە ۋەكەكاندا، كە تادەھات لەزىادىووندا بوو. لە ھۆزەپرائى
 ۱۹۲۰ داۋ بەپىنى پەيماننامەى "پۇرتسمۇس" كە داۋى دورسال جىيەجىنكرا. لەپە بەرىتانيا
 دەستبەردارى عىراق بوو، سەرىخۇيەتتۈرۈتە كىشيان داۋە كە ھەر بەناۋ سەرىخۇيى بوو. ئەمەش
 پىشكە ۋەك پەيماننامەى لىۋزان، دوۋرو نىزىك ئامارەى بۇ كوردو ھافەكانى ئەكرد. ھەرىيە
 ھۆكۈمەتى بەرىتانياۋ عىراق داۋاكارىيەكانى كوردىيان بەلاۋەنا، چونكە ۋەك لەپەرتتۈرۈتە
 بەرىتانياۋا ھاتېوو "يەككىتى سىياسىانە، كە پىيۋىستىيەكى ئۆتۈنۈمىيە لەنئو كوردا نىيە". بۇيە

هەردوو حکومەتەکە بەخاوەن داواکارییهکانیان راگەیاند، کە "لەکوردستانی عێراقدا بواری دامەزراندنی دۆڵەتێکی سەربەخۆی وانییه کە کۆمەڵەی نەتەوەکان چاودێریکات."

لەسێلای ١٩٩٩هه، بۆ سێیەمین جار شێخ مەحمود سەركردایەتی شۆڕشیکی لە سلێمانیدا كرد. تەنەمەکی بۆ کۆمەڵەی نەتەوەکان شاره، ئالای لێدەباری، تیايدا جەختی لەسەر ئەوەکۆڵیووە کەدەستەلگرتنی بەریتانیا دەبێ! ژێرناوە سازدی بە کوردی ولایەتی موسڵ بێخەشیایە، دلاویکرد "هەموو پێوەندییهکانی لەگەڵ بەغداد، بەهەر شێوەیهک بێت" دەبێ بچێت، لەدرێژەی نامەکیدا دەلێت: "ناکرێت بێوە قایلین کەچەند گەلێکی سەرەتایی وە - لێریا - ڤانی چاره ی خۆنووسینی بەدریتی و نێمەشی ئی بێبەش بکێت. گەر حکومەتی عەرەبی بەغدا، بۆمێژو فرۆکە ی ئینگلیز، کە کۆمەڵە بەرێژەگەتان بەرێژەبەردنی ئەم وولاتی بەمانی نێووە یەنەسپاردبوو، یارمەتی نەدرا، ئەوا دووبارە بوونەوی میژوو کەبەرەو بەغدا کشان و داگیرکردنی بوو هەر چەند رۆژێکی دەوێت."

شێخ مەحمود بۆچوونەکی راستبوو، چونکە دیسانەو فرۆکەکانی هێزی ئاسمانی شایانە ی بەریتانیا، هەر وە چۆن پێشتر لەتێکشکاندنێ شۆڕشەکانی پێشوویدا یارمەتیدەری هێژە عێراقییەکان بوون، ئەمجارش بۆ ئەناو بەردنی شۆڕشەکی یارمەتیا نەدایەو. بەلام شاری سلێمانی هاگر تێتێکیان کرد گەت ئەو کاتە میژووی گورد شتی وای بەخۆیەو نەدیو، چونکە بۆ یەگەلێن جار، کرێکارو بازرگان و دانیشتوانی شارهکە، هەستی نەتەوایەتی خۆیانیا ن بەناشکر دەریبری. هەر کە لەمانگی نیسانی ١٩٩١هه بوای شەش مانگ بەسەر هەنگرساندنیدا، شۆڕشەکانی شێخ مەحمود کوژێنرایەو لەمانگی تشرینی دووەمی ئایندەدا، ئەمجارەیان لە "بادینان" کەناوچەیکە دێرەو، لە رۆژگار ئەداو لەناکامی بێزاری دەرپوین بەرامبەر بەوەرگرتنی عێراق لەکۆمەڵەی نەتەوەکاندا، ئازاوە سەرتاسەری گرتیو، شۆڕشیکی دی سەریهێدا. بەلام ئەمجارەیان داواکاریی گورد چەند مەسەلەیکە دیارو کۆنی گرتیو. پەلپیان لەو پلانا نە ی حکومەتێکەرت، کەئەو دیا نە ئێستووایەتی لەناوچە سنوورییهکانی هەکارییهو هاتیوونو. پێشتر لەهێژە بەریتانیا ییهکانی شاو عێراقدا کارسانگرتبوو لەناوچەکانی لای خۆشیانەو دەستیان لەمژدە ی سەروکتەریهکانی کورددا بوو، ئەناوچەکانیا نیدا جێنشینبکەن. هەرەها کورد بەدگانی پۆلیسەخانە عێراقییهکان و چەمیاندنێ وەرگرتنی باج لەکوردستاندا ناقایبوون.

لەبەدای ١٩٩٢هه، هێزەکانی عێراق بەیارمەتی چەکی ئاسمانی شایانە ی بەریتانیا، ئەم شۆڕشیان داگراندەو، کەبەسەرەلدا نێ ئێستێرە ی شێخ ئەحمەد بەرزانی و مەلا مسقەلای برا پچووگەری هەلگری باپیرانیان، ئەوانە ی بەرووی حکومەتی نێو نەدی عوسمانییهکاندا

راپەرىيىبون. ھەرىئەتەندەى جووتەمرا بۇ تورگيا ھەلاتىن، دەستەلاتدارانى تورگ گورتىيان و دايانضمە بەكارىمەدەستەنى عىراق. بۇجارىنگى تىرىش ھۆكۈمەتەكانى ئاۋچەمكە بەرۋەندەى نىۋانىيان وى لىنگردن لىپوۋ بەرۋوبوۋنەمەى كىشەى گورددا ھاۋكارى يەكتىرىپكىن، جوولتە بىرامش جۇرە سىزايەكى باۋى ئەم سەردەمە ئران، واتە بەدوورخستەنەمەىيان بۇ خولروۋى عىراق كەمەربى تىايدا نۇزىفە بو، ئەمەش بەرلەمەى دورخستەنەمەىيان بۇگۇرئىت بۇ نىشتەجىنگردنى نۇرەملەى ئاۋ شارى سلىمانى لە سلىمانى پايتەختى رۇشنىجى كوردستانى عىراقدا، مەلا مستەلا لەتاكىردنەمەىيەكدا دەرئيا، كەلەياخىيەكى ئاۋچەمەكى دورەدەستەمە بىيىتە سەركردەى بىزۋتەنەمەىيەكى بىزگارىخولۇزى نىشتەمەنى كورد. لەم ماۋەمەشدا كوردستانى عىراق چەمە شۇپشىنگى وى بەخۇرمەى بىنى كە لەمەدوا بەرىنى و بەمىزىيا جىاۋلزان ھەبو، يەكبىنەش دەستەلاتدارە عىراقىيەكان لەمەركوتكردىنا سەردەكەوتن.

ئەم نەتەمەىيە كوردانەى مەلا مستەلايان لەمكاتەدا ناسى كەلەسلىمانى دەرئيا، جەختىيان لەمەرنەمە دەرەدەمە كۇرئانكارىيەكى مەلا مستەلا زەحمەت و لەسەرخۇ بو، بەلام ھەرچۇنەك بو ھاۋەمەى. ئەم نەتەمەىيە كوردانە، چەپە شارنشىنەكانبوون (كورد رۇلىكى دىارى لەئا و پارىتى كۇمۇنىستى عىراق و گەلىك رىگخولرو پارىتى نەتەمەىيە نۇيىنى تىردا دىو)، سەرمەتا بەرزانىيان نۇر بەخۇرايۇز دادەئا، بەلام سوۋرۋون لەمەرنەمەى كەلىنەنەمە فىزىيىت، ئاۋچار بەلاى بۇچۇنە سىياسى و نىشتەمەنىيەكانىاندا دلىشكاند. بەلام پىۋەندەى بەرزانى و ئەم نەتەمەىيە كوردانە ھەموۋكات ئاسان ئەبو، كاتىك باسەكە بەلاى ئەركى پراكىتىكى سىياسىاندا دەچو، بەرزانى خۇسەپىن و خاۋەن رۇشنىيەكى كەم، ھەستى بەمىزارىيەكى نۇر ئەمكرد لەناست ئەم پوختە شارنشىنەنەى سەرسەختىرەن بەرھەلستكارى بەرىتانىا بوون و بەمەى دەستەلاتگرتە دەستى ئەمەنىشەمە، لەمەئاۋەمەندى زانكۇكانى دەمى ئىنتەدەدا، زانىريان بەدەستەنەبو. يەكەلە لە يەكەمەن كوردناسان، پىنى واپو كە "گالتەى رۇزگار ولىگىرد بەرزانىيە ۋاكەتۋەمەكانى، پىنگەىشتوۋى رۇن سايەى سىستەمى دەرەمەگايەتى، بىنە پىشەنگى بىزۋتەنەمەى نەتەمەىيە چەپەمەى كورد، بەتاىبەتى كە نەتەمەىيە شارىيەكان پەكەن لەشۋە زىانى تىرەگەرتى دەبۇمە ترسىشيان لەمىزى تىرەكان ھەبو، ھەملى لەئاۋىردنى ئەم سىستەمە دەرەمەگايەتىيەشيان دەئا". بەلام كوردە شارىيەكان دەيانزانى ھىچ ھىزىنگى سەربازىانەى تاىبەت بە خۇيانىان نىيە، بەرزانىش لەمى تولىا كارىگەرتى بەسە تىرە گوند نىشەكاندا، دەتوانىت ھىزى پىۋىست بۇ ھىنەنەمەى خەرنەكەكان، كە دەمەزانەنى نۇتۇنۇمەىيە لەمەركوردستانى عىراقدا، كۇششەردىنەشە بۇ سەرىخەى، دابىنىكات بە نىزۇزى دەيان سالى ئايندە بىزۋتەنەمەى كوردى عىراق، بەمەى ئەم

پنکھاتە سەرمەکییە کۆمەلگەکیانمە لاوازتر دەبوو. لەڕیش لەئەمنجای دۆزمايەتی چەكدارانەي نێوان بەشە سەرمەکییەکانی کۆمەلەکیان، کە لەبەرەتدا پنکھاتەکەشیان وەك یەك وابوو. سەرمەكەش لەو دایە کە دەستەلاتدارێتی مەلا مستەفا تەمیا لە کاتی شەپە یەك لەدوای یەكەکانی لەگەڵ حەكۆمەتی عێراقدا گەيشتە لوتكە، چونکە بەهەزاران کوردی خوێندەوار، لەشونێی دەرۆی وەك بەغداد و ڕوویان تێدەگەرد، لەترسی سەرمەكەتێدەكەي عێراق و خزمەتی سەربازی، شەپەکردن لەپێناو کێشە نەتەوەییەکیاندا پەنایان بۆ چیاگان دەمێنا.

دوای دە سال دەستبەسەرێتی مەلا مستەفا دەرەفتی لە سووکە چاودێرییە یێنی کە بەرتانیا بەهۆی رۆلی لە جەنگی جیهانی دوویدا گرتبووی و لەساڵی ١٩٤٣دا هەلات. بەپێی گێڕانەمەكە کەمێشتا راستییەکی یەكلا نەکرەوتەرە، بەرزان یۆیە لە سەلیمانییەرە بەرمو چیاکانی لاخوێزان چووبوو، چونکە ئەو مۆچەیی لە حەكۆمەتی وەرەگەرت بەهۆی هەلناوسانی جەنگەمەرە، مێنەدە کەم بۆو بەشی خوارێنی خێزانەکەمی نەدەکرد، دەشلێن رۆژێک کە دەست بەگێڕی ژنەکەیدا دەهێنێت و لەبەری ئەو لێرەي خێزانەکیان گلیاندا بۆو نالچەي ناسنی بەقێرێمەرە کەربوو ئەوسا هەستی بەم کەم دەرەهەتیە کەربوو، چونکە هاوسەرەکەي لەبەرئەرە بەرەگانی بۆ دابینکردنی خۆراکی خێزان فرۆشتبوو. بەرزان پەستی دايدەگەرت، لەپێشتدا بەسەنۆردا چووبوو تاو ئێران و لەمجا هاتبۆو ناو عێراق و یەكسەر پۆمو بەرزان بێزۆ. هەر بەگەيشتەنەوی و کەرەتە رێکخستەنەمو یەگەرئەرەي عەشیرەتەکانی باکوور کە (عەشیرەتەکانی "دۆلەمەي" و "شەروانی" و "سزوری" و "بارووشی" دەرگەشتەرە)، کە بەتەرەي بەرزانییەکان ناسرەو سەرمەكەي شۆڕشەدەكات، حەسابە کۆنەکانی خۆی لەگەڵ عەشیرە کێشەرکێکانی کەپارەیان لەحەكۆمەت وەرەگەرت و پێش دە سالیك ئاپاکیان لەگەڵدا کەربوو یەكلاکردەموو مێژە عێراقییە نە شارەزاکانیشی تێکشان کەبۆ سەرمەكەتێدەكەي نێرەرابوو.

راست کاربەدەستە بەریتانیاییەکان، لەرێزانی ئەم "سەرمەكە عەشایەرییە گێرەشونێنە، فێنازە بێناپەرۆ" تووڕەبوون و بە "جەرەو بەخۆنازو دیکتاتۆر"یش باسیانەدەکرد. راپۆرتێکی هەوانگەرە سەربازییەکانی بەریتانیا لەبارەيەرە دەلێت "لاق نوێنەراییتی بزوتنەرەي نەتەواییەتی کورد لێنەدات، بەلام راستییەکەي بۆ مسۆگەرکردنی دەستکەرومی خۆی بەپێی کۆنە شینواری تەرەگەرئێتی لەنێتی و جەرەوی هەلەدات". بەلام "سێرکیناهاڤ کۆزئواییس"ی کۆمیسەری باڵای بەریتانیا، دەلێت، بەداخەرە حەكۆمەتی بەغدا بەپاشگەزبوونەرەي لەر "پەیمانانەي جەختیان لەسەر کرا" و "دواخستنی بەدەنگەرە چوونی دەرەو لێرەکان" خۆی خەستە گێژئەرەو ناماژەش بۆ ئەو دەكات کە بەچۆکێنانی مەلا مستەفاش، جگە لە "شونقاییەکردنی لە ناو

كورد دلو سەرنەنجام بەشەمەيد كوردنى " شتىكى ترناكات بەھىزى نەبوونى ھىزو فۇكەى جەنگى بەرتانايوھ كەمۇ شەپى كورد پىۋىستىبون، نۇرى سەئىدى سەركە وەزىرانى عىراق، كە كوردىكى فېنبازو لەپىزەكانى سوپاى عوسمانىدا كارىكردبوو. واى بەباشدەزانى كە لەگەلەندە رىك بەگەن. لەمانگى نىسانى ۱۹۴۵دا لىبوردنىكى گىشتى بۇ بەزانى و ھەموو ئەو پاخىانەى لەگەلەندە بوون دەرگە، بەلام سەرگەردە كوردىيەكە ئەمەى بەنىشانەى لاواى دانە.

رەخنەگىزىكى ئەمەرىكايى توندو راستگۇ، گومانەكانى بەرتانايىيەكانى پەسەند نەدەكرد كە لەبارەى ھەستى ئەتەوھىي بەرزانى دەيانكرد، بەلام ئامارەى بەو دەكرد كە "ئەگەر بەرزانى بە تواناىى و نەترسىيەكەى ناسراىت" ئەو "شتى خراپى وەك لەخۇباىى و خۇبىستى و پراپىى و كورتىبىنى و كەللە پەلەتتىشى ھەىە". بەلام ئەو كوردانەى ئەم كەموكرىتەيان ديارىكردبوو، ھەر ھىچ نەبىت لەو رۇزگارەندە كەمبوون و نەوساش مەلا مستەفا كارىگەرتىيەكى زۇرى لەسەر كورد ھەبوو. موحسەن دزەمى، كە لەوئەتى پىرىگەردۇتەو لەخزەمتى بەنەمالەى بەزانىدە، باسى ئەو خۇشحالىيەى خۇى دەكات كە لە ۱۹۴۳دا، كاتىك لەشارى ھەلوئىر قوتابى قوناغى سەرەتايى بوو، بىستىزىتى مەلا مستەفا لەسلىمانى ھەلاتوو. جەخت لەسەر نەوئەشەدەكات كە "ئەوكاتە ھەستى ئەتەوھىي لەپەرىدا بوو"، سائىك دواتر، بەرزانى بەھاوئەلى دوانزە پاسەوانى تايىبەتى خۇبەو كە بەفەشەكدان و تەلەنگى چىكى لوولە درىزى "بەزەو"، بە جامەدانى سووروسپى تايىبەت بە بەرزانىيەكانەو، ھاتەئاو شارى ھەلوئىرەو. دزەمى دەلەت: "ئەمە ھەموومان بۇ بىنىنى لەقوتابخانە ھاتىنەدەرەو، ھەرچەندە خۇى كورە بەلابوو بەلام بە بەرگە كوردىيەكەبەو بەپىياوئىكى بەشان و شەوكت دەھاتە بەرچاوم". وەچەيكە دواى شەو يارىدەدەرىكى تىرى بەرزانى بەزەمى دىت، كەپۇزىكى بەھار، كاتىك بۇ يەكەمەن جار مەلا مستەفا دەبىنىت بەسەر ئەسە سەبەكەبەو پىش "كۆمەلەكە لە پاسەوانە تايىبەتە شكۆمەندەكانى خۇى" كەوتووو لەدەشتايەكى پەر لەگولە كىۋىلەو ھاتۆتە دەرەو، ئەم چۇن دلى كەتۆتە پەلەپەل.

بەكۆتايىيەكانى بووم جەنگى جىھانى، لەئامى ۱۹۴۵دا مەلا مستەفا شۇرشىكى سەرتاسەرى راگەلەند. لەگەل ئەو سەرگەوتە گرەنگانەى سەرەتا بەرزانى دۇ بەھىزە ساواكەى حكومت بەدەستى ھىنا، دىسان تىكشەكەنرايەو. وەزىرى ناوخۇى عىراق كەوتە ھاندانى ئەو تىرە كوردانەى كەپەركەنى بەرزانىان دەكرد تا بەرەنگارى بىنەمو پارەى پىۋىستىشى دانى، نەوانىش پەرزەشى شەپەردەنى كۆنە دۆلمەكەيانىان و، خۇشحالى ئەپارە زۆرەبوون كە حكومەتى عىراق وەك خەلاتىك لەپىناو ھەولەكانىاندا دابووينى. زۆرى نەبەرد بەرزانى ناچاربوو ھەلەت و، لەناوھەستى تەشەرىنى يەكەمەدا لەگەل دە ھەزار كەسى خۇیدا، كەھەرسى يەكەنكىيان

جەنگامرىيون، ھەمووشى لەتىرەكەى خۇى نەبون، لەسنوورى ئىران پەرىنەم بەلام
نەجەريان ھەلاتەكەيان ئاسانبو، چونكە سنوورى ئىران كراومبو ھانتىشى بۇ كوردستانى
ئىران خورەيەكى خوشبو بۇ نەتەرەيە كوردەكان و پەرزەمەردنى كۆپەلەكەى مەھابادىان
ھىزەكانى ئىران پىيان لەمەرزانى و جەنگامرەكانى نەگرت، چونكە زۆرەى كوردستانى ئىران
ناوچەى لىكەداپراش ھىزە داگىرەكانى بەرىتانىا و شۆرەى بوو ھىچ ھىزىكى ئىرانىشى قىادا
نەمابو. لەسالى ۱۹۶۱مە كەسوپاى سوور چۆتە نەوئ، كاتىكىش شۆرەى و بەرىتانىايەكان
دەستيان لەكاروبارى ئىران وەردا وەرزا شايان لاپردو لەترسى لایەنگرتىيەكەى نەلمانىاى
دورىانخستەو، شۆرەى و بەرىتانىايەكان ناوچەيەكان لەنۆان نەو ھىزانەماندا داپىرى
تایارمەتيە سەربازىيەكانى خۇشاوا، كە لەكەندوى فارسىيەو بەكوردستاندا تا سنوورى
شۆرەى-ئىران، لەوئشەو بۇ مۆسكۇ كە ھىنگار پىيوستى بوو، بگەيەنئ.

شۆرەى و كوردەكانى ئىران سووردىان لەو بۇشاىيە بىنى كەنەبونى دەستەلاتى ئىران
لەكوردستاندا جىيانەنئىشبو. بەتايەتى بۇ كوردى ئىران كەلەسالى ۱۸۷۸مەو لەرەتەى ئىران
"مەرىشىنى شەردەلان"ى لەناوېرد كە دوامەنشىنى كوردبو، بارى واچاكان بەخۇزانەو
نەدىبو. بەرزانى لەنزىك سنوورەو چاوى بە ژەنەپللىكى شۆرەى كەوت، دلوای لىكرد ھىزە
پەككەوتەكەى خۇى لە مەھاباد بخاتە ژىر دەستەلاتى قازى مەمەدەو. قازى مەمەد كەنەسا
پەنجا سال تەمەنى بوو، سەركردەپەكى ئاينى ئىسلامانەى خاومەن زانئارىيەكى زۆرو قازىيەكى
شەرىى وابوو كە گەللىك پىزى لىندەگىرا. بۇ دامەزاندنى شەو بە "كۆمارى مەھاباد" ئاسراو
خۇى سەركاىەتيەكەى كۆتەلەست، لەلەيەن شۆرەيەو يارمەتى دەلرا قازى كەسايەتيەكى
خاكى و لەخىزانىكى گەنگى مەھابادى وابوو كە لەمەموو خىزانەكانى دى ئاوداوتىبوو،
ھەمبەش كاتىك دەستەلاتدراش ئىران لەناوچەكەدا نەمان، نەم بەپاستى بوو بەرپرەسى
ناوچەكە. ھانتى بەرزانى و جەنگامرەكانى بۇ قازى مەمەد، كە لەسوپاى كەمبوو، خەلاتىكى
چاومەواننەكراوى يەزدان بوو، چونكە جگە لەلەنگرتى دانىشتوانى شارى مەھاباد چەند
كەسكى تىرە كوردىيەكانى ئىران ھىچى تىرى نەبو. بەلام بەرزانىيەكان بەھۇى سەردەرچوونيان
لەمونسەرى شەرى ناوچەيادا، بەپىچەوانەى رۆلە تازە چەكدەركراوكانى لەو تىرانەى
ھەركەلەناوچەكانى خۇيان دوورخەنەو نەئۆيان دەشكىت، سەلماندىان كە ھىزىكى بەزمەبرى
چالان و كارىگەرن.

"كۆمارى مەھاباد" وئەيەكى كەلپۆرەى "كۆمارى ئازەربايجانى دىموكراتى" خاومەن
ئۆتۆنۆمى بوو كەماپەيمانە ناوخۇيەكانى شۆرەى بەيارمەتى سوپاى سوور، لەكانونى

يەككەسى ۱۹۴۴-دە تەجرىبىي پايتهختيانگوت دايانمىزانىدېتو. لە ۱۶-ئايى ۱۹۴۵-دە قازى
مەھمەد، بەھاندانى شۇرەي "خيزى ديموكراتى كوردستان"نى يېڭىنىڭ. ھەرچەندە قازى
مەھمەد ئوردىلىتو، بەلام ئىرش ۈك نازىرىيەكانى كورد، لە ۲۲-ئايى كانونى ئوۋەسى ۱۹۴۶-دە
لەكۈپەپانى "چولۇ چرا" كەتكە دوۋشەقامە قىرتاۋەكەى شارەكەى يېڭى دىگەياند، "كۆمۈرى
گەلى كورد"نى راگەياندو، بەنامادەبۈۋى سىرۈك ەشیرەتەكانى كوردى ئىرانو، بىرپرسانى
خيزى ديموكراتى كوردستانو، سى ئەفسەرى شۇرەي كە بەجىيىڭى سىريازانەى چەلە
لەسەر دامەزراۋە ھاتېۋونو، بىرزانىش كەبەرىگى ژەنەريالىانەى سىرشان پانى شۇرەي
چەكەمەكى دىژلەپى ھەلگىشراۋە نامادىتو، قازى ئالۋى كوردىشى ھەلگەرد.

دامەزاندنى خيزى ديموكراتى كوردستانو ھۆكۈمەت راگەياندەكەش، لەنەنجاسى
سىرەلنىڭى كوتىۋېرى "پاكۇ"نى پايتهختى نازەرباينجانى شۇرەيۋە ھات، كە لەنەيولى
۱۹۴۵-دە قازى مەھمەدو چەند سىرەك ەشیرەتەكانى كورد بەمانگىشنىڭى شۇرەي كوردېۋىيان.
چۈنكە لەو ماۋىيەدا ستالېن ھەۋلى ئەۋەى بوو كەپاكۋىرى خۇرناۋى ئىران پخاتە سىر
ۋولتەكەىو كوردىش بەشنىڭى پلانەكەى بوو. لەپاكۇ كوردەكان بەلنى پارەو، چاپخانەيەك تا
رۇژنامەيەكى پىدەركەن، چەكى قورسو، بەخشىنى چەند كوردسىيەك لەنامۇڭا سىريازىيەكانى
شۇرەيۋىيان پىدرا. ۈك ئەۋكاتە خيزى ديموكراتى كوردستان راگەياند، ھەۋل بۇ "بەدىيىتىنى
ئۇتۇنۇمى (كوردستان)لەچۈرچىۋەى ئەۋلەتى ئىران"دا دەدا ئەك سىرەخۇى تەۋاو. بەلام
لايەنگرانى خېزېو "ھەندىكە لەمىژۋونۋوسان"ىش، تا ئەمىز پىرسىارى ئەۋە دىكەن كە، داخۇ
كۆمۈرى مەھاباد بىرپاستى ھەۋلى سىرەخۇى تەۋاى بوو؟ ئالۋى كورد لەھەرسى رەنگى
سۈۋو سېۋى و كەسك پىڭھاتېۋو، واتە كۆپىيەكى ھەلگەپراۋەى ئالۋى ئىران بوو، ۈك كورد
نەتۋان بەتەۋاۋەتى خۇيان لەمىژان جىياپكەنەۋە. ئەم دەۋە ئەم ووردەكارىانە بەلەى ھۆكۈمەتە
شايانە لاۋزەكەى ئىرانو ئەسەرىكاو بىرىتائىاي دۇستيانەۋە بايەخى نەبۋو. مەھمەد پەزا
پەھلۋى كەشايەكى گەنجى بىتتا قىكردنەۋەبۋو، لەسەر تەختى تارۋوس جىگەى باۋكى گرتېۋە،
دەركى بىرەكردېۋو كە كوردو بلوشو نازەرو تۈركمانو ەمرەب، ھەمۋىيان پىڭكە لەنەۋەى
دانىشتۋانى ئىران زىاتەن ھەر ئۇتۇنۇمىيەك چەند كەمىش بىت بەدەست بەنىش،
بەرەنگارېۋونەۋەمەكى راستقىنەى دەستەلەۋە ناۋەندىيەكەيەتى. تا دەھات دىنەراۋكىنى
ھاپەيەمانانىش، لەزىۋېۋىنى رۇلى كورد لەناو چولۇچىۋەى پلانەكانى شۇرەيەدا زىادىدەكردو
يەكەمىن پىڭدا ھەلپۇزنى پەلەى ناۋ جەنگى ساردى ھىتايە ناراۋە.

لەسەرەتارە شۆرمی حەزی بەمەلسوگەوتکردنی سەرکردە کۆنەکانی کوردی وەک قازی محەممەد سەرەک عەشرەتە پارێزگارەکان کردووە، ئەک ئەرێنخەروە نەتەرەییانە دەستیان لەدامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا هەبوو، وەک "کۆمەڵەی ژباڵەری کورد" و هەندیک لەکۆمۆنیستەکان و نوێنەرانی حیزبێکی نەینی کوردی عێراق "هێوا". "کۆمەڵە"کە ساڵی ١٩٤٢ بەنێنێ دامەزرابوو، لقی لەزەریی شارە گەورە کوردییەکانی عێراقی وەک: هەولێر و کەرکوک و ڕەواندوێز و شەقلار و سلێمانی و، لەسووریا و تورکیاش دامەزراندبوو. چونکە لەمەنسۆ کەوتە دیموکراتیانەکە کۆمەڵە پەرەسێدەرە بەگومانیبون، بۆیە شۆڕەرییەکان سوور بوون لەسەر ئەو قازی محەممەد، کە لەگەڵ زمانشیرینیەکییدا بەخۆسەپێن ئاسراو، لەنیسانی ١٩٤٥دا بچێتە حیزبەکەرە.

کۆماری مەهاباد دەستی بەسەر سنێکی خاکی کوردستانی ئێراندا بۆ گێرا، دەستەلاتیشی بەدەوری مەهاباد، کەمەکوێتە ناوچە دایراوەکە ژێر دەستەلاتی شۆڕەرییە، هەر تادووری ٦٠ میلیکە پێدەکرد. بەلام ئەم کۆمارە کوردی هەموو شوێنەکانی بەلای خۆیدا راگیرا، بەتایبەتی ئەر و لاوانی پارتە کۆنەکان بێهێوایکردبوون. بەگەرەمی پێشوازی نوێنەرایی کوردی سووریا و تورکیا و عێراق دەکرا. لەگەڵ ئەوەی ئەم کۆمارە یارەتی لێەکیشتی شۆڕەرییە دەکەشت، بەلام (بەپێچەوانەی ڕێژمە ئازەرییە سەرکوتەرەکی باکووریان)و، هەولێ دەزدادانی مارکسیانەر، شۆڕشی کۆمەلایەتی و، بەراستی دایەشکردنی زەوی و زاریان ئەدەدا، پۆلیسی ئێنیشیان دانەمەزاند. کتێبی خوێندنی قوتابخانە و ژۆرنالەیک و پلۆگراوەیکە رابەرانی مانگانی دوو گۆلاری رۆشنی یان دەردەکرد، کەمەموری بۆچاکە ئەر چاپخانە بەکەرەتەرە کە سوپای سوور دابووینی. راستییەکە کۆمار بەراوەیکە دیار نازادو کرابوو. کۆمار لە مەوای تەمەنە کۆرتەکید، وەک ئێوەندیک کلتوری کوردانە بزووتنەوی نەتەرایی کورد کێمەریکی دیمەشق و سلێمانی دەکرد.

بەلام کۆمار، دواي پشتیگرانی دۆستە شۆڕەرییەکانیان، پووخا. ستالین لەژێر گوشاری بەرەوامی بەریتانیا و ئەمریکا، بەجێهێنانی ئەر بەلێنە کاتی جەنگ دابوو، و، کێشەوی لەغازمێنچانی مانگی ئایاری ١٩٤٦دا، دەمشیرینکردنی مۆسکۆش بۆ کێشەنەوێکە سوپای سووری، بەلێنێ ئێران بۆ کە ڕێدات پشکنینێکی گرنگی نەوت بکات، ئەوەش هاندەرەو تا دەست لەدۆستە ئازەری و کوردەکانی هەلبگرێت. ئێتر هەر ئەوەندە هیژەکانی شۆڕەری کێشەنەو، ئێران کەلمەریکی یاسایی بۆ ئەر مافە نەوتییە بەشۆڕەری دابوو، دێیەو زۆری نەخایاند کورد سەربازە ئێرانییەکان دەرکیان بەنەگەرانی سوپای سوورکردو، مەهابادیش

كەپشتىگىرى كوردنەكەي شۇرەي لىپرا، نىتر وەك بەرنىكى گەيىيوى درەختىك بەرىۋە. كوردەكان كەمەر لە كۆنەۋە لەمەمەۋى حەكەمەتەك بەگومانبوون، ئەيانەمەۋانى نەمجارە ئەرەسەي حەكەمەندەكەن وەك خۇزىان كوردەن، پىنۋىستە بەرگىرى لەمیانبەگەن. كەچى لەقازى مەمەد، كەپنەۋەندى لەگەل شۇرەۋىيەكاندا كوردەۋ، سوورەكەۋەنەۋە، چۈنكە بەردەۋام پاپوۋرەتەكەي سوپاي پوسپاي لەمەسەرى بەردەنەۋە كەلەكەتەي جەنگى جىھانى يەكەمدا لەكوردستان كوردەۋيان.

لەمەرامەر كۆكوردەۋى ھىزە ۋو لەزىانبوۋەكەي ئىراندا، قازى مەمەد ھەلۋىكى يىنەۋەي بۇ بەدەستەننى پىشتىگىرىگەن سەرەك ەشەرەتە كوردەيەكان دا، كەپەپنى ئارەۋىي تايىمەتى خۇزىان كاريانەكەرد، گوڭيان بەچارەنۋوسى كۆمارەكە نەدەدەل، سەرىنچىشيانەكەرد. بىنچە لەھىزەكەي بەرزانى، قازى مەمەد تەنيا لايەنگەرتى ەشەرەتەيى چۈۋكى مەھاباد، بەشىكى كەم بايەخى ەشەرەتەيى تىرى بەدەستەننى. بەرزانىيەكان لەلەيەكەۋە بۇ سەرگۆتەردى چەند ەشەرەتەيى بەرەلەستەكەي قازى مەمەد ۋ بەرەنگارىۋەنەۋەي بەرۋەبەران، يان لە لايەكى تىرەشەۋە بۇ ۋوۋەۋوۋەۋە سوپاي ئىران ۋ ئازەرىيەكان، بەكارەھىزەران. بەلام بەلنەكان شۇرەۋى كەلەكەكۆ، سەپارەت بە دانى زىنپۇش ۋ تۇپ ۋ چەكى قورسى دى بەكورد دابوۋيان، ھەر بەمەرەكەبى سەر كاغەز مایەۋە، قازى مەمەدەش پەلى ۋ ۋەزىرەكانى بۇ بەرۋەبەرى بەش دالگەرت، خۇشى ۋزى لەمازناۋى سەرگۇمار ھىنا ۋ ھەر بەسەۋكى خىزىي دىمەكەرتى كوردستان خۇي دەناساندو، لەمەردەم مەۋانەكانىشيا پىنى لەۋە دادەگەرت كەمۇتۇنۇمى تاكە ئامانچى بوۋە.

قازى مەمەد ھەلۋى يىنەۋەي بۇ قايلەكەرتى دەستەلەندەلانى ئىران دا، تا بىكەنە دەستەلەندەلارى ئاۋچەيەكى بەرىنى ئوئ، كەلەسنوۋى شۇرەۋىيەۋە تا باشوۋى كرمانشا بەگىرەتەۋە، شىۋە ئۇتۇنۇمىيەكەش ەمىت. لەمايادا شەپرى پچر پچر لەگەل ھىزەكانى ئىراندا، لە ئاكەمى كەشەۋەي ھىزەكانى شۇرەۋىدە دەستەپىكەرد. لە ئاۋىشەۋە بازەگاننىيان لەگەل ھەۋو ئىراندا پچراۋ، بەرۋوۋى كوردستان، لەدانەۋىلەۋ توتەن بەسەرەكەدە كەلەكەبۈۋەن كەزىاتر يىۋەيەكەرد. كوردستان خۇزىكى كەمبۇۋە، ئەرەش كاتەك قازى مەمەد ئاچارۋوۋە نانى ھىزەكەي بەرزانى بەداتو، نەۋ پىشۋازىيەكەرمەي سەرەتا بۇيانكەردا بۇ نەۋ مەبەستە بەكارەپنىت، نەمە جگە لەماندانى خەلگە ھەزەرەكە بەرزانى خانەخۇنەيى بەدل نەۋو، بەرۋىيى سالاۋىكى زۇر بە "پىۋى خراپ" ۋ، جگە لە "گىرەلانى خۇ پىكەردن" ھىچ ئامانچىكى تىرى نەۋو. باسى دىكەرد. ئەگەرچى بەرزانى دانى بەۋەدا ئا كەقازى مەمەد ۱۲۵۰ نەنگە ۲۰

ره‌شاشی به‌هیزه‌که‌ی دوه، به‌لام هه‌ریه ((ناپاک)) و له‌بر چهند هۆیه‌کی نادیاریش به "بازرگانی به‌گوردستان" هوه کردن، داهنا.

له ۱۰ کانونی یه‌که‌می ۱۹۴۶دا، هیزمکانی نیران هیزشیان بۆ هه‌ریه‌ندیکی سه‌ره‌کی کرد، که‌نازهره دیموکراتیه‌یه‌کان ده‌ستیان به‌سه‌رداگرتیوو، بیست و چوار سه‌عاتی نه‌برد نازهریه‌یه‌کان به‌هه‌ریه‌یه‌که‌یان و له‌گه‌لێشیا کۆماری نازهریایجانی دیموکراتی تیخسکینرا. یه‌که‌سه‌ر قازی محهمه‌دیش خۆی به‌ده‌سته‌مه‌ردا. به‌پنجه‌وانه‌ی سه‌رکردایه‌تییه‌که‌ی نازهر که‌بۆ سه‌لامه‌تی خۆیان په‌نايان بۆ یه‌که‌یتی شۆه‌وی برد، قازی له‌گوردستاندا مایه‌وه تا به‌رووی چاره‌نووسی خۆیدا بووه‌ستیته‌وه. به‌پننی کولتوری شه‌ره‌لمه‌نده‌ی خۆیه‌ده‌سته‌وه‌دانی گوردانه شه‌ری نه‌کرد، که‌به‌وه‌هۆی نه‌وه‌ی لاوه کورده نه‌تمه‌ویه‌یه‌کان په‌خه‌ی لینگرن بگه‌ر قازی له ۱۷ کانونی یه‌که‌مدا کاتێک سوپای نیران بۆ ته‌قه چوونه مه‌هاباده‌وه، پێشوایزیکردن، دوو رۆژ دواتر قازیان گرتو، له‌گه‌ل برایه‌کی و نامۆزایه‌کی، له‌سه‌ر رۆنی سه‌ره‌کی هه‌ریه‌که‌یان بۆ دامه‌زاندنی کۆمار، له‌گه‌زیه‌پانی "چوارچرا" داو له سه‌عات سه‌سی به‌ره‌یه‌یانی رۆژی ۲۱ نازاری ۱۹۴۷دا، له‌سینداده‌یاندا، سه‌رحه‌م شه‌ره‌گانی گوردستانی نیران شه‌پۆلی له‌ی جۆره سینداده‌یه‌یان به‌خۆیانوه به‌ینی، به‌وه‌ش یه‌که‌م کۆماری کوردی میژووی نوێیان له‌ناوهر.

به‌هرانی شه‌ نازناوه‌ی قازی محهمه‌د پشی به‌خشی شایانی بوو، رۆژ له‌دای رۆژ، کۆمار زیاتر پشتی به‌هیزمکانی ده‌به‌ست تا به‌هه‌ری لینگات، له‌کاتێکدا به‌هه‌ری عه‌شایه‌ره کوردیه‌یه ئێرانیه‌یه‌کان، که‌لایه‌نگه‌رتیه‌یه‌که‌یان به‌رده‌وام ده‌گۆیرا، له‌که‌مه‌بوننه‌وه‌داوو. نه‌و گه‌رفه‌ی له‌په‌وه‌ندی قازی محهمه‌دو عه‌شایه‌ره‌که‌نه‌وه به‌ره‌بووی قازی ده‌به‌وه، نموونه‌یه‌کی کۆنی شه‌ نا‌کۆکیانه‌ی نیوان پوخته سیاسیه شارنشینه‌که‌و هیزه سه‌ربازیه‌یه‌که‌ بوو که‌گاته‌ی به‌و سه‌رکردایه‌تییه سیاسیه ده‌کردو له‌سیاسه‌ته‌کانیشی نه‌ده‌گه‌یششت. زۆری نه‌مه‌رد شه‌ عه‌شایه‌ره‌ی لایه‌نگه‌ری کۆماربوون، ده‌ستیان به‌هه‌ریته خراپه کۆنه‌که‌یان کرده‌وه که‌وته‌وه پاره‌بووتکردنی گه‌شتیاران و سه‌رانه سه‌ندنی جوتیاران.

به‌هرانی رۆژێک چیه‌یه بێهه‌ری خۆی له‌گوردی نیران نه‌شارده‌وه بووه‌هۆی ژه‌هرلویکردنی په‌یوه‌ندی ده‌یان سالی ناینده‌ی پێیانوه، که‌په‌نده‌چی ته‌نیا رۆژنکیش به‌یری له‌مه‌ترسی پشتیه‌ستنی کورد به‌هیزه ده‌ره‌کییه‌کان نه‌کردیه‌سته‌وه. نه‌یه‌قوانی له‌و ده‌ره‌ نا‌شکرایه‌ی نه‌رموونه‌که‌ی کۆماری مه‌هابادیش سوود وه‌هه‌رگرتو، بگه‌ر نه‌و پوودوه باوه‌ری به‌راستی بۆچوونه‌کانی خۆی و داواکردن له‌مه‌وه کورد که‌کوێرانه داوی بکه‌ون، چه‌سپاند هه‌رنه‌وه‌ش وای لیکرد له‌سه‌ر حسابی کوردی نیران شه‌ ریکه‌وتنه‌ له‌گه‌ل شادا بکات چه‌ندین که‌ه‌ت

مەيدان،) لە "ئەغەمە" يى باكوورى مەھابادەمە بۇ پۈۋىرۈۋىيۈنەمە چارەنووسيان خۇيان نامادەكرد. دواگەگ سوپاي ئىران ئارامى لىنچاۋ، بەمياۋىرى مەشايرە كوردەكان گە پىنشتەر ھاۋىيەمىنانىتى لەگەلدە كوردىۋون و ئاران بەلنىنى لىخۇشجىۋونى دىبىۋونى، كەۋتە رەۋناسى بەرزانىيەكان.

لە ۱۱ئى ئازاردا بەرزانىيەكان. بۇ كىشانەۋە ئەفسانەيىيەكەيان كەۋتە شەپەرە، "سەلماندىان كەدۈزەمنىكى سەرسۈرەننەۋە فەلزاننەۋە لەكاتى خۇشىداۋ، لەشۋىننىكى گونچاۋدەۋە لەۋكاتانەشدا كەخۇيان دىيارىدەكەن، شەپرى چاكە دەكەن". لەكاتى پىنكەلپىزاننى رۇژانەياندا، زىيانى زىياتر لەۋانەى لە خۇيان دەكەۋت بەدۈژمەن گەياندا. بەلام نەۋبۇردەمانە بەردەۋامەى دۈنەزە كۈنە فەزگەى چەنگەۋ، گۈشارى بەردەۋامى مەيدانى ئىرانىيەكان، بەرەبەرە كارى لەۋۋەرى چەنگاۋەرو ئۇن و مىندال كىرد، بۈيە بەرزانىيەكان ھىزەكانى خۇيانىيان كىرد بەدۈۋ بەشەۋە. لەسەرەتاي نىساندا، شىنخ ئەمەدەۋ چۈۋە ئەفسەرى مەلاتۋى سوپاي غىراق و زۇر لەجەنگاۋەرو خىزانە ئاسايىيەكان، بېريارىيان دە ھەزچۈننىك بەكەۋىتەۋە چىنەۋە بۇ غىراق، خۇيان دە بەدەست ھىزىنكى غىراقەۋە، كەلەسەر سەنۋور چاۋەروانىيەكەردن غىراقىيەكان شىنخ ئەمەدەيان بەيافزە سالەۋ، دۈۋرەخىستەنەۋەى بىرلەندەكانىشى بۇ بۇ خۋارۋى غىراق سىزادا. ئاگاۋەرىكىردەۋەكانى مەلا مستەفا، سەبارەت بە ئەنچام خراپى خۇيەدەستەۋەدانى چۈلە ئەفسەرەكە راستدەۋەرچۈۋ، چۈنكە غىراقىيەكان لەسەيدارەيانداۋ.

پاش چەند رۇژنىك، مەلا مستەفا ۹۲، چەنگاۋەردەكەى لەگەلئە مابۈنەۋە، رۈگەيەكى پېر مەترەسيان گەرتەبەر. پىش ھىزەكانى ئىران كەۋتەۋ، شەۋى ۱۲ئى نىسان لەسۋورەۋە خۇيان بەخاكى غىراقدا كىردەۋ، بەرەۋ چىا دۈۋرەدەست و سەختەكانى باكوورى بەزەن بۈنەۋە دۈۋ ھەفتە دۈۋتەر، كەنەيتۋانى لىيۈرەنى بەغدا بەدەستەيىننى، رەۋەكەى دەستەيىنكەردەۋە، كە رەنگە ھىچ رۈگەۋتەننىكى لەگەل ئىران و تۈركىيادا بىر لىئەكەردەيىتەۋە، كۈبۈنەۋەيەكى لەگەل پىارەكانىدا كىردەۋ، باسى ئەۋەى بۆكەردن كە بىچگە لەۋۋەكەردە يەكىتى شۋەۋى ھىچ شتىكى تىران بۇ ئەۋەۋەتەۋە. ۋەتەيەكى بۇدان ۋەتى: "ماندۈۋ، بىرسىۋ، پىخاۋس دەۋىن"، ئەمجا لاق ئەۋەى لىدا كەقسەيىكەردۈۋە "لەگەل پۈۋسەكانداۋ. ئەۋانىش ۋەتۈيانە رەنگە پىشۋازىيىكرىن". يىنەۋەى باس لەۋە بگات، كەچۈن كەى لە كۈي پىۋەندى بەشۋەۋەيەكەنەۋە كىردەۋ. ئەمىش ۋەك زۆرەيە ئەفسانەكان، مەلا مستەفا مىلى بە رۇژگارەكەى خۇي داۋ. ئەفسانە تايىبەتەيەكەيى دىۋستەكرد، چۈنكە ھىچسى تىرى لەبەردەمدا نەبۈۋ. لەم قۇناغەى كىشانەۋەكەدا سى ھەفتەى خايدان، بەرزانى لە ۲۷ئى ئازاردا، بۇ ۋەۋەيەكى كەم چۈۋەناۋ خاكى تۈركىيەۋە، ئەمجا دۈۋى دۈۋ

رۆژ چورمناو خاکی ئىرانمور، لەمۆشەو پوومو باکوور بۆو. لەکاتی کشانەو کەیدا، بەرزانی چەند جارنە، بۆ ماوەی کەم کەم پێش ئەوەی بێتەو ناو ئىران، گەسو لىوای ئىرانى بەدولەو بوو، ناچاربوو بچێتە ناو خاکی تورکیاوە. کوردەکان جگە لەچەند وولاخىکی پێویست بۆ ھەلگرتنى برىنداران و ئەر پێویستییە کەمەى پێیانبوو، ھىچى تریان نەبوو. بۆیە بەرزانی و پیاو ە ساغەکانى، ناچاربوون ٢٥٤ کىلۆمەتر بەناو چیاکانى "زاگرووس" دا، کە جار ھەبە ١٢ پى بەفرى لەسەرە بەپى بچن.

"ئەنارادا دۆلەمەرى" یەکێک بوو لەوانەى بەشداری کشانەو کەیانکردبوو، تاسانى ١٩٩١یش ھەر پاسەوانى تايبەتى بنەمانەى بەرزانی بوو، جەختى لەسەر ئەو دەکرد کە ەلا مستەفا "پیاونکی ھەجگار خاکی بوو، قایل نەدەبوو ھىچ کەسێک شتو مەکەکانى بۆ ھەلگیرێت و، گالەتى لەگەڵ ھەموانیشدا دەکرد، سووریش بوو لەسەر ئەوەى کە لەناو جەرگەى پوودلەو کاندە بێت". ئەمجا بەشانانزىبەو دەپوت: "بەدرزى ئىسانم بۆ ەلا مستەفا شەپمکردووە، نەك بۆ کوردستان". لەترسى ناشرکەلەبوونى شوێنى ھیزەکانى، بەرزانی و پیاو ەکانى شەوانە بەناو چیاکاندا جینگۆیکەیان دەکرد نەك بەرۆژ، پێلاویشیان لەکۆنە تايەى لاسیتیک دروست دەکرد، چونکە "زىسات پرەگىاندەگرت و دەنگیشیان لىسەو نەدەجات"، لەبەر قورسى چەکە ئۆنۆماتیکیبەکان و لایەنەیان پێشيان بە نەنگە کۆنە بێرەو ھازن بەدەستەکان بەست، کەلەپۆژانى خۆشى رابردوویاندا شا پێسى بەخشىبوون، فیشەکەکانیشیان لەماو لۆیاندا بەشکرد و ھەریەکەو ٥٠٠ دانەى بەرگەوت. کوردی ئەو ناوچانەى بەرزانی پیايدا رەتدەبوو، "دەترسان" نان و پێلاو بەپێشەمەرگەکان بەدەن، ھەر لەبەر ئەوەش ەلا مستەفا و پیاو ەکانى، دەگەمەن ئەویابە لەو گوندانەى پیايدا گوزەریان دەکرد نەدەنوستن، بەرد یان بەفریان رادەخست. ئەو گورفە سەرەکیانەى بەمۆى کەمى ناو ەو تووشیانباتبوو، ((لەشمان دەخویدا)) و بەمۆى بەران پڕۆلەپزۆلى جەل و بەرگیشیانەو، "چونکە زۆرجار ناچار دەبووین لەسەر چۆک بڕۆین، تا کەس نەمانبێنیت". خۆ زۆرجار رۆگە ھێندە سەختبوو کە "نێستەرگانمان ئەماندەتوانى پیاياندا بڕۆن" ناچارى دەکردین، "برىندەرگانمان جینبەلین". لەو پاشە کشەیدا، بەرزانی ٢٨ کەسى لەشەردا لەدەستداو، زیاتر لە ٢٠ کەسیش بەمۆى برینەکانیان یان زۆر ماندووبوونیانەو مردن. بەرزانی ناچاربوو سى شەرى قورس و نزیکەى شەش سووکە پێکدەھێنێت بکات بەلام ئەو ھیزە ئىزانیانەى بۆ پاونانى ئىزدراوون، ھیزەکانیانى بۆ تێکەشگینرا.

لواى چەل و چوار سال لەمۆى سەرئەگەرتنى ئىرانىبەکان تێگەشت. سالى ١٩٩١ کە لەدەست ھیزەکانى عىراق ھەندەما، چاوساگەکەى پنگام جۆگەلەبەکى پچووکى لە سنوورى عىراق

تورکيا نيشاندام، کەبەهاران بەهۆی تواندنەوی بەفرەو ناوەکی بە شێوەیەکێ ترسانک زیادیدەکرد، بەرزانی و جەنگاوەرەکانی لەهەلاتیاندا لەوێوە پەریبوونەو. ئەو جۆگەیه هیچ شتیکی تاییبەت بەخۆی نەبوو کەلەونی دی جۆنی بکاتەو، بەلام وەك پێیان وێ، بەهاران کاتی توانەوی بەفر، لەناوچەکەدا ئەوی بەدریزایی چەند میلیک تاکە پێنی پیترسی پەڕینەوێه. بەرزانی شارەزاییهکی چاکیشی لەوێوە و نازەلی کوردستاندا هەبوو، شانازی بوەشەو دەکرد کە هەموو ئەو رنگایانەئە ئەسکەندەری گەرە بۆ چوونە سەر هەندستان، لەناوچەکەدا گرتویتی دەزانیت. بەرزانی چونکە پێوانی کوردستانی بە ووردی دەزانی، ئەوانەئە چەواشە دەکرد کە دواي دەکوێن. نێرانییمکان تا ۱۸ی حوزەیران پێرانیەگەبەشتن و، "مگەبەشتە کەناری پووباری "فارس" کە سنووری نێوان نێران و سەرمینای شۆرەوی دیاریدەکرد، کاتیکیش گەبەشتن لەلەشەئە دوو پیاو کەلەپەڕینەوی پووبارەکەدا خەنگابوون و چەند تەنگینکی خراب و هەندئ زەخیرە بەولەو هێچی دیان نەدۆزیو، بەلام بەرزانی و جەنگاوەرەکانی، هەشت بۆز پێشتەر گەبەشتبوونە ناوچەیک کە ۲۵ میل لەباشووری خۆرەلاتی چپای ئاراراتی بە بەفر داپۆشرەو دەووبوو، پووبارەکەشیان لێشەو دیاربوو، بەرزانی دوو کەسێ نارد تا شۆرەوییهکان بەپێشسوازیکردنی خۆئە و جەنگاوەرەکانی قایلیکەن، ئە ۱۵ی حوزەیراندا ئە پووبارەکە پەڕینەو، یانزە دانە سانی پەلەق ئە ناوێرەیدا مانەو.

شۆرەوی، کوردەکانی کرد بەچەند کۆمەڵەیهکی پچوکەو، بەپێنی تەکنیکی هەلئو کەوتکردنی سەتالین، لەگەڵ کەفایەتییه نەتەرەکاندا، بەسەر وولاتە بەرێکەیاندا پەرش و بلۆیکردنەو. لەزستانی ۱۹۴۹ - ۱۹۵۰ بەرزانی خانە خۆیکانی، بە رەتکردنەوی دامەزراندنی حکومەتێکی دەرە وولات، بەسەرۆکایەتی خۆئە، وەك سەرەتایەك بۆ دەستپێکردنەوی شۆرشی کورد، توێرەکرد. ئەوێش هەلۆیستی نایدۆلۆجی نەبوو بەلکو هەلۆیستێکی کەسیتی خۆئە بوو. بەرپادەیک قیینی لەقازی محەممەد بوو کەگومان لەهۆی سووربوونی شۆرەوی بگات بۆ دانانی "رحیم"ی نامۆزای سەرکردەئە خۆلێخۆشبوو بە وەزیری دەرەوی ئەو حکومەتە پێشنیارکەلو. شۆرموییەکانیش هەلئو کەوتی مەلا مستەفایان بەدڵ نەبوو، بۆیە گرتیان و دەرەیانخستەو، ئەوێش ناچار ئە لەبەخێکی مێریدا وەك مێوێکێشێک ئێشیدەکرد. ئە باکوێ پایتەختی کۆماری ئازەربایجانی شۆرموییەو بۆ "تاشقەند"ی ئاسیای ناوەراست گۆینزایەو، ئەوێش بەرلەو، جارتیکی دی بەفرمانی سەتالین بۆ مۆسکو بگۆینزەتەو. کار وای لێیات شوین دیاریکردن بۆ بەرزانی سەتەمبیت. جەلال تالەبانی کەئەوسا لاویک بوو بەرزانی زۆر بەدڵبوو، گۆینزایەو کەچۆن بەهۆی بانگەبەشتکردنی بۆ مێوێهەجانی لاوانی

كۆمۈنىستى سانى ۱۹۵۷مى، بىۋىنى خۇي لەپايتەختى شۇمىدا بۇچاۋىيىكەرتنى نمۇنە بالاكى خۇي قىرخانكرد. خۇي لەپاۋمە شۇمىيىەكانى دىزىمومو دۋاى ھەلىكى نۇر بەمزانى لەلەنلىكى پىچوۋكى مۇسكۇدا دىيىمە، چەند ۋىنەيمكى خۇزانەكى ۋى ھەلىقانى پىگەياند. بەدوۋقۇلى ۋە لەكاتى بىكارى تالەبائىدا، سەبارەت بە دۋاۋۇرى كوردستان قىسمەنكردوۋ. لەر رۇزانەدا تالەبائى ماركىسى بوۋ، زوۋ ھەستىكىرد كەبەمزانى ماركىسى ئىيە، بەلكو خۇي (دائى) بەۋەدا نا كەلمو بارمىمە ئەۋەندە زانىبارى كەمە، ۋىزى لەقۇتا بىخانەيمكى سەر بە پارىتى كۆمۈنىستى شۇمى ھىناۋە، چۈنكە لەتالىكىردنەۋەيەكىدا، بىرى چوۋبۇرە كە لىنن دامەزنىنەرى شۇمىيە).

بەلام ھەمو ئەم شتانە راي خۇزناۋا بەگىشتى ۋە ۋولاتە يەكگرتوۋەكان بەتايىبەتى نەگۇرى كە بەمزانى نەستىكەلەيمكى شۇمى ۋەنەيت. ھەر بۇ نمۇنە، لە راپۇرتىكىدا كە سانى ۱۹۵۱ راپۇرتكارى ئاسايشى نەتەۋىيى سىرۇك كۇمار ئامادەيكرىدو، چەخت لەسەرنەۋە دەكات كە "شۇمى بەلۇنى بە كورد داۋە پىشتىكى دۋاكارى ئۇتۇنۇمىيان لەمىراقدا بىكات ۋە لەرى مەلا مستەلماي بەكرىگىراۋىشيانەۋە، كە ئىستا لە پروسىا دەرۋى، چاۋدىرەيىكى تايەبەتايان بىكات". ئەم بۇچوۋە لەمىر دوو ھۇ ھەلەبوۋ: بەمزانى نەتەۋەيىكى ئەۋەندە تۈنەردو بوۋ شۇمىيەكان ھىچ ھاسىلگىيان بۇ نەمكىردو، كەلەنلىش لەم جۇزانە نەبوۋ بەلۇنى بەم پەناپەرەنى لاي خۇي بەداتر جىنەجىنكىردىشى لەئىستۇ بىگىرۇت. بەمزانى نۇر لەنازناۋى "مەلەى سوور"، كە ئەم رۇزانە خۇزناۋا بىيانەى ھەم بە نازناۋ بەخشىنەۋە دەكەن لىيان ئابوۋ، پەستەدەبوۋ، ئەم نازناۋەش لەمىر ھەمان ئەم دوو ھۇيەى سەرمو ھەلەبوۋ. بەمزانى دواتر لەمىردەم ميوئە خۇزناۋا بىيانەى پىنى لەسەرنەۋە دىمەكەرت كە "كۆمۈنىست نىم، كەپناشم بىرەبەر پوسىا، ئەۋكانە ھىچ چارىكى تىرم نەبوۋە".

بەدەرۋاى سالانى ئاينەد، بەمزانى ميوئەكانى بەۋە قايلەدەكرد كە ئاۋارەيىكەى پوسىاي ۋا چاك نەبوۋە. بەلام ئەۋەنى گومانىيان لە راستگۇيىەكەى دىمەكەرت، پىيان ۋابوۋ بەمزانى دۋاى ئەۋەى لە شەستەكاندا چارەنۋوسى خۇي بەئىزان ۋە ئىسرائىل، لەدۋاى ۱۹۷۲ شەۋە بە ۋولاتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەركاۋە بەستەۋە، ئەمبۇرە ھەلۇنستانەى ئاسايشە. راستىيەكەشى بەمزانى سالانىكى نۇر پىش ئەۋە، راستى ھەلۇنارەكانى خۇي ئاشكارىدو، لەر سەردەمەى ۋولاتە يەكگرتوۋەكان. بەمەى شەرى لىنتامەۋە لە نۇشوستىدەبوۋ، ئارەزوۋى كوردستان كوردە "پەنجاۋ يەكەمىن ۋەلەيتى ئەمەركا"ى بەميوئە خۇزناۋا بىيە ھەپساۋەكانى رادەگەياند ئەۋى راستى بىشت گۇبانى ھاۋەيىمانىتەيەكانى بەمزانى، لەننۇۋان دوو زەلەزەكە لەكاتى جەنگى

سارددا، ئادگار ئىكى سەرەكى سەرکردەى بزووتىنەو نازادى نىشتىمانىيەكانى جىپھانى سىنيەم بوو. بەرزانى بەپىنى رەفتارى كۆنى دەرەبەگايەتى ئىو قىسانى بۇ ميوانە بىيانىيەكانى دەكرىد، چونكە پىنى وابوو بەدلى ئىوان دەدوئىت. ئالەبىنى ئىوئى باسكرد، كەلسەرمەكەى شەستەكاندا كاتىكە وەك رەگىزىكى بەرزانى كارى دەكرىد، ژەنەرئال لەرۇزىكدا چەند چاپۆيكە ورتىنىكى رۇژئامەنوووسىيەك لەمەوای يەكى جىساوازى لەگەل چەندىن رۇژئامەنوووسى بىيانىدا دەكرىد بەسەردان ھاتىبوونە كوردستان. بەرزانى بە ئەمەرىكايىيەكى وئ، ئامادەيە كوردستانى عىراق بىيىتە "ولايەتى پەنجار يەكەمىن" و، لاي روىسىيەكىش ئامادەيى كوردستان كوردنە "شانزەمىن كۆمارى شۆرەى" نىشاندا بوو.

پىندەچوو بەرزانى ھىوای بەدوورگرتى رۇژئامەنوووسەكانى، لەجەنگى سارد مەبەستىبووئىت. بەمەرھال ئىوانەى كەدەيانئاسى رىزىيان لەگومانە غەرىزەيىيەكەى دەكرىد، بۇئى سەغناوئە و دالۇشكردەنى لەكاتى باسكردنى قوللى كىشەى كورددا ھەيىبوو.

"چۇن فۇستەر دالاس" كە ۱۹۵۲ - ۱۹۶۰ ھەزىرى دەرەوئى ئەمەرىكا بوو، گومانى لەمەوو سەرکردەيەكى دۇنيا دەكرىد گەر بەتمەواوئەتى لايەنگرى سەربازگەى خۇزئاوا ئەبوایە. بەلام دواتر جەمەل عەبدولئاسەر سەلمەندى كە سەرکردەكانى جىپھانى سىنى بۇ بەدەيىنئانى ئامانچەكانىيان ئامادەن ھاوئەيمايىتى شەيئانىش بگەن، چونكە ھەستىيانكرد لە جوارچىوئى گەمەى گەلەندا لاوئىن. بەرزانىش لەسەرکردەكانى جىپھانى سىنى جىيانەدەكرامەو، لەگەل ئىوئى لايەنگرىتەيىيەكى توندى وئەتە يەكگرتووەكانى دەكرىد (ئەمىش لەبەرھۆى نادىار) ھەندى جارىش پىرۇزەى پىشتىگرىكردنى شۆرەيىشى ئامادە دەكرىد. بىجگە لەكوردستان لايەنگرىكى ھەمىشەيى ھىچ لايەكى تىر نەبوو، ھەرچەندە رەخسەلىنگرانى پىنئاسەى كوردستانەمكەيان وا يەكلا دەكرىدەو كەلسەنووورى عەشەرەتە پىچكەلەكى خۇزى تىئابەرت. خۇبەستەوئى بەسامانى كوردستانەو كەمەوتەكەى كەركوك پىشەمەوويان دەھات، يەككە لە ديارترىن كەمە چەكانى بەرزانى دەنواد كە لەمخباتيا بۇ نىشتمانەكەى، بەدەستىيەوەبوو.

پىندەچىن بەرزانى لەروسىا، جگە لە فىربوونى زامانى پوووسى، كە لەگەل ئىو برادرەنى لەئاولارەيى شۆرەويدا لەگەلىياوون، يان لەگەل ئىو ميوانەنى بوسىيان دەزانى، بەتايەتى ئەگەر بىووسىتايە يارىسەدەرەكانى، يان ھەموو ئەندامانى خىزانەكەى، كەروسىيان نەدەزانى لەقسەكانىيان ئەگەن پىندەدوا، ھىچى تىرى نەكردبىت واش راھاتبوو كە بەر لەمەى خواردنەو. ئان و كەرە بھوات، ئىوئى فىئىك بوو تا زۆر خواردنەوئى پىئودەيارنەبىت، لەروسىاوارە فىزى بوو. بەرزانى تا سانى ۱۹۷۲، كە مۇسكوزىكەوتىننامەى دۇستايەتى و ھاوکارى بۇ ھاوئى ۱۵

سال له گهل پښتني به عسيدا مۇرگړد، كملوكاتو تا شو رۇځه به گړنگرتين دوستكوتى كره ملين له خۇره لاشى ناوهر استدا دلخهرا، پيوهندي چالاكى بيلنپرسراوانى شۇره وييهوه همبوو. شو پهمانناميه مۇسكوى خسته شو ډلرهوى دهسته لاشى گموره تړين ولاسى بهرهمى شموتى ناوچهكو بازارنيكى گموره بۇ پيشه سازى چهكى شۇره وى، گوږه پاننيكى فربولننښ له بمردهم شارمزايانى سمرپازى و مدهنياندا كړدهوه. به لام پيوهندي كوښى مۇسكو به كوردى غيراقهوه به لاههرا. بۇ نمونه له سالى ۱۹۶۳ دا شۇره وى له نه توه يه كگرتوه و گاندا به توندى بيزلرى خوى بمرامبر بهوه درېږى كه ناوى "له ناوېردنى به كوزمه" ي پښاو غيرلاقى بمرامبر به كوردى دهيكات، وهك گوشارنيكيشن له سمر رڼمه يهك له دواى يه كه گانځى به غدا به كاريدده هينا. دهېى شوه وش بو تړت كه شۇره وى، له سالى ۱۹۷۴ دا هولىنيكى راست، به لام بيشوودى بۇ هله نه گيرسانه وى شېرى نېوان كوردى هيزه گانځى به غدا دا.

په كلايه دواى پووخانى رڼمى شايانهى غيراق كه بهرنياناي له پشتبوو، شۇره وى هانى گمړاندنوه كه ي تشرينى يه كه مى ۱۹۵۸ ي مه لا مسته لاي له درېده ريه كه يوه بۇ غيراق دا كه پشنيويه كمى زورى بۇ غيراق هينايه كايه وه. چونكه برپاسى ناسانكردنى هاتنه وه كه ي مه لا مسته لاي به لاي غيراقه وه، وهك برپاره كه ي شلماناي جبهنگى جيهه ناي يه كه كم، كه مسه بارهت به گمړانه وى لنين بۇ روسيا داي و له شه مه لنده لمرنيكى لوككړاودا ناردييه وه، چاره نووس سازبوو. له كاتى نېبورنى بهرزياندا، غيراقى نوئ و كوردستان به "قوناغيني گمسه دار" دا ده پوښشت و نارامى و خاموشي و گمسه كړدن، له سايهى نوري سمعيد دا، كه له وسا چي له عوسمانيه كانه وه ليريبوو جنيه جنيده كړدن. له و ماوه يدا له مسرى كورد دوو كېرته سمرقايه تى لمرگانى سوپاي غيراقيان كوله دهست و، سمرگردايه تى هيزى ناسمانيشيان كړد، په كيك له دوو تپيه پياده كه ي سوپاش زړه يى كورد بوو. زړه له سمرگرده عشا يره كوردييه كاننښ، له گمړچى همزيان به لوتونومى كوردستان ده كړدو هسنيانكردبوو كه خونښدن و بهرنيو بهر يه تپيه كانى مى، دهستيان له پېرتكردنى بنه ماي دهسته لاته عشا يه رتيقييه كانياندا ده بيت، به پيوهندي و هاركار كړدن يان له گهل حكومتى غيراقدا به ختيا ربوون. دپلوماتا تى بياننښ بڼه وى كسيان بۇ پاريزگار كړدن له گهلدا بيت هه موو كوردستان يان ته يده كړدو سمرشيان له چيا هره دورمه كان ددا. به لام گمړانه وى بهرناى دهستى له بهر ياكردنى شويشنيكى راسته قېنه ي سه ختيرين ناوچه ي دونيا و، هه لگي ساندنى پينچ شېرى دږ به كورد له ماوه ي هه لده سالدا همبوو، كه ژماره يه كمى بيشومار قورباى ليكه وتوه و زياننيكى زوريشى به كوردستان گهيانده.

لەکانونی دووهمی ۱۹۶۰دا قاسم بەرزانی پارتی دیموکراتی کوردستان و رەواناسینی، کەمەسەل بوو رژیسی شایانە ی عێراق پێی لیگرتبوو، پاداشتی بەرزانی دایەمو، ئەمەش نەپەڕی ھاوڕێمانی ئێمەیاندا هێنا بە ئارە. لەو ماوەیدا بەرزانی حسابە کۆنەکانی خۆی لەگەڵ ئەمشایەرە بەرێکەرەکانیا پاککردەوە، سەرۆکی ئەمشەرەتی زیناری کوشت. بەلام قاسم دەرکی بوو کە بەرزانی سەرکایەتی رێکخراویکی سیاسییانە ی رەوا ی وادەکات کەمتەنیا رێکخراویشت هەرەشە لەدەستەلاتەکە ی بکات بۆ بەرنگاری گەڕانەوی بۆ سەرۆک ئەمشەرەتە کوردییەکان خۆشکرد کە لەپەڕدوودا بەرزانی بەگژدا کوردبوون و کوردبوونی بە دیوی ئێراندا.

بەلام جیاکردنەوی لایەنگرییە سیاسییە تێکنالۆژیکە ی رۆشنیرە نەتەواییەکانی کورد بەلای بەرزانییەو بەرەنگاریبوونەویەکی زەحمەتربوو لەو ی کەدەستەلاتی خۆی بۆ ناوچە ئەمشایەرییەکانی باکووری عێراق بگێڕێتەر. لەکاتی دەرەدەرییەکە یەرە ژمارە ی خوێندەوارانی کورد چەند قات زیادیکردبوو، کەواتەر کوردستان ی عێراق زۆر لەکاتی جێنێشتنەکی جیاوازتربوو. لەو ماوەیدا کە بەرزانی دوورخراوێو گەلیک لە کوردە شارنشینەکان چواریوونە پێزی پارتی کۆمونیستی عێراقەر، کەلێکی تایبەتی لە کوردستاندا پێکەینابوو لەپارتی دیموکراتی کوردستانیش جەماوەری زیاتربوو، هەرچەندە پارتی لەبەیاننامە ی دایەزاندیە.، خۆی وەک پارتێک ناساندبوو کە "سوود لە مارکسیزم - لینینزم دەبینیت" ئەو تا ماوەیەکی زۆر تۆوی ناوکی ئەو پارتێکدا بۆ کردەر.

کاتیێک بەرزانی بەرەو دەرەدەری شۆڕەوی بۆو پوختەییەکی دڵسۆزی لێدەرچێت لەبەر هەموو کورد چۆو، ئێراهم ئەحمەدی ئەمینداری گشتی پارتی دیموکرات، لەپەنجاکاندا پارتە ئەنێلییەکی بەزیندویتی هێشتەرەو نێنێانە چالاکییەکانی بەرێوەدەبرد. کە مەلا مستەفا گەڕایەر، ئێراهم ئەحمەدی بەپێشە پارێزر، ملی بۆ ئارمەزووەکانی بەرزانی نەدەر دەستی لەسەرکردایەتی پوختە شارییەکە هەلنەگرت، بەرزانییش لایەردو هەمەرە عەبدولای کۆنە کۆمونیستی خەستەجێ کەپێشتەر بەرەگەڕانەرە ی بەرزانی، ئێراهم ئەحمەدی لەپارتی دەرێکردبوو. بەلام زۆری پێنەچوو بەرزانی پاریگۆی، چەندەرەکانی خۆی ئارد تا بارەرەکانی مەلەبەندی سەرکردایەتی پارتی بگرن، هەمەرە عەبدولای لایەنگەرەکانی دەرێکن.

ئەوان نەسەر کێشە رامیاری و کەسێتیەکان ناوکیبوون. لەسەرەو هەموو یانەرە لەکاتی پووخانی "کۆماری مەهاباد"دا، هەمەرە حەزیدەکرد لەگەڵ ئەمشەرەتە پارێزگارەکاندا رێکبەگەون، کەپێی وابوو هەر ئەوان توانای دابینکردنی هێزە پێویستیەکانی بزووتنەرەو نەتەواییان مەبێت، هەرچی ئێراهم ئەحمەدی وای پێشایوووە لەکاتی بریارەندا کوردە شارنشینەکان

بۆلگىسى زياتىرىن ھەيىت، بەرزانىش گومانى لەواھوپە يمانتيپىك دەکرد كەلەنئوان ھەمزە
 ھەبىدولۇ كۆمۇنىستەكاندا ھەيىت. كاتىك بەياشنامەكانى پارتى دىموكراتى كوردستانى نوسا
 دەخونتيقەمە، كە قسە بە "ئىمپىريالىيەت" و "دەرەبەگ" و "بۆرۈۋاى" دەلۇن، پىاۋ نەم كۆمۇنە
 ئايدۇلۇزىانەي پىنچاكانى بەيرىدۇتەمە، دەرك بەرەشەدەكات كە چۆن يەكترىيان بە شتىك
 ئاۋلەباركەدوۋە كەزۈرىي كورد، بەتايىمەتى نەخونىدەمۋارەكانى ئاۋ ەشەيرەتە شاخاۋىيەكان لە
 ماناگەي نەگەمىشتوۋن.

پىۋەندى ئىۋان ئىبراھىم ئەھمەدو بەرزانى بەرادەيەگى وا كۆرۈپۋە كەلگەكانى پارتى
 لەوشارانەي سەرىبە ئىبراھىم ئەھمەدبۆۋن، كاتىك شەپرى توۋند لەنئوان ھىزەكانى ھۆكۈمەت و
 چەمكارانى بەرزانىدا لەئەيلۈلى ۱۹۶۱دە لەباكۈۋرى عىراق ھەنگىرسا، دەيانويست بىلايەن
 بۈۋەستىمە. شەپرى ئىۋان ھىزەكانى مېرى و كورد تا سالى ۱۹۷۵ بەردەوام دەيىت، ئەگەرچى
 ئاۋەئارە لەگەل يەكتىدا دەگەمىشتە نەمەي شەپراگىن. بەلام كە قاسم لەكانونى يەكەمى
 ۱۹۶۱دە پىراسى قەدەغەكردنى پارتى دىموكراتى كوردستانى دا، پارتى ئاچارىۋو بەشدارى
 شەپرەكە بىت. ئىبراھىم ئەھمەدو زاۋا بەھەردەلو خولزىارەگەي، جەلال تالەبانى، ھىزىكى
 ئابىبەتايان لەئا پارتى دىموكراتدا، لەقەلەمپەمەي سەۋۋرى ئىۋان باشۋورى خۇرەلاتى سەلىمانىدا
 پىگھىشا، نەمەش سەۋشتى لىكداپراشە دوۋو درىژەگەي كوردى ئىشاندەدا. راستىيەگەي
 بەرزانى و ئىبراھىم ئەھمەد ھەرىكە خۇي بەسەركردەي بۆۋۋتەنەمەي كورد دادەنا. بۇيە نەم
 لىكترەپراشەي ئەم بۆۋۋتەنەمەي، لەنئوان بەرزانى كەبەسەر ئاۋچەي باكۈۋردا زالىۋو، ئىبراھىم
 ئەھمەدىش كەلەباشۋورى خۇرەلاتى كوردستانى عىراقدا دەستى دەپۇيشت بەھىنچىگارەكى بىچى
 ئەكرو تا ئاۋمەپراستى نەۋەتەكان كەمەسەۋد بەرزانى كۆپى مەلامستە لەئاۋچەكانى باكۈۋردا
 دەستەلاتى بەدەستەمە گرت، جەلال تالەبانىش دەستەلاتى بەسەر ئاۋچەي ھىزى خەزۋورى
 مەلۇمەنە بەنپەتتەمەكەيدا گرت، ئاۋە ئاۋە سەرى ھەلدەدايەۋە.

لەگەل تېھەلگىشچىۋونى ھەمەو ئەم گىرقتەندەا گىرقتى سەرمەكى، كە بەرەۋ پۈۋى كورد و
 دۆرۈمەكانىشيان بىۋە ەك خۇي مايەمە. لەۋەتەي لىقى عىراقى پارتى دىموكراتى كوردستان،
 لەتەبى ۱۹۴۶ ەۋە داسەنزاۋە، ئامانجە رامىيارىيە راگەيەنزاۋەكان، كە بەرزانى بۇ ھىفانە دىيان
 تىنەمكۇشا، ەك خۇيان ماۋنەتەرە بەرزانى و اراھاتىۋو كە بلىت كورد سەرىخۇيى ئاۋىت بەلگە
 "دىموكراتى بۇ عىراق و ئۆتۈنۈمىشى بۇ كوردستان" دەۋىت. لەو رۇڭگارەندە ئەم ئامانجانە
 تەنيا لەسەر كاغەز بەجىبۈۋن. بەلام راستىيەگەي كارەكە بەم ئاسانىيە نەبۈو، بۇيە دۆرۈمە

بەلغیانیان دیبوو لەمکاتی پێیویست دا پێگمەرە شالۆیان بۆ بەرزن، لەبەلغیئەسای "پەیمانی بەغدا" شادا، کەمەسالی ١٩٥٥دا ئەمەریکا و بریتانیا ئاڕەوايانە بەمیانوی ئێرانی کۆمۆنیستەو بەسەر وولاتانی ئاوجەدا سەپانیان. گەر سەرئێگی پووداوەگانی دواوە بدەین، ئەوا بۆمان دەستەمکەت کە هەولە راگەییەنراوەگانی بەرزن بۆ دەرچوون لەیاری سفر، واتە مەحالی دەرچوون لەدەبەشەنمکردنی دەستەلات لەعێراقدا، هەرلە سەرمتاوە سەرئەگەوتنی بۆ دانراو بوو. حۆ ئەگەر کورد بەراستی چەخت لەوە بکات کە بژێمی بەغدا بەتەنیا بەو ئاڕوخێنرێت، ئەوا دەستەلاتداری غێراقیش بزوتنەوێ نەتەوێ کوردیان پێ ئەنێ و ئاڕوونا بێت. بەهەر حال، رۆژمە یەک لەوای یەکمەگانی بەغدا، کەبەرزانێ تەنیا هەولێ لاوازکردنی دەدان، بەهۆی دەستکەوتنی نەوتی کەرکوکمەرە کە کورد بە بەشیک لەسامانی زەوتکراری خۆی دادەنێت، تا دەهات بێرئەتر دەبوون و چاکتریش خۆیان رێکدەخست. بەرزانێ تەنێت لەو پەڕی باشیا کە کوردی هەموو دویا گوێیان لەئێزگەیکە ئێنێ کوردی سەر شەپۆلێکی کورت دەگرت، تا لەدەستکەوتەکان ئاگادارین، دیارە گەر پشتگیری دەرەوێ نەبوایە، کەبەغدا ئێمەوا پەستکردبوو، زۆر بە ئێمە سەرکەوتنەوێ بۆ بەدەست ئەدەینرا.

لەشیولزی شەڕی کوردداو ئەو ئامانجانە ئێ لێیانکەوتنەو، رەنگە سەرئەشتکوردنی بەرزان و ئاڕوونا کردنی، بە بەلغیئەدنی دەستکەوتی چەنگ لەسەر مێزی دانوستان، کە بەدەردیگی بنەڕەتی و کۆنی کورد دادەنێت، کاریگی ئاساننێت هەندێ جار لەبەری ووردبوونەو لە هۆی رەتکردنەوێ ئۆتۆنۆمییەکی دیاریکراو کە حکومەت بە کوردستانی دەداو، دەرکرا بەخالی چوون بەرەو دەستکەوتی زیاتر دابنرایە، شاناژیدەکرد کەژنی لەخستنی حکومەتە یەک لەدا یەکمەگانی عێراقدا هەبوو. بەلام کاتی کەبەرزانێ لەمەریەدەریکە گەڕایەو، کەشیک پێشبینی نەوێ ئەدەرد کە دۆزەمەکانیان ئێمە کارە دێندانەمان لەگەڵدا بگەن. بەرەوێ سالی ١٩٦١ ئاڕوین، لەسەر دەمی عەبدولکەریم قاسەدا لێوکی عێراق، ١٢٧٠ گوندی کوردی، لە شیولزی کاری تۆڵەسەندنەو مەلپێدان، وێرانکرد، کە وولاتانی دویا تا رادەیک بەلایانەو پەسندبوو.

بێنەوێ هەولێ بیانوو دۆزینەو بۆ هەلەکانی بەرزان بدەین، پێیویستە ئاژەوێ نەو بەرزن کە لە کەشیک وادا کاریدەکرد و تەو "زەلێزەکان" دەستەلاتی سیاسی کۆتەدەکرد، پیاوێکی شەرەفمەند و پێز بۆ قەسە خۆ دانەربوو، پێوایشی بەلغیئە خەلکانی دی هەبوو، بەپێی ئەو کەشە تیاشیا ژا بوو، بەرزان پێی وایو دەرلەتیکە باشی بۆ پارێزگاریکردنی ئەو قەسە بنەڕەتیە کورد بۆ هەلکەوتەو، کە جەخت لەسەر جیاوازی کورد لەگەڵ هەموو گەلانی

تاوچەكەدا دەكات، بەوەی ئەوان نە عەرەب، نە تورک، نە ئینگلیز^(١٧٢)، شایانی چارەنووسینگی باشتروشن لەوەی كەمەیانە. بەلام هەلسوگەوتەكانی ئونیا، بەپێنی یاسای "گۆرشام"، گۆڕاوە، پەشتیش لەسەر حسابی گۆرو خەلكانی دی تا بێت پوو لەكەمبۆنەوێه.

یەكەم جەنگی گۆرد، تا شوباتی ١٩٦٢ كە بەعسییەكان عەبدولكەریمیان كوشت نەوستان. هەرئەو كاتە بەعسییەكان شارمۆوی سەتمكارانەیی خۆیان ناشكرا كردو، بەهاندانی وولاتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا، كەمەپێنی چەند سەرچاوەیەك، ئەو كاتە هەولێ لاولز كردنی بەهێزترین پارتی گۆمۆنیستی خۆڕەواتی ئاوەراستی دەدا، هەوت هەزار گۆمۆنیستان كوشت. قۇناغیگی نوێ دەستیپێی كرد، كەچەندین دانۆستان پیچریچری ئیوان بەغداو كوردی بەخۆه بینی. وەك هەموو ئەو دانۆستانانەیی سالانی نایندە، ئەمیش بەهۆی كەركوكەو، كە كورد بە بەشینگی كوردستان دانەنیت ئەگەیشتنە ئەنجام. حكومەتە یەك لەدوا یەكەكان داواكاری كوردیان سەبارەت بە كەركوك نەوتەكەشی رەتدەكردەو، ئاماژەیان بۆ ئەو دەكرد كە شارەكە لە سەرەتای ئەم سەدەیدەو بەرەوێ نەوتی لێدەرپێنرێت، لە بەنەرەتدا شارێگی تۆركمانی بوو، لەگەڵ كۆمەلگا گەورەكانی كۆردو عەرەبیی شیدا ژیاو. لە هۆزەیراندا بەعسییەكان شەریان لەكوردستان دەستپێكردەو، وەزیری بەرگری سەلح مەمدی عەماش خۆی وا هەندەكێشا، كە ئەمجارەیان سوپا ئامادەیی پەلامارەكەش لە "كەشتیگی سەربازی یان سەربانیگی ئاوجیا" بەلواو هیچی تریبە. بەلام سوپای عێراق دواواری زیانیگی زۆری لێكۆتەو لە ١٨ی تشرینی دووهمی ئەو سەلەمدا دەستەلات لەبەعسییەكان سەندرایەو، فەریق عەبدولسەلام عارف دەستەلاتی گرتە دەست. دانۆستان دەستی پێكردەو، لە ١٠ی شوباتی ١٩٦٤دا شەپ وەستانەو.

دووەم جەنگی كۆرد كۆتایی پێهات، بەلام لێكدەرانیگی هەمیشەیی لەنێوان ریزەكانی بزوتنەوێ نەتەویمی كۆردا هێنایە ئارلەو. كۆمەلە ئەحمەدو تالەبانی، بەرزانیان بەو تالانبارەكرد كە ئاگوریستەكەیی لەگەڵ بەغدادا ئاپاكییبە لەگەڵ كۆردا كۆردوشتی، بەتایبەتی بێنرسی مەكەتبی سیاسی پارتی دیمۆكراتی كوردستانیش بێرەرەكەیی دلەو. بەرزانی زۆر بەتوندی وەلامی دانەو، ئاچارێكردن كە لەمانگی تەمۆزی ئەو سەلەمدا، لەگەڵ چوار هەزار كەس لەلایەنگەرەكانیان بۆ ئێران هەنێن. بەلام حكومەتی عێراق رێسی گەرانەنەوێ دانو بۆ دواپەشتیگەری. بەرزانی، كەمەلانیگەیان پۆزەیی لەبەر بێرەو، كۆیگەردەو. ئاوهێنانی تالەبانی

^(١٧٢) لێرەدا ئێزانی مەبەست (فارس)، چونكە گەر وائەبوابە (بەو بۆ موانەكەیی تریش عێزانی و تۆركیایی نەك عەرەب و تۆرك دایەنایە) (وهرگێن)

بۆ ھەلچۆز و توپەنبوونی ھەلا مستەھابە سەببۆ، کەلەو لاوھ کێبەرکێکەرەیدا کەسێکی بەھرەمەند لەسەرکوردەیی و سەربازانەیی وای دەبینی خۆ لەکارامەیی ئەم بەدات، بەتایبەتی کەمەردووک سەرکوردایەتیکردنێان مەبەستبوو.

لەئازاری ١٩٦٥دا شەڕ لەکوردستاندا دەستیپێکردبوو، عەبدولسەلام عارف لەکارساتێکی تەمومژویدا، کەتووشی کۆپتەرە سەربازییەکەیی ھات کوژرا، لێوا عەبدولپەرحمان عارفی بۆی دەستەلاتی گرتەدەست. لە ئایاری ١٩٦٦دا عێزاییەکان ھێرشێکی گەورەیان کرد، تا بەرەو کورد گەرتیکەن و بەرزانی لەو یارمەتیە گرنەگەیی ئێران بێنەشکەن. لەگەڵ ئەوێ سوپای عێراق یارمەتی لە "جاش" ھاکنی تالەبانی وەرەگرت، بەلام پێس دۆزاندی و بەرزانی لەچیا ی "ھەندریژ" کەمەسەر ھەواندۆزا دەپروانی گەورەترین سەرکەوتن بەدەستھێنا، بۆیە مانگی دوواتر عەبدولپەرحمان بەرزانی سەرەك وەزیرانی عێراق بەناشکرا دانسی بە "دوواھەبشی ئەتەرەیی عێراق" دا. تا بەلام سوپای عێراق پێشینی لەو وتوویژەیی کرد کەلەگەڵ بەرزانییدا ھەکارا، نەویش دوای دەستیپێکاردنی وتوویژەیی لەوچۆرە لەگەڵ تالەبانییدا. بۆیە بەرزانی ھەلۆیستە توندتری ئوانوو، وتی: "جەلال تالەبانی ئایاکە من ناچمە ھیچ جۆرە وتوویژەیکەرە کە ئەمە تیا دانیت". بەرزانی تالەبانی بەرەش تالانبارکرد کە "بەگرنەگراوی ھەموو لایەکە". تا ئەمەزۆشی لەسەرپێت لایەنگرانی بەرزانی ناوی "شەست و شەشەکان" یان لە لایەنگرانی تالەبانی ناو، لەبەری ئاشتی ھەر بێرێر لەسەر ئاگۆیەستێکی دی درا.

لەتەموزی ١٩٦٨دا بۆ چارێکی دی پارتی بەعس دەستەلاتی گرتەدەست، ئەوئەندە نەبێرێد سەدام حەسین وەك بێرێر لەرێ راستەقینەیی رژێمە نوێیەكە بەدیارکەوت، نەگەرچی ئەھمەد حەسەن بەکریش سەرەك کۆماربوو. سەرەتا بەعسییەکان، لەگەڵ کورددا ھەولێ کات وەدەستھێنانیان بوو، چونکە پەرەدەیک خەریکی پاککردنەوی سوپایبوون لەھێژە نەیارەکانیان کەشەریان لەدژی بەرزانی پێنەھەکارا، بۆیە لەوماوھەیدا "کۆمەلەکەیی ٦٦" لەبەری پارتی بەعس شەڕی بەرزانیان ھەکارا. لەسەرەتای ئەیلوولی ١٩٦٩دا عێزاییەکان شەڕی ئێکی کوردیان دەستیپێکردبوو. سوپا زانیکی وای لێکەوت کە لەکانونی دووھەیی ئایندەدا سەدام حەسین ناچارکات بۆ دانوستانکردن لەگەڵ بەرزانییدا بەرەو کوردستان بێتەرە. لە ١١ ئازاری ١٩٧٠دا ئەھمەد حەسەن بەکرێ سەرۆکی عێراق لەئێستەگەیی بەغداو، بەشە ناشکراکەرۆکەیی ئەو رێکەوتننامەییە کە لەگەڵ کورددا لەسەری رێککەوتبوون، دانسی بە "بوونی سەھەیی کورد" دا ھەناو، پێنەھەگرێ ھەکارە پاسەوانی سنوور، دانسی بەماق زانستیانەیی کوردو گرتەدەستی ھەمانبەرپەستی کورددا ھەناو، جێگرنەکی سەرەك وەزیران و چەند وەزیرێکی لەھۆکومەتی

نۆۋەتتە لىندانان، ئاۋچەيەمكى ئۇتۇنۇمىش گەپايەتتەكەي ھەۋلىزىيەت لەكوردستاندا داھەمەزىلەت، خۇتۇمە. ئەمۇشۇ لەسەرىيەت، كورد چوار سالى دواى ئەۋ رىكەۋتتەنەمە، بە سەردەمى زۇپىن دادەنەت، كە تىپايدا ئاشتى و گەشەكەردن و داھىنانى رۇشنىبىرى پەردى سەند.

بەلام جارىنى تۇرىش دەرگەۋ كورد زىرەكتەر نەبۇن. بەزىنى بىرارى غىراقىيەكانى لەبارەي كىشە سەردەمىيەكانى، كەركوك و، پانتايى ئاۋچەي ئۇتۇنۇمى و، سەرج و كاتى سەردەمى پىۋىست بۇ دانىشتۇلەكەي بەدى ئەمەننا، تا دالوكانىيەكانى كورد لەسايەي رىكەۋتتىكى يەكجەركەدا بچەسپىننىت. بىگەر بەزىنى بە پاشكۇيەكى نەننى گىشتى قايلىبو، كەماۋەي سالىكەدا سەردەمى كورد، بۇ دىيارىكەردى ئاۋچەي ئۇتۇنۇمى بىكرىت و، ئەم رىكەۋتتەش لەچوار سالىدا تاقىبىكرىتەمۇ، لەكۇتايى ئەۋ چوار سالىدا بەتەۋاۋەتى ئاۋچەي ئۇتۇنۇمى داھەمەزىلەت كورد غىراقىيەكان جەخت لەردەكەن، كە ھەكەمەتى غىراق چى فرتسوفىل ھەبۇ، بۇسەردەمىنەكەردى كوردستان كوردى، لەھەمانكاتىشدا بەپەلە كەۋتە نىشتەچىكەردى ھەرب لەۋاچە كوردىيەكاندا بەگىشتى و، دەۋرىيەي كەركوك و ئاۋچە ئەۋتتەكانىتەر بەتايەتتى، ھەرجى كىركەسارى كوردى كەنە ئەۋتەكانى كەركوك ھەبۇ دەرىكەردى. لىكۇلەردە كوردەكان ئەۋە يەكلاۋەكەنە كەمەيى غىراق، لەماۋەي گۈستەنەكەدا، ئەنبا لە سەدى جەۋتە تا سەدى ئولزەي بۇدەي غىراقى بۇ ئاۋ ئۇتۇنۇمىيەكە تەرخانكەردى، ھەرجوار پىزۇۋەي پىشەسازىشى تىپا لىكەردەمۇ، ئەم زەمالانەي بۇ قۇتايىيەنى كوردى زانكۇ ئەۋ كوردىيەنەش كە لەئەكادىمىيە سەريازىيە غىراقىيەكاندا بۇيان داھەمەزىلەت ھىجگار كەمەبۇن.

لەكاتىكەدا دىلۇستان لەگەل كورددا پچەپچەبۇ، بەغدا رايگەياند كە يەكلايانە، ئەركى ئۇتۇنۇمىيەكەي لەسەرىيەت لەيادى چوارەمىن سالىزۇ سۇركەردى بەياننامەي ۱۱ ئازاردا جىنەجىدەكات. چۈنكە بىروليان بەيەكتەر ئەماۋو (سۈكە شەرى چەكەلەنەش ھىندەي دى نىۋانىيە تىكەلەبۇ)، ئەم جۇرە تەكتىكانە ئاراملىپىراۋى و خۇناسادەكەردى بەمەسى بۇ شەپكەردەمۇ ئەگەياند، ئەۋىش ئەگەر كورد بەۋەي پىشەدەرنىت قايىل نەمىت. بەلام دواتر ھەندەك لە كوردەكان گومانىيان لەۋە پەيدا كەدەمىت بەزىنى رىكەۋتتەكەي بەراست بويىت (مەلا مستەلا خۇشى دەستى لەبۇچۇنەدا ھەبۇ، چۈنكە دەپوت، ئەم رىكەۋتتە "لەملىل بەۋلاۋە ھىچى دى نەبۇ. تەمانەت پىش ئەۋەي مۇرىشىيەكە ئەۋەم دەزىنى).

عوبەيدۇل كۆرە گەۋەي مەلا مستەلا، لەۋانەبۇ كە گومانى لەمەلۇنەستى باۋكى دەرگە، ھەلات بۇ بەغدا لەۋى رايگەياند، كە بەزىنى "گەر كەركوك و ھەمۇ ئەۋتەگەيىش بەرنىت، ئۇتۇنۇمى جىنەجى ئاكات، چۈنكە ئەگەر ياساى ئۇتۇنۇمى جىنەجىيەكات ھىچى لەم دەستدا

تامینیت و، ئەمۆیش دەپەنەت ھەرخۆی ھاوێن دەستەلات بێت". بەھەر حال سەدام ھەسەن سەئید
 رۆژ بەر لەمادی مۆرکردنی رێگەکوئەنە، بەھەگەسانی دابەشکردنی ئەوتی کەرکوک بۆ بەرزانی
 پێشنییارکرد، بەلام بەرزانی ئەم پێشنییارەشی پەتکردەو. یەكەمجار رەنگە رەتکردنەو کە
 بەرزانی بیانوی ھەبێت و ئاشکراش بێت. چونکە دواي ئەو ھەموو توندوتیژییە ھەردوو لایان
 بەرامبەر بەیەگرتی کردیان (کەچەند ھەولێکی بەھەسییەکانی بۆ کوشتنی بەرزانی تیا دا بوو) ھێچ
 لایەکیان بێرە بەلاکە ئێران نەما بوو، وەکوئەر ئەگەر بگەڕێنەو بۆ دواو سەرئەجەکی
 رێگەکوئەنە کە ١١ ئازار بەریت، بێریتە لەپشوو یەکی ئێوان دوو شەپ

عەبدولرەحمان قاسملۆ، کەسەرکردە یەکی کوردی ئێران بوو، بەرزانی سالا ئێکی دوورودرێژ
 ھۆی بەجینی بۆ گومان لەسەر کردایە تیکردنە کە بەرزانی ھەبوو، بەتا بەتی لەو رەتکردنەو یە
 سەبارەت بەکەرکوک زۆر دوور لێبوو ١٠ سال دواي ئەو ئاکۆکییە، قاسملۆ لەرەتکردنەو ی ئەو
 چارەسەرە بەرزانی کە دەستکوئێکی زۆری بۆ بزووتنەو ی ئەتەو یی کورد لەدوایداو لەمۆر
 ئاستدا تیا دا بوو، زۆر بەداخبوو، چونکە بەھۆی ھەلۆنستی بەرزانییەو لەدەستچوو. بەبێرەو
 سەرکردە کوردە کە ئێران، بێرەرە کە ھەلا مستەفا ھەلە یەکی بۆچوونەکانی بوو، پێشی
 لەسەر ئەو دادەگرت کە پەکە ئێرانمانەو ھاوێن ئەک لەپشتبەستییەو بە یاریدەدانە کە
 بەغدا، کە لەمەلانی سیاسییە تیکچەرەو کانی ئارچەگەدا دەیداتی. قاسملۆ دەشیوت "کوردی
 عێراق تا ئێستە ھێچی بەدەست نەھێناو، چونکە لەسیاسەتدا لەبیری ئەقڵ پشقی بەسۆز
 بەستووە. یان دەبێ ھەموو شتێکیان دەستبەگەوت یان ھێچ، شتەکان بەلای ئەوانەو یان دەبێت
 رەش بێت یان سەپی، ھەر بۆیە ھێچیان بەدەست نەھێنا. چونکە لەسیاسەتدا ئاکرێت بەپێی
 رەش و سەپی کاریکەیت. ئەو ی ئەمۆر بۆت بەدەست نایەت، رەنگە سەبەینی بەدەستبێنانی
 ئاسان بێت. وادەزان ھەو بەرزانی بەو چارەسەرە کەرکوک قایلیوایە، ئاوجە ئۆتۆنۆمیە کە
 بچەسپانایو، ئواتر شەپی بۆ گشت دەستکوئەکانی ئێرە کردایە، لەگەل ئەدا بێرە کە رەو،
 لەسالی ١٩٧٩دا کە شۆڕشی ئێران ھەلگەرسا، ئەگەر ئارچە ئۆتۆنۆمی لەئارادابوایەو
 چەگدارەکانی بەرزانی لەبارەدۆخیکی باشتردا بوونایە چی دەبوو. لەوکاتەدا تەنیا بێر لەگەرنکی
 ئەو دەرئەتە بەکەرەو کەبۆ کوردی ئێران نەپەخسا".

بەھەر حال، لە ١١ ئازاری ١٩٧٤دا بەغدا لەئاوجە یەگدا ئۆتۆنۆمی بۆ کورد راگەیاندا
 کەنەختێک لەئەو ی ئەو ٢٩ ھزار میلە چارەگۆشە ی کورد داوایدەکرد زیاتر بوو، کەرکوکیشی
 ئەگەرتیۆو. بۆیە دەستپێکردنەو ی پێنجەم شەپی کورد لەگەل دەرچوونی بێرەرە کەدا کوئەر
 نەبوو. بەرزانی و لایەنگەرەکانی لەبەتوانایی خۆیان دانیابوون، ٤٠٠٠ جەنگاوەریان لەبەرەکانی

شەردابوون و ٦٠٠٠٠ مێلیشیاش پشتگیریانەکردن. لەشۆنە دورەگانی کوردستانەوه وەك بەغدای جینگەیدی كوردی بەسەردا داباری. ٦٠ پزیشك و ٤٥٠٠ مامۆستای قۆناغە جیاجیاكانی خوێندن بەزانكۆشەوه، ٥٠٠٠ پۆلیس و ١٦٠ ئەندازیار و ١٠٠ ئەفسەریش پزێزی سوپای عێراقیان بەجێهێشت و هەرمەموویان چوونە پال هیزەكانییەوه.

بەلام دواتر دەرگەوت شەركردنەكە بۆ كورد كاوا. لاریبوو لە وەرەشیانی هینایە خۆلەرومو ناكۆکی پوختنەوه درێژخایەنیشتی لەپزەكانیاندا، لاریكرد هەر لەسەرەتاوه "پێشمەرگە" لەبەردەم هیزە عێراقییەكاندا پاشە كشمەكرد، ئەوانیش لە شەش مانگدا دەستیان بەسەر ناوچەئێكی بەرینی وادا گەرت، كە پانتاییەكە لەپانتایی هەموو ئەو ناوچانە بەریتربوو كە لەساڵی ١٩٦١هە بە دەست بەغداهوون. ماوەئێكی زۆر بەرەوهی بەفر پتووتەوه، نەتەوهییه كۆردەكان هەموو ئەو شوێنانەیان ئێسەندرایەوه كە بە دەستیانەوهبوو، تەنیا قەڵەمەروئێكی باریکی پال باكووری خۆراوای ئێران نەبێت كە بەسەودەرگرتن لەپاریزگاریكردنەكە ی تۆپە دورەهاوێژ موشەكە ئۆبەرگەگانی ئێران ماوونەوه، هیچی تریان بە دەستەوه نەمایەوه. راستییەكە كوردی عێراق بەپێدەئێك پشتیان بە شا نەستوواریبوو، كە خۆراك و تەنانەت جگەری ئەمریكاییشتی بۆ داوێن دەكردن، تا وایان لێهات دەستبەرداری كشتوكاڵكردنی خاكەكە ی خۆشیان بێن. لە ١٦ ئازاری ١٩٧٥دا، شا لەپێرگا هەرچی یارمەتی هەبوو لێشێڕین، بەرزانییش بەوه زەبەرنەکی وا جەنگێری خۆراک كەتارد پێوهی دەتلايەوه. بەپێدەئێكیش پەشوكا فرمائی بەپیارەگانی دا دەست لەشەر هەلبێگرن و هیچ بەرەنگارییەك نەكەن، چونكە بەرای ئەو شەركردنەیان لەگەڵ و ئێران و عێراقدا ئەيەك كاتدا كۆمەڵكۆژییەكی كوردی لێدەكەوتەوه. بەلام ئەم بێپیارە قەولەری بزووتنەوهی نەتەوهیی كوردی لەرەگو پێشەوه هەژاند.

دواتر پارتی دێموكراتی كوردستان دانسی بە كوێژانی ٢٠٠٠ پێشمەرگەدا نا كە لەشەردا كوێژابوون، بەلام پێشمەچیت زۆر لەوەزیاتر كوێژاو هەبوو، بێت، تەنانەت گەر قوربانیانی خەلكە مەدەنییهكانیش حساب نەكۆین. نەتەوهییهكی كورد كە ئەوكاتە بیست سالان بووه، گێڕایەوه كە چۆن بەكۆل گریاوه و لەبێپیارەكە مەلا مستەفاش پەستبووه، دەبوو: "بەرزانی بەلای ئێمەوه وەك خوا وابوو، ئێمە خستەسەر نەخشە ی ناوچەكە" لەسەر قەسەگاش دەپوات و دەنێت، گەر بێپاری بەردەواموونی شەركە ی بەدایە ئەوا "لەئێ بۆ شۆرمی و جۆرج واشنتون بۆ ئەمریكا چۆن بوون، ئەویش بۆ ئێمە وڵەبوو".

دوای ئەم زەبەر، وێنە ی كوردی فرەلایەن بەلام یەكگرتو لەههوی چەوسێنەرانیاندا خۆی بۆ نەگرا، زۆر لەكۆردە بەرەلەستكارەگانی بەرزانی (بەتایبەتی لاوانیان)، باوەڕیان وابوو كە "ئەو"

دهستبهرد لایوونی شه‌ره‌کە‌ی به‌یاشتر زانیوه وه‌ک له‌وه‌ی سه‌رکردایه‌تییه‌کە‌ی به‌یه‌کیکی دی بدات. به‌یاره‌کە‌ی مه‌لا مسته‌فا که‌لمبه‌رنکی قوونی خسته‌ناو کوردی هێراقه‌وه، به‌ڕاده‌یه‌کی وا که‌دیسانه‌وه که‌رتنه‌وه به‌کتر کوشتن، ده‌سالیکی تری برد تا پڕژه‌کاشی خۆیانمان له‌دژی سه‌دام حسین رینگه‌سته‌وه.

ژه‌نه‌ڕال به‌رزانی‌ش دو‌سه‌اله‌کاشی ته‌مه‌نی به‌ریسه‌وایی له‌و دوو وولاته‌دا، ئێران و ولاته‌یه‌که‌رتووه‌کان که‌ناپاکیان له‌گه‌ڵدا کرد، به‌سه‌ربرد کاتی ته‌واویشی بۆ به‌رکردنه‌وه له‌ دانایه‌تی ره‌تکردنه‌وه‌ی پێشنیاره‌کە‌ی سه‌دام حسین له‌ هاوبه‌شیتیکردنی که‌رکه‌یدا، که‌مه‌ژیه‌ی به‌ڕوا کردنی به‌و بیانیانه‌ی کاریان تیکردو نه‌و به‌ریاره‌یان پێدا، ده‌گیانده‌ خۆه‌له‌واسین به‌هینزی بیانییدا نه‌و له‌هه‌ڵه‌ راسته‌وخۆیه‌ی ده‌بیته‌ که‌ پڕیبا ده‌ووردریژد. به‌ریانی، یه‌که‌هه‌جار له‌سه‌ره‌تای شه‌سته‌کانه‌وه‌و دوا‌ی گه‌ڕاندنه‌وه‌ی له‌ تاراوگه‌ی شۆزه‌وه‌ی گه‌ڕا. دواتریش بی‌هیچ سه‌لگه‌ردنه‌وه‌یه‌ک، که‌ ره‌خه‌نه‌گرانی واده‌کرد پرسه‌بای له‌ چاکه‌یه‌رکردنه‌وه‌ی و نه‌ته‌وه‌ په‌روه‌رییه‌که‌شی به‌کن.

بەراوەتەکانی بەشی پێنجەم

کیمیایەری کۆن - یان زێڕ بەنالی ناسن بوون

* "خەباتی نەتەوێ کورد بەدرزێژی سەدەوی بیست، بڕوانە دیس - دوال:

The Kurd A Nation Deniel, London 1992 p.20.

* "تایبەتەکی شیان لەشیوێ شەرکردنەکیانەو بوو" بڕوانە سووسراوەکی:

The Kurdish Tribes of the: Sir mark Sykes Ottoman Empire

- The Journal of the Royal Anthropologecal Institute of Great Britain and Irland vol. XXX V III, January 28, 1908.

* "بەشیرەخۆری لەبەندێخانەدا بوو" بڕوانە کتێبەکی داڤا ئادەمس شەت:

Journey Among Brave Men, Boston, 1946,p.138.

* "نێر بێ ئەوێ لەمۆکە بێرسن خۆی بۆ ئەکوشت" بڕوانە کتێبەکی مارش ئان برونسن:

Agha, Sheikh and State Utreth University, 1978, p.311;

* "ئەندامانی خێزانەکی بەرزانی" چاپێکیەوتنێکی ١٠ ی تشرینی یەکەمی ٩٩١ لەگەڵ سامی

عەولەحمەن لە رەواندۆز.

* "ئەتوانم بەمەزارو ینج سەد بەرزانییەو بەرگری لەپاشماوەی... بڕوانە پرینی مۆریس" Le

Kurdistan ou la mort, Paris 1956 p.158.

* "ئەو دایەری چۆن دیتەدی؟" لە چاپێکیەوتنێکی حاییم لیاکۆف. تشرینی یەکەمی ١٩٩١

تەلەمبیب.

* "فیلمازی پاشقولگرتنی میر نێزار. باسیل نیکیتین

it historique 1956, p.188. Les Kurdes: Etude sociologique, Paris.

* "لەرەقی سەمۆ: بڕوانە کتێبەکی ئارشی روزیفیل

Memories of an Intecelligence office, Boston.1988p.251.

مەرەھا بڕوانە کتێبەکی مێهەداد ر نێزادی:

The Kurds: Aeonise Handbook, Washington and London 1992 p.57
 كەتيايدا ھاتوو: لەپۇژانى جەنگى جىھانى يەكەمدا سەكۇ ئاپكانە، كەمىنىكى بۇ سەرزكى
 رۇخى لەمۇ ئاشورىيەكان- "مار شەمەون بنىامىن" كە ئەوگاتە نەوت ساقان بوو، دانائو
 كوشتىو لەپقو تووڤەييشدا كويزانە خوینەكەى خواردەو سەمكارى و ئاپەوايس سەكۇ
 بەزۇرى كوردى شەرمەزىرگەربوو. مێژوو نووسىكى كورد دەلێت: تۆمارگە دېندايمىتەكەى
 دەمخاتە خانەى خوینەو پەسوانكى مێژوو، وەك ئەتيلای مەگۇلى كەلای توركەكان ئەمپۇشى
 لەسەرىيت ھەر پالەوانە، جا با بەلای كوردو خۇرئاوايەكانەو بەپېنچەوانەى ئەمەشەو بێت.
 *نامەكەى شېخ عوبەيدوللای شەمەدیان "وەك لەكتىبە شىنەكەى حكومەتى بەرىتانىا، توركيا،
 ۵، لەسانى ۱۸۸۸د ھاتوو و كىنانى لەكتىبەكەيدا:

The Kurds and Kurdistan, London 1964, p.24
 *بەمەچ چۆنكە لە دەرى شاره گەورەكاندا". بېوانە كىتەبەكەى ئىلى بانىستىر سون:
 Kurdistan in Disguise, London 1926 p. and To Mesopotamia
 *"لۆرد كابرۆن"، لە "ويلسون ئېين ھويل" لە:
 The Soviet Union and the Kurds: Astudy of a Natiional Minority,-
 unpublished Ph.D. thesis: Universty of Virginia, ۱۹65, p.143.
 *"كاتىك نەوت لەنزىك كەركوكەو دۆزرايوە" لە:
 CIA document, Den of Spise: The Kurdish Problem in Perspective,
 research paper, June 30, 1979.

وەرگىراو.
 *"كەركوك شارێك بوو ئێكەلەو خەلكى تيادا دەژيا" كەمبەو ھۆى كىبەركى: چەند سەرچاوەيەك،
 توركمانەكان ئەگەر نۆزايەتیش نەبن بە بەشى گەورەى كەركوك لەقەلم دەدا، كوردیش
 بەچارەكى دانیشتوان و بەش بەشى كەمترى عەرەب و لەمۇ جوو
 *"نزىكەى سەدى ۷۵ى نەوتى عێراقیان داپىندەكرد" Financial Times ۲۰ى ئۆگستۆسى
 ۱۹۷۴. گىرارد شالبايد لەكتىبەكەيدا:

Apeople Without a Country- London 1980, Brooklyn 1993, p161.
 گەراوەشەو بەمۆى زيانچوونى بەرھەمى بێرەكانى بەسەر نەوتى كەركوك تا رادەيەك كەمى دەرکەرد.
 *پەيماننامەى سېفەر سەرشۆرى تورك و بى ئېنسانى بەرامبەر بەكورد تيادابوو" لەكتىبەكەى
 شالبايد Apeople Without aCountry- London 1980, Brooklyn 1993, p.45
 كەپنشتەر ناوى ھاتوو، وەرگىراو.

*"چەل ھەزار تا دووسەدو پەنجار ھەزار چوتيارى كورد مردن". ماك دوال:

The Kurds: A Nation Denied, London 1992 p.37 پښتړ نارې هاتوه.

* "رمنگه يک ملیون پياوړو ژنو مندالی کورد" باسیل نیکیتن Les Kurdes p. 134 دا

دملیت: هر دواي ټینګلګانډنی شوېشه کې شینخ سعید، یک ملیون کورد راګونیزان.

* "همستی کورد ... پېلیمېکی وا توندیو ...". بېوانه شاندریال:

Apeople Without a Country- London 1980, p. 191. کپښتړ نارې برلوه تیایدا

هاتوه که Sir Amol Wilson ی کسالی ۱۹۱۷ - ۱۹۲۰ کاربدهستی سره کې بریتانیا

پوړ لمبه فدا. له:

Mesopotamia 1917-1920 دا دملیت: "کوردګان نه حزیان بهمانه وې ژیر ددهستلاتی

حکومته تورکو دښه خستنه ژیر ددهستلاتی حکومتی به فدايه ... لهباشووری کوردستاندا

له هر پینچ کسینګدا چولریان بؤ دامنراندنی کوردستانیکي سره بخو پشنگیری پلانه کې

شینخ مهمود دمکن."

* "راپوړتیکي سربازیانې هوانګرانی - نیستفبارات-ی بریتانیا" بناوی :

Public Record Office, Kew, England, 453340 e 199, July 14, 1945.

* "حکومته مهمود دوا بهداویدا بهیانامه ی بریتانی..." بېوانه سی.جی.

Kurds, Turks, and Arabs: Politics, Travel and Research in

Northeast Iraq, 1919 - 1925 London 1957, p.301.

* "کومیتته بالای بریتانیا" له نامه یکی ۱۰ شویاتی ۱۹۲۶ یدا لهگل ویزی

موسستمعمراډا، دیسان کومیتته بالای بریتانیا دملیت: "دان بهودا دمنیم که پنده چو تا

بهاری ۱۹۲۳، پښویمست بیټ جزره لؤتؤنؤمییمه کی تاوچه یی به بشه کوردییمه کی عیراق

بیهخشریت. به لام دهرکردنی بڼه سربازییمه کی تورکه کان لهرواندوز، له نیسانی ۱۹۲۳دا

ګومانکاریمه کی مرزی له باروبؤخه ګه ډا هینایه ناراره. سرچاره ی پښتړ:

Public Record Office, Kew, England, Fo 371/1146 132 121

• پیمانه کی نعتاتورک لهگل بریتانیادا بېوانه ((تاغاو شینخ و دملیت)) نووسینی فان

براونسون پښتړ نارې هاتوه.

• * ووریاګردنوموکه کی سرؤک ویزیانی عیراق ماګ سوال.

the Kurds A Nation Denied London 1992 p. 84 کپښتړ ناوبرا.

• بی ناراسی بریتانیا

Public Record office, kew, England secret report , cabinet 24/201,
copy 28. p 338, February 1929.

لهنجامدا بریتانییهکان، هر بۆ پشتگرتنی نو یاسا چموته ستهمکارانو "دو"مکانی دی لهقارهخانهکانی بهغداوه دانهزان به بۆرئومانگرتنی عهشیرهتهکانی فورات یان کوردستان لهلایه ن فزۆکهکانی بریتانیاه، زهبریان دهچمشت.

* "نامهکی شیخ مهحمود کهله ٢ی ئازاری ١٩٣١دا بۆ کۆمهلهی نهتهوهکانی ئارد. سهراچاوهی پینشت "نیکیتین" Les Kurdes, p. 300 ..

* "بهزانییه دوکهوتووکانی" William Eagleton Jf, the Kurdish Republic of 1946 London 1963 p. 50.

* "به هزاران کوردی خویندهوار" عیسمهت شریف وائیلی ژمارهی نو کوردانهی کهله ١١ی ئازاری ١٩٧٤دا بۆ ناو کوردستانی ئازاد گوینزانهر به ١٠٠٠٠٠ که دهخهملینیت. شالیاند:- Apeople Without a Country p. 165.

* "کهه بوونهوی موچهی حکومت". رۆژنیت 140 p. For Lust of knowing دا دهلنیت: "ههگر بهاتیوه حکومتی عیراق لهو تاکه بارهه زیاتر گونجاوه دهستبذوانهتر کاری بگرایه لهو ئیان و پارو شکۆی حکومتکهشی دهپاراست، که ههزاران جار لهزیادهی موچهکهی مهلامستهها بایهخدارتر دهبوو.

* "رههنگریکی نههریکایی". William Eaglet on, Jr, The Kurdish Republic of 1946 لاپهره ٥٠ - ٥٤ی سهبارهت به بهزانییهو لاپهره ١٠٢ - ١٢٦ی لهبارهی کشانهوهکهیهتی. * "نهوگاهه ههستی نهتهویی" چاوپیکهوتنیکی موحهسین دههیی له لهندن. ٢٨ی تشرینی دوومی ١٩٩١.

* "لهدهشتاییکی پر لهگوله کیویه هاتوته دهروه" چاوپیکهوتنی سامی عبدولههمان. ١٠ تشرینی یهکهمی ١٩٩١ رهواندۆز.

* "به دوویو برۆ مهههههه" The Kurdish Republic نیکتونو. The Middle East Jomalvol. No, 3, July, 1947.

* "بهزانی خانه خوێکهیی به پیاوی خراپ.. " چاوپیکهوتنیکی عبدولههمان قاسملۆ لهپاریس ٣٠ ئهیلولی ١٩٨٨.

* "نهاندانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دانهوه به ئێرانییهکان" سهراچاوهی پینشو.

* ".... به سهر کورددا زال نهبوو".

William Eaglet on, Jr., The Kurdish Republic p. 113 ff
* کۆبوونهویکی بهزانی لهگهڵ پیاوهکانی چاوپیکهوتنی سامی عبدولههمان ١٠ تشرینی یهکهمی ١٩٩١ رهواندۆز.

*"بېرېمورى تېكوشەرنىڭ ئەوانەي بەشئارى كىشانەمەكەيان كېرەبىو" ميخېل ھىنگەر لە (NRC Handelsblad) ى ۲۷ ئۆگوستۇسى ۱۹۹۱دا نەلى ژمارەي تەلەرى كىشانەمەكانو ماوئى كىشانەمەكەش پەون نىيە، بەرزانى خۇي بەنەمەس شەمەتى وتېو كە ۱۹۶ پىاو بۇماوئى ۵۲ رۇز بەشئەريان تىادا كەرد.

*"تالەبەنى و بەرزانى لەمۇسكۆ." چاپىنكەوتنى جەلال تالەبەنى. ھەلئىر. ۱۹۷۱ كائونى دووئى ۱۹۹۲.

*"راپۇرتىڭ كە راۋىژگارى ئاسايشى نەتەمەيى سەرك كۇمار ئامادىكېرەبىو Den of Spies P. 92 مېوانە. 1951 – 00229:

*"كۇمۇنىست نىم" لە 135. Mauries, Le Kurdistan 1967 p. داپە كە بەرزانى ئەسالى ۱۹۶۲ دا ھەمان ئەسەي بەنەمەس شەمەت راگەياندوود.

*"بەرزانى و مېوانەكانى" چاپىنكەوتنى تالەبەنى. ھەلئىر ۱۱۷ شۇباتى ۱۹۹۶.

*"قۇناغىكى گەشەدار" چاپىنكەوتنى بانۇز ئەتەتەنى پارسون. ۲۱ تەشرىنى دووئى ۱۹۹۱. لەمەندەن.

*"پىشتىگى دامەزەندەنى دەولەتلىكى سەرىغۇ بۇ كۆرە" چاپىنكەوتنى عىسەمت شەرىف وانلىلى. ۲۱ تەشرىنى يەكەسى ۱۹۹۱. لۇزان. چاپىنكەوتلىكى سامى عەبدولرەھمان. ۱۰ تەشرىنى يەكەسى ۱۹۹۱. پەواندۇز.

*"۱۲۷۰ گۈللى كۆرەي وئىراگەرد:"

Robert D. Kaplan, The Arabists: The Romance of an American Elite. New York, p. 251.

*"ھەوت ھەزار كۇمۇنىستىيان" پەوانە: Marion Faouk – Sluglet and Peter Sluglet: Iraq Since 1958, From Revolution to Dictatorship, London 1987. لە John Bulloch and Harvy Morris, No Friends but the Mountains: The Tragic History of the Kurds, New York 1992, p. 124. شەدا ئامارەي بۇ كراود.

*"گەشتىكى سەرىزانە" مېوانە. Mauris, Le Kurdistan, 1967 p. 167.

*"جەلال تالەبەنى ئاپاگە" مېوانە ئەو بروسكەيەي سۇپاي عىراق كەلە: Mauries, Le Kurdistan, p. 141. داپە.

*"بەگىنگىراي ھەمو لاپەگە" مېوانە لىمۇند غەرىب: The Kurdish Question in Iraq, Syracuse, 1981 p. 181.

*"ئامارى ئابورى پودجەي ھىراق" مېوانە:

Chaliand, A People Without a Country pp. 159-160.

*"لەڤێن" بڕوانە: Izady, The Kurds. p.68.

*"عوێهیدوڵا" قسەکردنی لەگەڵ "غەریب" دا. ١٩ی تەموزی ١٩٧٤. بڕوانە:

نیدموند غەریب The Kurdish Question in Iraq, p 155. سەرەتای جەنگی عێراق ئێران،
دوای دەمە قالێیەك لەگەڵ سەدام حسیندا عێراقییەكان عویدوڵا یان كوشت چونكه نەقامانە
بەرگری لەمەلا مستەفا كەرد و تێبووی: هیچ نەبێت ئەو دەزانێت كێ باوكێتی (لەناو ناخەزانی
سەدام حسیندا، قسەوباس لەسەر باوكی سەدام حسین دەكرێت.)

*"كوردی عێراق تا ئێستا هیچی بە دەست نەهێناوە" چاوپێكەوتنێکی قاسملو ٣٠ نیلۆلی
١٩٨٨. پاریس.

*"هێزی كوردەكان" بڕوانە: McDowd The Kurds p. 95

*"بەرزانی بەلای ئێمەو وەك خوا وابوو". چاوپێكەوتنێکی نەحمەد بامەرنی نوێنەری تالەبانی
لەپاریس. ٢٥ی نیلۆلی ١٩٨٨. پاریس.

(٦)

((کيسنجەر: کارى خىرخوازانەى ناو ەشیرەتیکى چىایى))

گەشتە لېۋگەببەكەى ٢٠ ئایارى ١٩٧٢ ى نىوان مۇسكۆ تارلن، بۇ "پتچارە م. نىكسون" ى سەرزكى ئەمەرىكا پشوو بەخشىبوو، ەك دوكتۇر ەەنرى كىسەنجەرى راوینژكارى ئاسایشى ئەتەوئى ئەوسا دەریجى، بۇ سەرزك و خۇشى لە "دەرمەن دەریازیوون" ینك دەچو. چونكە لە كرەملین ەشت رۇژیان بەدانوسقانینكى سەخت، سەبارەت بەمەرچەكانى پەیماننامەى "سالت - ١" لەگەل یەكینتى شۆرەویدا بۇ كەم كەرنەوئى چەكە كۆكۆرە ستراٹیژیەكان بەمەر بردبوو، كەنىكسون بە "خاوینكەرەوئەكەى تەوا" ى دەردەبەرى. بەلام شە بەهەرە مەرچەندە ەیرشەكەى جەئنى "ئیستر" ى ەیزەكانى "هانۆى" دژ بەلغیتنامى باشوور كراو، بەو بۆردومانكەرنە جەرۆخەستى لىقتامى باكوور مینۆژگەرنى بەندەرەكانى ئەبوایە، كەئەمەرىكا كەرنى، راگرتنى ەروا ئاسان ئەبوو، بەلام دەرنەنجام بەسەركەرتنى وولاتە یەكگەرتووەكانى ئەمەرىكا شكایەو. پەریارەكانى نىكسون "بۆنەهۆى شەرمەزاریەكى زۆرى یەكینتى شۆرەوئى پشەتگەریكەرى سەركەى هانۆى" و مۆمقۇزەكەى واشى وورۆژاند كە تا دواسات سەفەرەكەى مۇسكۆ سەرزك یەكلاى ئەبۆرە.

بەرامبەر بەو، سەفەرە ٢٢ سەعاتیەكەى تارلن تا پارەمەك بێنەزىبەتبوو، بەتایبەتى كەپنەدچوونە ستراٹیژیە دەریەكەى كىسەنجەر بێنەخۇشبوو لەگەل شادا بگرت و پینەچوو ئەمەرىكا یەكەنیش تارەمەك پینانخۇشبووینت، لەبەرنامەیاندا بوو بەلام شا شەتەكانى بەجۆزىكى دى دەببىنى. بۆیە ەروەك ئیشەكە بەپەلامارنكى سەریازانەو بەندبیت، زۆر بەچاكى سەفەرەكەى رێنكەستبوو بايەخى بە وورەترین شەتیش دەبوو. بەرنامەكەیان جگە لەنۆلارەخانینكى رەسمیانە نیویرۆزەيەكى پچووككراو، دوو زنجیرە دانیشتنیشى بۆ وتو ویزۆ تیادا دیارەكرابوو. نىكسون و شا ەردووك دەیانزانى چیاندموینت، دەركیشیان بەنارەزوو

چوون يهكەكانيان كړدېوو. نيكسون پښې لاسر ومدرخستنی وولاته يهكگرتوودكان لميندئ چېني دادمگرتو، لمانسايشدا بؤ ديقنهوې نهو هيزه ناوچميانه دهگرا، كهلمبرامبر كؤمونيستدا بشوانن بمرگري لمبرمؤومندي خؤيانو واشنتؤونيش بكهن، بينمروې هيزهكانى نهامريكا ناچارپښت لمانوچهكدا بلؤوبينهوه.

نوكاته، وادياريوو نهروې كهدواتر به "بنه‌ماي نيكسون" نامرا، رښك بهسمر شادا جښه‌جيددهكرا، بمرتانيا كهخؤى هيئابؤوهيكو دهستي لمبوونه ميژوبويهكې كمنائى سويسى هه‌لگرتيوو، ئيرانيش خؤى پښوولسوو كمنو بؤشاييهې پښيركړتسوهو نارامى كهنداوې فارسيس، كمنو لهسنى دلاهاى نهوتى دونياى ليئه‌لده‌قؤليت، بياريزيت به‌راستى زؤر پوونتر دياريوو كهخواستى تاران لهوه‌دا بيزارى عربوبى سعودى - هوره‌ترين بمرهمينه‌رى نهوتى كنداو دهورؤونئيت، جگه‌له‌عيراقيش، كنده‌ولمتيكي راديكانياسه‌له‌خؤياييسو دروه‌مين معزترين نيحتياتى نهوتى دونيايش هيمو هموان بؤلنكي ناوچيس واشبوو كهله‌گال گرنگى نه‌وته‌كه‌يدا بگونجيت. وتارنكي زؤر وردبينانه‌ى گؤقارى "هارپر" به‌ناوى "شا همرچيه‌كى بوئيت بيدريئى"، ناماره‌ى بؤ لىم سياسه‌ته‌ى نيكسون كړدېوو، كه‌نمروې بمرؤوبه‌رايه‌تپيه‌كانى پښووي نهامريكا به‌شايان نه‌ده‌بخشى و تيايدا وورياتريوون، له‌مان به‌خشان (واته‌چى له‌چه‌كى پښسكوتوو مشق ويست دايانئ). ئرخى نهوتى خام دواى لهوه‌ى ماوه‌يه‌كى زؤر له‌كزيدابوو بمرؤوه‌و، شا ش هينده‌ى پاره‌همبوو كه‌گشت نارهنؤوه‌ سمريازيبه‌كانى خؤيبان پس جښه‌جښكات.

كاتيك "نهمير ئسلان نه‌فشار"ى بالؤيزى ئيران له‌نهامريكا له‌شاي پرسى، داخؤ نه‌وه‌ى ده‌ويست نيكسون له‌سهمره‌كه‌ى تارانيا داؤتئى؟، وه‌لامه‌كه‌ى "بملئ" لهوه‌ زياترم ده‌ستكوت كه‌دمويست و كه‌بيريشم لينده‌كردوه‌و. راستيه‌كه‌ى لىم سهردانه‌ ناماره‌يه‌كى ترسناكى بديهيئانئ خونه‌كانى شاو ملا مسته‌فا به‌رزانى سمركرده‌ى كورده‌ عيراقيه‌كان بوو. نيكسون به‌اندانئ نارهنؤوه‌ خؤسه‌پينه‌كه‌ى شاو، چاوبرسئتييه‌ ه‌ميشه‌يه‌كه‌ى نه‌ميش بؤ چك‌و پښوستيه‌ سمريازيبه‌كانى نهامريكا، بينمروې خؤى بيه‌وئ ده‌ستى له‌ بوخاندنى شاو نا ناراميه‌ بمرده‌وامه‌كه‌ى كنداولا همبوو. چونكه‌ يه‌كگرتنى نمو دوو فاكتره‌ پمكى شابوورى ئيرانيان خست و بپواشيان به‌شا له‌فكردو، بوونه‌هؤى ريخؤشكردنئ شؤرشه‌ نيسلامييه‌كه‌ى نايه‌تؤل وروحؤل خومه‌يشى حموت سان دواتريش

سمرؤكى نهامريكا، بينمروې به‌چاكى بير له‌ ناكامى لىم سياسه‌ته‌ى خؤى ان‌ه‌ه‌. بپريارى‌دا له‌سمر سياسه‌تى قايلكردنى شا به‌رده‌واميئيت. به‌ه‌اركاريه‌كه‌ى چچووكى ده‌ستگيره‌وه‌كردنى

شۆڭرە بەرمەلمەكەي بەرزانی و بەرزو وەستانەوێ بەغداي قايلبوو، ئەم بېزارە پاشە كەشەيمەي كۆتوپېرې سياستەتيكي كۆنې وولاتە يەمگرتووەكان بوو كەتاماوەيمەي نۆزیش بەتوندی بەرگريان لێدەگرد. نيكسون كوردەكانى بۇ ناھەموەرترين تيكشكان لەمیزووياندا بەگێشکردو كۆتاييشي بەدەستەلاتدەرتي دەيان سالاھي بەرزانی لە ناو بزووتنەوێ نەتەوەيي كورددا هینا.

"چۆر دەبليو. بال"، كەياریدەدەرتي پيشووی وەزەرتي دەرەوێ ئەمەريكا بوو، لەكۆشكي سپيەو بۇ بەشداریوون لەوا ھەولدانە سەرئەگەوتووەكەي رزگارکردني شا لەو گرفتەي سالي ١٩٧٨ تينگەوتبوو بانگرا. بال لە راپۆرتيني ھەينیدا نووسیبوو: لەسەردانەكەي نيكسوندا بۇ تاران "ھەرمەندەي لە كەندلوي فارسدا كوردمانە - مەبەس شا بە - پاريزەري بەرژووەندي خۆمان، لیت بەتەلوەرتي پشتمان پيەستو، واش رەفتارە" دە. بە كە نيران زەھيزنكي وەك ئەمەريكا پيەت. راستيەكەي "كارگەرتني ھاو. مانەكەمان لەسەر سياستەي ئەمەريكا ھیندە بەھيزبوو كە ئەو - مەبەست شا بە - ھيچ خۆي ئەزيبەت نەدەدا ئەمەريكا ي لەھو كەمەتي ھاوکاری، لە نزيكبوونەوێ كۆتاييەتني پڕۆژەكان ناگاداريكا تەو". ئەمە ئەو دەرپەرنەبوو كە "لێنەي لێكۆلینەوێ لە چالاكیيەكانی دەزگا ھەولگەركەكان" ی كۆنگرەسي ئەمەريكا كە "نوتيس. جی. پايد" ی سناتۆري ديموكراتي شاري نيويۆرك سەرگايەتي دەگرد، بەگاري ھینا، كەسە سالي ١٩٧٥ دەمەندئ بەلگەنامەي ھەينیدا دەرگەوتن كە پێوەنديان بەكارە ھەينەيەكانی نيكسون و فۆرمەو ھەبوو، ئەو كارە ھەينەيەكەي لێكۆلینەوێ كارە پسوایيەكەي ووەترگيتي لەسەر كراو ئەنجامەكەي نيكسوني ناچارکرد لەمانگی شابی ١٩٧٤ دەست لەسەرگايەتي ئەمەريكا ھەلبگرنت.

راپۆرتە ھەينەيەكەي پايد كە زۆر بەووردی كارە ھەينەيەكانی ئەمەريكا، لە ئەنگۆلاوە تا دەگاتە كوردستان گرتەو خستە پوو. سالي ١٩٧٦ دزەيکرد، دەرپەست كە چۆن شا بەچاوپۆشيني ئەمەريكا، لەكاتێكدە مەبەستی بوو كورد لەپنۆستییەكانی سەرگەوتن پيەربەگات، بەرزانی بۇ دژايەتيكردنەوێ عێراق ھاندەدايەو. دوايش "بێنەوێ ئەمەريكا دەمەلەيننیتەو"، شا لە سازاری ١٩٧٥ دا، دواي ئەوێ ھەرچيەكەي لەعێراق ويست بەدەستپيەنا، كۆتوپ دەستی لێبەردان و بەدە مەزەيە پوچەلمەكەي بەغدايەو دان. راپۆرتي لێنەكە بەر ئەنجامە گەيشتبوو كە كورد بەلای تاران و واشنتۆنەو لە "كافەزنيك ياری" بەولاوە ھيچيدی نەبوو كەسەيمەي دەگەمن و نايابيشبوو بۇ لاوازكرد و نەھيشتني "تواناي عێراق، تا سەرگێشكردنە سياستەي نێو دەولەتيەكەي نەھينيت". سەرھەري ئەو زەبرە

گهوه بهی دمه کردنی هم راپورته هینایه شارلوه، به لام خوی لهباس کردنی هاندانه ناکۆکه کانی لایمه جیاجیاکانو، لیتینگچوونو بۆچوونه مهلهکان نهداو، وایان له کێشه ی کورد کرد که بیهتته حالهتیکه نمونه می لهنا پاکیتی و دهستبردنا.

بریاره به نه پتهیه کانی نیگسونی تاران، پاشگهز بوونهوه به کی گرنگی سیاسهتی نه مه ریکا بوو، که به رده وام رنگه ی له خواسته سه ربارزی و جیوپوله تیکه کانی دهگرت. شای نیران سه بارهت به یارمهتیدانی شۆرشگێره کسورده به رزانییهکان بۆ دژایهتیکردنی حکومهتی عێراق، پای به واشتقونیش گۆزی. راپورته پوخته "۴۲ لاپه رهیه" که ی خوینهری ماندوو ده کردو نه نجامی سه ردهانه که نیگسونیشی بۆ تاران تیا دا بوو، گه یشته وهزارهتی دهرموه، هیچ پیشنیاریکی بۆ یارمهتی دانی به رزانی تیدا نه بوو، (هه رچه نه ده کیس نه جهر له وه نه ده چوو به هیچ جۆرێک نهو پیشنیاری به "وليام. پ. هوجز"ی وهزیری دهرموه وتبێت، چونکه به رده وام به چاوی سووک سه یری ده کردو، سالی دواتریش خۆی جینگه کی گرتوه). کیس نه جهر به پینی عادهتکه ی خۆی هه موو شتیکی به نه نیشی هه یشته وه، نیشته شای له سه ربیته نهو کاته ی دیاری نه کردوو که وولاته یه که گرتوه و دهکان به یری له یارمهتیدانی کورد کرنۆتسه وه. به لام "دیلید که می" که نهو کاته نه له سه ربیکی گرنگی هه والگه رانی نیسه رانیل بوو شتیکی له وه ریه وه درکانه دووه که کیس نه جهر "به رده وام له مه وه له کانی" نیسه رانیل و نیران "بۆ هاندان و به هیز کردنی به رزانی" ناگادار کراوه. نهویش به رله وه ی "بۆ هاته نه ریزمان قایلی بکه ین"، نه که رچی وهزارهتی دهرموه ی نه سه ریکا به ره له سه ربیته نهو هاته نه ریزه ی به رزانی ده کرد. نهو به لگه مانه ره سه میانه ی که تا نیسته نا شه رکراون، هه رته وه دهرده خن که شا داوی له نیگسون و کیس نه جهر کردوو پنه وهندی له گه یل به رزانی دا به رزانی، نه وانیش فرمائی به جبه یینانی کاره که یان دوه. نهو وه رچه رخانه سیاسیه به راده به کی وا گرتگیو که کیس نه جهر ژۆر به نه نیشی بیگرت و له وهزارهتی دهر وه شای به شاریتعه وه، چونکه وهزارهت و به ره رسانی "سی. ئای. ئی. یش، له موه ی سی سالی رابردودا سی که رته رایان سه پار که بۆ یار سه ده دانی کورد، به ده منگ پیشنیاره کانی شاو نیسه رانیله وه نه چن، "راسته ییه که ی هه رسی مانگ به ر له کۆبوونه وه که ی تاران، کیس نه جهر بۆ خۆی به به یاریکی وهزارهتی دهرموه قایلبوو که نهو پرۆگرامه ی رته ده کردوه". به رزانی له به دیه یینانی پنه وهندی کردنی به "تۆماس کارولان"ی له سه ربی سه ره کی بالۆیزخانه ی وولاته یه که گرتوه و دهکانی نه سه ریکا له به یروت، که له مانگی تشرینی دووه می ۱۹۷۱ه وه ده سه تیپیز کردبوو، سه ره که وتنی به ده سه تیپنا، نه که رچی واشتقۆن پینی له سه ر نه وه دانه گرت که کارولان ته میا گوینان نیبگرت و نه هه یچ پیشنیاریکیان بۆ یکاته و نه هه یچ به لینی که یشیان به داتی. دوا ی ریکه مته که ی تاران پنه وهندی به ییروت، یینه وه ی

كارىگەر ئىتتىپاقى ۋاي ھەيئەت، ھەروا مەيرە. گۇئانكارىيە كوتوپرو گىشتىيەكەي نىكسون ھىندە بەنھىنى گىرا كە "رىچارىد ھىلمز" ى بەرنومبەرى "سى. ئاى. ئەي" ۋا ئىنكات لەئابى ۱۹۷۲ ۱۵ بەرنومبەرى مەلبەندى تارنىيان "لارتر كەلمەن" ئاگا دلرىكات كەلەلەي "جوزىف فارلەند" ى بالوزىزى خۇيان باسى نەكات. ھىلمز لەمەدا باشى بۇچوۋو، چونكە "روجرز" ى ۋەزىرى نەرمەي ئى ئاگا دلر نەكرابوۋ.

بۇچوۋە كۆنەكەي ۋاشىنتۇن، بەمەي كە عىراق دەولەتلىكى سروسىتىكراۋە، بىنەمەي نەم گۇئانكارىيە سىياسىيە بوۋ. دۋاي كۇتايىھاتنى يەكەم جەنگى جىھانى، بەرىتانيا بۇ پاراستنى بەرۋەندىيە نەوتىيەكەنى خۇي لەكەركوكدا، ۋاىيەتى موسلى عوسمانى، كەكورد نۇرىيە دانىشتۋانلىتى بەست بەخۋارۋى عىراقى نۇرىيە عەرەبەمە. سەرەتا ۋاشىنتۇن تا دەمالى رەبەق دانى بە دەولەتى عىراقدا نەمەتا كە بەرىتانيا دايمەزلەندبوۋ، دۋاي ئەمە دانى پىادانا، ئەرىش كاتىك لەندەن رۇى بە كۇمپانى نەوتىيە نەمەرىكايەكان دا كە لەكانغا نەوتىيەكەنى كەركوكدا بەشيان ھەيئەت لەم دەمەۋە، پۇزگرتنى ئەۋاي سىۋورە ئىۋدەولەتتىيەكان بوۋنەتە بەشىكى سەرەكى سىياسەتى ئەمەرىكا لە بەرگىرگرتنى سەربەخۇس دەولەتانو سەرۋەرىس يەكەتتى خاكىيادا. بەمەش ۋاي لىھەتا ۋاشىنتۇن گومان لەمەرشىتىك بىكات كە لەئاۋچەكەدا بېتتەھۋى جۇرە ئۇتۇتۇسى دانىكە بەكورد. بەرنومبەرايەتتىيە يەكە لەدۋاي يەكەكەنى ئەمەرىكا پىشتەگىرى ھكۈمەتكەنى، ئىرانو توركىياو عىراقى لەۋوبەرۋوبوۋنەمەي كوردەكاندا لەكرد، چاۋى لەم ھەلۋەش لەپۇشى كە بۇ سەرگوتكرىن، يان تولدەنەمەي كەمايەتتىيە كوردەكان دەردان (ئەمە پىشتەگىنەستەنە بىرۋكراتىيەنەيەش، بەتايىيەتى ۋەزلەتتى نەرمەي ئەمەرىكا كە رۇژىك لە رۇژان سىياسەتلىكى گىشتى بۇ سەرنەدەنە كورد، كە كۆمەلىكى گەۋەي يەكە رەگەزۇ جىۋازو خاۋەن شىۋە دىمۇگرافىيەكى خۇيان، نەھىنايە ئارۋە. بەلكو ئەرىش سەرچەم ۋەزلەتەكەنى نەرمەي ۋەلە خۇزئاۋايەكان، توركىيايان بە بەشىك لەنەۋرۋاپو عىراقو ئىرانىشيان بەبەشىك لەخۇزەلەتتى ئاۋەرەست دادەنا، كوردەكانى ئەمە ۋولتەنەشيان بەكەمايەتتىيەكى چەۋساۋە نەمىت، كەناۋە ئاۋە پىشۋى دەخەنەۋە، بەمەچى دى دادەنەنا).

لەمپۇشى لەسەرىيەت، ھىشتا نەزائراۋە نىكسونو كىسەنجەر تا چ رادەيەك بىريان لە ئاكاسى دەستەبەردانى نەم سىياسەتەيان كوردبۇۋە، بەلەم تىننىيەكەي كىمەي نەۋە دەگەياند كە ھەرچەنە ۋەزلەتتى نەرمە بەرەلستيانكردىيەت، بەلەم پىش بەيەكەيشتەنەكەي مانگى مايىسى ۱۹۷۲ ى تارنىش ئەۋان بەرەستى بىريان لەم كارە كوردبۇۋە. ھەرچەنە ھىچكام لەنۋوسىنەۋى كۇبۋونەۋەكانى سەرزكى ئەمەرىكاۋ شاي ئىران نەخراۋەتە ۋو، پەرسىيار سەبەرت بەۋە

دەكرىت كە داخۇ نىكسون و كىسنىچەر ھېچيان لەبارەى كوردەو دەزانى؟ يان پىنىش چوونە تارانايان بايەخيان بەزانىنى دابوو؟. دواى بىست سال نىكسون شتىكى وای دركاند كە دان بە پشتگورنخستىن و پەشيمانى بگەينىت، "زۆرمان لەبارەى كوردەو نەدەزانى. پيمان وابوو يەكنىن لەعەشرەتە چاايەكان". ھىلمىش، كەنىكسون لەسەرەتاي ۱۹۷۲ لە "سى. ئاى. ئەى" لايردو كرديە بائولۇز لەتاران، پىنى واپە ئەم ھەنەنگاندەنەلەراست دەچىت. ئەوپىن لەسەر ئەوئەش دادەكرىت كە (سى. ئاى. ئەى) بەھوى "كالىھان" ى بەرپرەسى بىكەى تاراننەو كەشارەلەيمكى كاروبارى خۆرەلەتى ناوھاستىش بوو، زۆرى لەبارەى كوردەو دەزانى. نەكرەچى سەرۆكايەتى ئەمەريكا سوودى لە زانيارىيەكانى دەزگا ھوانگرىيەكانى وەرئەگرت بەلام سەرچارەيەكى كۆنى شكىستى "سى. ئاى. ئەى" بوو. ھىلمر وای بۆدەچىت كە "راستىيەكەى نىكسون و كىسنىچەر مەبەستيان دلۇرگرتنى شا بوو، زۆرىش لەئاكاسى كارەكە وورد نەدەبوئەو". بەلاى "مۆرىس دراپەر" یشەو كە ئەوسا بەرپرەسى بەدواداچوونى كاروبارى عىراق بوو لەوئەزەرتى دەروەى ئەمەريكادا، "كىسنىچەر كوردى بە بەشىك لەبەلنىنى چەكفرۆشەيەكەى" ئىزانى دادەنا.

سى. پوودلوى گرنگ وای لەوئۆتە يەكگورتوومكان كرد كە سىياسەتەكەى بەرامبەر پەكورد بگۆرئىت. يەكەمىن پوودا ئەو رىكەوتننامەيە بوو كەبەرزانى لەگەل سەدام ھەسنىدا لە ۱۱ ئازارى ۱۹۷۰ لە سۆزىكرىد بۇ يەكەمىن جار لەمىزگوى ئۆندا ناوچەيەكى ئۆتۆنۆمى بەكورد بەخشى و كۆتايى بەئۆ سال شەرى پچەر ھىنا. كە ھەر ئەوئەش شاى پەستكرىد بۇ ماوئەيەكى زۆر، بۆ لاوئۆكرىنى عىراق بەئەنقەست چەك و پارەى بە بەرزانى دەدا. كەچى مەمبەستى كودەتايەكى پەشوو كە بەكارەسات كۆتايىيەت⁽²³⁾، يارمەتییەكەى راگرت. ھەرچەنە كوردەكان بەر لە رىكەوتننامەكە سەبارەت بەبەريارى ئەو ئۆتۆنۆمىيەى كۆتايى بەشەرەكە ھىنا، بەھىچ

(23) يەكئىتى شۆھرەى ناوئەكرەى ئەم رىكەوتنەبوو. لەتشرىش يەكەى ۱۹۶۹ لە كوردنىكى چەپەر "دارا تۆلۇق" ناوى بە ئامەيەكە لەبەرگەوئە نارد بۆلاى بەرزانى، كەتاييدا داواى لە بەرزانى دەكرىد دانوستان لەگەل پارتى يەھىس ئەستەپنىكات. بەرزانىش يەكسەر ئەنەراڤ "ئەنھەت اللە ناسرى" سەرۆكى دەزگا ئاسايىشەيەكانى ئىزان "سالاڤان" ى ئاگاڤلەركرىد، كەمات بۆلاى بەرزانى پىيووت، بەرامبەر بەسووكە يارمەتییەكى ئىزان دەست لەدان و ستانەكە ھەلەدەكرىت، ئۆزانىش ھەرچەنە بەلنىنى ئارەنى يارمەتییەكەى دا بەلام ئەيىرەدەسەر. ھەمان كات، شا بەمى ئاگاڤلەركرىنى كوردەكان، پشتگىرى ھەرقىكى سەرئەكەوتوى پووخاندنى پۆشنى ئەغداى كرد. كەئەوئەش پىلاننىك بوو بەكسىيەكان ئىكەنى بېوژو وەرئەنجامەكەش بەكارەسات شكايەو، رەكەى ۲۰ ئەفسەرى عىراقى تىياد كچاوە لە ۲۰ى كانوونى دووەى ۱۹۷۰ لە گولەبارانكران رىك بەدواى ئەوئەش دانوستانى ئۆتۆنۆمى دەستەپنىكرىد.

جۇڭتە بىرەسمى رايونى شايان نىڭرەيى، بەلەم ئەمەي پى سەمىر نەمەي. ئەنەت بىرەمەي بىرەمەي رىڭكەتەنەمەكە بىسەن، شا بە نەينى بىگەننى "نەسەدەلەم"ى مەزىرى تەختى شايانەيدا داپو، كەترسى لەمەنەلە "مەزەكەنى خۇي لەسەر سەنورى ئىزان خەپكەتە".

كەتەن شا بەرنى بۇ شەپكەنەمەي عىراق لەپەنەلە بىرەمەيەكى راستەقەنەي جەسپا بۇ كوردى عىراق ھاندەمە، سەركەشنى بەرەمە دەكەد كەمەن خەسەن پەرمەترسى كوردەكەنى تۈركىيە ئىرانىش بۈرۈنەنەن. شا ئەم ناكۇكىيەشيانى باش لىكەندەيەمە، واى بۇ نەچچە كەپشتەگىرەكەنەمەي بەرنى كوردەكەنى خۇي قەيل ھەنەمەكەتە راستەقەنەلە شەيەست عىراقى دۈمەن سەركە بىشەقەنەن، بۇ شەمەش كوردى عىراقى لەمەندەستەلەمە دىتەنە بۇ ھەنەلەي ئامانەمەكە بەكارىان بىشەنەن، لەكەنى پەنەستەشەدە دەستەلەمەلەن بىشەن. شا كوردەكەنى عىراقى بۇ لاۋازكەنە بەغدا دەستە، ئەمەشە لەنەلەلە ۱۹۷۴دە، شا رەمەيەكى نۇر بەمەي نىكەسەن كەسەنەمە بۇھەتەلەي.

ئەم مەسەتە شەم مەسەتەكى لەم بەمەتە ئىسپەنەل، كە بەرەمەم لەنەكۇكىيەكەنى مەمەپ ئىسپەنەلە چەي لە دۈرەسەنەمەي عىراق پەمەم، يەكەن دەگەتەمە. بەلەم شا مەزەنە بەرنى بىرەي پەنە، بەتەبەتە ئەنەن لە زۈرەمە يەكەنەن دەنەسە، لەمەنە كەنەنە ۱۹۴۶دە، مەزەكەنى ئىزان كۆمەي مەھەبەدى كۆرە ئەنەنەن تەكەدە كە بەرنى بەرگەي لىدەكەد، ھەلەمە ھەنەشەلەكەشەنە ئەسەنەمەيەكەيدە، لە ئىزانەمە بۇ عىراق تۈركىيە ھەمەسەنەمە بۇ ئىزانە دۈرە چەرىش بۇ يەنە سەل تارەگەي پە ئەشەكەنەي نەو يەكەننى شۇمەي بەدولەيەمەن. شا ئەمەشە دەنەنە كە بەرنى بىرەيەكى كۆرەنەي بەمەلە يەكەنەمەكەن ھەيە، بۇيە بىرەيەمەي گومەنەكە بەرنى بىرەنەنەمە، ھەلەمە بەدەستەنەنە پەشتەگىرەكەنى ئەمەيەكى بۇ شەپكەنى كوردە. بەلەم بەرنى يەمەي كەلەنە بەدەمە داۋە لەمەلە ئىسپەنەل دەكەد، تە كەنەلەكى راستەمەخۇ لەنەنە كوردە كەمەستە ئەمەيەكەكەندە بەكەنەمە. بەدەستە خۇي تەلەكەي بۇخۇي نەيەمە. شا، سەمەلەي رەكەدەمەي بەرەمەمە ئەمەيەكە، بۇ ئەمە مەسە دەستەلەمەلە ئەمەيەكە نەمەي.

بە بۇ سەنە ۱۹۴۶ بەگەنەنەمە، كەچەرىكى تەرىش شەپى سەدە شەي لەگەتەكەي رەگەكەدە ئەمەيەكە يەكەمەن قەمەنە ئەمەلەنە جەھەنەيەي نەو سەدەي خەيەنە، بۇ رەگەنە مەترەسە بىرەمەنەمەي شۇمەي لەگەنەمەي دەستەلەنە شا بۇ تەزەبەيەنە كوردەستەنە پەشتەگىرى شەيەكەد، چۈنكە بە پەشتەگىرەكەنى مۇسكۇ لە ھەيەكەيەندە كۆمەكە دامەزىنەلەمە. دۈمەم پەدولەي گەنە كە رۇنى لەگەنەنە سەسەتە ئەمەيەكەدە بەرەمەمە بە كوردەمەي، "پەمەنەمەي

برايەتى ۋاھكارى "يەكەي يەكەتى شۆرەۋى ۋە غىراق بۇر، كەلە ۹ نىسانى ۱۹۷۲ دەلە بەغدا بۇ ۱۵ سال مۇركرا. لەپرا شا بەئاسانى كەوتە گەمەركەن بەپەردى كىيەركىنى نىوان دوو زەلەزەكەمە بەتەبەتەي كەشۇرەۋى پۇشتەر، پەيماننامەي لەم جۇزەي لەگەل ھەرىكە لەمەيسرە سورىادا مۇركردەۋ. ۋەشتەن تەرسى ئەۋەشى لىنىيەشتەۋ كە مۇسكۇ گۇشار بەتەسەر ۋولتسى ھەربىي سەۋدى كەم دانىشتۇن ۋەنە مەنەشتەنە نەۋتەنەي كەندەۋ، كەتۇنەي خۇپاراستەنەي نىيە. بۇيە كەيسنەچەر پۇشتەگەرەكەندى شاۋ كاركەن بەشىكەردەۋەكەنى ئەۋ لەپەردى شەرى سارد بەپۇيەست دانا.

رۇڭكە دۇاي گەپەنەۋى نىكسەن لەتارەنەۋە بۇ ۋولتەكەي خۇي، شا دۇاي بەگۇنى "عەلەم" دا كە كەيسنەچەر "گەتەكى ۋە پۇز بەئارامى بارودۇخى ئىران ۋە شەرى سىيارەيتەنەي لەگەندەۋى فارسا ھەمانە دەدات". ديسان ۋەتى كەيسنەچەر پۇنى ۋايە كە "شۆرەۋى لەپۇەندەيكرەندى بەغىرەنەۋە ئەۋا پۇنى لىئەلجەۋە، بۇيە پۇيەستە شتەك بۇ راگەرنى بەكرەت...". ۋەك كەيسنەچەر خۇي دۇاي چەند سائەك ۋەتى "ستراتەژمان پۇۋن ۋە ئاشكەرابو، ئەۋىش ھەرولاتەك پۇۋەندى بەيەگەتەي شۆرەۋىيەۋە ھەبىت دەپى" لاۋازىكەرت. ھەربۇيە كە "شۆرەۋى پۇۋەندى سەربازىيەنەي لەگەل غىراقدا بەست، ئىتەر يارەمتەيدانى كوردەش بۇ ئىئە لە جىنى خۇيدابو".

ئەمە رۇكە ئەۋەۋە كە شا ئالەتى بۇ دەخۇاست. لەۋەۋى دە سالى رابەردودا ئەۋ يارەمتەنەي بەشىۋەيەكى ئەننىسى لەپەنى ئىستەخباراتى ئىسرائىل "مۇساد" ۋە بەكورد دەدران، رۇلى لەماندەنى بەغداي بىچارەدا ھەۋو كە پەريارى بەستەنى ئەۋ بەلەننامەيە لەگەل شۆرەۋىدا بەدات "لەلەيەكى تەمەۋە ئەۋ يەكەرتەنەۋەيەي مۇركەندى ئەۋ پەيمانەۋ سەلەرىكە لەسەرفەرە ئەننىيەي يەك لەۋەۋى يەكەكەنى "گۇلدا مائەرى" سەرەك ۋەزىرانى ئىسرائىل بۇ تاران بەمەبەستەي چاۋيەكەۋەنى شاى ئىران ھەرو رىكەۋە ئەۋو، چۈنكە لەچەند سائەكدا كارىگەرنى ئىسرائىل بۇسەر ۋولتە يەكەرتەۋەكەن ۋە ئىران، بىئەساب ۋە جۇرۇك پەردى سەند، كەپۇشتەر پۇرى ئەدەۋو، مائەرىش لەبەرچەند ھۇيەكى خۇدى ئىسرائىل خۇي زۇرى ھەز بە يارەدەندى بەزەنى دەكرد. مۇسكۇش بەرامبەر پەپەيماننامەكە، دەستى لەيارەمتەندە ئەننىيەكەي كورد، بۇ ھىئەندەي ئۇتۇنۇمى ھەكەرتەۋ، شاش بەشىۋەيەكى ئاراستەخۇ سەۋدى لىۋەرگەرتەۋ. بەلام شاى ئىران لەۋ بەسەرھاتەنى كە رەنگە لەئەنجامى پەيماننامەكەي نىوان غىراق ۋە يەكەتەي شۆرەۋىدا بەاتتەيە كايەۋە زۇر پەلەۋو، دانىشى بەۋەدا ئا كەزۇر لايەنى چۈۋن يەك لە نىۋار كارىگەرنىتى ئەمەرىكە لە ئىرانداۋ (ئەۋ بەمەزئان راۋىزگارە سەربازى ۋە تەكەنكىيە ئەمەرىكايەنەي ئاۋ ئىران)

لهگهل گه‌یشتنی ژماره‌یه‌کی بین‌شوماری راونرگارانێ شۆرموی بۆ عێراق، که گومان له‌گه‌یشتنێدا نییه، کاربهرتیان لهر دروستیه‌کی ده‌ییت.

بهرنێایی سالفانی شهمی سارد، نهرانیل شو ده‌مانه نه‌ییت که نه‌هریکاییه‌کانی پارێزهری و کرملین ناوکه ده‌یون، نه‌گینا هیچ کاتێک نه‌ده‌نده شانه‌یوه. به‌لام به‌لای نهریکسون و کهریسه‌یه‌وه، پشتگیرکردنی سیاسه‌تی شا، "به‌نهای نهریکسون" ی له‌ناوچه‌ی که‌ندلودا، که ناوچه‌یه‌کی وایه چاره‌روانی ته‌قینه‌وه‌ی لنده‌کرا، به‌جێ ده‌هینا، نه‌مه جگه له‌وه‌ی به‌رگای فرۆشتنی چه‌کی نه‌هریکای به‌به‌ری بلوینان دۆلار بۆ ئێران والا کرده‌وه. هه‌موو یارمه‌تییه‌کانی نه‌هریکاش بۆ کورد له‌سالفانی نیوان ۱۹۷۲ و ۱۹۷۵دا له ۱۶ ملیۆن دۆلار ته‌یبه‌ری نه‌کرد که زۆربه‌شی بۆ کرینی شو چه‌که شۆرمویانه بوو که نهرانیل له‌شهمی شمش رۆژی ۱۹۶۷دا ده‌ستی به‌سهردا گرتیوه‌ن. ده‌ستگای هه‌وانگری ئێرانی "سالاک" یش زۆر به‌ووردی سه‌ره‌شتی شو یارمه‌تیانه‌ی بۆ به‌رانی ته‌رخانه‌کراوو ده‌کرد "به‌راوه‌یه‌که مووچه‌ی پێشمه‌رگه‌کان پێانی ئێرانی به‌دران" و هه‌موو مانگی‌کیش یارمه‌تییه‌کانی نه‌هریکایان به‌گوردی عێراق ده‌گه‌یاند.

سه‌ره‌که‌مکانی کوردی عێراق ژهنه‌رانی "نه‌مه‌ت الله تاسری" به‌رینه‌به‌ری "سالاک" و چه‌ند نه‌هه‌سه‌رکی پایه‌به‌ره‌ز چاره‌چۆکی ئێرانیان به‌وه تاوانبارده‌کرد که به‌شێک له‌و یارمه‌تیانه‌ی لوه‌شده‌وه‌ن که بۆیان ته‌رخانه‌کراوه^(۲۴). هه‌رچه‌نده به‌شداریکردنه‌کی نه‌هریکای گه‌رنگ نه‌بوو، به‌گه‌ له‌ناو له‌وه‌ی که شا خۆی به‌پاره‌و خواره‌مه‌نی و چه‌له‌و ته‌قه‌مه‌نی و سه‌ریان ده‌یدا شتیکی هێجگار که‌میوو، به‌لام گه‌رنگییه‌کی له‌و باوه‌ری به‌ره‌زێدا خۆیده‌واند که زه‌مانه‌تیکی راستی نه‌هریکای بۆ کورد هه‌یه، له‌م خه‌یاله‌ ترسانکه‌ش تا له‌هات زیاتر له‌به‌ریا ده‌چه‌سپێ.

سه‌یه‌م په‌وداو که‌وای له‌واشتنۆن کرد سیاسه‌ته‌که‌ی یگۆژیت، به‌دوای گه‌رانیه‌ی نهریکسون و کهریسه‌یه‌ی بۆ واشتنۆن په‌ویدا. به‌خدا "کۆمپانیای نه‌وتی عێراق - ئای. پی. سی" خۆمالیکرد که له‌مێژوو کۆمپانیای نه‌وتی به‌هرتانیای هۆلنده‌وه نه‌هریکایاوه‌ر نه‌هه‌سه‌رکراوه‌ر نه‌کرد. له‌مه‌ له‌کاتێکدا خه‌ریکبوو ناوی "ریکفرای و لا‌تانی نه‌وت به‌ره‌مه‌ین - ئۆپیک" - له‌سه‌ر تاپای جیهاندا ده‌نگی ده‌دا، هه‌نگاوێکی گه‌رنگی نه‌هه‌شتینی بالاده‌ستیتی کۆمپانیای نه‌وتیه‌یه خۆناواییه‌که‌کانوو له‌خۆه‌لاتی ناوه‌راستدا. به‌م پێیه‌ خۆمالیکردنی "کۆمپانیای نه‌وتی

(۲۴) تاوانبارکردنی ئێرانییه‌کان به‌ده‌ستپێس، بۆله‌و خۆته‌یه‌کی به‌ره‌وه‌ی کوردبوو، له‌به‌هاری ۱۹۹۱دا سووباره‌ بۆوه. نه‌وێش که‌سه‌ره‌که‌مکانی پێشمه‌رگه‌، له‌هه‌سه‌ره‌ ئێرانییه‌که‌کانیان به‌وه تاوانبارده‌کرد که خۆراکی چانه‌و له‌و جلوه‌به‌رگه‌ی له‌ کۆمه‌له‌کی نیوده‌وه‌یه‌وه‌ بۆ کورد ته‌رخانه‌کراوو، شووان بۆ خۆیان ده‌خسته‌لاوه‌وه. له‌به‌ریان هه‌مانجۆر شتی خراپیان ده‌دانی.

یەمگرتوو مەکان هەبوو، بەلام لەژێران و ناسینی خەڵکی شیدا ئەوەندە شارەزایی هەبوو کە چاری بەمەڕگەسیک بەکۆتایی راستەخۆ لێکەڵێدا بۆبایە رای خۆی لەبارەی ئەو کەسەوه لایروستەدەبوو. بەلام کیسەنەجەر، بەرپایانوی ئەوەکە سەفەرەکی ناخەراپی و تێک بەدات، داواکەیی رەتکردەوهو لێزەوی ئەدایە، ئەمە یەمگەمێن رەتکردەوهی زنجیرە داواکەیی تری لەوایەتەیی بەرزانی بوو کە بەرپۆمەراییەتی ئەمەریکا لەبەرئەو ھۆیە بەچاوپێکەوتنی بەرزانی قایل نەبێت. ھەرچەندە بەرزانی لەکاری نەئینی و بارودۆخەکیاندا شارەزایی ئەوێ هەبوو، بەلام چاوی لەم سوکاوەتییەکە نەپۆشی و بەجێ هیچ مشتومڕێک پێی قایلەبوو لەتەمۆزی ئەوسالەدا. "ئیدریس" ی کۆپی و دوکتۆز مەحمود ھوسمان، کەبەوھەزیری دەرەوێ دادەنرێو، نزیکترین کەسی دەری خێزانەکی بوو ئاورد بۆ واشنتۆن و، لەبارەگای ((سی ئای. ئی.)) لەلانگی - فرجینیا - لەلایەن ھێلمز ژەنەرەل ئەلیکساندەر ئێم ھیگ جونیوری سەرۆکی ئەمریکی کۆشکی سپی و کۆلۆنێل پچارد گەندی یاریدەدەری سەرەکی کیسەنەجەر لەئەنجامی ناسایشی ئەتەوێی پێشوازی کران.

ھێلمز چەپکە گۆلی ئەخستە بەردەمان، وەک دوکتۆز ھوسمان دەیکۆئێتەوه "زۆر پێڕۆنی پێیوئین کەئەو ھەرلەبەر ئەوێ شادەپەروێت ھۆمەتی ئەمەریکا یارەتیمان بەدات بۆیە پێشوازیمان دەکات" و "ھەر لەبەرئەو بوو واشنتۆن یارەتیدەدات و تا شاش لەسەر ئەو سیاسەتە پەیاوە وڵاتە یەمگرتوو مەکان لەیارەتیدانماندا یەردەوام دەبێت. من خۆم هیچ بەو خۆشحال نەبووم. ھەرلەبەر ئەوێ بەرزانی ئارەبۆوسی چۆر بووم بۆ واشنتۆن و، ئەوێ پێم سپێنرێو بۆ بردمەسەر. بەلام پێمانەبوو پێوەندی کردنیان پێمانەو بەراست بووینت، چونکە ئەمەزانی بەلای ئەمەریکایەکانەو شا کلیلی کارمەکیەم خۆیان بەتەرلۆمەتی ئەمەرتووئەتە ناوی. ھێچ گەرئەتییەکمان نەبوو، من خۆم زۆر گەشێن نەبووم" بەلام بەرزانی ھەر ھێچ نەبێت سەرمتا گەشێنەبوو، چونکە دوا ۱۰ دانە سالی پەمەق پێدەدی لەگەڵ کلرەمەسیتە ئەمەریکایەکاندا کرد، کەپێی وابوو ئەو ئەمەریکا بیانەیی لێکەڵێاندا کۆئەمۆو، بەرپۆزنامەنووسەکانیشەو کاری دەستیان بە بەرگیکی ترەو خۆیاندا ئەوەن⁽⁷⁵⁾، پێوەندییەکە چەند لاوازیش بۆبایە پێی گرتەگ نەبوو.

(75) ئەم گومانەیی بەرزانی لەخۆوە نەبوو، لەسائنی شەستدا ئیسپانیلییەکان - یوسکەرس پێوەندی لەگەڵ بەرزانییدا، رۆژنامە نووسیان بەکارھێنا لەوەزانیان "سی ئای. ئی. ئی" بۆ - رەکردن لەگەڵ حۆردی ئێراندا رۆژنامەنووسی ئەمەریکایی و بیانی بەکارھێنا.

رۇژنامىسىدە خۇزئارايىمىكان و مىوانىمىكانىشى، لىو ياومەدەلبوون كە بەرزانى ھىچ بايەخنىكى بەكمۇتەنە زەلگەوى ئەر جەنگە ئايدۇلۇزىيە جەرگىچەى ولاتە يەكگرتوودەكانى ئاۋ ئىقتىدام، كەمبىوودە جىنى مېزىرى و ئاپرەزىلى نۇر لەنتەمەيىمىكانى دۇنيای سىنيەو نۇربەى دانىشتۇنى ئەمەرىكا خۇشى، ئەدەبىيەت. دوكتۇر سامى مەبدولرەھمان كە يارىدەندەرنىكى سەركەى ژەنەرل بەرزانى بوو دەلىت "مەلا مستەلا مەلاخىيەمە ئەمەرىكايىمىكانى خۇشەدەيىست". ئەم ئەمەرىكا بەلدەلبوونىشى بەمۇمە بەندەبوو كە ۳۰ سال لەمبەرو لەشەرى سەرى سالى ۱۹۱۷د، چاۋى بە "ئارچى رۇزۇلت" ى يارىدەندەرى پاشكۇى سەريانى نەوساى سەفەرەتى ئەمەرىكا لەتاران كەوت. ئا ئەمۇشى لەسەرىيەت كوردەكان لەو ھۇيانە دەپرسەنەو كەمبەرزانى والىكردە بەتەمۇمەتى بەلای ولاتە يەكگرتوودەكاندا بەكمۇتەمەو بىگرە بەردەمەمەكى واش پىنى شادىيەت كەخۇى كەلەكەى بەمە قابىلىكات كە واشتۇنۇن زەمانەتلىكى تەمۇلوى راستىنى پلانەكانى شايە، ئەگەرچى نۇرە بەلگەكانى ئەم بۇچوونەش تادەھات پەرى دەسەند.

پىدەچىن بەرزانى قورائىنى بۇچوونە لاۋزەكانى خۇى بوويىت، چۈنكە پىاۋنىكى ھىندە رۇشەنەنەبوو كەئاسۇيەكى فراۋانى ھەيىت، مەرداى يىرۇبۇچوون و زائىيارىيەكانىشى لەبارەى سۈرۈشتى كەلەكەيەمە نەمەندە بەرتەسكەبوون، كەۋاى لىيىكەن چارەنۇوسى كەلەكەى بەسپاسەتى ئەولەتلىكى زەلەزىلى ولە بەستەتتەمە كەمەرجى بايەخ يىت پىلادادەت دواى يەكردەنەمەمەكى نۇزۇش پىيارىلىكى وادەت كە خۇمەتى يەكەن لە ھاۋپەيەمانە سەرمەكەيەكلنى خۇى لەسەر ھىسابى كوردە بىكات. بەچاۋۇشەن لەمەمەو ھەلەو ئارەۋايەكانى بەرىتائىاۋ تۇرسو مەرمەب لىئارنىيەكان، مەلا مستەلايان لىئىرى نەمە كوردەبوو كە ھاۋەى دەيان سال بزانىت چۇن چۇنى رەفتارىيان لەگەلدە بىكات و، شتە ئاپەۋەلەكانىشىيان مەرجۇنىكە بوويىت، ئەمەگەيشتەنە ھامەۋارەيەتەكانى لەم ئەمەرىكايەى كەمەرىزىيەى ئەم ھەمەو سالە ۋەنەيەكى نەمۇنەيى لەبارەيەو پىكەنەبوو. بەم پىنيە ھەلە سەرمەكەيەكى بەرزانى، لەكامل نەمۇنى سىياسىيانەو كەم تىگەيشتەنى لىسپاسەتى نىۋەدەلەتەدا خۇى دەنۇند، ئەۋىش لەكاتىكەدا كە كەيسەنچەر لەسالى ۱۹۶۸مە ۋەك كۆپىيەكى ھاۋچەرخانەى سىياسەتى واقەسى مېتەرنىخ بوو - كە كرىار دەيىت لە چاكى شتەكى ورنەيتەو^(۲۶) بەلەم ئەم پىرسىارەى ھەر بەمكراۋەيى لەمىنىتتەمە چۇن سەركردەيەكى كارامەى خاۋەن قايىكردەنەمەى ۋەك بەرزانى، كەبەسەر چەندىن ھامەۋارەيتەدا زالىبەو، كە دەرمەدەرىيەكى بۇ يەكەننى شۇرەۋى يەكەنكەيەنە، ۋا بەئاساى و، يىئەمەى ۋەك دەرمەكەرىت،

⁽²⁶⁾ مېتەرنىخ لەسەمەى نۇزەدەمەدا رەۋىزىكارى ئەمسا بوو. رۇنىكى بالەى لىسپاسەتى ئەۋرەپادە بېنى - (دەرگىيە).

بزانیت که زلمیزمه لوانیه لاسر حسابی نهم بهرژوهندی تاییمتی خزی بپارزنت، کهچی بپوا بزلهیزنگی تر بکات؟ بهلام تاقیکردنموی بهرزانی، گملیک پرسیماری لای شو خننگه بهورژاند که باومریان نهمکرد که چۆن نهییت بهرزانی لهم پیلانیه نهمریکا تمولو وورد نهویقنم؟ شو بیانیانهی سمرانی بهرانیانگرومو باشیان ناسیموه، باومریان نهمکرد کهبمو جوزهی خزی نیشانددها لومنده ساویلکهبیئت، نهمان وایان پیشبینیدهکرد که، همر بۆ نمونه کاتیک پیشنیاری نموی نکرد کوردستانی عیراق بییته پهنجاریهکمین ولایت یان نیوهی بیرى نومتی کهرکوک بهکۆمپانیا نورتیه نهمریکاییهکان بدریت، هملونستیگی تمکتیکی بهکاردهینا بهلام ناشکرایه کسمهیری زۆری نهمکردومو، بیجگه له یهکیتی شۆرموی، رۆمانیا، ئیران، ئیسرائیل هیچ شونینگی دی نهمدیوه، کۆرسی سمبارت بهمجیپولیتیک وهرنهمگرتوه، کهچی نوای دانشتشیان لهگهل بهرزانیدا، به یهکێک لهپهترین سمرکوره نهموییهکانی دنیایان دادها کسمینبیاتیان و، بهخاتوو سائر"سائر"یان دشوبهاند، کهوک نهم بۆ ساوهی نیو سمدو لهبارودخی زۆر ناههموردا بهسمر گملیک چهرمهمسیردا زالبوو.

خۆنگهر واشی دابننن کهمرزانی لهم مهترسیانمش بهناگابویه کهلهنجامی تیکهلبوونی بهوولته یهگرتوومکانموه سهرمهلدهدا، بهلام خۆ بههاتنی سالی ۱۹۷۲ لهکری بلنن دمبوا بهناجاری ملی بۆ نهم سیاسهتی بادیه چونگه هیچ چارنگی تری نهمابوو. شو بارودوخه چاکهی مۆکردنی رنکهموتننامهی سالی ۱۹۷۰ی ئۆتۆنۆمی هیئابوویه نارلوه، زۆری نهخایاند. لهگهل بههاری ۱۹۷۲دلو لهم هملومکهبۆ گوشتنی بهرزانی درا، نیت مهلا مستهلا بپوا بهوه بینیت که پارتی بهعسی خاومن دهستهلات نایموی ریز لهرنکهموتننامهی ئۆتۆنۆمییهکه بگرت. بۆیه لهبری نموی دهست به سمرزیمیری دانشتوان بکمن که لهدهلی رنکهموتنمهکهدبوو، دهستهلاتلرانی عیراق کهوتنه راگوزرانی کورد لهکمرکوک و شوننه نومتیه گرتکهکانی دی و، لهبریان خیزانی عهرمبیان تیادا نیشتهجیکردن و بهپیتترین هاکی کشتوکانی کوردیشیان دانئ.

بیگومان رنکی بهرزانی لهگهل شاو نهمریکاییهکاندا رۆلی خزی لهبههنگموه چوننکهی عیراقی سالی ۱۹۷۲دا ههمبو کهپنشنیاریکی شونی بۆ بهشکردنی داماتی نومتی کمرکوک لهنیوانیاندا کرد، بهرزانی یهکسمر نهم دلوایهی رمتنهمکردموه، بهتایبهتی کهچمند کوردیک ههمیان لهگهلدا تا سوود لهم دهرفته بیینیت، نوایش شوانه بییان وابوو کهرنکهموتنمهکه بههممو کهموکورتی و کهلهبهرهکانیشییموه له شکستهکهی نازلری ۱۹۷۵ دهپاراستو لهشهرهکهی عیراق و ئیرانیشتا دورو پهریز دهبوون. بهلام بهرزانی فشاری زۆرو بهردوامیهای لاسمربوو تا بهو پینشنیاره نوینی عیراق لایل نهییت، نهمگرچی چمند داوایمکی کوردیشی

"بەرزانی لەو بڕوایەدا بوو کە لە ھۆرە لاتێ ناوەرێست، یان زۆریە دوشا شادا، هیچ شتێک بەبێ پشتگیریکردنی وولاتە یەمگرتووکان ناگرتێت". دوکتۆر عوسمانیش جەختی لەسەر ئەوە دەکردمەو کە "زەمەرال بەرزانی، پێنی وابوو وولاتە یەمگرتووکان زەلزە سەرەکیەکی دۆنیایە. دەریشکەوت لەو پڕووە راستیکرد".

تادواکات، پاسکردنی ئەواری پادەیی خۆیەستەوێ ئەمەریکا بە کوردەو زۆر بەمەنیی مایمەو، ئەندامانی خێزانی بەرزانی و چەند یاری دەھەریکی گەورە لێدەرچێ کەسی دی نەیدەزانی. بەلام لەناوەندە کوردییەکاندا وابووو کە جۆرە پێوەندیەکە لەگەڵ ئەمەریکا دا ھەبێت. میژوونووسیکی کورد پێنی وابوو "ئەوی راستی بیت، ھەج سیاسییەکی خۆرەلاتی ناوەرێست، پێشبینییەکی وای بۆ ئەکرا، کەشا بێپەرس و راورێتێکی پێشەکی وولاتە یەمگرتووکان، لەگەڵ دەستێکدا خۆی بختە ژیریاری پڕۆژەییەکی مالی و سەریازیانی و گرنگەو". لەیەکەم ئیولەری شەپەدەستێکردنەوێ کە لە ١٩٧٤ی ئێوان کوردو ھێزەکانی بەغدا، ھەتا رۆژبۆو چەند کارێکی کوردی پارا، سەبارەت بەزەمانەتکردنە دەرهەکیەکان، ووتوێتێکی زۆریان لەگەڵ بەرزانی و نزیکەکانیدا کرد. بەرزانی و ئیدریسی کوردی و دوکتۆر مەحمود، لەدوایا تکردنەوێ زامەنتەکە بەولاه هیچ شتێکی تریان بەدەستەو نەدا. هیچ کامێکیشیان خۆی بەگۆی لێگرتنی ئەو دوایانەو ماندوو نەدەکرد کەبۆ وریابوو و بەناگاییان لێیان دەکرا. بەرزانی، تا بەتەلووتی کات بەسەرچوو، ھەر لەو بڕوایەدا بوو کە وولاتە یەمگرتووکان "وێ زەلزە، کەبەپێوەندیکردنمان لایلمو، ناتوانیت دەستمان لێبەردات". لەو نامەیی سالی ١٩٧٧یشیدا کەبۆ کارتەری نووسی، بەرزانی ئاراستەوخۆ دانی بەردا نا کەبۆ زەمانەتێکی نووسراوی ئەمەریکا بۆ کورد نەبوو. لەبەرگەییەکیدا دەلێت، کەگورد "خێزان بەی بەلێنە زەرەکیانە وولاتە یەمگرتووکان و ئێران دابووین، بەستەو". لە بەرگەییەکی تریشا و تەبوی، کورد "بڕوایان .. بەپتەوی بەلێنەکانی ئەمەریکا ھەبوو، جا بەزەرەکی بوونایە یان مەنوسراوی".

بەلام بەرزانی زۆرچاک دەیزانی کە پێکەوتنی زەرەکی وێ بەلێنی نووسراو نییە. لەکۆمەلگەییەکی وێ وولاتە یەمگرتووکاندا کە بڕوایان بە پارێزەرە. خۆ بەستەوێیەکی نووسراو پەنگە ئەوەندە ھانی بەزەو بەرێتییەکی بەدایە، کە ھەر ھەج نەبێت، تاخۆی لەلاشکراوونی بەلێن نەبەردنە سەرەکی، شەرمەزارتییەکی پێارتێت، دورورنەبوو بەراستی خۆی بەلێنەکەمەو بەستێتەو. بەلام واش، کارەکە ھەر چەنیکیش ئەوایە، بەتایبەتی لەم سەدەیی کە زۆر گەورە پیاوانی ئەم دۆنیایەمان بینیو، چاکترین پیماننامەیی لەناستی

ووردترین یاسادا شپو وپرکردوه، بۆیه پرسیریاری داخو بعلینفامیهکی نووسراو، شای له کوردقپان رادهگرت؟ دیتکه کایموه، نهبوونی هیچ پهیمانفامیهکیش که لایمنهکان پنبوهی بهندین، له لایهک بۆ نارمزهوه "میترنیخ" ییهکانی کیسنجهر دهگه رایموه. تا کارهکانی خۆی پینا پووشی و، له لایهکی تریشمهر، بۆ لهو پیری خۆشیاوهری بهرزانی دهگه رایموه، کهرایدمه زنی هاتنه دی خواستهکانی بوونه ته راستیهکی چهسپاو. به لایم بهرزانی لهوه دا هینده بهمهله داچو بوو که بهسره نه بنجامینی دلقه زین شکایموه، نهوهندهش ژیا که دان بهتا هه موهرترین ههله ژیا نیدا بنیت. تووشی پهسوا ییهکی زۆرهات، ناچار بوو دواسانهکانی تهمنی بهتار او گهیی له نینزان و وولاته یهگرتووه کانداه بهسهر میریتو، نهشتوانیت پهرده لهرووی ناپاکیکه رانیدا هه نهانیت و تاو انباریان بکات. له دوا پرژانی ژیا نیشیا له وهنده زیاتر که به تهوسره بلی: "به هیوام دوا پرژانی تهمن له په کین بهسهر میرم، تا نهوسا چیم هیه له باره ی شۆرهوی و نهسهر یکهو بیا نلیم"، هیچی تری بۆ نهما بووه. بههر حال بهرزانی، وهک تاکه سهر کرده یهک، که ۱۰ سانی په بهق له یهکیتهی شۆرهویدا بهسهر میریتو، ناوی له سهر لیستی مووچهی "سی. ئای. ئی" هه بنیتو، ههر یهک له سقا لاین و شای ئیران، بهر له دهست لیبه ردا نی، سوو دیان لینهو گرگرت بنیت، جینگه یهکی تای بهتهی لهکتیپی "گینیس" ی ژماره نمونه ییهکانی دوشای سیدا ههیه.

به لایم که سیتی بهرزانی و هوگمداش لهو حکومهتانه ی بۆ سهرامی خۆیان بهکار یان دههینا، بهشینی سهرمکی گهمیهکی نمونه یی زلهیزمهکانه بهگهمایه تییهکی تهریک و بچاره. تیروانینه ساوینکه ییه که ی بهرزانی بۆ وولاته یهگرتووهکان، واشنتۆنی سه سامگر دیوو، بۆیه واشنتۆن پینی وابوو یان گو مان لیکراوه یان بایهلهی پینه نه. بیست سال دوا ی نهوه، کیسنجهر که بهرگری له خۆی دهگر دیپسوته: "تینا گهم چیده گنپدا" خۆ نهگهر بیژانییا بهرزانی چه نه لایمنگری وولاته یهگرتووهکان بووه وای نهدهووت، به لایم دیاره ههر گیز لهوه نهگه یشتووه. هیلمز، رهنه ههر لهسهر مهتوه ههستیکرد بنیت که لهگهل کوردا راستگۆیه، بۆیه له جۆرو ناستی پینوه ندیی وولاته یهگرتووهکانی تینگه یان دیبوو، وتی ههر که سیك پنبوه ندیهکی بهمهسهلهی کوردهوه هه بوو بنیت، لهگهل بهرزانییدا، کهمه موو ژیا نی له پیلانگنیری و شۆپشدا بهسهر یردوه، وهک "گنجینی کامل" رهفاری کردوه. له بهرام بهریشدا نهتمو ییه کوردهکان "نهوانه یان نه بنیت کهله مهلا مستهطا خۆ بهوه نرین"، پینان وابوو بهرزانی بهی زهمانهتیکی رهسمی نهسهر یکه نهدهکرا لهنازاری ۱۹۷۴ شه بهکاتمه جا با زهمانه تهکانی نهسهر یکهش لهو پیری بههیزی و جینگای خۆیا ندا بونا یه، خۆ گرو گرتی وادهاته ناروه، کههچ حسابینکیان بۆ نهکریا.

ریبازنکی و له‌ئارادانه‌بوو که بمرزانی رابگرښت و، واشی لښکات هلویستی پښیگزښت. هرمنه‌نډی شمېر نیوان کوردو هیژده‌کاشی به‌عس هلگیرسایه‌وه، شتر ژمنه‌پرل لندریه گریچکوی وزیر ی برگری شؤره‌وی، که لمرؤزگاری تاراوگه‌مییکید، بمرزانی تاسی‌بوو، هرکه‌مستی بمنزیکوونه‌وی پرودانی کارساتنکی راستیگرد، تا یارماتی حکومت بدات له‌دؤزینموی چارسرینکی نیوان حکومتی به‌عس و کورد، به‌لؤزکه به‌وه‌غداپؤوه. به‌لام بمرزانی به‌ماندانی تاران و واشتقون نه‌چوو به‌دمنگیسه‌وه. سهدام حسین له‌شموی ده‌سپتیکردنه‌وی شه‌رداو، له‌کؤیوونه‌ویه‌کی به‌غدایدا، به‌شکردنی نموتی که‌رکوکي دوپاتکړده‌وه. به‌لام لیدریسی کوپی بمرزانی. نموی رتکړده‌وو وتی: "نیمه لوه به‌هیزترین که‌بیری لیدکه‌می‌نمه، ناچار یشته‌ده‌کمین به‌هموو داواکانمان قایل‌ی سهدام حسینیش پی‌وای نمومینه له‌هره‌شهی کس بیندنگ بیټ، به‌هرده وه‌لامیدایه‌وه" "له‌گهر شه‌ر بیټمه‌وه" "نیمه ده‌بیینه‌وه". له‌وساکه سهدام هرته‌نیا چه‌کی پیشکومتووی شؤره‌وی شکته‌ده‌بږد، به‌لکړ ده‌شمرانی کشا پی' له‌سر ده‌سپت‌سهر د‌اگرتنی "شه‌تولع‌ره‌ب"، که‌به‌نډی نموتی ه‌چ‌ه‌پ‌ل‌ی‌نی‌ان و به‌نډی یسره‌ی عیراق به‌که‌نداره‌وه ده‌بیستیتوه، دانه‌گرئ.

له‌سالی ۱۹۲۷د، چونکه به‌ریټانیاییه‌کان له‌نیم‌پراتوریستی عوسمانییه‌وه مالی سه‌روهری ته‌رویان به‌سر ده‌ریاکدا بؤ‌ماپؤوه، عیراقیان قایل‌کړیو که له‌به‌نډی خوره‌مشهور عباداندا هل‌ل‌کردنی لالای نیوان و چه‌ند مافنکی که‌م به‌و که‌شتیان به‌دات که‌لنیان راده‌وه‌ستان. به‌ریټانیاییه‌کان له‌وه‌ده‌ترسان پنداچوونه‌وی شو به‌اره، بیټه‌ه‌وی رن‌گرتنی که‌شتیه سمریاییه‌کانی خویان و نه‌هلن بگمه‌ پالاوته‌کاشی عبادانیان، که له‌کؤیته به‌ری نیوانی ناوچه‌ی تپژنه‌که‌وه. تا سالی ۱۹۶۹ش ه‌موو شو پاپؤ‌ل‌ه‌ی ده‌چوونه به‌نده‌ره‌کاشی نیوانه‌وه، ده‌وا پاپؤ‌ل‌ه‌ی لالانی عیراق بیان‌دنايه. شا رن‌کومت‌ننامه‌ی ۱۹۳۷ی، به‌سو‌کایه‌تییه‌ک ده‌زاتی که به‌سر شا محمده‌رما په‌لموی باوکیا سه‌پن‌را بیټ، به‌تایبه‌تی که‌ملیان به‌نیوان دابوو، سنووری نیوده‌ول‌ه‌تی له‌گهل عیراقدا له‌به‌ری نیوانی شه‌تولع‌ره‌بیوه بیټ و، که‌شتیه نیوانییه‌کانیش ناچار یگرین بؤ‌چوونه‌واو شه‌تولع‌ره‌ب لالای عیراق ه‌ل‌بکهن. سهدامیش له‌برامبه‌ر نه‌وه‌دا ناگدل‌رکړنه‌وی ول‌بوو که "گر له‌سو‌چن‌کدا قه‌تیس‌یان کردین، نه‌وا له ده‌سته‌ل‌گرتنی نیوه‌ی شه‌تولع‌ره‌ب، یان ه‌موو عیراق به‌ولاوه شتیکی دیمان له‌به‌رده‌مدا نامینننه‌وه، بی‌گومان نه‌وساش بؤ‌ پارن‌زگار یکردنی ته‌واوی عیراق، وه‌ک چؤن خ‌ی‌مان به‌مانه‌وی سن و دو له‌ده‌سته‌ل‌گرتنی شه‌تولع‌ره‌ب نا‌که‌مین". له‌چه‌ند مانگی‌کدا سهدام به‌پراستی که‌وته لیدانه‌وه‌ی شو بؤ‌چوونه‌وه "بؤ‌سی. نای. له‌ی ده‌رکه‌وتیو که‌سهدام حسین له‌مانگی تشرینی

يەككەسى ۱۹۷۲-يىلى دەستى بەرگەرە كىردى. " لەمانگى ئايى ۱۹۷۴-يىلىدا، جەنۇبىي كۆپۈنەنە يەككى
 لەنئىوان ھەردو ھەزىرى دەرمەي ئىران ۋە ئىراقدا، لەنئەستەمبۇل سازىدە، كەتاپدەمەك بۇ
 ئاگۇكى ئىنئانىيەن بىتە ۋە لەمانگاتىشدا "ئۆيىك" ى "پى" بەھىزىنكات، كىشەي شەتولەمەرب
 خالىكى سەرەكى كۆپۈنەنە كەمبۇر بەرزانى كەمبۇرەي زانى، "لەجارتىك زىاتر" لەگەل
 نىزىكەكانىيا، لەمبارەي ئەگەرى رىككەتتىكى نىوان ئىران ۋە ئىراقدا كەمبۇرەي ۋە تۆزى. بەلام
 "پىشېمىنى تەملىي جىنەجىنەنەكەي نەدەكرد" بەمىرىشدا نەدەھات كەمبۇرەي شا ھەمبۇرەي جۆرە
 يارمەتتەكەنى لىبېرېت ۋە بگەرە لەنچاكرەن ۋە خۇ بەدەستەمبۇرەي كوردىشدا ھاۋاكارى بەغدا
 بكات. بەرزانى ھەرچەن ئەم تەرسەي لى ئىرانىيەكان بەسبەردايە، دىنئايان دەكەمبۇرەي پىشېمان
 نەوت، پىشېست ئاگات لەمبارەيەمبۇرەي نەدە دوول بىت ۋە لەمىر خۇتى بەرمە. بەلام لەمبارەيىنى
 ۱۹۷۴-يىلى، كەمبۇرەي رولىيە نووسەرى كاروبارى خۇرەلاتى ناۋەپاستى رۇشنامەي "لۇمۇند" ى
 لەمبۇرەيى، بە كوردەكانى راگەياند، كە شا لەچاۋىنەكەتتىكى ئۆيى رۇشنامەيىدا، بە شانازىيەمبۇرەي
 ۋە تۆتتى، بىۋىنى كورد ۋەك ئاۋى بۇرەيەك ۋەيە كەي بىيەرى بەرىدەتەمبۇرەي كەيش بىيەرى
 دەمبۇرەيەمبۇرەي كورد لەنچاۋىنەكەي ئەم ھەمبۇرەي شا بەگەيشتەيەمبۇرەي ۋە رىياتر بۇننايەتەمبۇرەي
 كە كورد ھىچ بايەخىكى ئىتۇزىيان بەلەسە ناھەمبۇرەيەكەي شاي ئىران نەدەمبۇرەي دەرگىشيان بە
 دۈادەتەكەنى ئەكەرد، سەرى لىيان سۇرماۋ گۇمانىكى زۇرىشى لەلىكەتەنەمبۇرەي سىياسىيەنئەيان
 پەيدەلەرد. گۇرەيەمبۇرەي: "گەزەنئەيەكەن بەرەمبۇرەي بەرەدەمبۇرەي چاۋى پىنەكەدەنەمبۇرەي،
 پىمبۇرەي لەكەم شارمەي سىياسەتى ئىۋەلەتتەيەنەمبۇرەي بىت". راستىيەكەشى، زۇرىيە نەندەمبۇرەي
 سەركەدەيەتتى پارتى دىمۇكراتى كوردەستان "بەتايەتتى نىزىكەكانى بەرزانى" يان، تا دۈاساتىش
 دەستەمبۇرەي ئەمبۇرەي كە ئىران ھىچ رىككەتتىك لەگەل ئىراقدا ئاگات جا كەمبۇرەي، ۋاشنتۇن
 دەتوانىت پىشې لەمبۇرەي رىككەتتە لەشا بگەرت ئەم ئەم پەرسىيەيە كەتائىستە نەتوانلارە
 ۋەلامى بەرىتەمبۇرەي.

كورد بەھىچ جۆرنەك گۇنى بەزىدەمبۇرەي ديارە بەمەتەرسىيەكان نەدەمبۇرەي كەمبۇرەي شەتەمبۇرەي
 كارىگەمبۇرەي. ۋايتەمبۇرەي ئۇتۇمۇمى، ئەمى راستىيەت سەرىيەخۇشيان، لەمبۇرەي دەمبۇرەي، لەچەنە
 سالىكە يان چەنە مانگىكەدە دىنەدى. ئەگەچى ھەمبۇرەي كەسنىكى زۇرەيەتەمبۇرەي بە زۇرەيە
 ۋە رىيانىيەكەتەمبۇرەي شەم خۇشباۋەمبۇرەي پىدەگەرتەنەيان دابەركىنەتەمبۇرەي. بەلام لەمبۇرەي ۋە شىيارى
 سىياسىيەنەي كورد نەكە. پىيان ۋەمبۇرەي ئىرانىيەكان باشدەمبۇرەي. ۋاش پەتقارىاندەكەمبۇرەي ھەمبۇرەي
 گۇمان لەمبارەكەنى ئىرانىيان بۇمبۇرەيەمبۇرەي. بۇرەيەنەكە ھەمبۇرەي گۇمانە، رىش لىۋەكەدەنەمبۇرەي بەرمە
 تىنۋەننىيەكى سادەي كارەكانىشى بىرەنەمبۇرەي، گۇنشىيان بەمبۇرەيەمبۇرەي بەلگە پەرشۇبۇرەيەمبۇرەي

نەدبىيت، تا لەپروداوەكان بگەن و لەلامى خۇيانى بۆ ئامادەبگەن. راستىيەكەى بەرزانى تا درەنگ نەيدەزانی، شای ئێران سوود چۆن لەكات وەردەگێزێو، چەنێكیش ئارەزووى لەخوينى سارد رشتێو دەرپەقێتییە. هەر لەسەرەتاشمەو، گەمەكە تەنیا بە دەست شای ئێرانمەو بوو.

بارى كورد لەپرۆى سەربازیشمەو لەمەياشت نەبوو خۇشيان لەبەردەم هێرشى هێزە ئامادەو پەرچەكەكەى ئەمجارەى عێراقدا نەهەگرت. لەسەرکاغەز كورد لەمەموو كاتێكى تەرى بەمەيزتەربوو. چونكە شارەزايانى ئەمەريكايى و ئيسرەئیلی و ئێرانى مەشقیانى دانەدا. بەمێچەوانەى سالانى شەستیانەمەو، كەمەر چەكى سووكيان هەبوو، ئەمجارەيان چەكى نوێو چەند تۆپەيكیشيان هەبوو، كەمەمووى چەكى شۆرموى بوون و ئەمەريكايەكان لەفێنتانم، يان ئيسرەئیلیيەكان لەشەرى عەرمیدا گرتیویانن، بەوێش هەموو ئەو لایەنەى چەكان بەكورد دەدا، نەكولى پێنەشدەبوونيان بەپروداوەكانى ئاو عێراقەمەو دەكرد. جگەنەمەو كەلەناو عێراقیشدا دوو كەتییەونیو تەپى ئێرانى "واتە لە سەد تۆپ زياتر" و مووشەكى فەزەكەشكىنى "راپەر"ى بەرتانیايش كەلەسەفۆر جینگەرکەربوون و سەربازانى خانەنشینی بەرتانیايان لەسەربوو، پەشتگێرى كوردیانەكرد. ئەگەرچى كورد هەموو ئەو چەكانەشى هەبوو، كەچى ژۆر بەهەلە ئاچاركرا لەدەشتايەكان بەكشیتەمەو، بەپەشتگێرى ئێرانیش نەبوايە لەشونە قايە شاخاویە كۆنەكانى خۇشیا خۆى بۆ نەدەگرا.

بەلام خراپترین ئەنجاس گۆرێش ئەكتیکە سەربازییەكان، پەشتەبەستنى ئەواوى كوردبوو بە هێزە دەركەییەكان، پەتایبەشى شا. بەرزانى لەنامەكەى بۆ كارتەرى ئاڤ، بێزارى لەو دەربەرى، وتى: "دەرەنگ" زانیان ئێمە كەپووبەپرۆى مەشت تەپى سوپای عێراق بووینەمەو، كەبەسەدان زەینۆش و زیاد لەسەد فەزەكى نوێى جەنگیان بەكاردەهێناو، هەندێكیشیان فەزەكانى پرۆس و هەندیان لەسەربوو، كەچى یارمەتى دۆستەكانمان، لە جۆر ژمارەشیاندا لەمەكەمەتربوون كەلەسەریان رێكەوتیویان. "هەركاتێكیش كورد سەربەگەوتنايە، تا عێراقییەكان زۆل نەبوونایەمەو ئێران یارمەتییەكەى لێدەبەین، ئێرانییەكان نەیانەمەشت كورد لەبەشى سى فۆڤ زياتر گولە تۆپیان لايت. دواى هەستەنەكرد كە هاویەیمانەكان كوردیان هەرقۆ لاوازكردنى سوپای عێراق وێستوو ئەك بۆ سەركەوتن بەسەریا.

بەسەركەوتنێكى ئەم پروداوانە، وادەركە رێت كورد بەلای چە... یەزدانییەكانەمەو، یان گێلەبوو یان بەپەلەیهكى ژۆر بپوایان بەقەدەر كەردوو. كوردە... یەزدانییەكان كە بەرگریان لەبەرزانى دەكرد، لاوازكردنى سوپای عێراقیان بەپێى ستراتیژە كۆنەكان بە حەركەتى ئا ماقوول یان نەگۆنجاو دانەدەنا. بێ دودلێش ئەیانوت، لەشوناندى هەكۆمەتەكانى عێراق بەولاو

شەتلىكى تىريان پېنەندەكلەر ئىشپاندىدە تولىنى لە پەللىدادا دەستەلات بىگرنە دەست. لە ۱۹۶۱مۇ كەم و
 نەز دەلخۇگرتن و ھەلۇنسىتپارزىددا سىر كەمە تولىن. ھەر ئىم تەكتىمەكەشپان رىككەمەتلى ئۇتۇنۇمى
 سالى ۱۹۷۰-يىلانى ھىنايەدى. رىككەمەتەكە بەھەمۇر كەمۇگۇر تىيەكەننىشپەم، يەككەكە لىم
 بەھەمەنەكى كەتا ئىمۇش كورد بىسىرەمەنكى زۇرىنى دادەننىت.

شای دنیائی کلمه‌کچی، کوه‌ت هه‌خه‌تە تاندنی کوردە ساویلکەکان، سەبارەت بە دەمەزداندنی
 حکومەتیکی تارواکە، بەهاواری بەره‌نەستکارە عێراقییەکانی دی، بەدرۆو هانیدان رای شا
 حسینێ نەردەن و وەرگیرێ. بەلام لە گەشتێ یەکەمی ئەو سەڵەدا هەرئەو ئەندە یێزدرانی کورد
 گەشتە عەمان، بەره‌وی پێیان بێژێ شا حسین نایەوێ بیانیینێت یەک هەفتە ی ئەواو گلیان
 دێنەو لەمانگی شوباتی دواییدا، ئەوەر ساداتی سەوێکی میسر نامەیکە بێ بەرزانی تاردو

دواي ليكرد كسامي عبيدولرحمان بۇ قاھىرە بىئىرىت. لىكەن چارېنىڭ تەكلىپىگە سىڭىپ
عبيدولرحمانى قايلەردە كەمسىر دوايەكى كورد بۇ رىڭكسىتىمەي كوردو ھىزىق لىكەن
كوردەمكەن بىگەيىنىتە سەدام ھىسەن. بىئەمەي نۆنىرەكەي كورد تاڭدارىنىڭ سەمەن
دانىشتەكەي تۆسار كورد، شەرقتە تۆمار كوردەكەي ئاردا بۇ شا، ئەرەش يەكەسەر كورد
تۆرەمەي.

نۆنىرەمەي ھەنلى بەرزىنى مۇچۇرەنە واشىنقۇن، بىمەي ھىوايەي پىشتىگەي پىشتىگەي
باشكردىنى بارە ناھەمۇرە سەريازى دىيەلۇماتىيەكەي دەستىگەي. شىنقىر كوتۇرە تەبىرە
نەگەرچى وولاتە يەككەرتۇرەمەن لىسالىنى رەبىرەنودا چەند جارىك نەمەيان رەتەكەي مۇرە
پىنكەنەكەي مەسۇگەر نەبۇر، بەلۇم ھەلەنەكەي دەمەن. بۆنەم مەسەنە خۇيرەنە پىشتىگەي
لەواشىنقۇن، لەپىشەمە بەرزىنى، بەمۇنەي رەنەنەننى كىسەنچەمە. كەنسى ماڭىنەي ھەتەسە
فەرەش بۇناردە، مەلۇنەكەي زىرە گەمەرىشى بەدوئە چو. بەلۇم ھەمۇي پىشتىگەي
كىسەنچە كەبىرە مەزىرى نەمە، كەبىرە كەمەردەمەي نەمە پارمەتەنەي كەسەنەي
۱۹۷۲ ە بەكەردەن بەدەلەكەل ھەمۇي نەمە پەرداۋەنەدە، بەرزىنى لەۋامەيەي ۲۲ كەشە
دوۋەمە ۱۹۷۵ ە كەبۇ كىسەنچەي ئاردا، مەسەلەي سەردەننى واشىنقۇن ورتۇرەنەمە. مەكەن
عوسمان رەنەننى، كىسەنچە لەمەزىرە "لەۋكەرە بەنەكەبۇ ھەمۇي شىنقىشە لەبارەمە بەمە
لەزىنى نەزەننى" بەلۇم كىسەنچە تەيەك مانگى رەمەق، ۋەلەمە نامەكەي "رەنەنەي بەمەزىمەي
نەدەيەمە. دواي نەمە نامەيەكەي بۇ بەرزىنى ئاردا تەيەدە "خۇشەيىستەمەن بۇ خۇت و گەلەكەتە
نەمە ھەلە جەسۇرەنەيەي دەيەنەي" يەكەلە دەكەردەمە، لە ستايشەدا نۆلەيەكەي كەشە
بەدەنەكە داۋاكەيەمە نەچە. كىسەنچە لەنامەكەيەدە دەنەن: "لەۋستەمانەي بەرە پروتەنەتەمە
ھىجگار سەختەن" دەنەن:

رەزى زۇرەم بۇ ھەلەنەنگەنەن شىكەردەمەي بارە سەياسەت و
سەريازىيەكەتەن ھەيە، دەشتەنەن دىنەتەن كەمەكەلەكە
نەمە نەمە گەنەگەيەي كەبەلەي نەمە نەيەتەي بايەخە. دىنەزەنە
لەبەلەتەن ناستى ھەكۇمەتەي نەمەيەكەدە يەدەنەن. كەر جەمەن
كەرد نۆنىرەنەي شۇيەن باۋەرى خۇتەن، بۇ واشىنقۇن بىئىن، ئارەنەي
تەبە ھەكۇمەتەي نەمەيەكەي بىئەنەن نەمە زۇر خۇشەلەيەن و
شانەزى بەپىشۋازىشەيەمە دەكەي. مەن دىنەمە كەبەنەنەي كە
بۇلەنەي زۇر گەنەي لەۋەي كەتەنەنە كەردەمانە بىئەيە. ھەم لەمە

ئەمەدو-ئىرسى سەلامەتى خۇشتان- لەپىشنىياري پىنگىگە يىشتىنەكى
خۇتەن دودۇلېوم. ئەمەش بزانە كەمن ھەمىشە پەرزى بىستىنى ھەلئانمە
تەكايە پىزىو باشتىن ئاۋات قەبۇل بىلمەيۈن.

راستىيەكەكى رەتەردىنەمەي بىيىنەكەكى بەمىشۈە بەرەۋىشتىيە، ۋاي دەگە ياند كە كىسنىچەر
مەرگىز پەرزى بىستىنى ھەلۋى بەرزىنى نەمبۇە. لەنامەيەكى قىرى دۋاي دۋو ھەقتى بەرزىنىدە،
لەپىنى "كەلەھان"نى سەزۋىكى بىنگەكى "سى.ئاي نەي" تارەنمە، كەمەراستى بەرامبەر بەرۋادۋەكە
تۈۋىشى دىلەراۋگىن ھاتبۇو، بىنەزەردىن، مەلا مەستەل بىيۈرەيى خۇي تىيادا دەرىزىيۈو. نەم
نامەيەكى كاتىكە نارد، كە شاۋ سەدام حەسەن، لە پىنگىگە يىشتىنەكى تايىمەتى پەراۋىزى كۆبۈنەمەي
سەزۋىكى دۈنەتەنى رىكەزىلۋى "نۇپىك" لەجەزەلەر، كە لەسەعات دۈۋىۋى بەرە بەيەنى رەزى
ئى نازەردە بەستراۋ، ۋاي لە شاۋ ئىرانكەرد لەپىنگە دەست لە كۆرد بەرىدات. ئەۋىش لەپىرى
سەمەرى ئىزان بەسەر نىۋەي شەتۈلەمەردەۋ، دەستەلەگەرتىنى ھىراق لەداۋا كەردىنى خۇزەستان كە
دەۋەمەندەرتىن ئاۋچەي نەمۋى ئىزانە. بەغداش يارمەتى ياخىيۈۋەنەكى بىلۈشەستەنى ئىزانى،
بەرزىۋى سەۋۋىرى پاكىستان رەگەرت. چۈنكە ھىراق، ھەۋەكە چۈن ئىزان يارمەتى بەرزىنى دەدا
لەۋىش سەلەننىكى دۈۋەلەرنى پىشەگەرى ئەۋ ياخىيۈۋەنەكى خۇزەستانى دەكەرد كە بەسەيىەكەن
ئەۋى ھەرىستەتەن لىنەۋىر، دەپانۋەت بەنامەق لەنەتەمەي ھەردە زەۋەتەرۋە، بەۋەزە بەغدا
دەستى لە پىشەگەرى كەردىنى ياخىيەكەنى بىلۈشەستەنى ئىزانىش ھەلگەرت كە لەپىنى پاكىستانەۋە
بۇي دەتەرن.

كىسنىچەر ھەلەز ۋەلىام كۆلۈپى بەرۋەبەرى "سى.ئاي نەي" ۋە ھەمۋە ئەۋ بەرپەرسە
ئەمەرىكەيەنەي بەگىشەي كۆردەمە خەرىبەكۆن، دىپارىكەردىنى كاتى رىكەۋەتتەنەمەكەيان بەلاۋە
سەۋۋە، نەك ئاۋەزەكەكى. خۇ بەلاي "سى.ئاي نەي" ۋە نەم رىكەۋەتەنە كۆلۈپى ۋەتەنى،
ھەمىشە "يەكەنە بۈۋە لەمەزبەردەنەكەنى شا". سەمەراي زۆرۈۋىنى بانگەۋەزەكەنى كۆرد كەچى
بەرۋەبەرىيەتى ئەمەرىكا ھېچى نەكەرد ھېچىشى نەۋت. كۆلۈپى دۋاتەر ۋەتى: ئەۋە "جۈۋەن نەۋو
بەگۈ كارەساتبۇو"، ۋەتىشى "لەي بەھارەدەل لە باشۋەرى خۇزەۋەلەتى ئاسىيادا بەسەرەھەتى قىرى
دەتەزىن پەۋەياندە، كەبەلەي لىمەۋە بايەخىيان زىاتىۋىو"، مەبەستى كەۋەتتى كەمبۇدىاۋا ئىتەنەمى
باشۋەرىۋو.

نەگەچى ۋەلەتە يەكەگەرتۈۋەكەن ئەۋكەتە چەمەند دەۋەقەيەكى تىكەراۋو، بەلام ھەر بەزەلەزىتى
خۇي مابۇۋە. ھەر ئەۋ بەھارە كىسنىچەر لەۋاۋچەي ھەندى چىنىيدا لەۋەدەۋو مەبەدات، بەلام
سەرقەلى دانۋەستەنى جۈنكەردەنەمەي ھەزەكەنى مەسۋە ئىسەرائىلىش بۇو. خۇ نەدەكە ئەمەرىكا

وہک ئیسرائیل خۇی بىرۆلۆتىكى بېچوك دابىنى بىلى بىرگىرى لە ھاوپسەيمانىكى ژۇنر چەپۆك پىنناكرىنت، بەلام لەو بەلگەنامانى كە تا ئىستى ئاشكراكرولن، يەككىكى وا بىرەمست نەكەوتووه كە وابگىمەنىت رۆژىك لە رۆژان بەرۆمبەرايەتى سەركە فۆرد بىرەسە بگاتەوه. هەلەز دواى چەندىن سال وتى: "وابزانم واشنتون بە رىككوتننامەكى جەنئىر خوشالەو"، چونكە ئىزانى ھاوپسەيمانى بىسەر غىراقدا زافىبوو كە چاكرىن دۇستى شۆرەوبە. كىسەنجەرىش لەيادداشتنامەكىدا دەلەيت، شا "بەلاى ئىمەوه، يەككىكە لەو سەركە دەگەنە ھاوپسەيمانە بىمەرجانەى، كەتىگەيشتن و شىكرەنەمىيان بىز بارودۇخى دونىا. تىگەيشتن و تىرەونىنى پووداومەكانمانى بەمىزەمكرد".

بەپىن بروسەكى ٢٢ ئاى نازارى ١٩٧٤ ئاى "سى.ئى.ئەى" واشنتون دەيزانى كە شا ناومەركىي، لەو رىككوتننامەكى سالى ١٩٧٢ ئاى پىشلىنكردووه كەلەگەل كىسەنجەردا بەستبووى. لەسالى ١٩٧٦ ئاى بروسەكىمى CIA كەلە ٢٢ ئاى نازارى ١٩٧٤ ئاى لەراپۆرتەكى پايدىكا خرايەبوو، خالە سەركەكىكانى بەمچۆرە ديارىكرەبوو، "ئىزانىش وەكو ئىمە، بەوى زانەبوو كەمەكرىت سوود لەم قەيرانە وەرىگىرەيت ... كە نە ئىمەو نە ئىزانىش حەزمان نەدەكرد شەم گرتەك بەم يان بەو شۆرە چارەسەركىرەيت". بەلام وەك دەردەمەكرەيت، پىناگاداركرەنەوى كورد يان ئیسرائیل و وولتە يەكگرتلەوكان، ئەوىش ئەگەر پەرا بەلپىرسراوانى ئەو دوو دەولتە بگەن، شا هەرخۇى ئەم قەيرانەى كۆتايى پەنەناو چارەسەرى گرتەكەشەكرە. دواتر كىسەنجەر و تىبووى، كەبەرىككەوتننامەكى جەنئىرى زانى وەك لەسەريانەكىو بەرىدەنەو واپو و تىبووشى هەرىو بە ئەم رىكەم كۆپى و بەرو زىورىخى سويسرا بووسەو تا شاى ئىزان بىيەم، كەبەرو وولتەكى خۇى دەبووه. كىسەنجەر بىرگىرى لەخۇى بەوه دەكرد كە شاى ئىزان "كەم رىككەوتنەيدا راي ئىمەى نەپەرسەوه". بەلام پەندەچىنت بىركرەنەمەكى راستى لەگەندە نەكرەيت، چونكە چاوپىكەوتنەكى زىورىخى شاى پىش جەنئەربوو، بۆرە تەنەنت گەر شاى ئىزانىش بەچەند روشەيك لاى باسەمەكرەيت، دەپىت بۆنى شتىكى هەر كرىپىت^(٢٧).

(27) ئەحمەد چەلەبى كەنەسا لاوتىكى تارلوگەى شىعەى غىراق و. بەكەى لەبىزوت هەبوو. دۇستى كوردەيشبوو، پىش رىككەوتنەكى جەنئەر بەلەزكە بۆ تاران چووبو تا بەزانی وورپاكەتەوه، چونكە "بۆنى شكە كۆرەمەى كوردبوو" بەلاى چەلەبىبەوه كۆبوونەمەكى زىورىخ تاكە نىشانەمەكى سەركەى نەو نەبوو كە بەشاردراووبى پوودەدا، بەلكو لە كۆرتە سەردانەمەكى شا بۆ تاران. تا بەر لەچونى بۆ جەنئەر. لىپەرساوه سەركەكىكانى حكومەتەكى لەشەنجامى كۆبوونەوه كە ئاگادارىكەتەوه. نىشانەمەكى گزەنتەربوو. شا حسين و ساداتىش لەنزىكبوونەوى رىككەوتنەكە بەناگابوون "ئاسرى" فرمانى بەچەلەبى دا كەمەج گىرەنىت و بۆ بىزوت بگەرتەوه

بەگوێزەى سیاسەتى راستەقینە، ئاكرىت بوكرى، شا ترسى نزيكبوونەوى تىكشكاندنىكى سەريازانەى ھەبوو، بۆيە لەو پەفتارەى كرد، ئەگەرچى ھىزەكانى پەنگيان خواردبووھو كوردیش لەو چەند مانگەى زستان، كە كەمبوونەوى شەڕ تيايدا ئاسايە، كەمتر توانای بەرمەگاربوونەمیان ماوو، يەكەمجاریشە عىراقىيەكان لەئاو چياكاندا بھێننەموو نەچەمەو بنگە زستانىيەكانيان. شەھرى راستى، بەھەموو چەرمەسەرى و مەترسىيەكانىيەو بەھاران گەرم ھەييت. بۆيە شاو كەسانى ديش گەيشتبوونە باومرێك، كە شا ھەييت يەر لە رۆكەوتنىك بكا تەوھ نەگينا ھەلگەيسانى شەرىكى راستەقینە لەگەل عىراقدا ھەكویتە نەستۆى ئەمەوھ. راستىيەكەى شا لەپێناو بەرژمەوندى خۆيدا لەوى كرد، ھاوکارە بيانىيەكانىشى نەياندەتوانى، يان نەياندەويست رايگيرن. ئەوى لەكەللەى ديپلومات و سیاسەتمەدارە كەلەرەمەكانى ئەوساى داھوو. دەستتەنگرتنى سەدام حەسەن بوو لەو ھەموو شتەكان، بەتايەستى سەرلەنوئى ديارىكردنەوى سنوورەكەى شەتەلمەرب، كە واى لێھات بەمرزىيى ھىلى "ئالوك"بەيت، واتە ئاومەندە ھىلى قوولايى ئا. شا لەبەرھۆى ئەكتىكى و خىزانى، رۆك ئەوى لە ھەموو شتەكانى دى زياتر مەبەستبوو.

كەيسنچەر تا سالى ١٩٩١لە يادداشتنامە رەسمىيە قەبەو گرانكەيدا، بێئەوى بەھىچ جۆرێك ئاوى شەتەلمەرب بەریت، تەنبا بە پرگەيەكى كورت و پەراوژێك بەرگى لە خۆى كردو بۆلەينىشى دا لەبەرگەيەكى ئىردا بۆ "كۆشەى كوردو كۆتايىيە جەرگەرەكەى" بگەيشتەو كەمەر نەشكىرد. لەپەراوژەكەيدا، كە دياربوو بۆ پەوادان بەبەريارەكەى شابوو بەلەيت: "بەريارەكەى شاى ئێزانى ١٩٧٥ بۆ چارەسەرى گرفتى كورد لەگەل عىراقدا، كە پەندەچەيت رەستى پێكاينت، لە نزيكبوونەوى ھەرسى كوردەو ھاتبوو، رۆگارکردنیشيان بى بەشداریتى ئووتپى سەربازىي ئێزان و ٣٠٠ مەيۆن دۆلار يارمەتى ئەمەريكا مەھالبوو". ئەمەجا مەسەلەى نزيكبوونەوى ھەرسى ئەوكاتەى ھىزەكانى بەرنەيش تا ئەمەق لەگوماندانە. پێش كۆبوونەومەكەى جەزائى، كە چەلەبى چووبوو بۆلاى بەرنەيش تا لەو شتە نەينەيانەى لەمەش دەكران ئاگانەلارى بكا تەوھ، بېينىبۆوى بەرنەيش "پەست و خەمبارو، پێشى و تەم كەتەنيان سەدى ٢ينى پێشمەرگەكان شەڕ دەكەن". بەلام كوردە عىراقىيەكان تا ئەمەزۆش لەو باومەدان، شا ھەر ھىچ نەبوو نەيتوانى

"ئەگەر بەرژمەوندى خۆت بزانى" بەلام چەلەبى ھەر چاوى بە بەرنەيش كەرت، ئەگەرچى لەئاو خانوويەكى "ساقان"پەيدا كە سەركردە كوردەكەى تيادا مەوان بوو. - جا چونكە خانووكە ئامبەزى گونگوتنى تيادا چەمسەكرابوو، لەبا خەمەكەيدا گەتوگۆيانەكرد - بەرنەيش ھەرداخی ھەلەمەكەيشاوە نەفرەتى لەكارەدەمەستە نيزانىيەكانەدەكرد كە نەياندەنيشت چاوى بەشا بەكرىت

"نوپک" دا بینییوی، چوار قات زیادیکرد، بمره ئیران هیجگار دولمه ندبوو. نیت پاره
سیاسهتی ئیرانی دیاری نمدکرد.

لهمکه نامی ۱۰ سازری ۱۹۷۵ی بمرزانیدا بؤ کیسنجر، واته نوای رنکهولتنامه کی
چمرانی، راستوخو باسی گهری بایته کی گردبو کمدلنیت:

"... که دمیین یه کم نامانچی لاومکی رنکهولتنامه کیان - له چمرانی
- تیکشکاندنکی وای گله بیتوانا کهمانه که پیشتر پوری نمدلنیت،
خوین لمدان دمچوینیت. لکانیکدا - عیرالیمه کان -

هیرشینی گهری وایان کردو ته سمران کمدلته ی هن
نمیانگردو تا ئیشتاش بمره وانه، ئیران سنورده کی هوی
به تمولوته بمره وماندا داخستوه. پرودلوه کی ئیشتا، لمانست
قوروقچکردنی تمولوی هموو لایمنکاندا، لمانو بردنکی نابهجی
بزوتنه مو گله کهمانه لمانو بردنکی واکمیا ورناکریت. بمریز
نیمه وایده بینین وولاته یه گگرتوه کان بمرامبه به گله کهمان،
که پاینده به سیاسهتی وولاته که تانهوه، لپرسینده میده کی

رهوشتی و سیاسیهانی له مستو دایه ... وهریزی بمریز نیمه به لمانو کییه کی زورهوه
چا وهرانی ولامتانی.

نوای دوانزه رۆژ، کهلهانی سهرۆکی بنکه ی "سی.ای.ئی" لمانان بروسکه یه کی بؤ کۆلی
نارد، بؤی نویسیبوو که کیسنجر هینشتا ولامی نامه کی بمرزانی نمدلوه ته مو،
ناگاداریشیکرد که نه گهر واشنتون بیهریت "هنگاو بؤ پرونه دانی قهرکردنیکه بنیت، نهوا
پنیوسته دهستبه چن پوره ئیران بی" به لام واشنتون هچی نمدکرد، وتهکانی بمرزانیش بؤ
چمندی سال له گوی کیسنجر دا هزنگانهوه. نهو به هاره کیسنجر گوی به داوایه
لداوایه کهکانی کورد، بؤ یارمعدانی به پله ی نهو دهیان هزرا کورده ناواریه نمدلو، لهبری
نهوه بمرگریه کی بیجا بولنه ی له خۆگرته بلوریکردوه، به لام پاشتر به دل لینی پشیمانبوو.
کیسنجر که راپۆرتنه کی "بایک" به "لپرسرونیکی پایمهرزی نمانسرای لمانریکی داخنا"
دملنیت "کاره نینینیمه کان و کاره خیرخوازیمه کان - موبشر - تا کرین تیکه لیکرین".

بمرزانی دلوای هیچ زه مانه تینکی ره مسیانه ی لمانه ریکا نمدکردو تهمانت له پهری
توره ویشیا همره شه ی سهاره به خستنه پوری همووشتهکانی دیشی نمدکرد، نه گهرچی
یه کینه پنی له سر نا پاکیکردن و پاشقول لیکرتنی کورد دابگرت، به لام پهره ی له سر

پوډاواډه لاندې د پوډاواډې خوی به د دنیا راښه ده گماند. دیزانی هلوښتی زور لاورم، ترسی لهوش همبو که ناشکراکړنی پوډاواډه شا والینکات سنوویان بهتو او دتی بهرودا دابضات. بهلام کله همدان زیاتر لهوه دوو دلېوو که کورد هر بهوموه نهو سستیت لېرنی کماله کانی پشتوره ناپرمای خوی دهریریت و کاره ساته کشیان بهمه موو دنیا رابگه ښیت. کله همدان دواړو کړه که:

نایا بنگه سره کښه کانی "سی.ئی.ئی" له "لم بارمیهوه پښو دنیان

به بهرنو بهر ایتیی کیسجنجرومه همیه؟ نه گمر

حکومتی وولته یه گمرتووه کان به چاکی هلسو کمرت له گمر

نم بارو دڅخه د نکاتو، شتیکی واش نکات که کورد

واپزلنیت پشتمان تیکردون، لخوا پنده چین لوان هموو شتی

بختمرو. نهوهی لیران کوردی، نک هر خواسته سیاسیه کانیان

لیک هلمهوه شاندن، بلکو ژبانی همزانی شیان خستبووه مه ترسیهوه.

هموو نامه کانی بهرانی، که یو "سی.ئی.ئی" و، سمرک جیرالد فزود، کیسجنجری ناردن وه لایمان نه بو. لخوا سرچم لخوا شتانهی راپورته کوی "پایک" ناشکرایکړد، بیده نگیه کوی بهرنو بهر ایتیی نه سمرکای دوی رنکه موتنه کوی جهزانی لهمه موویان دلتز لنتربوو. ناوهړکی لسم راپورته، یو یکه مچار "دانیا ل سخور" که په یامینونکی گه وړی له لملونونی "سی.بی.لیس" بو، ناشکرایکړد، له مچار لگولاری "لیلیج فزوس" دا، که هغه مامیه مکی لیر لیلی لیشاری نیویوک دهر دچیت، تمولوی ده که لماره یه مکی تاییه تدا، که له مانگی شو بای ۱۹۷۶ دا دهر چوو، بلاوکرایمهوه، نهوه ش تاملو یه مکی زور "ولیه م سالفایر" ی پارزگار خوا، که نو سمری ستوننکی "نیویوک تایمس" بو، توو په کړد. سالفایر که یه مکی زور چیه دسستی له بدل بهر گریکړدنی کورده کانی غیراق هلمه گرت، دواوی لیر سینه نهوهی لخوا "ناپاکیتیه بیویر دانییه" یده مکر که له بهرانی کرابوو، داواشی له "لوزر" کړد که کیسجنجمر له سمر کاره کوی لایرنیت، چونکه بهرنو بهر ایتیی نه سمرکای تووشی "نم نابوړ چوونه" کړدوه. په سستبوونه زوره کوی سالفایری بهتیا له سمر بیده نگیه کوی بهرنو بهر ایتیی نه سمرکاو فشار خستنه سمر شا نه بو که "رنکه موتنکی پیوانه یی یو دتونومی کوردی غیراق نه هنیایه دی"، یان پیدانی "بهره پاریه مکی که یو یار ممتی موفاندی بیویست" یان نه بو. لخواش به کورتی له راپورته کوی "پایک" دا هاتوه:

هریک له سمر وک و دوکتور کیسجنجرو شای لیران: هرله

سەرەتاوۋە بەھبۇۋى سەرنەكەۋىنى دۇستەكانمان - كەمەبەست كوردە يەرزانییمەكانە-بوون، بەلكو مەبەستیان بەردەوامبوونی یاخییوونەمەكان بوو، تا داھاتی سۈرۈشتی وولاتمەکی درلوینی دۇستەكەمان - ھیزاق- یەكینە لەدەچۇزانداییت. ئەوانەى لە گەلەشماندا بوون لەم سیاسەتە تاگادارنەكرابوونەمو. ھەریز بەردەوامبوونی شەپ ھاندەران. جا نەوش گەر بەپینومری كارە نەینییەمەكانیش ییت، پەرەقتارنكى بەدو بیئشەرمانە دادەنرۆت.

دیسانەمو راپۆرتەكەى پایك دەلیت، چەند بەلگەنامەيك لەرانەى "خرابوونە بەردەستی كۆمیتەكە" بە رۆژو كات دەربانده خەست، كەچۆن بەرئومبەرایەتى ئەسەركا وەك "ھاوبەشینكى پەچووك" رەفتاركریوومو لەم پیلانەى شادا پەشتگىرەكىرى بوو، "راستییەكەمشى ئەستەبەرئەدانى شای لە یاخییەكان -والە كورد- یەكلاگردپۆو، كەچى واش، نوای سى سال، كە بەمەزەران كەس كوژلو، وەشنتۆنیش بە ۱۶ ملیۆن دۆلار یارمەتى كوردی، شا وەزى لەكورد ھىنا". راپۆرتەكە لەسەر پاسەكە دەرواوت و گەرنگەرتین دەرنەنجامى دەختەپو "ئەگەر وولاتە یەكگرتووەكان نیازپاكى شای لەخۆ نەگرتایە، ئەوا دوورنەبوو، كوردو حكومەتى ئاوەندى - ھیزاق- بەمەك بەگەشتنایەمو، ھەر ھىچ ئەبوابە شێو نۆتۆنۆمییەكان وەرگرتایەمو ئەم ھەموو خۆشەشيان ئەپۆیە. بەلام كوردەكان لەشەرەكەدا بەردەوامبوون، ھەزەران قوربانیان داو ۲۰۰ ھەزار كەسیشيان ئیدەرەیدەربوو".

لەرانەى راپۆرتەكە، لەبارەى رەكەۋىنى ۱۹۷۲ى ئىسوان كوردو بەقدارە ھەندىك زىادەزىكرىت. بەلام یەكلايە كە شەپ بوونەكە كاولكارىيەكى زۆر بەسەر كوردستانى عێراقدا ھىنا، زىانىكى زۆرىشى بەكۆشەى كورد گەيانە. یەكلايەشە كە شا بەرووداوى ۱۹۷۵ زۆر خۆشخەلجىو. چۆنكە كە لەجەزئەى گەرايسە، دیاربوو لە خۆشى ئەم دووھوويە مېكائیلیيەى، كەلەسەر حسابى بەرزانى كوردبووى لەرەمبەردەر شادمانبوو. "ھەلەم" ھەزىرى تەختى ئێزانى. ئامازەى بۆ ئەوە كەرد، كاتێك پېنيانوون گەشتەكەى جەزئەى "سەرەكەوتوترین گەشتیپووە". شای ئێزان ھەستىكرد دوو گرفتى واى چارەكردووە "كەلەباوكەموە بۆم مابۆو، پېنيان شەرمەزەربووم- واتە باوكى ئاچاركرا چۆك بۆ كۆمپانیای نەرتى ئێزان، كەبەرەتانیئا خاوەنپووە بەدات، عێراقیش دەستى بەسەر ھەموو شەتەلەمەبدا بھوات-".

كەلەبارەى كوردی عێراقیشموە پرسیارى لێكرا، شا بەساردیپەكەموە وەلامى دایەمو وتى: ئۆتۆنۆمییەكەى ھەولیان بۆدەدا "ھەر لەسەرەتاوۋە خۆھەلخەنەتاندن" بوو. ئەگەرچى ئەم جەزە

کسمکردنه توندوهرقهی شا پیش بینینی بهزانی بوو، بهلام "عهلم" تیبینی "په شوکاوتی و بینگومان له پوویروو یوونهوی نو پیاوه شدا، ههستی به هه ندیکه شووره بیده کرد". شای نیران، بئو بهرگریکردن لهسیاسته کهی خوی، لای باره پینکراوانی خوی ترکاندبووی، که کورد له تیکشکاندنیکه موب تیکشکاندنیکه دی دهچوو، خو "نه گهر پشتگیریه کهی نیمه نهوایه ۱۰ رۆژ چیه خویان له بهردم عیراقیه کاندانه دهگرت". بئو قایمکردنی ههلوسته کهشی، قسهیه کی سههدام حسینی دههینایهوه، که کاتی چارپینگه وتنه کهی جهزانیریان کردبووی، و تبووی: "هیزمه کاندان و تۆیه کاندان زۆر کههت، تاکه رنگری عیراقیه کاندان بئو سههرکه وتنی تهوار بهسه کورددا" عهلم دهیگیرنهوته، چون پار. شا بهزانی هانداته قایلبوونه کهی عیراق، که داواکانی کوردی په سهه ندرکردبوو، وه تبتکا. بوه "ئه لادم" له یادداشته نامه کهیدا نورسیویتی ههردوولایان دهسانزانی عیراق پرسی باینه کانی خوی ناگرت ..... بۆیه شته که به خهله تاندنیکه ههزانی دهچوو وه لهوهی په یماه بیت ..

جانهوه ههله تاندن بووبیت یان نا، کورد پیشه کی له ریکه وتنه نامه جهزانی ناگادار نه کرابووه، ئیواری ۱۶ ئازار بۆ یکه مچار له میوانخانهیه که "سالاک" له تاران به تاییه تی بئو بهزانی ترخان کردبوو، بیستیان. هه که ئیزگه ی "بی.بی.سی" بهریتانیایی، ههواله کهی بهعهرب و فارسی پلۆ کردبوو "بهزانی و محمید نزهی و دوکتۆر عوسمان، بههرو شهوه گوینیان بۆ راگرتبوو". دزهیی گنپایهوه که له موکاته و تبووی "کو تاییمان راگیاندا"، له کاتی کهیدا دوکتۆر عوسمان بایهخی بهراپۆرته کان نه داو دهیوت: نهوه جگه "له گه مهیه کی دیلۆماتیانه شتیکی دی نییه"، بهلام بهزانی، دوا بیستنی نه ههوالانه پهستیوو هیچی نه درکاند هه نه شهوه، دوا مارویهک تلهفزیونی ئیران وینهی گهیشته نهوی شای ماندوو، بهلام سههرکه وتوو، له پۆر که خانه نیشاندوو پیش جیهیشتنی لۆکه خانهی، سههرکه شهراکی سوپا کهی لیدهر چیته له گهله هیچام له پیتشولزیکه را نیدا نه داو. دزهیی دهلیت: "نه مانزانی چی پینهوت، چونکه هه چاومان له قسه له گهله کردنه کهی بوو. نه موکاته وتم "پینوای. پاسی نیمه ده کهن". دیسانه وه دوکتۆر عوسمان له گهله بۆ چوونه کهمدا نه بوو، بهزانی ش هیچی نهوت

رۆژی دوا ی له کاتی بهرچاییکردندا، نوینهری کورد له تاران، که بروسکهیه کی پشتشکینی، شهوی رابردوی نیدریس بهزانی ناو کوردستانی عیراقی بینوو، گه نهشت هه نه شهوه کو توپ، بینوهی پیشه کی کهس ناگادار بکهن هه موو هیزمه کانی ئیران، به گشت و تۆپ و تفاق و تهقه مهنی، تهعانت خولدینیشیا نهوه، بۆناو خاکی ئیران کشاونه تهوه. ریک له گهله کشانهوه کهی نهوانیشدا هیزمه کانی عیراق هیزشیکی گهوهریان بۆ سههر کورد کردبوو. دزهیی به دوکتۆر

عوسمانی وتیبوو: "دوینسی پتیم نەوتی شا باسی ئیمە دەکات؟". ھەر ئەر بەیانینە ژەنەرال ((عمیدو لەھەلی مەشورپوو)) کە ئەفسەرێکی کوردی ئێرانە یاری دەدەری ژەنەرال "نەسیری" بەرێوەبەری "سافاک"، ئەکولی ناپاکی کردنی لەگەڵ کوردەکان دەکرد، زۆر بەتوندی ناڕەزایی بەرامبەر بەو قەسەمە نیشاندەدا کە "شا رۆژێک لە رۆژێک ناپاکێتان لەگەڵدا بکات". مانی جێنەشت و دواى ئێسو سەعات بەشەرەزاییەو گەڕایەموو راستی ترسەکانی کوردی یەکلەکردەو، ئەمجا لەگەڵ بەرزانییدا چووێ لایەو، دواى چەند دەقیقەیک بەدەمگرایەنەو رۆشت، دواتریش تەلەفۆنی بۆ کوردییوو و لێیان پارابوو کەھیج لەبارەى گریانە کەمەو نەکرێن.

بەر لەچاوپێگەرتنەکەى شا، ژەنەرال نەسیری خۆى کوردەکانی ھێوگرەبۆو. وایە نیشاندەبوو کە ھەر شتێک توورەیی و چاوپرسیانییەکەى شاى ئێرانى پێدەرنەگەوت، وتنى خراپ نایبت. بۆ ئەر مەبەستە نەسیری وتى، کاتێک شا شەریت تۆمارکەرەکەى ساداتى دوو پووی پێگەمەشت بەجۆرێک توورەبوو، کە پەلە لە رۆژێکەو تەنەمەکەى جەزائیردا بکات، فشارێکی توندی سادات و، رۆژتە پەگەر تۆرەکان و، لایەنى تریشی لەسەریو، تا دەست لە کوردەکان گرت، سەدام حەسینییش سیاسەتى دەرەوى بگۆزیت و ئێرانى شۆرەوى بکات و پێوەندییەکی باشیش لەگەڵ ئێراندا بپەستێت. یارەتێدانى کورد، تەگەرەیکەى سەرەکییە لەرێى کۆتاییەنێانى پشتبەستنى ھێجگارەکی عێراق بە مۆسکۆو.

دەزەمى وای بەیەردێتەرە کە بەرزانی "بەرەدەیک توورە بیوو دەلەزى". ئەمجا لە بەرێوەبەری "سافاک" ی پرسی، ئەى بۆ ئاگادارتان نەکردین؟ چۆن بپوا بەسەدام حەسین دەکەن و لێى دانیانەن کەھەر شتێکەى کوردی لەکۆلێوو لەجاری بەھێزتریو پەشیمان ناییتەرە؟ زۆر لەو پەشیمانەبێتەرە کە کوردان. "نەسیری وەلامى دایەموو وتى، کورد لەبەرەوایەوێنى شەرەکەدا سەرپەستە، بەلام بەمى ھیچ پەشتگیریەکی ئێران، ئێرانیش وە پەنا بەر پێشوازیانەدەکات. یەکسەر دەمیان بۆ کوردستان ئاردەو، تا لەنزیکەر بارەکە ھەلەنەگێنێت. ھەر کە گەڕاشەو بەرزانی راگەیاند، ھەرچەندە پێشەریگە سەرکەوتەوتی پارتی دیموکراتی کوردستان ھەست بەھێزترییەکی زۆر دەکەن و بپەشواش، بەلام دەیانەوت لەشەردا بەردەوامین. بەرزانی نەیدەزانى کە شا لەچاوپێگەرتنەکەى جەزائیردا بەلێنى تری بەسەدام حەسین دایت، پێى وابوو کە بەرەبەرە خۆکشانەرە لەکورد بۆ شا باشتربێت.

شاى ئێران چاوپێگەرتنەکەى بەرزانی تا ١١ ئازار داواست، "کەمەندیک لە کوردەکان پێیان وابوو بەئەنقەست ئەوێ کەردیبت، تا لەگەڵ یادی پێنجەمى رۆژێکەوتنى

ئۆز ئۆزىمىگە ياندا يەككە گىرىتەمۇ، ئرخى گوى پىنەندىنى بەرھەنسىيە يەك لەدواي يەكەكانى شاي كاتى رىككەرتەكەشيان بەن". كۆيۈنەنەكەي كۆشكى "ئىلغاران"، نەۋىنەيەكى ناسايى شىۋازە بەپىچۈپەنەكەي ھەرباسىكى شا بوو، بىنچەگە لەمەش بەرزانى دەيزانى شا پىسوابوونەي خۇي بەسەر كوردىدا ھىناۋە، ئەۋەندە پىخۇشە بۇي نەشاردەرتەمۇ. شا وتى تەنيا كورد خۇي لە رىككەرتەنەمەي جەزائىر بەرپەرسىيارە، چۈنگە يەك سال دواي شەپبوونەۋە، ئەك ھەر سەدام ھىسنىيان پىنەروخا، بىگەر ناۋچەيەكى بەرىنى واشيان لەدەستدا كەمۇ دەرباز كوردىيان دەبوا ئىران ھىزى خۇي بە پادەيەك لە شەرەكەدا زىادەيگەدايە، كە لەگەل عىزاقدا پەكوتايەتە شەپىكى سەرتاسەرىيەۋە. شا ويستى زىاد بە ميانۋەكەكانى پىشتىرى ژەنەل نەسىرىيەۋە بىنيت، بۇيە وتى: ھاۋەيمەنانى ئىران نىزىكبوونەۋەي عىزاق و يەكىتى شورەيزان لەئىزان دەناسى. ئەۋكەتە بەرزانى مەتۈمەرەكەي بۇ بارىكى پەۋشەتەنە بىردەۋە، بەشاي رە. دەستمان خەستەنەۋ دەست تانەمۇ، لەۋپەلەيشدا نەۋىنەۋىن پەرتەۋە؟ دوكتۇر ھوسەنىش لىنى پىرسىيىو "ئىنە بەئىزان پىشتەنەستورەيۋىن، ئىنەستا چى بە گەلەكەمان بىلىن؟" شا نۆز تورەۋە كىرەۋ، ئەمما سەرتەنەشتى كوردى بەۋەكەد كە دىژىر داپە. دزەيى پىيوت، كوردى عىزاق تاقىكەندەۋەيەكى دوۋورلۇڭى لەگەل سەدام ھىسنىدا ھەيە "كە پەلئىنەكانى ناباتەسەر ھەرتەۋەندەي ئەلئىستاي بەھىزىرتىيىت ئىتەر باشكەن دەيىنەۋە". ئەمما دزەيى نەۋەي تاقىكەندەۋەي خۇيى ۋەك بانوئىزىكى عىزاق ھىنايەۋە وتى: "مەن ئەزانم، پەلگەنەمەي رەسمى عىزاق سەبازەت بەكەندەۋە خوزستان بىيىۋە"، عىزاق دانىشتۇۋە بەرەچەلەك ھەرمەكانى خوزستان، ھەرچەندە بە بەرۋورد لەگەل سەرجەم دانىشتۇنەكەيدا نۆز كەمەن، بۇچۈنە سەر عىزاق ھاندەدا.

شا نۆز لەسەرەۋە رۇپىشت كە كورد لەشەر بەردەۋامبوۋنىدا ئازادە، بەلام بەبى يارمەتيدانى ئەۋ، ئىزانىش پىشۋازى لە پەنايەرە كوردانە دەكات كە سوۋ لەۋ ئاگرەستە دوۋ ھەقتەيىيەي لەيمەكى ئىساندا كۆتايى دىت ۋەردەگىن، "بەلام عىزاق ھەرزو پىشلىكەرد" ۋورۇمىيان بۇ ئىزان ھىناۋە. ياداشتەنەكانى "عەلەم" يىش باس لەۋەدەكەن كە شا نۆز لەۋ پەخنە ئىۋەدەلەتەنە پەستىيۋ، كە لەسەرچۇرى ھەلسۈكەۋىتى لەگەل كورددا لىيانەدەگرت "كۆمەلگەي ئىۋەدەلەتى ئىنەمىيان بە خىانەتكار تاۋئىبارەكەرد- بەلام- ھەرچۇنەك بىت كوردستانىكى سەرىخۇ ھىچ باشىيەكى بۇ ئىنە تىيادەنەۋە. كارەساتى دەيان ھەزار پەناسەرى كوردە. عىزاق ئىناۋەتەنە، بەرەدەيەك ۋىزەنى "عەلەم" يان بىزۇند، كە لە ۲۰ ئازاردا سەبازەت بەداۋا يەكەندەۋا يەكەكانى بەرزانى، تا كاتى زىاتەريان بۇ ئەمدىۋەردىنى خىزانى پىشەرەكەكان بەداتى. قەس لەگەل شادا بىكات. بەلام شا خۇي بەدەۋى رىككەرتەنەمەكەۋە بەستەۋە، كە ماق پەنايەرتى تەنيا

بەپێشئەمرگە ئەدەبىيەتەى باوەڕمەشدا بوو بەخدا. هیچ ئەژن و مەدالانان ناكات. ئەنیش لەو ئەسەدا و، ئەتەنات ئەگەر و ئەشەبەت، زەمەنەتە كۆرەمەكان باوەڕمەپێنەكەم و خەزەنەكانیان لەدەوى خۆیانەمە جەننەتەن. "كەچى ئەتەنەتە كۆرەمەمەكى شا بۆ ئەسەمە پێشئەنارەكرد كە باخاچى سوورى نەو ئەمەلەتى ئەركەى پاراستنى خەزەنە كۆرەمەكان ئەسەستۆ بەگرتەن. پەندەچو ئەمە ئەتەنەتەتە كەمەو بەهەنگەمەچوونى و ئەشەنقونى بەهەنگ پارەنەمە داوا بەدەوى ئەمەكانى بەرزەنى بووبەت، كەمەو ئەسەستۆمەردان و ئەركەزەنى ئەمەلەنەستى تارەن ئەمەكرد

[illegible]

"نگاه به یمن که له کوره کانی بدات بهر گر کردنه که ی له ده ستیگریت" روژنی پواتر کابری باره گای سهر کردایه تی "شورشکه تمولو" یان دهوتو دهوتیوه

تا نه موزی له سهریت بریاره چاروانه کراو کو تو پر مکه ی بهرانی، یابو دوزخی سیاسیه تی کورد وینه ی هلا مستهلا خویشی شیواندوه. سهرقا بریاره که زو به ی نهر کوردانه ی خپگرد که ناگایان لهودیوی کیشه که نهیو، وایاند مزانی لهاسمانیوه به سهریاند

داباریوه. بزرگوزینی هملی نوژی لهگهلا درایه وه، بهلام "بیسود یوو"، بهقسه سامی عبدالرحمان که دهوت: "دهی لهیرمان نهجیت، ئینه نومان بهنیوه خواجه دزمانی. پیشم وایه گهر بهرانی گهترو خیزانه کهشی ههزارتر بویه، شیری رانه گرت. بهلام بهر پیوو، ئیرانه کانیش چم دین ملیونان دابویه" ²⁸¹ ده رکوت سح باریزگار کردنی که ئه سهریکا، گهتزی که کانی بهرانی باسیان لیوه ده کرد هه لانه رانه یوه وه دهات ههستگردن به زهیرو نایاکی، لهناو پیشمهرگی ههنگی ساهه ی کورددا زیاتر بهری دهسنوو، نکولکردن و باورنه کردنیشان بهساویلگهی سهر کرده کانیان لینه یه وانه دهیوه. هه دو ههفته نوای فرمانه که ی بهرانی، ههزده کانی پیشمهرگی، که ژماره یان پهنا ههزل کسکه دهیو، نومان. ئه ههز ههتدیک له دلسۆزترین کهسی بهرانی، وهک موحسین دزه یی، ئه وه بهکلا ده که نه بهرینه و سا بهریان له وه کردیوه که "بهرانی بهدم ئه بریاره یوه زور دهتکتیوه" بهلام کهسانیک ی دی هه ن بهوایان به نیازیاکی بهرانی نه ده کرد. کادی ریکی شاره زای کورد وتی "ئه گهر بهرانی له خاکی کوردستاندا به سهر کردی کورد بهایه ته وه، یان خۆی بهکوشیا، ئه و دهیوه پالوانیک کهسیش بهرکشی ره خه لنگرتنی نه ده کرد"

همولای به ده ست به ست له سهر کردایه تی شتته که یوه ته وایه یوه دیار یوو، ته مانه تی بهر له وای بۆدواجار وهک بهرکی نه خوش و دامو دلشکار کوردستان به جیه یه یه یه و به سنووردا لاودیوی ئهران بهیت، ئه م جوړه کوتایه ی بهرانی هه مو شتتکی گرتیوه، هه ره له و مستایه تی و خوشه و یستیتی بۆله کانی عه شیره ته که ی و خیزانه کی خۆر نه یینی باریزیه که یوه به گره تا ده گاته خۆسه یاندنی و به وای له نه دازه به ده ری به وایه یه مانه بیانییه کانی خه لکه ساهه کهش له پریکا بۆی ده رکوت که سهر کردایه تییه که زیاده یه یه یه یه و به خۆی نازیوه، که چاره نووسی بۆ و ته وه به کی رزگاریخوای نه شتته مان به خاته ده ست شایه کی موخه ته یوه، ئه ویش بهر خه یاله ی پشتگیری زله یزیک به ده ست به یه یه تی که بهرانیه تی کردنی خواسته کانی کورد

²⁸¹ ره خه گره کورد هکان، له ووی پارمه، ده یانوت بهرانی به ۷۰ ملیون دۆلاره وه کوردستانی به جیه یه یه یه

ناسرابوو. ئەم نەجىمە، بەتايىمەتى كەلسەردەمى زالىمىتى ئايدۆلۇڭىي چەپەرەو، ناھەموڭرەترىن بارى دەستگاي نەتمەو يەكگرتومەكانىشدا بوو كەبەھۇي تىكەشكانەكى فېتىنامەو تىيەكتەوتبوو، كوردى ھىجگار بىزلىر كورد، چونكە نەيتوانى راي گىشتى دونىيائى سىنى بەلای خۇيدا رايكېشىتو، كارىكى واشىكردبوو كە چەوسىنەرەكانىيان بەپىشتىگىرى كوردنى "سەربازگەي سۇشايلىزم" و "ھىزە پىنشەكتەوتومەكان" شادىن، بۇيە بىجگە لە سەرزەنشەكردنى خۇي ھىچىتى بۇنەما بۇو. بەلای زۆر كەسمەو، پىشتىگىرى كوردەكى بىيانىيە پارىزگارخولەكان، تەنبا كۆسپى بەردەم بەرزانى نەبۇو. كە پىشتىگىرى كوردنى چەپەرەو كەنى دونىيائى بەدەستەنەھىناو. بگەرە لەو "مەلای سۈر" يەش بىزلىر بوو كە رۇڭنامە بەرىتەنبايىيەكان لەدوای مانەو دوورودرۇڭەكى يەككىتى شۆزەو بەسەرياندا داپەي.

كورد كەھەستىگىر بۇ شەرىكى پارتىزانانەى زۇرخايسەن تەنبايەو چەك كەرسەستى پىرىستى واشى نىيە، تۆكى. ھەرەسە سەربازىيەكەش، بۇ گەلىكى شاخاوى وا كەشانازى بەشۆزەو تازايەتى خۇيەو پەكات لەھەموو شەتەكى دى زىيانەخەشترە. كورد بەرادەيەكى وا پىشتى بەر تۆمە قورسانەى ئىران، كەلەپرا كېشەرەو، بەستبوو، كە بەرزانى والىيەكات بۇ قايلىكردنى شا چەند سەركردەيەكى پەنابەرى كوردى ئىرانى بەداتەو. شۆرەشەكى كورد بەتاسانى لەدو ھەلەلدا تۆپەرە، كەشانەشيان بۇنا ئىران وا لەمىژوونوسىگىيانكرد، پەستى خۇي بە: "ھىچ شۆرەشەكى ترم بەيردا نايەت، بەم شۆو دلتەزنىو لەكاتىكدا گەل ھەموو شۆلەزىكى پىرىستى شەپكردنى ھەيىت بەردەوامى شەپكەشى بویت، ئاوا بەپىرارىكى سەركردايەتتەيەكى كۆتايى پىنھاتىيەت" دەپىرىت. كەمتەرخەمى كورد بەرادەيەكى وابوو كەلەپرى خەرىكى كەشتوكالەن ھەر بەتەماي لەوشقانەبوون كەلەتەرانەو بۇيان دەتاردن. نەمە لەو كېشە سەركەيانە بوون كەدولت، لەناو بىزوتنەو نەتمەوي كورددا شەپو ئاۋۇكى لەسەر كەتمەو لاوازىانكرد. لەوساگەو، لەسەر ئەم شەتەنە ھەر دەمەو بەجۆرەك تەتەبەيەكەيان درىزەي بوو، دەولەتەنى دراوسىش، بىنگومان، لەو ئاۋۇكىيانەيان پىنخوشبوو.

ئەو كاتە زۆرەي كوردى عىزلق فرمانەكى بەرزانىان بەجىنەنا، چونكە چارىكى تريان نەبوو. جا كورد پىنخوشبوو بۇيت يان نا، شا راستىكردەو، چونكە ئىران تاكە پەنجەرى سەر دونىيانا بۇوو شاش بەتەندى پەروياندا دايدەخەست. چەند پىشمەرگەيەك چەكەيان دانەنا لەسەر شەپ بەردەوامبوون، ھەندىكى تەرشىيان خۇيانكەشت، بەشىكىيان، بەرەو رەنگاي سەختى دەريەندە شاخاويە بەبەلەر گىراو كەنى بەرەو سەنورى ئىران بگەنەسەر، تا بەر چارەكە مەلەن كورد پەنابەرە لەشەر ھەلاتوانى چەند مانگەك پىشتەر بگەنەو، بىزلىر خۇيان

لەو کارەساتەى تىنگىگوتوبون، بە ناگرتىيەردانى ئەو شتە كەمانەى ھەيانبوي دەردەمبەرى. ھەرچەندە كەشەنەوگە بەرنگوپىنگى كەرو بەدەيان ھەزار كەس، كەمەندىنگيان پىنخاس و جلوبەركى سووگى لۆكە يان نايلۇنيان لەبەردابوو، بەلام ھەرچۇنك بىت ھەركەشەنەووبو. توركياش، بەمبەيانووى ياساكەيانەو كەتەنيا پى بەپەنابەرى ئەووپايى دەدات، سەنووړى لەبەردەم كۆرەدە عىراقىيەكاندا والا نەكرد.

ھەولە يەكەبەدوا يەكەكانى بەرزانى، بۇ قايلكردى ئەمەركا و نىزان كەماوۋى ناگريەستەكە درۆيكەنەو، تا پىنشمەركو خىزانەكانيان لەشونفە دوورەكانەو خۇيان لەتۆلەى سەدام حەسەن دەرياز بەگەن، بىنصوبوبون. ھەموو ئەوەى كەمەلا مستەفا لەددەشتى ھات، لۆتۇمبىلنگى بۇ عيسا سوورى سەرلەشكرى پىشمەركەى ناوچەى بادىشان و خىزانەكان نارد تا پىنى دەرچەن. بەلام كە پىشمەركە ناسايەكان ھەستيان كەرد بەرزانى گوڭيان ناداتى، داخى دلى خۇيان بەعيسا سوور پىشت و كوشتيان. بۆكۆرەكان چاكان بەرزانى كەلەى سەدام حەسەنى بەتۆلە چ چارەنووسىنگى رەش چاومەرلانيانە. راستىيەكەشى ھىزەكانى عىراق بەھەزەران كۆردىسان كوشتەبوو، كەزۆرەشيان چەكدەر ئەمبونو، دەيان ھەزارىشيان ناچارى ھەلەتن كۆردبوو.

زۆرەى كۆرد باومەريان بەمبىسوودىتى خەباتى چەكدارى ھىناو، بەو لىبۆردنە گەشتىيەى عىراق قايلبويونو، لەچەند مانگىندا پەوىستى خۇيان گەرانەو، لەكاتىندا ئۇران ئەوانى تىرى بەزۆر ناویدیوى سەنووړ كەرد. لەماوۋى چەند ھەفتەيەكدا، بەغدا بەپىنى سىياسەتەك، تا وا دەريانبخات كەمەولە ھەر لەناخەو دۆزمنى دەولەتى عىراقن، كەوتە راگويزانى يەكۆمەلى زۆرەملانەى كۆرد. ئىيول ۱۲ ھەزار تا ۳۰۰ ھەزار كەسى لەو كۆردانەى كەبەپىنى لىبۆردنە گەشتىيەكە لەئىزان گەرابوونەو، بۇ ناوەرەست و خوارووى عىراق گواستەو، تا سالىكەش دەبو لەوى ئەمبوانايە. بەلام كۆرەدە چالاكەكانيان بەگەشتى و قوتابيان و ماومۇستايان بەتايەتى، سەزايەكى جىياولز دەران، كە لەمەندكردن و ئازارو ئەشكەنچەدانەو قىيادە بوو تا دەگاتە لەمبەلدەدان.

عىراق لەستەبەج بەدروژاىى ئەو ۶۰۰ مىلە سەنووړەى توركيا و نىزان و سووراي، بە قولايى ۵ تا ۱۵ ميل ناوچەيەكى حەراسى ديارىكەرد، تا كۆردەكان ئەتوانن ئىتر ھەروا ئەناسانى پىئوەندى بەمەركانى دەرمەيانەو بەگەن. نزىكەى ۱۵۰۰ گەندى لەو ناوچەيەدا. كەناوى "ناوچەى ناسايىش"ى لىشەر، بەبەلەزەرو ئارنجۆك تەختكرد. پەزەكانى بىرىنەو، كانياوەكانىشيان بەچەمەنتۆ پەكرەدەو. دانىشتوانى ئەو گوندانەش كە ۷۵۰ ھەزار كەس بوون، بۇ ئەو كۆمەلگايانەيان راگويزان كە بەپەلە لەنزىك سەريازگەو بىكە پۆلىسەيەكانەو دىروستكران، تا

به تاسانی چاودیز بکړینو "گوندی سمرکوتن" یشیان ناولینان هانی عمره بیشتیان دودا که دمست بسمر زهویه کشتوکالییه کانی کورددا بگین، جا زهویه کان له ناوچه سنووریه کاند ا بن یان له تاومنده نوئییه کانی، وده که کړکوک و شونه کانی تر، که له کتل کورددا ناوکیان له سمری هه بوه، نمریش به ناوی "ناسایشی ستراتیژی" پارتی به هسمه، که پنی راگوژیانی کورد دودات به مجوزه تووکیان چاند که دواتر به "جینوسایدی کهلتور" ی ناسرا، واته وورده وورده به پنی بهرنامه یه کی زور کار یگرانه، پرشه کیشتی ژسانی گوندیان کورد، که شاده ماری کومه لنگه ی کورده واریه. دهمه پایزنکی درهنگی ۱۹۷۵، دواي شموی کورده کان سمردانی "ریکخرلوی لیبورنی نیودمولتی- نه منستی ئمنترا ناسیال"- یانکورد، نمریش له پرتو ته کانیدا که سمارت به پینشین کورنی مال مرؤ دهریده کورن، رایگه یاند که ۲۸۹ تافرت و منذالی کورد گراون، له سمر شهوتا که شتیکیان کوربیت، به لکو هر له بهر شهوی میزدیان یان باوکیان یان بریاس پینشمه رگن.

وه دواتر تاشکریوو، که له هانی بهریرسی "سی.ای. نه ی" ی تاران، داوا کړیوو، باشتیرن شتیله که مو لته په کگرتو وکان بیگات که مگرد شهوی تازره کانی کورده. به لایه نی که موره له ۱۰ ی نیساندا رولنکی تاییه تی هه بوه که نه سمریکای له گرنکی مه سه له یه کی سمره کی ووریا کړیوو، که له گمر "گموره لپیر سمرالنی له سمریکای وه که کیس نجر هچ نه کنه ... هر شتیله بیت، که له کارمه ساته کی ئیستایاندا یارمه تیانبدا، لهوا دهبی بزائن که شهوان زینده به چال بکړن ده ستوه ستان تامننه شهوی به سمرهاته کیان به مهوره دونه را ده که یمن ...". که چی بهرانی تا چمند سالیله به سمرهاته کی یی هر یاس نه کورد. یینده نگیه کی لهو کوردو بیانییه کانیشتی سمرهاته کیوو. نه م قصه مگردنمش بؤ کونه شؤر شگرینکی پیری وه شه، که له سالنکی دورورنژی ژانیدا، تیکشکانه کانی له سمرکوتنی زیاتروون، لپیران کړیوو، شتیکی وانه کات سؤزی به سمردا زالبیت و کار له دواوژنکی بکات و لاو زیه کی ئیستایشی لنگه و بکات، نه م شلی له جیگای خؤیدابوو. ده شیرانی که ناییت چاومروانی زؤرشت له شا بکات، به لام لهو قوتا غدا هیشتا بهواشنقون پشتنه ستوریوو. له کوزنگریه کی رؤژنامه نووسی مانگی تازاری حاجی هومرانیدا، که چمنده هفتیه کی کهم به سمر ریکه و تهمه کی جهزایردا رابوردیوو، بهرانی "هؤگلاند" ی، که له سه فمرنکی پینشترا ناسییوی، برده لاوه. بهرانی لهو بهوایدها سو که هؤگلاند لپیر سمرالنیکی نه سمریکاییه، بؤ چاوبست خؤی بهرؤژنامه نووس دهره خات، نه گمر چی نه م هر دوو جار نکولی له وده کوردو. مه لا مستهظا پنیوت، دواي

پهتابهرتی سیاسیان به خوی و داینگردنی پاراستنی کوردیش به حکومتی نه مریکا بگه یمنت.

بهرانی که به درازی تمهنی جگرمکیشیکی خرابیوه، به دم نازاری شان و ملییهوه به ریشانیو "پاشان دهرکوت شیرپنجهی سیمیتی"، بریاریدا بۆ باری تمدنوستی و سه لاهه تی خوی، هونلی چوونه ولاته یه گرتووه کان بدات. هملی خوشیویو که له کوشتن بترسیت. بهرانی دهرکی به مکرنبوو که مانه وهی له تاراند و ایدیه گه یاند که نه و یارمه تیبه که مهی ده زگای "سافان" به په نابهرانی کوردی دمدات له بری بیده منگی و ته ریگی که نهی. بۆیه بهرانی له گهل هؤگلاند و سرجه م روزنامه نووسه کانی تراند و زور وور. هوه نیوه یه کی گشتی باسی "ناپاکی- خیانت"- هکی ده کردو، ده یوت ولاته یه گرتووه کان "پشتیان تیکردین و به قهرگدن- جینوساید- یانداین. لیران به ناشگرا هانی داین و به مهسه جۆر شفیوهش پشتگیرکردین و به لینی زوریسی داین و نهی برمه سر". به لام پرسیاره دلقزنده کی پووتربوو که وتی "ده بیت تارانه کانی گلی کورد چیین و ا هه موو گه لانی دوانا له دزین؟".

بهرانی بازار هینده زه یسی لیسه ندبوو، که له مانگی حوزیه برانی ۱۹۷۵ د ولاته یه گرتووه کانی ناچارکرد بۆچاره سر پش چوونه نه مریکای بدات. به لام که سالاک نه فسرته کی خوی له گهلدا نارد، تهو لو توو پوو. که له پز که خانه ی که نه دیش نه فسرته کی "سی. ئای. ئی. و "موريس دراپس"ی سرۆکی نووسینگه ی عیراق له وه زله تهی دهر وهی نه مریکا، هاتیوون به پیرییهوه تا بیبه نه خسته خانه ی "مایو"ی شاری "روچستر"ی ولایته ی "مینیزوتا"، توو په ییه که به رینه دبوو. پزیشکه نه مریکاییه کان بۆ یاندهرکوت شیرپنجهی سیمیتی و چاری نییهو رهنکه شمس مانگ زیاتریش نهی. بهرانی ویستی یه کسر بهر وه واشفتون بیتوهو پچیت بۆلای محممه دۆسکی کۆنه دیبلوماتی عیراق. که بیوه نوینتری بهرانی له نه مریکا، پشتگیرکردی هردو له مدامی نه جومه نی پیران "هنری ر. جاکسون" و "پچارد ستون" و، "جورج مینی" سرۆکی یه کیتی کرێکارانی نه مریکا "A.F.L. C.I.O"ی بۆ کیشه ی کورد راکیشابوو، بهرانی به هیوایوو ژیر به ژیر کاریه رنقییه گیان هه بیت به لام دوو یاوه وه نه مریکاییه که ی پشان پینه دا. ساتیک وای نه مداد هات که به مینی بۆ. فرۆکه یه کی پچووی بۆ به کرێگرت و بۆ واشفتون "بهرینی"، به لام دوو فریشته که ی پاسوانی بلانیکی تریان بۆی هه بوو. کاتیک دۆسکی ییری له وه ی نه گیشته که ی مزلانی دوو هه لکه رده وه، چونکه بریاربوو بگه نه واشفتون، له وان تا نه هینن به لا مسته فا به برچاره وه بیت. بریدیان بۆ گه شتیکی ولایه ته کانی خۆژاوا، که ده ریاچه ی تاهوو کالیفورنیای گرتوه و یه مانگی به یقیشی خایاند.

بەھەرھال، يارىدەمەرنىڭى بەرزانى، كە بىيانوۋىيەكى لەبارى بۇ خۇدزىنەمە لەو خانوۋەى
 "سى ئاى ئەى"ى شارى "ماكلەين"ى ولايمىتى "فرجىنيا"، كە مەلا مستەفايان تىادا لەدونىا
 داپرېبىو، دىيۇۋو بەنئېنى تەلەفۇنىك بۇ دۇسكى دەكات، تا چاوپىكەوتىنىكى لەگەندا رىكېكات.
 بەمەلە سەبارەت پەرۇ كوردە سويسرا، كە مەسعود بەرزانى - كوپى مەلا مستەفا باسېگىردىبو،
 ھەرچۇنىك بېئىت "لەم دەست بەسەرىيە"ى وولتە يەگىرتوۋەكان باشترە، لەسەيانكرد. دۇسكى
 بەرادىيەكى واتسۇپە بېسۇ كە سەرىنچسى فرمانە راستەخۇكەى بەرزانى بىكات، بۇ
 رۇزنامەنۇوسان بىوئىت. نوئىنەرە كوردەكە سووربىو لەسەرنەمەى بەرۇنەبەرايەتى نەمەرىكا
 ناچارىكات رەفتارى لەگەل سەرزۇكەكىدا چاكېكات، بۇنە پىنۋەندى بە "دانىيال سىخوپى"
 "سى. بى. نىس" مەركۇر. سىخوپ وىستى چاوپىكەوتىنىك لەگەل بەرزانىدا بىكات، تا ناپاكىيەكانى
 واشتۇن بەرامبەر بەگۇرە ناشكرا بىكات بەلام مەلا مستەفا پەرۇ قايلنەبو، چۈنكە دىويست
 لەوولتە يەگىرتوۋەكاندا بىنئىتەمۇ. دەشيزانى ھەلۇستى لاۋزە نەشىدەمىست مانەمەكى
 ھىچ مەترسىيەكى تىادا بىئىت.

بەرزانى ھەستىكىردىبو، لەبەرنەمەى پىرۇپاگەنەندەى ھەلېسۇاردى سەرزۇكەى
 لەدەستىكىردىنايە، سەرزۇكە فۇرد دەيەوئىت ناچارى گەرنەمەى ئىترانى بىكات. واشبىو لە تشرىدىن
 نۆۋەمىسى ۱۹۷۵دە پىشى شەش مانگ دەرمانىان دايىسو، لېئېرسراۋە لەمەرىكاىيەكانىش
 دانىيايانكرد كە نوگتۇرە ئىترانىيەكان لەوانەى خەستەخانەى مايو كەمترىن، پەرۋانەى
 ئىترانىيانكردەم. ئەمۇسا راستى بۇچوونەكانى دىراپەر، كەنەوئىش ۋەك خەلكانىكى دى بەرزانى
 بەلدېبو، دەرگەوت. سەرەتا كە داۋايان لىكرد پىنۋەندى بەمەلا مستەفاۋە بىنئىت، رايانئىسپارد
 تا بىزنىت بەرزانى بەناشكراكردىن پۇردلەمەكان بۇ دونىا پىشۇى بۇ ئەمەرىكا دىوستەمەكات.
 ھەرزو بۇ دىراپەر دەرگەوت كەبەرزانى ھىچ گىرغىنىك بۇ بەرۇنەبەرايەتى ئەمەرىكا ناھىنىتە
 كايەمە.

زۇرى نەمەرد، كۇنۇگىس لەبىرى بەرزانى، كەنەركاتە لەئىتران بو، گىرغەكانى خەستەرو.
 راپۇرتەكەى پاىك نەزەيگىر، بەلام مەلا مستەفا ھەر بەمىنەنگى مايەمە. كۇلىبى وتى "گەر بەرزانى
 لەمانگى نازلىرى ۱۹۷۵دە دواترىدا نىيازى خەستەنەروى ھەمووشتىنىكى بېوايە، ئەمۇ كارىكەمان
 دەرگىر رايىگىرەن". بىنگۇمان چاۋدىزىگىردە زۇرەكەى "سى ئاى. ئەى"، كاتىك بەرزانى لەوولتە
 يەگىرتوۋەكاندا بو، بەمەبەستەبو. كۇلىبى نواى سالاىنىكى دىورودىزۇ وتى، بەلام لەبەھارى
 ۱۹۷۶دە "نېئە ئەركاتە تا بىنا گۇنمان لەتۇزىنەمەكى كۇنۇگىسدا نوقەبىبو"، كەسەبەارەت
 بەكارە نەنئىيەكانى "سى ئاى. ئەى"ى ئەنگۇلا ھەرسەكەى ھەندى چىيىنى دەرگان

"حەزەماندەکرد لەو تاوانانە بەدوورییەکە بەرزانی ناشرای دەکردن"، دەشلیت "هەرچەندە ئەمەکانە زۆریش بەلامانەو گرنگ نەبوو".

بەهەر حال، بەرپۆڵەبەرایەتیەکی لەوردی سالی هەلبژگاردنی سەرۆکایەتی نامادەوی هیچ سەركێشیکردنێک نەبوو. بەرزانی چارەسەرە کیمیاییەکان زەبەیان لێسەندبوو، دەرمانەکانیشی لەتەواو بووندا بوو، بۆیە ویستی بۆ وڵاتە یەكگرتووەکان بچێتەو، کەچی زۆر بەتوندی داواکیان رەتکردەو. ئەوسا دۆسکی تەلەفۆنی بۆ نووسینگەی "جوزیف سیسکو"ی یاری دەدەری و مەزەرتە دەرەوی کاروباری سیاسەتکرد، داوای لێزە بۆ بەرزانی کرد تا بۆ ئەهۆشی سەر لەو وڵاتە یەكگرتووەکان بدات. داوای نوێستنیکی زۆر، یەكێك لە یاری دەدەرەکانی سیسکو پێشوازی دۆسکی کردو پێراگەیاندا کە بەرپۆڵەبەرایەتی ئەمریکا هەچی پێناکرێت، چونکە بەرزانی پاسپۆرتی ئێرانمانە هەموو، تارانیش پێی سەفەرکردنەکی نادات. دۆسکی هەلمەو، و اشنتۆنی تارانبارکرد کە دەستی لەگەرد شتیبت و بەتوورەییەو وێ "بەرزانی سیاسەتەمدار تان کوشت و ئێستاش دەقەنەو بەرزانی مەوێ بکۆن".

سەر ئەنجام دۆسکی لەمەیاندا سەرگەوتنی و دەستەئێناو، و مەزەرتە دەرەوی لێزە بە مەلا مەستەلادا، بەلام پێشیان راگەیاندا کەئەو بێسوودە چونکە ئێرانمانەکان رێی دەرچوونی نادەن. دۆسکی لەخۆدزی ئەوێکانی و مەزەرتە دەرەوی زۆر توورەبوو چونکە دەیانویست بەمیانووی شاوێ لێزە بە بەرزانی ئەدات، کەوتە هەڕەشی واکە بەرزانی لەبەنی دەهۆل ئەداو هەرچی هەموو نییە بەدوێناو راگەییەنێت. جا لێر بەرپۆڵەبەرایەتیەکی ئەمریکا لەمەلۆستی خۆی پاشگەزیو، داوای لەو لێر سەراوێ کرد بچێت بۆ و مەزەرتە تا لەسەر ئەو مەرجانە رێکبەریێت کە بۆ سەردانی وڵاتە یەكگرتووەکانی دانهێرن. مەرجەکانی و مەزەرتە، دەبوو بەهۆی هەلبژگاردنەو مەلا مەستەلادا بۆ رۆژنامە نەدوێت، بەپێچەوانەی جاری پێشواشیەو کە هەموو سەفەرەکی لەسەر "سی. ئای. ئی" بوو ئەمەجارەیان هەمووی لەسەر خۆی دەبیێت، بەلام بەلێنی پارێزگاریکردنێان دا، بەرامبەر بەو دۆسکی مەرجی ئازادی هاتوچۆکردنی بەرزانی، وەك خۆی چۆنی دەریێت، و هەرکەسینگیشی بوێت پێوەندی پێوەکات و هیچ چاودێرێک نەگێشی لەسەر نەبیێت، لەهۆمەتی ئەمریکا داواکرد.

کەچی بەرزانی کە لەهۆزەیری ۱۹۷۶دا گەشتە لێزەخانەێ کردی، دەرگەوت مەزگای ساڵاڤ چاودێری دەکات و لاپەرۆ ئەفسەرنکی دی "سی. ئای. ئی"ش بەردیان بۆ خەستەخانەێ مایو کلێن. داوای لەهەسکردن مەلا مەستەلادا لەواشتۆن جینگەر بوو، لەوێنەکەییەو بۆ فلانێدو لەوێنەو بۆ خانوێەکی ئا و شارو ئەمجا بۆ خانوێەکی دی شاری ماکلێ. کە پێنج رۆری

نوستىنى تىيادىبوو لەسەر تەرزى كۆلۈنمەش ئىستىكرابو. نەمجارەيان بەرزانى بەراستى لەھاتچۇكرىنيا ئازاد بو، بەدىلى خۇي دەھات و دەچو، ھەركاتىكىش بۇلای مینوسوتا، بۇ چاپىنگوتنى پزىشكەكانى بچو، فېزىكەكى تايىمەنى بەكرىدەگرت. ھەرچەنە ئازارىكى زۆرى ھەبو، بەلام دانى بەخۇيدا دەگرت و لەبەردەم خەلكىدا خۇي بەلارز نىشان نەمدە، نەگەرچى نەشكەنچە ئازار بە ئادگارە باز ئاسايەكەيەو دياربوو.

ھەموو ئەر بىلەن ئەر بەرزانىان لەگوردستانى غىراقەو دەتاسى، بەو نەھامەتتەي زۆر پەست و دىگىرپو. ھوگلان كەلەمەكەم چاپىنگوتنى مەلا مستەھادە، وئەيەكى لە نوسىنگەكەيدا داناو، چەندىان پى و ت سەرى ئەدا. دواتر وتى: "چاوم بەرايى نەدەھات ئەر ھەلۋە لەناو قەلەزدا بېيىم" و "ھەرچەنە گويىش بەخۇم دەدا دەمرانى تۈمانى بېيىنى ئەر دىمەنەم نىيە". حايىم لىفاكۇلى كۈنەپپار "موساد" لە گوردستان، ھەلەيدا لەوخانوۋى بەزىر تىيائىدا داناۋو سەرىكى بەت، بەلام ئەمەرىكايەكان پىشان نەمدىبوو، وتى نەگەر بەرزانى مىنى بىدبايە ئەر يىگومان دەپوت "با پىنگەرە بەرىن". بەرزانى لەكاتى واشتۇنۇيا، سوۋىبوو كەخۇي لەباشترىن شىۋەدا نىشانىدەت.

بەرزانى خۇي بەتاروگە دانەدەھات، پىنى لەسەر ئىستىكرابو، پىنەندى پۈنەندى بەلەمەرىكاو دەدەگرت، ھەربىيە مىوانلىرىنى ھەموو ئەۋانەي ئەگىرد كە پۈنەندىان بە بەرپۈبەرەيەتى ئەمەرىكاو ھەبو، بەلام دەستەپاچەيى لەماندا كۆسىپىكى تەۋارى سەرىنى ھەلەمەكانى بو. نەگەرچى ھەلەكى زۆرى بۇ لىزىۋونى زامەكەدا، بۇلە مەبەستەش پەناي بۇ ھەمەنگىك بىر كەبەردىزەن نووسىرابو، بەلام لىزىۋونەكەي لەسەنۋورى "خەلۋەننىكى خۇشە" و "سوپاستەكەم" تىنەپەرى. بەرزانى زۆر كەرەت بۇ ئاخۇلردى ئىۋلار مىوانلىرىنى، جاكسون و ستون، دراپەر، كەمەردوگ ئەندەسى نەنجەمەنى پىرانىۋون، رۇئامەنوسانى ۋەك، جاك ئەندرسون و سەت ھېستوتنى ئەگىرد. بەرزانى لەبەردەم مىۋەنەكانىدا بېيەردە قەيەمەكە، بەلام ھەرگىز بەتۋارگىرن و نوسىنى قەمەكانى قايلەندەبوو، ھەموو ئەر ھەلەنەشى رەتەردەمە كە بىرەنەكانى بۇ نووسىنەرى ياداشتەكانى لەگەلىان دەدا، يان ھەر ھىچ نەيىت رىيەدات كە بىرەمىيەكانى لەسەر كاسىت تۈمار بىكرىت دراپەر پىنى ۋابو كەبەرزانى، بەرامبەر تۈمارگىردى بىرەمىرى ۋاگىنەرى بەسەرەتى ژيانى رەشىمىيەت، چۈنكە پىنى ۋابو ئەر پەلە لەمردى ئەمەت. دواي چەنە مانىگىكى كەم، نەگەموت وورايەكەي بەرزانى لەقەسەنەكەكەيدا لەجىنگاي خۇيدەبوو، چۈنكە دىسانەو ھەلە دورۇخستەنەرىي و ئارەنەرىي بۇ نىزان، دراپەرە. سەرەتاي پايز بەرزانى بروسكەيەكى لەشاي ئىزانەو پىنگەيشت، كە پەنگە بەلۋاي

ئەمەرىكا خۇي بويىت، دىۋاي لىدەكەت تا پەريۇمەرايەتتەمەي فورد لى دوا مانگانەي ھەلمەتى ھەلپەزەردى سىزۇكايمەتدا ئەمەترسى ھەلچونىكى پىر سۆزى بەرزانى بەدوورنىت، بىگەرتەمە بۇ تاران. بەلام ئەمجارەيان مەلا مستەلا دەيزانى پىشتى بە براۋەرەمگەنى نەمجومەنى پىران و بزوتتەمەي كىزىكارىانەي ئەمەرىكا قايمە، بۇيە گەپەنەمەكەي رەتەردەمە.

بەرزانى بەسەرھاتە ناماقولەكەي زىئانى خۇي، كەپەريوۋە لەناپاكىتى پەپوداى، نىزان و عىراق، تۇركيا، يەككىتى شۆرەي، ئىسرائىل و، دواچارىش ئەمەرىكا، پوۋبەپوۋبەمەي ھەلومەرجى وا كەمەيچ ھىۋايەك نەمىنى، بەتايىبەتى لەكاتى شەردا، لەسەر خوانى نىۋاران و بەدم خولردى كوردانەمە بۇ مەۋانە ئەمەرىكايەكەنى دەگىپايەمە. لى پوۋمە دىراپىر وتى: "زىك لەگىپانەمەي چىنەيەكەنى ئەمەرد كە بەسەرھاتى پىنەمە مەزەكەي خۇيان باسبەكن". بەرزانى زۆر مەناسانى دانى پەمەلەمە ھەسابە ناتەۋلەمەكەنى خۇيدادەنا، بەلام لەمەي زۆر پىندەگەرتى سىياسەتى ئەمەرىكاي خۇرەلاتى ناۋەراست و خۇيەستەمەي ھەلمەلانىيەمە پەپە-ئىسرائىل، كەلمەمە شىتەكى ناۋچەكە زىاتەر بايەمەيان پىندەدا، ئەدەگەيشت. بەرزانى دىراپىرى سەرسامگەبەي، بۇيە پەمەجۇرەي باسەمەكەت:

بەگەشتى پىۋىكى زۆر ووربايە، دىۋاي ھەمەي ئەي تىكەشكان و
سەركەتتەنەي لى سالانەدا بەسەرى ھاتوۋە، راست و پەوان و،
سورەيشبەمە لەسەر ھە شىتەك كە مەبەستى بوايە. چاۋپەنگەمەنى
زۆرەم لەگەلەياۋە، پىنى زۆر لەسەر ئەمە دادەگەرت، كەنەگەر
ئەمەرىكايەكەن نەبەۋنايە، لەسانى ۱۹۷۲دا بەمەيچ جۇزىك
ھاۋپەيمەننىيە لەگەل نىۋاندا ئەدەكەرد. پىنى ۋابو كە ئىرانىيەكەن زۆر
لەغىزاقىيەكەن خۇراپەن و، ھەگەيژ پەۋاىش پەتۈك نەمەردەمە.

بەرزانى يەككىنە جەختى لەسەر تاكە نەمەمەكەي "نۆتۇنۇمىيەكى دىيارىكراۋ" بۇ كورد، كەزەم و كەتۈرى كوردى تىادا پەپەزىزىت و بەشىكى ماقولەشى لەدەھاتى نەوت پىنەبەخشەرت، ئەمەردەمە. دىراپىرىش ھەمەمە يەكەلەمەكەتەمە دەلەت "ئەي قەسەيەم نۇرسى و پەمەمانەتەمە گەياندەمە ئەستەلەتەلەن". بەلام زۆر ئاشگەرابوۋ كەمەنەرى لى نەۋمى ھەمەتەمەنەي مەزەرتى ئەمەردەدا چىدەمەكەت، كەرەكەي ھە شەرمەزەرتى بوۋ كەيسەنچەمەن پىنى لەسەر چاۋپەگەرتى پىنەمەندى بە نىزانەمە دادەگەرت كە نەۋىش و شاي ئىرانىش، لەكۇنگەرەيەكى رۇۋنامەنۇرسى ھاۋبەشى مانگى ئابىدانو، لەكۇشكى ئىمپەراتورىانەي سەردەمەي قەۋىندا، ھەيچ بايەخنىكان بۇ راپۇرەكەي "پايەك" دانەنا. ۋولاتە يەككەرتەمەكەن تا دەھات چەكى زىاتەرى بەنەيزان

دەفرۇشت، شا بەغیزىڭمۇ بەگىسىنچىرى وت :جا ھېچى ترتان ھەيە بېگەن". لەتېيىيىيەگى تىرىدا، گە كىسىنچىر ھەزى بەدووپاتكردنەمۇى بىو، شاى ئىئران وتى "ئەگەر وولاتە يەگىگرتوومەكان يارمەتى دۇستەمەكانى ئەدات، ئەمما جەنگى ئەمەمۇى و كۆكۆزى پۈرۈدەلۈ، لەزۇلەيەنى تىرى دۇنياشا دۇقتاسى تر دىتەمەكەمۇە". ھەك چەند جارىگىش بەمۇونى دەرگەوت كىسىنچىر كوردى بەدۇست دانەمەنا. لەبىرامبەر ئەمەشدا، كوردەكان ئەداتى دۇنيان ھەرچەند دىيانىيەست، گە كىسىنچىر ھەر بەناوھىنانيان ھەلەدەچىت، زۇر خۇشەالەدەمۇون. بەناو سەرچەم كارگىزىنى ەزەرتى دەرەمۇەدا بۇلۇبۇە گە ھەرگەسىك لەبىرەم كىسىنچىرەدا ناوى كورد بەيىنىت، ئەمما ەزىر تۈرۈە ەكەت و خۇشى بەدەرگەند ئەدا.

لەمەنۇرگەردى سەرۇكەيەتتەكە تىشرىنى دۈۋەمى ئەمما سەلەدا، گە جىمى كارتمەر بەسەر فورد دا سەرگەوت و، كىسىنچىر لەمۇئەكەمى لانا، بەزەنى ھەستى بە خۇشەيەكەمى لەبىرامبەرەمگەرد. جالەبەر ئەمەمۇى كارتمەر پارىزگارگەردىنى مالى مۇزىلى لە سىياسەتى ەزەرتى دەرەمۇەدا لەمىزى پىشەورە دانا، بەزەنى بەمۇى كەلەولەنە بەرۇەبەرەيەتتە نۇكەمى ئەمەرىكا بايەخۇكى زىاتر بە كوردى غىراق بەدات ھىولەكانى زىاتر دەرەمۇون. بەلام زۇرى ئەخاينەد ھىوا پەرۇبۇرە. چۈنكە بۇ چاپچىگەتتىكى "دۇستەنە چاخۇلردەنە" بۇ ەزەرتى دەرەمۇەيان پەنگەربو، لەۋىش يارىدەدەرەكانى كارتمەر لەكاروبارى خۇرەلاتى ناۋەرەستەدا، بەمۇونى تىيەنگەيانەد، كەمىچ گۇرۇنەك لەسىياسەتى ئەمەرىكەمى ئەمما چەمەدا پەونادەت و، سەرۇكى نۇش ئاتوانىت پىشەۋازى بەگەت. بەزەنى دۈمى دۇمىاۋكەيەكەمى زۇر بەمما چارە نۇۋەسى خۇى قايلېو. دەرەپەر دەرەت: "بە ھەمۇ ئەمما دۇستەنەمى ناۋ كۇنگەرس و ئەمما زۇرئەمەنۋەسەنەمى ھەمىيۈن، كەمىچ ھىشتا بەزەنى ئەمىتۈنى پىۋەندى لەگەل بالاۋەستەنە ئەمەستەلاتى جىيەجىگەردى ئەمەرىكەدا دابەزەننىت" لەسەر قەسەكەمى دەرەت و دەرەت: "مەن لەگەل كوردەدا زۇر لەمۇر قەسەدەكەرد، پىمۇتەن مەخالە ئەمما پەۋەدەت". بەزەنى لەگەل مەۋنە بىيەنىيەكانى ھەمىشە ھىتەن و پەرەۋشت و دۇر دەرەۋن باش و، لەبىرەمەيانەدە دانى بە خۇدە دەرگەوت و ھىوا بىراۋىيەكەمى دەرەمەخەست. بەلام ئەمما پەستى كانۇنى دۈۋەمى ۱۹۷۹دا، گە شۇپشگىزەن شاى ئىزانى ئەلخۇشى شىزىپەنچەيان بەزەبەر لەمىزان دەرەپەرەندو پەۋم تارەگەيەنكەمۇە، بەزەنى شادەمانىۋو، بەخۇشەالىيەمە دەرەت: "سەمىرگەن بەزەن ئەمما پىۋەدە ئاپاكەمى لەگەلدا كەردەم چى بەسەرەتەت".

لەمما ەمەدەدا بەزەنى زۇر بەخىزەيى دەرەپەرەندى بەمەدانا كەنەيتۈنى ئەمما سەرۇكەمى كەمەمىشە بۇزى لىگەرتۈۋە بەمما ەمالە ھەرە لازىمەمە بىيىنىت: بۇيە لەبىرى خۇى مەرى نان كەيىسى نارد، گە كارەمەستىكى كاروبارى غىراق بۇر لەمۇەزەرتى دەرەمۇەدا. كاتىك كەيىسى

زەمىنىدا بۇ شىخۇ بگويىزايەتمە. كەچى دەستەلاتدارانى شوقشى ئىسلامى ئىران، لە دواساتدا بىرپاراياندا كە بەكۆپتىرىكى سىرپازىانە بگويىزايەتمە، نەمەك لەمىنۇن لايىتىگىرى بىرپازى و چەند كوردىكى ئىرانىدا، كەمەگىز لىيىفوش نەمەبوون پىنگادان پووبىدات، چۈنكە پىنشىر بۇ دۇنيا كوردى شا، سىرگەنە سىرپازىيەكانىيانى گرتىبوون و كوشتبوونىشى

لە شىخۇ دە مەزىر كوردىك، كەلەناوچە دورەكانى وەك شارى سەنى باشوورى كوردستانى ئىران و، ناوچەى بادىننى باكوورى خۇرناوای كوردستانى غىراقەم، بۇ بەشدارىگوردن لەناشقى بىرپازىدا گوردىبوونەم. تەرم ناشتەكەى ھىچ شىتىكى وای تىيادا پوونەدا كە باسگوردن ھەلگىرى. بەلام سىرمەتاي ۱۹۸۰ كۆمەلنىكى ماركىسى رادىكالىيانەى كوردى ئىران، گۆپە ناسايىيەكەيان لەكەدر كورد. بىرپازىيەكان لاشەكەى سەلا مستەفايان ھىنايەمور لەناوچە شاخاويىيەكانى ناوچەى راياتى و ناو خاگى ئىرانى نىزىك سنوورى غىراق، ناشتايانەم. لەپازى ۱۹۹۲دا، كۆپتىرىكى ئىرانى لاشەكەى بۆسەر سنوورەكەى خۇيان گىرايەمور، لەرئىشەمە چەلال تالەبانى كۆندەمۇستى و مۇئىنى سىرسەختى دواتىرى و، لەمما مەسعودى كوپى، بىرپازىكى زەمىنىدا تەرمەكەيان بۇ بىرپازى بىرەمور، لەمۇش وەك خۇى وىستبووى ئىزرا. لەكەتەكەى دوو كۆپتىر بىسەر مەرمەكەدا لەسوپانەم، دوو فېزكەى موشەك ھاوئىش جەنگى "ئىف ۱۶"ى نەمەرىكا يىش بۇ رىزلىئىنان بىمۇزى دوو كەمەت ھاات و چوون. بۇدواجار وولاتە يەكگرتوودەكان رىستى بەمە ناپاكىتەكەى ۱۹۷۵ى بىرپازىيەم.

نەمەرىكايەكان لەناو ئەمە بىيانىيە نۇراندەبوون كەدەستىيان لەپىسىگوردى شەمەل بىرپازى و، پىنەدان بۇ بىسەرىردىنى پەلئەنەكانىدا ھەبوو. وولاتە يەكگرتوودەكان پىش چارەكە سەمەيەك، لەسالى ۱۹۷۲دا بىرپازى كىسەنچەر بۇ پىشتىگىر لەپانەكانى شا، خۇيان لەكەشەى كورد ھەلقووتاند. ئەگەر بۇ سالى ۱۹۴۷ بگەرنىيەم، ئارچى پوزلىت دورىيىيەكەى تەلووى بۇ خواستە نەتەمەيەكانى كورد ھەبوو، كە وای لىكەربوون سىركىشى دامەزاندنى كۆمەرى مەھاباد بگەن، لەكەتەكەى نۇرەى چاودىران ھەر بەشى يەكەمى جەنگى ساردىان دەپىيىنى، كە مۇسكۇ پىشتىگىر كورد ئازەربايجاننىيە ياخيەكانى لەمۇش شا دەكرد، شاش بە پىشتىلوئى ھىزەكانى بىرپازىيانا نەمەرىكا سىرگەمۇتنى بەدەستەنابوو. بەلام روزلىت ھەركەزنى لە۲۲ى كانۇنى دووھى ۱۹۴۷دا فرمانى لەسپەردەدەنى سى كەس لەدىيارترىن سىرگەمەكانى كۆمەرى مەھاباد دەرچوود، بەھەلدەلوان چو "جورج ئەلەن بو"ى بالوئىزى نەمەرىكا قاپلىبكات، كە دەپىت لەكەل شادا ھەلوى راگرتى جىيەجىگەردى فرمانى لەسپەردەدەنەكە بەدات. ئەگىنا "گەر نەمەرىكا ھەركەتە جىيەجىگەرتىن، ئەمە ھەمەمە نەتەمەيەكەردەكانى دۇنيا نىيە بەھاوکارى ئەمە تاوانە

نەم دیمەنە، دولجار کیسنجەری ئاچارکرد زان هەلبێنیتەمو، بەشیوە تایبەتییهکی خۆی دان بەمەدا بنیشت، کە شوای لەمکورد کرد بپوا بەو لاقە یەگرتوومەکان ئەکات لەهە ئایاری ۱۹۹۵داو لە ستوونیکدا کەلەچەند رۆژنامەیکدا پلاویکرمەوه، نووسیبوی "کەس چاری بەرایی نایەت سەیری شو دیمەنە جەرگپو پەر لە ئازارو ئەشکەنجانی سەر سنووری تورکیا و ئێران بکات و خۆین لەدنی نەچۆرێت، بە شتیکیش خۆشخالفەبێت کە کارەساتی پەنا بەرە کوردەکان نەهینێت". بەلام کیسنجەر کارەساتەکی ۱۹۷۵ی کورد، کەلەمە کەتر نەبوو، بەم شێوەیەکاری تێنەکرد. نەگەرچی ئەکاتە تەلەفزیۆنەکان بۆریان نەکردبۆوه. وەک راپۆرتەکی پایک دەلێت، ئەوسا هیچ یارمەتییهکی مۆفایەتیانە نەمەریکای بۆ پەنا بەرەکان دەین نەکرد. بەلام ئەمە بۆ یەگەمجار دان بەمەدا دەنێت و دەلێت: "ئەوسا بپارەگە بەسوینیو، بگرە بۆ ئێمە وەک حکومەتی ئەمەریکا، پەنازەربشیو". بەرەمەوی بەتەلووەتی لەگەڵ سەرئەجە کارییهکی بەرژووەندی نەتەوایی ئەمەریکا دا بگرنجێت، دەلێت: "ئەو دەرزی لەو تاقیکردنەوهیوە فیزیووی بەدوا ئاکامی تاقیکردنەوهیوە بەندەبوو، بەلکو بەم بەلێنەوه بەندبوو کە دابوو سان. و لاقە یەگرتوومەکان دەبوو هەر لەسەرەتاهە مەودای یاریدەدانی کوردی دیار بەکردایەمو، دەشیو بەر لەیارمەتیدانەکان، زۆر بەروونی دیار کردنەکی ئێشانیدایە".

لەمانگی ئابی ۱۹۹۱دا، ئێنەر ئایەتییهکی کورد لەسەردانی ئەمەریکایدا، بەدەستپێنخشەری خۆی دوا ی سازکردنی چاوپێکەوتنێکی کیسنجەر کرد. دەرکەوت ئاسانجی ئەو دەستپێنخشەرییە لێخۆشیوونی پەسەیانە، کۆنە وەزیر بوو، دەرپارە ئێمە هەلەنە یەرامبەر بەمکورد کردبوونی و لەبەر پەرسایەتییهکی سالی ۱۹۷۵یخی خۆشیبوون. کەمەزی ئەو چاوپێکەوتنێمان لەئێنەر ئایەتییهکی پەرسی، یەگێک لە ئەندامانی وەلامی وادیەوه، "هەر دۆستایەتییهکمان بپێگرت پێوستمان پێنەتی". سالیگ دواتر دوا چاوپێکەوتنێکی زۆر کیسنجەر بەچاوپێکەوتنی خۆم قایلبوو، ئا باسی کێشە ی کوردی لەگەڵدا بکەم. ئەو پەسپۆرە کەلەسیاسەتی دەرەوهدا بەهێن و دان بەخۆگر ئاسراوو، پەشوکانی پێوه دیار بوو. هەر یاری بەکاتی چاوپێکەوتنەکه ئەکرد، ئەمجا لەبەر چوونە فرۆکەخانە سەفەر کردنی، ئەنیا بیست لەقیقی بۆ من هینشتەوه. بەدرزایی چاوپێکەوتنەکه کیسنجەر هەر لەسەعاتەکی دەستی وورد دەبۆوه، وەلامەکانیشی بەرستە "ئەگەر پێوستی ئێمە سەر زەشتی خۆم بکەم، یان ((کاتیگ لەو پووداوهی ئەوسا وورد دەبەوه، و لەزانم کە دەبوو زۆر وریاتر بوومایە)) یان "زۆر بەووردی بارەگەم شینەکردبۆوه". بەلام سەبارەت بەرەفتاری شا بەرامبەر بەمکورد، دەبوت "ئەوساگە رەفتاریم بەرەق ئەزانێ، زۆر دەرەقانی بەشیوەیهکی سامناکیش رەفتاری لەگەڵدا

دەكردن "ئەمجا بەرگى لەخۇى دەكرى دەيوت" خۇشاى نىران پىش مۆركىرى
رىنگەوتنامەى جەزائىر، پاى ئىمەى نەپرسى".

سەبارەت بەو ئامەىەى گەخۇى نوسىپىووى و "هېشتا لای نۇسكى ماوه"، ئىمپىرسى، بۇ
دەلەكارىيەگەى بەرزانى سەبارەت بەسەردانى واشىقتۇنى لەمانگى كانونى نوومىسى ۱۹۷۵مە
رەتكەردىۋە؟ واى وەلام دامەۋە گە، يىرى ئايەت، پىنيۋاۋو نووسىنى ئەر جۈرە شتەنە پۇلەى گەم
وورىاىى "دەگەيەنن. ئەى بۇ ئەو سەرنجەى لەپاپۇرتەگەى پاىكدايە. لەتىكەل ئەكرىش كارى
نەئىنى و، تەبىئىرى، چى دەئىت؟ ئايا قسەى خۇيەتى. وەلامى دامەۋە "رەنگە وتىيىتم"، ئەمجا
پرسىارىكرىد: "جا بەراستى وتوومە"، ئەى دواى سالانىكى دوورۇرۇزۇ: دواى چاۋپىنگەوتنى
كوردەكان، دەبى گىرنگىرەن شت بەلايەۋە چى بىت؟ وتى: "ويستە ئەۋەيان بۇ روۋنەگەمەۋە گە
پىنيۋاۋوۋە ئەۋەى كىرەۋە دەۋا! بەكرادايە".

په راویزه کانی به شش شه شه

کیمسهر- کړی خیرخوازه کدی ناو هه شیردینکی چیلی

- * "خلونیکه موهیگی لهوا" بېروانه "نمسه دولا هه لوم" مزر شا
The Confidential Diary of Iran's Royal Court, 1969-1977 London and New York, 1992 p. 224.
- * "کاتیک نمیر نمسلان نه فشار" بېروانه: William Shawcross, The shas
Last Ride: The Fate of an ally, New York and London, 1988, p. 164
- * "هر لوموندی له کهنای فارسا - به به ست شایه - به پاریزری پر ژوندی غومان" بېروانه:
George W. Ball, (Issues and Implications of the Iranion Crisis, December 1978.
- * "نمه لهو دهر پر نه پووه که": The Pike Committee Report Nottingham, 1977 p. 195-198-212-216.
- * "راپورته پوخته ۱۲ لاپه ریپه کدی" بېروانه: "سرلښانه کدی ریتشارد نیکسون ی مایسی ۱۹۷۲ پو
نیمپراتوری پوخته نیران" نوکومینتی ژماره ۰۰۷۶۷ ی نمرشیلی ناسایشی نهمرمی ویشنون،
ومزله دی نهمرو دی نهمریکا. نژیکه ی چور لاپه ریپه کدی نهم نوکیومیته سپراومتهوه کاتیک که
بمشیکي به "نهنی" و به لوم بمشی زوری به "هینکار نهنی" رنکفرلوه. به مهران پیناچی
دپلوه که پینومندی پمکرمهوه ههینت.
- * "نهمسهریکي گرنگی ههواگرانی نهمرانیل" دیلید کمی:
The Last Option, After Nasser, Arafat, Saddam Hussein: The Quest of
Peas in the Middle Eest, London 1991 p. 1194.
- * "بمزان له به دیپینانی پینومدیگرانی به - توماس کارولان -" چاپینکمرتینکی له محمد چلمبی.
۱۰ ی نابی ۱۹۹۶. له نهمن.

- * "گېزىتلىرىدە كۆتۈرۈپ كىتىشكە ئىمكانىيەت بېرىلگەن": Tad Szulc, The Illusion of Power, Foreign Policy in the Nixon Years, New York 1978 pp 582-585.
- * "زۆرۈر ئەمەلدارى كۆرۈنۈپ تۇرغانى". چاپىنكىموتنىكى ھىندى كىسنىچى. مارتا ئاينىدار / ماشاسوتس. ۲۳ ھۆججەت يىزىنى ۱۹۹۲.
- زۆرى ئەمەلدارى كۆرۈنۈپ تۇرغانى ((چاپىنكىموتنىكى)) رىتشارد ھىللىز واشىنتون دى سى ۲۱ ى كىنۇنى يىگەمى ۱۹۹۱.
- * "كۆرى بەشەشك ئەبەللىنى چىك ھۆشەپكە ئادەت". چاپىنكىموتنىكى مۇرىس دىرپىر. واشىنتون دى سى. ۱۸ ى كىنۇنى يىگەمى ۱۹۹۱.
- * "پىراۋىزىكە بە چاپىنكىموتنىكى" ئەمەلدارى "يەنە بەندە كىلە ۱۰ ى ئابى ۱۹۹۱ ئە ئەمەلدارى ئەمەلدارى كىلە.
- * "ئەنەنەت بەرلەمى بە رەسمى رىككەتتەنەكە بېسىق" بىرۈنە ئىسەمەمەل، مۇ. شا. لا پىرە ۱۲۹.
- * "زۆرۈك دۇي گەلەندەمى ئىكسۇن" ھەمەن سەچچاۋە لا پىرە ۲۲۵.
- * "سەتتەزىمان دۇرۇن ئاشكەراۋۇ" چاپىنكىموتنىكى كىسنىچى. ۲۳ ى ئاب ۱۹۹۲.
- * "سەمەرىك ئە سەمەرى ئادەمىيە يىك ئەمەلدارى يىكەكەش گۆلدەمەلەر"، بىرۈنە ئىسەمەمەل "مۇ. شا" لا پىرە ۲۱۵.
- * "ھەمەلدارى يەمەللىكەش ئەمەلدارى بۇ كۆرۈ ... ئە ۱۶ ەللىۋۇ دۇلار تىلپەرى ئەمەلدارى". كىمى: The Last Option p.194. كە دەلىل: "يەمەللىكەش ئەمەلدارى بۇ كۆرۈ ئەللىكەش تارەمەمەل، با بەر شىۋە زۆرەش ئەمەلدارى كە بە تەمەل بىرۈن.
- * "بەشك ئەمەلدارى يەمەللىكەش ئەمەلدارى" ئەمەلدارى سىيەمەندەمەل ۲۷ ى كىنۇنى دۇرەمى ۱۹۹۲ دا بۇ نۇسخە.
- * "واشىنتون .... دىمەككەندە". چاپىنكىموتنىكى تۇماس كارولان ئەمەلدارى. ۵ ى تىشەرىنى يىگەمى ۱۹۹۱.
- * "زۆر بەرلەمى پىلوتىن"، چاپىنكىموتنىكى دىكتور مەمەلدارى سىيەمەندەمەل. ۹ ى تىشەرىنى يىگەمى ۱۹۹۱.
- * "ئەنەنەتتە"، چاپىنكىموتنىكى سەمى ئەمەلدارى ۱۰ ى تىشەرىنى يىگەمى ۱۹۹۱ پەمەلدارى.
- * "گەمەلدارى چاۋى بە ئارچى رۇزىللىك كەت"، بىرۈنە: Archie Roosevelt For Lust of Knowing: Memoirs of an Intelligence Officer, Boston 1988, p. 284.

- * "پەندە گوردېكى كە" چاوپىنگەرتنىكى عبدولپەحمان قاسىملىق. ۶-ئىنچىسى ۱۹۸۹. پارىس.
- * "ئەلۋا يان ئۆزى دەۋستەن...". نامەيىكى بەرزانى بۇ كۆنگۈرۈش سىناقتۇرەكان ۲۴-ئى شۇباتى ۱۹۹۷.
- * "ئەلەرزەۋەندى ئەمەرىكا ئەلەبەۋ...". نامەيىكى بەرزانى بۇ جىمىسى كارتىس. ۹-ئى شۇباتى ۱۹۹۷.
- * "ھىچ زەمانەتلىكى ئەلەبەۋى"، لەچاوپىنگەرتنىكى جىم ھۆگەلەندى ۵-ئى تىشرىنى ئۈۋەسى ۱۹۹۱ ۋەرگىرەۋە.
- * "كارىگەرتنى شىخ ئەمەلى بىرا گەۋە"، چاوپىنگەرتنىكى ۱۰-ئى تىشرىنى يەكەمى ساسى عبدولپەحمان، لە رەۋەندوز.
- * "ئەۋرەۋەدا بىۋ... كە ھىچ شەتلىك... ئاگەرت"، چاوپىنگەرتنىكى مۇھسىن نەۋەسى. لەندەن. ۲۶-ئى تىشرىنى ئۈۋەسى ۱۹۹۱.
- * "ئەۋرەۋە بەرزانى پىنى ۋابىۋ ۋەتە يەكگەرتۈۋەكەن"، چاوپىنگەرتنىكى دىكتۇر مەھمۇد ھوسمان ۱۲-ئى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱. سەنىمانى.
- * "ئەۋى راستى بېت ھىچ سىياسىيەكى خۇرەۋەتلى ئاۋرەست پىشېنېيەكى ۋاى بۇ ئەدەكرا" نامەيەكى سىيامەند ھوسمان بۇ ئۈۋەسى. ۲۷-ئى كانۇنى ئۈۋەسى ۱۹۹۴.
- * "ئەلەكەم ئېۋەۋى دەستېپىرەۋەۋى شەۋە"، چاوپىنگەرتنىكى ساسى عبدولپەحمانى ۱۰-ئى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۱. رەۋەندوز.
- * "خۇيۋان بىۋ بەلەننە زارەكەنەۋى ... بەستەۋە" نامەيەكى بەرزانى ۹-ئى شۇباتى ۱۹۷۷ بۇ جىمىسى كارتىس.
- * "بەھىۋام ئاۋرەۋەنى ئەمەلىم لەپەكەن بەسەرىم". چاوپىنگەرتنىكى مەھمەد ئۈۋەسى ۲۷-ئى ئىنچىسى ۱۹۹۱. لەۋەشتۇن دى سى دا بۆۋەكروۋەتەۋە.
- * "ئەنەگەم چى دەگۇۋا" چاوپىنگەرتنىكى كەسەنچەر. ۲۳-ئى ئابى ۱۹۹۲.
- * "گە نەجىكى گەل" چاوپىنگەرتنىكى ھەلەز لە ۋەشتۇن دى سى. ۲۱-ئى كانۇنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "گەپكە ئەبەلەدا" بېۋەنە: William Safire, Safires Washington, Times Backs 85. p. 1980 كەتپايدا سافىر بۇ قەسەمەكى خۇى دەپتەۋە، كە لەنچىۋەزك تايەمىسى ۱۲-ئى شۇباتى ۱۹۷۶ دا لە ستۈۋەنىكە بۆۋە كرىۋەۋە.
- * "ئەمە ئەۋەبەۋەزىرەن كەبىرى ئۇدەكەپەۋە" ۋ "شەۋەپەتەۋە ئەۋا" بېۋەنە:
- The Outlaw State : Saddam Husseins Quest for Power and the Gulf Crisis, New York 1991, pp

*"بریتانییه‌کان و شه‌تولعه‌ره‌ب ... بریتانییه‌کان له‌وه نه‌ترسان که نه‌گهر ئیزان له شه‌ریکی دو، پۆژدا بن لایین بیهێننه‌وه له‌وا ده‌شن نه‌یه‌لێت پاپۆزه جه‌نگیه‌یه‌کانی بریتانیا بگه‌مه به‌سه‌ره.

به‌روانه که‌می: The Last Option p.193.

*"نه‌گهر له‌سوچیه‌که‌ که‌تیه‌یان کردین" به‌روانه: Sciolino, The Outlaw State, pp. 277- 278

*"له‌چارێک زیاتر قهرده‌ای له‌کۆتیه‌که‌ی:

Gererd Chaliand, A People Without a Country p. 226.

*"به‌وینی کۆرد وک ناوی بۆرییه‌ک وایه" چاوپێکه‌وتنیکێ ئیریک رۆلیه له پاریس. ۲۳ تشرینی یه‌که‌می ۱۹۹۲.

*"تۆپی ئیزانی له‌گه‌ژ موشه‌کی زاپیری به‌ریقانی له‌سه‌ر سنووز". نه‌سه‌دوله‌مه‌م. من و شا. لایه‌ره ۴۱۸.

*"لوه‌نگ زانیهان" نامه‌ی ۹ی شووباتی ۱۹۷۷ به‌رزانی بۆ سه‌رۆک جینی کارته‌ر.

*"به‌هاتنی مانگی ئه‌یلولی ۱۹۷۴". نه‌سه‌دوله‌مه‌م. من و شا. لایه‌ره‌ی ۲۸۷ و ۲۹۱.

*"شه‌ری شۆران" هه‌مان سه‌رچاوه لایه‌ره ۴۱۱.

*"که‌چی چه‌ند ده‌قه‌یه‌ک ... چاوپێکه‌وتنه‌که‌ی دواده‌خرا". چاوپێکه‌وتنی موهمه‌د نزه‌یی ۲۸ی تشرینی دووه‌می ۱۹۹۱. له‌نه‌ده‌ن.

*"ئه‌له له‌عه‌مان و قه‌ه‌ره" چاوپێکه‌وتنی موهمه‌د نزه‌یی ۲۸ی تشرینی دووه‌می ۱۹۹۱ له له‌نه‌ده‌ن، و چاوپێکه‌وتنی چه‌لمی ۱۰ی ئه‌یلولی ۱۹۹۶.

**"نامه‌که‌ی ۲۲ی کانوونی دووه‌می ۱۹۷۵ی به‌رزانی بۆ کیسه‌جه‌ر" چاوپێکه‌وتنی دوسکی له‌واشتنۆن دی سی ۲۷ ته‌مموزی ۱۹۹۱.

* کیسه‌جه‌ر له‌مێژووبو له‌وگه‌ره به‌ته‌واوی به‌ناگابوو چاوپێکه‌وتنی ((دوکتۆر مه‌حمود عوسمان ۹ی تشرینی یه‌که‌می ۱۹۹۱ سلێمانی)).

*"نامه‌که‌ی ژه‌نه‌رانی به‌رزانی". چاوپێکه‌وتنی دوسکی له‌گه‌ژ واشتنۆن دی سی. ۲۷ی ته‌موزی ۱۹۹۱.

*"یه‌که‌یک بووه له‌هه‌له‌ (بێژده‌نگی شا" و "هه‌ندی سه‌ه نه‌ش". چاوپێکه‌وتنیه‌ی "وليام ئی کولبی" له واشتنۆن دی سی. ۲۱ی کانوونی یه‌که‌می ۱۹۹۱.

*"وابزانم واشتنۆن به‌ رێکه‌ و ته‌نه‌مه‌که‌ی جه‌زانیخ خوشه‌البوو". چاوپێکه‌وتنیکێ هینمز له‌واشتنۆن دی سی. ۲۱ی کانوونی یه‌که‌می ۱۹۹۱.

* "بەلەي نېمەدە يەنكىكە ئەو سەركەردە دەگەن..." بېرونى:

Kissinger, White House Years, New York 1975 p. 1261.

* "ئېزىنىش ۋە ئۆگۈنمە..." بېرونى راپۇرتىمىكى كۆمىتىنى پايدى.

* "ۋەككە ئەسلىمىزىگەدە بېرىدەنمەدە ئۇ ئۇرۇش ۋە "ئەم رىككەۋتەيدە راي نېمەنى ئەپرسىدە".

چاۋپىنكىموتىنىكى كېسنىجەر. ۲۳ ئاينى ۱۹۹۲.

* پەرۋىزىمگە، چاۋپىنكىموتىنىكى ئەمەد چەلەبى. ۱۰ ئاينى ۱۹۹۶.

* "شەككىسى دېش": ئەمىتۇنى پارسونس بالۋىزى پىشۋى بىرىتانيا ئە ئىزانو ئەمەۋىراستى

ھەققا كەندە جىگىرى ۋەزىرى ئەمەد بۇ كارۋارى خۇرەلات ۋە بىيائى، ئەملىن: ئەزىستانى ۱۹۷۴

- ۱۹۷۵ دا بىرگىرى كەندە كورد بىتەۋەتتى كۆتايى پىنھاتتو، بۇيە شا دەۋايە رىككەۋتايە يان

ئەمەل غىزاقدا بىكوتايەت شەرىكى راستەقىنمەدە. چاۋپىنكىموتىنىكى "پارسونس. ۲۱ ئىشرىنى

ئەۋەمى ۱۹۹۱. ئەمەن.

* "كۆشەي كورد كۆتايەت جەڭگىرىگە". بېرونى:

Kissinger, White House Years, New York 1975 p. 1261.

* "بىرلەرگە شاي ئۇرۇش ۱۹۷۵". ھەمەن سەرچاۋە پىشۋى لا پەرە ۱۲۶۵.

* "كەچەلەبى چوۋ بۇلاي بىرزانى ... ئەگەلەرى بىكەتەدە". چاۋپىنكىموتىنىكى چەلەبى ۱۰ كەۋىنى يەكەمى

۱۹۸۶.

* "بىرلەرگە بۇ .. ۋەك ۋەلاتىك كەخاۋەن سەۋەرى خۇي بىتەدەۋى".

Kissinger, White House Years, New York 1975 p. 1261.

* "پىش تۇرىكەي چاۋر يان شەش ھەقتە" چاۋپىنكىموتىنىكى كېسنىجەر. ۲۳ ئاينى ۱۹۹۲.

* "غۇيىن ئەدەلمان دەچۇرۇت": راپۇرتىمىكى كۆمىتىنى پايدى لا پەرە ۲۱۵-۲۱۶.

* "كەۋە ئېنېيەمەكان ۋە كەۋە..." بېرونى راپۇرتىمىكى كۆمىتىنى پايدى لا ۱۹۸.

* "دەۋىزانى ھەلۋىستى زۇر لاۋازە". چاۋپىنكىموتىنىكى مۇھسىن ئەزىمى ۲۸ ئىشرىنى ئەۋەمى ۱۹۹۱.

ئەمەن.

* "ئايە بىكە سەرىگىيەگان ... يۇۋەندىچان؟". بېرونى راپۇرتىمىكى كۆمىتىنى پايدى.

* "سەرىگىيەگان گەشتىۋە". بېرونى: ئەمەل: مەۋ شا، لا ۱۲۷-۱۲۸.

* "كۆتايەمەن راگەيەندە" چاۋپىنكىموتىنىكى مۇھسىن ئەزىمى. ۲۸ ئىشرىنى ئەۋەمى ۱۹۹۱. ئەمەن.

* "بەدەمەك تەۋرە بېۋە دەلەزىكى". چاۋپىنكىموتىنىكى مۇھسىن ئەزىمى. ۲۶ ئىشرىنى ئەۋەمى

۱۹۹۱. ئەمەن.

* "شاي ئىزان چاۋپىنكىموتىمىكى تا ۱۱ ئۇرۇش ۋەختى". كامەران قەرداخى، ئە

Chiliad, S People Without a Country, The Kurds and Kurdistan p.215.

خراوه ته برچاو.

* "تختا چی به گه له که مان بلین؟" چاوپیکه وتننیکي دوکتور مه محمود عوسمان. سلیمانی. ۹ ی تشرینی یکه می ۱۹۹۱.

* "من دزانم به لنگه نامه ی رسمی عیراق سه بارت به که نناو بینوه". چاوپیکه وتننیکي دزمی. لهنمن، ۲۷ ی تشرینی دووه می ۱۹۹۱.

* "منیش له وه لا مئا وتم" عه له "من و شا" لاپره ۴۱۹.

* "خو به ده صت عیراق یان نیمه وه ده من". له چاوپیکه وتننیکي جیه هه گلاندی ۵ ی تشرینی دووه می ۱۹۹۱ له پاریس، دمرکرت.

* "ههستی به بیوری و قه لیسماوی خوی کرد" عیسمهت شریفی وانلی له: کتێبه که ی Chaliand, A People Without a Country, p.173n.

* "نامه یه کی خوا حافیزی ناشکرا، قهره داخی له کتێبه که ی

Chalind A people without a country, p. 198n.

* "رگا به یه کی که له کورده گان بهات، چاوپیکه وتننیکي سامی عه بدوله حمان ۱۰ ی تشرینی یکه می ۱۹۹۱. په ولندون.

* "به لام بیسوود بوو، عیسمهت شریف وانلی له:

Chalind A people without a country, p. ۱۸۱

* "به زانی به ده له بریاره وه زور ده قلیته وه" چاوپیکه وتننیکي موه سین دزمی ۲۸ ی تشرینی دووه می ۱۹۹۱. لهنمن.

* "له گهر به زانی ... به میاته وه" چاوپیکه وتننیکي سه مرکرده می کوردی بالاده ست که نه یدم ویست ناری بریت. ۱۱ ی تشرینی یکه می ۱۹۹۱. شه قاره.

* "هیچ شورشیکي ترم به به یه لایه ت" عیسمهت شریف وانلی له:

Chaliand, A People Without a Country, p. 177.

* "مردنی عیسی سواره" چاوپیکه وتننیکي ووشبار زنیاری. ۱۸ ی کانونی یکه می ۱۹۹۲. سه لاهمدین.

* "سزاکه عیراق به دوو ورو فرژی"، قهره داخی:

Chaliand, A People Without a Country, p. 216

* "جینو سایی که له تور" چاوپیکه وتننیکي و نیام نیگلتن. ۲ ی کانونی دووه می ۱۹۹۲ فیهننا

- * "نەنگەرگەدە ئېنېرگىيەلىك نەمىرىكا". بىرۈنە راپۇرتىمىكى پايدى.
- * "ئەلۋ باۋرېداۋو ھۆكۈمەت ئېنېرگىيەلىك نەمىرىكا،" چاۋپىنگەرتىنىكى ھۆكۈمەت. ۵-ئىشلىرىنى
- دۈرۈمى ۱۹۹۱. پارىس.
- * "تەۋاۋ تۈپەيلى"، چاۋپىنگەرتىنىكى دۈسكى لەۋاشىنتۇن دى سى. ۲۷-ئەمۋىز ۱۹۹۱.
- * "ئەلۋ كارىنكەمان دىگەردى كىرگىزىن"، چاۋپىنگەرتىنىكى كۆلىم لەۋاشىنتۇن دى سى. ۲۱-ئىشلىرىنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "ھايمىم لىڭكۇڭ- چاۋپىنگەرتىنىكى ھايمىم لىڭكۇڭ لەۋاشىنتۇن دى سى ۲۰-ئىشلىرىنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "بەرزانى سىياسەتە دارتەن كۈشت"، چاۋپىنگەرتىنىكى دۈسكى لەۋاشىنتۇن دى سى ۲۷-ئەمۋىز ۱۹۹۱.
- * "دراپىر پۇنى ۋاۋو"، چاۋپىنگەرتىنىكى دراپىر لەۋاشىنتۇن دى سى. ۱۸-ئىشلىرىنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "بەرزانى بىرۈسكە يەككى لەشائى ئىزلەنمە يىڭەشت،" چاۋپىنگەرتىنىكى دۈسكى ۲۷-ئەمۋىز ۱۹۹۱.
- * "زىڭ لەڭزەنلەۋى چىنپىيەكەننى دىگەردى چاۋپىنگەرتىنىكى دراپىر لەۋاشىنتۇن دى سى ۸-ئىشلىرىنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "كىسېنچەر ھىند پۇنى لەسەر ... دادەگەرت"، James A. Bill, The Eagle and the Lion, New Haven, Connecticut, 1988, p.219.
- * "جاھىپچى تۇتەن ھەيە يېگەن". بىرۈنە: Kissinger, White House Years: p. 1265.
- * "بەرزانى ھەستى بە خۇشپىيەكەن لەۋاشىنتۇن دىگەردى"، چاۋپىنگەرتىنىكى دىزىمى. ۲۸-ئىشلىرىنى دۈرۈمى ۱۹۹۱. لەندەن.
- * "بەھەۋو ئەۋدۇستەلى ... " چاۋپىنگەرتىنىكى دراپىر. ۱۸-ئىشلىرىنى يەكەمى ۱۹۹۱.
- * "سەيگەن پۇتەن ئەۋ پىياۋى ئاپكەن ئەگەلە كەردە پۇتەن چى بەسەرھەت" چاۋپىنگەرتىنىكى دۈسكى ۲۷-ئەمۋىز ۱۹۹۱.
- * "مەن لەمەن باكمە نىيە". بىرۈنە: Roosevelt. For Lust of Knowing, p.284.
- * "تەرسى گۈللە بارگەنلەن ھەيە؟" ھەمان سىرچاۋە لاپەرە ۲۸۸.
- * "ئەۋ پىيۇرە لەسەپسەتە دىرۈمەدە گەبەھىمەن ۋەن بەخۇڭر ئاسراۋو". چاۋپىنگەرتىنىكى كىسېنچەر لەمەن نۆۋەسەردە. ۲۲-ئىشلىرىنى ۱۹۹۲.

*"چلەكە بەدووو درۆی"، لەچەند چاپیكوتنیکى ١٧ى تشرینی یەكمى ١٩٩١د، لەگەڵ،
 حاییم لیفاكۆ، مەتاحیم ئافۆت، تسووی ساگای لە تەلەمبیب.

*"بالادستیكى مۇساد"، چاپیكوتنیکى لەئوف هاریلین. نورشەلیم. ١٧ تشرینی یەكمى ١٩٩١.
 *"لەنگۆ ساگۆنێیهكان هەمیشە گەلییان بەگە لە سەپرەكان هاتوو"، بڕوانە كۆتیبەكەى Archie
 Roosevelt Jr. For Lust of Knowing: Memoirs of an Intelligence Officer
 Boston 1988. p.205.

*"گۆردنك بەتەنگێكهوه ... لەسەر شاخی دابن" چاپیكوتنێ ساگای. تەلەمبیب. ١٨ى تشرینی
 یەكمى ١٩٩١.

*"بەلام چار چار دایراوه كەلە پەشەكان"، بڕوانە:
 1 an Black and Benny Morris, Israel s Secret War: The Untold Story of
 Israel Officer, Boston, London 1991 , pp. 77-78.

*"سیاسەتى دەروپەر" بڕوانە: سەرچاوەى پێشوو لەگەڵ:
 Dan Raviv and Yossi Melman, Evry Spy a Prince, The Complete History
 of Israills Intelligence Community, Bosten, 1991, p.21.
 *"هەردوو ... ترسى زۆریان ... هەبوو"، بڕوانە:

David Kimche, The Last Option, After Nasser, Arafat and Saddam
 Hussein, The Quest of Peace in the Middle East, London 1991. p. 190.
 *"گامەران دەلى بەدرخان"، بڕوانە سەرچاوەى پێشتر:

Joyce Blau و چاپیكوتنیکى Blach and Benny Morris, Israel s Secret War
 Dairy of Mayor Noel on Specar ١٩٩١. و یادداشتەكانى
 Duty in Kurdistan بەدرخان دەلى، بنەمالەكەى لاى عوسمانییەكان بەراوەیەك بەنازاوهرچى
 ناسرابوو كە لەشەرە توركیمەكاندا كۆمەنێك شەرفى تایبەت بە بەدرخان هەبوو.

*"رۆژنامەنووسێكى پیاو ... ئاژە"، چاپیكوتنێ نیراهیم لەحمەد. ٢٥ى تشرینی دووهمى
 ١٩٩١. لە "سەمن. سەرى" نینگرتە. جۆرنێكى كەى سەرگۆزشتەكە ئەویە كە دور سیخوێرى
 لیسرائیلی بەناوى رۆژنامەنۆسى ئەلمانییەوه لەشتەكدابوون: بڕوانە نامەى دكتورای سیامەند
 عوسمان:

Contribution historique a l etude du- Parti Demokrati Kurdistan – Iraq
 1946 – 1970, Ecole des Hautes Etudes en Seinces Sociqls: Paris 1985.
 *"لیسرائیلییهكان پەتەلەى پھووك بوون"، چاپیكوتنیکى سیامەند عوسمان. لەمەند ٢٤ى
 تشرینی دووهمى ١٩٩١.

(۷)

سوالکړه کویره: چله یه ک به به شداریتى هه موو دونیا

نمو نیواړه یه، تمنا نمت گمر به میژووی لیلی کاره نه نینیه "هولگریه کان- نیستفبارت" ی خوره لاتی ناوهر استیش حسابی یز بکرنیت، نیواړه یه کی سه یروو. له یانه ی فرمان بهرانی شاری تم لسه ییب، به سمدان نیسرائیلی، که به بانگه راژنکی نوو سرونو بؤ ناماد مېوونی کوپنیک بانگه ښکړا بېوون، "نیمسحاق پلچین" ی سمرزک وزیرانی پېشوو، هر دوو سمرزکی پېشوو نمو سرده مې دهزگای "مؤساد" و چمنده لفسه برنکی دهزگا که یانی لمانا وېو، نمو جگله چمنده لفسه برنکی سوپای نیسرائیل که له شتینکا؛ بشد لریا نکړېوو نیسرائیل هم میشه به کاری نه نینی شاری ده نینا و پینس لسه شوه دالو گرت، نه گهرچی لمرزیه ی نه نینییه کانی خوره لاتی ناوهر استیش لاشکرا تریو^(۲۹). نمو کویره ۴۵ ده قیلمه یی، که به دم سړووی سمرگی تیپی موسیقای سمریازیه موه، چمنده وتیه کی کورت و به سوژی و؛ که له ول کارمان دم کرد تیا دا خوینرا یه موه، شای نیسرائیل هه لکراو؛ به لام بؤ ریزگرتن و یادی هاوړنیه کی چک تالا که نه ویکرا. بیا هواتای نمو کویره لمره وېو که نوای چل رؤ به سمر مردنی نمو پیا وده به ستر، به تاییه مې "چله" ش لعلیسلامدا یادی مردووی پندمکرایه ده، نیسرائیلییه کانی ش حزیان به یاد کړنمو ی مردووی موسولمانان ندمکړد.

به لام لمره کسه نمو شوه کوپي ریزگرتنه کی بؤ سازکرا مه لا مستغای بهرانی بوو، که به درزیای به سالیک ره خنه ییډه گرا، چونکه بؤ لا واکړننی حکومت هه لمدوا؛ به مکه کانی

^(۲۹) معنا حیم بېنگنی سمره وزیران په کمه بالادوستی نیسرائیلیووه، که له ۲۹-۹-۱۹۸۰ د اپریل کړننی پارمو چمنده مشاکړدنی نیسرائیلی بؤ کوړد ناشکرا کرد. بهروش کار به دستان مؤسادی توپه کرد. بؤ رؤی دیویس رؤنانه کانی نیسرائیل سمره نه کانی بهرانیان له ۱۹۶۰ موه تا سالی هه ق، که چمنده جارنک به نینیه بؤ نیسرائیل ها تېوو. ناشکرا کرد

هس "پولین شلیوا" ی پەرزەمبەری گەشتی ئەوسای مۆساد بوو، چالاکییە سیخوپییکانی سەردەمی لاوتی شلیوای ناو عێراق، کەبۆ "وەکالەتی جوولەکە" ی ئەکرد، وەکالەتەکە لەکاتی ئینتەدبای بەریتانیای فەلسەفەیدا بەنیمجە دەوڵەتیکی سەمبۆنی دەچوو. شلیوا لەسەردەمی سیمەکاندا بۆ ماوەی ۲ سالی بەردەوام خۆی وەک مامۆستایەکی قوتابخانە روژنامەنووسیندا ناساند. پەناوی کۆکردنەوەی زانیاری پێویست بۆ نووسینی چەند وتاریک کەسەر بۆ نوێنەرانە، بەناو عێراقدا دەسووڕایەو، پێوەندییەکی فەلوانیشی لەگەڵ کوردو هەموو کەمایەتییه ناعەربییەکاندا پەیدا کردبوو.

بەستنی پێوەندی نێوانی ئەم مۆساد بە کەمایەتییه ناعەربییەکانی ناو وڵاتە بەناو عەربییەکانو، وڵاتە موسوڵمانە ناعەربییەکانی ئێران. سەپنی ئەم پەنەمکۆنە: "دۆزەنی دۆزەم دۆستە" بەهەموو کارەکانی مۆسادەو دیاریبوو. ئەم سیاسەتەشیان لەلایەکەو بەمەبەستی هێنانەکایە گەرتبوو بۆ رێژە عەربییەکانو، لەلایەکی تریشەو تا ئیسرائیل لەناوچەکەدا کەڵبەرێک بۆ خۆی بدۆزێتەو، بۆ ئەوەش پەشتی بە رێخەستە نێونێیەکانی ئێران هەڵگرانی ئیسرائیل و وڵاتە ئیسلامییە ناعەربییەکانی وەک ئێران و تۆرکیا، وواتریش ئەسیوپیای ناوچە "قۆچی ئەفریقا - لێقەن الافریقسی"، بەستبوو. هەربۆنەوێش مۆساد لەسالی ۱۹۵۸دا بەشی پێوەندییەکانی دەرەو، بۆ کەمکردنەوەی کارگەرتییە پێوە لەزیادبوونەکی جەمال عەبدولناسری سەرۆکی میسر، کە ئیسرائیل بەهارییەکانی کۆمۆنیستی ئێوەوڵەتی دادەنا، دامەزراند.

ئەم رێخەراوەی پەنێخراوی "سی لکی - ئرایدانت" ناوەبروو، ئیسرائیل و تۆرکیا و ئێران تێدا بوو. لەسالی ۱۹۵۸هەو کۆبوونەوێ بەردەوام لەنێوان دەزگا هەڵگریەکانیاندا، لەسەر بنەمای پێوەندی هەریەکەیان بە وڵاتە بەگەرتووەکانەو لەلایەکەو، لەترسی بۆووتنەو ئەوەییه دەم بەهەلەوێ عەرەبو بۆووتنەوێ کۆمۆنیستیش لەلایەکی ترەو، ئەگرا. ئێران بەلای ئیسرائیلیوە تا لەبەردی شای بیست ساڵ دواتریش گەوهری تا جەکی بوو، پەتاییمێ کە ئیسرائیل چس بویستایە، لەنەوتی خاسەو بیگرە تا ئەگاتە پێویستییهکانی چەکی نوێی خۆراوا، بۆی دا بیندەکرد، چونکە ئێران بەیانوی خۆقاپمکردن و بەرو پوو و مستانەوێ یەکیێتی شۆڕەوییەو، لەکاتیێکدا نامانجی سەرەکی ئەوکارە قوتاندنی میزاقبوو، چەکیێکی زۆری ئەگەری. دەرگەوت ئیسرائیل و ئارییه شیعهکانی ناو ئێران، کەزۆر لەمیزە دژی عەرەب، بەرەووەندییهکی هاویشیان لەپشتگیرکردنی کوردی عێراقدا هەبوو.

دېنېد كېمې نېمىسېرى بالادىستى مۇساد پىنى وايىو كەمەردىر حۇكۇمەتى ئىيران و ئىسرائىل ترسى نۇزىيان لە بەھىزى و پىنگەرە گونجانی عەربى سىنى خۇرەلاتى ناوہ پاست ھىوہ. "ئىسرائىل نەمىووست سوپاى عىراق لەھىچ جەنگىكى نۇندا يارمەتى سوپا و ئىردەن بدات". ئىرانىش نەمىووست سوپاى عىراق خەرىكە بىكات و لەئاوچەى "شەتولەمەرب" كەلەگەل عىراقدا لەسەرى ئاكوگن و، "خوزستان" ى بىمەوت نەولەمەند، كە پىروپاگەندەى عىراق، بەھۇى بوونى نۇزىنەمەكى عەرب تىپايدا ناوى "عەربىستان" ى بىسەردا بىروہ، نووربختەوہ. جا چونكە عىراق تاكە وولاتىكى شەركەمە، كەلەلەوى جەنگى ۱۹۴۸ھە رىكەوتنى ئاگىرەستى لەگەل ئىسرائىلدا مۇزەمكەروہ، بۇزە ئامانجى رىوستراتىرىكى پىشتىگىرىكى كوردى عىراق بەلەى نەولەتى عەربىوہ، ھەلەلەنىپو بۇ خەرىكەردى نۇزىرەن ژمارەى تىپە سوپاىپەكانى عىراق و ھاندوگەرنىان. ئىسرائىل پارسەنگى كەمى دانىشتوانى، بىوہ پىرەمكەروہ كەچەند بىتوانىت نۇزىرەن پىشوى بۇ عەرب بىنئەوہ.

ئىسرائىل بەھىزانوى ئەوہى كەعىراق، ھەمىشە لەسەردەمى رۇنە جىالزو يەكەلەوى يەكەكانى بەغدايدا، ھەلەلە پىروپاگەنتە لىرى سەھىونىزەم دەكات، پەواىى بەسىاسەتەكەى خۇى ئەدا ئىسرائىل چاە دەپزانى كەلەم پىروپاگەندەى بەغدا بە رادەبەكى نۇر لەسەبتوانىى كۇتايىپەئان بەپىنومەندىيەكانى نۇن كوردى ئىسرائىلەوہ ھاتىبو. كەچى ھەمو ئەم ھاكتەرنەش رىيان لەعىراق ئەمگەت كەبەشىكى سوپاكەى بۇ يارىدەدانى عەرب لەمەردو شەپى ۱۹۶۷ و ۱۹۷۲ دا بىنرەت، ئەمگەچى لەبەرى لای كوردىشەوہ و لاوازىبو كەزلى كەروەى لە كىشەى لەلەستىندا بۇ ئەبىنرەت.

پووخانى رۇنى پاشاىەتى لەمەمووزى ۱۹۵۸دا، كۇتايى بەسايەى بەرىقانای سەر عىراق ھىنا، كە لەكۇتايى جەنگى جىھانى يەكەم و دامەزەندى ئەم نەولەتەوہ بەرەمەبووہ. لەمۇشەكەى ژەنەل "عەبدولكەرىم قاسم" ھە، بۇمەوہى ۱۰ سەنىك ئاشارامى سىياسى دەستىپىكەردى، بارىكى گونجاویش بۇ خۇتەلەلەرتەندى ئىسرائىل ھاتەلاروہ. ئىتېر پىشوى عىراق بوو ئامانجىكى ھەمىشەى ھاوبەشى ھەرىكە لە ئىسرائىل و ئىران و كوردى عىراق، ئەمگەچى ھىچ ھاوسەنگىيەكىش لەنۇن ئەم سى لایەندە ئەبو. لەسانى ۱۹۵۰دا ئىران بە پەسەمى دانى بەئىسرائىلدا ئاىرنگاى بە لوزكەكانى "لەھال" دا كەلەلەزكەخانەى تارەندا بىنەشەوہ، بەلام ھىچ كاتەك رىنگاى بە دەزگا دىپلۇماتىيەكەى ئىسرائىل ئەدا ئالەى نەستىزەى دلەد لەسەر بارەگاەيان ھەلەكەن، يان قابلوى مىسەنى ناسىنەوہ بەمەرگاگەيانەوہ ھەلەسەن. جا چونكە پىنومەندىيەكەى ئىران بۇ ئىسرائىل نۇر گەرنەبو، ئەيەدەتوانى لەسەر ھىچ شەتەك،

چەندىكىش گرنگبويە بەرپروى ((شا))دا بولسىمۇ. بەھزى نەم لاسىنگىيە نىوان تاران و تەلەپپىيە، كورد لەپنەندىيەكانى دەرەوى نىسرائىلدا ھىچ گرنگىيەكى سەرەكى نەبوو، ھەرچەندە ھەندىك نىسرائىلى خاوستىكى رۇمانتىكىيەنى واشيان ھەبووئىت كە پىنەندىيەكەيان بەكوردەو بەيارەتتى كەمايەتتەكى چەوساوە لەكەمايەتتەكى تىرى چەوساوەى خۇرەلاتى ئاۋرەپاستەربەندە كەبارى زىيانچان چوون يەكە. لە بەرامبەرىشدا بەرزانى ھەزارو تەرىك، لىسانى ۱۹۶۱دە كەشۇرەشەكەينى دژى بەغدا راگەياندووە چەكو تەقەسەنى كەسى ھەبوو، بۇيە ناچار بەتەلەۋەتتى پىشتى بە نىزانى تاكە پەنجەرەى سەر دۇنيانى دەرەوى و رىگاي زىيانى بەستووە.

بەندىزىيى ۱۰ سالىك نىيران يارەتتەكى چاكى كوردەكانى غىراقى دەدا، بەلام نەم يارەتتەنە بەپىنى ھەلۋىستى شا لەرژىنى غىراق لەمەلچوون و داچووندا بوون. بۇ نەمۇنە، نەم يارەتتەنە لەدواى ھاتنى ھەبەلسەلام عارژ لاينەگرى ھەبەلسەلام كەلە ۱۹۶۴دە دەستەلاتى گوتەدەست، كوتوپ زۆرى زىادەكرد. شا دەستتەنەردانەكەى نىسرائىلى پىخۇشەبوو، چوونكە ئىركاتە نىسرائىل دەۋلەتتىكى پىچوك بوو، ۋەك نىرائىش ئاۋبەنگى نەزەبوو، كەلەيەكەمە مەژۋەكى دۇرەندىكى پە لەفرتو فىلى لەگەل كورددا ھەبوو، لەلايەكى تىرشەو يەكەنچوون لەگەنكەرتىن لايمى كارە ھەلگەرىيەكان، ۋەكە دەپتوانى ئىكولى لەپروادەكانىش بەكات.

لەبەرەمەو نەم شتەنە، نىران لە شەستەكاندا رىنى بەنىسرائىل دا كەپنەندى بە بەرزانىيەو بەكات. ئەگەرچى تا ئىستاپوون نىيە كام لايان دەستپىشخەرى پىنەندىيەكەبوو، بەلام ئەۋەى تەراۋ يەكلايە "كامەران ھەلى بەدراخان" كەلەنەمالەى مەركەنى كوردى تۈركىيە، كەلەناۋەندى سەدى ئۆزەيەمەو ھەر بەشۇرەشگەن ئاۋبەنگەيان دەرگەردەو، نەتەمەيەكى تونەردەو، رۇنىكى سەرەكى لەو پىنەندىيەدا بىنىو. لەو ماۋەيەدا بەدراخان قەسەمەرى رەسمى بەرزانى بوو لە پارىس، ئەگەرچى تەمەنى ۷۰ سال زىاترەو بەلام بەناەسكى مامۇستايەتتى زامانى كوردى لە قوتابخەنى نىشتەمانى زامانە خۇرەلاتتەيەكان -

Ecole National des Langues Orientales Vivante "كەزىياتر بە Languages ناسرايوو. بەدراخان بەچالاكىيە ھەلگەرىيەكان نەتاس بوو، پىشتەر لەجەنگى جىھانى يەكەمدەو ھەر دواى تىكەشكانەنى عوسمانىيەكان، ۋەك پەبەرو ۋەرگىنەرى بەناۋبەنگەرتىن پىسپۇرى بەرىتانىيى كاربورى كورد، رانيد "ئىدواردو.س.نۇيل" كە نىزەرداۋەكەى نىسانى سالى ۱۹۱۹ى بۇ كوردستانى تۈركىيە، دەستەلاتدارانى تۈركىيە بەرادەيەكى ۋا پەستەنە سەلەنە لەندەن بەكەن بىگىزىتەو. تۈركەكان لەسەر چالاكى لەپەرىنەكانى كوردداو بىنىوۋەى بەدراخان خۇزى لە داداگەدا ئامادەيىت، ھوكمى لەسپادەدانىان دا پاشان لەننەو بىرەو دىمەشقا، كەنەۋاتە

لەژێر سایەی فەرەنسای کۆمەڵەی نەتەرە کاندابوون، لەژێر چەندین گۆڤاری کوردی دەرکردو پارێزەریش بوو. لەسالی ١٩٤٧دا، بەدرخان بەداوی روجر لیسکۆت و چەند خۆرەلاتناسینکی فەرەنسایی دی، کەئەوانیش ھەر لەمبوری ھەولگریتی لەخۆرەلاتی ناوەراستدا کاریانەکرد، چوو ھەوێرەکانیان "لیسکۆت" بۆ بەرزەوھەندی ھەولگریتی فەرەنسا، کەوتەگاری ھەولگریانەرە، ئیشەکەیی خۆی وەک مامۆستایەکی قوتابخانەی زمانە خۆرەلاتییەکان دا بە بەدرخان. بەدرخانیش مەلەبەندینکی بۆ توێژینەوەی زمانی کوردی دامەزراند، بەلام ئەوەندە ھەژاریو، نەیدەتوانی لیکۆلینەوەکانی خۆی چاپ بکات. بۆیە بە مێمۆگراف ھەر لەبەری دەگرتنەرە.

بەدرخان لەزۆرەو ژێر بەژێر پێوەندی بە سەھیژنییەکانەرە ھەبوو، چەند مانگێک دواي ئایاری ١٩٤٨ کە دەولەتی ئیسرائیلی تیا دا دامەزرێنرا، ناوچەی خۆرەلاتی ناوەراستی تەیکردو سەری لە؛ مێسر، سوریا، لێبان، مێریشینی شەرقی ئوردن دا. لە ھاوینی ئەو ساڵەدا، بەدرخان مەرجەکانی شا ھەبولا، سەبارەت بەچارەسەرکردنی گرتە گەرمەکانیان لەگەڵ ئیسرائیلدا، بۆ ئیسرائیل برد. لەژێر چەند کەسیکی دوزی و ماپۆنی و سەرکەشییەرە، کەشۆینی گونگیاں لەدەرگاگانی ھەربو دەولەتەکەو ھێزی چەکداریاندا، کەتازە فەرەنسا پێکھێنابوون و ھەشقیشی دادابوون ھەبوو، ئەگەرچی زۆریشی نەماو ھاوێ ئینتیدالەگەیی فەرەنسای کۆمەڵەیی نەتەرەکان بەسەرچیت، ھەولێکی بێھوودەیی لەگەڵ ئیسرائیلییەکان دا کەپشتگیری پێوژەیی رووخاندنی ھەردوو حکومەتی لێبان و سوریا بکات. بەدرخان پێی وابوو کەئەم پێوژانە لێبان و سوریا لەشەری ئیسرائیل دۆردەخاتەرە، دەشبیتە ئەوونەیک و چاوەلیکەری بۆ پەیدا دەبێت.

ئەرە بەلای ئیسرائیلییەکانەرە بێرێکی نوێ نەبوو. سەرکردە زایۆنییەکانی وەک دافید بنگۆرین و ئەوانەیی دواتریش بۆچوونی وایان بۆ راھێنانی دۆنیای عەرەب ھەبوو، کەداوی دامەزراندنی "دەولەتێکی مۆزاییکیانە" بۆ کەمایەتییە پرەگەزییە جۆرەجۆرەکانی ناوچەکە بکەن. بەرپادەیک کەچا و بەسنووری ئەو دەولەتانەدا بختیژنەرە کە لەسەر باشماوە داپوخواوەکی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی دامەزرابوون. دواکات ئیسرائیل ملی بۆنەرە داو، لەسالاڤی ھەفتا و ھەشتادا ھاوێ پەیمانیتێکی ژێرەژێری لەگەڵ مۆلرە لێباناییەکاندا بەستو، بوو ھەزێ ئەو کارەساتانەیی پوویاندا، ئەو ئیسرائیلییانەش بەشداریان لەجێبەجێکردنەکیدا دەرکرد کەلە کوردستاندا کاریانکردبوو.

بەپێی بۆچوونی برادەرە فەرەنساییەکانی، ھەزێ بەدرخان بەر کارە نەھێنایانە لەو باوەرە پێ نەندیشانەییەو سەری ھەند، کەلەدواي تیکشکانە خێراکەیی شۆڤشی ١٩٣٠دژ بە تورکیا،

كەڭ كۆرۈش ئىرمىنىيەكان بەچاكي خۇيان بۇ ئامادە كىردى. بەدىرخان خۇشى يەككە لەسىر كىردەكانى بوو، ئېتىر سىرگەتتى شۇنچى چەكدارلارنە مەھالئىت.

دوای جەنگى جېھانى دووهمىش، كەخۇزەھ لاتی ئاومرەست بەھۇى جەنگى ساردەوۈ بووۈ جەمسەرگىرىتى، زەبىرى دامەزاندنى دەولەتى ئیسرائیل و، كەوتنەئاو گىزراۋى رادىكانى و ئایدولۇزىای جېھانى سىز، گەرەمى جۇشى نەتوۈ پەرورى عەرەب، ئەوانە هېچیان رايان پى نەگۇپى. چونكە لەبارىنگى وادا، بىزوتنەمەى نەتەمەى كورد زەحمەتە لایەنىكى گىرنگى نئودەولەتى بۇ يارمەتیدانى خۇى بىزۇزىتەوۈ، بەتایبەتى كە داوا نەتەمەىبەكانى كورد ھەرىكە لەغىراق و ئىران و تۈركىيا و سوریاش بىگىتەوۈ، كە نەو لەخۇ داو لەكاتى ھاتنەى نەو ئاواتەیانەدا، دەبوۈمەۋى پىاداچوۈنەمەى سنورى نەو دەولەتاتە. بۇیە بەدىرخان ھەستىكردەبوو، كە كورد نەو پەرەمەى دەتوانىت لەرىنگى بەشدارى ژۇرەزىرانەى كارە نەننىبە شارابەكانى دۇنياوۈ دەستیان لەچەند شتەك گىرەبىت. كورد بەگشتى و كوردى غىراقىش بەتایبەتى نرخیكى ژۇرى نەو میراتىبەیان دا، كەنەیانەتوانى بەتەوۈتەى خۇیانى لیدەربازىكەن. كەزۇر نەھامەتى بۇ دروستدەكردن.

مۇساد لەبەھارى ۱۹۶۳دا، ئەزموۈنەكەى "شلیوا"ى بەرلە ۲۰ سانى دوۋبارەكردەوۈ، رۇژنامەنۈوسىكى بىئانى دانىشتۇۋى پارىسى بۇ كوردەستانى غىراق ئارە. رۇژنامەنۈوسەكە چارپىنگەوتنىكى لەگەل بەزانی و ئىبراھىم ئەحمەدى سىگرتىزى گشتى پارتىدا كورد. پىشنىارى بىزۇكردن كە نۇنسەرىكان بىزۇگفتوگۇكردن لەگەل ئیسرائىلىيەكاندا بىنسىرن و، سا چارپىنگەوتنەكەشىان لەپارىسداو، لەنوتىلىكى بەرى پاستى رۇبارى "سین" بىت كەنزىك بالۇزخانەى ئیسرائىل، بالۇزخانەكە لەكۇشكىكى كۇنى خىزانى رۇچىلنە لەشەقاسى واگرام. لەگەل تۇندى ئەو ھىزەشەى ھىزەكانى غىراق لەكاتەدا دەیانكردە سەرى، كەچى مەلا مستەدا كە بەپىشنىارەكە قایلەو ھىچ پەرۇشەىكى پىوۈ ديارنەبوو، چونكە حەزىدەكرد لەگەل وولاتە يەكگرتوۈەكان يان عەرەبدا رىكەكەوئ. بەلام ھىچ كام لەم دوۋلايەنە كەمەترىن بايەخیان بەرئىكەسەوئ لەگەلیدە نەدەدا. ئەگەرچى ھەر كسوردىكى نەتەمەى چەند پەقى لەچەوسىنەرەكانىشى بىت، جا عەرەب، ئىراسى، يان تۈرك بىب، بەلام مېەكەیان تىكەل بەرئىكى دروست و مەھزى دەولەتە ناۋەندىيەكانیانە، حەزىشیان بەو دەستكەوتانە بوو كەلەنەنجامى دانۇستان كوردىیانەوۈ بىت نەك لەشەرىكى سەرتاسەرىیانەوۈ

بەزانی رۇژنەك چىيە بىرى لەدەستەلاتگرتنە دەستى بەغدا نەكەزەتەوۈ. بەئكو ھەموو خواستىكى ئەوۈبوو كە ئەو يارمەتییانەى لەدەرەوۈ بىيەدەگەبىشت، لەباكوورى غىراقدا بەكاریان

بهینیت، بهسرجیک له‌زیر دسته‌لاتی خویدا بهینیت‌مور راسته‌خۆ نکه‌ریته ژیر دسته‌لاتی غیرالموره. میژوونوسینکی کورد له‌م پوره‌وه ده‌لێت: "نیسرانیلییه‌کان په‌نته‌ی پچوو به‌وون، مه‌لا مسته‌لا ده‌یتوانی له‌چاوتر و گاندنێکدا ده‌ستبه‌رداری بینت" و ده‌شلێت: "نهریش له‌گه‌ڕه‌مه‌به‌کان شتیکیان به‌دایه‌تی!" به‌لام نه‌یانکرد. به‌رزانی‌ش وه‌ک له‌ده‌ستینییه‌کان ده‌ستیکرد، جگه‌ له‌وه‌ی گه‌ڕه‌و له‌سه‌ر هه‌موو نه‌سه‌به‌کانی پێش‌پێکێکه‌ بکات، به‌لکو یه‌کیکیان بیه‌گرت، هه‌چ شتیکی تری بۆ نه‌ماوه‌توه. راستیه‌که‌ی جارێک وه‌لامی ره‌خنه‌یه‌کی دایمه‌ که‌ نێردراویکی ئافره‌مانی له‌هه‌ستین سه‌بارت به‌پێوه‌ندی به‌ نیسرانیله‌مه‌ له‌یانگرت. وتی: "مه‌ وه‌ک سه‌ولکه‌ره‌ کوێره‌که‌ی به‌رده‌می مزگه‌ه‌وتی گه‌ره‌وی سه‌له‌مانی وام که‌ ده‌ستی راگرتوه‌وه. نازنه‌یت که‌ن په‌اره‌ی بۆ تینه‌خات."

له‌پایزی ۱۹۶۲دا ئیبراهیم نه‌حمه‌د چوو بۆ پارێس و له‌و نوته‌یه‌ی که‌ له‌سه‌ری رۆکه‌وه‌تێوه‌ی دا به‌زی و ژوورنکی گه‌رت، له‌سه‌جا ته‌له‌فونی بۆ رۆژنامه‌نووسه‌که‌ کرد، له‌وه‌ش به‌هه‌له‌به‌ نیسرانیلییه‌کانی ناگادارکرد، نه‌وانیش له‌ یه‌ک کاتدا سه‌رسام و شاده‌مانیشبوون.

چونکه‌ ده‌لیا نه‌بوون که‌ به‌رزانی پێش‌نیاره‌که‌ به‌جێده‌هێنێت، یان با به‌هه‌تیکی وای پێده‌دا که‌ که‌سه‌یه‌کی وه‌ک ئیبراهیم نه‌حمه‌د به‌نێرێت. سه‌ناحیم "ناهیگ" ئافووت که‌له‌وسا له‌ مۆسه‌اد کاریده‌گه‌ڕو بواتریش بووه‌ یاریده‌ده‌ری به‌رزو به‌ری ده‌زگا که‌، یه‌که‌م نیسرانیلیی بوو که‌ له‌گه‌ڕا ئیبراهیم نه‌حمه‌ددا کۆتیه‌توه، که‌ له‌و کاته‌ ۴۹ سال‌بوو، به‌لام وه‌ک هه‌موو نه‌وکه‌سه‌نه‌ی له‌ژێرانیاندا ته‌مه‌یا ناخۆشی ده‌چێژێ پێت‌ر دیاره‌وو. دواتریش ئیبراهیم نه‌حمه‌د چاوپێکه‌وتنیکی بوو و نه‌زی له‌گه‌ڕا "ولتر ئیتان" ی بالوێزی نیسرانیلییدا که‌ربو، به‌سه‌هاتی که‌ له‌گه‌ڕه‌ی بۆ باسه‌گه‌ڕو داوای پشتگی -۵۵- ره‌شی لیکرد، ده‌شیزانی چۆن ده‌ست به‌دوکه‌ راستیه‌یه‌کاندا ده‌نێت. به‌راوردی باری کوردی به‌ جووله‌که‌ ده‌کردو ده‌یوت پێش‌مه‌رگه‌ی کورد په‌اره‌ی شه‌هه‌رو چای نییه‌، خه‌توکه‌ی ده‌ستی دایکایه‌تی گۆندا مانییه‌ی ره‌زیری ده‌ره‌وه‌ی ده‌دا. هه‌رچه‌نده‌ به‌رپه‌سه‌ نیسرانیلییه‌کان به‌ به‌زیه‌ی نه‌ناسرا بوون، که‌چی "ئافووت" چهند سالێک دواتر رایگه‌یانده‌ که‌ له‌و قه‌سه‌یه‌ی ئیبراهیم نه‌حمه‌د ژێر کاری له‌و ئیتان کرد. هه‌رله‌وه‌نده‌ی بوو له‌وه‌مه‌یان بۆ مانج باسه‌کرد، له‌وه‌ش گوێج رایسه‌پارد که‌ پێوه‌ندییه‌ شه‌مه‌کیان له‌گه‌ندا بکێت ئیبراهیم نه‌حمه‌د چونکه‌ زیره‌مکه‌نه‌ ره‌فتاریکردبوو کاره‌که‌ی به‌لاوه‌ سه‌یرنه‌بوو.

له‌وه‌ش به‌لاوه‌ سه‌یرنه‌بوو که‌ به‌ره‌خانی بێناگا له‌چاوپێکه‌وتنه‌که‌ی نیسرانیلییه‌کان، چونکه‌ به‌هه‌مه‌ست نه‌به‌پێش‌شهو به‌شداری تیا دا بکات، به‌ردی بۆ سه‌له‌ای لیدی شه‌قامی شانزله‌یه‌، خۆی وانیاندا که‌ قه‌سه‌ی لا به‌لا له‌گه‌ڕا یه‌کیکی سه‌ره‌نێشه‌یه‌ی ته‌میشه‌یا ده‌کات، دواتر ده‌رگه‌وت

بەقسەى ئەكادىمىيەكى ئىسرائىل، كەپئۆھەندىيەكى ئايابى لەگەل مۇساددا ھەبوو، مۇساد لەھەموو شتەنگدا گەر پاراست وىستىبىتى ئامۇزگارى کردوو. مۇسادەگان گەمۇ گوردستان بچوئايە، سووویوون لەسەر لەوہى جەل و بەرگى ئۆزانى یان کردى، بەپشتتین و جامەدانە بەستەنگەشەوہ لەبەرەگەن و، ھەندىجار تا سەرنجى نەر گەسانەى لەھەمووشت دەگۆلنەوہ رانەگىشتن، ئاوى بارەگاگەیان "بەخپوہەتى رۆژنامە" دەبرد.

ھىچ کاتىكە لەچەند ئىسرائىلىيەك زياتر لەنا و گوردستاندا نەبوو، ئەوانىش ھەرگىز لەناوچە سنووریەكەى ئۆزان دوور نەگەوتونەتەرە، چونگە تا پەلمەك ئەمەن بوو. سەیرەگەش لەوہدایە مۇساد پەمناى بۆ ئەو دەیان ھەزار ئىسرائىلیانە نەبردووہ كە لەگوردستاندا لەدایك ببوون، بەلگە نەر ئىسرائىلیانەیان بەباشتر دەزانى كەمەردەى دەزان. یان وەرگىزەنکیان بۆ راوێژکارە سەربازە ئىسرائىلیيەگان دەھنا كەمەردەى بزانایە^(۱). ھەرچەندە عىراق یەكېنە تۆمەتى یارمەتیدانى بەرزانى دەدایە پال ئۆزان و ئىسرائىل، بەلام رۆژنامەنووسە بیانییەگان و ئەوانەش كە سەرى كوردستانیان داوہ ھىچ تىمىكى مۇسادیان نەدیوہ. "ئەمىك رولە"ى پەسپۆزى كاروبارى خۆرەلاتى ئاوەرەستى رۆژنامەى لوموندى فەرەنسایى، بەرەگەت لەسەردانىكى گوردستاندا شارەزایانى ئىسرائىلىی بیانیبوو كە مەشەلى چۆنئىتى بەكارەفتاننى چەکیان فەیرى كوردەگانکردووہ.

(۱) بەرە بەگۆمەل رۆیشتنەكەى ۱۹۵۰ یان بۆ ئىسرائىل، سى جەل ھەزار جۆلەكەيكە، كە لە زانغۇ، شاگەن، ئاسەندى، دەوہ، ھەولێر، سلێمانى گەردەبەوونەمو وە دیانەگان بەئارامى لەگەل كوردە دەدان، ۷ چوونەو سەر جۆلەكەگانى ژۆر لەستەلاتى باڵەییەگانى سەردەمى نەبوخوونەسى ۶۰۵ - ۶۱۲ ھى پەش زەینبیان لیغەدا، بەگوردستانیان دەوت نیشتمان. ئەگەرچى سەدى نەردەشیان نەخۆشەمەنووون، بەلام بازەگان و موگەندەرو خەلگیان پەسەر پووبارى خاپوور بەگەلەك پەماندۆتەمو. كارى وەك موگەندەرو جوتیارىشیان كەتوہ كە لەگەل سەروشتى خۆیاندا نەگۆنجاوہ ژۆرەى جۆلەكە دىھات نیشەنگان، لەگۆندى ئىكەل لەگەل كوردە موسولمان و دیانەگاندا دەزان "سەندور" كە گۆندىكى چوارسەد خێزانى بوو دەگەوتە نەمان "ئەندى و زاخوہ. تاكە كۆمەلگەيكەى كوردستانى عىراق بوو كە سەرباى جۆلەكە بۆت ژۆر لەكوردە جۆلەكەگان تا دای دوو وەچەش ھىجگار تا سەرزۆى ھەموو شتەكى كوردەنبوون. بەپەروەشیەوہ پەشتەگى حكومەتیان نە لەپەردەدانەكەى كوردەگانى عىراقدا دەگەر. تا ئەم سالاھەى داویش پاسى گەشت و گوزارى ئىسرائىلیيە بچەچەكوردەگان، كەپنیان بە جەرگى خۆیاندا دەناو، بۆ گەشتى ئوربەتیان و نوێكردنەوہى كەسایەتیان. لەسنوورى توركيا نۆكەمەتەوہ

ئەفسەرنىڭ مۇساد پىشنىيىتىنى كۆشتىنى كۆرىپ، ئاتىرىش بىلەن بەكارمەسلىكىنى ناخۇش
مەردۇد. بەلەم كۆرەكەن پىشنىيەتكارەكەن رەتلىرىدىنمۇ ئاشقان ئىكەنلىكىگە رولىمە
ئىسرائىلىيەتلىرى ھەر ئەمىنىيەت، ئاتىرىش مەركەت بۇچۇرەكەن راستىنمۇ.

بەھەرچە ئەلچەند گەمە ئىپتىسارلىق كۆرد بەھەر كەسى دى لەبۇنى ئەفسەركەننى
مۇسادى ئاۋ كۆرەكەن بەلەمگە (بەھەرچەند لە دانۇستەنلىق كۆردى غىزلىيەكەندە)،
نۇنەرايەتتەكە كۆرد ئەفسەرنىڭ ئىسرائىلى تىيادابو، بەھەرچەند پەندەچەت بەھەرچەندە
بەزەنلىش بۇيۇت، خۇي ئاشكەرا كۆرد. مەشقە سەربازىيەتتەكەش لەكۆرەكەننى غىزلىق ئىران
ئىسرائىلىدا دەرگە بەلەشكە كەلەي "ئومۇنىت تۇلۇ" واتە "بەھەرچەند كەرنىق جۇي باش" ئىنا
كۆرەكەننى بۇ مەشكەرن، لەتارەنمە بەھەرچەند بەھەرچەند سەرەتە تەكلىپكەننى ئاسانى
پىيادەيىن فەزەكەرن، كە چۆنىتى بەكارەننى ھامۇنمە چەكەننى لەتەكەندەننى بەلەدە
ئەگەرنەمە، ئاتىرى مۇشەكە دەرەتەكە فەزەكە دەستەكە شۇرەشە گەرنەمە،
كەئىسرائىلىيەكەن لە سۇيا غەرنەبەكەننى زەتەكەرنمۇ.

ئىسرائىلىيەكەن ئەلەندەيىست شۇرە سەركەپكەش شەپكەرنى كۆرد بگۇن، "گۇرنى
پۇيىست نەمەمۇ،" دەن "ھەيىم لىقەكۇلۇ" ئىسرائىلى بەھەرچە بۇكە خاۋەن ئەزەمۇن،
كەلەمەۋى نۇنۇ ۱۱۶۶ ۋ ۱۱۷۲ لەنۇنۇ ئىسرائىل ۋ كۆرەكەننى ھاتۇچۇ دەرگە وتى،
چۈنكە "كۆرە شەرمەي ئاۋچەكەيەدەننىت چۆن شەپكەت". لىقەكۇلۇ ئەزەمۇننى كۆردى
بەھەرچەندەكە سەردەمى لاۋىتى خۇي بەلەردە دەرگە، كە لەكۇتەيى سەيەكەندە لەۋ يەكە
جۈرەكەيەندەبۇر كە "كۆردى ۋىنگەيت" ئىفسەرى بەرەتەيى لايەنگە زايۇننىم؛ خاۋەننى
پۇلى دىيەرى جەنگى جەپەننى نەمە كەلەمەۋەدە دەر بەيەننىكەن كۆردىتى، ھەنەرى شەپى
چەتەكەرنەننى فەزەكەرنمۇ. ئەفسەركەننى مۇسادىش، كۆرەكەننى بەھەرچەكەرنەننى
"كەلەشكەكۇلۇ" پۇرسى ۋ "كەلە فۇستالۇ" سۇيدى، كەتەنگى تەيەتتى ھەنەشەندە مەشەدە
دەندە، ئەم كۆرەكەننى زۇر بەلەردە كەبە تەنگە بەرنەمە سەزەمە لولە دەرە چەكەننى
پەشتەر شا دىيۇنى، لەمۇرى ۵۰۰ ھەردە نىشانىن دەپكە. كۆنە مەشەپكەرنەننى
دەيۈت: "بەھەرچەننى نىشانىنمە بەكە كارەمەمە: كۆرد بەشتەن نىشانىننى كەلەشەننى
دەيۈت. ئىسرائىلىيەكەن ۋ ھەمۇ ئەم بىيەنەش كەسەردەننى كۆرەكەننى دەرگە، سۇرەبۇنى
كۆردىن لە كەشەنەۋى بەرنەلەننى شەپ، يەنەمە كۆ لەھەچ مەتەسەيەك بەكە، بەلەۋ سەيەردە،
ئەنەشە ۋەلەي ئىسرائىلىيەكەننى بەمە دەلەمە، كەھەر بۇ "شەپكەرنى دۇستەبۇن".

ئامۇزگارنى ئىسرائىلىيەلىك، ئە ۱۲ ئايىرى ۱۹۶۶دا گەورەترىن سەرگەرتنى سەربازىيەنى سالانى شەستى لەچىيى ھەندىرىنى نىزىك رەواندوز بۇ كورد بەدەستەننى، يەك لىيوى تەولو سەربازى عىزىقنى تىيادا لەنابرا. ئىدىرىسى كوردى مەلا مستەلا سەرگەرتىيەنى شەرمەكى دەكورد پىنشمەركەي تىنگۇشەر "ئاخۇر مېزگەسورى" ش لەمەيدانى شەرمەكىدا يارمەتيدەرىيوى، ئەويش يارمەتى چاكى لەنەفسەرە غەربە كۆمۇنىست و چەپرەو ھەلاتوۋەكانى سوپاي عىزراق ۋەردەگرت^(۱)، شەرمەكە دەستگەرتىكى پوختى كوردانەبوو. لەبەرنەوۋى چەندىن كەس سەرگەرتنى ئەو شەرمەيان بۇ خۇيان رادەگىشا، نەدەتوانا راستى و لا ئىلدىن لىكە جويىگرتەو. راستىيەكەشى، زۇر لەنەفسەرەكانى مۇسە. لە رەدى بايەسى رۇسى ئىسرائىلىيە شەرمەكىدا ئاكوڭبۇو، بەتايەمى ئەو پۇلى كۆلۈنىل تەسورى ساكاي. ھە رەلۇزگارنى سەربازىيەنى كورد بۇو ۋە پۇلى سەرەك ئىركانىيى بىنيو، تا شەرمە ساغ ئەمۇتەو قەسى لەسەرە. ساكاي لەبوسەكانى سوپاي عىزراقەو، لەوگەيشتىو كە ئەفسەرنى سەر تۆپەكانى عىزراق، كەلاۋ چۈنە پىشمەو تۆپەكانىيەن ئىدەن، رەزىيان لەگەل سەرگەرتەكانىيەن دەكورتا لىيان رەزى بىن. ساكاي سىروشتى ئاۋچە شەرمەكى لىكەيەو، مەشقى سەرگەرتە سەربازىيە كوردەكانى لەتارن و ئىسرائىلىيەلە ئەستۇگرت. ئەو ئامۇزگارنىيە پىنى راگەيەندىو، جەختى لەسەر پىنسا كۆنەكانى كورد خۇيانگەرتەو كەزۇر لەمىزىو پەچاۋانگەرتەو، ئەچۈنە دەروەو خۇ لەرۇكە تانكى عىزراق شارەنەو، سىروستەنەكەرنى ھىچ شۇنىيىكى خۇتايەمكەرن ئەكا لەنەسانەو رەچاۋىگرت، لەبىرى ئەو بۇ خۇ ھەشارەنى خۇيان، پەنا بۇ خۇخستە پال سىرەخت و گاشەبەرد بەرن.

ھەركە ھىزە زۇرەكەي عىزراق، چىكانى دەورۇپشتى شارى رەواندوزى بەدوۋى يەكدا دەگرت، بەرنىي و ئىسرائىلىيەلىك تەولو تەنگەتاو دەبوو. بەرنىي دەرنىي لەم جۈرە شەپەندە، ھىزەكانى پىيۇستىيان بەچەك و شىۋازە سەرگەرتەيەلىك ھەيەت سەرگەرتە بەدەستەننى ئەو زۇرەداو لەساتىكى گرتەكدا، سەرگەرتەكى كوردى ئازا، لەو باۋەرەوۋە كە پىشمەركەكانى دەتوانن ھەموو ھىزىشكىنى عىزراق، چەند بەھىزىش بىت تىكەشكىن، بەپاشە كەشەكەرنى ھىزەكانى قايلىنەبوو. ئاچار مەلا مستەلا بۇ خۇي لىسانى پەنەنەكى دىو. سەرگەرتەكەشى بەكشەنەو قايەمكەرنى ئەو تەلەپى دۇ بەھىزاقىيەكان ئابوۋىنەو قايلىكرد، ئەوۋى كەدواتر بەكەمىيىكى ئەلسانەيى دانرا. كوردەكان بەسەر چەند كۆمەلەيكى كەم كەمى

^(۱) دواتر پاراستن مېزگەسورى ۋە ھەموو خىزانەكەي. بەتەمىنى - گەورەترىن ئاپاكتىنى - كە زۇر پوونىش نەبوو، بەيى داداگەيىكەرن و گولەنەبارنىكەرن

نیشانیکی تلمتو سووکه هاوئد به دوست، کمزیکه ۲ به تالیونیکیش پشتگیریدم کردن دابه مشوون. اینگه ران عیراقیه مکان بیله پینشومو بیله یه تله یان اینکهن به سر چیاکاندا سرعیکون. هر لومندی عیراقیه مکان گه میشته به زبانی نزیکه ۶۰۰۰ پی، نیر کورد مکان له هر دو لاوه گوولله بارانیان کردن، لیوای چووری ۱۸۰۰ کسمی تپیی دووی عیراقیان، له هاوهی تهنیا سئ سه عاتدا تلمو تونا کرد. بهوش کورد مکان کارامیی خویان له جنبه جیکردنی شو تکتیکه داسلماند که فیتنامیه مکان پنیاندوت "هخ به پشتینی دوزمنه وه هلو سئ"، واته نزیکه بو نهویه کی واکم دوزمنی پرچمکتر، لمرسی پیکانی سمریازده کانی خوی نمتوانیت لمرکه یان تۆپه کانی بجاته گم. زبانی کورد لمیست کورداو که مترپو، لکاتیکدا له لیوایه کی عیراقی ۱۲۰۰ سمریاز کورداو، له شارزچکه دیانای تهنیشتیان نیژلرون، شووشه به تالی "سینان لپ" یان بۆ نیشانکردنی گۆرکان دانا، نموش به پینی شو راپورتی سمرتپیی لیوکه دواتر دابووری. دای ۱۰ رۆژ شمر کردن لمدووبوری شاری پهاوندون، زبانی عیراقیه کان لایمی کد ۲۰۰۰ سمریاز بو، لمه جگه لمرکوشتاری جاشمکان.

پیش شمرکه به زبانی به اندیه کی ولترسی کورداو زۆری له لمرشگره کیدا هبوو، گمناچار بهو پلانهی لمریکه لیه کی شمری ناسایی و پارتیزانی پیکدهات و توانایه کی زۆریشی دهویرست، قایلینت. گمناجمای شمره کی پیکه میشت هینگار توو به بووه، به ساکای وتبوو "۳۰- یان ۴۰ کسم له عیراقیه کان بگورنیت به جنبه، به لام ۲۰۰۰ یان لینیگورنیت، گمناوه لمره لا چون قسه لمرکل سوپای عیراقدا یکم". ساکای هملی بی لمرجمای لمرکلداو پینی وت، عیراقیه کان هلمه کردن شو زیانه میان لینیگورنیت چونکه دستپنیشمری هیرشکونده سمر کردن، به لام به زبانی گورنی لینه دگرت. کاتیک نیژدراوه عیراقیه کان، به سووری دوو جنبه سوو، نالای سپیه وه گه میشت و دلوای چارینگورتی به زبانیان کرد، ساکای به به زبانی وت گمر پینچ لیوایه کی تری لمرتاو بیرن شو! پینشنیاره کانی عیراق باشت دهن، به لام به زبانی پینشنیاره کی رمرکوردنمو وتی: "به لمره وه، من به زبانی تهمه ن چارمپی لمرساته بووم گمناچارین قسم لمرکلدا بکن". لمرستیزه به شانکانی لیسرلایل، گمه وه لمرکه یان بیست و قه واره ی زیانه کانی عیراقیان بمرگوت کورت باوه ریان نمدکرد. ژه نهرال "نه اهرن یاریف" ی سمرۆکی "هوانگرون - لیمستخبارات" ی سمریازانه ی لیسرلایل به ساکی وت: "شتی و! مهاله لمه شمری پارتیزانییه ، تۆ باسی چی لمرکه ی؟". بهمه مو لمر گومان و پرسیار لمره شو لمر سمرگورتنی لمرشمری چیا ی همنرئندا به دیهات، حکومتی عیراقی ناچار کرد له ۶۰۰۰ هوزه ویراندا ناگره یست رابگه مینیت و بۆ دوسالیش به رهمو امینت.

ئیسرائیل دەستگەرتى چاڭى لە پەنوەندىکردنەگەى كورد بەدەيەينا، لە ۱۵ى ئابى ۱۹۶۶دا كوردەكان لەمەلانی "مەزەلە"ی "دەیان"دا، كە فەزەگەوانیكى عێراقى بوو فەزەگەيەكى "مەزەلە"ی بەمەتابانگى هێزى ئاسمانى عێراقى بۆ ئیسرائیل فەزەلە، یاریدەى مۆسادیان دا. بەمەزەلەگەرانى مۆساد ئەندامانى خەزانەگەى رەفايان بەناوى سەیرانمەو لە بەغدا دەرکردو دایانە دەست كوردەكان، ئەوانیش بەسەلامەت لەسنوور ئاودیویان كردن و گەياندیانە ئێران. مۆساد كەمەلانی بە رەفا دابوو یەك ملیۆن دۆلارى ئەمەریكایى و مافى پەنابەرتى سیاسیش بەهۆى ئەندامانى خەزانەگەى بەدە، پەنیا و لایى پارەگەیان بەهۆى نەچووین. چونكە ئەم كارە بۆ مۆساد زۆر بوو، لەواشتنۆنیشدا هێندەى دى دەنگى دایە، بەتایبەتى كەمەمەریكایەكانیان بەنگەرد تا لەنزەگەمەو بەوردى سەیری فەزەگە شۆرمەوییەكە بكەن، ئەمەریكایەكانیش كارەگەیان زۆر پەنۆشبوو.

كوردیش كارامەى خۆى لەفەزەلەى ئەو جۆلەكانەدا ئواند كە لەوا و عێراقدا مابوونەمو، لەرە ئێرانمەو دەریدەكردن، ئەمەش بۆ ئیسرايیلییەكان كارێكى زۆر تەبەتەبوو، جۆلەكە بەر لەم كۆچەردەى سالى ۱۹۵۰يان كەبە ئاشكەراو بەرەوايى كردیان، لەوا و عێراقدا نەزەگەى سەد هەزار كەسێك دەبوون. كوردەكان لەم كارەیاندا سوودیان لەئاگەبەستى هاوینی هەردوو سالى ۱۹۷۰ و ۱۹۷۱ یینی، ئۆتۆمۆبیلی كوردیان لە گۆلەستەمەوى جۆلەگەكانى بەغدادا بۆ باكووری عێراق بەكاردەهێنا.

ئەوێشان وا ئێكەدەخست كە بەگەرتە كاتێكەمە خەلكى سەرچەم شارەكانى عێراق لەواو گەرمای هاوین پەو لەچاكانى ئاوجە كوردییەكان بكەن. هەرچەندە ژمارەى ئەو كەسانەى ئاودیوكران زۆر بوون - نەزەگەى ۲۰۰۰ - دەبوون، بەلام دەستەلاتەرانى عێراق لەبەر هەندى هۆى تەبەتەى خۆى چاوى لێدەپۆشى. بەلای كۆنە ئەفسەرانى مۆسادمەو، سوودوهرگەرتنى ئیسرايیل لەپەنۆندەییەكەى بەگەردى عێراقمەو، هەرنەو جۆلەكە فەزەلە بەسە.

لەئازارى ۱۹۶۹دا، بە قەیلەوونى شا، ئیسرايیلییەكان تا بەدەنای دەرەوى بگەيەن كەمەزەلە و پیاوكانى توانای لەكارخەستنى ئاودیوى عێراقیان هەبە، یارەمەتى كوردیان لەدانانى پەلانیكەدا تەهەش بەكە سەر بێرە نەوتەكانى كەركوك، بە تەبەتەى ئەو كاتە ئەم كاتە نەوتەنە لایەنى كەم سەدى ۶۵ بەرەمى عێراقبوون. لەو وێنە پەش و سەپەنەى لایكۆفە هەلیگەرتوون، ئەندامانى یەكێك لەم دوو كۆمەلە بەرچا و دەگەمەن كە دەمامكیانگەردوومو رێدەكەن و چوار و لاخیش لەتەنیشیانمەو بەتۆپى هاوێندو تۆپى بێجۆلە باركەركوون. سامى عەبدولزەحمان كە ئەندەزەیارێكى دەرچەسۆی بەریتانیایە، ئەستێرەيەكەى گەشەى ئاسمانى كوردایەتییه،

راست‌تیمه‌ای کوسپی نژادها به برده‌ی نیسرائیل و نمایان‌نشد پیوندی تمولو لمنئون
 برزانی و خاموشی به‌رادر لومشنتون پمیدا بکات، هرچند نه‌امانجی سرده‌کی و نه‌گفوی
 بسو. لسانی ۱۹۶۲دای نیسراهم لحه‌مده بمبئ هیچ پنجوپه‌تایک دواوی لیزه‌ی لمولاته
 یه‌گرتووه‌کان کرد تا چنیت. که‌چی به‌رپرسه لهریکاییمکان به‌ساردیه‌که‌وه رتیا نکرده‌وه
 پینشیان راگه‌میاند که واشنتون هیوای چاره‌سارکردنی پیونده‌ی نیوان نیران و هیراقه،
 پینشوزیکردنی هر نیردرلونیکی برزانی‌ش کاری خراپی بؤ نم هولی دمبیت. به‌لام برزانی بؤ
 کردنه‌وه‌ی نو دهرگایه به‌نیسرائیلیه‌کان پشت لستووریو به‌لام نه‌مده‌ش سرکه‌وتو نمبوو.
 "عیسمت شریف لانیلی" که کوردو له‌سوریا له‌دایک‌بووه لمنه‌وپاشدا نیشی بؤ برزانی
 لمرکد، سانی ۱۹۶۴، دواوی ناپنکی‌تیمه راست‌تیمه‌کی نیوان برزانی له‌لایه و نیسراهم نه‌مده
 جه‌لال تالمانی و چمند نه‌مده‌نکی تری پارلی دیموکراتی کوردستان له لایمکی تره‌وه، سرزگی
 له‌نیسرائیل دا، لملی چاوی به "یاکوژا هیزوگ" ی به‌رپرسه‌ی گشتی و مزاره‌تی دهرمه‌کوت،
 دواتریش "شمعون پیرس" کله‌وه نه‌چوو یاریده‌ده‌رنکی همیشیمی و مزیری به‌رگری بیت،
 "لیلی لشمکونی" سرزک و مزیرنیشی بینی، لمرکد نه‌مده‌ی گه‌شبینبوو دشیموت: "هموو
 نو لپرسره‌وه نیسرائیلی‌له‌ی چاوم پینان که‌وتووه، دهلن کوردستانی عیراق به‌رمو، وه
 لانیلی ده‌گرتاپه‌وه، برزانی دلنیا‌یی و به‌وای تمولوی په‌یداکردبوو ده‌یوت: "هاریکارکردنی
 وولاته یه‌گرتووه‌کانمان له‌چنگدایه"، چونکه به‌وای تمولوی به‌دانایی و توانایی نیسرائیل
 هه‌بوو. سانی دواتری لانیلی چوو بؤ وولاته یه‌گرتووه‌کان و لومش سمرانی بالوزخانه‌ی
 نیسرائیلی‌کرد، لومش پهره‌ی پوری دهرگایمکی لایه‌نگری خویانیا نکرده‌وه "دهرگای پیونده‌یه
 گشتیمه‌کان" ی سر شلمی مادیسون، لمانه‌ی نیشتمانی رۆژنامه‌نوسان لومشنتون
 لهریکردو چاوی به‌چمند سیناتون‌نیش که‌وت، به‌لام دواتر وتی: "زو زانیم نیسرائیلیه‌کان
 له‌مهریکاییمکانیان بؤ قایل نکرده‌وه له‌مهریکاییمکانیش تایانه‌وت تیکهل به‌کارکه بن". ولیام
 نو دوگلاسی دهرمه‌ر، که پینشتر له‌برمه‌وندی کورد شتی نوسیموو نیویستووو بیینیت،
 لملیت: "بؤ هر گونیه به‌وای به‌ساردیه‌که‌وه دیانینیم، هر هیچ شت‌نیش نمبوو".
 کاریمه‌سته‌کانی و مزاره‌تی دهرمه‌وه نیانویستووو چاوپنکرتی لمرکد باکن، به‌لام
 رۆژنکی سهره‌کیان له‌نخستنی کۆنکدا بؤ دیوهو هموو پمپوژانی کاروباری خوزه‌لاتی
 تاوه‌راستی و مزاره‌تکه‌یان له‌کۆمه‌که‌یدا تا مامه‌بوو. (و مزاره‌تی دهرمه له‌ماوه‌ی ۳۰ سالی
 ده‌ها توواندا، نه‌ویان کردبووه چاکترین شینو‌زی خویان).

كاتيك لائىلى نىنجاسى سەمىرەكەي ۋاتە يەكگرتوومكانى بە بەرزانى راگە ياند، "سەرى سوپام تووشى بىن ھىوالى بو"، بەلام تا ناپاكيەكەي ۱۹۷۵ ھەر لەم بىروايەدابوو كە نىسراىل تونائى كارگەرنە سەر ۋاتە يەكگرتوومكانى ھەيە. بەرزانى بەردوام دلوائ لە راوئىزكارە مۇسادىيەكانى دەكرد كە "يەكەينە بە گوئى سەرزكى ئەمەريكا دا بچرىنن". لەمدا سەردانى ئىسرائىليدا بەرزانى كەچاوى بە چەند ھەزىرو ژەنەرالىيەكان كەوت، بەشەمەون پىزسى راگە ياند، ئەگەر ئىسرائىل رۇئى سوزيا بوخىننەت ئەمدا كوردىش ئامادەيە رۇئى عىراق بخت. كاتيك پىرس بەو پەنئى لەقسەكەي گەرت كەپەيمانەكەي نىوان ئەم دوو دەولەتە عەرمەيەيە يەكەنى شۆرەوى پى بەم سەركىشىيە نادەت، بەرزانى دەلامى دايرە. وتى: "مەتەن پىنەمەنلا خەلەتەت. نىو دەيگۆل و نىكسون تان بووخاند". ھىچ شەك راي پى ئەمەگۆرى

ساى ۱۹۷۲ بەرزانى بەختى سواربوو -يان خۇي واى پەلەندەكەردە- مانگىك سەر لەسەردانە دوو ۋەلىيەكەي نىكسون و كىسەنچەر، كەشاي ئىران واى لىكەردن وان لەم پەلەنگەرنە كۆنەي پىوھەندى نەكەردن بە كوردەو بەيئەن، گۆلدا مانىرى سەركە ھەزىرائى نىسراىل سەرى لەتاران دا تا كاركە بگات شا يارمەتى زىقارى كورد بەدەت.

لەئەنجامى پەيمانى دۇستايەتى تازە مۆزگراوى نىوان شۆرەوى و عىراقدا، چەككى زۆرى شۆرەوى بەسەر پەغدادا دايارى، كەنەوش ئاكامىكى راستەوخۇى كارىگەرنە يارمەتەيە سەربازىيەكانى ئىران و ئىسرائىلى بەرزانى بوون، شا زۆر لەمە دووئەبوو، سىياسەتى ئەمەريكا لەمەست كوردەا گۆپرا. ھەرچەندە كەمى مۇساد چاكەي گۆپانى سىياسەتى ئەمەريكا يەرمەيەر بەگورد بۇ ئىسرائىل دەگىزەيەو، بەلام گۆپەنى سىياسەتى واشنتۆن بەھۇى شاوہ بوو. سەپەرەكە لەمەدەبوو كەمەچەندە ئىسرائىل لەم ھاوينەدا يارمەتەيەكەي زىادەكەردبوو، كەچى بەھۇى يارمەتەيەكانى واشنتۆن و تارانەو ئىسرائىل لە كوردستاندا كەمە دەستى ھەزىشت.

ئىسرائىل لەيارمەتەيدانى كوردەا بەردەوامبوو، بەرزانىش ناوہ ناوہ پەرس راي بەم ئەفسەرە ئىسرائىليەنەي لەتاران بوون دەكرد. لەجەنگى عەرمەيە ئىسرائىلى ۱۹۷۲دا، قەسەمكى نەپنى وەسەبوو كە كورد بەرەيەكى تە لەئىراقدا بگاتەرە، تا نەپەنن بەغدا ھەزەكانى خۇي بۇ پەشتەگەيەكەرى سۇپاى سوزيا دۇ بەسۇپاى ئىسرائىل لەبەرزايەكانى جۆلاند بەكاربەيئەت تا ئەمەزۇشى لەسەرىت ئاشكەرا نەبوو كە ئىسرائىليەكان ئەم پىشەنارەيانەكەردبوو- پەندەچەن وەبووئەت- يان لەگورد خۇيانەرە بوو. يەكەك لەيارەدەمەر نەزىكەكانى بەرزانى جەختى لەسەرنەرە دەكرد كە ئىسرائىليەكان داوايان لەكورد كەرد تا "پەشەنوى بۇ عىراقى دەرەستەكەن"

بەرەيسەكى دى بىگەنسەر، بەلام بەرزانى "نۆز گرنىسى بەو پىنشىنارە نەدا" بە تايىبەتى تامۇگارىيەكى ئەمەرىكاي يىڭەيشىتېوۋو گە خۇي لەقەرى مىللاننى مەرەب و ئىسرائىل نەدات. بەرزانى پىشتى بەلمەمىرىكا ئەستورېوۋو دەك بەئىسرائىل. بەپىنى راپۇرتەكەي پاىك دەلىت، ئەو نامۇزگارى كىسەنجەرى ۋەزىرى دەرەۋى ئەو كاتە خۇي بوو. كىسەنجەر لەيادداشتەكانى خۇيدا "لە نالىش دەۋار لەبزمارىش" ۋاتە بەمەردولادا دەيشكىننىت، ۋاي دەگەيەننىت كە ھانى كوردنەۋى بەرەيسەكى دى نەدەلوو كەپۇلى كورد لەۋەدا دەرگەوت عىراق تەنيا تىپىنىكى بۇ بەشدارىگەردنى شەرگە مابۇۋە. كەچى پاش پانزە سال، ئەمما كىسەنجەر جەخت لەسەر ئەۋە دەكات كەنەر لەگەل پلانەكەي ئىسرائىلدا نەبوۋە، چۈنكە ترساۋە لەۋى ھىزەكانى عىراق "ئەگەر كوردەكان لەچىكانيان بىنەخوارەۋە پەتەرۋى لەناۋيان بەرن" بەتايىبەتى كە كورد لەچەكى سوك بەۋلاۋە ھىچى تر شك نابات، جەزىشى نەدەكرد ئەمەرىكا لەۋە زىاتر يارمەتى بەرزانى بدات ۋە ئەۋەندەي بداتى كە بۇ ھىزىشنىكى سەرتاسەر پىۋىست بىت، ئەۋىش لەتەرسى تۆلەي عىراقى دۋاي شەرگەكى "يۇم كىپۇر". لىپىرسراۋانى ھەلگىرانى ئىسرائىل، لەبەر چەند ھۈيسەكى خۇيسان جەختيان لەسەر ئەۋە دەكرد كە كورد خۇي پىنشىنارەكەي كەردىۋو، ئىسرائىلىيەكانىش پىنشىنارەكەيان رەتكرېۋتەرە چۈنكە كوردىيان لەتۆلە چاۋەرۋانكرۈمەكى عىراق بۇ ئەدەيارۇزرا.

بۇ لىكەندەۋى ھۇي ئەو ئاگۇكىيە ديارە، دەكرى پەنا بۇ قەسەمەكى كىسەنجەر بېرىت "مەن بۇچوۋنىكى ۋام لا گەۋلەۋو كەلپىرسراۋانى ئىسرائىل لەتەلەمىيىب لىم تىڭەيشىتېوۋو، كەچى ئەۋەنەي كوردستان كارمەكەيان لاپەسەندىۋو". بەلام ھىچ ئەكرار، عىراق ھىزىنىكى ۲۰ ھىزار سەريازو ۶۰ فېۋكە ۴۰۰ زىنپۇشى بۇ جۇلان ئاردا. سەدام جەسەن بەرەدەپەك ۋا دودلېۋو كە بەلگىن لەشا ۋەرىگىرت سۈۋد لەۋبارە نەبىننىت. راستىيەكەشى شا لەۋ رۇزەندە دەپوت: "مەن جەزىكەم كورد بەۋە لەكەدەرىگىزىن كە پىۋاي ئىسرائىل ۋەلاتە يەگىرتوۋەكانىن". بەلام شاي ئىران بە بەلگىن بىردە سەرمەكەي، دەستپىنكردنەۋى پىۋەندى دىپلوماتىيەنى ئىۋان ئىۋان عىراقى بەدەستەننا. (بەشدارى كوردەكەي عىراق بوۋەمۇي كوشتىنى ۱۲۵ سەريازو كەۋتنى ۲۱ فېۋكە تىكەشكانى ۸۰ تانكى عىراقى لەشەرى ئىسرائىلى جۇلەندا)، دۋاي كۇتايى شەرگە ئىسرائىل بېرىكى باشى چەكى شۇرەۋى ۋ تۇپ كە لەسۋا مەرەپىيەكانى زەۋتكرېۋو بۇ كورد ئاردا، لەگەل موۋشەكى "ستىرلا"ى دەرە فېۋكە كەبەسەر شائەرە دەتەقۇننىت ۋ "ئەرىشكەوت بىنگەلەن" لەگەل موۋشەكى ((ساگر))ى دەرە تانكىشيان تىيادىۋو.

هەر که لەنازاری ١٩٧٤دا شەری کوردو عێراق دەستیپێکێردم، لەمجا مۆساد پەشوکاو دەرکێکرد کە پۆلی ئیسرائیل بە بەراورد لەگەڵ شاول لەمەریکا دا مامناوەندییە. ئێران بۆ پاراستنی کورد لەو هێزە بەڕێزە عێراق، بەتارییەکی تۆپی ١٢٠ ملیمەتری دەستکردی شۆمەوی یەکنیکی تری ١٢٠ ملیمەتر، ژمارەییکی زۆری تریشی بەدوای یەکدا کرد بەناو عێراقدا. لەسەر سنوورەکانیش مووشەکی فڕۆکە شیکینی "رایر"ی عێراقیانەیی دامەزراند. بەلام یەکنیتی شۆمەوی چەکیکی بێشومارو هەمەجۆرو پێشکەوتووی بەعێراق دا، هەر لە کۆتەرەو فڕۆکەیی جەنگییەو بێگرە تا دەگاتە تانک.

هێزەکانی عێراق بەبەشتیوانی تانک و فڕۆکە، بە خێراییی کور. دکانیان لەدەشتاییەکانی هەولێرەو بەرمو چیا سەختەکانیان کردەو. ئەگەرچی کورد پێش سەرنکی پێگای چیا سەختی "گەلی عەلی بەگ"یان تەقاندەو. بەلام کاری لەئەندازەیی سوبای عێراق نەکردو پێگایەکی تریان بەچیاکەدا راکێشا. عێراقییەکان پێشت بەهێزی تانکەکانیان لوتیان بەدامینی چیا کۆک و دەشتاییەکانی دەورووبەری شاری دیان^(١) وەتا، لەکاتیکی لێزنی پێشمرگەکاندا پڕویانگەندی ناپاکیتی بەو بۆ. "زەلی زامی"ی پێرنەو بەری گشتی مۆساد کەشارەزایی تەواری لەکوردستاندا هەبوو، جاریکی تر ساگی ناردەو، هەرئەوئەندە گەشتە کوردستان و بۆی دەرگەوت بەزانی و کوردەکانی لەسەرشتی فرمانی شەڕکردنەکی سەڕکردایەتی عێراق تێناگەن، دەستیکی کەوتە ئەملاو دەستیکی کەوتە ئەملا. وەک دەپوت "دەستەلاتیان لەدەستدا نەماو".

لەئەشکەوتیکی نزیک چیا زۆزکی لای شاری رەواندۆز، ساگی کۆبوونەو یەکی لەگەڵ هەمانەو هێزەکانی کورددا کرد، بۆی دەرگەوت کورد لەووی تەکنیکییەو لەهەلومەرجیکی ترسانگەدان. ساگی چەند کەمینیکی نایەو کەپێشمرگەکان بە مووشەکی ساگرو ئاسن و ئەو تۆپی ١٠٦ ملیمەترانی لەئەقاندەو بەدوادا نایەن، تیاياندا بەشداریکرد ساگی کەزانی تانکە عێراقییەکان لەسەر رینگای گیر لاندەن، کەمینیکی بۆناشەو لەنیو سەعاتدا ١٠٠ یانی تێکشکانو، لە کەمینەکانی تێرشدا عێراقییەکان زیانیکی زۆریان لیکەوت. کەچی عێراقییەکان ئەو پێشمرگەوتن و لەهێرشەکانیاندا بەردەوامبوون و چیا زۆزکیان گرت، هەرچەندە هەردوولا لەسەرەگەدا چەند جارێک چیاگەیان دەرگرت و بەریاندا یەو، پاشان بەهۆی بەفریارینەو

^(١) لێزنی پێشمرگەدا دەرگەوت هەبوو کە گواپە ناپاکیتی لەناردایە، چونکە لەکاتیکی دەست پێشمرگەیک شەڕ کەشاونەتەو هەر لەکاتەدا کۆمەڵە تۆپیکی عێراق لەچیاکەو بەرمو هەمان شوێنی پێشمرگە لەپانتاییەکاندا شۆڕ بوونەتەو، ئەویش پرسیار هەلەدەگرت دەست پێشمرگەکان لەناو خۆیاندا دەمەقەلیمەکان بوو - جا راستینیت یان بۆ - گواپە گەوانەتەو بۆی سەڕکردایەتیەکیان تا ناکۆکیەکیان بۆ چارەسەرکەن

شەرقە خاوبۇزە، بەلەم بەیننەمەى بەمىجگارەكى بووەستیت. ھیزە عێراقییەكان بۆ یەكەمجار لەمەشگەوێى مەملەتیاندا لەگەڵ كوردە، لەزەستاندا شەرى ناو چیايان كردو، بۆ دەشتا بیهكان نەگەشەنەو. ساگای لەمەترەسى بارو دۆخەكە زۆر پارابوو، رۆشتەو بۆ ئیسرائیل تا بە دواى كاردانەرمەيكی لەباردا بگەرێت.

لەكاتێكدا ساگای ھێشتا بیری لەكاردانەرمەيكی بەچێدەكردەو كە كورد لەوچەنەمەیه رزگار بكات، رێككەوتننامەى جەزائیر لە ٦ى ئازاردا بۆكرايەو. شا بەرامبەر گۆرانكارى بەكى گمەرە كە لەسنوورى نیولن عێراق و ئێراندا كرا، دەستى لە كورد بەردا. لەپێنكا دوو لیواو نیوى تۆپەیانۆ تۆپى دژە فۆكەى، لەعێراقەو بەرەو سنو، بەبەردەمى كوردو ئیسرائیلییه ھەپەساوەكاندا كەشەنەو ناودیوى سنوورەكردەو، "شتو، كەكانیان كۆكردەو نو ناوەمیان بەچێنیشت". ئەفسەرە ئێرانییەكان ھەستیان بە شەرمەزەرمەيكی زۆر دەكردو راستیشیان بەكوردەكان نەدەوت و كەشەنەو كەیان بەگۆپیش ھیزەكان لە قەلەمدا. ئەمجا لەپێنكا ئەفسەرەكانى مۇسادیش فرامانیان لەدەستگای سافاكەو پێگەیشت كە یەكسەر خۆیان بێچەنەو نو ناو بەچێنەن. نەوێش كۆتا بیهكى تانی سەركێشییەكەى كوردبوو.

بەلەم لەتاران، "فۆرى لوپرانى" سەلمى ئاوەسمیانەى ئیسرائیل، كە یەكێكبوو لەو كارگێزە ھەرە كۆتائەى دەزگای مۇسادى چێبەچێكەرانى "سیاسەتى دەورەى"، ھەر لەئەسیرىیاو بێگەرە تا دەگاتە لوپنان، سەرى لە "ئێندایەتى و دەرەقى" شا سۆپماوو. بەلەم گمەرە ئێمەسراوێكى ئێرانى گۆش خۆى لەعاسەتى ئاوەزاییەكانى ئیسرائیل خەواندو رەخەمش لێدەگرت كە "سیاسەت و سۆز تێكەل بە یەكەدەكات"، سەبارەت بە رێككەوتننامەى جەزائیریش پێیوابوو "یارمەتیدانى كەمایەتیەكان خۆى لەخۆیدا ئامانج نین، بەلكو شینۆلێكن بۆ سەندنى دەستكەوتى زیاتر لەزۆرینە" و "سیاسەتى چاك" یش راگرتنى یارمەتیەكانە لەكاتى خۆیاندا، تا زۆرترین دەستكەوت لە زۆرینەكە بە دەستبھێنى، شاش ھەر پێك نەویكرد. لوپرانى زاننى كە ئیسرائیل لەویدا بەھەندە چوو بوو گوايە دژایەتیە مێژووییەكەى فارس و عەرەب ناگۆشت و تاھەتاشە بەرەوئاسدەبێت، ھەر ئەو یۆچوونەش پانێى بێئیسرائیلیەونا كە ھانى كورد بەدات ھاوكارى ئێران بكات، كەبیری لەو كەردەو ھەركات شا بە خەمیاڵیدا بێت، ئەوا چارەنووسى پێنەندییەكەى ئیسرائیلیش بەئێرانەو لەچارەنووسى ئەو كەى كورد باشتە نابێت، موچرەكە بە لەشیدا دەھات.

بەلەم لوپرانى واى یەكلا دەكردەو كەدەبوت: "ھەرگیز شتێكى وام بۆ نەھاتووە كە مشتومڕ لەگەڵ شادا بکەم و بەرگری لەكورد بکەم یان داواى یارمەتیدانى مەزڵایەتى نەو دە ھەزاران

پەنابەری لیبیکەم کە بەسەر ئێراندا دادەبارین". وتیشی: "بیگومان لەبەرنەوهی ئیسرائیل راستەخۆ لەکارەکه‌دا بوو، هه‌ستمان به‌ گوناها‌ری‌ده‌کرد" چونکه‌ وه‌ک رای‌گه‌یاند له‌سەر‌پرسی سه‌دانیا‌ن و سه‌رگه‌ردانه‌کردنی هه‌زاره‌نیشیا‌ن به‌ناو ئێ‌ران و بیابانه‌کانی خه‌لو‌روی عێ‌راق‌دا به‌نا‌گابوو. دوا‌ی چه‌ند سا‌نێک له‌وێ‌را‌نی ده‌یوت "ئه‌گه‌ر ئیسرائیل و لا‌تینکی چه‌وکی چه‌وار ملیۆ‌ن و نی‌وی نه‌بوا‌یه‌و، بۆ نه‌وێنه‌ و لا‌تینکی گه‌وره‌ی بیست و پینچ ملیۆ‌نی بوا‌یه‌، ئه‌وا بیگومان به‌جه‌ورینکی ته‌ره‌هه‌تارمان نه‌کردو، ده‌مانکێشا به‌میزه‌که‌دا به‌لام ئه‌م قه‌سانه‌ش هه‌ر بۆ بیانه‌و هه‌نا‌نه‌وه‌ی خۆیا‌نبوو. ئه‌گه‌رچی ئیسرائیل لا‌ی چه‌واره‌م به‌هه‌زترین سو‌پای دونه‌یا‌ن" لێ‌ده‌دا، به‌لام ئیسرائیل له‌هه‌زینکی نا‌وچه‌یی تا‌را‌یه‌یه‌ک چه‌روک به‌ولا‌وه‌ که‌له‌دو‌وری بنکه‌ خۆ‌ره‌ه‌ لا‌تینیه‌که‌ی نا‌وه‌ر‌استی خۆی به‌ولا‌وه‌ نه‌یتوانیوه‌ په‌له‌با‌وێت هه‌چی ته‌ره‌ نه‌بووه. هه‌ر رێک له‌به‌ر نه‌وه‌شبه‌و له‌سه‌رتا‌وه‌ شا ئیسرائیلییه‌کانی بۆ ته‌یوه‌گلانه‌ که‌نێشه‌ی کو‌رد هانه‌ده‌دا، چونکه‌ ده‌یزانی ئیسرائیلییه‌کان به‌ته‌وا‌لوه‌تی پشت به‌و ده‌به‌ستن و ناشتوا‌ن هه‌یچ هه‌ره‌شه‌یه‌ک له‌سیاسه‌ته‌که‌ی بکه‌ن.

سالی دواتر له‌وێ‌را‌نی شا‌ی ئێ‌رانی به‌ته‌منا له‌دو‌رگه‌ی گه‌یش که‌نده‌لوی فارسه‌دا بیه‌نی و ده‌یتوانی ژۆر له‌وه‌ی قه‌سه‌ی له‌که‌له‌دا بکات. له‌شای په‌رسی ئه‌و ها‌وپه‌یه‌مانیته‌یه‌ی له‌گه‌ل ئیسرائیلدا هه‌یه‌تی، به‌راستی چی ده‌گه‌یه‌نێت. شا ژۆر بێ‌پێ‌چو‌وپه‌نا وه‌لامی دا‌یه‌وه‌، که‌ گرنگی ئیسرائیل خا‌لێ‌که‌وو له‌به‌که‌نێشه‌کردنی وێ‌ژه‌و قه‌ینی عه‌مه‌دا، نه‌وه‌ش کاتی پێ‌وستی بۆ ئێ‌ران دا‌بینده‌کرد تا خۆ بۆ ئه‌و به‌ره‌نگا‌ری‌بو‌ونه‌وه‌یه‌ ئاما‌هه‌بکات که‌ ده‌بوا‌ پو‌وی به‌دا‌یه‌. له‌سه‌ری بۆ‌یشت، پێ‌وه‌ندیه‌یه‌ ته‌ینه‌که‌ی ئێ‌وان ته‌له‌مبیب و واشنتۆ‌نیش یارمه‌تی تێ‌گه‌یا‌ندنه‌ی هه‌لو‌نستی راسته‌قه‌ینه‌ی ئێ‌رانی لا‌ی ئه‌مه‌ریکا ده‌دا، هه‌ر له‌و رێ‌گایه‌شه‌وه‌ هه‌لو‌نست و سیاسه‌تی ئه‌مه‌ریکا‌ی بۆ په‌ونده‌کاته‌وه‌. ئه‌گه‌رچی شا له‌ قه‌سه‌کانیدا با‌سی کو‌ردی نه‌کرد، به‌لام ئه‌وانیش کاتیان بۆ ره‌خساند.

گه‌وره‌ ئێ‌په‌رسرا‌وا‌نی کو‌رد دا‌نیا‌ن به‌وه‌دا ده‌نا که‌، نزیکه‌کانی به‌ر‌زانی له‌و کۆ‌بو‌ونه‌وه‌ نه‌نیا‌نه‌ی هه‌ردوو وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی ئێ‌ران و عێ‌راقی نا‌وه‌ر‌استی ١٩٧٤ به‌نا‌گابوون، که‌ هه‌رچی کۆ‌سپی به‌رده‌م رێ‌که‌وتنه‌مانه‌که‌یا‌ن بوو نه‌یه‌نیشت. به‌لام پێ‌شیا‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ داده‌گه‌رت که‌هه‌یج شتی‌کی ویا‌ن سه‌باره‌ت به‌نزیکبو‌ونه‌وه‌ سه‌رکه‌وتنی رێ‌که‌وتنه‌مانه‌ی چه‌زانێ‌ر نه‌ده‌زانی و هه‌ر به‌عێ‌رشیا‌ندا نه‌ده‌هات. به‌هه‌را‌ل، به‌لام کو‌رد له‌ ئیسرائیلییه‌کان تو‌وه‌بو‌و. چونکه‌ له‌ نزیکبو‌ونه‌وه‌ی ده‌سته‌به‌ردا‌ری‌بو‌نه‌که‌ی ئێ‌ران ئا‌گا‌دا‌ری نه‌کردبو‌ونه‌وه‌، پێ‌یا‌ن وابوو مۆ‌ساد له‌مه‌موو شتی‌که‌ به‌نا‌گایه‌، ئه‌ره‌ش به‌هۆی ئه‌و گه‌شتی‌یه‌ی به‌مۆ‌ساد دا‌ری‌بو‌و. به‌لام می‌ژو‌نو‌نوسه‌ ئیسرائیلییه‌کان، ئه‌وه‌یا‌ن ره‌تده‌کرده‌وه‌و، ده‌یانوت ئه‌وانیش وه‌ک هه‌موو که‌سه‌نکی دی

هملەدەمكەن. بىنناگاييشيان لەپوودانى شەرمەكەى عەرەبىيان بەنموونە دەمئىنايەو، دەيانوت نەى
حكومتى ئيسرائىل ھىزىشەكەى ۱۹۷۲ى مىسرو سووراي بەلاوہ كووتوپر نەبو؟

كەمى نكولى لىوہ دەكرد كەمئزان لەناپاكىتتەكەى جەزائىردا، پىشكى مىچى لاى ئيسرائىل
دركاندەيت. بەلام مىژوونوسىكى ئيسرائىلى كە لەتاكىردنەوہكەى ھاوپەيمانىتى ئيسرائىل و
كوردى كۆلىيەو، دانى يەوہا نا كەماتوانىت جەخت لەسر شەربەكات كە حكومتى ئيسرائىل
سەبارەت بەنزىكبوونەوہى ئاپاكىتتەكەى زانبارى لە كورد نەشاردەيتەوہ نەگەر كۆنە ھەولەكانى
ئيسرائىل بۆ لاوازكردنى عىزاق لىكەدرنەوہ، ئەوا بەدلىيايەوہ راگرتنى شەرى كورد زىانيان
پىندەگەيمەنىت و ھىچ سوودىگىشى بۆيان ناينت، بەتايبەتى كەئىتر عىزاق لەماردنى ھىزەكەيدا بۆ
خۆزناو و بەرەنگارىوونەوہى ئيسرائىل دەستى بەرەلا دەيت لەو ماوہيدا "جوزيف كرافت"ى
رۆژنامەنوس كە نووسىنەكانى لەيەك كاتدا لە چەند رۆژنامەكەدا بۆدەكرىنەوہ
لەكىسجەريشەوہ ئىزىكە، لەو مەترسەيانەو باسكردنى رىككەوتتەنامەى جەزائىر، واى دانابو كە
نەوانە "دەپرىكى تونە بەپووى وولاتە يەكگرتووەكاندا" كە پارىژەرىكى سەرمەكى ئيسرائىلە.

دواتر لوبېرلى لەقسەيمەكى ترىدا وتبوى "بەواك كورد تەنيا گازاندە لەو ھاوپەيمەنانە
نەگەين كەسەر رۆژەى لەسر پەتەك يارىدەكەن، بەرپرەستى رىككەوتتەنامەى جەزائىريان بەسەردا
نەھىنن" لەمەدا راستبوو. شەرى لەپەرمەندى كورد نەبوو، بەغداش، بىنەوہى ئىزان زياتر
لەپىنگاى سەربازانەوہ لەكوردستانى عىزاقدا تىوہ بگەلت سەركەوتنىكى دىپلوماتيانەى گرتىكى
بۆ شا رەخساند. بەلام پەرزەنتىمەكان ھەرگىز لەئيسرائىل خۆشەنبوون. پەرزەنتى تا دەرلۆژى ژيانى
لەئاوەرەيمەكەى ئەمەريكايدا، وەلامى ھىچ پەرسىيارىكى نەدەدايەوہ سەبارەت بەوہى پىنومەندى
لەگەل ئيسرائىلدا ھەيت، ھەر بەنەلقەستىش باسەكەى دەگۆپى.

مەسعودى كۆپىشى لەو پەرسىيارانە زياتر كۆر دەبوو، لەئىشەرىنى يەكەمى ۱۹۹۱دەو،
لەسەردانىكى كوردستانى عىزاقدا، بەمەسعود و ت دەمەوى بچم بۆ ئيسرائىل بەلەكو چاوم
بەيمەكە لەو ئەفسەرنەى مۇساد بەكويت كەلەكەيشەى كورددا كاربانەكرد. كەچى لىھاوتەرىن و
پارىژگارتەرىن كوردە لىبەوہ كەسەكى دى و، پىنى راگەيانەم كە ھەرگىز ئەو لەوباسە نادەيت و،
بىژاويەمكى زۆرىشى لەبارەيانەوہ دەپرى. پوونىشەيگەوہ كە ھەر پىنومەندىمەكى ئيسرائىل ئەو
سەركەردانىيەى بەسەر باوكى و، بەنەمالەكەمى و، عەشیرەكەمى و، پارەكەمى و، ھەموو كوردى
عىزاقدا ھىنا. ئەو پىنومەندىيە چاكەنەى پىشتەر لەگەل ھىزە دەرەكەيەكاندا ھەمانبوو بەشبووینە
جىگەى باورەيان، بەھوى ئەوانەو ھەموويەمان لەدەستدا ^(۲۵). جا بۆچوونەكميان راستىنەت يان

^(۲۵) بەمەرحال لەگەلگۆزەيەكى سانى ۱۹۹۲يدا لەگەل كامەران قەرەداخى رۆژنامەنووسى "الھىاء"دا نامازەى بەوہ
دایوو كەرتەكر. بەوہى كاركەرد لەگەل ئيسرائىلدا، ھەر لەسر بەلامى دەمەزەكەى رابەردو نىيە چونكە دەيزانى
كەنەدامە عەرەبكەسى كۆنگرەى نىشتەمانى عىزاق ئەمەدە حەز بەو جۆرە پەيوەندیانە ناكەن.

ئا، بەدەم رۇڭگارمۇ كوردەكان گەشتبۇونە ئەو بېروايەي كەنگەر بەرزانی ئەو پېئودەئییەي لەگەن ئیسرائیلدا نەبەستایە ئەوا لەگەن واشتۇن و شادا و ساویلگە نەدەبۇون.

واش پای گشتی ئیسرائیل، بە دەرژایی سالانی ئایندە، بېراستی پشتگەری کیشەي كوردی دەگرد لەبەھاری ۱۹۹۱د کاتێک گورد لەدژی سەدام حوسین راپەڕی و ئەمجا کە راپەڕینەکان تێکشکا و بەرمو ئێران و تورکیا هەلاتن، گوردە ئیسرائیلییەکان لەبەردەم بارەگای حکومەتدا خۆپیشاندانانیانکرد و دلاویان لەمیسحاق شامیری سەرەك وەزیرانی ئیسرائیل کرد یارمەتی كوردی عێراق بدات. هەندێ یارمەتی مەزڵانەیان نارد، بەلام بۆچوونە راستییەکانی سیاسەت بەسەرئەوانی تەردا زالیوو. "وليام ساڤاير"ی ئەوسەری نووبەت تابەن، کە بەلەنگەری تەلوی ئیسرائیل ناسرابوو، بېراوەبەر بە بېنیاخەندەخەي بەگورد سەزانی ئی ئیسرائیلی کرد، کە لەخۆپەرستیانبوو و ترساوون لەوەی ئەوەك سەزەبەخۆی كورد بەشێوەیەکی ناپاستەوخۆ دامەزراندنی دەولەتی فەلەستین ئاسان بکات، بۆیە ئێران پێندەدان.

هەر ئەفسەریك كاری هەواڵگری كۆردییت دەزانیت، بېروابوونی تەلوی ئەو بۆچوانەي کە زیادیان پێوە دەنریت و تۆمەتی ناردەوايانە، بەشێکی ناخوش و جارسەری ئەو ئرخەبە کەلەسەر گاریکی نەینێی دوئیای سێیەمدا دەبێت بەریت جا کەمیزە دەریکەيەکان لەگەن گەلێکی هەزار و ژێردەستی وەك كوردا کاریکەن، ئەوا ئرخەكە زۆر گران دەوستێتەو. وەك چەند سالێك دواي ئاپاکتیییەکی لەگورد كرا و لیام كۆلەي بېرێوەبەری ئەوسای "سی. ئای. ئی" پێی راگەياندم "تا زیاتر لەم کارانەو نێزیک بێ، مەترسی سۆز زالیبون زیاتر دەبێت بەتایبەتی بۆئەوانەي راستەوخۆ لە کارەگەدان"^(۳۶). كۆلەي کەدەستیکی بالای لەکارەگەکانی ئاسیادا هەبوو، باش دەیزانی لەچی دەدوێت، بەلام بۆ ئیسرائیلییەکان ناخۆشییەكە زیاترەو. هەر وەك لوبیرانی دەپوت، لەمانگی ئازاری ۱۹۷۵هە "خەلگە ساویلگەکانی ناوچەكە، كورد و ئێران و ئەوانی تریش" بېروای تەلویان پەرەپێناو کە جۆلەكە بۆپارە هەمووشێك دەكەن. "بەلای ئەو" ئەمەش بېرموی بیری پێشوو، نیشاندانی وێنەي جۆلەكەي كۆر - پێتۆكۆلاتەکانی دانایانی زایۆنییەکان - "واتە ئەو بلاوگرەو کۆنە دزەسامییەي کەپۆلیسی نەینێی قەیسەری لەروسایا لەسەرەتای ئیستای ئەم چەرخەي ئیستادا دایان نابوو.

^(۳۶) پێنومدی "سی. ئای. ئی" و كوردی عێراق بەدەرژایی سالانیکی زۆر بۆ بۆەندەبەهەکانی ئە. مریکا و ئێران شوونی مەترسی بوو. هەر لەگەن كۆرتنی شادا، "رای کەیف"ی سەزۆکی بێکەي پێشوو "سی. ئای. ئی" لەتاران بانگەراوەو ئاژێر بەرێژەر لەگەن حکومەت نوێکەي ئێراندا، کە زۆر لەپێومدی ئێوان كوردی ئێران و ئیسرائیل دەرستا، گەلگۆ بکات کەیف وتی ئەومەدی سی. ئای. ئی ئاگادارییەت هیچ خێنکی و لەتارادان نییە

پهراویزیمکانی بهشی دهوتهم

سوالکهره کویره که

چاوپینکوتینکی کامهران قهرمداخی نووسه‌ری کارویلری دهرمه لمرؤژنامه‌ی ((الهیاء)) ی له‌ندهنی.
له‌ندهن تشرینی دوهمی ۱۹۹۱.

* "په‌رتو دیاروو"، چاوپینکوتنی "نافوت" تهنه‌ییب ۱۸ ی تشرینی یکه‌می ۱۹۹۱.

* بیست هه‌زار دؤلار ((چاوپینکوتنی نافوت)) تهنه‌ییب ۱۸ ی تشرینی یکه‌می ۱۹۹۱.

* "رؤژنامه‌نووسینکی بیانی که په‌سهران هاتوو"، چاوپینکوتنی "هنلیکس نیفتی" ی

له‌سو شیپ‌ند پریس. نیکوسیا. ۲۱ ی تشرینی یکه‌می ۱۹۹۱.

* "نه‌مؤلگاری پلاراستی گریوو که‌ی ویستینی"، گلتوگزیه‌ک به‌تله‌فون له‌گهل "نه‌ماتزیا بارام".

۱۵ ی تشرینی یکه‌م ۱۹۹۱.

* "نه‌هه‌ریکی لیسرائیلی ... خوی ناشکرا گره"، رۆژنامه‌ی "النور" ی له‌حمه‌د قاله‌بانی که‌لور

رۆژنامه‌ی له‌بهرانی جیابوو نه‌وه له‌به‌غدا دهرمه‌چوو، له ۲۹ ی کانونی دوهمی ۱۹۶۹ دا به
دوررو برژی له‌مه‌ر پیومندییه‌کانی تری به‌رانی لیسرائیلی خسته‌پوو.

* "گهره‌ی هارمزی فوج‌ه‌که‌یه..."، چاوپینکوتینکی لیگ‌کۆ. تهنه‌ییب. ۲۰ ی تشرینی یکه‌می

۱۹۹۱.

* "هه‌ریه‌که‌یان نیشانگرمویدکی گارامه‌یه"، چاوپینکوتینکی ساگای. له "رامات گام" نیسرائیل.

۱۸ ی تشرینی یکه‌می ۱۹۹۱.

* "هه‌ریو شه‌رگرم دهرتوو"، چاوپینکوتنی ساگای. ۱۸ ی تشرینی یکه‌می ۱۹۹۱.

* "چهن‌دین که‌س سه‌رکه‌وتنی له‌ر شه‌رمیان بۆ خویان راه‌کیشا"، له‌نامه‌ی که‌سیامه‌ند

عوسماندا بۆ نووسه‌ر. ۲۷ ی کانونی دوهمی ۱۹۹۲.

* "بۆچوو نه‌که‌انی به‌رانی له‌باری شه‌رکه‌ی هه‌ندرنه‌وه"، چاوپینکوتنه‌کی ساگای. ۱۸ ی تشرینی

یکه‌می ۱۹۹۱.

* "هه‌ماری زیانه‌کانی ..." به‌وانه:

Rene Mauries, Le Kurdistan ou la mort, Paris, 1967.

*"گفتگوگه‌ی ژنرال نهارون یاریف له‌گه‌ل ساگای"، چاپینکوتنی ساگای تشرینی یه‌کمی ۱۹۹۱.

*"هه‌لاتی فرۆگه‌وان...." بره‌وه: Raviv and Yossi Melman, Evry Spy a Prince, pp. 141-143.

*"قیایبونی شا"، بره‌وه کتێبه‌که‌ی عه‌لمم که‌پیشتر ناوی هاتوه.
The Shah and I, The Confidential Diary of Iran's Royal Court: 1969 – 1977, London 1991 and New York 1992 pp. 41, 83, and 84.

*"پیلانی هیزبردنه سه‌ر که‌رکوک"، چاپینکوتنه‌کانی، لیلاکوڤر ساسی عه‌بدولپه‌همان. په‌واندو. ۵ تشرینی یه‌کمی ۱۹۹۱.

*"نیمه بۆ واته‌یه‌که‌ر تووه‌کان گرتیکین"، چاپینکوتنی نافو- تهنه‌بیب. ۱۸ تشرینی یه‌کمی ۱۹۹۱.

*"هه‌موو نه‌و ئه‌په‌رساوه...."، چاپینکوتنی عیسمه‌ت فانیلی. ئۆزان. ۳۱ تشرینی یه‌کمی ۱۹۹۱.

*"نێوه‌دیگول و نیکسولتان رووخانه"، بره‌وه:

Matti Golan, Shimon Peres, London p. 150 به‌ئۆگه‌رینه‌وه‌ی دۆستایه‌تییه‌ی دێرینه‌که‌ی له‌گه‌ل نه‌و جوله‌که‌ کۆرده‌ کۆچک‌دووه‌ی، که‌له‌ ک‌شانه‌وه‌که‌ی ئێزانی سالی ۱۹۷۱یدا به‌رمو یه‌کێتی شۆره‌وه‌ی تانی بۆ چه‌ک‌دله‌کانی که‌ریبوو، ژۆر خۆش‌حاله‌دبوو.

*"که‌می مۆسه‌دا چا‌که‌ی.... ئه‌سرائیل ده‌گه‌ن‌په‌یه‌وه"، بره‌وه: The Last Option, p. 144 که‌ که‌می له‌گه‌ن‌په‌یه‌وه‌ی سه‌ره‌که‌یه‌ی سیاسیه‌که‌دا ئاماره‌یه‌کی پچوک به‌هۆلی ئه‌سرائیل ده‌کات. "به‌رده‌م کیس‌نجه‌ر له‌مه‌وله‌کانی ئێزانی و ئه‌سرائیل بۆ هاندان و به‌هیزکردنی راپه‌ڕینی کۆرد ناگادار ده‌کول، قایل گه‌را که‌ بێته‌ پال نێمه‌ر پشته‌گیی کۆرد بکات و به‌رمه‌نگای بۆچه‌ونی سیاسه‌تمه‌دارانی وه‌زاره‌تی ده‌رموه‌ بێته‌وه‌ که‌ هورس نه‌په‌ر سه‌ره‌که‌یه‌ی ده‌کۆرد له‌و به‌ه‌یه‌دبوون که‌ ئه‌مه‌ریکا له‌م کیشه‌یه‌دا هه‌چ سوودێکی نابینیت." به‌لام کیس‌نجه‌ر به‌یاره‌که‌ی له‌ئێزانیبوو.

*"قه‌سه‌یه‌کی ئه‌ینی واهه‌بو" ویا‌م سه‌فیری له‌کتیبه‌که‌یدا که‌پیشتر نا‌زای بۆ کراوه: William Safire, Safiers Washington, New York 1980 له‌ ۱۹۷۶ دا له‌ ستوونی‌که‌دا بلا‌وکه‌رابۆوه، ده‌لێت: "کۆریه‌که‌ن هه‌ر بۆ خۆیان هه‌م ده‌که‌ن هه‌ریشک بکه‌ن بۆ نه‌وه‌ی ده‌ریخه‌ن هه‌م له‌به‌یاره‌کانیاندا سه‌ربه‌ست‌و هه‌م گوشاره‌ش له‌سه‌ر

(۸)

عەلى كىمياۋى (۲۷)

"بۇ سەرگەرتنى شەيتان ئەۋەتتە بەسە كە خىرخوازەكان ھىچى لەدۇ ئەكەن"

ئەدەموند بورك

لەھۋانى ۱۹۹۸دە "سىمىون فىزىتال" بەھمان ئەمگەشى ۋە پوۋخۇشىيەنى يەكەم
يىگە يىشتى چارەكە سەدەيكە كەپىشتەمان گونۇلۇقەمبۇ. سالى ۱۹۶۸كە بۇ يەكەمىن چار
لەنۇسىنىگەكى ئىيەنئەنى خۇنى سەردانئەكەرد، ئەكەتە مەن لەۋارشۇ ھىشتا پەيامنۇرى
رۇنئەمە "ئىۋىۋىرە تاپمۇ" ئى ئەمەرىكائى پوم، ئەۋىش لەۋانئەنى ئەم نازىيە كۇلى ئەمەدار
بىزىرەش ئەمەبۇ، كەگۈلە بۇ رىگەرگەرنى ئەۋرۇپا لەۋۋەكە "دەۋا چارە سەرمەكى كىشەنى
جۈۋەكە" ئى ھىتەرىيەن جىبەجىگەرنەۋى. مەن لەۋارۋەخى ئەۋرۇپا خۇرەلەتەمە ئەۋرۇپىۋە،
پەۋىستىم بەيەرمەنى ئەم ھەۋى، تا لەكەرە داینەنىگىيە دىرە سامىيەكانى ئاۋ ئەۋ رولتە
بەگىشتەمەيە كەمىتەلەر بەرئەمەك جۈۋەكە قەۋنى تىيادا كەبۇ رەنگە كەس ۋە تىيادا ئەمەيىت
ئەۋسەلە ھەلەمەنى دىرە سەھىۋىنىزەمى بەزەقەر تىيادا دىجىنەرا، كە لەمەلەنئى گەرمى ئاۋ
بىرۈگەرئىيەكانى پارتى كۆمۇنىستى پۇلۇنىۋە ھاتبۇ. فىزىتال زۇر بەھىمىنى داۋاكارىيەكەمى
جىبەجىگەرد.

ئەمەجەرىيەن ھاتبۇۋەمە بۇ ئىيەنئە تا ھۇكەرى ئەۋسەزا سامەكەم تىيەگەيەنەت كە سەدام
ھەسەن لەكۈردى عىزەقلى كەبۇ، چۈنكە زۇر لەۋ سەزەنئەنى "شەرداخ" ۋە "مىشاخ" ۋە
"ئەبىدىنگۇ" بەسۋىتەۋى، كەبەپنى "سەردەمى كۇن"، "ئەۋبۇخۇدەنەسەر" فەرىدەۋىۋەنە

37) ۋە لەكۇتائى ھەتەكانى "كىمىيە" بەسەر ((عەلى ھەسەن مەجەد)) دە ئەمە (ۋەزەپ)

مەنچىنىقنىڭمۇ، (رەنگە مەنچەنىقەكە چانە قىزىكى سىركانە نەوتە نوپكانى نەمبۇ كىركوكى كوردىستان بويىتى). جا نەگىر كەسەكەنى ناو تەورات رىڭگاركايتىن، شەك وەگىر كوردە غىراقىيەكان بەرچەمكى كىمىاويان دابىن و گوندەكانىشىيان تەختكارابىن، راگوزىزىن و بەدىيان ھەزاريشىيان لەگۇترە گوللەبارانكران و كۆمەلگۇكران، بەچەندىن شىئوى تىرىش لەناوېران، بەرادىيەك تاوانى "ھونەرنەندىن"^(۸۴) لەشىئوى كوشتەكەياندا خۇايە پال سەدام حەسەن. بەمىوابوم لىزىنتال ئىو ھۆيانەم تىبگەمەنىت كە دىكتاتورە ھاۋچەرخەكان، جا نەلەمانىيى بىن يان خۇرەلەتى ناۋەرەستى، چۈنچۇنى ئىم تاۋانە ترسەكانە وا بەروردى دادەرىزىن و ھونەرى تىيادا دەنوزىن و پىشت بەشىئولزى كۆمەلگۇزى دەبەستى ئى دەبىت ھۆى گويىنەدان و رىنەگرتى دىنيى دەرىشەو لە پەردانى ئىو كارەساتە ناھەموار پىيىت نەمەزنى لىزىنتال ھىچ شىتتىكى وا لەبارى كوردە دەزانىت و لەكارەساتەكەشىار - شايە، بەلام دەزنى خالىكى لاۋلى بەرامبەر رۇئامەننوسان ھىيە بۇيەك بارە شتى گىرگەو پەرسىيار لىدەكرد ھىچ دودلەيەك نەمەكردى، خۇشەم وانىشانەدا كەبەلامەو گىرگەنەن. زۇرۇشت ھەمبەو لىنى تىنەدەگەيشتەم، بۇيە لەبارەسگىرەكەيدا خۇم بەبى وىرئان نەدەزنى. پىمىوابىو يەكەك كەلەمەزىئوى دامەزاندنى نەزگايەكى كۆمەلگۇزى ئىم سەدەيدا پەسپۇزىت، دەبىت چەند وەلايىكى بۇ بەسەرھاتەكى گوردىش ھەبىت، ھەرچەندە لەگەل گەرمەيى و كارىگىرىنى "گوردە مۇۋە سوۋتىن" كەى نازىيەكاندا، كەچۈلەكەكانىيان تىيادا سوۋتاند بەراۋورد ناكىرت.

مىن لەكردەمەي ئىم باسەدا تاپانەيەك وورىابوم. چۈنكە ئىو دەيان سەلەى لە ئەفەرىكار ئاسىيا خۇرەلەتى ناۋەرەستى بەمەۋالى جەنگى پىشلىگىرەكەش مالى مۇۋەخە خەرىكەبوم، وا قالپانكردبوم كە دەبىت بەرامبەر بو تۇمەتە گەورەنى دەخىزىنەپال ھەرايەك، كەخۇاپىرىنيان و تەمانەت قەلاچۇكرە گەورەكانىشىيان كە ھەندىكەيان دەگەيشتە جىنۇسايد، يان كەلايەنى كەم كوردە مۇۋە سوۋتاندنى ئۆي، وورىايانە رەفتارىكەم. ئىم بەراۋورد بەمچۇرە ئاسانە، جىياۋزىيە

^(۸۴) لەمىراقدا لەسپىزەردان و گوللەبارانكرى بى دادگايى بەچۇزىكى وا پەرى سەتەبىو بېرە ھونەر ئواندىن. لەر شىئوانە بەكارەمەنئان: كىمىيارانكرى خەلكى مەدەنى، بەكۆمەل گوللەبارانكران، زىندەبەچالكران، يان ھەر بەزىندەزنى شتى قورسىيان بەلاقانەو دەبەست و تورىار دەدانە ناو پەربارەكانەو. بە تالىۇم - "كەمۇ شىك كوشتن بەكارەدەھىنرت" يان زەھىرى تەرمەنەۋارد كرىسيان. مەزىنداركرى دىبل و دەستەسەمەركەنى دى بۇئەي تا مەزىن خۇنىيان لىپەۋات، خافىكۇزى، كوشتن بەكارەساتى ئۆتۇمۇبىل ياد بەرەدەمەن لىكۇشەرمەو ئەمە بېجەك لەمەي كە ھەمەمەرجىكى نادىباردا دەگىزىن بەشىئەيەكى نەزائار بەدەم نازىو شەكەبەدانەو دەكۇرئان (سەرچاۋە: سەرمۇنگەمەكرەن و كوشتن لەسەر سىياسەت قەمىزانەكانى مالى مۇۋە لەمەۋەكاندا) ناملىكەيەكى ئەمەستى ئەمەتەر ناسىۋنالى ۱۹۹۱

هەرچه‌نده تێبینییەکانی فیزێتال گرتو و بەسوودیشبوون، بەلام هەستەکرد شێوە خۆره‌لاتییە ناوەرەستییه‌که‌ی شێوازی عێراقییەکانی بەسەردا ڕەتبوونیت. لەو پاش نیومۆ سەرمو سۆنەییە شویاتی ١٩٩٢دا هوشیار زنجیری لەبارەگای شاری سەلاحەدینی پارێ دیموکراتی کوردستان شتیکی لەبارە شریقیکی قیدیۆه بۆ باسکردم، سەبارەت بەوی کەسەدام حەسین بەگوردی کردووه، بەتەواوەتی پەشێکاندەمی. ئەو رۆژه گەردەلوولی بەفەر پێی لەمیوان دابارێنه ئاساییه‌که‌ی گرتیو، زنجیری بۆ یه‌که‌مجار جۆره‌ بەلگه‌نامه‌یه‌کی نیشاندەم کە بەچاکی وورده کارییه ئیقڵیگەرتییەکه‌ی هەواڵگرانی عێراقم لادەرخات بەسەرھاتی خێزانە‌که‌ی خۆیی بۆ گێڕامووه^(٣٩). پێش ئەیلوولی ساڵی ١٩٨٠ کە سەدام تیایدا نێزانی داگیرکردو بەمۆیوه ناگری شەرتیکی هەشت ساڵە‌ی هەلگیرساند، هەرسێ براکە‌ی زنجیری لەشاری موسڵی ژێر سایە‌ی حکومەتی عێراقدا دەرژان. هیچ کام لەو برائە‌ی سیاسەتیاران نەدەکردو لەچالاکیەکانی بزوتنەوی کوردیش نەبوون، ئەگینا نەیان دەتوانی لەناو شادا بژیا ناوێ. بەلام ئەوساکە هوشیار بێوه یه‌که‌کە لەیاریدەرە نزیکەکانی مەسعود بەرزانی سەرژکی پارێ دیموکراتی کوردستان.

ئەوه‌ش بەسبووه بۆئەوه‌ی کەژانیان ئی تارێک بەکات، هەرسێ برا لەهەواڵگری عێراقووه یەک جۆر نامەیان پێدەگات: "هوشیار دەبێت هیچ چالاکییه‌کی لەپارێ دیموکراتی کوردستاندا نەبێت". هەرسێ براکە‌ش وایان وەلام داوۆه کەلەوان هاوڵاتی و پێش لەیاسادەگن، هیچ پێندەییەکیشیان بەهوشیارووه نییه‌، تاشتوانن کاری تێبکەن. هەواڵگرانی عێراق ناردی بەدوای یه‌که‌کیاندا، ئاچاریانکرد پەراخێک لێمۆ، کەدوایی دەرگەوت ئێکەل بە "تالیۆم" کە "زەهری مەشک"ی پێندەوتریت، بخواوەموو نەشیان هێشت پزیشکە عێراقییەکان چاری بکەن. بەلام پزیشکیکی پارێ دیموکراتی کوردستان رێگاریکرد. کەچاکیۆه دیسانموو ناردیانموو بەدویدا. کاریکیانکرد کە برێنێچێک دەرزییه‌کی کوشندە‌ی لێدات. ئەمجا دووبارە‌ی تریشیان بانگکردو دیسانموو چالاکیەکانی هوشیاری ناو پارێیان لەگەڵدا باسکردنموو، لە گەڕاندنموویاندا هەردوکیان بە "کارەساتی ئۆتۆمۆبیل کوژان".

^(٣٩) بەرزانییه نەتەمۆییەکانو زنجارییه جاشەکان هەر لەکۆنەوه موژمانیەتیار هەبوو هەر واشدەین. یه‌که‌ک لەژەنەکانی مەلا مستەفای بەرزانی کچی سەرگەرمیکی زنجاریبوو، ئەویش بەپێی دەستووری عەشایەریانو بێ هیوایی برینی ناوکیه‌کیان سازێ بکات ئەم ژەنیانە کەلەمەموو پوویەکه‌وه سەرگەرتو مەسعود بەرزانی بەرمەنکی بوو بەختیاری لێکەوتووه هوشیار زنجیری لە رێساکە لایداو چونکە لەنزیکه‌وه پشتمگری بەرزانی دەکرد.

ئەمجا ھوشيار ھاتە سەرباسى ئەو شىرىتە فېدېۋىيە كەپنىشمەرگە، ئەو يەك ھەفتىيە مانگى ئازارى ۱۹۹۱ يىلىدا كەمەستيان بىسىر كەركوكدا گرتىپو، لەمانى كۈنە سەرگەرمەيەكى ھىزە غىزاقىيەكانى ئاۋ كوردستاندا چىنگىيان كەرتىپو. لەم شىرىتەدا گوللەبارانگەرنىكى تىيادابو كە بەناشكراپ بەئامامبىۋىنى ئەندامە گەنگەكانى بەمىسى دەستەلاتدرو لىپرسىرلانى ھەكەمەت، قەلبالغىيەكى زۆرۈ بىدەم ھەلەلەكەنشىان و ھاندانى ئامامبىۋانمە دەكرا. سەرقاتا گوللەبارانگەرنى تەقىمان لەپىنچ قوربىنى كورد كىرد كەبەدارمە بەستراپوئەمە بەجەمەدەننىيەكانى خۇشيان چاۋيان پىنچراپۇۋە. گوللەبارانگەرنى بەتەنگى كەلشەنكۈل "شا.ك.۱۷" شۆرمىيە تەقىمانگە، تاماۋىيەكى زۆرۈ ۋاي مەندىشىان ھەر تەقىمان لىدەكەردن. ئەمجا ئەفسەرنىكى غىزاقى بە دەمانچەكى خۇي گوللە. -زەبىي بەمەر يەكەنكىيەمە نا. بەلام ئەمەي تەۋا سەرسامى كەردىپوم، ئەفسەرنىكى تىرىش گوللە تىرى بەلاشەكانەۋە دەنا. ئەگەرچى شىرىتەكە لەپىنچدا كۇتايىيەت، بەلام ھىچ گومانى تىيادا نىيە كەچى ئەفسەرى غىزاقى لەۋىدەپو، يەك بەۋاي يەك لەگوللە بارانگەرنى ئەم پىنچ كوردەدا بەشداريانگەردە.

دوربارمەۋىيەمە ئەمچۇرە كۇشتانە، قەسەيەكى "فەرىستاك" بەمەردەخەستەمە، ئەمۇ ئە بەرىقائايىيە شەرەۋزەلە ۋەخەنگەرى كاروبارى ئاۋچەكە، كەباسى گوللە بارانگەرنى نۇرى سەمەيدى سەرىكى ۋەزىرائى پىنچمەرتى غىزاقى لەگەنراپەۋە. كاتىك شۇرشى ۱۹۵۸ كۇتايى بەپىزىمە شايانە پىشت بە بەرىتانىا قايەكە ھىنا، نۇرى پاشا ۋىستىۋى بە بەرگى ۋانەۋە خۇي دەرياز بىكات، بەلام ھەشامەتە ھەلچەۋەكە بەغدا گەرتىۋىيان و كۇشتىۋىيان. شەۋى دواتر دوزمەنەكانى چۈاردە گەزىيان ھەلداپەۋە تا ئەۋىيان دۆزىيەۋە فرىياندەپە سەرسەفامەكان و زۆرىشىيان لەشۋەزەكەندەكە بە ئۆتۈمۈبىلەكانىيان بەسەرىا بېۋۇن و بېۋۇنمە. ستارك كەدۇستايەتتەيەكى تۈندى لەگەن نۇرى سەمەيدا ھەبۇ، سەبارەت بەم "بەندايەتتەيە غىزاقىيەكان بەدەزىرائى مېژو ئاۋبانگىيان پىندەركەدەۋ" ۋى "ھاتۇچۇ دۇلابى سەعاتى مەركە لەزۇر كۈنەۋە بەم ۋلاتە نامۇ نىيە، ھەر لەكۇشتىنى "ئىمامى مەلى" خۇي ئى رازى بىت، كەنامۇزۇل زالۋى "مەمەدە - سەۋى خۇي لى بىت" و خەلىپە چۈاردەمىشەۋ، لە ۱۹۶۱ زىيىنىشدا مەزەبى شىيەي دامەزاندە، لەشارى كوفەدا كەزىدا، بۇتە بەشەك لەنادەگارى. پىندەچى زۇر لەكۇنەۋە ئەۋە پىشيان بويىت، چۈنكە ئەم قەلچۇكەرنە كەس و كارى پىفەمەرىش بەم ھاكە نۇي نەۋە. " داخۇ لەپال ئەم سامناكىيە شىرىتەكەدا، شىتىكى تەمابىت مەن بەتەۋەتە لىنى تىنەگەيشتەم؟ باشە گوللەنان بەم لاشە كەرتەۋانە پەركەننىان لەفەشەك بۇ. -لەۋەلامى ئەم پەرسىياردەدا ۋىتان، پۇلىسى نەننى غىزاق خۇشىيان ئەۋە دەبىنى كەپارەي فەشەكى

گوللەبارانكردنەكە لەكەسوكارى قورايانييەكان بىسەندنەمە، -ئەمە جگە لەنرخى كفىن و گواستەنەمەشيان- ھەموو ئەوانە پىنىش ئەمەى لاشەكانيان بەمەنەمە تا بياننىڭ. پىرسىم، داخۇ جگە لەمەردن ھىچ كارىنكى ئەمەى تىرەمىنىڭ بىكەن؟ ھوشيار بەپىشىنى و سەرلىتىڭچوونەكەم پىنگەنى. چونكە ئەمەى بەلاى مەنە شىتىكى دىگەمەن و لەرەمەندىرەو، بەلاى عىرائىيەكانەمە ناسايىبوو ھەلگەل ھەلسوكەوتى پىژىمى سەدام ھىسنىدا گونجاو. ھەموو ئەمىانزەنى كاتىكە ئەسالى ۱۹۷۹دا دەستەلاتى گرتەدەست، وئەنى لەناوېردنى سەركرەدە گەمەردەكانى ھىزىسى بەعسى گرتەو. بەسەدان سەركرەدى بەعسى بۇ كۆيۈنەمە لەمەلىكى گەمەردە كۆكرانەمە، تا گوئى ئەدانىپانانى پلانگىزىڭ بگىزەن كە ھەنگە رايۇنەو بىوۈ ھەلگەردەنى واكەمەدەبىت ناوى ھەموو ئەمە تاوانبارانەى لەپىلانى دەستەلاتى گرتەدەست كەدا بەندارايانكرەوۈە تاشكرا بگات. ئىتەر ھەرچەند ناوى كەسنىكى بەئىنايە، سەدام ھىسنىن بەچاوى پىر لەمەلىسكەمە قورمانى بىرەندەمەمەى كەسكەى دەداو، دىبوۈ چەپلەر بەشان و بانى سىرۇك ھەلەدان، پاسەوانەكانىش يەكە يەكە تاوانبارەكانيان دىگەرت و بەپەلە ئەمىانېرەندە دەرەمە، ئەمما سەدام ھىسنى ئەمە و مەزىرە سەركرەدە بەعسىيەنى تاجاركرەد كە مابوۈنەمە ئەمە تىپانەدا بەشدارى بىكەن كەمەتاوانبارەكانيان گوللەبارانەدەكرەد.

ئەمە شىۋىزىكى شىۋىزەراۋە بۇ پتەوكرەندى پىۋەندى نىزىفەكان، لەمەستە جىيايەكانى ھىزىب و دەلەتدا بەكاردەمەنزا. ھەرچى ئىپىرسراۋانى دەلەت ھەيە، لەمەزترىن پۇلىسى دەزگانەننىيەكانى عىرائەمە بىگەرە تا دىگاتە گەمەردە ترىن ئىپىرسراۋ، بۇ دەرەخسەنى لایەنگىرەتتى سەدام ھىسنى و مەكەچكرەن بۇى، بەشدارى گوللەبارانكرەنەكانىانكرەد. جگە لەمانەش، ئەمە شىرەتە ئىدىيەى بەلاى مەنە سەپىرەو، واى يە سەركرەدەمەى عىرائى دىگەمەند كەمە پىۋىست فرمانەكانيان جىيەجىدەمەرت، ۋەتە ئىتەر ھىچ كەسنىك گومانى لەكارىگەرتتى ئەمە كەسانە نەبىت كە جىيەجىنگەردەكەمەيان بەرەمە پىوكرەبۇۈ. ھەرەمە ئەمە شىرەتە تۇماركرەلەمە شىرەتى ئىدىيەكانىش باشترىن شەت بوۈن بۇ تۇقاندەنى ئەمەكەسانەى ھەزىيان بەستەمە و كوشتن و تىۋر نەبوۈ. دەستەلاتلارنى عىرائى ئەمە شىرەتە ئىدىيە تەيەبەتى گوللەبارانكرەندى بەرەمەلىستكارانى سالى ۱۹۷۹ى سەداميان دىشتەمەمە، بۇ جەمەمەرىكى دىارىكرەلەمە ئىدەدەمەمە، كە بەمەردى ھەلگەمەرتەلەن، جگە لەكرەدە بەرەمەسەمەرىكانى ناۋ ھىزىسى بەعسى، ئەوانەشيان تىبادىبوۈ كەسەر بە بەغدەبوۈن ناۋى "جاش"يان بەسەردە دابرايو، يان لەسوپا ھەلەتبوۈن و لەپىزى جاشەكاندا بوۈن. ئەمە كارە چەپەلەنە بەتەمەمەرتى لەگەل پەرەسەندەكەى دەستەلاتلارنى بەعسى، رۇنىكى سەتمەكارى وادا دىگەنجا، كە سەدام ھىسنىن و ەشەمەتەكەى بەمەرى و كەمەمەتى سەنى ەمەمەمە

كەلەشئارەكانى سەر ھەردو رووبارى دېچىلىق ھوقايدا چىڭگىزىيۈن. ۈك شارى تىكرىتى شۈيۈن لەدايىگېۈنەمگە خۇي، ۈلەت بېرىۋەبەرن. جەنگە رىۋۇ خايەنەمگە ئىزلانېش خۇليا زۆرەمگە سەدامى بۇ ئىم شىۋولزانەي خۇي ھەلىپۇزاردېۈن پىتەرتەكرىدو، تا دەمەت دۇرەقانىو سەركىشەنەو دېندانەش ئەبېۈن، پەرەدەمەك گەيشتە نەۋەي كە گازى ژەھراۋى بەكارھىنان و كۆمەلگۈكى. شىۋولزى ماقولېن بۇ يەكلەكرىنەۋ، ئىرىش ئەك لەگەل دۇرمانىي دەرەدە، بەلگۈ لەگەل ھار ۈلەتتە كوردەكانى ھىراق خۇشەيدا.

شاكرى شىۋولزى زۆردارى و سەمكارىيەكانى سەدام ھىسېن، كەبەردەوام لەزىادېۈندابوۈ كوردىيان سەرسام كوردىيىت، چۈنكە ئىم ھىچ كاتىك تۆلە سەندەۋەي خۇيى لىنەشاردوۈنەتەرەۋ، دۇرمانىيەتتەكەشى شەخسى بوۈ كەبەلەيىن كەمەۋە بۇ دوا يېست سالى رابىردو دەكەپەيسەۋ. ئەگەرچى لەدولۇزۇدا پىۋىستە مېۋىۈنۈوسان، نىازى بەسەس، لەدەستەلەتگرتە دەستەۋە پەرەمبەر بەكورد دىارى بەكەن، چۈنكە نەۋەي لەگەلىاندا ناكۆك بوۈن، پىيان ۈايە ھەر لەسەرەتارە لىدان و لەناۋېردى سەرجەم پارتە سىياسىيەكانى ھىراقىيان مەبەستېۋە، كەچى لايەنكەركانى رۇيۈم ۈايان لەردەخست كەدۈي دەستەلەتگرتەۋە دەستى ۱۹۶۸، پەرەستى ۈيستۈيىت دەستەلەتى سىياسىيانەو سامانى نەۋەت لەگەل كورددا بەشېكەت. راستىيەكەي لەم رۇزىندا رىككەۋتەن لەگەل ھەمۈۈ لايەنە غىرەلەيەكان سىنى عەرەپ كوردو شىعەي عەرەبى زۆريەتى- لەۈلەتتەكە كەلە دۈي پوۋخاندنى رۇيى شايانەو ۱۰ سالى پەبەق پەرەدەوام پىشۋى سىياسىيانەي تىادا بوۈە، دەگونجا. لايەنگرانى رۇيى بەس لەۋېۈلەدېۈن كە ھەنگردنى كورد بە ھۈپەيمانىتى دەرەۋە، بەتاييەتى بەلزان و لىسرائىلى شەستەكانەۋە، ۈي لىنكرەن زىاد بە دۈلكارىيەكانىانەۋە بىيۈن، ھەرنەۋەش دۈاجار ۈي لەبەس كەرد، لەبىرى رىككەۋتەن لەگەلىانداۈ دالانى سىستەمىكى فېدەلەيانە بۇ ھىراق، لەناۋېردى بىزۈتەۋەي نەتەرەيى كورد بە پىۋىست بىزانىت.

بەھەرچال سەدام ھىسېن ھەرگىز لاۈزىيەتە زۆرەكەي سالى ۱۹۷۰ى بەسسى لە بىرەناچىنەۋە، كە پەرەدەيىكى ۈبىۈ ناچارىيىت خۇي لەگەل كورددا دانۈستەن بەكات بۇ چارەسەرگەردنى كىشەكەشىيان ئۇتۇنۇمىيەكى چارەپۈننەمكراۋ فراۋانىيان بەداتى. بەلام ۈك زانراۋە ھىراقۈ سەرجەم ۈلەتەنى خۇرەلەتى ناۋەرەستىش تىگەيشتن و گۈنەمانى سىياسىيانەو پىشت پەرەي جەماۈر پىستىيان كەمە، بۇيە دەستەلەتدارانى ھىراق بەدەل ھەۋلى جىبەجىنگردنى رىككەۋتەننەمەكىيان نەدەدا. لەبىرى نەۋە ھەرگە رۇيەكەي ھىزى تىگەپ، سەدام ھىسېن لەمەرچەكانى پەشىمانبۇۋە، ۈيستى ناۋچە ئۇتۇنۇمىيەكە بىيىنەۋەيەك بەشىكى زۆرى نەۋ

شونمانەي لىدېاپرېنت كەمپراستى كورد بەمى خۇيى دادەنيت. جگە لەوش شىۋازى سىزادانى، كوشتنى لايى سىركەمگانىيان و، كاۋلكرى گوندىيان و، راگوزانىيان بۇ خواروۋى وولات ھەلبۇزارد كە ئەموشيان وەك نىرىتىك لەوسمانىيەكانەو بۇمايۇو.

ھەر بىر نەۋونە، چەند مانگىك دواي رىنگە وتنامەكە، رۇنم بەمەبەستى كوشتن تەقى لەمىدىرىسى مەلا مستەلا بەرزانى كوردو شوفىرەكەي بەركەوت. دواي ماوە يەكەش قەفىزىك پرتەقانى زۇر نايايى بۇ بەرزانى نارد، كە لەئاۋچەي "شەتولەمەرب" دا لەبن سىيەرى دارخورمادا بونىزابوون، بەلام بەرزانى ئەمەندە بەمەگابو كە پىنشخوردنى، دانەيمەكى لىبىدات بە بىزنىك، زەمەرى ناو پرتەقالەكە دەست بەجىن بىزەي كوشت.

لە ۲۹ ئىيۇلى ۱۹۷۱ يىشدا، دىسانەو بەپىلانكى زۇر سەير، كە دواتر بەكەشەي تەقىنەۋى مەلاكان "ناۋى دەرگە، ھەلىكى تىرى كوشتنى بەرزانى ترا. رۇنم تا بىزانىت بىرۋەي تەۋاۋەتى بەرزانى چۈنە، دواي لەكۆمەلە پىاۋىكى ئايىنى كورد كەنىيازى سەردانى بەرزانىيان ھەبوو، بەمىيانۋى "ھەرچەك دەنيت تۇمار بىكرىت" چەند كەسىكىيان قايلكرىد كەمەمىرى پىچوۋكى قەستۇماركوردن لەزىر جەمەكانىيانەو دابىنن، ئەمەش بىنەۋى ئەۋان لەمىنكرىدى ئەمە ئامىزانە بەمەگابىن. وەك ھەلگەرە غىراقىيەكانىش بۇي چوۋبوون، مەلا مستەلا چۈنەكە پىزى زۇرى بۇ پىاۋنى ئايىنى ھەبوو نەيەنىشت پاسەۋەنەكانى بىيانپىشكەن. ھەر كە كۆپۈنەكە دەستىپىكرىد، بەمەگىراۋە غىراقىيەكان كەركە شوفىرى ئۆتۈمۈپىلەكانىيان لەگەلىندا چوۋبوون، بەمەۋى چەند سۈپىچكى ناو ئۆتۈمۈپىلەكانەو مەنەكانى ناو لەشى مەلاكانىيان تەقاندەۋە. پىاۋە نايتىيەكان چۈنەۋە بۇلاي خۋاي خۇيان و، تا چەند رۇزىكىش پارچە گۇشتىيان بە بىمىچ و دىۋارى ئۆرەكە مابو. بەلام بەرزانى كە بەرەكەت ھىچى لىنەھات و زىگارى بىبو، تۇقىبوو، لەكاتى تەقىنەۋە كەدا چاچىيەكە لەمەردەمىدا چاي دادەناو كەوتىۋە نىۋان ئەۋ تەقىنەۋەكانەۋە مە كوزا. لەو بىگرمە بەردەمىدا پاسەۋەنەكانى مەلا مستەلا و اياندەزنى سەرزەكەمەيان كوزاۋە بۇيە كەۋتە كوشتنى ھەموو ئەركەسەنەي لەنيزدراۋەكە دىۋوون و لەتەقىنەۋەكە دەرپازىبوون، ھەر بۇنەۋە بەشۋىتى ئەمە ھەموو گوللانەي بەمەرگاي ئاۋدەستەكەۋە بوو دىۋارىو يەكەك ئەمە مىۋانەنىيان لەئاۋدا كوشتىيەكە خۇي تىدا ھەشاردەبوو.

بەدۇرۇزىي سالانى ئاينەد، بەلغا سەۋرە ئىدارىيەكانى ۋلاتى دەستكارىدەكرد، كوردى لەر ئاۋچە سىراتىجىيەمەي دەۋرى كانە نەۋتەكانى كەركوك و خانەقەن، يان ئىزىك سەۋرى ئىران و شارى كەكەك خۇيەد دەردەكرد، بۇ گۆپىنى ماۋسەنگى دانىشتۋانى ئاۋچەكە غەربىي لەسەر زەمى و زە. بەپەنەكانىياندا جىگىرەكرد. دواي ھەمەسى شۇبەكەي بەرزانى لەسالى ۱۹۷۵،

دهست بهیهکەمین کاولکردنی گونده کوردییەکان کرا، که ٤٢٤٠ تا نەمەزێ نێتەختکراوە. دواى هەرسەهەکش سەدام حسین سێ کوپی بەرزانی "لوقمان، عویندول، سابر" ی کوشت، هەر که پەناهندەکانیش لەئێرانەوە گەڕانەوە، دەستەڵاتی ئێرانی عێراق بەیانەسەزانی بۆ بیابانی باشووری وڵات لێنا و لێکردن. لەپیش سالی ١٩٧٨ دا ٢٠٠٠ گوندی کوردیان زیاتر وێرانکردبوو نوسالە هەوتەمین سالی جەنگی نیوان سەدام حسین و ئێران بوو، سەدام پێیاریدا پووی سوپاکەى بۆلای کورد وەرچەرخی نین و بۆ تۆلە سەندنەوه شالۆنکی توندو تیریان بگاتەسەر. کوردیش تا بەهیجگاری کار لەکار نەتازا هەستیان بەراستی پێداوە که نەکرد. سالی ١٩٧٨ دا کەمبۆ جارتیکی تر چاوم بە مەسعود بەرزانی کەوتەوه، پێیوت: "نەگەر کار وایەوات ئەوا کورد لەگوردستاندا نامێنیت، چونکه سەدام حسین پلانەکەى بۆ ئەوەیه کە وەك گەل لەناومان بەریت، جا ئێرانیان ئەو یان ئێمه، چونکه ئەوە زیاتر هیچ شتیکی ترمان بۆ نەماوەتەوه"

سالی ١٩٨٠ کەشەرەکەى عێراق و ئێران دەستپێنکرد. نۆرەسەى کوردی عێراق کارەساتە کوێرەکەى پێنج سال پیشتریان بەتەرلوتەتی هەرس نەکردبوو. تەمەنى یەك وەچەى تەرلوتیان لەئەنجامە شەرێکدا بەسەربردو کەچی هێشتا لەمەترسی و کاریگەرێتی ئەو چەکە کوشاندەنى بەغدا نەگەشتبوون، کەسەر لەلێرێکەى جەنگی "هوکەر هانتەر" هەو بیگرە، که توانای مناوەراتی لەپاوەندەرەو، بەناپاڵەیشەوه تا دەگاتە کوێتەرە سەریازییەکان هەیانپووه. ئەم جۆرە چەکانە رادەى ئەو خۆپارێزییەى هێجگار کەمکردبووه که چیاکان بۆ کوردیان دا بیندەکرد. مەترسی گەورەى کورد لەوەدا بوو، لەشێوازی ئەو مەترسیانە نەدەگەشت کەسەر و پوویەدەبووه. بۆیه کورد بەگشتی، لایەنگرانی کورانی بەرزانی بەتایبەتی، هەلگیرسانی شەری عێراق ئێرانیان بەهەل تۆلە سەندنەوه لەعێراق دادەناو، خۆیان ئاسایی بەناگایی و وریاییان لەبەرچۆوه. ئەو پەندەى هەلچوونی کورد خۆبە دەست قەرەندەرەو دانایان دەگەمەنیت ئەوەیه: "یەك رۆژ ژانی هەلۆیانە، لەژانی تاهەتایی مەرشک ئاسا باشتره". بەم پێیه لاوه بەرزانییەکان، بێنەوهى بیر لەو سەرکوتکردن و داپۆلسینه بکەنەوه، که کاتێک ئێران لەشەرەکدا بدۆزیت و سەدام حسینیش لەدەستەڵاتدا بەیئیتەوه، تۆوشی کورد دیت، جارتیکی تر چەکیان لەدژی بەغدا هەلگرتەوه. راستییەکەى هیچ سەرکەرەیمکی کورد لەوانەى چاوم پێیانکەرتبیت و بۆماوهى چەند سەعاتێکی نۆز قەسم لەگەڵدا کەربێن، بەجۆزێکی وای بیرمان لەکوێتاییاتنی شەری نیوان ئێران و عێراق نەکردبووه که یەپێچەوانەى ئارەزووی خۆیان بشکێتەوه، جا بە ئەو لاوازکردنەى هەردوولاشیانپێیت. تاقیکردنەوه تالەکەى خۆیانسان لەگەل شادی فیلبازدا لەبەرچوووبووه، هاوێیمانیانسان لەگەل کۆماری ئیسلامی ئێراندا دەکرد که نایەتوێ رۆحوڵا خومەینی رابەراییەتی

دەکردو، سەتەم دەستدرێژکردنەکی سالیك پینشتري سەرگوردی خۆشيان دەنگی دابووه. لههارینی دای شۆڤشی شویاتی ۱۹۷۹دا حکومەتە نوینیەکی ئێران داواکارییەکانی کوردی بۆ ئۆتۆنۆمی رەتکردەموو زۆر بەتوندی لێیدان.

لهههچ کاتیکی شەری ئێران عێراقدا، سنووری گورد بایەخنیکی سەرەکی بۆ جەنگەگە نەبووه، کەچی کەشەب لەباشووری عێراقدا گەرمبوو، پینشمەرگەکان خۆیان بەوه دەخەڵەتاند کە لەساوهیەکی کەمدا بەدرزێڤی سنوورەکانی تورکیا و ئێران پانتاییەکی بەرینیان نازادکردووه. گوردستانی شەبەتە ی خۆراکی عێزلیق دایەنراو، زۆریە ئەر پووبارانە ی دەرژانە فووتەرمو چەند پووبارنکی تری شە تیا دابوو کە عێراقی کوردبوو یەکیک لە ولاتە عەرەبییە کەمانە ی بەشی خۆی خوارلەو و ئاری هەبیت. هاریکاریکردنی کورد و ئێران ژمارەییەکی زۆری لەسەرپازە عێراقییەکان گێژدەکردبوو، کەبەرە ی شەری باشوور زۆر پزۆیستی پێیانپوو، هەرەشە یەکی شە بوو بۆسەر کاتە نەوتەکانی کەرکوک و هەردوو بەرەبستی "نەریەندیخان" و "دوکان" کە ئاوو ووزە ی کارمەیا یان بە بەغدا دەدا.

ئەم رەفتارە ی کوردیش سەرەتا پۆچوونەکانی رژیمی عێراقی گۆڤی وای لێکرد کە بەچاویکی تر سەیری کورد بکات، ئاگامە کەشی زۆر خراپ بەسەر کورددا شکایەوه، بەلای سەدام حەسینیەوه هەرچی پینشمەرگە هەیه "گێزەشیوین" بوون. لەهەرەنگی بەعسیانی شەدا ئەم ئاوه بەسەرماندا دایرا، بێئەوه ی کورد بەخۆی بزانیت لەهەموو مافێکی هاو ولاتی شە عێراق بێئەریگرا، واتە بەبەشێک لەگەڵی عێراق دانەدەنران. پینشمەرگە کوردە مەدەنییەکانی بە یەک چاو سەیر دەکرد، لەو شیوازه هەرە داوەوتووه ی کە نکولی لەمبونی دۆژنەکە ی بکات و هەسابی مۆلیان بۆبکات. رژیم هەموو خۆگرتنیکی تایبەت بە شەری نوێی لەشەری کورددا رەتکردەوه. کاتیکی شە سوپای عێراقی کەوتە لێدانی یاخیبوونەکە ی کورد تا دایمەرکێنیتەرە، وەک پاشان دەرکەوت لەنیسانی ۱۹۸۷هه دەستیپێکردو بەدرزێڤی ۱۹۸۸یش بەردوامبوو، شانازی بەمەکارهێنای چەکی کیمیاوییەوه دەکرد، وانی باسەدەکرد کە "جەنێکە هەموو دۆنیا پزینی لێدەگرت" ئەر دۆنیایە ی کە "هەموو ئەر تا پاکانە ی خۆیان بە دۆژنە چاوبرسییەکانی دەرەوه دەفرۆش رەتدەکاتەرە".

وەک دواتر بۆم دەرکەوت، ئەم زمانە پیسو و شوومە لەمێژووی ناوچەکەدا پینشینە ی هەبووه. لێکچوونێکی سەیر لەمێژوون سەرنجی بەغدا بۆ کورد، کە بەتا مۆلۆ خۆ فرۆش و چوونە پال ئێرانی پیلانگێڕی دایەنراو، هەلوێستی سەرکەردایەتی تورک لە عەرەن، کەلمەسانی ۱۹۹۵دا و لەجەنگی جیهانی یەکیەمدا بەتاوانی هاوکاریکردنی پووسەوه لەناو دایەردن. ئەنومەر پاشای

وەزیری چەنگی تورکیا بەمۆرگەنتاوی وتبوو "لەبێ تێبەگەن، کاتێک ئێمە لەمەردەنیل شەری مان و ئەمانەندەکردو، بەهەزلان قوربانیانمان لەپێناویدا دا، نەهەزرا رنگ بەجۆره کەسانە بدەین لەپشتەوه لێماننەدەن". دواتر هەواڵگرانی بەعێتانیا، دەقی بروسکەیکە شەرەنووسیان بلاوکردەوه، کەمەیانوت لەکاتی گرتنی سوڕیادا بەردەستی هێزەکانی بەعێتانیا کەوتوو، لەکاتی چەنگی جیهانی یەکەمدا لە ١٥ی ئەیلوولی ١٩١٥دا تەلەمەت پاشای وەزیری ناوخواز دەریکردبوو، دەفەکە ی بروتی بوو لەوهی کەحکۆست "بەریاری قەزەندنی تەواوی هەموو ئەرەمنیەکانی تورکیای دای دای" پێشی لەسەر ئەوه داوەگرت کە "دەبێت بۆبەریگرتن و گۆی بەشیوانی بڕێندەبەیتی جۆری بۆبەریگرتنەکەش نەدرێت ... پێویستە گۆی بەتەمەن و توخم و وێژدان و هیچ دۆداییەکیشت لەجێبەجێکردنەکەیدا نەدرێت".

عەلی حەسەن مەجیدی شاموژای سەدام حەسێن و بالاترین سەرکردە ی هێزەکانی لەکوردستاندا، بەهەمان شێوه بیری نەکردەوه. هەرئەوه نەدی لە ٣ی ئازاری ١٩٨٧دا بووه سکرێتیری گشتی نووسینگەی رێکخەستنی پاکووری پارێی بەعس، نێر کاربەرێتی و دایەقێتی لەبەجێبەجێی کارەکیدای بەجۆرێک دایاریدا کەمێ کورد خۆشی شتیکی کۆتوپرێوو. چونکە بەدرێژی مەلەلانی دۆروورێژان لەگەڵ بەغدادا، نەخەرابوو بەر رەهەتی تاکە کەسێکەوه کەبۆرێکێ هەر خۆی بێت. سەدام و ئەوانە ی پێشتریشی، لەترسی ئەوهی هەر بەرپرێکێ جۆره دەستەلاتیکی وای بەدرێتی رەنگە بێتێ کێبەرکیان و هەولی دەستەلاتگرتنەدەست بەدات، دەستەلاتی لە جۆریان بەهێج لێرەسراوێک نەدایوو. بەلام مەجید بەو دەستەلاتیەوه بووه کەسی دۆروو دای ئامۆزەلکە ی دەهات، هەموو دەستەلاتیکی مەدەنیانەر سەربازیانە ی لەناسایشی پاکووری عێراقدا بەدەستبوو. نێر کوردەکان ئەو هیواییان ئەو کەلەپێناو مانەوی خۆیاندا سوود لە ئاڵاکیەکانی ئاو سیستەم گشتییەکە بێن، یان پشت بەو کێبەرکیانە بێستێ کە ئاساییە لەئاو حکومەتیکی دیکتاتۆری وادا، لەئێوان دەزگاکانی، ئاسایش و هەواڵگرە جۆرە جۆرەکان و، پارێی دەستەلاتارو هێزە چەکدارەکان و، جاشەکاندا هەبن. مەجید، تا ١ی ئێسانی ١٩٨٩ بەپەرۆشەوه دەستەلاتە رەهاکە ی خۆی لەپاکووری عێراقدا بەکارهەینا. رۆشتنێرێکی کوردی عێراقی دێگەرمانە پاسی ئەو ماوەیە نەکردو دەبوت: "هەردو سالی ١٩٨٧ و ١٩٨٨، لەدێگەرکردنەکە ی ئەسکەندەری گەورە ی سالی ٢٢١ی پێش زاینیەوه، کە لەرێ چوون بۆ هەندستانیدا کردی، ئاھەموارترین دوو سال بووه لەمێژووی کوردستاندا". تێگەشتنی هۆی ئەوهش، تەنیا بەگۆیگرتن لەو شەرقتە تۆمارکراوانە نەردەکەون کەبەردەستی پێشەمرگە کەوتوون و تیایدا مەجید بەدەنگە تێژ زمانە پێشەکە ی و شێوه

ناوچهییکی وادەوێت کە یەکسەر دەناسرێتەوه. پێن لەمەڕەشە ناھەموارو ویستی خۆشی بۆ لەناوبردنی کلتوری تەووبی گەلێک و شینواری ژیاانیان بەپێی بەرنامە یەکلادەکاتەوه.

مەجید شینواریکی نوێی بۆ بەشەما کۆنەکانی لەناوبردنی پارێزانی زیادکرد، ئەویش بەکارھێنانی چەکی کیمیای بۆ بۆ کوشتن و تۆکاندن گوندنشینەکانی باکووری عێراق، نێژ کورد ناوی عەلی کیمیایان بەسەردا داپێی. ئەم تەکتیکانەش خێراتر بەرنامەی چۆلکردنی گوندە کوردییەکانی بەدیھێنا، ئەو گەمە پێشمەرگەیی مەشبوونەوه، ئەو کەوتن خوارین و ھەواییان لەگوندەکانەوه پێگات. ریشەکێشکردنی گوندنشینەکان لەشوێنەکانی خۆیانەوه راگوزانیان بۆ "شارەکانی سەرکەوتن" کە بەدرێژایی ڕێگا سەرەکییەکان و، نزیک شارە گەورەکان دروستکراوون، تا بەناسانی پۆلیس و ناسایش بێتوێن بیانخەن ژێر دەستەلاتی خۆیانەوه، بەرلەمانە کوردستانی مەجید دروستکراوون. ھەموو ئەوێ مەجید کردی، پەلەکردن بۆ لەو کارەدا، کاولکردنی ئەو دیھات و گوندە پ. چوکانەشبوو کە لە درێژمانەوه بناغەی کۆمەڵگای کوردیان پێکدەھێنا. دواتر ھەر لەھەمان ساڵدا، مەجید بە ھەیان ھزار کوردی گوندنشینێ گرت و کوشتنی. بەپێی شریقیکی تۆمارکردای سالی ١٩٨٨، مەجید بیانووی کاولکردنی ئەو گوندە کوردیانەیی لەناوچە "ھەرەکرەوه" کەدابوون، کەپانتایبەکە، نیوێ پانتایی ھەموو ناوچەی نیو ئینگلاند دەبوو، دەلیت: "ئەگەر وانەکەین چالاکی یالخیەکانمان تا یەکلە ملیۆن سالی تریش بۆ راناگیرێت".

مەجید سەبارەت بەچۆلکردنی بەسپێتترین زەوی کشتوکالی عێراق و گۆڕینەدانی بۆ چۆلکردنی زەمەرو زانیەیی لێدەکووتەوه، دەلیت: "من گەنمی ئەوان ناوێت، بیست ساڵە گەنم لەمەروە دێنێ، با پێنج سالی تریش بەزیانەوه ببیئێت". ناخ شییەکی کوردیش لەمەدابوو داھاتی نەوت، کەبەشی زۆر لێرە نەوتەکانی کوردستانی عێراق ھەندەھینجێت، پارەییکی مۆلی بۆ سەدام حەسین داھیندەکرد، ئەو گەنمی پێدەھێنا کەسەرکی چاوبرسی گۆرینەکەیی بۆ ئاساندەکرد. زۆریەکی گەنمەکە ئەمریکی بۆ بەرێوەبەراییەتیەکی رێگن و بووش بێنەردە بۆ عێراقیان دەنارد، عێراقیش بەلای لۆیی بەرھەمھێنەرانی گەنمی ئەمریکاوہ باشتەرین بازابوو. بەھۆی پشتگیرکردنی نرخێ گەنمەکەوہ لەلایەن حکومەتەوه، ئەو زەمانەت و پشتگیریی بازگانیکردنی شتومەک CCC و، ناردنی بۆ عێراق کەلەسالی ١٩٨٩دا دوو ئەوەندە جارانی لێھات، عێراق لەسایە بەرێوەبەراییەتی رێگن و بۆشدا، بای ٢٠٨ ملیۆن دۆلاری ئەمریکی گەنمی کۆی.

عەلى كىمىيائى لەشرىتىكى تۇمارگراي تىرىدا، كە قىسە بۇ ئەندامە پېشكەمۇتوۋەكانى بەس دەكات، بىرگىرى لەبەكارهينانى چەندىن جارەي گازى ژەمراوى نژ بەمكورد دەكات و دەنئىت: "كى بىرەمىستى ئەمكارە دەكات؟ كۆمەلگى ئىبۇمەلەتى؟ دەي با كۆمەلگە ئىبۇمەلەتى و ھەموو ئەوانەي بايەخ بە قىسەكانىشى دەمەن ھەر بوخۇزىيان بلىن". لەمكۆمەلەتوۋەيەكى تىرى فەكرىدا، لەسەرەتاي ۱۹۸۹د كەمبۇ پارىدەدەرەكانى خۇي و ئەوانەي خولر خۇي دەوا، جارىكى تىرىش بىرگىرى لەوشقانە دەكرد كە سانى ۱۹۸۸بەرامبەر بەمكورد كوردىيوني بە كۆمەلگۇئىي كوردىشەو، جا پىياو بوونايە يان ژن يان مەندال، تا بىوەش پېشەكى پئ لەمەر رەخەنەك يان بىرەمىستىيەك بگرت، وتى: "بۇ دەموا خۇشگوزەرەنە بگرتايە"... لەخېز ھەردەموا بە بىلدۆمەر لەچالەم بىنانايە"... وەك مەشتۇمبى چارەسەرى دواوژى كوردەكانى... بىرەكۆتەنئىتەو، وتى: "چىم لەو ھەموو بگرتايە؟ بىسەر پارىزگا جۆرەجۆرەكاندا دابەشمەكردن، ناچارىشەبووم كە بىلدۆمەر بۇ ئەملاو ئەولا مەنزم".

«^{۱۱}» مەدەن مەھسۇلاتى بۇي گۇرۇپپەسىدە كەلمەسە ۲۴ يۈزەكى دىئاسىتەنەكەدا جارىك خۇي مەشھۇر كىرەدۇ. ۋەتى
«كەمبەسى ۋەزىنكارىيە بەگۈمەلىگە گۇرۇمەكان ۋە مەكارمەنەنى چەكى كىمىيەم مەنبايە پىشەۋ. كەمبەمەنى خۇي
عەلى كىمىيە ۋەزىنكارىيە: نۇر گۇرۇمە ۋەزىنكارىيە ۋەتى - نەگەر باسنى گۇرۇمەستان دەكەيت پىشەۋە مەشھۇرە
مەشھۇرەپىشەۋە، نەك مەكانى مەشھۇرە ۋەزىنكارىيە مەشھۇر. ئەمەي مەشھۇرە ۋە مەكە مەشھۇرە مەشھۇرە
مەشھۇرەپىشەۋە، گۇرۇمە ۋەزىنكارىيە مەشھۇرە»

بروسنی قوریانییه‌کانی لهم هه‌مه‌تانه دهرکه‌وێت، له‌وا پاسکاره‌کانی لهم پاره‌ قسه‌که‌ی مه‌جیدیان به‌لاوه‌ په‌سه‌ندتره‌، شۆڤش په‌سولێ که‌باسکاره‌کی وردی گه‌ورده‌، له‌وا چهندین چاوپه‌نگه‌وتنی زۆر قوول له‌ناو گوردستاندا، له‌وا لیکۆلینه‌یه‌که‌ی چه‌روپی هه‌موو له‌و به‌لگه‌نامه‌ عێزالیانه‌ی به‌رده‌سته‌که‌وتوون، له‌سالی ١٩٩٤دا ژماره‌ی له‌ناوچه‌وانی کاتی ده‌سته‌لاته‌که‌ی مه‌جیدی به‌ ٦٠ هه‌زار تا ١١٠هه‌زار هه‌ملاندوه‌، رێکخراوی لێبوردنی نێو نه‌مه‌وه‌یی "ئهنه‌ستی ئهنه‌رناشناڵ" وای دانوه‌، که‌ له‌گوردستان و هه‌موو عێزاقدا، جگه‌ له‌و ماوه‌یه‌ی مه‌جید ده‌سته‌لاتی له‌ده‌سته‌داوه‌، "له‌هه‌شتاکاندا په‌سه‌دان هه‌زار که‌س، به‌مێ داهاگییه‌کردن گولله‌بارانه‌کاره‌و بوونه‌ته‌ قۆچی قوریانی". راپۆرتی که‌ی نه‌مه‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌وه‌کانیش سه‌رنجی بۆ نه‌وه‌ راگه‌یشتوه‌ که‌ "دانه‌یه‌تی سه‌دام حسین بۆ به‌کوور به‌راوه‌یه‌کی وا کووشنده‌ بووه‌ هه‌ند کۆمه‌له‌ خه‌فکی گرتۆته‌وه‌، که‌له‌وا یه‌که‌گی جیهانی دروه‌مه‌وه‌ که‌م هاوتابوه‌".

نه‌وه‌ی سه‌رنج راوه‌گه‌یشتی حکومه‌تانی وڵاتانی خۆڕئاوا، به‌ره‌له‌ گرتنی کویتی سالی ١٩٩٠ که‌ هه‌مه‌شه‌ی له‌و هاوسه‌نگیه‌ نه‌وتیه‌ی خۆره‌لاتی ناوه‌رسته‌ ده‌کرد، ده‌لێن ناگیان له‌و پێشه‌یلکێردانه‌ی مافی مرۆڤ نه‌بووه‌ که‌سه‌دام حسین کردوونی. تا داگیرکردنه‌که‌ی کویتیش ده‌زگا جێزله‌جێزله‌کانی نه‌مه‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان هه‌یج به‌یاننامه‌یه‌کیان نه‌ده‌کرد، تیایدا روه‌خنه‌ له‌و پێشه‌یلکێردانه‌ی مافی مرۆڤ به‌گه‌ریت، یان گوشار به‌خاته‌سه‌ر به‌غدا تا له‌و کاره‌ ناهه‌موارانه‌ی رابگریت. لکاننده‌ کوته‌په‌رکه‌ی کویت به‌عێزاسه‌وه‌، کۆمه‌لگه‌ی ئێوه‌وله‌ستی، که‌پێی له‌سه‌رمانه‌وه‌ی ده‌سته‌لاتی به‌سه‌ر نه‌وتی خۆره‌لاتی ناوه‌رسته‌ داهاگرت، وایه‌که‌ر له‌په‌ری کۆمه‌له‌ به‌نامه‌یه‌کی شگۆداره‌وه‌، پوویه‌پو و به‌توندی بێزله‌ی له‌و پێشه‌یلکێردانه‌ی مافی مرۆڤ به‌گه‌ریت که‌ به‌غدا پیاوه‌ی ده‌کرد. به‌لام دانیا به‌وه‌دا نه‌مه‌ئا که‌چاوپه‌ژشینکه‌ی کۆمه‌لگه‌ی ئێوه‌وله‌ستی وایان له‌سه‌دام حسین کرد له‌و هه‌موو تاوانه‌ به‌راوه‌یه‌ر به‌هاوۆلاتیانی عێراق به‌گه‌شتی و کوور به‌تا به‌تی به‌گات و، هانیشیدا ترسی له‌ ناگامی کویت خسته‌نه‌سه‌ر عێزاقه‌که‌ی نه‌ییت و، پێشی و به‌یت بۆ ده‌چیتسه‌ر.

هه‌ر که‌ کویتیش ئازادکرا، زۆر به‌خه‌زایی چا و له‌و پێشه‌یلکێردنی مافی مرۆڤه‌ی به‌غدا په‌ژشارا، لهم مه‌سه‌له‌یه‌ نه‌خزایه‌ ناو "دایکی به‌راوه‌که‌انه‌وه‌" که‌ نه‌مه‌وه‌ یه‌که‌گرتوه‌وه‌کان له‌نیسانی ١٩٩١دا هه‌رجی ناگه‌یه‌سه‌که‌کیان پێشیا ریکرد. به‌زۆه‌ به‌راوه‌تی بووشیش، له‌سه‌ر تاوانی جیهنگ و قه‌رگه‌نه‌ به‌کۆمه‌له‌که‌ی، هه‌یج به‌ته‌نگ داهاگییه‌کردنی سه‌دام حسین نه‌وه‌ نه‌بوو، هه‌رچه‌نده‌ له‌و رێکخراوانه‌ی به‌رسته‌ی به‌رگری له‌مافی مرۆڤ ده‌که‌ن، ١٠ دانه‌ سالی په‌یه‌قی خه‌ریکی کوکرده‌نه‌وه‌ی زانیای و

بەلگەى كاولگىرىنى گۆندەكانى كۆردۈ، لەسلىدارەدانى ھەرمەمەكيانەو، سەرچەم زىانە پۇيىمەكانى تىرى پۇيىسى بەس بوون.

سەدام حسين كە چەكى كىمىياوى نۇر بەمەدەنىيە كوردەكان بەكارھىنا، چەمە فرسەتىكى لەپىنەورە دېرەندەنىيەمەكى خۇرەلەلانى ناوەرەستىش تەييارەند. چۈنكە سەدام بۇ يەكەمەن جار، لەشەرە بەرۋولەنمەكى سالى ۱۹۸۲د، يەكەنك لەگىنگىرتىن چەكى سەربازىيانە قەدەمەكرولى سەرتاسەرى دۇنيانى، بۇ پىنگىرتن لەشالەلە شەپۇلى ئىرانىيەكان لەبەرەيەكدا بەكارھىنا كەسۋاپاكەمى تەييارە بۆلۈگۈرەبۆۈ. ھەريۇ بەيەرەھىناشەرە، غىزاق يەكەنك بۆلەو زىانە لە ۱۰۰ ۋالاتانەى كەپەيماننامەى جىنقى تايىبەت بەلەدەمەكرەنى چەكى كىمىياوىسان مۆرگۈرەبۆۈ، كەلەۋەش لەناكامى ئەر بەكارھىناشەى كاولكارىيەكى زۆرى لەجەنگى جىيەنى يەكەمدا بەرپاكرە ھاتە ئاراۋە.

بەلەم بەلەى سەدام حسينەو خۇبەستەنەرە بەپەيماننامەمەكى ۋولە ھىچ مانا يەمەكى نەمەگەيانە، بەتايىبەتى كەلەر بەرەنگارى دۇنمىكى ناۋچەكە بېيۇرە. ^(۱) ئەۋكەتە نەتەرە يەكەگىرتۈۋەكان ئاۋەرەزايى ھۇي بەرامبەر بەغىزاق ئىشاندەو ئاۋەنبارىكرە - كەچى سى سال بولەر غىزاق ۋ ئىرانى ھەربۈك بە بەكارھىناشە چەكى كىمىياوى ئاۋەنبارىكرە - لەۋەش زىاتەر ھىچى دى ئەكرە. پىندەچۈر پۇيىسى غىزاق ۋەلەيەكەتەرە، كەلەبەشى ناۋەرەستەو باشۋورى بەرەى جەنگدا، بەكارھىناشەى ھەمۇر جۆرە چەكەنكى بەرەمەستى بۇ پەرەيىت.

ئەبۇۋى ھىچ شەتتىكى راستەۋولەكوردەستاندا، سەدامى لەبەكارھىناشە چەكى كىمىياوى نۇر بەكوردە رەنەگرت. بەھاتنى سالى ۱۹۸۸، كە بەكارھىناشە ئەر جۆرە چەكەى لەدرى كوردە مەدەنىيەكان تەييارە چەرتركرەيەرە، ئاشكرە ديارەو شەرەكە بەمەنجىگارەكى بەلەى غىزاقدا كەتۈتۈۋە، كوردەستانىش ھىچ بايەخىكى ئەۋتۈى ئەۋرە، كەچى سەدام حسين بەكارھىناشە چەكى كىمىياوى نۇر بە كوردەكان رىگە پىندا، ئەۋىش ئەك ھەر بۇ تەنيا جارىك، بگرە جار بەدەۋى جار بەكارەمەنلەر، ھىچ بەرەلەستىيەكى راستەۋولەش بۇ راگرتنى سەدام حسين ئەۋرە. يەكەم ھىرشى كىمىياوى لەنىسانى ۱۹۸۷د كرا. بەدرىزايى سالو ئىۋىك، غىزاق يىنەۋەى ھىچ

^(۱) كىيىت تەيمەرمان، ئە "ئىۋىۋىك رەپەبلىك" ى ۲۰ كانۇنى دۈۋەى ۱۹۹۶د ئۈسبۈۋى. كە بەپىنى سەرچارەكانى پىنناگۇنۇ بەلگەنامە دەستبەسەرە گىراۋەكانى غىزاق، سەدام حسين فرمانى بە ھىزەكانى بىر - دى كوردەۋ، ئەۋ چەكە كىمىياۋىيە پىشتەر بەكارھىناشەۋ، لەجەنگى دۈۋرەگى ۱۹۹۱د لەدرى ھارەپەيمانانىش. كەنەسەرىكا سەركرەدەيتان دەكات، بەكاربەيىن بەلەم سەرگۈرە سەربازىيەكانى نەيانكرە.

ترسیکی لهتاکاسی کارمکهی هه‌بێت، لایه‌نی که‌م ٦٠ گوندی گازبارانکرد، هیچ ناپه‌زاییه‌کی توندو ناشکراش له‌تاکه پایته‌ختێکی ولاته گه‌رمه‌کانه‌وه نه‌کرا.

که له‌مانگی ئابی ١٩٨٨دا، ٦٠ هه‌زار کوردی عێراق له‌تاو کیمیابارانکردنه‌کی عێراق، په‌ش‌وکاوانه به‌رمو سنووری تورکیا سه‌لات‌بوون و په‌ڕی‌بوونه‌وه ناو تورکیا، حکومه‌ته خۆڕاوا‌یه‌یه‌کان ناچار‌بوون کارێک بکه‌ن. به‌لام ئه‌وساش ئه‌و حکومه‌تانه‌ی به‌رژمونه‌دی بازه‌ری خۆ‌یان‌یان له‌عێراقدا به‌لا‌وه گونگی‌وو، به‌رگریان له‌سه‌دام حسین و فیلێشیان له‌تاوه‌ڕۆکی رێکه‌کو‌تنه‌مه‌کی جنێف نه‌کرد، که گوا‌یه له‌ده‌قی رێکه‌کو‌تنه‌مه‌که‌دا شتیکی وای تیا‌دا نییه پێی به‌کارهێنانی چه‌کی کیمیای‌ی له‌و ولاته‌نه بگه‌ڕێت که‌م‌زێان کرد‌بووه، واته کورد بۆی نییه دا‌وای تاوانبارکردنی به‌دا بکات. ئه‌م کاردا‌نه‌وه نی‌و ده‌وله‌تی‌یه‌ش له‌گه‌ڵ هه‌لو‌بستی خۆ‌را‌وای پشت‌گیریکه‌ری عێراق، له‌به‌ر نه‌گاری‌بو‌نه‌وه‌ی ئه‌و هه‌ره‌شه‌یه‌دا که‌شو‌ڕشی ئێران له‌به‌رده‌وامی‌تی نه‌وت و ئارامی سیاسیه‌یه‌ی خۆ‌ره‌لاتی نا‌وه‌راستی ده‌کرد، ده‌گونجا، ولاته‌ هه‌رمه‌یه‌یه‌کان و خۆ‌را‌وایه‌یه‌کان، که عێراقیان به‌قه‌ڵایه‌ک له‌به‌رامه‌به‌ر ئوسولیه‌ ئێرانیه‌یه‌کاندا دا‌هه‌نا، ئه‌وه بیان‌وێه‌یک‌وو بۆ چا‌وپ‌ۆش‌ین له‌تاوانه‌ چه‌په‌له‌کانی سه‌دام حسینی ما‌وه‌ی شه‌ڕه‌که. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش‌وو کۆمه‌لگه‌ی ئێ‌وه‌له‌ته‌ی نا‌ه‌زایی ئه‌و‌دی‌ان سه‌باره‌ت به‌و هه‌موو پێ‌شین‌کردانه‌ی ما‌لی سو‌رۆ نه‌ده‌کرد که له‌عێراقدا ده‌کران، به‌ به‌کارهێنانی چه‌کی کیمیای‌یه‌شه‌وه دژ به‌مه‌ژشه‌کانی ئێران.

ئه‌و دی‌پلوما‌تانه‌ی بایه‌خیان به‌کاروباری عێراق ده‌دا، له‌مه‌ژ‌بو‌و گه‌یشته‌بو‌وه با‌وه‌ڕێک، که ئه‌گه‌ر سه‌دام حسین له‌شه‌ڕه‌که‌دا سه‌ربه‌کمه‌وت ئه‌وا له‌سه‌ر ها‌وه‌مه‌دانیه‌تی کورد له‌گه‌ڵ ئێراندا سه‌زایه‌کی قورسی کورد، به‌مه‌ده‌نی و چه‌کدا‌ریانه‌وه نه‌درێت. "ولیا‌م ئیگلتون" که یه‌که‌یه‌که له‌و که‌مه‌ په‌سپ‌رانه‌ی ئه‌وسای و‌ه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی له‌مه‌ریکا، زانیاریه‌یه‌کی باشی له‌باره‌ی کورده‌وه هه‌یه، له‌سا‌نی ١٩٨٦دا که‌سه‌دام حسین به‌هه‌رێنه‌ترین شین‌وا‌ز ژبا‌نی کۆمه‌لایه‌تی کوردی له‌عێراقدا له‌تا‌و‌مه‌رد، زله‌روه‌ی "جین‌زسا‌یدی کل‌تور"ی بۆ دوا‌ه‌و‌ژی په‌شی کورد به‌کارهێنا‌وه، چون‌که سه‌دام حسین گه‌ز به‌کارهێنانی دژ به‌ئێرانیه‌یه‌کان بۆ‌چ‌و‌بو‌وه سه‌ر، بۆ‌یه زیاتر پێی تێ‌ده‌چ‌وو که‌سه‌زه‌لانی کورد‌دا‌و له‌هه‌لو‌مه‌رجی گونجا‌وا "گه‌ز" به‌کاربه‌نینت. به‌م بێیه‌ ده‌بوا ئه‌وه‌ی دواتر سه‌دام کردی که‌س به‌لا‌یه‌وه سه‌ه‌ر نه‌بوا‌یه. کورده‌کان هه‌ر که‌سه‌ک بی‌و‌یسته‌یه گونیا‌ن لێ‌بگه‌ڕێت پێ‌یان ده‌وت، که گومپانیایه‌کی، به‌ریتانیا، هۆ‌لنده، فه‌ره‌نسا، نه‌له‌نیا، ئیتالیا، یابان، سو‌یسه‌ر هه‌ر هه‌مو‌یان ته‌کنه‌لو‌جیا‌و ما‌ده‌ی کیمیای‌ی پێ‌و‌یست و کارمه‌ندی ته‌کنیکیان

به‌گازبارانگردنی کورد له‌ئاو خه‌سته‌خانه‌کانیدا ده‌ست‌گه‌وت که کورد به‌نامه‌نده‌کانیان تیا‌دا چاره‌سەر‌ده‌گرا. به‌لام حکومه‌تی ئه‌م‌گه‌ره له‌ترسی و‌په‌ژاندنی به‌غدا نه‌خه‌سته‌ته‌بوو، چون‌که له‌ی‌م‌نی به‌ره‌مه‌ندی له‌هر‌خه‌سته‌نی ئه‌و ژانیا‌ریانه‌دا نه‌ییه. تو‌رکیا چه‌ندین ملیار دۆلاری عی‌راق له‌زداره‌و لا‌وازی‌شه، بۆیه نه‌یده‌و‌ئ‌را پ‌لی سه‌دام هه‌سین هه‌له‌سته‌تێنیت، له‌و چه‌که زۆره‌ش ده‌ترسا که‌مه‌ی‌بوو، به‌تایبه‌تی مووشه‌کی دو‌ر‌ه‌او‌ئ‌سی زه‌وی- زه‌وی.^(۱۲) له‌ناست زۆری‌و‌نی ئه‌و به‌ل‌گانه‌ی که عی‌راق چه‌کی کیمیای ده‌ به‌ کورد به‌کاره‌یناوه، (جامعه‌ی عه‌رمیه‌ی) "په‌شته‌گری ته‌له‌وی عی‌راقی ده‌گه‌رد، که‌مه‌وش له‌ یه‌ک کاتدا نا‌هه‌زی نه‌ندامه‌کانی به‌رامبه‌ر که‌مایه‌تییه‌ نا عه‌رمیه‌یه‌کان و، ترسی‌شیان له‌ سه‌دام هه‌سین ده‌ده‌خه‌ست.

هر به‌ته‌نیا و‌لاته یه‌گه‌رتووه‌کان تێ‌گه‌ردنه‌کی ئا‌بی به‌توندی تا‌وانبار‌کردو، "جو‌رج شو‌لتز"ی وه‌زی‌ری ده‌ره‌وی ئه‌مه‌ریکا، به‌کاره‌ینانی ئه‌م جو‌ره چه‌کی له‌ده‌نی خه‌نکی سه‌ده‌نی به‌ "کاره‌نکی نا‌ه‌مه‌لو‌رو ب‌ی بو‌ونی هه‌یج بیانه‌ویه‌ک" با‌س‌کرد. به‌پ‌ی‌ی به‌روسه‌کی سه‌ربازیه‌یه عی‌راقیه‌یه‌کان، به‌ره‌مه‌ی‌اریه‌تی ریگن پ‌شک با‌سی ئه‌و قوربا‌نیانه‌ی ده‌کرد که به‌ده‌ست دیاره‌ نا‌ه‌اییه ژانراوه‌کانی چه‌کی کیمیاییه‌وه ده‌تلانه‌وه، وه‌ک به‌رینی پ‌ه‌سته و هه‌و‌کردنی به‌نا‌ز‌رو گ‌ی‌ژ‌ی‌بو‌ون و قه‌سه هه‌له‌ی‌ن‌کانه.^(۱۳) به‌لام به‌ره‌مه‌ی‌اریه‌تییه‌که‌ی ریگن ده‌ی پرۆژه‌یه‌ک وه‌ستا که چه‌ند نه‌ندامه‌نکی ئه‌نجوومه‌نی پ‌ه‌ران، له‌سه‌ر ئه‌م "شه‌ری جی‌ن‌ز‌ساید"ه، بۆ س‌زادانی عی‌راق پ‌ه‌شته‌یاران‌گه‌رد‌بوو، له‌و‌یش به‌ به‌رینی ئه‌و سه‌دان ملیۆن دۆلاره‌ی وه‌ک له‌ه‌زێنکی ئا‌ساییه به‌ به‌غدا ده‌ده‌رو له‌گه‌ل زۆر زه‌مانانی مادی‌شه‌دا، که‌دیاره ئه‌مه‌ش و‌ایده‌گه‌رد چه‌ند ده‌ولته‌تانیکی تری نا‌وچه‌که سو‌ودی

^(۱۲) "س‌ی پ‌زێشکی ئه‌مه‌ریکایی سه‌رگه‌وتوو له‌په‌ش‌کنینی په‌ناهێنده‌کانی دیاره‌ی‌ه‌که‌و ماره‌یندا، رایانه‌کیانه‌ که "له‌ه‌وه‌شی پ‌ه‌سته و سه‌نگی تاییبه‌تیان" بۆ ده‌رگه‌وتوو (دی و‌ول‌سته‌ریت جو‌رنال ۲۰ی ئه‌یلو‌لی ۱۹۸۸)، به‌لام ده‌سته‌لات‌داری تو‌رکیا، تا نه‌ه‌ی‌ن ئه‌وه‌نه‌رائی "ئه‌ه‌سته‌نی ئه‌مه‌رتنه‌شال - رێک‌ه‌رو‌ی لی‌بو‌ردنی گه‌شتی" و "س‌ی ئه‌مه‌ریکایی یه‌گه‌ه ۴ی پ‌زێش‌که‌کان (س‌ی پ‌زێش‌که‌که ئه‌وه‌ن‌ری ما‌ل مرۆ‌ه‌ بو‌ود) و کاریه‌ده‌سته‌نی خا‌جی سو‌وری تو‌رکیا، که له‌وانه‌یش به‌ه‌مه‌ت‌ه‌رائی تهره‌هه‌ری‌ه‌که‌بو‌ون له‌یان‌ویه‌سته به‌ره‌ی‌ه‌وه، چیان له‌ده‌سته‌ت هات‌ کردیان. دی‌سان ده‌سته‌لات‌داری تو‌رکیا هه‌ر‌لیان دا که نه‌ه‌ی‌ن رۆژانه‌ت‌ه‌وه‌سه تو‌رکه‌کانه‌یش قه‌سه له‌گه‌ل پ‌زێش‌که‌کاندا به‌که‌و، ژانیا‌ری ساخ‌ته‌یان سه‌بارته به‌ شو‌ی‌ن و پ‌ه‌نگای په‌ناهێنده‌کان ده‌دو، نه‌شیان ده‌ه‌ی‌شت راپۆرتی پ‌زێش‌گانه له‌سه‌ر ئه‌و په‌ش‌کنیانه‌ی سه‌رس‌ن‌و‌ریان به‌دن. "ئه‌ه‌سته‌نی ئه‌مه‌رتنه‌شال - رێک‌ه‌رو‌ی لی‌بو‌ردنی گه‌شتی به‌یان‌نامه‌یه‌کی سه‌بارته به‌و ده‌ق‌اره‌میان ده‌ر‌کرد.

^(۱۳) شیل‌ا ئه‌وست‌ریان، که‌ته‌وه‌گاته قه‌سه‌گری با‌لو‌ی‌زه‌خانه‌ی و‌لاته یه‌گه‌رتووه‌کان به‌و له‌مه‌نگه‌ره، له‌چا‌وپ‌ه‌ن‌گه‌رتن‌یکی ته‌له‌ف‌زۆنی کانونی یه‌که‌م ۱۹۹۲ه‌، له‌ و‌ه‌ش‌ته‌لن هه‌لو‌ئ‌سته به‌ه‌ی‌ز و تونده‌کی و‌لاته یه‌گه‌رتووه‌کانی پ‌ه‌وته. له‌و‌یش رێک به‌شی به‌و و‌تو‌ی‌ز‌نه به‌سته‌بوو که "میشیل ئه‌وست‌ریان"ی می‌ر‌دی - که‌مه‌سا کاریه‌ده‌سته‌ی سی‌اسی با‌لو‌ی‌زه‌خانه‌ به‌و - له‌ه‌زێک سه‌ن‌و‌ر له‌گه‌ل رۆژانه‌ت‌ه‌وه‌سه بیانه‌یه‌که‌دا کرد‌بو‌ی

بازدگانىتى دىۋى شىركەتى لىنچىرىگىن. بەلەم كە پىرۇۋىكە لىناۋ بىرداشى كۆنگىرىسىدا ھابىرا،
بىرئۆمبىرەيىيەكە ھىناسەى سىرراۋى ھەلگىتىشا.

زۇجارىش لەخۇم دەپرسى، بلىنى رۇژنامە خۇزئاۋايىيەكانىش لىو پىلانەى ھىكومەتە
خۇزئاۋايىيەكان و عىرىيەيەكان سىبارەت بە كىمىيا بارانگىرەكەى كورد چىنبىويان و، دىكرىت
ناۋى پلانى بىندەنگى لىنچىرىت بىرپىسىار نىبىن" زۇرىش بىمە دىلەنگىبوم كە رۇژنامە
خۇزئاۋايىيەكان لىناۋاستەدا نىبىون كاردانەرىيەكى زىياترو بىمىزىتر سىبارەت بە بىسىرھاتەكى
كورد بىورۇڭىن. دىۋى چەند ھەفتەيك لەمىزىشە كىمىياۋىيەكەى ۱۹۸۷، لىنچىسىراۋە كوردەكان،
مىن و بىرەمەكانىمىان لىروداۋەكە ئاگاداركرىو، نىمەش لەكاتى خۇزىدا ۋەك پىزىست
بىلۋمانكرىدە. دىقەرىيەدەم كە چۇن گازاندىيەكى زۇم لىسىرنور. سىرى رۇژنامەيەكى عىرىيى
كرى، كەباۋىرى بىشەكە ھىبىو دانىشى بىكرىنگىيەكەيدا ھىنا كەچى نىۋىست باسى بگات.
لىمەلەدا ۋى خاۋىنى رۇژنامەكە قايلناۋىت نەم ھىۋالەنە بىلۋىكرىنەمە. نەمە نەم كۇتانىيە كە
لىمەستۇى پىشەمەكى ئانخوۋەنىيەدا نەبىت.

كوردەكانىش نىمانتۋانى ۋەك پىزىست كىشەكەيان لەمىدىيەى خۇزئاۋادا بىورۇڭىن.
لەكاتىكىدا سەدام ھىسېن، نەمىكە قىزەى بىرۇژنامەنۋوسە بىيانىيەكان نەمەداۋ، نەمىكى تىرىش
پىنى بىوانە نەمەدا كە دەچۈنە ناۋ عىراقەۋە بگەنە كوردستانى عىراق، بەداخۋە كوردەكانىش
ئەۋەندە چاپۋەك نىبىون و ھىچىشيان نەكرىد. مەسمود بىززانى و جەلال تالەبانىش، ھىۋلى
بىۋەدىيان بۇ ئاۋانباركرىنى دابارىنى نەم چەكە كەمورىنەى لەمەكىنى شىزەۋى و ۋلەنە
خۇزئاۋايىيەكانەۋە بۇ عىراق دىماتىو، ئىم كۇمىانيا ئىۋروپاىيانەى "ئافاتكۇرى كىشتوكال" يان
بىرەم نەمىنا، دا. ئىم كۇمىانيايانەى "بۇدۋىشت بەكارەمىنران"، رىگەى بە بەندا لىكە؛ گازى
"خەردەل" و "پەپىرايت"، ۋ، گازى تىرى دىمار كرى، كە بە چىرپىرى دۇ بەكورد بەكارەمىنران،
بىرەمىبىننىت. بەلەم سىرەك ئوسىرى رۇژنامە خۇزئاۋايىيەكان، ئامادەنۋىون ھىچ شىتىك
بىلۋىكەنەۋە، تا پەيامىنەركانىان نەچنە كوردستان و راستى پوداۋەكە نەسەلمىنن. رۇژنامە
نوسە بىيانىيەكان ئاۋان ھىچيان نىبىو، كوردەكانىش دە سالىنك پىنشتىر بە رىگەى قاچاخ
چاپۋەكانە رۇژنامەنۋوسىان نەمىيانەدە كوردستان، بەلەم دواتر نەست. پاچا بىن و نىماندەتۋانى
لەنسىركانى؛ تورگىا، ئىران و، سىراۋە ئاۋىويان بگەن.

ھىر خىۋاش بۇخۇى دىزانىت، مىن و كەسانى تىرىش لەم پورەۋە چەدىمان قىسە لەگەن
لىنچىسىراۋە كوردەكاندا كىردەۋ، كەنەكاتە كىرەتلىكى زۇر سەختىان بىرەۋىو بىۋە. ھىر بۇ
نەۋنە لىسانى ۱۹۸۷دا لە پىشنىارى سەفەرىك زىياتر، كە لەۋەپى باكورى خۇزەۋاتى

سوریاه بمانا تورکیادا بچم و شمجا لەوێشەرە بۆ ناو عێراق، هیچ شتیکی جدی تریان بۆ نەکردم. لەشام کە پیاوەکانی بەرزانی بۆ پەڕێنەوی پوبارو شۆینە مینێژکر وەکان و مەترۆسی کەوتنەناو تەقە پەشاشەرە، کەمەمووشی بەشمو بکۆن، نەخشەیمکی تەلەویان بۆدانام. کاتیئە ئابەدلیم نیشاندا. و تیان سەرەنشت ناکەین چونکە لەدوا هەولێ خۆماندا سێ پیاومان لێکۆژا.

کەزانیم ناتوانم خۆم بچمە ناو کوردستانەوه، پێشنیاری کرێمی چەند کامیاریەکی پچووکی سینەمایانە یەرزانی (یا بەکاریش هات) بۆ پێشەمرگەکانکرد، تا وێنە پرۆدووەکانی ناو کوردستانی پێیگەرن، فیلەمەکانی بەدوئیای دەرەودا بۆلۆکەنەوه. پێشنیاریکی وا، بۆ بزووتنەوهی بزرگاری خۆانی نیشتەمانی هێنگار هەژاری وە کوردکە تەقی قووتەدەر نێرەیی بەمو سامانە زۆری رێکخراوی رزگاری لەلەستینی دەبرد، چارەسەرێکی نمونەیی و خەیاڵیلاوا مەبوو، کە لەکەسێکی نیازیاکی بێناگای خۆرئاواییەوه دەرچووین، بۆیە بەقسەیان نەکردم. لەئازاری ١٩٨٨، نێرانییەکان بەکۆتەر رۆژنامەنۆسە بیانییەکانیان بۆ بێشینی هەزاران کوردی مەدەنی برد، کە لەشاری هەلەبجە ی عێراقی ژێر دەستەلاتی تەلەوی ئێراندا بەگازی ژەهراوی کوژراو بوون، وێنە یەکەم دیمەنی گەنگی قوربانییەکان گیراو، میدیا خۆرئاواییەکان پلاویانکردەوه. (دوای راپەرینەکە ی کوردی ١٩٩١، چەندین شەڕی ئێلیدی لەمەزگا هەواگرییەکانی - ئیستخبارات - عێراقدا کەوتنە بەر دەست، وێنە لاشە ی بەگاز کوژراوان و زۆر شتی تریشیان تیا دا بوو. ئەم شەڕتانه بەتەلەوێتی پلاوێکرانەوه، رەنگە لەبەر ئەوە بووبێت کە هەندێ کورد - جاشەکان - دەستیان لەو کاراندا هەبووبێت و ئێناوێستبێت بزانن.)

لەچەرخی "گوندی گەردونی" دا گەنێستا تیا یەدین، رەنگە وێنە سامانەکانی قوربانیانی "هەلەبجە" وا لەو کەسانەش بگات کە چاوپۆشییەکی نێریمان بۆ عێراق هەبوو، بێزاری توندیش نەریین. ئێتر دوا ی لەلا چۆکرەنەکە ی هەلەبجە، نەدەکران بونیا گوێی خۆی لە بەسەر هاتی کورد کە بگات. بەلام هەر بەتەنیا ئەو دیمەنە سامانەکان، سەدام حەسینیان لەبەردەوام بوونی لەلا چۆکرەنی کورداندا پەنەمەگرت، و لاتانی خۆرئاوایی قایلنەدەکرد کە هەلوێستیک یان شتیکی وا بگات لەتاوانبارکردنە سەر زەرمکییەکی تیئەپێنن. ئەو کەمە کوردانە ی دەرکیان بەقەوارە ی کارەساتە جەرگەرەکی "هەلەبجە" کردبوو، هیوا یەکی ساویلکانە ی وایان هەبوو کەئەو بێزارییە جێهانیانە بێتە هۆی پارێزگارێکردنی ئەو کوردانە ی لەعێراقدا مابوونەوه، ئەوانە کاردانەوهکی دەرەویان لەقەوارەکی خۆی زۆر گەورەتر کرد. بەلام سەدام هەر پێی لەسەر ئەوە داوەگرت کە

[illegible]

بەگەرگىزۈشنى ھەملىگەنلىرىنى غىزاق تۇقاندنى غىزاقىيە نىشتەجىكەنلىرى ئاۋ ئەمەرىكايان پىناكارىنىڭ ئاشتۇن چىتەر ھەملىگەنلىكىنى خراپىيان لەگەلدە بىكىن.

بەتمىنىا گەيىشتە كوردىستان ئىمەۋى ئەدەگەيەند كەمىتەر ھەر زانىبارىيەمكى بەتمىنىت دەستىدەكەمىت، ئەمانەت ئەگەر دىپلۇماتىش يىت وگەسانى سىرەپەننى غىزاقىش بىيىنىت. بەلەي بەلغادە "زانگەن" يەككىبەۋ لىۋەنى ھەز بەچارەنى ئەمان تاكات، چۈنكە سىرى لە سىرۈك ھەمىرەتەنكى كورد دىپلۇمەكە لايمەنگىرى ئەۋاۋى ھۆكۈمەتەش بۈۋە. ھۆ كوردىكى ۋەك ئەۋ سىرۈك ھەمىرەتە نەبىت ھەر كوردىكى تىر قەسە لەگەل دىپلۇماتىكەدە بىگات ۋادەيلا بەھالى. گلاسپى لە سىرەننىكى خۇي لەمەۋالگەر غىزاقىيەكەن ۋەندەكات ۋىز بەخىزايى نۆتۇمۇيەلەكەي دەنارۋىت، زۇرئابات تاشكەر دەبىت تا ئەمەزۇش لەسەرىپەن ئەۋ تىرسەي لەبىزەنچىتەۋە كەلەۋاۋىشەي نۆتۇمۇيەلەكەيەۋ، ھەملىگەر غىزاقىيەكەن دىپلۇمەكە سىرەدەيەن بەگەرگىزۈش كەنەم پىرسىيەي شۈنى كىرىنى ھەملىگەن خۇۋالى لىكەردىۋو، ھار جەرەش لەۋتۇمۇيەلەكەۋ ئەۋ سىرەنچە ۋەردەنەي لەگەتتەكەي "ئەي، ئىم، ھەملىگەن" ى ئەندەزىيەي نۆيۈلەندەيىدە ھەيە، كەبەس لەۋرەستەندەي يەكەمەن پىگەي سىرەزىيەنەي ئىستراتىجى كوردەستەي سىرەدەيى ئىنتەدەي بەرىقائەي غىزاقى سالاۋى بىستە سىيەكەن دەكات، ئەۋ ۋىزەنكارىيەي گۈندە كوردىيەكەن پەچاۋەدەكات. دەكرىت ئەمانەت چاۋدەزە شارەزەلەنەش گەلەكەن. ھەملىگەر ھەمان قاسمەۋ، كە سىرەدەيەكەي كوردى ئىزان بۈۋ، لەھىزەلەدە بەنارۋى دەسۋەپەيەۋ، مالى پىۋەندەيەكەننىشەي بە بالۋىزەنەي بىيەنەكەنەۋ ھەمبۈ، دۋى چەندەي چاۋپەكەۋەنى كوردە غىزاقىيەكەن، بەتەۋاۋى بىۋەي بەۋە ھەمبۈ كەلەۋە گازەنەي لەمابى ۱۹۸۸دە بەكارەنەن زەۋەۋى ئەۋۋەن، ئەۋ گازەنەۋەن كەلەكاتى پىۋەستەدە ھەمەماتىكى بۇۋەيەدەكرىت. ھۆكۈمەتى غىزاق ئەۋ دەستى بەسەر بارەكەدە گەتەۋو، بەرەمەيەك قاسمەۋ لەۋەزەيەن ۱۹۸۹دە چۈۋەۋا قوۋۋەي كوردەستەۋە تا ئەۋ راپۇزە يەكەلەكەنەۋ كەلەۋەنەمەي "تايەز"ى بەرىتەنەيەدە بۇۋەكەيەۋ، دەلەت سىۋەي ھەزەق "پانىيە"ى تەختەكەۋە. دەكرەۋ راپۇزەكە راست نىيەۋ دەست بۇ "پانىيە" نەۋارە، بەلەم شارى "قەلەۋە"ى نىزىكى، كە ۷۰ ھەزەر كەسسى تىيادە نىشتەجەيۋو، تەختەكەۋە.

گلاسپى دەلەت، ئەۋ چەند سىرەدەي كوردەستەدە ئەۋ كوردەي چاۋى پىناكەۋەۋ، كە بەپەلەش قەسەي لەگەلەندە دەكرە، ئەۋ ھەۋلە تەقەلە بىۋەۋەنەي خۇيان بۇ باسكەۋەۋ، كە بۇ ۋىزەن نەكرەن گۈندەكەنەن لەگەل كارەدەستە غىزاقىيەكەندە دىۋەۋەن. لەۋەۋى ۱۹۸۹دە، زەنە بالۋىزەكەي ئەمەرىكا "گلاسپى" پىگەي شارى ئامەندەي كە بەشاخىكەۋە بەرەي، كارەيىكى

واشېگرېږېدو که ئېلوارى پېنچ شەممەي بگات، چونکه دەيزانى دەستەلاتدارە عىراقىيەکان پرېکښى شکاندى ئىسلامىيانەي رۇژى ھەمىنى ناکەن تاناچارىيەکن بۇ بەغدا بگېرېتمە. ھەرچەندە ھېچکام لوانەي دىيۈونى شىتېكىان لا ئەدەركاندېو، كەچى لېڧرسراونىكى عىراقىي لەكاتى شانخواردنى ئېلواردا وتېوۋى: "دووسال لەمەيەر ملوانكەيك رووناسكى گوندە نزيكەمات لېرمە دەبېيىنى دەبرىسكانمە". بەلام گلاسېي تەنيا ئەو پووناكىيەي بەدى ئەمكرد كەلەكۇشكىكى سەدام حەسەننى شارۇچكەي سەرسەنگەرە شەوقى دەدايەو. ئەو تۈزە پوونكردنەو ھەي لېڧرسراو عىراقىيەكە بۇ ئەو بەسېو.

گلاسېي وتى: "سەيەرەكە لەو دەابو، ھەموو ئەو كوردانەي چاوم پېنيانكەوت، بەھىچ جۈزىكە بەلاي كۈمەلگۈژى يان كېمىابارانكردنەكەدا ئەدەچوون". بېوانەدەركا كە لەو بېناگابوون. بۇنى لوانەي قەسەي لەگەلدەكردېوون بېرەدەيەكى وا ترسابېتن ئەوېن ئەو باسەي لەگەلدە بگەن؟ يان لە "جاش"ەكاشى سەربە پۇن بېوون؟ يان شارنشىن، يان لەو كەسانە بېوېتن كەلە كوختەكانى "شارى سەركەوتن"دا دەريان، واتە كېمىاباران و گرتن و بېرنەكەي دېھاتە كوردىيەكان ئەيگرتوونەتەمە؟ چونكە بېرەرە سەپىيەكەي بەھس ئەو كوردانەي كەبەزۇريان بەھوايشت لەو جېگانەدە نېشتەجېگرايوون، لەو كاولكارى و كۇكۇيەي كاتى ئەنڧال بېرامبەر ئامۇلكانىان كرا پەدووزېوون. خاتىو گلاسېي گېزايەو كە لەسەرەتاي ئەيولۇ ۱۹۸۸د كاتېك ئەنڧال كۇتايەت، ھكۈمەتى عىراق وەك پېشەيەتتى لېڧسردنېكى كەشتى ئەمكردېو، نەمىش كەبەتاچەي خۇلواي شارى سەيئانېدا كۈزەريگردو، ژمارەيەكى ھېچكار زۇڭ و مەدەنىي تۇقۇي لەمبەرە ئوبەرى شەمەكەدا دىيۈو كە بەديار كەلۈپە بېكەكەكانىيانەمە وەستابوون. "بەتاشكراش ديارىو كە پياويان لەگەلدە نېيە، ھەستەمكرد دەستەلاتدارىتى ھىراق بەنەنقەست ئەم دېمەنە نېشانەدا"، چونكە سەدام حەسەن لوانە نېيە شتى وا بۇ رېكەوت جېنېئەت. ھەر بەنەنقەستىش ھېچ شىتېكىان سەبەرەت بەچارەنۈوسى پيارەكانى ئەم خېزانانە ئەدەركاند، ھېچشېيان سەبەرەت بە چارەنۈوسى گېراوەكان لاپاس ئەدەركن، بۇيە پەرۇشى ئەو خېزانانە دەربارەي كەس و كاربان ھەر بەتارىكى مايەرە. ئەو شېيان لەو بىنما نازىيەمە ھەلەنەنجاوېو كە بەتاۋى "شەو و تەم" ناسراو، بەمەبەستى تەم و خەتقەسەر چارەنۈوسى گېراوەكانە. لەلەگەنەيەكى عىراقىي دەستەبەسەرداگېراودا كەلە ۲۰ ئەيولۇ ۱۹۹۰دەرچو، واتە دواي زياتر لەدووسال بەسەر كۇتايەتتى ئەنڧالدا، واى رادەگەياند كەپستەي "ھېچ زەنبارىيەكەن لەبارەي چارەنۈوسيانەمە نېيە" بھرىتە جېي پستەي "لەكاتى ھەلەمتى ئەنڧالى سەركەوتوودا گېراون و، ھېشتا لامان دېل".

بهر پیچیده، دهکده‌ی بوت‌ریت لوساکه، سیمبارت بهرودو لومکانی غیر اقل زانیاریه‌مکی زوړو
 له‌مهمان کاتیندا ده‌مکن هم‌ووه. هیچ کور دینکی غیر اقل لومکر پړزی خوی بگریت، ناشی له‌مپو
 باوم به حکومت خوز ناواییه‌مکان به‌گشتی و ولاته یه‌مگرتو لومکان به‌تایه‌تی بکات، به‌روی
 کله‌به‌ودو لومکان یی‌ناگا بووین، تمنانت گم هر نو زانیاریانه‌شیان بووینت که کورد دابوینی
 جه‌ال تالعبانی، له‌مسر دانی حوزه‌یرانی سالی ۱۹۸۸ی واشفتونیدا، سویند یخ‌وارد که نه‌ونده‌ی
 زانیاری له‌مسر به‌کاره‌ینانی گازی ژم‌روای دژ به‌کوردو به‌کوم‌ل ویران‌کردنی دینا ته‌مکانیان و
 هوی سر نه‌مگرتنی دانوستانه‌کانی پیش‌تریانی نه‌مسرکا، به‌سی لپیر سروای وهزارتی دهره‌وی
 نه‌مسریدا دلبوو، که بیجگه له‌به‌ر نو به‌رایه‌تی به‌پرو شته‌مکی نه‌مسرکا، هم‌وو حکومتینکی تر
 والینکات که پهره له‌روی کاره نا‌هم‌واره‌کانی به‌فدا پامالیت و تاوانباریشی بکات. له‌ر
 ماو می‌دا بالون‌زخانه‌ی نه‌مسرکا له‌مغدا، نو راپورت و برو سکانی پز وهزارتی دهره‌وی ده‌نار د
 (که له‌م دواپی‌دا نا‌شکرا کران) به‌زمانینکی نه‌ونده ساکارو ناسایی نوسیویونی، که‌وی
 دهره‌مخن بیجگه له‌ زانیاریه به‌لومکره‌ومکانی حکومت و چمند زانیاریه‌مکی به‌ق و ته‌قی تر
 هیچی ده‌ست نه‌مگرتووه. له‌بروسه‌ی ۱۹ اتمسانی ۱۹۸۸ی‌دا، ژماره‌ی نو کوردانه‌ی به‌زور بژ
 "شارانی سرکه‌وتن" راگوژدلوون به‌یله ملیژن و نیو خه‌ملاندوو، ژماره‌ی نو گوندانه‌ی
 خه‌لکه‌مکانیان لینه راگوژدلووه به ۷۰۰ تا ۱۰۰۰ دئ داناره. نو وینانه‌ی مانگه ده‌ست‌گروه
 له‌مسرکاییه‌مکان، کاتی گوزهرکردنیان به‌سر غیر اقلد گرتیویانن لومارای نو ویران‌کاریه‌میان
 دهره‌مخت (له‌کاتی جه‌نگی رزگارکردنی کویتی سالی ۱۹۹۱ی‌شدا، که سرکه‌رایمتی سرریانی
 نه‌مسرکا نه‌مخشی غیر اقلان بل‌ودم‌کردوه، زیاتر یه‌کلاب‌ووه، چونکه نه‌مخشی‌کیشنه‌کان تا‌ما‌زمیان
 بژ کاولکاری گونده کورده‌مکان کردبو، ووشه‌ی "ویران‌کرو" بیان له‌سر هم‌وو نو دینانه
 نوسیویو که ده‌ستی پالی سده‌م حسینیان گه‌یشتبوئی. له‌مژیک سنووری ژوردون و عمره‌بی
 سه‌ودی‌میه "ژماره‌یه‌کی دیاری نه‌کراو، به‌پینی قسه‌ی کورده‌مکان کور دینکی هیچ‌گار زوړیان
 توو‌د‌لبوو شو خوت‌مگی تایه‌ت به‌دیل "وه. نو کار به‌ده‌سته کوردانه‌ی له‌ر ماو می‌دا
 له‌سوریا و له‌منسا نین، هیچ‌یان له‌باری چاره‌نوسی گوزدلووه‌کانه‌وه نه‌ده‌زانی. برو سکه‌یه‌کی
 زوړی ۱۵ی نابی ۱۹۸۸ی بالون‌زخانه‌ی نه‌مسرکا له‌مغدا، واته هر دم‌ژژیک به‌ر له‌دوا شالوی
 کیمیا باران‌کردنی کورد ده‌لینت: "نیران و کورد، له‌به‌کاره‌ینانی چه‌مکی کیمیاوی نه‌رکه
 سر به‌زیه‌مکاندا غیر اقلیه‌مکان تاوانبار ده‌مکن". تا لومکاته نه‌مغال زوړیه‌ی ویران‌کاری و زیانه‌کانی
 نه‌نجا مدبوو، به‌لام چوژ زینانه!! من سره له‌مژ ناوچه‌ی شمری تر داوه، نه‌ونده‌ی بیج بیت
 یان به‌روی به‌یرخو میان بینمه‌وه، پاده‌ی کاولکاریه‌مکی کوردستانی غیر اقل به‌یرم‌هریه‌م‌کانه‌دا

وئەنى ئىيە. زۆر بېرۈنى و وا دەزانم ئەمەزىيە، لەمانگى تىشرىنى يەكەمى ۱۹۹۹د، بەدۇنى جافەلى كوردستانى غىراقدا قۇتۇمۇيىلىك دەبرىو، بېرنگايەكى قىرقادا گىزەمىردى. گۈنەشم بۇ كوردە چاوساغا لەخۇ يىزلەگەم ھەلەستىبو، كەبە جۇرئىكى وا بىرەمگەردە ھەر وەك وئەنگەشيان بگرت، بىرەمىيەكەنى ئەم ناچەمى دەگىزايەم، كەخۇى تىيادا؛ پىشەمىرگەبۈو، چۈنچۇنى جارىگىيان ئەسەر ئەم گەردە بەگازى ژەمراوى پۇرۇمانگەردە، چۈن ديسان لەر شەپەشدا زەندەقىيان چوومو كىشاۋنەتەم، بەرئى ھەيوانە كىۋىدا بەچىكاگەدا ھەلەزناۋن، تا بگەنە گەردى سىنەم گۈايە لەوانى دى چەپەكتە، پەنجەشى بۇ نىرۈمگەرد. لەم بەمەردە كوردستانى غىراق، لەشارە گەردەكەنى وەك ھەلەترو، دھۇكە سىنەمانى بەمەر ناچەمىكى كاكى بەكەكى بوو، سەمدەن خىنەتى ئەم پەناھەندەنە نەيىت كەلەبەھارى رابىرەوومو گۈنەم مال و ھالى خۇيانىيان جىنەشتەوومو تاكو نىستاش ژيانىكى نانارام بەسەردەمەن يەكەينەش بۇ ھەلەتەنكى تىرى پەروم سەنۋور لەسەرپەن، ھىچ شىتەكى تىرى لىنەبوو.

بەدۇرئى سالاڭك، بەشە لەندازىيەكە سوپاى غىراق، بە بەدۇرئەم تەقەمەنى خانوۋە بەردىشەكەئىيان گەلگەردەم پۇرۇيە ئاۋەكەئىيان لىگەردەتەم، بىرەكەئىيان بە چىمەنتۇ پەگەردەتەم، پەزى پىشتانەكەئىشيان ھەمەم بىرەتەم، چى ئىستەكى ئاۋەندىيى ووزەى كارەباش ھەبۈو تەختىانگەردە، تا بەدۇرئى و پانائى كوردستان ھەرچى شتە ئەمىنەت. جا ئىتەر ئەك بەچاوساڭك بەلەك بەلەمچە چاوساڭكە گوردىش، چەنەك بىرئىزىن و بىرەوۋەرى گونەشيان ھەيىت، دەتوئىن بەدۇرئى و پانائى كوردستان، كەخۇى لەبەرەتە كۇمەلگەيەكى جوتيارانەبۈو، بەدەشتاى و پۇربارىيە، بەگەردو چىا كاكى بەكەكەيەكەئىيەم، بىزىنەنە؟ چۈن لەرۈپەردەۋى گۈندەك لەدەرۈپەردەۋى دەيان دىنى دى جۈندەكەرتەم؟ ئەى باشە چۈن قەلەيەكى بەردىنى زەبەلاھى بەتەزى شۆرەۋى ئاسايانە، لەگەل قەلەيەكى تىرى وەك خۇيداۋ لەسەرەمان پىنگاۋ لەدەۋرى چەند كىلۇمەترەكەم، جۈندەكەرتەم؟

بەدەبەختى ھەكۈمەتى غىراق لەمەدەبۈو، ھەرخۇى وەلامى ئەم پىرسىيارەنى دايەم. لە پاپەرىنى ئازىزى ۱۹۹۱د، كورد لە بارەكەكەنى ھىزىي بەس و سەرچەم دەستگا ھەلەگەيە كىبەركىكەنى، دەستىيان بەسەر ھەرتە تەن بەلگەنامەى غىراقدا گەرت، بەلگەى ھىجگار زۇرو پەمەزى و كەنىازەكەنى پۇرۇم، پلانەكەنى و. ھەمەم كارەكەنى تىيادەبۈو. سەبىرۈو پىنەچو ھەندىكەئىيان ھەر دەستىيان بەرەنگەتەت، زۇرى چىرچ و لىچ و بەپى شىنلار و قوراپىشيان تىيادەبۈو، يان پارچەيەكى بەدەستى ئەم كوردەنە سوۋىنەبۈو كە لەكەتى پاپەرىنەكەدا بەقىنەم ھەلەيان كوتابۈو سەر خانوۋەكەنى "ئەمەن" و "ئىستىخبات" و گەرتەۋىيان. بەچاكەى لىزەنى

پێوەندییەکانی نەرمەوی ئەنجوومەنی پێرانی ئەمریکا، رێکخراوی "چاودێری مافی مرۆڤ - هیومان رایتس وۆچ" و هینزی ئاسمانی وڵاتە یەگەرتوووەکان، هەموو ئەو بەلگەنامە بۆ وڵاتە یەگەرتوووەکان گوازیانەرە تا ئە "ئەرشیی نەتەویمی ئەمریکا" دا وەك بەلگەنامە ی پرەسمی تاییبەت بە گۆنگرێس بیارێزێن، وەرێگێزێن و شییگێزێنەو بەرلورد بکړن. ئەو ی لەم بەلگەنامەدا سەرنجڕا لکێشبوو، هەموو ئەو کارانەی "رێکخراوی لێبوردنی گشتی - ئەمنستی ئەنتەر نیشنال" یان تێدا بوو کە چەند سالیکیوو باسی نەکردن و ناو حکومەتە بیانییەکان هیچیان ئامادە نەبوون گوازیی لێگیرن، ئەو چاوپێگەوتنە بریتانیانەشیان لەخۆگرتیو کە کورد، رۆژنامەنووسان، ئەندامانی رێکخراوی ((چاودێری مافی مرۆڤ - هیومان رایتس وۆچ)) و " و کسانێ تریش لەکوردستاندا کربووایان. بۆیە کەم جارە لەمێژوودا تۆمارگە ی پرەوشی مافی مرۆفی ژێر سایە ی رێژنیک، بخرنە پەر کە هێشتا رێژمە کە خۆ ی لەدەستە لاندایین. بەغدا بە نەقە و پەشوکاوانە نەگولی ئەو نەکرد کە ئەو بەلگەنامە هێ خۆ ی بن، و پەیتا پەیتا رایەگەیانە کەلوانە هەلەبەستراون و لەسەر پەرە سمییە نێزەوکان چاوپکراون. ئەمەجۆرە نەگولیکردن و وەلام دانیوانە ی عێراق، بەرامبەر بەو شتەکانی سەبارەت بە پێشیلنگردنی مافی مرۆڤ لە بەرەستدان بیهوو دەبوون و ئەمەجارە یان کەس باوەر ی پێنەدەکرد. چونکە ئەو پەرە بەلگەنامە زۆرە ی کەلەچوار ملیۆن لایەرە زیاتریوون، وێنە یکی تەواری میکانیزمی کارە یێزکراتییەکانی ئەزگا داپلۆسینەرە لەلەبەدەرە کە ی حکومەتی عێراقی بەمەجۆرێکی وای نەردەخست کە هەموو نەگولی کردنی پوچەل بکاتەرە.

تیی پەسپۆزانی پێشیلنگردنی مافی مرۆڤ کەلەم بەلگەنامە یان ئەمەجۆرێ، پەرە ی تەواریان پەیداکردبوو کە دەستیان بە کێشە یەکی کۆمەلگۆ ی راستەقینە گەشتوو (ئەک کار ی نەندانە، یان تەواری جەنگ، یان تەواری نێرەمەرفایەتی). بەلام بەمێنی وەرە کارییەکان یاسای نیووەوەلتی، تا حکومەتیکی دی بەرەسمی شکات لە سەدام حەسین نەکات، تا کێرێت ئەو بەتەواری کۆمەلگۆ ی - جیپۆساید - بەدادگای نیووەوەلتی لە "لاهای" بەریت و دادگای ی بکړن. بێگومان ئەو وڵاتە یەگەرتوووەکان و ئەمەجۆر وڵاتیکی خۆشاوایی تریش، دوا یەکی وایان نەکرد کە بەندیکی وای بخرنە ناو بەرێارەکانی ئەتەرە یەگەرتوووەکانەو دوا ی پێکێنانی ئەمەجۆرە دادگایە بکړن، جگە ئەو لایەنگرانی سەدام حەسینی ناو عێراق و سەرچەم دنیای عەرەبییش ئەو بەکارێکی گومان لێکراو دانیان، بە "دەواری سەرکەوتو" ش بەرچەستە دەبێت. بەلام مێژووی ناوچە کە پێشتر شتیکی ئەو جۆرە ی تیا دا کراو، کە دانیوەرێکردنی لێبەرسراوانی قەرکردنی ئەمرەنییەکان بوو لە ۱۹۹۹ دا، دادگایەکی سەریازیانە ی عوسمانییەکان، دوا ی

ژێرکەوتنی تورکیای جەنگی یەکەمی جیهانی، دادگایی ئەو بەپرسە سەرمکیانەی کرد کە بەئەرمەن قەزەو و تاوانی تری جەنگ تاوانبارکراویون. هەرچەندە ئەو دادگاییکردنە بەفشاری بێڕێتیانیا کرا، بەلام ئەوەی "تەرخەست کەمەکرێ دادگای وولتیکێ دۆلوی جەنگ، سەرکردە سەربازییەکانی خۆی لەسەرئەو تاوانانە دادگایی بکات کە لەکاتی جەنگەکەدا دژ بەزۆنی گەلەکانی دی کردوویانە". چەند مانگێک دواتر، دۆستەکانیان کە لەکاتی شەڕدا خۆیان بۆ بەدەستپێنانی پلەو پایە دەکوژان، کێشەی دادوەریان پشتگوێخست و، دواي چەند دادگاییکردنێک بڕیاری لێبوردنی گشتی بۆ تاوانبارەکان دەکرا.

ئەو بەلگەنامانە شتێک نەبوو پڕۆژەی عێراق بتوانێت نەوێت لێبکات. زۆر کەرەت بەلگەنامەی وا دەکەوتنە بەردەستی لێکۆڵەرەوهکان. کەزۆر پەوانەی باردکا سەرکردەییە هێجگار لێکۆڵەرەوهکان دەچوون. هەندێ جار چەند بەلگەنامەیەک لەگەڵ دەستپێکردنی ناھەموارترین و دەندانەترین کاریاندا دەکرێ. بەکارھێنانی گازی ژەھراوی کەبۆ یەکەمین جار لەنیسانی ١٩٨٧دا دژ بە پێشەڕەگەو خەڵکی مەدەنی کرا، نموونەیەکێ زەقی ئەوانەن، بەتایبەتی بەکارھێنانی ئەو چەکە، کە تیشکدانەوهی پوودلۆوەکانی مەیدانی جەنگی دەگەیان. رۆژی عێراق لە قەیرانێکی دڵنیاوو. خۆ ئەگەر کەللە پەقی ئایەتوڵا خومەینی ئێوانی، کەبەرێگرتنی جەنگ قایلەبوو شەڕەگەشی لەکووردستاندا گەرمکرد، پەنگە "عەلی گیمیاوی" ئەو دەستلەتە پەھایەیی ئەدرایەتی. چونکە وا لەسەدام حەسێن ئەزەزەبوو، کە لەھەلومەرجێکی کەم مەترۆسی تری عێراقدا، دەستەلاتیکێ رەھای وا بەھێج کەسیێک بەدا، جا ئیتر با ئەو کەسە یەکنێک لەنامۆز تکریتیپەکانی خۆشی بێت.

دواي پەرانییەکی زۆر جەلال تالەبانی کە لەسەردەمی ژەنەرەل مەلا مستەفا بەرزانییدا جاشبوو، چارەنووسی خۆی بەئێرانەوه بەستەوهو لەسەرخۆلەمیشە داسکاوگەیی ھەرسێ پەر سۆنی ئازاری ١٩٧٥ی مەلا مستەفا یەکیێتی نیشتمانی کوردستان PUK ی دامەزراندو کەوتە شەڕی خۆیانای لەگەڵ گوێھەکانی بەرزانییەلو بەسەدان لەھەردوولا کوێژا، بۆیە بۆ رێکەوتنەوه لەگەڵ PDK یدا کاتی زۆرتەری پێویستبوو. سەردەمی شەڕی عێراق ئێران یەکیێتی نیشتمانی کوردستان تا ٦ سالیێش قایل ئەدەبوو لەدژی بەغدا ھاریکاریێتی سەربازیانە لەگەڵ پارێتی دیموکراتی کوردستاندا بکات (راستیەیکە سەرکردایەتی یەکیێتی نیشتمانی کوردستان لە ١٩٨٤دانوستانی لەگەڵ بەغدادا کرد).

سەرەتا ھەلوێستی تالەبانی وورایی پێوەدیاریوو کەبەشی نۆدی بۆ لەقکردنی شوێنی پارێتی دیموکراتی کوردستان کێبەرکێی بوو. تالەبانی ھەمیشە وای رادەگەیان کە نوێنەری کۆمەنە

شارییه رۆشنیتره که بێمو، خهباتی شی بو جیگرتنهوهی سهرکردایه تییه عهسانیرییه که ی بهزانییه، تاهه موو گوردی عیراق بخاته ژیر رکیفی خویه موو، جارنکی دی هاویه یمانتی له گهل فێزلندا نه گرتیموه.

ھەلە بېنكاسەكانى تالەبىنى لىگەل رېئىدا بۇ بەدىيەننى ئۇتۇنۇمىيەكى فراوانتېرېو. بىرەنلىتىكىردى تورىكا لە ھەر رىككەرتىكى سىياسىيەنى ۋلاتىكى دراوسىنى لىگەل كورددا، كىمى دىگەياند ھەر ئىمى بىلەن دىمىنىتە لىگەل كوردى خۇيدا رىككەرتى، بۇيە بەيەل ۋەزىرى دەرۋەى بىرەسپاردىمىكى بى گىرۋى گۈلۋە ئارە بەغا، راسپاردەك بىرېتېرېو لە: دىمى ھكۈمەتى بەغا گىتۇگۇ نۇيەكى تايىت بە ئۇتۇنۇمى لىگەل كورددا رابگىرت، ئىگىرتا تورىكا بۇيە نەوتەكى كىمەن ھاكەكىدا دەرۋات، دىمەخات. لەر رۇزگارە ئىمى بۇرەنە تاكە سەرچاۋى پارەى بىانى بوو بۇ غىراق (لەمەمان كاتدا سى) يەكى نەوتى تورىكاو سالانەش ۳۰۰ مىلېن دۇلارى ۋەك كىرى رەتېرېو بە ۋولاتكەيدا، بۇ نەقەرە دىلېندەكردا.

دەركەوت ووزياپپەكەي تالەبانی بۆ دانوستانگەردن لەگەڵ سەدام حسیندا لەجێنی خۆیدا بوو. چونکە سەرۆکی عێراق سزایەکەي توندی پارتی دیموکراتی کوردستانی لەسەر شەودا کە لە تەممووزی ساڵی ١٩٨٢دا، بۆ گۆرشی شارۆچکەي حاجی هۆسەینی سەر سنوور یارمەتی نێرانی دا. پێنج تا هەشت هەزار نێرینهي بەرزانی گەرت (هەندیکیان خوار ١٠ ساڵان، نۆزەمیشیان ١٥ ساڵیان لەواوە کردبوو)، ٤٢ خۆمی نێرکی مەسعود بەرزانیشیان لەواوە دا بوو. مانگێک دوای ئەم رەشەبگەییە، سەدام حسین رایگەیاند کە: "بەتوندی سزای ئەوانە دراو، پەرمانەي نۆزەمگەران". ئەمە سەبارەت بەچارەنووسی دەیان هەزار کوردی "وێبوو"، بە بێماننامەيەکی رەسمی دادنوێت تۆڵەسەندنەوەي سەدام لەبەرزانییەکان شتێکی نوێ نەبوو.

لمجاهدیان قورانییه برزانییهکان چنگاومره عمشاییرییه لفسمانیهیهکان نمبون. نو ژنو منداله برزانییه دستهپاچانش کمابوئومه، خزنزانه نو چمند "موجهمع"انی سسر ریگا سمرکییهکان، وک شارزچکئی قوشتهپی سسر ریگا خیزراکئی نیوان همریو شاری کمرکوک و هولیز. همدیک کورد پشیان ولبو گرلنی نو ههمو برزانییه بی چکاو دورو لهسیاسته وا بهناساش، نیشانی نعمانی توانا تازیایمی جارانیان بیئت. بهلام سوکایهتیییگردن لومش تاههمولتر، بهشیک لاس ژنانه، بژ برژوئی خویشان و مندالکانیان کومتبونه لمش فروشت. لکوملگایمکی مسولمانانده کعبوا بهشعرف و بینابروویتی شونیئیکی سمرکی خوی هیه، ندم چارمنووسه ژنه برزانییهکانی تیکموتبو، بهتاییهتی کلهسالی ۱۹۸۳وه مندانی زلیان خستوه، بهشیک لهماهمولترین تولهی سهام هسئن بوو که لهبرزانییهکانی گردهوه نو

بەرزانیانەى بەزىندىۋىتى مابونەۋە، لەشەرماندا جەمەدانىيە سوۋروسىيىيەكانى خۇزايانىان
لەسەريان نەدەبەست و گۇزىيان بىم جامەدانە پەش و سىپىيانەى كەشەشەپەرەكانى دى
بەسەريانەۋە دەبەست. ئەۋە شتىك بۈۋ كەبەلەى ھەمۈۋ كوردەۋە بىتۇلتايتى دەگەياندا.

بەلام خراپتەر بەزىۋەبۈۋ، پۇنم پەۋايىسى زۇردلارپەكەيى كوردە ناسايىمەكانى ناچارەكەرد
لەتاۋانەكانىدا پەشدارىن. كوردىكى ھەلاتۋى سوپا كەلسالى ۱۹۹۱ يىنىم، باسى نىم
ناخۇشى ۋە ھەست بەگۇناھبارىتپىيەى بۇ دەگىزەمەۋە كە سى سالبوۋ پىنەۋى دەتلاپەرە،
كەبەسەرەتەكەى خۇيى، تەنەت بۇ بىيانىيەكى ۋەك مەنىش گىزەپەرە پىشۋەيەكى سەرۋەزى
پىدادامەت. لەسالى ۱۹۸۸دە لە يەكەيەكى سەربازىدا خەزمەتتەكەردە، بەچەكى كىمىۋەى ھەپە
كوردەكانى خۇيىدەۋە لەبەردەمى مەندا نەۋەى يەكەلەكەردەۋە كە سىچ چارىكى تىرى نەۋەۋە،
يەكەيەش نەپەت، گەر ئەۋەساكە فرمانەكانى جىنەچەن نەكەردەبە ئەۋە "يەكەسەر بەتەۋەنى
ياخىبۈۋ گولەبارانىان دەكەردە، يەكەكى تىرىشيان دەمەنناۋە كارە ناپەرەكەشيان ھەر پىنەكەردە"
خۇ ئەگەر "جاشەكان" پىش بىم پادەپە ھەستيان بەگۇناھبارىتتەكەردە، ئەۋە بەدەگەن
نەپەنەپەرە. چەندە شەپەرەتەكە گە زىنبارى ۋ سوۋچى ۋ بىرلەن سىتپىيان تپادابوۋ بەتۈۋەندەى
بۇۋەۋەى زۇرد ناۋىمان لەجاشەپەتەدا ھاتۋەۋە لەدەر زەمانەۋە دەستەلەتدارلەن، جا ۋەسمەنى
بىۋەيتەن، يان فارس، يان مۇدەنەكانى دۋاى ئەۋەن، ۋەك بەرىتانىيەى، يان ۋەرەب، كوردە
لەپەنەكەكانى خۇزايانىان بۇ لىدانى كوردە شۇپشگىزەكەن بەكارەمەنناۋە "بەلام ئەۋە شتەنە ۋەپەى
كىمىۋەىمان لەپەزەشكەردە سەركورد رەنەگەرت كە لە ۋەپەكى تۇماركەۋەدا بۇتە، ئەگەر
ۋاشىدەنەپەن كە ھەندەكە كەسى باش لەۋە كوردە ھەپەن، ئەۋە ئىمە ھەچ كوردىكى باشمان نەپەۋە
"راستىيەكى ئىمە تا ئىستەكە يەك كوردى باشمان نەپەۋە". سەدام ھەسەن سەرەك
جاشەكانى پەپەرەپەكى مۇل ھەندەسوۋەن، ھەركوردىكەش لەترەسى بەردى شەپەى ئىزەن
لەخەزمەتى سەربازى ھەلاتبە ئەۋە بۇچۈۋە پەزى جاشەكان سەرتىلى بەدەپە.
ھەزەمەنراپەيەكان جاشەكانيان بۇ ئەۋەبۈۋ، كەلە ھەلسۈكەرتى پىشەمەرگە بەلەگانەۋە، نەپەكەردە
قەلغان ۋە خۇزەكى تۇپەكانيان، پەۋەش خەلاتەدەكەردەن كە لەكەتى گوند ۋەزانەكەردە ھەرچىيەكەيان
دەستەكەرت بۇ خۇزەيان پىتە. بىنگەۋەن جاشگەرتەكە لەپەيەكى تىرىشەۋە سوۋدى بە بەغدا
دەگەياندا، چۈنكە خەلەكى لە پىشەمەرگە دادەپەرى ۋەۋەندەيان جەنەۋەرى نۆۋە لەۋە
گەردەنەپەۋە. ھەپە پىنە دانۇستەنە ۋەۋە دىزەكەى بەغدا لەگەل تالەبانىدا كەردى خەزمەتى
بەزىۋەندەپەيەكانى بەغدادى كەرد، چۈنكە يەكەيتى نىشەتمەنى كوردەستان كەلەناۋەچە
ستراتىيەپەكانى سەۋەرى ئىزاندا بەپەزىۋە بىلەپەن ۋەستان.

که دانونستانهکه ههرمسی هینا، قالمیانی لنگل ئیراندا هاویمیانیتی بهستمرو، نهویش
 یهکسره بهناوی شهپرندهموه، فشاری خسته سهر کهدهست لهسهرکردنی پارتی دیموکراتی
 کوردستان هملبگرنت. ئیران لهپیناو سووگکردنی فشاری سوپای عیرالق له بهری باشووری
 عیراقدا، پهرۆشی کردنهوی بهریهکی کوردی هموو. لهتشرینی یهکمی ۱۹۸۶دا
 پینشمهرگهکانی یهکیتی نیشتمانی کوردستان و سهریازانی ئیران، هیزشیان کرده سهر دهزگا
 نهوتیهکانی کهرکوک، بهروش نو ناوچه ستراتیجیهیان خسته مهترسیهوه، بهغدا نهوکارهی به
 بهزاندنی هینی سوور دانا. لهکانونی دووهمی ۱۹۸۷دا. ئیران له خواری عیراقدا هیزشیکی
 نوینی بۆسهر "دهریاچی ماسی" کرد، تیایدا پشتی به شهپۆله سامناکهکی شالایهران
 بهستوو. ههرچهنده نهوه نوهریشی لهوبابهته بوو (بهلام نهوسا کهس نهیدهرانی وایه).
 نهوکارته کوردستان بهراوهیهک پر لهسهریازی ههلاتوووو کهخوێان لهمشکهوت و دۆلکاندا
 ههشاردبوو، "علی کیمیای" نهوه واپهستوو، دهیوت: "به ئۆتۆمۆبیلی زینپۆش نهیئت کهس
 ناتوانیت له کهرکوکهوه بچیت بۆ ههرلێر". راستیهکهکشی لهمانگی مارتی نهوسانهدا
 پینشمهرگهکانی یهکیتی نیشتمانی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان و چهکدارانی ئیران
 ههر میلێک لهپهرلاندوهوه دووربوو، کهشاریکی گهری کوردی عیراقه پینشمهرگهکانی یهکیتی
 نیشتمانی کوردستان لهدۆلی جافهتی خۆرهلاتی سلیمانییهوه لهوولکه هاتبوونه پینشهوه.

ههرکه سهدام حسێن، له ۲۸ی شویاتی ۱۹۸۷دا مەرسمی ژماره ۱۶۰ی مۆزکرد، که
 دهستهلاتیکی رههای به علی کیمیایدا، لێتر نامۆزاکهشی لهوپهری دهستهلاتهکی خۆیی
 بهکارهینا. یهکسهر دووپهری سهرهکی و ههمیشهیی بۆ خستهگهری مەرسمهکه دهرکرد.
 یهکمیانی له ۲ی حوزهیراندا بهژماره ۳۶۵۰/۲۸ ههرکرد، کهمارۆیمکی تهوای لهسهر هینانی
 شتومه و هاتوچۆکردنی خهلیک لهناوچه ههرامکرولهکان- ناوچهکانی ژێر دهستهلاتی
 پینشمهرگه- داناو لههموو عیراکی دهرپین. بهپینی شهم بهیراراش پینویستوو گوندهکانیان
 وێرناگیرێ و دانیشتوانهکانیشیان بۆ "شارهکانی سهرکهوتن" رابگوزراناوه. کهلسهر شهقامه
 سهرکهیهکان و نزیک شارهکان بوو، دهشواو هیزه چهکدارهکان، ههموو مۆز و نامۆزانیکی ناوچه
 ههرامکرولهکانیان بکوشتایه، بهیرارکه دهشلیت "لهم ناوچهانه بهتهووهوتی ههرامکرول" بهلام
 بهیراری دوهمیان، له ۲۰ی حوزهیرانداو بهژماره ۴۰۰۸ دهرکرد، فرمانی بهسهرگرده
 سهریاریهکان دها که: "دهیئت شهوو رۆژ بهتۆپ و کۆپتهرو لهوکهکی جهنگی بۆرودمانیکی
 کوێزانهی ناوچهکه بگریت، تا زۆرتین ژمارهی تیادا بکوژیت"، لهو ناوچه ههرامکرولانهی
 نازادانه تهقهی تیادا دهکرا نزیکی ۱۰۰۰ گوندیکی تیادابوو. بهیرارکه پینویستی نهوهشی

را ده‌گه‌یاند که "لەبێت ئەر کوردانی لەناوچەکەدا دەگیرێن، دەرگا نەمییه‌کان لێکۆڵینه‌وه‌یان له‌گەڵدا، بکەن و لەژێر ئازاردا چی زانیارییه‌ک بزانن لێیان دهریگێشێرتو، ئه‌وانه‌شیان که‌ته‌مه‌نه‌یان له‌میوان ١٥ تا ٧٠ ساله‌ گوولله‌بارانه‌گیرێن".

هه‌روها پێی به‌سه‌رۆک جاشه‌کان، که "راویژگار" یان به‌سه‌ردا بڕیون، ب‌درێت چییان له‌ ناوچه‌ قه‌ده‌غه‌رکه‌وه‌ گاندا ده‌ستگیر ده‌بێت، به‌مه‌و مال‌ات و ژو چه‌که‌وه، ته‌مه‌یا چه‌که‌ مامناوه‌ندی و قورسه‌کان نه‌مییت، هه‌مووی به‌رن بۆ خۆیان.

مه‌جید سه‌رقا پی گه‌نجینه‌ی مه‌رسومه‌کانی، به‌بریا ری سه‌ند نه‌وه‌ی ناسنامه‌ی عێراقی له‌ هه‌ر کوردێک که‌به‌شه‌رداری له‌ناو مار کردنه‌که‌ی ته‌شرینی یه‌که‌می ١٩٨٧دا نه‌کردییت، ئایه‌وه، جاله‌به‌رنه‌وه‌ی ئه‌و ئاماره‌ ته‌مه‌یا بۆ شارنه‌شین و "موجمه‌عات" ه‌ه‌رییه‌کان سازکرا بوو، هه‌موو ئه‌و گوندنه‌شیانه‌ی نه‌گرتیوه‌ که‌ له‌ناوچه‌ هه‌رامکراوه‌ گاندا ما بو نه‌وه، بۆیه‌ بریار درا "کاری پنیوست" یان به‌رامبه‌ر بکریت، واته‌ به‌ پنی زما نه‌الی پێژم به‌مه‌یجگاره‌کی ته‌له‌وتونا بکریت، چونکه‌ "نه‌هاتبو نه‌وه‌ پرێزی نه‌شته‌مانی". (هه‌ردو که‌ما یه‌تیه‌یه‌ پچه‌و که‌که‌ی: فه‌له‌ ئاشورییه‌کان و، یه‌زیدییه‌کان، نه‌یانه‌ه‌زانی گه‌ر له‌م ئامار کردنه‌دا قایله‌ن به‌هه‌رب دا به‌رن، ئه‌و به‌لای پێژمه‌وه‌ به‌نبه‌و دا به‌رن، ئه‌و به‌یژکراتیا نه‌شیان ژۆر له‌سه‌ر ده‌که‌ویت. هه‌رچه‌نده‌ یه‌زیدییه‌کان ژۆر له‌سه‌ری پارانه‌وه‌و لاله‌نه‌وه، په‌لام به‌گور دیان دا نه‌مان چونکه‌ به‌ده‌یه‌نه‌انی ئامانه‌یک له‌و ئامار کردنه‌دا هه‌بوو. به‌م پنییه‌ ژۆر به‌ژۆر ئه‌وان له‌ "لێبوورنی گشتی ته‌واو" که‌ی به‌غدا بیه‌ریکران، که‌ له‌ئێلولی ١٩٨٨دا بۆ "هه‌موو کورد" ی دهرکرد، ئه‌ویش فێلێک بوو بۆ خه‌له‌ تاندنی کورده‌ ساوێکه‌کان تا له‌تورکیاوه‌ بۆ عێراق بگه‌ڕێنه‌وه. له‌ئێکاتی سه‌ر به‌م دوو که‌ما یه‌تیه‌ که‌وتنه‌ داوه‌ به‌یژکراتیه‌کانه‌وه‌، هه‌ریه‌گه‌یه‌شته‌ سنووریان و به‌سه‌دان ئاشوری و یه‌زیدی گه‌ران و که‌له‌ پچه‌کران و به‌ره‌و شوێنیکی ئادیا رکه‌را نه‌وه‌، تا ئه‌مه‌وشی له‌سه‌رییت چاره‌نووسیان دیار نه‌ییه‌).

دوای ته‌یه‌ربه‌یونی شه‌ش هه‌فته‌ به‌سه‌ر کاره‌که‌یدا، مه‌جید نازناوی "عه‌لی کیمیای" پنه‌چرا که‌ پڕ به‌پنیستی خۆی بوو. له‌ ١٥ ئیسانی ١٩٨٧دا، فڕۆکه‌ی جه‌نگی هه‌ردو باره‌گای سه‌رکردایه‌تی یه‌کیته‌ی نه‌شته‌مانی کورده‌ستان و پارته‌ی دیموکراتی کورده‌ستانی کیمیابارانکرد، هه‌رچه‌نده‌ هه‌یجگه‌ر دهریژبه‌بون له‌ یه‌کتیه‌یه‌وه. رۆژی دواتریش، فڕۆکه‌و کۆتیه‌ر، له‌هه‌رشینکه‌دا که‌ به‌یه‌که‌م هه‌رشێ ئه‌ر ٦٠ شالۆه‌ کیمیاییه‌ی هه‌ژده‌ مانگ به‌ره‌وام ده‌رکانه‌سه‌ر شوێنه‌ مه‌ده‌نییه‌کان له‌ژێر بێریت، گازی ژمه‌روایان به‌سه‌ر هه‌ردو گوندی "شیخ وه‌سه‌ن" و "بالیسان" ی باکووری شاری سلێمانیدا په‌شت. ئه‌و کوردانه‌ یه‌که‌مین که‌سانیکه‌بوون که‌ به‌ر په‌له‌ هه‌وری گازی

لەم پېنشنیارەیدا تالەبانی رایگەیانددبوو ئەگەر عێراق واز لە کاولکردنی دنیاتە کوردییەکان بهێنێت، ئەوا ئەمیش دەست لەهاریەیمانییتییەکە ی ئێران هەندەگرێت. عەلی کیمیای لەشریتە تۆمارکەرلەکیدە: "تالەبانی داوا ی کردنەوی کەتالێکی تایبەتی لێکردم..." "نیش هەر ئەو ئیولرەیه چوو لە سلێمانی و، بەزەخیرە ی تایبەت تۆپیارانکردن". لەشریتکی تۆمارکەرلوی تێدا، لەگۆبونەرەیکە جاشەکاندا، زۆر بەناشیرینی دەلێت: "نا تاوانم گوندەکانتان بهێنمەرە، خۆ ئەگەر کیمیای بارانیان بکەم ئەوا خێزانەکانتان دەمن. بۆیە دەبێت هەرنیست چۆلی بکەن، چونکە ناگەرێ زۆری کیمیای بارانکردنەکەیتان پێنێم".

لەئینوان ٢١ ی نیسان و ٢٠ ی حوزەیرانی ١٩٨٧دا، مەجید زیاد لە ٧٠٠ گوندی کوردی وێرانکرد، کەزۆریەیان لەسایە میریدلو لەسەر رینگا سەرەکیەکاندا بوون. هێرشێ سەر ناوچە هەرەراوەکان کەسێزێر دەستەلاتی پێشەمرگەدا بسوون بێردەوام بوو، مەرگەر لەسەر هەلومەرجێکی ناھەموارو فشاری سەریازیانە ی ناوچەکانی تریوەستایە. عەلی کیمیای چەمکە کیمیایییەکانی بەسەر کوردە مەدەنییەکاندا تاقیکردبوو، شێواژە تایبەتیەکانی خۆشی، کەمەر لەسەرئوگمکردنی پیاوانی کوردەموو، راگوزانی بەکۆمەل، جیاکردنەوی ژن لەپیاوو، بێبەشکردنی کورد لەخۆراو پایەخ ئەدان بەئەندروستیانەرە بێگرە، تا دماگات گولەبارانکردن و گۆری بەکۆمەل، بەجێهێنانبوو. لەگۆبونەرەیکە ئەندامە پێشکەوتووکانی بەعسی ئەو سالەدا، عەلی کیمیای "پلانیکی بە بەرتامە ی سەریازیانە" ی یۆ لەئێسدانی پێشەمرگە لەناوچەیکە پچوکدا دا، تا کیمیای بارانیان بکات وتی: "هەر یەزۆرێک کیمیای باران دەستیان لێ هەلغاگرم، بەلکو پانزەر رۆژ لەسەرێکە دایان دەگرمەرە".

بەمجۆرە هەموو شێوازیکی سەرکوتکردنی سەریازیانەو ییۆکراتیانە ئۆزایەمو، لە دوا هێرشێ سەر کوردیشدا تاقیکرایەو، لەشوباتی ١٩٨٨دا دەستیان پێکەو ناوی "ئەنفال" یان لینا، نەویش هەولێکی پێنێم هێراقیبوو کە کۆن بەعیلمانییەکی توندپەر و ناسراوو، تا لەمکاتی جەنگی ئێرانیدا لەتایینی نیسلام بۆ خۆشەویستکردنی خۆی بەکاربهێنێت. "الانفال" هەشتەم سورەتی قورئانی پێرۆزەو، بەسەرھاتی ئەو ٣١٩ مۆسلمانانە دەگیرێتەرە، کەئەسانی ٦٢٤ زانییدلو لەشەری بەمەردا بەسەر سێ هیندە ی خۆیاندا زەلپوون. ووشی "الانفال" دەستکەوت یان زەوتکردن دەگەیمەنێت. بۆیە ناوەکە لەگەل کارە سەریازیەکانی عەلی کیمیاییدا، کەئامانجەیکە لەناوبردنی کوردو زەوتکردنی شتەکانیانبوو دەگونجا. بە یەکە ی جاشەکان راگەیمەنربوو کە کوردەکان هەرچییەکیان هەبێت با تالانی بکەن، جا بژن بیت، یان مە، یان

وولخ، يان پاره، يان چمک (تمنيا چمکی ناونجی و قورس نمینیت) تمناست رنیشیانان پینچالال
بنت: (۱۶)

کوردستان لەدوای چاڵەتی خۆره‌ڵاتی شاری سلێمانی، نزیک سنووری ئێران دەستیپێکرد. بەر
 لەمەگەمەین گارەگانی ئەمناڵی ١٩ی ئازار، سەرچەم ئادگاری هەڵمەتگە لەسەر زەوی،
 لەبۆیەوێنەو چەرپەرەکی ژمارەیکی زۆر لەسەربازو ژێنێش و فێزکەو کاولکردنی گوندو،
 بەکارهێنای گازی ژەهرلویی و، راگەیانندی ئێنێوورنی گشتی بۆ قایلکردنی کوردە ساویلکەکان
 تا خۆیان بەدەستەو بەدەن و سەرەو نگوێبکێن وەک دەریشدەکوێت بیانکوێن، بەدیاریکوت.
 لەماوەی سەرچەم ئەمناڵەکاندا (لەهەشت مانگدا هەشت ئەمناڵ بەجێهێنرا)، رەفتاری نوێی وایان
 بۆکارە چوانەگانی تریان زیادکرد کە خێزانیش بگرتەمو، کاتی پشکنین لەبەرگو
 بکوێکانیاندا، وەک تۆڵە ژن و مەدانیان دەگرتن و فەوتیاندمکردن. کوردیان بۆ گۆڤەپانە
 سەربازییە چواردەرگراوەکان گواستەمو، پیاویان لەژن و مەدال چوێنکردمو. پیاویان بەتوێی
 نەرسێ و فانێسو، بەبرسیتی دەهێشتەمو یەکیهێشت لێیان دەدان، ئەمجا کوێتیااندەکردن و
 ئەمەندی ئەدەبەد ووندەکران و بە کاروانە ئۆتۆمۆبیلی پیس بەرەو گۆڤەپانی مەرگ دەکرانەو
 کەمەسدان میل لەشوێنی ئەرکە سەربازییەکانەو دوریوون. ژن و مەدالانیشت هەمان چارەنووس
 چاوەڕوانیدەکردن، بەلام هێمنانەتر. ئەو چەند کەسە کەسە دەریازیوون هەمان بەسەرهایان
 دەگێڕایەو. بە کاروانە زلی لەپانکراو، بەبرسیتی و تووێتی بۆ بیابانەکانی باشووری وولایان
 بردوون. سەر لەبەییانی زوو یان لەگەڵ زەردەپەردا دەگەییشتە شەر شوێنانەیی پێشترتۆیان
 دیاریکراو، هەموویانیاں بەزۆر لە زیلەکان دادەگرتو، کوێلەکانیان بۆ بەکارهێنانەوێمەکی دی
 لەدەستدەکردنەمو بەگوریس دەبەستراوەمو، لەسەر پۆخی چالە نزمەکان راوەگیران و، بەرەو
 سەربازەکان گوللەبارانێان بکەن و بەسەردا بکات، دەدرێنە بەر لایشت
 ئۆتۆمۆبیل و ماشینی دی، ئەمجا بە پەشاش گوللەپۆژن دەکران.

ئاوەمەوترین شت کە هێراقیەکان بەکوردیانکرد ئەمناڵە رەسمییەکاندا ئەبوو، دژ
 بەدیهای کورد ئەبوو، بەرامبەر بەشاری هەلبجەیی ژێنسیایەیی هێراق و نزیک سنووری ئێران و
 بەریەستی لاوی دەریەندیخانی ستراتیژی کرا، کە لەپەنابەراندە جەمعی دەهات. لەماوەندی
 مانگی ئازاردا، پێشمەرگەکانی یەکییتی نیشتمانی کوردستان یارمەتی "پاسدارانی شۆڤشی
 ئیسلامی" یان دا بۆچوونە ناو شارەگەو، ترسێکی زۆریان خستە دڵی دانیشتوانەکیەو
 گەزێریەیان لایەنگری حکومەتی هێراقیوون. رادیۆی تارانیش شانازی بەسەرکەوتنەگەو
 دەکراو، وای باسدەکرد کەتۆڵەیی کیمیا بارانکردنەکی ئەمدواییەیی کوردەکاندا کراوێت.
 لە ١٥ی ئازاردا رادیۆی تاران رایگەیانە کەپاسدارانی شۆڤش و پەنجا هەزار کەسی دانیشتوانی
 شارەگە ئاوەنگی سەرکەوتن سازدەگەن. هەر لەهەمان رۆژدا هێراق فرمانی بەمووچەخۆزەکانی

ھۇندا لەھەلەمچە دەرچىن، نەرش ترسى زىياترى بۇ ئەم خەلگە پەيدىگىر كەتپايدا مابونەمە. راسپاردى ۱۵ى سازارى ئىستىخباراتى عىراق كە دواتر دەستىيان بەسىردا گىرا، وبىو كە "با نەركە سەريازىيەكان قوندترو دلرەلەنەترىن".

ھەر ئەم بىئانىيە، چەندىن پۇلە فۇزگەى جەنگى عىراق پەيتا پەيتا بۇردومانى كىردو ناپالمو فۇسۇلۇپى سىپى بەشارەكەدا كىنشا. خەلگەكە بۇ خۇپاراستو خۇ حەشاردان، بەرمو ناو "مەلجەنە" گەرمو كۆنەكان بونەمە. دىواى نىومەرى ھەمان پۇز فۇزگە عىراقىيەكان، جارىنگى تر ھاتنەمە شارەكەيان بەچەكى كىمىياوى بۇرئومانگىرەمە. خۇقايمكەرانى ناو مەلجەنەكان بىئەوۋە خەرىكەبون بەپەپۇى تەم كۆن و دىزو كەلمەبرى مەلجەنەكان بگىر و پەپۇى تەم بەدمەم چاومە بگىر و، بۇ سووتاندنى گازەكانىش ناگر بگەنەمە، بەلام دىواى نەمدەدان و گەلىنكىان لەمار مەلجەكاندا لىئىرد. دواتر گارمەندانى فرىگوزارى ۴۰۰ لاشەيان لەتمىيا مەلجەنىكىدا دىيەمە، بەلام كە زامان لاشەكان دەرلەن و لەكاتى گواستەمەياندا پارچەيان لىدەبىتەرمە دەستىكە لەوى و لاڧىك لەولا نەگەوئىت، گازەكەيان فەرامۇشكىرد. ئەوانەى لەم مەرگەساتە رۇگارىانبوو، كاتىكە لە مەلجەنەكان ھاتنەدمەرمە دىمەنىكى ھارچەرخانەى تىرى گازەساتەكەى شارى "پۇمىنى" رۇمانىيان بەرچاوكەوت. بەمەزلان لەبرا كۆرەكانىيان بەمەردىوى رەقبىبون، ھەندىكىان مەرگ لەمەردەم ئەم ھالئالەدا دەستى لىگىرگىرەبون كەلەيانوئىست خۇيانى تىيادا ھەشاربەن، بەشىكىشىيان بەرلەمەى خۇبگەمەننە شوئىنىكى بىئەى بەسەر سوكانى ئۆتۇمۇبىلەكانىاندا كەرتىبون، ھەندىكى تىرىش بەشىئەى نۇر سەپرو سەمەرە بەسەر شەقامەكانەمە رەقبىبون، چەند كەسىكى تىرىشىيان لەكاتى گيانەلادىبون و، بەدمەرى خۇياندا رەتەيان دەلو پىندەكەنن و توشى ھەتەيا ھاتىبون، كە ئەمەش دىاردەى گازى سارىن بو.

شۇش پەسول، كەباسكارىكى ووردى كوردە، بەلايەنى كەمەمە قوربانىيەكانى گازەساتى ھەلەبەجەى بە ۳۸۰۰ كەس دانارە، لەكاتىكىدا ھەمە بە ۷۰۰۰ قوربانى لە قەلمەدراو. بەمەزلانىشىيان بەرمو ئىران رىڭاى كۆرەكانىيان كەرتىبونەمە، لەوئىش تىمە پىزىشكىيە چاوكەكان كەپنىشتەر ئاگادىرگىرەبون بە "نەتروپىن" مە، كە بۇ نەمىشتىنى گازىگەرتىنى گازى "سارىن" بەكارەى، چاومەلنىيان بوون. چەند رۇژىكە دواتر، ئىرانىيەكان بەكۆپتەرمە جەنگىيەكانىانەمە ھامەلى كۆمەلە رۇژنامەنورسىكى بىيانىانگىرد، تا ھەوالى قەلچۇكرەنەكە رابگەمەن. سەرەتا بەفدا ئىكولى لەبەكارەينىانى چەكى كىمىياويگىرەو، وىستى لەمەدا سەرمەنشتى ئىرانىيەكان بىكات. بەلام ئەم بەلگەنامانەى دواتر گىران بەھىچ جۇرئە ئەم قەسىمەيان نەدەسەلمەند. بگىرە يەكۈنە لەم بەلگەنامە نەگەمانەى كەلە ۱۱ نىسانى ۱۹۸۸دا لەئىستىخباراتەمە دەرچەو، ھەمەو

ئەر رۇسايانە پىنشىلەندەكەت كەباسكرىنى گازى ژۇمىرلوى قەدەغە كىرىپتۇ، لەشكرىتىكى قىيىدۇدا كەلەشارى سىلغىنى دەلىز شىرا، چەند دېمەننىكى كىمىياپارلىرىدىنەكى غىزلىنى شارى ھەلەبجەى تىيادىبو. سەرەپى ئەر بەلگەيەى كەمىچ گوماننىكى ئەدەمىشتەمەكچى ھىشتا كۆلىنى جەنگى سۇپاى ولاتە يەكگرتوۋەكان لەكارلايلى ولايەتى پىنسلانئا، ئىركاتە پىنى لەسر ئەۋە دادەگىرت كەلە ۱۶ ئازىرى ۱۹۸۸ ھەردوۋى ولاتى شەركەر لەمەلەبجەدا گازىيان بەكارھىتايىت.

بۇ سەركىردەيەتى پىنشىمەرگە ھەلەبجە زەھرىنىكى سامناكىبو، بەرەى كوردەستانى غىزلىنى لەبارىرد كە ئىركاتە تازە خەرىكىبو لەدايك دەبوو، نەتەرەيە كوردەكانىشى لەناۋ ھەموو كوردەدا لاۋلىزكرد، چونكە ئەۋە يەككەم جارىيان ئەبوو كەھاپەيەمەننىتى ئىزىيان كارەمەتايان بەسر بەننىت. دواى كارەساتەكەى ھەلەبجە بەمارەيەكى كەم سەردى شام كىردو چارۋى بە سەركىردەكانى كورد كەمەت كەش ھەوايەكى پەستو تاخۇشى ھەبوو چارۋىكەرتەكە بەدانپىتانانى ناھەمەلەتلىرىن ھەلىيان و شەكىرىنەۋەى بارە سىياسىيەكەى كەپىنەچىت ئىزىيان شەركەى لەگەل غىزلىدا بىزۋىننىت، دەستىيىنكرد، دۇكتۇز مەھمۇد عوسمانى سەركىردەيەكى گەۋرەى كوردە سۇشالايستەكان و يارىدەدەرىنىكى سەركەى ژەنەپال بەرۋانى، پىنوۋت: "خەلەكە دەترىن و لىشمان توۋرىن، ھەقىشىانە". ئەمما پىنەچوۋ ئەۋىش و سەرجەم سەركىردەكانى كورد بەناچارى، مىليان بۇ تۆلە سەۋگەرەكى پىزىمى غىزلىق دابىت، چونكە بەشىۋەيەكى گەشتى و تەمەۋزايانە لە شەركى پارتىزانى ناۋشارى نۇبەزىم دەۋلەن عوسمان دۆلەتى بە قەسكەيداۋ وتى: "ۋادىارە بەرەۋىۋى ھەلۋەمىجىكى ۋەك ھەرسەكەى ۱۹۷۵ يۈۋىيەنەتەۋە". وتىشى لەدواى قەلەچۈكردەكەى ھەلەبجەۋە ھەر لىمەرسراۋىكى ئىزىانى لەتارەن دىۋە، پىنى وتەۋە كە ھارپەيەمەننىتىكىردى ئىزىان بۇ كورد "شەركىردەمانە تا بە ھىچكارەكى قەدەكرىن" يىگومان قەسكەمىيان پىنناخۇشبوو. لەمەموو سەركىردە كوردەكاندا تەنبا ئەۋ بەۋوۋى ئەركى بەۋە كىرەبوو كەلەگەر سەدام حەسەن لە شەركەيدا سەركىرەت ئەۋا "دەكرىنە بارىنىكى نۇر ناھەموارەۋە، چونكە دەستى بۇ لىدانمان بەتەلەمىت و ئىنەش بە مەگەز دادەننىت".

سەركىردەكانى كورد پىيان لەسرەۋە دادەگىرت، كەلەھارپەيەمەننىتى ئەمجارەى ئىزىلياندا ھىچ دودەلىيەكىيان ئەۋە، چونكە ئەدەبوو بەتەماى ھىچ يارمەتتەيەكى ولاتانى خۇزناۋ، يان بەرەى كۆمۇنىستى، يان ولاتە غەربىيەكىيان بوۋتايە. سەركىردەيەكى پىنشىمەرگە سەردانىنىكى ئەۋرەپاى كىرەبوو، دەيۋت: "ھەرچەنە سەرنەجەدان لەدىمەن وئىنەكانى كوشتارەكەى ھەلەبجە، بەسەرھەتى جۈۋلەكەى ۴۵ سال لەمەۋىر بەمىاد دىننىتەۋە" كەچى واش "كەسەك يارمەتى ئەداين" پىنەچوۋ ئەۋ پەنە بارەى خۇزلاھەتى ناۋەراستى بىرەۋەتتەۋە كەدەلنىت: "دۆڭنى دۆڭمەن دۆستە".

راستی بگویم که منی کورد هر نهمه بیرگردنهمه دی بووه. ستراتیژ نوئی بکهمان لعمودا چرپی بزووه، که هیچ کاری بکسی سمریازیانه دی هاوبهش له گه ل ئیراندا نه که نه تا په مهاتنا میسه کی سیاسیانه ی پوون و تاشکریان له گه لئاندا نه بیست.

به لوم هممو قسه گانان بوشیوون، زیاتر له هه مونی دهمکرد، واشپینده چوو که سهرکردایه تی کورد خوی نه موی باش زانی بیست. چونکه هر که می بکهم کیمیا باران کران جه لال تالیمبانی له نیاز بکهمان گه یشت و دلاوی ناگریهستی لیکردن، به لوم هه ملی کیمیاوی گوئی به دلاوکه ی نمداو دریمه ی به مشهره گدا. راستی بگویم که عیرانی بکهمان چهند جار بکهم هیزشی کیمیاویان بؤ کردبوون، ته مانت دوا ی نه یلولی ۱۹۸۸ یش که به به رسمه لئماله گانان کوتایس پیوینا بوو. له به هاری نهو ساله دوا دوا ی کوشتار بکهمی هه لجه که سهر دانی شام کرد، نهمه زانی بؤچی پیشمه رگه له پیناوه سه لامه تی خویده نه کشاره تهمه ناو ئیران. به لوم نهوسا به سول پیویم: "کورد هممو دی دهمیزانی چهند ناوچه می بکهم کیمیا باران کرلوه، به لوم ئینه ترسی نه مودمان هه مبوو گهر شه رکه ره بگورن گه له گه ممان زور لعمه خراپتری به سهر بیست، بویه شه رکی پیشمه رگه له هیزش کردنه سهر هیزه عیرانی بکهمانه موه بووه پارێزگار بکردنی گه له گه ممان".

بیکومان پاشان دهمکورت نهو خواستنه له بیجی خویاندا نه بوون و له راستی بگویم دهوربوون. به مگرتنه موی "هاو" لیت رۆژ به مۆژ ئیرانی بکهمان لاواز تر دهمبوون. عیرانی بکهم هیزشی سمریازیانه ی له مودمانو باشووریه موه بؤ کوردستان دهمرهموه تا به شداری لئمالیان پیکات. له مودمان بکهم دوا ی لیهات ۴۶ تیپی سمریازی به شداریان دهمکرد، له کاتی بکهم تیپه سمریازی بکهمی سالانی هه مفا، که به مهوری به مزانیدا وهستا بوونه له ههشت تیپ تیپه ی نه مودکرد. له مودمان بکهمی که مایه تولا لومسینی به "نۆشین پیاله ژهمره که" قایل بوو، بیراری نهو ناگریهستی نه مودمه یه مگرتنه مودمانی دا که سالانه بوو دهمبوو، ئیران خوی نه مودمانو نهو به لینه مودمانی دهمرهمسهر که به می بکهمی نیشتمانی کوردستانی دهمبوو، گوایه بهر له مودمان دهمرهمسهریان ریکه سهرتشی به مکلایه مانه ناکات.

کاره ساته مکه ی هه لجه ناکامی ترسانکی تری بؤ کوردی هممو خۆ به لاتی ناوهراست و نهو شوونانه هه مبوو که مایه ییدا باقو بوونه موه. له کاتی بکهمی کۆمەلگه ی نیووه و نهستی به مودمانی کاره ساته مکه ی پێزانیه گیرلو، نهشیو یست به مودمانی کاره که به مودمانه دادگا، نیت کورد هه مستیکرد نابیت له خویان به مودمان به مکه سی دی به مودمانو، نهو په موده ی باوو باپه رانی شیان بیرکوتهموه، که مودمان: "کورد به بکهم له چیاکانی هیچ دۆستیکی تری نییه" و نیت، گشت به لینه مودمان، هاو به مودمانی و، پشت به مودمان به مودمانو، تیوری به مودمان کارکردنی ناو به مودمان

پېتوتريست، خۇي بەتيورىيەكى ئايدىنلۇڭى دادىمىنا. بەلام مىن لەۋ ۱۶ى سازارى ۱۹۹۱داد، لەمانوويەكى يېتىسى دېمەشقدىلۇ دوى چولر دانە سەعات كۆيۈنمە لىگلىدا، لەمىنەما ئايدىنلۇڭىيەنە نىگەيشتەم گە پارتى كۆنگاراشى كوردستان خەياتى بۇ سەربەخۇيى كوردستانى توركيا پىندەكرد. خۇي بە ماركسىزم ئاساند، بەلام بېگومان كۆمۇنىست نىيە. خۇي وتەنى كۆمۇنىستى ((كلامىكىيەنە))يان كۆمۇنىستى تەزى شۇرەوى نىيە. دژى شىۋازى كارگەردى موسولمانانە بوو، بەلام دانى بەردە دىئاكتايىن بايەخلىكى زۆرى بۇ كۆنە گوندنشىنەكان مەيە. (لەبۇرى پراكتىزمەكەندە، پارتى كۆنگاراشى كوردستان لە بەگەرخستى لايىنگرمەكانىدا كارامەبوو. لەگەل شارنشىن و رۇشنەرنەدا باسى ماركسىزمى دىنەيە كايەموو، لەگەل دىنەتەنشىنەكان و كۆنەپەستەكانىدا باسى بېرو باومەرى ئىسلامى دەمەنەيە ئارلەو). بۇ كۆپە جوتيارىنكى بېيىسولۇ پارەيوا كەمەچاوى سىووك سەپرىكرىت، ئەم جۆرە بېرىكەندە يەكلايىنەيەمى حەز بىتۈنپەروپىيە، كەمەردىوكيان شىۋىيەنچەي خۇرەلەتى ئاومەستى، بەمەزىرىيە ئىم سالاڭەي لەماناچانەدا بەسەرمەردىن، زۆر لەجولەكە تۈندەپە ئىسرائىلىيەكان و، نەرنەي جەنگى لويىنانى ئا دىنەكان و، موسولمانە ئوسولپىيەكانى ئىزان، توشىيەبوون. ئەگەرچى وولتە يەگەرگەتۈرەكانى ئەسەرىگا توركيا سەرچەم ولاتانى ئەمورپاى خۇرلاد، ئاپۇ بەتيۇرست دىمەننىن، كەچى بەتاقى تەنپا پۇنان ئىم مەلۇرستەي ئەبوو.

پۇنان پىشتىگرى مەموو شىتەك دىكەت كە كۆنە دۆمەنەكىي پى لاۋازىكرىت. دىپلۇماتىكى پۇنانى لەدىمەشق كەتاپۇ چاك دىتاسى وتى: "راستە ئاپۇ بېروباومەردىكى يەكلايەنى مەيە بەلام لە تۈركە كوشقىدا ھىچكار كارامەيە".

لەكاتى چاپىتەكەتتە، ئاپۇ بلوژنىكى ئىنگلىزىيەنەي رەنگ كاكى لەمەردەكەرو، كەسەنىشى بەچەندە تەپەكى پەلى، ماركس و، ئىنگلزو، فرىدريك نىتچەو، مىژۋىنۋوسى بەرىتەنپاىي نەرنەلد تۈنەبىو، فەيلەسولۇ فەرمىساۋى ھەرى بىرگەسون و، زانائى كۆمەلناسى ئىمىل دوركەيم دەپەرنەدە. دەپوت مەموو كىتەبەكانى ئىوانەي ئىوانەي كاتىك خۇندەو كەلەرنەكۆي ئەنقەرە، لەسەر حسابى ھۆكۈمەتى توركيا زانپارى سىياسەنەي ھەرگەتۈرە. راستىيەكەي مەدەلىكە كە لەكىلگەيەكى ھەزرى نەيكە شارى ئورلەمە لەدايەكەبوپىت و، ئەمەي بۇ رەخسابىت كە ئوچلان لەزەنەدا بەدەپەنەو، بە خالىكى گەشى رۇنى توركيا دىمەرنىت كە ئاپۇ دەپويست بېوخىننىت. ئىوانەي لەزەنكۆرە دەپناسەن دەلەين، ئەمەي ئا پاچە رادىكالىيەكان لەسەر مەلەلەنى تۈندە مەلچۈنە سىياسىيەكانى كۇتايى ھەققاكان، كە بىزۈتتەمەي قوتايپاى توركياى تىكەتۈتۈو، لىنى بىزىر ئەبوو، پىنومەدى بە بىزۈتتەمەي ئەتەمەي كوردەمە نەكەدەبوو.

دودلنیتی ناپۇ بۇچوونه ناو بزووتنەوی کورد، بەرھەمی نیو سەدەى سیاسەتى تواندەنەو
 بوو کەکۆمارى تورگیا، یەکیگینە نکولی لەیوونى زمان، یان کلتور، یان پیناسەى کورد دەرکورد
 لوچلان ئەنجامەکانى ئەمەى باسکرد، وتى: "تورک وایان لیکردین کە لەناژەل کەمتر بێن"،
 راستییەکەى، تا گوشتارەکەى سەدام حەسەن ئەکرەبوو، زۆریەى کورد بێو داپلۆسیگە
 لەپادەبەرمانەى تورگیا دژ بە شوپشەکانى کورد کردیوونى، بەنەمای راستەوخۆى سیاسەتى
 تواندەنەویانى داناو، تورکیایان بە دەرندەترین دۆژمنى خۆیان ئەزانی. شاپۇ پینووت: "کەمەنیم
 کوردەم دەبیت نامادەى سەختترین کۆسپى ئەم دۆنیایەبەو، بەچاوى خۆشم یەک بەیەکى
 دەرگاگان بێنم کە بە دواى یەکیددا بەروودا دادەخرن".

پینەچى ئەم گرفتەنەى کۆن بى و نیستە دواى ناپۇ کەوتن. ن هیشتا پاشماوەى کۆنى
 قیادا ماپیتەو- چونکە زۆر بەدل پینووت: "من بەهزترین پیاوی کوردستانم" و بەبى هیچ سىو
 دوو کردنیکیش، دەیت: "گەلى کورد بەپینەمبەرم دادەنیت". لاى ئەوەش لێندە کە
 پارتەکەى ئەم گونگترین پارتى سیاسیانەى کوردەو، ئەنیا پارتیکیشە کە کورد باوەرى
 پیننابیت، چونکە سەرەخۆش ئەو ئەبیت لەتورکیای ناویتو، خۆى بە ئەمرزبارى هیچ
 هیزیکى دەرەکیش نازانیت. بەلاى ناپۇ، خراپترین هەلەى پارتە کوردییە پینشەیکەرەکانى
 پارتەکەى ئەم، چا لەتورگیادا بى، یان لەعێراق، یان لە ئێران، یان پەرتۆبلاوکانى دۆنیا،
 پشەبەستیانە بە هیزە دەرەکیەکان.

بەلام دۆستایەتیە نزیکەکەى شاپۇ "جەمیل ئەسەد"ى براى "حافى ئەسەد"ى سەرۆکى
 سووریا شارلەو ئەبوو، بۆیە کەلمەبارەى جۆزى پشەگیرکردنەکەى سووریاو پرسیارم لیکرد
 شەرمەزەریبوو- سەیرەکە لەمەدەبوو کە یارەتەى لەسەدام حەسەنیش وەرەگرت و یەستى
 بەتورەویونیکى زۆر خۆى لەپرسیارەکە بدزیتەو. ئەمجا بەیەنەمبەست لەدەمارنیکى تریعدا،
 پرسیارى ئەو لیکرد کە داخۆ ژنى هینامو، ئەگەر واشە ژنەکەى چ رۆژنیک لەپارتەکەیدا
 ئەبیت؟ پرسیارەکەم وانەبوو، چونکە ناپۇ بەلایەنگرى یەکسانى نێوان ژن و پیاو ناسرابوو،
 چەندین شافەریش لەناو پارتەکەیدا هەبوو. پرسیارەکەم هەر بۆنەو بێو کەباسە
 نایدۆلۆژیەکەى بە باسینکى دى پینگۆیم، کەچى لەبرى ئەو، پرسیارەکە وای لیکرد هیزیشیکى
 توندو دوورنیشى بێسەرۆکەى وایکاتە سەر ژنەکەى، کەراپێدەچوو لەچینی ناوەند بێت،
 کەمن تالەمەیکى زۆر هەر لەهێچى تێنەگەم. وای تاوانبارەکە کە بۆ دەستەلاتدانى تورک
 ناپاکى لەم ئەکاتو، دەستى لەچەند کارنیکى دێندانەى واشەلەبوو، کەخراپ بەسەر پارتى
 گونگارانى کوردستاندا شکاییتەو کیشەى بۆ پەیدا کردیبت.

بەلای مەنەو ھەموو ئەو ووردگەرنەوانە مانایەکیان نەبوو. چونکە ھیچ شتێک ئەوانە نەدەزانای کە ئەو باسیدەمکەرن، لای مەن وانگەوتەو کە قەسەکانی بۆونی گەرنیمەکی چەوساندەنەو ئەرفەتاریدا بگەیمەنیت، مەن جۆرە شتێکی وام وورۆژاندیو کە ئەو ھەزیدمکرد لەمێر خۆیی بەریتەو، ھەوسەرەکی ھەر رۆژێکی لەژیانی ئەم و پارتەگەدا ھەبووینت، بەناشکرا دیاریو کە لای ئاپۆ سەرراوونەو. کە قەسەکانی ئەواو کرد، بۆچەند ساتێک مەترسەم لینیشت. کەچی لەپەژێکدا باسەکی گۆپیو، وابشی رەفتار دەکرد ھەروەک ھیچ بۆی نەدایینت. تەووبییو پەشۆکانەکی، سەرئەیان بۆ شتێک بردم کە بەریتوایی دانیشتنەگە دەویست دیاری بەگەم: ئەم پیاو تەنکسەرلەو، بەم نووچاوە پەشانەو سوو پەشیو سەینە پەریەو سەتالیش بەرەمھەنەمەو، کە ئەو زۆر ووردو شانۆگەرمانە، پایەلی بەو شتەنە دەدا کەبێوەندیان بەگەس پەرسەتییەو ھەبوو.

ئاپۆ زۆری باوەر بەرێکسختنی ئایدۆلۆژی و بەرزیبەدانی سیاسیانە ھەبوو. ئەو بێگەمەیی پارتەکی دەرشتی "پەلە" پەیدا کە بۆ مەشقکردنی سەریازیانە دایانەمەزەندیو، وانە ئایدۆلۆژی لەبەرمانەیی مەشقکردنەکیاندا شۆینی گەرنگی گەرتبوو. بەقەزەو سەیری ئەو خۆبەختکەرە نوژیانە پارتەگەیی دەرکرد کە لە: تورکیا، عێراق، ئێران، سووریا، یان پەرتوولۆدەکانی ئەوروپاوە ئەھاتنە ئاو پارتەگەیمەو بەھەمارەبۆی دادەنان. ھەریۆیە مێشکی ئەو جوتیارە لاو قوتابییە زانکۆیانە لەتورکیاوە ئەھاتن، ئەو گێرە رۆژنەبەیانەش کە لەتاوچەو وولاتە نوورەکانی وەک ئوسترالیا و بەلجیکاوە ئەھاتنە پەزەو، زاخاوە دەرئەو. ھەرچەندە ئاپۆ لەکاتی قەسەکردنەگەیدا وای نەوت، بەلەم زۆر بەروونی ئەوێ ئاشکەراکردەو کە خۆتاما دەکردنە سیاسیی و ئایدۆلۆژیەکان کەچەند مانگێکی پێو خەریکەمین، بەلایەو زۆر لەمەشقکردنی بناغەیی تەمکێکی شەری پارتیزان و فیژکەرن، خۆگەرتن لەبەردەم کۆسپی ژمان، و پایەخەدان بەتوانای ھەزەشیانەیان باشتەر، ھەرچەندە پایەلی بەمانەش دەدا. پێدەچوو ئەم پێ داگرتەیی لە بارە ئایدۆلۆژیاو جینگای پایەخەدانی بووینت، چونکە زۆر بەناشەری پێی وت: "سەلێک دواي مەشقەدانیان، گەر گەریلاکانمان لەشەر دا زانی سەدی ھەتایان ھەبیت بەلامانەو باشە". ئەگەرچی ھەرگیز خۆی ناخاتە ئەو مەترسەیمەو. بە ئاپۆ خۆی وەک پیاویکی پتەو خۆگەریش نیشانەدات بەلەم ئەو کەسانە نییە کەلەشەر دا سەزکەدایەتی جەنگاوەرەکانیان نەگەن. ئەو ھەر ھەویمەکی کەم لەدواي سەنیم کۆدەتا سەریازیەکی ئەو چەند دەسەلەي دوايی تورکیاوە، رولاتەکی بەجێنیشقوو تا ئەمۆژی لەسەریبەت نەچۆتەو.

بەلەم سوورپوونى ئەم گارىلا لاوانى تا كۇتايى بۇ بەگژدەچوونەمى تورىيا دواى كەتوون، ئەم پىزىشكە ئەندازىارەنى لەشارى قامىشلى چاوم پىيانكەتو لە پىشەكانى خۇياندا كارامو لىئاقتوون، والىگەردووە كە ئاچۇ يان بەدلاچىت. لەكاتىگدا بەرپەرسانى تورك دەيانوت شەپەكەيان نەرى تىرۆرستە، پارتى گرىكارانى كوردستانىش شىوانى دېندانەم سەركىشەنى گرتىورەبەر. كارەكانى بەتەنيا ھىزەكانى سوپاوە بەرەك و يەكە تايەبەتەكانى "كۇتەرا" و "پاسەوانى گوند" يان "جاش" مەكانى تورگيايان نەگرتبۇو. بەلگە مەدەنىيەكانىشى بەرەمگەت. لەمەتە پارتى گرىكارانى كوردستان، لەسالى ۱۹۸۴مە، لەپىناوى سەرىخەخۇنى كوردستاندا بەجەنگى، پىاوەكانى كۇيان لە ژۆ مەدال كۆشتە سووتاندەنى قوتابخانەم كۆشتەنى ئەم مامۇستايانەنى مەدالانى كوردىيان فىنرى زەمانى توركى دەمگەت نەگرتبۇو. نە پۇ، پىشەمى لەمەلەكەيدا سەركەمەتنى باشى بەدەست ھىناپىت، دەپووست ئەم كارە دېندانەنى بەرەمبەر مەدەنىيەكان دەمگەن، بەسەر ئاپاكاندا بەپىنەت، بەمەى كەدەپوت گواپە ئەم ئاپاكانەنى ھاتوونەتە پىزەكانەنەمە كوردىانە. ھەرچەندە ئەم كوردانەنى لەشارى قامىشلى چاوم پىيانكەتو (كوردى شىوانى تىرى لوبىا)ش بەدوايان بەم ئاپاكانە ئەدەمگەت، بەلەم گونىشان بەزىادە رۇپىيەكان ئەدەمەنى.

لەمەش دەچوونە ئەمەندە گونى بەتووندىتەپىيەكانى ھىزى سەريانى تورگياش ئەمەن مەل لەدواى سال شەپى پەكەكە لەمەنى تورگيا سەختەمەبو، تادەمشات ھىزەكانى تورك تۇلە تۇلەنى خراپەترىن لەمەم دەسەندەمە. لە يەكەم ۱۰ سالى ئەم جەنگەدا زىاتەر لە ۱۶ ھەزار كورد كۆزىل^(۱۸)، زىاتەر لەمەزار گوندىش تەختەكار يان بەرۆز پىيان چۆلگەلە بەسەدان ھەزار كوردى دىئاگەكانىش ئاچارگەلە پوولە، دىيارەكە، ئەمەنە، ئەنقەرە، ئەستەنبول، يان فىزەمى خۇناواى تورگيا بەكەن. ئاچۇ پىيوتە: "لەدواى لەچۆرگەنەكەى ھەلەبجەمە، لەجاران بەھىزەتەپوون، رىزەكانىشمان رۇپيان پەرسەندەمە".

لەشوباتى ۱۹۹۳دا، دووسال دواى چارپىنكەتەكەى ئاچۇ، لەپۇژىكى وشكەسەرمادا چولە دانە سەعات بەرگەيەكى شاخاوى تەسكدا رۇپىشتەن، كەسوكە بەرەكە داپىزەشپو، تا بەگەنە سەريازگەيەكى پارتى گرىكارانى كوردستان، كەلەبەرى عىراقى سەنورى نىزانىدەبو، لاوانى كورد بۇشەپەكرەنى تورگيا مەشقىيان تىيادا دەكەرد. بەتايەتە لەمەوسانى رابەردوودا گۆپەلەكەيەكى رۇز روویدەبو. ھىزەكانى وڵاتانى ھاپەسەمانان بەسەركەدەيتى ئەسەرىكا كۆنەتيان رىزگار كوردەبو. بەكۇتەپىياتەنى ئەم شەپەش كوردەكانى عىراق راپەرىبوون، پاشاەوى

^(۱۸) سەرچاوەى كوردى تورگيا، تا كۇتايى سالى ۱۶ كۆرەمەكان بەپىست و سە ھەزار كەس دەخەلەنەن.

سوپاکەى سەدام حەسەنىش دایەرگەندەبوونەمو، ناچارىگرەبوون بەرمو کۆمەکان هەنێن. دواتر سووردیان لەو پارێزگارىسەگرد گەمەزەکانى ھەوسەمەتان لەئاسمانەو بۆى دایەرگەبوون و یەکمەین ھەلژێردنى ئازادەنەى ھۆیان، لەمانگى ئایارى ١٩٩٢دا بۆ دانانى ئەنجۆمەنىکى ھەرنەمايەتى بەجێھێنا. بەلام ئەو بۆشاییەى بەسەرھاتەکانى سالى پارھێنابوویانە ئارەو زىانی لێدان و سوودی بەپارتى کرێکارانى کوردستان بەخشى. ئاپۆ باکوورى عێراقى کردە شوێن پێنى گازیلاکەنى و لەسنوورەو ھێرشیان دەبردە سەرھێزەکانى تورکيا. ئەمەش لەبەھارى ئەو سالەدا، مەملەتیەکى لاوەکى لەنێوان ئاپۆ پێشمەرگە عێراقیەکاندا بەرپاگرەو بوومەزۆى کوشتنى سەدان کەس- کەمەزەبیان لە "پەمکە"بوون-.

کوردە عێراقیەکان ھەولى بێئۆرەبیان بۆ خۆلادان لەو شەردا، چونکە کاروبارى ناوجەيەکى وێرانیان دەبرد بەرێو کەمەزەبى ئاپۆورى دراو، کەمەسەر ھەموو عێراق دانیابوو، جگە لەمەش گەمەزەکى ئاپۆورى بەرێوھەریەتى "سەدام حەسەن"یشیان لەسەرئوو، کە لەتشرىنى یەکمەسى ١٩٩١مە بەسەر باکوورى عێراقیدا سەپاندەوو. بۆیە کوردە عێراقیەکان نەیانەویست کرێکى بەکۆتە پێئۆدیەکانى نێوان ھۆیان و تورکيا، کەلەگارەکانى پارتى کرێکارانى کوردستان تەواو پەستەبوو. بەلام لەبەرئەمەى ئەوئەدا سەرکرەمەکانیان ھەزبان بەشەرى برا کوردەکانیان نەدەکرد، بۆیە بەتارەسەر ھەولیان لەگەل پارتى کرێکاراندا دەدا کە کوردستانى عێراقى لەدژى ئورکيا بەکارنەھێنن. بەلام لەخۆیایى ئۆچەلن بەرئەدیەک بوو گوێ بەقسەکانى ئەوان نەدا. وای دایەنا کە کوردستان یەکە بەش ئاکرێتو، دانی یەو سنوورەى نێوان ولاتانى ناوجەمەشدا نەدەناو، ھەستیدەکرد مالى ھۆیەتى ھەرجیەکى بویت بێگات. راستییەکەى ئاپۆ لەرێنى ھۆبەخشینى ئەو نێو ملیون کوردەى بەولتە ئورویایەکاندا پلاوھەبوونەرە، ئەوئەدى پارەھەبوو کەئەو بەجێھێنێت، باومەى ئەرۆشى بەوھەموو کەمەناو کوردەکانى عێراقداھێندە جەماومەى ھەب، کەمەزەنى و ئالەبانى پێکێشى شەپکێشى پارتى کرێکاران نەکەن. بەلام کوردەى بەسەزمانى عێراق لەھێرش بردەنەسەر پارتى کرێکاران و بنگەکانى بەولتە چارێکى تریان نەبوو، چونکە تاکە ھەروازەيەکى ئارامى دۆنیای ھەرمەیان بوو، داھاتى گومرگیشیان لەو ئەرە و مەمەگرت کەمەشئۆمەکى نایاسایى بۆ ئەنقەرە دەچوو، بەمەش بەرێوھەرایەتیە لاوازەکەى ھۆیانیان پێئەپۆو دەبرد، بۆیە لەوھەموو بەتەرۆتى پشتیان بەتورکيا بەستبوو.

سەرەت ئورکيا بۆھاندانى کوردە عێراقى تا تێن بەنە ھۆیان و رادەيەک بۆ چالاکیەکانى پارتى کرێکارانى کوردستان دایەن، کەوتە بۆردومانکردنى گوندەکانى سنوور. چاودێرە سووایەى بیانیەکان ئەوھیان تێنێنى دەکرد کەلۆکە جەنگیەکانى تورکيا بەرئەدیەکى و ابەرز دەفەرن و

هینده بپه‌په‌ش گوزمریاندمکرد، که‌په‌ژک‌وانمکانیان د‌ل‌ن‌یا ل‌م‌ب‌ن ل‌م‌و‌ی که‌ب‌ز‌ب‌و‌مانه‌کانیان ب‌ن‌گ‌ه‌ی پار‌تی ک‌و‌ر‌ن‌گ‌ار‌ان یان ب‌ن‌گ‌ه‌ی ک‌و‌ر‌د‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ف‌ی‌ان پ‌ن‌گ‌ا‌ب‌ی‌ت. ب‌م‌م‌ر‌ح‌ال ت‌ا‌م‌م‌ک‌ه‌ی ت‌و‌ر‌ک‌یا ت‌ا‌ش‌ک‌ر‌ا‌ی‌و‌و، ب‌م‌ا‌ب‌ی‌م‌ت‌ی که‌م‌ز‌و‌و‌ ل‌م‌ن‌ی‌ر‌ه‌ ت‌و‌ر‌ک‌م‌ک‌ان ک‌و‌ش‌و‌ز‌و‌ ب‌م‌ک‌ار‌د‌م‌م‌ی‌ن‌ن. (ا‌ه‌ژ‌ک‌ه‌ ج‌ن‌گ‌ی‌م‌ک‌ان‌ی ت‌و‌ر‌ک‌یا، ل‌م‌س‌ال‌ی ۱۹۸۶) د‌ا ب‌ن‌گ‌م‌ک‌ان‌ی ب‌م‌ر‌ز‌ا‌ف‌ی‌ان ل‌م‌ب‌ا‌گ‌و‌و‌ی خ‌و‌ر‌ش‌ا‌و‌ای ع‌ی‌ر‌ا‌ف‌ا‌ ب‌ز‌ ت‌و‌ل‌ه‌ س‌م‌ن‌م‌ن‌و‌ه‌ ل‌م‌چ‌ا‌لا‌ک‌ی‌م‌ک‌ان‌ی پ‌م‌ک‌ه‌که‌ ب‌ز‌ب‌و‌مان‌ک‌رد، ل‌م‌ت‌ا‌و‌م‌ا‌س‌ت‌ی ث‌ا‌ب‌ی ل‌م‌و‌ س‌ا‌ل‌م‌د‌ا "ت‌و‌ر‌ک‌و‌ت ئ‌و‌ز‌ا‌ل" ی س‌م‌ز‌و‌ه‌ و‌ع‌ز‌ی‌ر‌ا‌ش ت‌و‌ر‌ک‌یا، ز‌و‌و‌ ب‌ه‌ر‌و‌و‌ن‌ی ر‌ا‌ی‌گ‌ه‌ی‌ا‌ن‌د‌: "ب‌ا ل‌م‌ه‌ ت‌ا‌گ‌ا‌د‌ل‌ر ک‌و‌ر‌د‌م‌و‌م‌ی‌م‌ک‌ی ل‌م‌و‌ا‌ن‌ه‌ ی‌ی‌ت که‌م‌ا‌ف‌د‌ه‌ی ی‌ا‌خ‌ی‌م‌ک‌ان د‌ه‌م‌ن). که‌م‌ج‌ی و‌ا‌ش ت‌ا‌ ت‌و‌ر‌ک‌م‌ک‌ان س‌ن‌و‌و‌ر‌ی‌ان د‌ا‌ن‌ه‌خ‌س‌ت چ‌ا‌لا‌ک‌ی پ‌م‌ک‌ه‌که‌ م‌م‌ر‌ی‌م‌د‌و‌م‌ا‌م‌ی‌و‌و. د‌و‌ای ل‌م‌و‌ه‌ ب‌م‌چ‌م‌د‌ ر‌و‌ژ‌ن‌ک‌ی ک‌م‌ ک‌و‌ر‌د‌م‌ک‌ان‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ق ه‌ل‌و‌ن‌ی‌س‌ت‌ی‌ان ب‌م‌ر‌ا‌م‌ب‌ر‌ی ب‌م‌پ‌م‌ک‌ه‌که‌ گ‌و‌پ‌ی‌و، س‌و‌پ‌ای ت‌و‌ر‌ک‌یا‌ش ب‌ز‌ ل‌ی‌د‌ان‌ی پ‌م‌ک‌ه‌که‌، س‌م‌ر‌یا‌ز‌ن‌ک‌ی ز‌و‌و‌ی ب‌ر‌م‌ن‌ا‌و‌ ی‌ا‌گ‌و‌و‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ف‌ه‌ ت‌ا‌ که‌م‌ا‌ز‌ی گ‌ی‌ل‌ی‌ا‌ک‌ان‌ی پ‌م‌ک‌ه‌که‌ ب‌د‌ا‌ت، ب‌م‌و‌ش ل‌م‌و‌ ق‌س‌ا‌ن‌ه‌ ب‌ز‌ ئ‌ا‌پ‌و‌ چ‌و‌ر‌ن‌م‌س‌ر‌ که‌پ‌ن‌ی‌ش‌م‌ر‌گ‌م‌ک‌ان‌ی ب‌م‌ک‌و‌ر‌ن‌و‌و‌ش‌ب‌م‌ر‌ی ل‌م‌ن‌ق‌م‌ر‌ه‌ ت‌ا‌و‌ن‌ب‌ا‌ر‌د‌م‌ک‌رد. ل‌م‌م‌ پ‌م‌ک‌ه‌که‌ پ‌ه‌لا‌م‌ا‌ر‌ه‌ی ت‌و‌ر‌ک‌ی‌ا‌ه‌ که‌م‌د‌ر‌ی‌م‌ی‌ س‌ا‌ل‌ان‌ی د‌ا‌م‌ا‌ت‌و‌و‌ ز‌ج‌ی‌ر‌ه‌ پ‌ه‌لا‌م‌ا‌ر‌د‌ا‌ن‌ی‌ن‌ک‌ی د‌ی ب‌م‌د‌و‌ا‌د‌ا‌ه‌ا‌ت، و‌ا‌ش‌ن‌ق‌و‌ت‌ن‌ ش‌م‌ر‌م‌ز‌ل‌ر‌گ‌ه‌، چ‌و‌ن‌که‌ ب‌ه‌و‌ی‌ ه‌ا‌و‌گ‌ا‌ر‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌ی ه‌ا‌و‌پ‌م‌ی‌ا‌ن‌ی‌ن‌ک‌ی پ‌م‌ی‌ا‌ن‌ی ن‌ا‌ت‌و‌ی‌م‌و‌ه‌ "و‌ا‌ت‌ه‌ ل‌م‌ن‌ق‌م‌ر‌ه‌" ه‌ی‌چ‌ی ب‌م‌ر‌ا‌م‌ب‌ر‌ی ب‌م‌ر‌و‌د‌ا‌و‌ه‌که‌ ن‌م‌ک‌رد، ل‌م‌و‌ش ب‌م‌ر‌ت‌م‌س‌ک‌ی چ‌م‌و‌ل‌ش‌م‌ی‌و‌ ل‌ا‌ر‌ا‌م‌ی‌م‌س‌ک‌ی ب‌م‌پ‌ا‌ر‌ز‌گ‌ا‌ر‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌م‌ک‌ه‌ی خ‌و‌ر‌ش‌ا‌و‌ای س‌ا‌ل‌ن‌ه‌ پ‌ن‌ی‌ش‌ت‌ری س‌م‌ر‌ ی‌ا‌گ‌و‌و‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ق د‌م‌ی‌ه‌خ‌ش‌ی، که‌ب‌ز‌ پ‌ا‌ر‌و‌ژ‌گ‌ا‌ر‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌ی ک‌و‌ر‌د‌ ل‌م‌س‌م‌ا‌م‌ ح‌س‌ی‌ن د‌ا‌ن‌ر‌ا‌م‌ی‌و‌و.

ز‌و‌و‌ س‌ا‌و‌ا‌ی‌ک‌ان‌ه‌ پار‌تی ک‌و‌ر‌ن‌گ‌ار‌ان‌ی ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان پ‌ن‌ی‌س‌ و‌ا‌ب‌و‌و‌ پ‌ش‌ت‌ک‌ی‌ر‌ی‌ک‌ر‌د‌ن‌م‌ک‌ی خ‌م‌ل‌گ‌ی ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ق ب‌م‌ر‌ا‌م‌ب‌ر‌ی‌م‌ک‌ی و‌ا‌ی‌ه‌، که‌س‌م‌ر‌ک‌ر‌د‌م‌ک‌ان‌ی پ‌ن‌ی‌ش‌م‌ر‌گ‌ه‌، ل‌م‌ت‌ر‌م‌س‌ی ل‌م‌و‌ه‌ی ل‌م‌گ‌و‌ ب‌م‌ر‌م‌ا‌و‌ن‌ب‌ا‌ر‌ ب‌گ‌ر‌و‌ن‌ که‌ب‌ز‌ ل‌ی‌د‌ان‌ی ب‌ر‌ا‌ ک‌و‌ر‌د‌م‌ک‌ان‌ی خ‌و‌ز‌ی‌ان ه‌ا‌و‌ک‌ا‌ر‌ی ل‌م‌گ‌ل ت‌و‌ر‌ک‌ی‌ا‌د‌ا‌ د‌م‌ک‌ن‌، پ‌ر‌ک‌ی‌خ‌ش‌ی ش‌م‌ر‌ ل‌م‌گ‌ل ک‌و‌ر‌ن‌ی‌ان پ‌ن‌ا‌ک‌ر‌ی‌ت. پ‌ن‌د‌ه‌چ‌ن‌ ئ‌ا‌پ‌و‌ ی‌ان ل‌م‌و‌ه‌ی ق‌م‌ی‌ر‌ان‌ی پ‌ن‌ی‌ش‌م‌ر‌گ‌ه‌ ع‌ی‌ر‌ا‌ف‌ی‌م‌ک‌ان‌ی ل‌م‌ز‌ا‌ن‌ی‌ب‌ی‌ت‌ ی‌ان و‌ای ب‌ی‌ر‌ک‌ر‌د‌ی‌ب‌ی‌ت‌و‌ه‌ که‌م‌خ‌و‌ی ل‌م‌ه‌ل‌و‌م‌ه‌ر‌ج‌ی‌ن‌ک‌ی و‌ا‌د‌ا‌ی‌ه‌، ب‌ی‌ن‌م‌و‌ه‌ی ک‌م‌س‌ ب‌ل‌و‌ا‌ن‌ی‌ت ب‌م‌ر‌م‌ن‌گ‌ا‌ر‌ی ب‌گ‌ا‌ت، س‌و‌و‌د‌ ل‌م‌و‌ ب‌م‌ز‌م‌ه‌ و‌م‌ر‌ی‌گ‌ر‌ی‌ت‌ که‌ ا‌د‌ر‌و‌س‌ت‌ی‌ک‌ر‌د‌و‌و. خ‌و‌ ل‌م‌گ‌ل‌ر‌ ب‌م‌ز‌و‌ن‌ی‌ و‌ ت‌ا‌ل‌م‌ا‌ن‌ی‌ پ‌ن‌ی‌س‌ پار‌تی ک‌و‌ر‌ن‌گ‌ار‌ان‌ی ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ی‌ان د‌ا‌ ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ق ب‌ک‌ا‌ت‌ه‌ ش‌و‌و‌ن‌ی‌ن‌ک‌ی ل‌م‌ع‌ن‌ و‌ م‌م‌ر‌ل‌و‌ی‌ش‌ ب‌ک‌ا‌ت‌ه‌ پ‌ن‌گ‌ه‌ی ل‌م‌ر‌چ‌و‌و‌ن‌ی ب‌ز‌ پ‌ه‌لا‌م‌ا‌ر‌د‌ن‌ی ت‌و‌ر‌ک‌یا، ل‌م‌و‌ا‌ ق‌س‌م‌ک‌ی ل‌م‌ب‌ا‌ر‌ه‌ی "ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ ی‌م‌ک‌" د‌م‌چ‌ی‌ن‌م‌س‌ر‌و‌ خ‌و‌ش‌ی ز‌ی‌ا‌ق‌ر‌ د‌م‌چ‌س‌پ‌ی‌ن‌ت. ئ‌ا‌پ‌و‌ پ‌ش‌ت‌ی ب‌م‌پ‌و‌ه‌د‌ی‌ه‌ ت‌ا‌ب‌ی‌ع‌ت‌ی‌ه‌ک‌ی ل‌م‌گ‌ل‌ ی‌م‌ک‌ی‌ن‌ی ن‌ی‌ش‌ت‌م‌ا‌ن‌ی‌د‌ا‌ ن‌م‌س‌ت‌و‌و‌ر‌ی‌و‌و، که‌ گ‌و‌ا‌ی‌ه‌ ل‌م‌و‌ پ‌ن‌ی‌م‌و‌ه‌ د‌ه‌ت‌و‌ا‌ن‌ی‌ت‌ ک‌و‌ر‌د‌ی ع‌ی‌ر‌ا‌ق پ‌ر‌ت‌ب‌گ‌ا‌ت‌، پ‌ن‌د‌ه‌چ‌ی‌ت‌ ل‌م‌و‌ه‌ی ل‌م‌ی‌ر‌ک‌ر‌د‌ی‌ن‌ت‌ که‌پ‌ا‌ر‌تی د‌ی‌م‌و‌ک‌را‌تی ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ و‌ پ‌ن‌د‌ه‌چ‌ی‌ت‌ ن‌د‌ه‌ی ل‌م‌ی‌ر‌ ک‌ر‌د‌ی‌ن‌ت‌ که‌پ‌ا‌ر‌تی د‌ی‌م‌و‌ک‌را‌تی ک‌و‌ر‌د‌ی‌س‌ت‌ان‌ ز‌و‌و‌ی‌ه‌ی نا‌و‌چ‌ه‌ س‌ن‌و‌و‌ر‌ی‌م‌ک‌ان‌ی ت‌و‌ر‌ک‌ی‌ای ب‌م‌د‌ه‌س‌ت‌م‌و‌ه‌. ب‌و‌ی‌ه‌

کەبۆلەو پێوەندیکردنە خۆی مائەدووگردییت یان شاپۆ بێشمانسیتەرە. لەسەرەتاوە هەستەمکرد
عوسمان ترسی گەمتری لێدەکرد وەک لەبەر گەورەگە. پێشم وایە سەردانی رۆژنامەنووسێکی
لەمەریکایی لەم سەرمایە بێستەلەکی زستاندا بۆ ئەوان سوودبەخشترینی و، بەوێش کەردەنگە
هەوانی پوڕدووەگانی دونیای لاییت، بێزارییان گەمتریگاتەرە.

کاتی گۆنەرتەنگەم لەعوسمانی بۆی، هەستەمکرد هەلۆیستی پارتی گۆنکاران پەڕە
سەندیت، چونکە پێدەچووەستی لەدوا هەردەسەرەکیەکانی هەنگرتبیت. عوسمان دانی بەوەدا
نا کە پارتەکانیان، بەهۆی "چەند حساباتیکی چەوتی ئاپۆرە" هەندێ نوێستە تووش هاتووە.
باسەکی سەر ناخۆاردەنگەمان و دۆگماویانە بوو کەم بێر لێدەکردەرە لەکەش و هەواوەکی
نۆر لەخۆبوردانە هەموو ئەو کۆردانەشەرە بوو کەمتانیا لێگەنماندا دەخۆرێ، عوسمان
لەسەکانی بۆچەند بێرپەڕی نیوو ناچلی مارکسیانە دەبێدەرە، کەردەنگە لەوێمە و تارە
ستالینی وەرگرتبیت کەلەوێرە گچەکەکی چاوەڕوانیم تێداەمکرد بەرچاوەمکەوت. نوێکی
تێکەسەڕای کۆردستانی تۆرکیا، بە بەرگی سەریازیانەرە سەرو دەمانچە ئارەبۆک و
لێشەگدانیا لێکەسەریان بەستبوو، کاتی ناخۆاردەنگە، بێنەرە زەرەدەکیان بیتی یان قەسەیک
بەن خەزەنەیان دەکردین. بێجگە لەکۆردی تۆرکیا، کۆردی سوریا، لېبنا، عێراق، ئەوروپا
تەنانت ئۆستراڵیا لەسەریان گەمدا هەشیا نەکرد.

لەگاتێکدا عوسمان خۆی هەمووشتێکی خۆشگوزەرانیتی لەو خانووەدا بۆ دابینگەرابوو
کەدەسەل پێشتر، بێکەپەکی سەردایەتی نۆینی جەلال تالمانی بوو، کەچی ئەو ١٢٠٠ کەسە
بەرزەمانە خۆیان هاتبوونە پێرەمەوزیا تەرەنەویشیان ئافەرەتیبوو، لەبەر ئەوە و خێوەتدا
بوونایەو بەو سەرمایە سۆلەیمەش پێلۆی وەرزشیان لەپێداوایە. پێدەچوو ئەوەشیان بۆئەرە
بووینت کەلەسەریانی سەخت رایانپێنن، چونکە پەکەگە هەژر نەبوو، سەریازگەکش لەسەر
سەویری ئێراندا، هەرچەندە نۆر لەمێژە کۆرد پێلۆی خۆری وایان لروستەمکرد کەبۆ ناوچە
شاخاویەکانیان و زستانە سەختەکانیان بلوایە. ئەو لارە کۆردانە بەبێ هیچ، قەڵەوکردەنگە
هەلەبەیان کۆردبوو بێنیشەخۆشە ئێرە دانیان و هەر دەیانوت و دەیان وتەرە، ئەویش کاتی
هۆی بوون بە پەکەکی خۆیانیا بایسکردایە. ئەو ئێرە پیاو و نۆینەیی هاتبوونە ئێرە سایە
ناڵی پەکەرە، بێوونە گیانەرە ئاپۆیانە مێشک بە ئایدۆلۆژیا ناخۆر.

مۆلەمەدی وەرگێرم کە کۆردی عێراقی دونیا دیدەر، بەهێمن و لێبوردو و ناسرا، کاتی
چاوەڕوانی عوسمانمان دەکرد، لەبەرئەسکی سیان لەئەندامانی پەکەگە، بەتایبەتی لەرێز
نەگرتەکیان بەرەدەیک بەستبوو، لێگەنماندا کەوتبوو دەرەتەکیکی بێ ئەنجامەرە. ئەو

سیانە ئەر رۆڭكەرتنە توۋرەي گەربورۇن كە چەند مانگىنە پىنشتەر لەگەل پىنشمەرگەدا كەربورويان و، لەخۇيەدەستەودەنئىكە دەچو. ئەر سىيانە يېزىيان ئەر رۆڭكەرتنەش دەماتەرە كە كوردەمكاشى غىزلىق لەپىنئار پارىزگارى ئەر فۇتۇنۇمىيە شۇقەدا كەربورويان. دەشيان وت لىستاش پەككە پىراي خۇي بۇشا تورگيا دەنئىزىت و دەست لەمىزەكانيان دەوشىنن، بۇ مەزگەردى گارىلاكانىشيان لەسنوورى تورگياو بەرتىل بەپىنشمەرگە دەدەن تا لەسنوورى خىزانەو تاودىيويو، لەوئىشمەرە جارىكى دى بەرمو باگورد بىنەووم بەرلەچوونە ناو خاكى غىزلىق، دىسان سنوورى تورگيا بېنەو. (پاشان بۇم دەركەوت كە پەككە، پىنشمەرگە ئەر بازاگانەي بەپارە كەربورۇ كەبۇ ئەرە دانرابورون نەمىلن لايمىنگەش ئاپۇ گوندى "زەلى" بەجىنەيىلن، بۇيە گەرنەوومى سەر سنوورى ھاوبەشى غىزلىق تورگيايان مەسۇگەر كەربورۇ، جارىكى دى كەربورويانەو بە بەردەبازو سەر لەوئىشمەرە ھىزىشى بۇ بەتورگيايان دەستپىنگەردەو). ھەرچەندە ئەر سىيانە ھىنەميان وت، پارتى كرىنگارن ھىزىكى گەورە دەنۇنئىت جارىسيانكەردىن، مەن تا لەدەشتىكى چۆلۇ چەمكى ئەرچەلى زىستاندا كە نىزىكەي ۸۰۰۰ پى بۇندە، كوردىكى ژىرو مېشكە كرەوئى وەك مەنەيدەم نەبىنى زامانى كەوتە لەتەلە توۋشى دەمارگەزى بوو، باوۋەم نەدەرد.

ئوئى ئەرەبۇرۇ، مەن و مەنەيدە، تا ئەر ناو شاخاندا تارىكىمان بەسەردا نەبەت، بەپەلە گەپاينەرە بۇ ئەر شۇئەلى لىوئى ھاوبەرىن. گەپاينەرەكەمان زۆر ناخۇشبوو، چۈنكە تىشىكى خۇز بەرەكەي تۈندىبۇرە، قاچمان بەناوئى ئەر جۇگەلانى كەبەيائى زو پىياياندا ھاۋىن ھىشتا بەستىويان، تەمىر قورلۇي بىيويىن، بەھۇي ئەرەبورۇنەوئى زەمىيەكە شۇبەنەوئى بەھرى لاشانى رىنگاۋ بانەكەو مەترسى ھەرسى بەھرىشمان لىنىشتىبوو، بۇيە زۆر وورپايانە ھىنگاۋمان دەنا، لەشۇنئىكىدا بەتەنئىشت گوندىكى چۆلكرەدا رەتەبويىن، كۆمىلەكە ئاۋى سەوز زەردى پەشى شەپەر با بەشەكەكەندەرە، دىارپو گۆبەستانى ئەر پىنشمەرگە غىزايانە بوو، كەبەرىزىيى ئەر چەند دەسالا ئەرە دىوئى بۇ كوردەستان جەنگابوون. توند شەكەكەندەرە ئالكان لەبەر باي زىستاندا ئەرەزەو تاپەتەيەكەي كوردى بەھرىشمانەو، كەھەندى جەز زىاتەر كرىنگى بەمەردەمكانيان دەدەن وەك بەزىندىو، نەدەزلى ئەرە ھەستىكى تەمىر خۇنەلاتەنەيە بەچارەنۇوسى خۇيانەو بەندە، يان جەسارەتە بىنگەمانەكە ھەرىكە ئەر گلاۋانەيە كە لەخۇ بەقوربانكەرە لەوا نەھاتەوئەكەي كوردەستان.

ھەر سالنىك پىش ئەرە، رۆڭىكى ناخۇش و گۆزەم لەگەل كۆپىكى لاۋى شەرمىنى ۱۶ سالان، كە لەپەلەندا ھەرىە سىيانزە چوارەدەسالا دەچو، ئەگەرچى تازەش سەيلى بۇزكەربوو، تەيمور ەبەدۇللاي ناربوو. كاتىكە بەھرى كەنەوئى دەكرد لەسلىمانىيەو بەرمو باشوور بەرىكەوئەو، يەك

ساعات زیاتر لدووی گهرام تا له شاریکی چهپلی "شارمکانی سترکهوتن" کسهدام حسین نروستیکردیوون، له دورویمیری شاری کهلاری نژیکه پسنووری ځیرن دیموه. لهوسا وادهزرا که تمیور تاکه کس بووینت لدمست گولله بارانکرو پیاوړمکانی نمنال رڼکاری بووینت (دواتر دهرکهوت کهچند کسینکی تریش دهریازوون). لهکاتینکدا پیاوړی سهدام حسینوبکوړمکانی سهریستانه به "کوردمستانی خازاد" دا دسورپانهوه، یکهلابوو کهژیانی له هترسیدایه. بهلام تهیمور بیلموهی کس پاریزگاروبکات، لهناوچهپهکدا دهریا کههر میلنکه لهو میزانوه دوریوو که دپنهمی توله سمندمکانیان لههموو خورههلاتی ناورمستدا دمنگی دایوه.

گولداكيسان و دەستىشيان كۆتكردىن، بەكاروان بەرمو شويىن و چارەنوسسى نادياريان كرمونەتەرە. بەمجۆرە باوكى تەيمور كۆمەلە پياويگيان سىرمونگومكرد. ۱۰ رۆژ ئوتتۇرى تەيمور خۇشى ھات، بەزۇر ئەمەل دايىكى و سى خوششەكەكى و بەسەدان خۇزانى تىريان سولرى نۆكە ۲۰ ئۆزىمەك كرىو، بەدزىرئايى ئەم رۆژمە يەيمونەستان بەرمو باشورىيان بىردىن. بەدزىرئايى رىنگەكەش خۇلاردىن و ئاويان ئەدالونى و، دەمبا ھەر لەناو ئۆزىمەكەنىشدا خۇيان خالىي يكرەلەيمەتەرە، ھەر ئەوانىش نەبوون كەبە جۆرەيان بەسەر ھىنرا. لەخۇزنا و ابووندا ئۆزىمەكەن راونەستان، بەر ئەمەل سەعاتە پىيەكى تىرىش بىر. ئاوى خۇاردنەمەيان دابونى. كاتىگىش ئۆزىمەكەن بەمىجگارى رانگىران دونيا بە تەمولەتى تارىكبوو. بەلام كە دەورىانگرتن تا ھەلەنەين، پەر لەداگرتىيان، تەيمور بەمەل لايتى ئۆزىمەكەنە چاوى بەنا چەكەدا گىزىبوو.

ھەر ئۆزىمە ئەلەي چالنىكى گەمەرە رانگىرا، چالەكان قوول نەبوون. سىريازەكان كوردەمەكانيان بەپال بۇسەر رۇخى چالەكان بىرد. خامۇشىيەكى تەمولو بالى كىشاشەتەنەت ئەوانەشيان كەلەناو ئۆزىمەكەندا دەگىريان چەركەيان لىچىرا. تەيمور دەستى دايىكى و خوششەكەكانى گىرت و دانىشت، دەيوت ئەم كاتە يىچەكە لەمەرك بىرى لەمەچ شىتىكى تر نەكەزۇتەرە. بەدەم تىپەرىش كاتەكەرە "ئەمەدەتوئى بىر لەمەچ شىتىكى تر بىكەمەرە". ئاوى ئەم ماوەيە بەلەي تەيمورە ھەر نىو سەعاتىك بىرە، سىريازەكان گوللەبارائيان كوردوون، "ئاماوەيەكى باش تەقەيان لەمەر شىتىك دەمكرد كەچولەي تىدەبوايە". تەيمور گوللەيەك لەشاشى دەداو لەبەنەنگلىيەمەرە نەبەچىت، ھەرچۇننىكبوو بەچالەكەدا ھەلەدەزنىت. بەلام ئەفەسەرئەك بەسەر سىريازەكاندا دەنەزىنىت و، دىسانەرە تەيمور بۇشاو چالەكە تەدەكەنەمە دەستزىنى ئىدەكەنەرە، گوللەيەكى دى زىرە لەخۇلارپىشتى ھەلەدەستىنىت. ھەر كە سىريازەكان چوويون بىلدۇزەر بۇ داپۇشىنەرە چالەكە بەنن، تەيمور راستەيەتەمەل دەدورى ھەرە شەش پىيەكەمەل لەناو لاشە خۇيىن لىچىرلەمەكاندا چاوى بەگىزۇلەيەكى نەپىكرەلەي كەمەك لەخۇي گەمەرە تر دەكەمەت.

"ومەرە لەگەلەم" تەيمور ھاولرى لىدەكات، "ئايەم لەسەرەزەكان دەترەس" كىرە وای وەلام دەداتەرە. بەلام غىرىزەي مەنەرە لای تەيمور بەھىزىبوو. چارەمەدەكات تا ئەم زىلەي لايتى لىدەدان و بۇ زىنەدەمەل تىپەر دەبىت، ئەمەل خۇي بۇ ئەمەل چالەكە بەكىشىدەكات و لەكەمەلەرىكاندا كە بىلدۇزەرەكان لەمەزەك چالەكەمەرە دوستيانكەرىبوو، خۇي ھەشاردەدا. ھەر كە ئۆزىمەكەن بۇرۇشتايە تەيمورپىش چالەكەمەل دەگواستەمە بەمەمان شىزەي پىنشىو خۇي قىادا ھەشار دەدىيەرە. كاتىكە دەگاتە چوارەم چال، لەمەش خۇي دەبىت. كەمەلەگادەيتەرە سىريازەكان لەپەركەنەرە ھەمەل چالەكان بېيوزەرە، بەلام ھىشتا ئەم ئۆزىكەنە مابوونەرە. ئەمەل

تەيمور دوۋرلارنىڭ دەپىنىتى، ئىس پىئەي بەنۇنى زانىپە دەگىزىت، دوۋدانە سەھات پىدەكات تا سەگۈرەك دەپىستى، پىداۋىكى بىياپاننىشىن بەچرايەكەرە لەخىۋەتەك دىتەدەر، دەپپاتە ناۋ خىۋەتەكەي.

تەيمور لە گىزراۋەي بەسەرھاتەكەي بەردەرەمىدەپىتە دىلەت: "خۇنىم لىدەچۇرا، غەربىشىم نەدەزانی، ئەيىش كوردى نەدەزانی". بەدەست راۋەشانىن ئىدەگەيەنىت كەبرىسىيەتى، بىياپان ئىشىنەكە خوارىنى دەداتى، بىرىنەكانى بۇ دەسپىتەرەۋ غازىزىيەكى غەربانەي خاۋىنىشى لەبەرەكات. داۋى سى رۇز بەنۇتۇمۇبىل دەپپاتە شارى سەماۋە. دالەدانى تەيمور، لەغىراقى سەدامدا زىانى بىياپان ئىشىنەكە خىزانەكەشى دەگەۋىتە مەترىسىيەۋە. ئىس خىزانە ھەر بەۋەۋە نەۋەستان، چەند كەسكىكان تا لەسەماۋەدا ھىچ گومانىكان لىنەكەزىت، بۇ دەرمان وچل و بەرگى تەيمور سەدان مىليان بەنۇتۇمۇبىل دەپىرى لەبەغدا بۇيان دەكەي، بەدەزىغىي دوۋ دانە سالو نىۋ تەيمور، لەترسى گىرتىن بەھىچ جۇزىك لەۋ مائە نەھاتە دەرەۋە. بەرادەيەكى واش فىزى غەربى دەپىت كەغەرىكىت كوردىيەكەي لەبەر بچىتەرە، كاتەكەشى بەيارىگەردن لەگەل مىندالانى ئىس خىزانەدا بەسەر دەپىر، كەنەيانەنىشت كەس بزانى تىپايدا دەرۋى.

كوردىكى ئەم خىزانە لەزاخۇ، كەشارىكى كوردەر لاي سىنورى پاكوردى خۇرلارۋاى تورگىايە، سەرياز دەپىت، دۇستايەتىيەكى بەھىز لەگەل سەريازىكى كوردى ناۋ سوپاي غىراقدا پەيدا دەكات، بەرادەيەكى ۋا دەپىتە شۇن بېراۋى داۋاى لىدەكات نامەيەك بۇ مامى تەيمور بەرىت. باۋكى سەريازە كوردەكە نامەكە دەگەيەنىت. جارىكى تىرىش خەلگى ئاسايى كوردەرەب، لەپىتتاۋ زىگارگەردنى كەسانىكەدە كەھەر ئاشيان ئاسن، زىانى خۇيان خەستە مەترىسىيەۋە. سەرەمەت مامى تەيمور باۋەرى نەكەردەرە، چۈنكە پىنى ۋابەرەكە براكەي ۋە ھەمۋە لەندامانى خىزانەكەشى كوردەلەن. بەلام بەھەرچال، بە بىيانۋى كىرىنى تراكتۇرىكى بەكارەنەلەرۋە، چۈتە شارى سەماۋە. ئىس جارەيان تەيمورى نەدۇزىيەۋە. بەلام لەجارى دوۋەمدەر كوردەرەبەكە لەگەل بەرادەرە كوردە سەريازەكەي ۋە دوۋمامى تەيموردا، بەنۇتۇمۇبىل گەيشتە سەماۋە، چوبۇنە مائەكەي تەيمورىان لاۋەرە، لەنۋەرە شەرىكى مانگى ئەيۋلى ۱۹۹۰د، ۋائە ماۋەيەكى كەم لە داۋى داگىرگەردنەكەي كۆيت، تەيمورىان ھىنايەۋە بۇ كەلەر. ئىسكەكە تا ئىستاش لەھەمۋە شارۋ شارۋچەكەيدەك، بىست وچلور سەعاتە لەمپەر دانراۋە، خەلگى دەپىشكەزىت، ئاسنامە سەپەر دەگەزىت.

تەيمور ۋى: "بەپىنىنى مامەكان نۇر خۇشخالىۋوم. بەلام ھىندە لەھەۋالدەرمان دەرەسايىن نەمدەۋىزا بچە قوتابخانە". لەۋ داۋا چەند مانگەي تەمەنى زىئىي بەغسەد، پۇلىس ۋە ھەۋالگەرنى

عیراق لەمەموو شۆننیکدا بەتوندی چاودێری ھەلکەکانەیان دەکرد. کاتێک ھێزانەکانە
 ھەستیان کردبوو ھەواگرانی سەدام ھەرداڵی تەیمور، تەیمور دەکەنە شوانی بزن و دەمینین بۆ
 چیا نزیکەکان تا ھەشاربەدەن، وتیشی، چۆنە بەغدا تا لەچێشتخانەییەکاندا شاگردی بکات. نێتر
 تەیمور تاقانگی شوباتی بواتر، ھوای رزگارکردنی کویت، نەگەرییە بۆ مالی مامی. نەگەرچی
 تەیمور مامی و سێ پیاوی تریش چەکیان ھەلگرتبوو، بەلام مامی دەپوت: "سەنگەری پیشەوای
 سوپای عێراقمان نەوێندە لیوێنزیکیو، پیاوانی سەدامیش لەمەموو شۆننیکدا ھەن، بۆیە ھێشتا
 ھەر ترسمان نییەتی". پێوەندیکردنیش بەو ھێزانەی سەماوێ ژێر چەپۆکی بەعس کارێکی
 سامناکە، چۆنە ھوایخانەش، کە تەیمور زۆری ھەم پێدەھات، مەترسی بۆ ژانی تیا داوە.
 لەپێرینکا تەیمور سەیری وێنەییکی رەشو سەپی باوکی و یەکێک لەمامە کوژراوەکانی کردبو،
 وتی: "من زۆر دنگران، بەلام ھەرگیز نەو پرسیارەش لەخۆم ناکەم، کەبۆچی دەبێت ھەرمن نەو
 بەلخەمرەبەم کەلەمەرگ رزگاری بێت؟ من زۆر ئازار لەچێژم و پێویستم بەپزێشک ھەیە". ئەمجا
 نۆتۆماتیکیانە، کراسکەیی ھەلداپەموو شۆنن گوللەکانی لەشی نیشاندەم.

کەلەچاویکیگوتنەکە تەیمور بووسەرە، زۆر پەمشۆکا بوو و لەکەمەترخەمیەکی
 سەرگردایەتی گورد سەبارەت بەچارەنۆوسی تەیمور توپەیی داگیرت، پێدەچوو ھەریز
 چاویکیگوتنە تەلەفزیۆنیەکان پایەخی پێدەن، نەویش بۆ پرۆپاگەندەییەکی پروت.
 لەوێشەچوو بێزارییەکەم ھەلکە تریشی بگرتاوە، چونکە ھەرگیزەکەم بەبێ بیرکردنەوە
 وتی: "لەگەر بەدەست من بواوە نەو تەیمور دەکردە کوێل و دوور دوورم دەخستەو". بەلام من
 یەخە یەرزانی و تالەبانی و ھەموو بەرپرەکانی ترم دەگرت کە چاوم پێیان بکەوایە، زۆرم
 لێدەکردن کە تەیمور دووبەخەنەرە، چونکە تۆکە کەسە لەئەفەلەکان دەریازی بووین و
 لەدەزەخی سەدام حسین دەریبەکن و بێنێن لەدەرەوێ وڵات چارەسەریبەکن و بخوینیت.
 راستییەکی من ھەو رۆژنامەنۆسیک و بیانییەکانە مانی ئەوەم نەبوو خۆم لەکاروباری گورد
 ھەلقورێتم، بەلام ئەوکاتە ساریلکانە وادەزانی سەدام حسین و پۆلەمەکی بەتاوانی گۆمەلگۆی
 دادگایی دەکردن، بۆیە لەوکاتەدا سەلامەتی تەیمور ھێجگار گرنگ دەبێت.

وایزانە ئەوکاتە ئەو شوێن لێھەلکێشا بوو. کە تالەبانی گۆنی لەقەسەکان گرت، دەستی
 گرت و بێرمییە لاوە لەسەر خۆ پێی وت: "سەدام ھەزلی ھەو تەیمور لەکورستاندا ھەن".
 سەرازمکیانە پێدەچوو قەسەکی تالەبانی ھەلەبێت. ئەمچۆرە بیرکردنەوەی ھەرچەندە ژێر تەقیشی
 تیا داوینت ئەو نووگە تیزمکانی مێژوو، کە "پوودا" یان لێناوێناون گولەدەبن و ھەموو
 بەرپرەسیارێتیە دیار و زەھەکان ووندەکەن. ئەمەش بەسەر سەدام حسین و بەرزانی تالەبانی و

همو شو کهسانه‌شدن ده‌شکفته‌وه که له‌دوو ده‌سانی رابرو دا ململانیی چموت و، بـ سـ
 لیکدانهمو، خوینیان بـ ده‌ست‌ل‌ت پش‌تووه. به‌مه‌رحال دادگاییکردنی س‌ه‌دام و دامودم‌زگاک‌ه‌ی
 ل‌س‌م‌ر شو تاوانانه‌ی کردوویانه، به‌لای کورد‌ه‌وه بایه‌خی خ‌و‌ی هم‌رام‌ه‌و ه‌یشتا شایه‌تی ته‌یم‌ور
 گرنگی خ‌و‌ی هم‌ه^{۱۰۰} "به‌لام تالهبانی ل‌ع‌رنی شو تی‌بینیه‌یه‌وه ده‌یوست به‌رنگا تایه‌تییه‌که‌ی خ‌و‌ی
 وام تی‌ب‌گ‌ه‌یه‌نیت، که کوردی ع‌ی‌راق هم‌ه‌موویان تاوانه‌گانی س‌ه‌دام حس‌ینیان چه‌شتووه
 پی‌وستیان به‌ نام‌و‌زگاری بیانی نییه، با نیازیشیان پاک بیت تا له‌ ش‌تانه‌ی بگن که تم‌انه‌ت
 به‌لای شو‌ه‌وه به‌لگه نه‌ویست^{۱۰۱}." (راستییه‌که‌ی چه‌ند سالیک دواتر ب‌زم ده‌رگ‌ه‌وت که‌مام جه‌لال و
 "ه‌ی‌زو"ی هاوس‌ری کاره‌کیان به‌وه براند‌بووه که، ته‌یم‌وریان برده مانی خ‌و‌یان و ه‌که‌ی می‌کنی
 خ‌یزانه‌که ه‌س‌و و ک‌ه‌وتیان له‌گ‌ف‌دا ده‌کرد. ک‌س‌ویای س‌ه‌دا، چ‌وه ناو ه‌ه‌ول‌یزه‌وه، ته‌یم‌ور
 ز‌وری دی م‌ترسیان له‌س‌ه‌ریو له‌سانی ۱۹۰۶ دا دور خ‌را‌ه‌وه^{۱۰۲}، ی‌ن‌ش‌دا ب‌ز س‌ر سن‌و‌ری
 ت‌ورکیا و دواتر ب‌ز دورگ‌ه‌ی گ‌وام س‌ه‌رنه‌نجام له‌ ول‌ته یه‌گ‌گ‌رت‌وه‌ه‌کانی نه‌مه‌ریکا گ‌یرسا‌بووه،
 ئ‌ین‌ستا له‌ نزیک واش‌ن‌غ‌ون ده‌ژئ)– شو به‌ش‌ه‌ی ناو‌که‌ه‌وه‌که‌ نووس‌ر له‌ه‌وز‌ه‌پرانی ۱۹۰۰ دا
 زیادی‌کرد– وه‌رگ‌ن^{۱۰۳}.

دواتر ز‌رم ب‌ر له‌ وانه‌یه کرده‌وه. دووسال درای شو‌وه له‌هاو‌ی‌ش‌دا س‌ه‌ردانیکی ت‌ری
 ک‌وردستانی ع‌ی‌راقم کرد، کاتی گ‌ه‌راند‌ه‌وه‌م ب‌ز ت‌ورکیا، س‌ری به‌ر‌ان‌م دا تا و‌ز‌ل‌نگارییه‌که‌ی
 بب‌ینم. چونگه له‌ س‌ه‌رده‌می ده‌سته‌ل‌تی ع‌وس‌مانیه‌کان و، شه‌م‌جا به‌ریتانیاییه‌کان و، ه‌وک‌می
 شایانه‌ی ع‌ی‌راق و، دوات‌ریش هم‌ه‌موو پ‌ژئمه ک‌ومارییه‌کان، جار له‌درای جار به‌ر‌ان‌لیان
 و‌ز‌ل‌نگ‌ر‌د‌وو، له‌ماک‌می سل نه‌دانه به‌رده‌وامه‌که‌ید؛ به‌ ده‌سته‌ل‌ت‌دارانی ناوه‌ند، به‌ک‌وم‌هل

^{۱۰۰} وه‌که ده‌ریش‌گ‌ه‌وت جه‌لال تالهبانی و ر‌نگ‌ه‌راوی چاود‌ی‌ری سال س‌ر‌و "ه‌ی‌وس‌ان رای‌ت‌س و‌ج"
 ده‌س‌تی‌ن‌ش‌ک‌ریان‌کردو ته‌یم‌وریان ر‌زگار‌کرد. له‌پ‌ن‌ش‌دا له‌ناو ک‌وردستانی د‌وایی له‌ ول‌ته یه‌گ‌گ‌رت‌وه‌ه‌کانی
 نه‌مه‌ریکا، که له‌گ‌هل ن‌ش‌ا‌وی ک‌ورده ع‌ی‌راقیه‌ه‌کانی درای چ‌و‌نه ه‌ه‌ول‌ی‌ری سو‌یای ع‌ی‌راقی س‌انی ۱۹۹۶، گ‌ه‌یشته
 شو ول‌اتی ئ‌یستا له‌ناو‌چه‌ی واش‌ن‌غ‌ون دا ده‌ژئ نه‌گ‌ه‌رچی م‌ه‌ندئ ن‌یشی ناسایی ل‌یزو له‌و‌ئ ده‌کات به‌لام ه‌ی‌چ‌یان
 به‌ر رادیه‌ نه‌بو‌ن که به‌شی "تای‌ن ه‌می" ه‌که‌ی بگن، ب‌ز چاره‌س‌ه‌ر‌کردنی شو "کابه‌"یه‌ی جاب‌و‌بار ده‌ی‌گ‌ر‌ت و
 نا‌ز‌ره ه‌مه‌تییه‌که‌ی پ‌ش‌ی. خ‌و‌یشی باش نییه‌و تا د‌ازاری ۲۰۰۰ د‌وال‌تی چ‌و‌ن‌ه‌ه‌و ت‌و‌با‌خ‌ان‌ه‌و ت‌ه‌را‌و‌کردنی
 خ‌و‌ن‌د‌ن‌ه‌که‌ی نه‌ه‌ات‌بو‌ه‌دی. له‌م ب‌و‌ژ‌انه‌ی نو‌اب‌یدا به‌ن‌و‌س‌ری راگ‌ه‌یان‌د که: "ه‌اته‌ه‌که‌ی نه‌مه‌ریکا م‌ه‌ل‌ه‌یه‌کی
 گ‌ه‌ره‌بو، تا ئ‌یستا نا‌ق‌و‌م به‌ه‌ی‌نگ‌ل‌ی‌ری به‌خ‌و‌ن‌ه‌موو به‌ن‌وس‌م، که نه‌روش گ‌رفته ل‌ع‌رنی د‌و‌ز‌ن‌ه‌ودی کار‌ن‌گی باش‌دا،
 پ‌ن‌ده‌چ‌ن وام ب‌ز نو‌وس‌راییت گ‌ه‌ل‌ه‌ر‌ان‌دا کام‌ه‌ران نه‌م نه‌وه‌ند‌ه‌م کار‌ی چ‌م‌وت ل‌یزو به‌ی‌و ک‌م‌یش نییه به‌دل
 یار‌م‌ت‌یم بد‌ات، ئ‌یستا ه‌ن‌ ده‌که‌م ب‌گ‌ه‌ر‌ه‌موو ب‌ز ک‌وردستان نه‌گ‌ه‌رچی م‌ترسی‌ش‌ی م‌ه‌ن‌یت" (س‌ر‌ج نو‌وس‌ر نه‌م
 په‌راویزه‌ی له‌ شو‌یاتی ۲۰۰۰ دا زیاده‌کرد‌وه "وه‌رگ‌ن")

سزاداران. به لایم که سەدام لەسەزادانی گورد بۆوه، بەرزانی، وەك هەزاران گوندی تری كاولكراو بەردی بەسر بەردییەوه نەما. یارمەتییه خێرخوازاننیهكەى لەلەمانیا، سەد خانووییەكى لەم گوندەدا پێدروستكرایەوه، نەریش وەك سەرەتایەك بۆ ناوەدانكردنەوهى نوو گوندو دینیانەى كۆمەلگەى كوردو كەلتورەكەیان بەرجەسته نەكرد.

كاتێك لەگەڵ دوو دۆستی ئەمریکاییەدا، كە بۆ یەكەمجار سەردانی كوردستانیان نەكرد، بەناو وێرانەى گوندەكاندا نەگەڕاین، بە عەبدولسەلام بەرزانی گەشتین، كە لەژێر درەختێكدا خۆى لەگەرمای زیاد لە ۱۱۵ پلەى فەرمانهایى دەپاراست. ئەم پیاو بەناوى باپیری كرابۆوه، كەپیاوێكى نازداریبوو، لەسەرمەى چەنگى جیهانى یەكەمدا، هوساننیهكان بەهۆى پێونەندى نەیننیهوه لەگەڵ پووسەكاندا لەسێدارەیان دا. عەبدولسەلام سالى ۱۹۲۹ لە بەرزان لەدایكبووه، پاشان بۆتە مامۆستای عەرەبى و ئینگلیزى، بەر لەگەڕانەوهى سالى ۱۹۹۱ ی بۆ بەرزان ماوه یەكی ژۆر لەنێزان پەناپەر بووه. شوێنەوارى كەنيسەى ديان و كلێسەى جوولەكەو مەزگوتەكەى بەرزانی نیشانداین كەبەرەوهى پەنارنچۆك بیانته قێنەوهو وێرانى كەن شان بەشانی یەكتر لەویدا هەبوون، ئەو ديان و جوولەكانەشى چاك بەبەردیت كە ژۆر لەمێرە كۆچیان كردووه، عەبدولسەلام دەیوت: "وادیان ئەمڕۆیەكە نیسحاق و كۆمەلەكەى زەوییهكەى خۆیانسان بەگاجووت دەكێژ". سەرچێشی بۆئەو رادهكێشانى كە لەكوردستاندا، جیا لەهەموو شوێنێكى تری ئەم دونیایە جوولەكە مان هەبوو زەوى هەبێت و كارى تیا دا بكات.

عەبدولسەلام لەسەر قەسەكانى رۆیشت و دەیوت: "هەموومان پەرۆشی گەڕاندنەوهى تیرەمانبوو" پێشی رەگەیاندىن حەوت مەدالەكەى كە - هەرەموویان خوێندەمزلان - بە هەموو دونیادا باقوبوونەتەوه، هەر لەتارانەرە بیگەرە تا دەگاڤە شارى ئۆزلاندۆى ولایەتى فلۆرىدای ئەمریکا. ئێم پرسی: "بەلام خۆت گەڕاییتەتەوه، وانییه؟" وەلامى دامەوه: "بەلام هێشتا دڵنیا نیو، ترسى دەرێمەكان هەیه". بەوجۆرە باسى سەدام حسین و بارە نا ئارامەكەى كوردستانی نەكرد، كە لەئەنجامى كۆتایى پێنەنانێكى پەسەندى شەركەى هێراق، لەلایەن بوشەوه هاتبوو، راستییەكەى عەبدولسەلام دانى بوەدانا كە بەرزانی ژیاى نەیزانیوه تارامى چیه.

سەرمەى سێیمەكان، بەهۆى ئەلاستەمەى بەرزانی و شێخ ئەحمەدى ژۆر بەرزۆو بەرگەهۆرى، كەمەندى هەلسوكوتى سەیری هەبوو^(۱) بەرزان ناویانگى دەرکەربو یەكەم شوێنشى

(۱) عەبدولسەلام بەرزانی ئەوهى بەرەهاتەوه كە جارىكیان یەكێك لەمۆرىدەكان بەشێخ ئەحمەدى وتبوو. خەلكى پەمەنى ئەوهى ئێدەمگەن كە بۆچى رۆژانە نوێژ ناكەت و سەرزۆوش ناویت. نەریش ئەوه لاسا و تەبۆوى "هەر ئەوەندە دڵنیا" كە لەعەبدولسەلام پرسی، داخۆ شێخ ئەحمەد سەزەبێكى پێنەمەناوه، وەریایانە وەلامى

بەخۇزىيەمىيىنى. چۈنكى بۇ پىلاننى بىرىتانيا قايلىنەيۈن كە دەپويست ئىكەن دىيائەنى لەچيا
بىرەزەكانى "سەكارى" دىيوى سىئورى توركىيادا دەرژان، لەبىرزان دەرۋىرەمەكەيدا
نىشتە جىيەكتات. دىيائەكانى چىيائەكارى، لەچەنگى جىيەئەنى يەكەمدا شانەبشانى ھىزەكانى
پورسىا بەگىز توركىيادا دەرۋىرەمەكەيدا ئىشەنەكەنى خۇيائىيان دەرگەردن، بۇيە
بەنئايان بۇئاچەيەمكى نىزەك دەرچاچى "ئورمى"نى ئىزان بىرد.

بىرىتانياش بەمىنى سىياسەتە نىمپىرئالىستىيەكەنى خۇي، كە كەمايەتتەيەكانى بۇ دابىج كوردى
ئاسايش و ياسا بەكاردەھىئا، ئىر جەنگاورە شاخاوييائەنى بەناوى "لېلى ئاشورى"
پەرچەككرد. ئىشەنەكەنى لەزەبەنى شالاورە سىرپازىيەكانى سىبوا نۇيەكەنى عىزاقى ئىزىر
سەرگەردايمى بىرىتانيادا ھاۋاكانىرە، ھىرشىيان بۇسەر كوردە سىپىگىزەكانىش كورد.

بىرىتانيايەسەكان كەبەمى گىزەكانى بەزەروندىيە گىزەكانى ئىمپىراتۇرىيەكەيائەمە،
دەستبەردارى ئىكەن چەكدارلەنەيۈن، نۇز خىراپ بەسەريائەدا شىكايەمە. چۈنكى ھەركەبىرىتانيا دوا
بىريارى "كۆمەلەنى نەتمەكان"نى، سالى ۱۹۲۶ى، كە كەركەكى بە نەمەت دەلەمەندى عىزاقى،
بۇخستەنە ئىزىر كىيى خۇيەمە سىزگەر كورد، ھەرچەندە تورەك كورد ھاۋارىيان لىيەستاق پىنى
قايلىنەيۈن، ئىزىر بۇ دەرۋىرەمەكەيدا بىزۈلەنەمەنى نەتمەمەنى عەرەپ، سالى ۱۹۲۶ ئىيىنەلەبەكەيى
بەنئىمچە دۇنيائەنى ئىزىر و عىزاقى بە دەلەتتىكى سىرپەخۇ ئاساند. گواستەمەنى دەستەلات بۇ
عىزاقىيەكان ھىچ پىشەنەيەكەنى بۇ ئىكەن چەكدارە دىيائەنە نەھىشتەمە كە نەمەرەب نەكوردى ئىكەن
ۋەتە خۇشيان نەمەمەنىست. كوردىش ھەستىكەرد كە خەن و خواستى بەدەيىئەنى ئۇتۇنۇمى يان
ۋەتەكى سىرپەخۇ ئىكەن. بۇيە گواستەمەنى دەستەلات و نىشتەجىگىزەكانى چەكدارە دىيائەكان لە
ئاۋچە كوردىيەكاندا، يەكەم شۇرەش بەسەرگەردايمى ھەردىۋىر بەزەننىيەكە بەرپا كورد.

لەم سەردەمەنى گىيائى لىيۈردن ئىياددا نۇز لەئىستە باشتەيۈ، دەستەلاداران ھەردىۋىر بەرگەر
لەست و پىنەندەكانىيان بۇ باشورى عىزاقى دەرۋىرەستەمە، نەمەب رىيەدان كە لەسلىئەمەنىدا
جىگىرەن بەلام چاۋدەزىرەيگەرن. چالەبەرنەمەنى شىخ نەھمەد سەرگەردەيەكى ئايىتى و دۇنيائى
بەزەننىيەكان بىر، بۇيە مەلا مستەھل لەسلىئەمەنى ھەلات و بۇيەكەمەن كەمەت لەسالى ۱۹۴۳دە،
جارىكى تىرەش لە ۱۹۴۵دە ئالدى شۇرەش ھەكەرد. بىرىتانيايە مەندەكانى جەنگى جىيەئەنى

دەمەمە: "دەمەت راستىيەكەنى لە قىيەمەدە ھەيئەت" نەمەب ئايەتتىكى خۇيەندەمە (سەلوا) نەمەندە. چەل ئىيە خۇيە
(تەگەن)كە، ۋەتە "بەلەمەكەردەمە"كەمە دەبەستەنەمە نەمە لە "سەلوا"كە ھەندەكە دىيەنە رۇزى پىنچ
چار ئۆزى بەمەت، لەمەندە رۇزىشدا سىن كەمەت، بەلام نەمە "نەمە" ۋەتە خوات لەمەشەكەيەت نەمەلەكەتى
ئوسەتتە، رۇزىشەتتە، كەمەردا، ھەرچەيەكە بەمەن لەمەندەيە

دووم نهم هه‌لهميان لاتا‌خوشبوو، هه‌مه‌تنگي هه‌نانسه‌ سه‌ر رهيان دژ به‌گورد گه‌ردو، عه‌بدوله‌لام كه‌ نه‌ركاته هه‌رزهبوو له‌گه‌ل مامه‌كانيدا له‌ شاخه‌كانه‌وه به‌ره‌و ئه‌يران بوونه‌موو، به‌رزه‌نييه‌كان بوونه‌ پالېشتينكي سه‌رمكي بۆ كۆماره‌ ته‌مه‌نگورته‌كه‌ي مه‌هاباد، كه‌ پله‌ي ژمه‌نمه‌لي به‌ مه‌لا مسته‌فا دلو، يه‌كيتي شۆره‌ويش پشتگه‌ري كۆماره‌كه‌ي ده‌كرد.

له‌سالي ١٩٤٧دا ژمه‌نمه‌ل به‌رزاني، له‌به‌ري به‌ره‌و هه‌يراق به‌گشيتمه‌و تا به‌تاواني ياخيبيرون دادگايي به‌گه‌رئت، يان له‌ناو ئه‌يراندا به‌تارلوگه‌يي قاييليت، كه‌شانه‌وه له‌فسانه‌يه‌كه‌يي به‌ره‌و يه‌كيتي شۆره‌وي جيه‌به‌جيه‌كرد. باوكي عه‌بدوله‌لام له‌گه‌ل مه‌لا مسته‌فا دا رويشت، به‌لام عه‌بدوله‌لام و ژۆبه‌ي به‌رزاني و خه‌زانه‌كانيان، به‌گه‌ل شه‌يخ نه‌حمه‌د كه‌وتن و به‌سنووردا گه‌هه‌نه‌وه بۆ عه‌يراق و خۆيان به‌ده‌ست ميره‌يه‌وه‌دا. سه‌ره‌قا به‌رزه‌نييه‌كان له‌گوردستاندا گه‌ران، نه‌مجا گواسته‌يانه‌وه بۆشاري "كه‌ربه‌لا" ي باشووري عه‌يراق، كه‌به‌لاي موسولمانه‌ شه‌يعه‌كانه‌وه په‌رژه‌وه، له‌ويشسه‌وه بۆ به‌نده‌ري به‌سره‌و، ده‌تريش بۆ به‌غدا. له‌سالي ١٩٥٨دا ده‌سته‌لاتدله‌ شه‌يخ به‌گه‌رته‌كان كۆتاييان به‌رزه‌ني شايانه‌ هه‌نا، شه‌يخ نه‌حمه‌ديان ئازادكردو له‌ويش هه‌ولئ بۆ گه‌هه‌نه‌وه‌ي ژمه‌نمه‌ل به‌رزاني و ياوه‌ره‌كانئ له‌تارلوگه‌ي يه‌كيتي شۆره‌وي‌دا. عه‌بدوله‌لام گه‌هه‌يه‌وه بۆ به‌رزاني، به‌لام باوكي به‌شدله‌ري شۆه‌شي سالي ١٩٦١ي به‌رزاني كرده‌وه له‌ ١٩٧٥يشدا هه‌لات بۆ ئه‌يران، نه‌مجا هاته‌وه عه‌يراق و بۆ باشووريان دهوره‌خسته‌وه.

عه‌بدوله‌لام به‌رزه‌نرزياس ژياني ته‌نيا ١٤ سالي له‌به‌رزانددا ژياوه، نه‌گه‌رچي هه‌ستيدمه‌كرد زوخاوه‌نگي ژۆري به‌ ده‌ستيه‌وه‌ره‌لني بيانه‌يه‌كانه‌وه له‌كاروباري كورددا چه‌شتيت، به‌لام سه‌ره‌كرديه‌تي كورديشي به‌رامبه‌ر هه‌له‌كانيان و شه‌وه‌ي به‌سه‌ر گه‌له‌كه‌يدا هات به‌ به‌ره‌رسيار دادنه‌ا. به‌سهره‌و نه‌گومكردني له‌وه‌هشت هه‌زار به‌رزه‌نييه‌ي سالي ١٩٨٢ ژۆر نه‌يگه‌رنه‌بوو، ده‌شيوت، ره‌خه‌نه‌گه‌رن له‌سه‌ره‌كه‌ره‌كان باشته‌ وه‌ك له‌وه‌ي كورنوشيان بۆ به‌رئت، هه‌موو نه‌وقسانه‌شي ره‌ته‌ده‌كه‌روه كه‌ گوايه، نه‌و هاوپه‌يمانه‌نييه‌ي كورد له‌گه‌ل هه‌زه‌ ده‌ره‌كه‌يه‌كاندا كه‌ربه‌ووني كارمه‌سته‌كه‌ي به‌سه‌ره‌هه‌يان. ده‌شيوت: "ئه‌مه‌ له‌به‌ري شه‌وه‌ي گازانده‌ له‌هه‌له‌كي به‌كه‌ين، نه‌بييت سه‌ره‌مه‌نشتي خۆمان به‌كه‌ين. كه‌هاوكاري نوژمه‌كانئ سه‌ده‌م ده‌ستين به‌كه‌ين ده‌بئي چاه‌وه‌ولئي چي له‌و به‌كه‌ين. له‌كاتيكدا گه‌له‌كه‌مان له‌ژۆر سايه‌ي شه‌ودابوو، گرنگه‌يمان به‌ به‌رزه‌وه‌ندي تا به‌يه‌تي خۆمان ده‌دا، به‌نگومان گه‌ر نه‌و له‌تارانددا ده‌ستي له‌ من گه‌ر نه‌بيت، به‌لام خۆ ده‌توانيت ئازله‌و له‌شه‌كه‌نجه‌ي له‌وانه‌ به‌دات كه‌ له‌من ده‌ستيان بۆ نه‌گه‌به‌تي ناوي به‌رزه‌نيشيان په‌نومه‌بوو."

فاتمه همه سانج خۇي بىمىگىڭ لىمىر زاننىيە بىمىگىڭ مەركەزى، چۈنكى يەنىڭ لىمىر خانىۋە ساكارانى بىر كەم تېۋىق كە بىمارمىتىيە خىزىلخاۋاننىكەي نىلمانىا سىرستىكرابوون. فاتمه بىرلىمى بۇ غىراق بىگىر ئىنە، كە كەس و كارەكەي بۇ مەھاباد دورى خىزانە، ساۋابوون، بەلام كە كورد ھەرسەكەي سانى ۱۹۷۵ يى بىسىردا ھات، لىمىر بىر سات بىرلىمىدا نىپوات بۇ ئىزان، وتى: "ئىستىرمان نىمىو، سىنورى ئىزانىشمان زۇر لىنە دورىسى، بىزە ھىستى بىمىر دىگەن بىشىنى". دەستەلەندىرەن غىراق لىگەل ھەمىو خىزانەكىدا بۇ ياشورى ولاتيان راگوزى، دەپوت: "خىزانە كوردەكانىيان لىمىر بەجۇرىك دىبەشكرد، تا پىنەندىمان بىمىگە ھەمىت ھىر خىزانە لىمىر دىگەن كىيان دىننى". پاش پىنج سال رىياندا كەخۇي و خىزانەكى بىگىر ئىنە بۇ كوردستان و ئاردياننە شارۋچەي قوشتەپە

كەسەم ھىسنى لىمىر بەيانى لىمىر زۇرە تىموزى ۱۹۸۲، بىنەمەي پىشەمكى ئاگادارىيان بىكەمە بىر زاننىيەكانى گوت، مېرەكەي لى دوكتۇر دەپىت و ناگىرەت، چۈنكى ھىر كەشالەۋەكە دەستىپىدەمات خۇي ھەشاردەدا. بەلام كۆپە يانزە سالانەكەي لىمىر زۇرەمە و نەمى تا ئىستى بى سىر شوننە. فاتمه وتى: "پىيان راگەياندىن كەپىاۋەكان بىچ بۇ كۆپوونەمە، لىمىر سى زۇرە دى دىگەن ئىنە. بەلام ھەمىو لىمەن زاننى لىلە. لىمىر ئانەي و سىتەن پىاۋەكانىيان دىرەيازىكەن بىناۋى ئارمۇنەنەمە تەلەيان لىكردن و كوشتىانن. پۇلىسىيان بۇ ھىناين و كەتتە گىلمان، ئاۋو كارەباشيان لىپىرەن. دوۋانە مانگى پەبىق يەكپىنە ھەلىيان دىكوتايە سىرمان تا دىنباين لىمەي ھىچ پىاۋىك دىرەياز لىمىرەم، پىشەيان دىرتەن دىمى ھىر لىرەدا بىسەن". لى ۱۹۹۱ بەپەلە گەپىۋە بۇ بىر زان و، دوۋانە سانى رىك، بىسەمەي سەختى زىستانىش لىچاندا مابزە. كە گەپىۋە، "ھەمىو پەزە بىستانەكان و ئىرانكراپوون، گاجووتىشمان نىمىو زەمىمان پى بىگىرەمى كىشتوكالمان بىكردايە". بىمىر بىر كىردن و ھەلەكەندىن دىكودال و خاۋىنگىرىنى زەمىمە، تا دىرسىو، ھەمچىر، ھەنار، لىسقى، سەمەزەي تىپادا بىر ئىنى، دەستەماتى قازقار بىوون. قەسەكانى بىمىرە كۇتايى پىنەننا: "كۆن بىر زاننىيەكان لىمەمەمىو كوردەكانى دى زىاتىرەن چەشت، بەلام لىمىر زۇرەگەدا كورد ھەمىو ئازارنىكى زۇرە چەشت".

په راویزه کانی بهشی هه شته م

عەلی کیمیای

* "سیمون فیزنثال"، چاوینگوتنی فیزنثال. ۲ ی ئەیلولی ۱۹۹۱. فیمنا.

* "قەلاچۆکردنی نەرمەنبیەکان"، بە پێی بۆچوونی Lord Bryce نزیکی یەک ملیۆن و ۲۹۶ هەزار نەرمەنی لە قەلاچۆکردنە کەدا کوژاوه، بڕوانە:

Howard M. Sacher, The Emergence of the Middle East, 1914 – 1924, New York, pp. 106-107

و کوردە نەتمەنبیەکان لەم بڕوایەدان کە نزیکی ۷۰۰۰۰۰ کوردی تورکیا بە دەستی سەربازە عوسمانییەکان، یان بەهۆی برسیتی و دوورخستنی مەردین، بۆ بەلگەی زیاتری رۆڵی کورد لە قەلاچۆکردنە کەدا، بڕوانە: بالۆزەکانی وڵاتە یەكگرتووەكان

J.B. Jackson and leslie A Davis Henry Morgenthau, Ambassador Morgen
thau s Story, Garden

City, New York, 1918 pp. 263,213,276,383,386

* "هەولی قەرکردنی ئەواو یان بەشیک..." راپۆرتێکی رێکخراوی چاودێری مان مۆلی خۆرەلاتی ناوەراست "هیومان رایتس وۆچ" ه کە لە شویاتی ۱۹۹۱ دا لە نیویۆرک، بەناوی Bureaucravy

of Repression: The Iraqi Government in Its Owrls

تەواو بۆ بێجێکردنی کورد" ت نێست بەدی نەکراوه، بەلام هێندە بەلگەی بەهێز هەیە کە هەرلی جینۆسایدەکی حکومەتی عێراق پێنەسەلمێنێ. ناشکراشە کە پەیماننامەی نەتەوە یەكگرتووەکانی تاپیەت بە قەدەفەکردن و سزادانی جینۆساید، کە کانونی یەكەمی ۱۹۴۸ دا مۆرکراوه لە ۱۹۵۱ دا کاری پێکراو لە ۱۹۵۹ دا عێراق مۆرکرد.

* "زۆر بھوودی ... لەراپۆرتەکانی دادگای پشکینی لیسپانییا." بڕوانە

Henry Morgenthau, Ambassador Morgenthau s, Story, p.266.

گومان سەبارەت بە راستی ئەم بۆچوونە مۆرگنتا و چەند بۆچوونێکی تروشی پەیدا بوو، بڕوانە Heath W. Lowry, The Story Behind Ambassador Morgenthau s, Stor, Istanbul, 1990. کە تیایدا وها تۆوه: یادداشتەکان هەمووی پڕویاگەندە لەمەریکا بوون و.

دوای نهموی له ۱۹۹۷ وڅخه پمگرتوومکان جمنکی له نړۍ عوسمانییمکان راگمیانده. بدمواکړونو پمړزی ووزرمنی نهموه کړنې. دوشلیت یاریمدمرهکانی سور گانتا وچ لمنستمبول وچ کاتی رنکستنی یادداشتهکاتی دوای گمراهوې بڼ وڅخه پمگرتوومکان هممویان هر نهممنی بوون وټیه بدمامزاندنې پټومندیان به دادگای پشکیننهموه، هممو هویکی رهشکریدنهموی ناوی عوسمانییمکان همبووه. بهلام پرسیمار سیمارعت بهراستی Lowry خوشی همیه که حکومتی تورکیا به. گرلنی شوننیکي تاییمت بڼی لهپرنستون کموهکو راوینکارنکی بمکرتیگراو رننمایي نهنقره بکات.

*"پنهمانه همرچی پیاو ... بیانکوژن" لمنامهیکي هایک ن. سه لایان، که International Herald Tribune ۲۰ تی تشرینی یه که می ۱۹۹۲ دایه.

*"زانباری نهننشیان ... لهکومپیوتر ... پاراستوه"، چاپنیکومتننیکي "نازاد همونی". هملیز ۲۲ تی نازاری ۱۹۹۱. نازاد کوردنیکه کاتی هیرشه ناسمانییمکانی نهمریکای کانونی دوهمی ۱۹۹۱، دوای نهموی بڼرلومانکه ژوررهکانی بهندیفانهی خستمبووهو و سمنترنکی کومپیوتری لهپهیکه له بیاناکانی ناوهموی وټرانکړدبو، لهوی هملابوو.

*"ستازی" بروانه: Disappearances and Political Killings: Human Rights Crisis of the 1990s: Atlannual for Action, Amnesty International, London 1994 p.18.

*"بهسهرهاتی غیزانه که ی غوی"، چاپنیکومتننیکي وشیار زنیباری. سه لاهدین. ۱۲ تی شوباتی ۱۹۹۲.

*"هوالگرانې غیزاق" ژهمری مشک که همیهیکي چهپلی سیخوه غیزاقییمکان بوو که نژر که یفیان پنی دهات: له چاپنیکومتننیکي دکتور محمود عوسمان و عدنان موفتی پارسدا که له ۱ تی شوباتی ۱۹۹۱ گټر یانهمو سمرگونشتهی بالاکیان گټرایوه: له ۲۴ تی تشرینی دوهمی ۱۹۸۷ د محمود عوسمانی جیگرې سمرزکی حیزبی سوشالیست و عدنان موفتی یاریمه نهمی و برادرنکی تریان، نافره تنکی قشمنکی کورد کهاوسمری پهکک له پاسداره سمرکییمکانی تالمانی بومو میزدهکی گیراوه، "تالیوم" ی ب له ماستاو کړدبوون و نهمیش خولر دبو یانهوه، بهلام رزگار دهم. دیاره دوکتور محمود عوسمان و برادرهکانی ناگاناری ن. نهمبوون که منو نافره له کهل هموالگرانې غیزاقیدا رنککوتوه، بهرامیم برادرنی میزده: ی نیسشیان بڼ بکات. سی کوردی تریان بهدم نازارنکی نژو پشانهموه گیانیان خدسد. ر. (دلهمزنی و بلکرنی قاچ و دواتریش سمر پروتانهوه، دیاردمکانی تالیومن). کونه پریشکینتییمهکی دوکتور محمود فریایان کموتبوو، کاره ساته که ی دیاری دهکات، خوی هر لمناو غیزاقدا دمیننیتهمو

بەلام ئازىيانە سى كوردەكى دى بەگوندىڭ بىسنىوردى بۇ ئىران دەگۈزىنىمۇ، پاشان بەگۈزۈمىيلى فرىاگۈزى بەرە تاران بۇچارەسىمى دىمىز. ئاھىرىن بۇ رىڭخراۋى لىيوردنى گىشتى نىۋى دولەتى كەبىزۋى "ئىتتىدوتى پروسىلى بىلەن" لىملىمانىاۋە گەياندنى بۇ چارەسىردىنى گەفتمەكەيەن، دىۋىش UNHCR ئاردىنى بۇ لەندەن سازكرد، كەلەيىش رىڭخراۋى لىيوردنى نىۋى دولەتى دىۋىشەسىرىنى بەدىيەن.

پىشەمەكەن ئىتتىدوتەكەيەن گەياندە دىگەنرە عوسمان لەناۋ غىراقدا.

غىراقىيەكەنىش بىلەنكەيەن بىرەسىمى مەزە گىراۋەكەيەن بۇ بەردا، ئىۋىش بەر مەرجەي كە ھەردۈكەيەن كارىان بۈيەن. لەپەرىنى ۱۹۹۱دا ۋىن مەزەكە لەسلىمانى گىران دىگەيەكەن ۋە ھۈكىمى لەسلىمانىان دان، بەجىا ھەردۈكەيەن لەسلىمانىان.

* "لەنايەتى غىراقىيەكەن" بىۋە: Freya Stork, Dust in the Lion's Talcott Seelye Paw, London 1962 pp. 141-142 سەرنج بۇ ئىۋىنىيەكى تەلەمەكىنىش، كە مەرومە "غىراقىيەكەن ئارەبىۋىان لەلەرقەۋى دېندەيەتتەكى ۋە ھەيە كە لەگەل بىزۋەلەسى ھۈكۈمەتەكەيەن ئاگەنەت" ئەۋەش بەلەسى: The Arabists: The Romance of an American Elite, New York 1992 p. 252

* "ئەلە شىۋازىكى شىۋىنۋاۋە بۇ پتەۋگەندى پىۋەندى ئۆزىنەكەن" كەبەدەستىكى ئەمىنى غىراقى كە بۇ سەۋىيە ھەلەۋىۋە دەلى: لەچەند بۇنىيەكى سالانى ۱۹۸۵ ۋە ۱۹۸۶ دا خۇۋى چەند كەبەدەستىكى سەركە ئىرى ئەمەن بۇ ئاھەنگىكى سەر - ئىتتار - لەغىراق بانگەربۈۋە. دىۋى ئانغۇرەن ۋە سەكى ۋە خەلەۋە چەكەيەن دىۋە ھەمۋىان، چەند جارىك فەرمانى دىستىۋىكەندى ئەمەلە چاۋ بەستەلەنەيەن پىندەۋىۋە كە پىشتەر چالەيەن بۇ ھەلەۋەنەۋىۋە، قوربەنەكەيەن دىگەنە ئاۋچالەكەنەمە ئەمەلە بە بەلەۋەز دىلەپۇرەن. چاۋىكەۋەتتى لەھەدە چەلەبى "كۈنگەۋى نىشتەمانى غىراقى" لە لەندەن ۱۰ ئابى ۱۹۹۶.

* "۱۹۸۰ گۈندى كورد تا ئەمەلە تەلەۋەۋە" گەفتمەكەيەن تەلەۋەۋى لەگەل شۇپش رەسۋە لەندەن. ۱۹ تەشۋىش دىۋەسى ۱۹۹۱. لە ۱۹۹۱دا ھىزى ئاسمانى غىراقى لايەنى كەم ۱۲۷۰ گۈندى كەلەۋەۋە، بىۋە: Kaplan, The Arabists, p. 215.

* "ئەلەلەۋەۋەۋە"، چاۋىكەۋەتتىكى مەسۋە بەزەلە لەشام. ۲۱ كەۋنى يەكەمى ۱۹۸۷. "جەنگە ھەمە دۇنيا پىزى ئىدەگەۋە"، بىۋە: Ginocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds, Middle East Wath New York p. 111.

* "لەمەردە منبیل" بېروانە: Henry Morgenthau Ambassador Morgenthau 's, Story, p 196 .

- "لەگەر وانەکمەن"، بېروانە: Ginocide in Iraq, p. 347

* "مەن گە نەمی ئەوانەم ناوێت" هەمان سەرچاوە لایەرە ٢٤٦ .

* "کێ بەرەهە نەستی ئەو کارە دەگات؟" هەمان سەرچاوە لایەرە ٢٤٩ .

* "بۆ دەبوا خوشگوزەرانەم بکەرنایە؟" هەمان سەرچاوە لایەرە ٢٥٢ .

* "نەم ژمارە ١٨٢ هەزارە یەڕۆکێن پێشواوە"، چاپێکەوتنێکی عەدنان موفتێ پارێس . ٢٨ ی تشرینی یەکەمی ١٩٩١ .

"بەشەست هەزار تا ١١٠ هەزار کەسم خەمڵاندووە"، گەلتوگۆزێکی تەلەفۆنی لەگەڵ شوێش پەرسوودا ١٩ ی تشرینی دووەمی ١٩٩٤ .

* "بەسەدان هەزار کەس"، بېروانە: Disappearances and Political Killings: Human Rights Crisis of the 1990 s: Atlannual for Action, Amnesty International London 1994 p. 17

دیسان لەبارە ی بەزەحمەت دژی ئەو ی ژمارە ی راستەقینە ی ئەوانەو دەروێت کە بەبێ دادگا یی کردن لەسێدارە دراون یان گولەبارانکراون . بەلام پێویستە بەژمارە ی سەرمو نگو مکران یان بچەملێنرێن؛ چا کوێر یان لەسێدارە دراون یان دەستڕێژ کرابن، لەگەر هەمووی کوێر بکەوێت ئەو ئەوا بەرە کەوێت کەلە هەشتاکاندا بەسەدان هەزار کەس حوکمی کوشتن یان بەسەردا درووە .

* "پادەیکە واکوشتە"، بېروانە: National Geographic Vol. 182 No2 August 1992 p. 42

* "لایەنی گەم ٦٠ گۆنلێ گازیارانکۆد" Ginocide in Iraq: p. 359

* "شەری جینۆساید" چاپێکەوتنێکی ولیم نیگلتن لە واشنتۆن دی سی. کانۆنی یەکەمی ١٩٨٦

* "پیاوگانی بەرزانی لەشام" چاپێکەوتنێکی هازێ زنجاری . ٦ ی مایسی ١٩٨٧ شام .

* "چیکری سەروک، ئەها مەینێن مەرووف" بېروانە: Internioal Herald Tribune, November 8-9, 1988

* "بەرماوە ی گازی ... " بېروانە: Ginocide in Iraq: p.xxix

* "گلاسپی بۆی گێزەمەو" چاپێکەوتنی ئەپرێل گلاسپی لە واشنتۆن دی سی. ٢٢ ی کانۆنی یەکەمی ١٩٩٤ .

*"هیچ زانیاریه گمان... نییه" برونه: Bureaucracy of Repression: The Iraqi Government in Its Own Words, Human Rights Watch/ Middle East, New York 1994

*"للهدرانی حوزی برانی ۱۹۸۸" چاپینگوتنی جه لال تالمانی . پاریس ۲۱ نیلوی ۱۹۸۸.

*"بهدا به نه نه تقو په شوگانوانه" برونه: Bureaucracy of Repression: The Iraqi Government in Its Own Words, Human Rights Watch/ Middle East, New York, 1994 p. 23
که له کاتیکدا هیچ "تا که پلاتیکی سره کی تعواو" به دینه کراوه، به لکه گمان له ژماره یکنی زوری فایله گماندا، باب به عرشو بلاویش بن، به لام راستی به کی گونجاو هر دهرده خن که گونجاو به کیان به شمعانی گم به کی گهری نالوز دمنویش .

*"دوره مکارویه کانی یسای نیو دونه تی" گفتوگویه به تمه لفظن له گنل شویش رسولدا . له مندن ۱۷ تشرینی دوهمی ۱۹۹۴ .

*"دریغست که د مکریت دادگای ... "برونه: Istvan Deak, Misjudgement at Nuremburg, The New York Review of Books, ۱۹۹۴
"له گنر واهی دابینن که هه لندی که سی پاش له ناو کوردا هه بن"، برونه: Ginoside in Iraq: p. 353

*"که سی ناتوانیت له گنر که گوه به پیت بو هه ولیر"، سرچاوه ی پیشوو لا ۲۴

*"لوانه پاخی به کلان" سرچاوه ی پیشوو لا پیره ۶۸ .

*"دونه دهری په داری هه رانی دیلهوه"، گفتوگویه به تمه لفظن له گنل شویش رسول . له مندن ۱۹ تشرینی دوهمی ۱۹۹۴ .

*"تالمانی داوای کورده وای که لایکی تالمانی لیکرم" برونه: Ginoside in Iraq p. 349
* "به لایه نی که ده وه کوربه تالمانی هه له بهی به ۲۸۰۰ که سی فانهوه" گفتوگویه به تمه لفظن له گنل شویش رسولدا . له مندن ۱۹ تشرینی دوهمی ۱۹۹۴ .

*"سهره ی له و به لکه بهی که هیچ گومانیکي نه ده به شتموه"، هم جزوه باسه له کتبه به کی: Stephen C. Pelletiere: The Iran-Iraq War Chaos in a Vacuum, New York, 1992
تۆمه ته کی کارلایل، که نیران گازبارانی هه به به کی کورده، له راستی به هه هاتبو که هه ته کی له لاشه کورده کمان لیروان شین هه لکه به یو، که نه وه هر له گازی سایانیده وه به پیدایه به به کی که به و ابو عیراق هم جزوه گازری هم حالته ی لیرده کورته ره نه به به، به لام که له ۲۲ مایسی ۱۹۹۲ Middle East Watch چاپینگوتنیکي له گنل دوکتور هوارده هودا کرد که له ناموزگای پزشکی گشتی له هه رارد پزوفیسوره، پزوفیسور هوارده هه بوونیکر ده وه که لیر

شینپورنەو: Actyle holines terase in hibitors یشمە ، کەکار لە "نەعساب" دەکات و کۆنەندامی ھەناسەدانیش ئیقلیج دەکات . (بەروانە: p.26: Ginocide in Iraq) . پاستیەکی پاشان تووژنەو دەریخست کە گازیارانەکی ھەلمبجی تیکەلەیکی گازی خەردەل و بابەتەکانی دژی نەعساب و سارین و تابون و x7 کە بۆ یەکەمینجار سەدام بەگاریئێناو . ۱۰سالیک دواى ھێرشەکە، بەلگەى پەواى بەوکەسانى بەرکەوتبوون و نەمەردبوون دەرکەوت، کەبەدەست گەلیک دەردی "بۆماو" وەو پەتای پێست و تەنگەنەفەسى و حالەتى شیرپەنجەى خراپ و لەبارچوونی مندال و مندالی شێواو لەدایکبووی وەک پەرتیبوونی زمان و قلیشى لێو و نەخۆشى دڵ و کەموکورتى سییەکانەو، تووشى گەلیک نازەحەتى و زەلیلى ببوون. لەبەرنامەیکى بەبەلگەى تەلەفزیۆنى -گواىن روبرەتس-دا، کە شوباتى ۱۹۹۶ لەکەنالی چوارمەو نیشاندرا،-کریستین گوسدن- پەسپۆزى "بۆماو"ی زانکۆى لیفر پول ناگامى بەسەکانى خۆى لەتاو ھەلەبجەدا، بۆیدەرکەوت کە گازی ژەمرەلوی وورژم بۆ DNA دەبات کەکلێلى ژيانەو کارێک دەکات کە خانەکان بەشێواوی بەشبین .

*"خەلگە دەتەرسن"، چاپینکەوتنیکى دوکتۆر مەحمود عوسمان . شام ۲۳ى نیسانی ۱۹۸۸ .
 *"گورە ھەمووی دەیزانی" گەلتوگۆزیک بەتەلەفۆن لەگەل پەسولدا . لەئەدەن . ۱۹ى تشرینی دووەمی ۱۹۹۴ .

*"قۆز پەرزێز پراگە ورمی کە ھەلەدێ ھەلس و کەوتی سەیری ھەبوو" چاپینکەوتن لەگەل ھەبدولسەلام بەرزانی . بەرزان/ عێراق . ۲۳ى حوزەیرانى ۱۹۹۲ .
 *"یکێى لەبەرزانییە بەخەمومەکان"، چاپینکەوتنى فاتمە ھەمە سەلح . بەرزان/ عێراق . ۲۳ى حوزەیرانى ۱۹۹۲ .

(۹)

بۈۈمەلەر زەكۆمەلایەئییەكەى توركیا

"زەنگە ئەنقەرە دەریاكەى یئوشكېكریت، بەلام ماسییەكانى یئناگیریت"

یەشار كەمال

هیچ ولایتك رەك توركیا دوا دەسالى سەدەى بیستەم خۇى ناخۇزئیتە كوئچىكەو، تەنیا مەكەر كوئرانە ملكەچى ئەو بىنەما سولانە بىت كەلەسەرى دامەزاولە. گالته جاپییەكەش لەردەدایە كەئەو كوردانەى پىش حەلقا سال یەكەم قوربانى كۆمارى توركیاپوون، ئىستە پىشەوايەتى پووخىنەرانى ئەو پۇژمە خزاوە دەكەن كە كەمال ئەتاتورك دایەمزاند، لەمەرامیەرىشدا ولایتى توركیا ئامادەئییە دان بە ئاساییترین خواست و دواكانى كورد، لەپروى كەلتورى و ئابورى و سیاسییەو بىت، ئەكەرچى توركىنگى زۆر بە باشتىن دەرلەتى ئەم سەدان سالى داندەئىن كە بۇ ولاتەكەیان هەلكەرتبىت، چونكە خەونى دىموكراتییەتنگى عىلمانى و خۇ ئەبەستەئەو بە ئاومەئەموو، پەردەن بەسامان و پۇلى توركیا لەترسناكتىن ئاچەى دىئادا بەجاچو، حكومەتە یەكەبەئەو یەكەكانىش رالەيەكیان بۇ ئەو شەرە ئاوخۇییە دانەئا، كە لەسالى ۱۹۸۴مەو لەكورەستانى توركیا دا بەرپا بوو، تابیئىش گرانرە لەسەریان دەوەستىتەو.

لەپروى تیورییەو، هیچ كاتىك بارى توركیا لەمەزۇ باشتەر نەبوو. بەتەئەو بوونى جەنگى ساردو لىكەملەو شانەنەو یەكەئى شۆرەو، كە ۲۰۰ سالە بۇ یەكەمین جار توركیا لەبەرەو وەستانەو پەوسىای هاوسىنى لەخۇى بەمەزىرتى رزگاریدو. بەلام بەمىچ جۇرئىكش وانەكەتەو كە توركیا و نۇستە دەرەكەیمەكانى دلیان پىنى خۇشبوو، چونكە خەونى بەدیپەئانى سامان و شكۆمەندى كۆمارى توركیاى ئاسىای ئاوەراست، كە تازە لەئىز چەپۇكى مۆسكۆ لەرچویدو، پوچ دەرچو. كۆمارى توركیا كە خۇى بە دیارە دىموكراسییە عىلمانییەكان و، رۇلى لەپەیمانى ئاتقو، ئەندامىتى چەند دەرگایەكى ئەوروپاییەو دەرەخست و، ئا ملكەچىتى خۇشى بۇ چەمەكە تازەكەرىيەكانى ئەتاتورك كەبە "كەمالیزم" ئاسراو، بەسەلمىنیت،

ئارمىزومىندىتېيەكەيى خۇئاۋاي يەكلاپ كىرىدۇ. بەلەم رۇزگار زياتىر "كەمالىزىم"نى بەيەلەنەنمەي ئايدىنلۇزىيەكى كۈنى بىيائىي، كە لەشۇقشەكەنى فەرمىساۋ پوسىي، يان لەدەلەتەيەكگىرتتۈمگەي مۇسۇلۇنى، كەلسالۇنى دىۋاي ۱۹۲۳ى دامەزلىنىنى كۇمارى تۈركىيادا كارگىرەيەكى نۇزى كىرىپتۇ سەر ئەتاتۈرك، دادەنا، ەك لەۋى چەمكىنىكى تازەگىرىت.

ئاپەزايى خەلەك بەخۇمەلۇسىنى ئىپرسىرلۇن بەدروشمى دەزگاكانمە، كەپۇزئە پوچەلىيان ئاشكەرتىدەپتۇ، واپكرد لەمەلۇرئەدەكاندا خۇدورگىگىن. تۈركىيە بەھەممۇ كەمۇگىرتىيەكەنى دىمۇگىرتىيەكەيە، كەلمەۋەي نىۋان ەمردىۋ كۈدەتايەكى سەربازىيەنە ەمەلۇرئەدەكى ئازەو خاۋىزۋ فرەلايەنە دەگرا، نەگەر لەگەل ەمرىك لە نىزانۋ عىزلقو سورىيادا بەراۋىرەكەت، كەبەشكىنى گەۋرەي دانىشتۈنەكانيان كوردە، جىاۋزىيەكى سەرمەكى ەيە. لەمەلۇرئەدەكى كانۇنى يەكەسى ۱۹۹۵دا، سەدى ۴۶ دەنگى ئەۋ كەسانەي لەتۈركىيادا مالى دەنگىدەنەن ەمپو بەلۇپۇزۇشت. چۈنكە بەشكىنى نۇزىيان ەم دەنگىيان ئەدا (نەگەرچى بەپىنى ياسا دەپتۇ دەنگە بەدەن) ەمەندىكىشيان پەپەي سىپىيان خەستە سەندۇقى دەنگىدەنەنمە، يان دەنگىيان بۇ ئىسلامىيەكان يان ئەۋ پارتە پچۈكەنەدا كەلمەپەر كەمى دەنگەكانيان نەچۈنە پەپەلمەنمە، چۈنكە مەرجىكى چۈنە پەپەلمان سەدى ۱۰ دەنگى دەنگەرانى ەمپو ۋاتە. رۇزنامەي "جۈپەيت" كە لەتۈركىيادا نۇزۇر بۇلۇۋە، بەدەلگىرەيە سەبەرت بە ئەنجاسى ئەۋ ەمەلۇرئەدە نۇسسىپىۋى، بۇيەكەمىن چارە گەلى ئۈرك لەدۇي ئايدىنلۇزىي ئەتاتۈرك دەزگاكانى كۇمار بوۋەستىتەۋە. ەيۋاپراۋى بەرەمبەر ئەنجاسى ەمەلۇرئەدەكە بەرەدەيەكپو، يەكەكە لەرۇزنامەنۇۋسەكانى سەر بەرۇم ۋالىيەكات، بلىت: "حكۈمەتى ەمەلۇرئەدەلۇ، تۈركىيە بەرۇمەنابات، بەلگۈ دەۋلەت، كەمەزىنىكى شارۋە پەپەۋەي نەبات، لەپىناۋ رۇزگارگەردى خۇۋ - سىستەمە ئايدىنلۇزىيە رەسسىيە-كەيدا كەمەك دەستەۋاتى پەۋ حكۈمەتە دۈۋە كە ەم بەناۋ حكۈمەتە نەك بەناۋەپۇكە."

سەرمەتاي تىشرىنى دۈۋەسى ۱۹۹۶ كارەساتىنىكى نۇتۇمۇيىل لەسەر رىگايەكى سەرمەكى لەۋۋى ۱۰۰ مىل لەباشۋىرى خۇئاۋاي ئەستەنپۈلەۋە، پوۋىدا، بەرۋالەت كارەساتىنىكى ئاسىيپو، بەلەم بەلگەي راستى قەسەكانى رۇزنامەنۇۋسەكەپو، بەجۈزىكى ۋاش بۇلۇۋىۋىۋەي گەندەلى دەزگا دەستەۋاتدەركەنى تۈركىيەي سەلمەند، كە نىشەمەن-رۈمەرتىن تۈرك نكۈنى بۇ لىنەندەگرا. لەۋ كارەساتەدا كۈنە خانمە شاجۋانى تۈركىياۋ، دۈسەكىۋ پارۇزەرنىكى، كەلمەرنىيەي تاۋاندا بوۋ (لەسەر ەلەتنى لە بەندىخانەيەكى سۈيسىرا. دۈرە نەۋەي تاۋانى بازىگەرنىگەردى مۇخەمەراتى بەسەردا سەلمىنراپو، ئەنتىرپول لەشۇنىنى دەگەپاۋ، گەۋرە لىپىرسراۋىكى ئاسايش كەلە قەلچۈكەرنە بەدناۋەكەي پارتىزىنى كوردەستانى تۈركىيادا دەستى

ھەمىيو، كوژران. بىنچەگە لە "سادات بۇچاھ" ى پەرلەمانقارو دەرەبەگى كورد، كەلەشكىرى تايىمىتى
 بۇ يارىدەمدانى مىرى لەمەزەندەبوو، مىرىش سەرىنچى ياساى بۇ دىمكىو مانگانە تىكرا يەك
 مەلۇن نۇلارى بۇ تەرەخاندەكورد، كەسى دى لەكارەساتەكەدا دەرەنچوو. دىكتۇرەكەى بۇچاھ
 دەپوت، تووشى لەمىچوونەوئەيەگى كەمخايەن بوو، كەلەبەختانى بوو، چونكە ھەموو شەكەنى
 كارەساتەكەى بەيىر ئەمەلەتەو. كەچى ھەر نەوای چەند رۇژنە "مەمەند ناگرا"ى وەزىرى
 ناوخۇ، كەنۇستىكى سەمىرى ئەو چولر كەسەبوو، ناچارگرا وەزەلەكارەكەى بەيىنئەت. مەيدىاى تۆرە
 بەدەرزەيى سى مانگى ئاينەدە پەسوايەكەنى ئاشكارا دىمكورد. پەردە لەپەوئە ئەو ئاسانكارەيانەى بۇ
 "مەبەولۇ چاتلى" دىمكران لەبرا كە، چەك پەيدان، چەكى بىدەنگو، پاسپۇرتى دىپلۇماتيانەو،
 مۇلەتى رەسمى ھەلگەرتى چەك، نىو دەرەنەك پەنئاسەى پەسمايەى بەناوى خولەزو
 دىمكوردەو. يەككە لەو شەكە گەنگەنەى ئاشكارەبوو، چاتلى بەدەرزەيى ۱۰ دانە سالى پەبەق پەيادى
 بۇ مىرى كوشتبوو، ئەمە سەرىراى رۇلى بىشەرمانەى سالى ۱۹۷۸ى كە پەنى بۇ ھەلەتى
 مەمەندە ھەلى ئەكەسى، بەشكەندەنى ئەو بەندەيەنەى تەيادە بەندەبوو خۇشكورد، سواتر ھەلى
 كوشتبى پاپا يەوھەتا پۇلەسى نووھەيشى دا. دەرەكەوت كۆى ھەموو ئەو پەسوايە چۆرلە چۆرە
 لەوئە خۇى دەرەندە كە تەوانى رەكەراو كەوتەبوو ئا وەزەنەكەنى سوپا و ئاسايىش و ھەكەمەت و
 پەرەمانەو. ھەمووشەيان ھەر يەكەم پەچۇرەك، چاويان لە بازەگانئەى موخەدەرات و ئەيۇر و
 خاھەلگەوتى و ئەتەوېرەنى خەلگى، كەپپا و كۆرە جەپانەيەكەنى سەر بەناسايىش بەپارە ئەپانكەردو،
 لەباشورى خۇرەلەتى تەركەيدا لەكوشتبى ۱۰۰۰ كورد بەرەرسەيان، كەنەوانەش بەيىلەگانەى
 داگاو بىلەوئەى ھەچ ئەكۆلەنەوئەيەكەيان لەگەلدا كەلەتەت مەيسەرەلوو، كەنەلەيەكەى بى
 شەمارەش لەپەنئەو بەرەوئەندى ئەو كەمەيەتەيەى ئەتەو ئەوئەتە دەرەتەبوون، ھەمووشەيان
 پەنكەو كۆكە ناسەرەوئە "پارتى جەنگ" يان پەنكەنەبوو، چاويەرسەيتەيەكەى خۇيان بە نەشتەمان
 پەرەرتەيە تەندەبوو خۇ بەكەمالەيەم بەستەنەو دەرەپۇشى، رەنگە چارەسەرگەردى
 سەياسەيانەى كەشەى كوردەيان ئەمەدا. گەمەرتەين رەسوايى كۆمارى تەركەيا مەسعود يەلمەزى
 سەزە وەزەرنى تەركەياى ئاچارگە كەبەشەكەى كەمى راپۇرتە رەسەيەكەى بۇ "دەيكى ھەر
 ھەموو شەرمەزەيەكەن" تەرەخان بەكات و بىخاھە بوو، ھەرچەندە ئەتەوئەنەيەنى سوپادا نۇر
 وورەبوو، رۇلى خۇى زەياتر بۇتەو زەپەندەى "تەنسۇچەلەر"ى نووئە سەرمەكەيەكەىبوو. لەسەو
 ئەوئەشەو ئەوئەى كەمەلەيەكەنى زەياتر پەستەكەربوو بەرەبوونەوئەى پەرتى "رەفە"ە
 نەسەلەيەكەبوو، كە ئەمەلەبەرەندەكەى سالى ۱۹۹۶ء بەگەمەرتەين پارت سەرى دەرگەردو، سەدى
 ۲۶ ئەنگى سەرچەم ئەنگەردەنى وەستەپەننا كە سى ئەوئەندەى ئەنگەكەنى ھەلەبەرنەنى سالى

۱۹۸۷ی ب.و. رفاه سالی ۱۹۹۴ بمهترین دستی بمر شارهوانی شاره گمرکانی وک
نمقره، نسته نول، نمر دگرت.

گوردیگی زۆری تۆلەسەندەم لەپارته عیلمانییهکان، که لەسەزادانە ناپەرلەگی گورددا
بەرپرسیاریوون، باوەڕیشیان بۆ بەلێنانە ی پەڵاە کەربوو کەگوایه کۆتایی بەشەرە ناهەموارەکه
دەهێنێت، وێگاش بەگورد دەوات لەقوتابخانەدا بەزمانی خۆیان بھۆشێن و لەپەڕادیو
تەلەفزیوئەدا بەکاربیهێنن، دەنگیان بۆ پەڵاە داوێ دەستەلاتدراستی تورکیا لەترسی
دەنگێنانێکی زۆری پەڵاە، مانگێک بۆ لەمەلێژدەنگە پێیان بە پارتی گەلی دیموکراتی
"ھادیپ"دا (ھادیپ ناویکی سۆستکراوە لەچەند پیتی یەکەمی چەند ووشەیکە که "پارتی"و
"دیموکراتی"و "خەلک"ە پێکھاتووە)، کە دواپارتی گوردی پێشێزلوی تورکیابوو ناوی
پالێزادەکانی خۆی رابگەیەنیت، نەویش بۆ ھێوایی کەمەدەنگەکانی پەڵاە کەمبکاتەو.
لەگەرچی ۱۰ سال بەسەر شەرکەدا رەتبیو. بەلام ھەلەتی ھەلێژدەنگە لەگوردستانی
تورکیادا زۆر گەرمبوو. بۆیکەمێن جار ئافەرتی گورد وازیان لەتەنیا سەیرکەرن ھێناو چالاکانە
خۆیان کۆتایە ئاوە ھەلەستی ھەلێژدەنگەو، زۆر بەچری بەشداریان لەو مێھرەجانە سیاسیانەدا
کرد که لەدیاریکەو سەرچەم شارە کوردەکانی تردا، بۆ پێداگرتن لەسەر راگرتنی شەرکە
سازدەکران^(۳).

شەتەنگى تېرى تازەش سەرى ھەلدايۇ، بەرئەۋەندى بازارگاننىڭ كەبەشىڭكى گىرەڭگى تورگىيى
ئۆيىبە خەرىگىدۇر خۇي لەكۆتى يەۋكراتىيەنى كەمالىزم رىڭارىڭكات داۋاي رۇنىمىكى ھىۋەترى
ۋاي لەتورگىيادا ئەمگەرد، كە ئەۋەندە ئازابىيەت رادىيەك بۇ شەرى بەردەۋامى كورد دابىيەت، ئەۋە
يەكەمىن چار بول لەتورگىيادا ئازمايى لەدۇش شەرى كورد بەرئەۋەندە. ئەۋە ئىكۆلەنەۋەيەك كەسالى

۱۵۲) هرچند هادیپ له‌واسطه‌ی پنی راگمیانندی لیستی پانزوه‌گانی در، به‌ام ده‌هه‌ی سده‌ی ۲۷ شاره‌ی گورنییه‌گانی هینا، کشره‌ی دووم سهرکه‌وتنی ده‌هه‌ی لسه‌رتاپای ولاتدلو، له‌وتدا یه‌گه‌ی یان نوره‌ی بدمسته‌ینا، چونکه له‌واجهرگی گورستانا هادیپ سده‌ی ۱۵ ده‌نگه‌ی هه‌کار، سده‌ی ۲۷ ده‌نگه‌ی دباریه‌کر، که له‌مده‌ی هه‌ران وایو ده‌نگدان ب‌ هادیپ پشتگیریکردنی گوردایه‌تی ده‌گه‌یه‌نیت به‌ام له‌شاره‌گانی خورژاواي تورکیا خراب د‌، ه‌ی له‌وی له‌مستی هه‌مو وولتدا سده‌ی ۱۷ ده‌نگه‌ی هینا‌وو. دراهکه‌وتنی شو نووسینی زۆریه‌ی شو کوردانه‌ی له‌شونی خزاندا نه‌ما‌وو‌ن به‌م‌وی دراهکه‌وتنی راگمیانندی لیسته‌که‌وه، هستکودن به‌وه‌ی که‌دنه‌گیان به‌لغی ده‌چیت چونکه زه‌حه‌سته‌وو سده‌ی ۱۰ له‌وی هه‌مو وولت به‌هینیت، مه‌ترسی له‌وی هادیپ پشتگیری پی که‌کی چنده‌ی هاویه‌به‌مانیکی تورکه‌ی چه‌پروه‌گانی بکات بژه‌ له‌نه‌به‌امدا زۆری کوردان، به‌تاییه‌تی له‌خوره‌لات و باشوری خوره‌لاتا ده‌گه‌وتنه‌ی راه‌یه‌یه‌کی راسته‌یه‌ی شو به‌ره‌مان نه‌مه‌شکرین

١٩٩٥ لایم گرتین کۆمەڵەى خاوەن کارەکانى تورکیاوە کرابوو، وای نیشاندەداگە کورد، بەهێچەمەنەى ئەوەى دەولەت و پارتى کۆنکارانى کوردستان دەیلێن، سەرەخۆشیان لەتورکیا ناوێت، بەلگەى ماڵ سیاسییانەو بەدیهێنانى یەكسانیان بەتورکەو، گەشەکردن بەشارە کوردنشینەکان، گەزۆر لەمێژە پشتگوێخەروێو پەرمیان پێنەسراوە، دەوێت. ئەگەرچی هێى بەجەگرتنى خاوەن کارە تورکەکان (یان راستەرا بڵێن بۆچى بەدرزایى سەلانى رابردوو پرکێشى ئەو هەلوێستەیان نەبوو؟) تا ئێستا نەشکرا نێیه. بەلام هەلوانیان بۆ بەرێوەوەندى تاییەتى خۆیان بگرمو بەرەیمى سیاسیانەى لەبارەى کێشەى کوردەو خۆلەاند.

دیاریوو ئەو سەرکەوتنەى تورکیا لەسەلانى رابردودا، لەبەرەکانى بانگەو، پێشەسازیدا، هەر لەچێنەمە بێگەرە تا دەگاتە ئۆتۆمبیل و سەلاجەو هەموو پێشەسازییەکانى دى بەدەستى هێنابوو، بەهێى دەستە پاچەمى حکومەت لەدۆزینەوێ پێگا چارەمى ئەو شەڕە درێژخایەنەدا، لەمەترسیدابوو. هەلوێستى خاوەن کارەکانیش یەك نەبوو، هەر کەمەنجامى هەلواندنى پەرەمان راگەینرا، لەترس ئەوەى ئەوەک پەلە دەستەلات بەگرتەدەست، هەولێ خۆیان خستە پال ئەزگا سەرپازییەگەمەو، هەردوولایان گوشارى توندیان خستە سەر پارتى "نیشتمانى دایک" کە مەسعود یەلماز سەرۆکایەتى دەکردو، پارتى "پێگای راست" کە تانسۆچیلەر سەرۆکایەتى دەکردو (هەردووکیشیان کێنەرکێنى یەکتربوون، بەلام لەدۆزەى پارتى پەلەدا پێکەبون)، تا حکومەتێکى فەرەلایم پێکەو دابەزێن. دواى دووانگ بەگرمو بەرەو هێنان و برەن، حکومەتێکى لاواز ھاتەکاوە، تورکێکى زۆر پێیان وەنەبوو ئەو حکومەتە زۆر بەخایەنێت یان پێنج سالى ماوەى پەرەمانە ئۆنکە، لەسایەى ئەو رێککەوتنەى کەسەرکەردى هەردو پارتەکە بەهۆرە سەرۆکایەتى وەزیرانیکەن، پێکەو بەسەرێرەو رێکەچارەیکیش بۆ کێشەى کورد یان هەموو ئەو شتەى بەرەووی تورکیا بوونەتەو بەدۆزەو.

هەر لەبەرئەوەش تورکەو کوردێکى زۆر گومانى قولیان بەرامبەر ئەو بە راستییەتە هەبوو کە حکومەتە پێکەمەییەکیان رایگەیانەبوو، گواپە دەپەیت گۆڤانکارییەکی بەنەرەتى لەسیاسەتى خۆیدا بەرامبەر بە کورد بەکات. دواى تێپەڕبوونى ماوەیمى کەم بەسەر سەرۆکایەتیەکیە مەسعود یەلمازدا- کەمەمەجار ئەو سەرۆکە وەزیران بوو- لەئازارى ١٩٩٦دا گونگی بەنەرەوێ جەژنى سەرى سالى کورد دا، کە کەمالیزمەکان لەو سەلانى دوایدا بۆ ئامانجى تاییەتى خۆیان کەربووێانە جەژنێکى تورکە، پەیمانى "نەزیکبوونەویمى نوێ"ی دیارى نەکردای دا، کە کۆتایى بە ٩ سالى شەڕى بارى ئاسایى کوردستانى تورکیا دەهێنێت. لەکۆبوونەویمى گشتى پەرەمانیشدا رایگەیانە کە "گەشتوینەتە ئەو باوەڕەى ئەم کێشەى بەهێنەوێ ئاشتیانە نە

سەريازىيە، چارەكەتتە. "يەلماز يەكەم سەزۈك ۋەزىرائى ئورگىيە ئىجىمە كەلەكەتلىك دەستەلات ۋەزىرائەتە كەيدە بىلگىنى ۋا بىدەت. خۇشە بىلگىنىشى كەسەبەتتە بە بىكارەيىنەن زامانى كوردى ۋە نەمىشەننى بىرى ئالاسىي سەزۈكەسەننى ئورگىيە دى ۋاى نەمەگەيدەن كە بۇ چارەسەرى مەلەننىكە دىئوستەننىيەن لەگەلدە بىكەت.

بەھەرئال لەھوزەريى ئاينەدە، كەنەجەمەدىن ئەربەكەش سەزۈكى پارتى پەلەھ تۇلەي خۇي لەھەنەي كەنەيەنەننىشت دەستەلات بىگىرەتە دەست سەندەھ، ھۆكۈمەتتە پىنگەۋەيىكە پۇرخا. ئەۋەي پەلەي لەپۇرخاندە ھۆكۈمەتتە كەداكۇر، پارتەكەي ئەربەكەش، "چەلەر" (كە يەكەم ئالەمەتتە سەزۈكەيەتتى ۋەزىرائى ئورگىيە بىكەت) يان بەۋە تاۋانباركۇر كە لەمەننىزەردەنەكەي ۱۹۹۵ ۱۰ ۶، ۵ مەيۈن ئۇلار بەرتىلى ۋەزىرائەتتە.

كەچى ئەۋكارە، لەسايەي يىپەۋەشتى سىياسىيەننى تۇرگىيە، نەب، ۵ كۇسپ لەمەدە كە دىۋا مەۋەيىكى كەم چەلەر ئەربەكەش رىكەكەش ۋە ھۆكۈمەتتىكى نۇنى پىنگەۋەيى دابەزىنەن، كە بەپىي ئەۋ پىكەكەتتە، لەمەتتە ئەتتۇرۇك كۇمارى تۇرگىيە لەسالى ۱۹۹۲ ۱۰ راگەيەندەۋە، يەكەمەننەجە سىياسەتتە ئەدەرنىكى ئىسلامى سەزۈكەيەتتى ھۆكۈمەتتى ئەۋ دەۋلەتتە عىلمەننىيە بىكەت. چەلەر لەپەزى ئەۋەھىنا كە بەنەشكۇرەي يىپەۋە، ۋەك بەرەستەك لەمەردە ئىسلامى سىياسەتتە رەۋەستەتتە، كەچالەكەنە لەۋەشكۇرەي سەزۈكەش پەيتەخەتەننى تىرى ۋەتە خۇرۇلەيەكەندە بۇۋەدەكەدە. ئەربەكەشنى تا تىرس ۋە گۇمانى ئەۋزەك سەريازىيەكە پەۋەننىيەتتە، ھەر لەمەتتە ئەۋ تۇندەۋەيىيە لەسالى؛ كۇرە، دەۋلەتتە عىلمەننىيەكەي تۇرگىيە، كىشە سىياسىيە سەزۈكەيەكەنى دىدا پىيى ئاسەۋە، كەمەكەدە.

ھەرچەندە ئەۋ ۋەزىيەتتە لەۋەشكۇرەي خۇدەۋە بەلەم سەۋەي ئەۋە. رىكە سالىك ئەۋەت سەۋا بەزۇر دەستەلاتتى لە ئەربەكەش سەندەۋە، دىۋەش لەكەنەننى يەكەم دا لەسەر تۇنەجەرتەن لەكەمەلەننى، پارتى پەلەھ قەدەشكۇرەي، يەلماز بۇۋە بەسەزۈك ۋەزىرائى ھۆكۈمەتتىكى ئەۋەلەينى لاۋان. بەلەم ئەۋەش كەۋەتتە ژۇر گۇشەرنىكى زۇۋە ۋە ئەزىزەتتە كەدەكەنەۋە، چا چۈنكە يەلمازەش دەۋەستە پىيى لەپەردەنە ئىسلامىيە سىياسىيەكە بىگىتتە، بەچاۋى سەۋە سەۋەدەكە. لەمەننىكى ھوزەريى ۱۹۹۸ ۱۰، كە ھۆكۈمەتتە ئەۋەلەينەكەي لەپەننىزەدە ۋە بەپىي ھىچ بەرەلەستەيەك ئەۋەكەرە بە ھەلپەرنەرنىكى پىشەۋەت. لەسالى ۱۹۹۹ ۱۰، ۋەتە سالىك پىشە كەتەكەي خۇي.

لەسەستە ئەۋە رۇنى گەرنىكى خۇي ھەيە، بەلەم زۇۋەجە ئەۋ. ئەۋەي باش ۋە سەۋەشەشەش ئەۋەدەتتە. شۇشەي ئەۋەنەسە كە بەلەي ئەتتۇرۇكەۋە زۇر پەۋەزەۋە، تۇرگىيە

بەلای يەقۇبىيەتدا^(۱۲) داشکەندو، وايلېنگرد بەلای يىرۇراي دەولەتى عىلمانى ناوەندى تونۇپمەوى وادا بىگەنئىتەرە تولناي يەككەستى كۆمەلە گەلېنگى جىاوازى ھەيىتو، لەسر ھەسبى كەلتور، زمانو، ئايىنو، تايىبەتەندىنى ھەر يەكەيان، لەقۇلرەي نەتومەيەگدا بىيانئۇنغىتەرە. چۈنگە بەلای ئەتاتۇركمەرە يەقۇبىيەت تاكە ھاۋكېشەيەكى پىئۇيىستىو بۇ تۇركىيەى دىۋاي يەكەم جەنگى جىيەن و مۇركىرنى پەيمەنى سىلەر، كەبە گوشارى، يۇنان، ئىتالىيا، لەرمەن، تەنەت كوردىش دەيانويىست پاشماۋەى وولاتى ئەنادۇل پەرت پەرتبەگەن، تۇركىيەش پىشت لەنىمپراتۇرىمە ھوسمانىيە بەدۇزەگەى ئەمدەمەبگات. لەكاتىكەشدا كەپەيمەنى سىلەر، پىشتىرىش ئەم دىئانەنى سەدەى نۇزدەيم دەنىردەن و خۇيان لەكارىيەى وولاتى ھوسمانى بەلەيەك ھەندەقۇرتەند كەترىشكى نۇزىان لەرىزى تۇركدا پەيداكىرە، نەمپۇش نۇزىيەن ئەم پارىزۇگارىكەندەى ئەمىرىكەى كورد بەۋە تاۋانبارەكەن و بەم پىلانە كۇنەى دالەنن كەمەبەستى دالەشەينى تۇركىيە پىت.

رۇنى تۇركىيە بەناشكرا ۋەك دەمارە خۇيىنەمەكەنى پەقۇبۇن، بەدۇزىس سالاى دىۋايى وئىنە پەيەكەركەش ئەتاتۇرك، كە بەزۇر لەسەرتاپاي تۇركىيەدا چەقۇنراپۇن، ھىمەى دىۋەلى ھەر كۇرلىكارى و چاكسازىيەكى پىئۇستى بىنەماسىياسىيەكەنەن، لەپىناۋ مەسۇگەركەندى مانەۋەى دەولەتەكى ئەتاتۇركدا دەگەيەند. چا چۈنگە تۇركىيە دىلى سىياسەتلىكى داخراۋى ماۋەيەكى دىۋورۇرۇزۇ بۇ، ئەيەدەست كۇمپانىيا ھكۈمەتتەيەكەن تايىبەتەندى بگات كەپەردەم لەبىرى سۈود زىيانئەندەكرد، يان ئاناۋەندەيەتتەيەك بەئاترۇنمە سىياسىيەكەى و دەرگا بەرئومەيرەيەتتەيەكەنەيە، ھەرچەندە گەندەلى و بىگەرامەيىش بېۋە خۇرە تىياندەبۇ، كەچى بەرامبەر بەكورد توندو تىرلى بەكاردەھىنا.

دىۋاي ئىزىكەى نىۋ سەدە ملەن، كوردستانى تۇركىيە لە سالى ۱۹۸۴مە، زىچەرە چالاككىيەكى چەكدارلەنى پىچۈكى بەخۇرە بىنى، كەندەلەمەنى پارلى كۇركارنى كوردستان بە سەزۇگەيەى ھەبۇلۇز لۇچلان، لەبەكەكەنى سۇرىيەنە، بەرلەۋەى بۇ غىراق و ئىران بگۇنۇنە، دەمەتەن دەيانكەرد. سەرەت لە سەر سەۋرەكەنى تۇركىيە، بەلام نۇرى نەبەد، ھەمۇ ناۋچە كوردىيەكەنى خۇرەلات و خۇرەلاتى باشۋورى گەتەرە. گەرىلاكانى پارلى كۇركارنى كوردستان دۇرەقەنە كەرتە تىزۇر لەكوردستانى تۇركىيەدا كۇيان لەتۇقاندەن و كوشتىنى خاۋەن زەمى و مامۇستەۋ پىۋانى تىرى سەر بە پۇنمەندەكرد، ئەمە بىچەكە لە كوردى ناسىيە و ژمارەيەكى نۇر لەنۇ و مەدالانى "چاشكەن". ۋەك ھەمۇ ئەم لايەنەنى كىرەدى جەنگ دەپن و پارەى بەرئومەبەرنى

^(۱۲) يەقۇبىيەت، كۆمەلېنگى سىياسەنەى نونۇپمەى رۇزنى شۇشې قەمەنسابۇنۇ، بەتەزۇر ناۋيان دەرەكەدۇو

جەنگە كەيىن، ئىيە، پارتى كرىڭكارلىشىش بۇ دىيىنىڭدىن پارەي جەنگە كەيىن، لەنمىرۇپاي خۇزىئاۋادا كىموتە قاچاچىتتەيىمكى بىرلارۋانى ھىزۇيىن^(۱۴) لەسالى ۱۹۸۷مى. سىرەت پارى ئاناسايى لە ۱۰ شاردى، ئىتەش لە ۱۲ شارى نىك يەكتى خۇزەۋات و باشورى خۇزەۋات راگەيىنرا، كەلەمەۋى ئىۋان سالاى ۱۹۲۵ و ۱۹۵۰ لە ۱۹۶۰ مى بۇ ۱۹۶۲ و، ئەمجا لە ۱۹۷۰مى بۇ ۱۹۷۴ ھەمان ئاۋچە لەبارى ئاناسايىدەيۋىن (ئەگەرچى لەسالى ۱۹۹۸ دا سۇپا ۋى راگەيىنرا كەچەكدارەكانى كەلاخستىن، بەلام پارە ئاناسايىكە لە ۶ شاردا ھەر بىرەۋامىۋى). لەسالى ۱۹۹۰ دا ھاۋەن دەستەۋاتىكى بەما بۇ كوردستانى ئورگىيا لەشارى دىيارەكەر دىنرا، دەستەۋاتى دەستەبەسىردەگرتى ھەمۇ ئىۋى ۋىلۇكرۋانى ئىرايە كەنەك ھەرلە چاپخانەكانى كوردستاندا دەردەچۈن، بەلكو لەسەرپاي ئورگىيادى، مالى گۈستەمەۋى ھەرمەنەرە ھەكمەتتەيىمگان و راگۈزىنى دانيشتۋانى گۈندە كوردىيەمگانىشى پىدرا كەچۈن خۇى ويىتى بىكات. رۇۋنامە سەردەكەيىمگانى ئورگىيا و بىگومان شۇلەيىيەمگانىشى، چەند شىتىكى كەمى لىدەرچىت، ھەرلە شتەنەيىن ۋىلۇدەكەردەۋە كەلەدەستەۋاتى گشتىيەۋە دەردەچۈن، بۇلەۋەش پىۋىستىيىن بەگۈشارىنكى رۇدەنەۋە تا چاۋدەزىيەكى خۇدى لەسەر ھەرلەكانى كوردستانى ئورگىيا دىيىن، بەتايىمى كە لەدەستەبەسىردە گرتى چاپخانەكانىدا ھەبۋ (دىسانەرە چەند شىتىكى رۇدەگەمى لىدەرچىت، رۇۋنامە خۇزىئاۋىيەمگانىشى لەرۇۋنامە ئورگىيەيىمگان باشتەر نەبۋىن). سەرمەۋى چەند گۈپانكارىيەكى كەم كەلەسالى ۱۹۹۲ دا بەگۈشارى ۋاتە خۇزىئاۋىيەمگان كران تا ئارايىشى سىستەمە دەرەۋە دادەۋرىيەكە ئورگىيا بكات، كەچى گۈپانكارىيەمگان لەر ئاۋچەندە كارايان پىنەكرا كەبارى ئاناسايان ھەبۋ. راپۇزى بىرگەيىمگانى مالى مۇۋا لەكوردستانى ئورگىيا، رىڭخۇراۋى لىۋىۋىنى گشتىيى "لەمىستى ئەمىنەناشىئال" و چاۋدەزى مالى مۇۋا

(۱۴) ھەر لەكۈنەۋە كوردستان بەمەشتى قاچاچىيان بۋە، يۈكسىكۇڭا لە ئورگىيا زاخۇ لەمىراق ھەردۈكەيىن بە باشىرىن مەلەندى قاچاچىيان ئاسراۋىۋىن. پىش شەۋشى ۱۹۷۹ ۋى ئىيران، بۇ پوخاندەنى شا چەك لەبارگۈرى غىزالەرە دەگەيىنرايە دەست ئىر كەسانى دەبانوۋىست شا بىرۋىخىن. بەپىنى كارەدەستانى پۇلىسى خۇزىئاۋا، لەسالىكانى ۱۹۸۰ مى بەتايىمىنى نەمەكاندا، ھىزۇيىن لەنيزان و ۋولتە بىرەمەيىنەرەكانى ئىرى ئاسىياۋە، لەلايىن چەند دەۋلەتلىكى دىيارىگرۋەۋە بە بىرەيلى بەتورگىيادا دەگەيىنرايە بازىگانەكانى پارتى كرىڭكارلىشى كوردستان لەمۇلەندا. بازىگانەيىيەكە پارتى كرىڭكارلىشى كوردستان لەمۇنيادا يەكەم دىيارەنەبۋ ھەر بۇنەۋەنە بىرەيىنرا لەمۇۋەستى سەدە ئۆزەيىمەندە، لە ئاكاسى نەۋەي "جەنگى شەۋپون" ۋى پىندەۋىرا "چەن" خە لەر پەۋەۋە رۇدەگەيىمگان ئاچارگەر بەۋىۋى دەردەۋە "بىرەنەۋە". بىسەر چىيىنرا سەپانە كەۋزەيى نەۋى شەۋپونە لەمەندە دەچىنرا، لەۋى بازىگانەنى مۇخەدەرەۋە بەگرت. لەكانى شەۋى ھەندى چىيىن ئىۋان ۱۹۴۵ و ۱۹۵۱ مى ھەرمەنسا بەشى نۇرى نەرخەگەيى بۇ پىشتەيىگەيى شەۋەكە دەدا ۋولتە يەكگەرتۈۋەكانى لەسەريىكاش لەكانى شەۋى قىتئەنى ئىۋان ۱۹۶۲ و ۱۹۷۴ مى ھەمان ئۆمەنى دەرەۋە پال.

خۆزەھەلاتى ناوەرەست "ھىيۈمەن رايىتىس روج" ر. ئەم راپۇرتى كەلە ۋەزەرتى دەرەھە ۋەى ئەمەرىكا ۋە سەبەرت بە بارى ماقى مۇزى سەرپاى مۇنىا دەرەھەچو، پۇلىسى تۈرك ۋە مېلىشياكانى سەرە دەلەتقان بەرە تاۋانبارەھەردە، كەمى كۇ ھىچ كۆرۈنك تازىو ئەشكەنەجى كوردى ئەم تارچانە دەندەن ۋە دىشان كۆرۈن. بە ھەزەلەن كەسپىشان بەناۋى گومان لىكۆرەنەمە لىدەلەن بە "داداگەى ئاسايشى دەلەت" كە بەدەلپەق ۋە جىگەرەھەى "داداگەى سەرەخۇمى" ئەتەلۈركى سالى ۱۹۲۵ ئاسرايو، كە دۋاى زۇلۇمىنى بەسەر شۇپشەكەى شىخ سەعید، بۇ سەزادەى كورد دایمەزەندەبو.

لەسەرتەى سالاى ئەمەتە، سال لەدۋاى سال قوربانىانى شەرى كوردستانى تۈركىيا چەندىن قات زىادى كورد، تا لەناۋەرەستى ۱۹۹۶دا كۆى قوربانىيەكان لەبىست ھەزەر كەس نۆىك بېوئەمە، نۆزبەشەى خەلگى بېچەك ۋە بېۋەى بوون. تا سالى ۱۹۹۴ بەمۇى كۆشتى چەندە مامۇستەيەكەمە كەپارتى كۆرۈنەرى كوردستان لەسەر پلاۋكۆرەنەمەى كۆلتۈرە قېزەۋەنەكەى تۈرك بەناۋ كورددا كۆشتەبوونى. يان مەرى ئەيتۈنەبو ۋەزەرىيەكى واپان بۇ ئاۋچەكە لىدەبىنەكەت، چۈنكە لەترسى گەىانى خۇيان ئامادەنەبوون لەكوردستاندا مامۇستەيتى بېكەن، نۆىكەى چۆل ھەزەر قۇتاخەنەكە داخۇران. لەكۇتەى ئەم سەلەدا، كە شەپەكە رەفەلەرى ھەزەگەى مەرى بەمىنئارامىيەكى واپان لەناۋ خەلگەكەدا پلاۋكۆرەنەمە، زىاتەر لە ۲۶۰۰دەى گۆندى چۆكە^(۱) چۆلگەران، نۆىكەى دۋرە مەلۇن كورد بەسەر شەرە نۆىكە دۋرەكەندا دابەرىن، چۈنكە

^(۱) ۋەزەرى ئەمەرى بەنئەننىيەكى سۇپا دەرەتەت، ئاشكەرا ئاگەرەت. كوردە چالاكەكانى ماقى سۇۋا، سىياسەتەدەلەنى كوردە، ئاگەمىيە تۈركەكان، سەرچاۋە خۇرناۋاىيەكان بەمىلۇماتەكانىشانەمە، خەلەندەنى جۇرلۇچۇر لىكەمە دۋرەىن ھەمە. "ئەمەد مەنئەسى" ۋەزەرى نەۋخۇ، لە ۲۷ ھۆمەرىنى ۱۹۹۵دا بەمەلەمەنى راگەندە، كەمە ۲۲۰۰ گۆندە بەتەلۈمەنى يان بەشەى گەلگەلەمە، ۱۹۰۰ كەس بەسەرەزى مەدەننىيەمە كۆرۈلەن ۲۰۰۰ كەسەكەش لەبارەنى ئاشكەرادا كۆرۈلەن. بەلەم ئاسارى پەسەى كەتەمەزى ۱۹۹۵دا ئاشكەلگەلە لەسەرتەى شەرى كوردستانەمە تا كۇتەى ۱۹۹۴ دەگەرتەمە، دەنى بە راگەلەزى ۲۶۶۰ گۆندى كوردەدا ئاۋە. لەمەنگە شۇپەى ۱۹۹۶بەشەدا خەلەندەنىكى ۋەم دەستەكەت كە لە ۲۲۰۰ تا ۲۳۰۰ گۆندە راگەلەزەتەى ھۇى ئەم جەلەلەنەش بۇ جەلەلەى سەرەندەنى كۆمەلى كوردەلەرى دەگەرتەمە، كەلە ۋەزەرىيەكى نۆزە گۆندەكە ۋەپەكەتەلەن كەمەبەشەكە لەگۆندى گەمەتە دەرەزەن (نەرسەرە ۲۰۰۰/۷/۱۷) دا لەم زەنئەرىيەنى خۇرەمەى بۆلەم پەرەزە زىادەكە- ۋەرگەنى. سالى ۲۰۰۰ سەرەزەنىكى ۋەزەن پەرەزە ئاشكەلەبو. ئەگەرچە ئامەركە زىاتەر لە ھەلگەشەندەنى ھەشەا دۋرە لەرەى پەكلاۋەنەتەمە. سالى ۱۹۹۴ كۆمەتەيەكى پەرەمەنى تۈركىيا دەرەستە كە، ۋەزەرى گۆندە ۋەزەنكەلەمەكان يان بەزەر چۆلگەلەمەكان ۲۶۶۵ گۆندە. بەلەم ھەندەكە لەچالاكەكانى ماقى سۇۋا لەم سەرەدەبوون كە ۋەزەرى ئەمەرى خۇى لە ۴۰۰۰ گۆندە دەدا. ۋەزەرى گەشەى كۆرەلەمەكەش ۋەتە ئەتەلەنباركەنەكەى داداگەيەكەى نۆچەلەنى نۆزەكى ئامەلى ھۆمەرىنى ۱۹۹۹دا خرايە ۋەزە، بە ۲۴۴۱ كەس

شتیگی و ا بۇ نیشته جینگردنیان نەکرابوو. ئەو دەرکراوانە بوونە گەنجینەى خەلکانیک بۇ بوونە گەنجینەیک بۇ پەردەدان بەپارتى کرێکارانى کوردستان، چەریوونەمەیان لەشارەکانى باشوورو خۆرئاوادا تووندوتیژی هینایەیکامیوە. بوونی ئەو پەنابەرانە کرۆی لەگەل تورکەکانیشدا پەیدا کردو، کوردیش تاپەزایى بەرامبەر بوو جیاوازیکردن و دەمار کرۆییە هەبوو کەلەکانى گەران بۇ خانوو، یان کار، یان ئەمانەت دا بینکردنى اوتابەهانەى مەدەلەکانیان لەگەلێاندا دەرگا. دەستەلاتدەرانى تورکیش ناومناو پەرۆزەى نیشتهجینکردنى کوردیان، لەشینۆى ئەو سەربازگایانەى سەدام حەسین بەدریزایى رینگا سەرمەکییەکانى کوردستانى عێراق ئارووستیکردبوون و ناوى "شارانى سەرکەوتنى" لێنابوو، کوردیان تێادا دیلکەردبوو، رادەگەیاندا، بەلام بەهۆى بنپارەییەمە ئەو پەرۆزەیه نەمانە دى چە تورکیا وەک عێراق لەسەر دوو هەمین گەنجینەى ئەوتى هەموو دونیا هەننەتروشکابوو.

لەسالى ١٩٩٤مە شەرمەگەى کوردستانى تورکیا، وەک "ئەلى شەلى نەریک" ی وەزیری دەرلەتى پێشووى تورکیا رایەگەیاندا، سالاڤە ٨ و ٢ بلیۆن دۆلار، واتە سەدى ٢٠ ی بودجەى گشتى، یان دوو ئەومەندەى بێدەرمانە سالاڤەییەگەى تورکیای دەرخوارد. هینەکانى تورکیا لڤۆکۆ کوپتەرى جەنگى و، زینبۆش و تۆپىگى هیندە زۆریان لەو شەرمەدا بەکاردههینا،

لەقەلم لێرا- لەمانە ٢٢٦٢٨ ی چەگەلارى PKK مو، ٥٥٥٥ کەسى هینەکانى سەرى پارێز (بە پاسەرلەنانى گوندیشەرمە) ٥٢٠٣ مەدەنى گە (نەزیکەى هەموویان قوربانیانى کورد) بوون. رۆژنامەى (تورکیش دەیلی نیوز) بێنەرمەى باس لەناکۆکى ژمارەکان لەگەل ئەرانەى پێشوترا بەگات، لە ٥ ی هوزەیرانى ٢٠٠٠ دا ئاساژەى بۇ جۆرە ژمارەیکى تری کوژدراونکرد، ٢٢١١٢ چەگەلارى PKK مو ٥٠١٢ ی سەرمەهینەکانى ئاسایش، ٤٤٢٥ کەسى مەدەنى و ٤٣٠٢ کاربەدەستى مەدەنى، واتە ٢٦٨٦١ کوژران. عوسمان بەی دیمەرى، جینگەرى سەزۆگى ساقى موزالى تورکیا، لەچاوپێگەرتنیکى نووسەرەدا لە ١ ی هوزەیرانى ٢٠٠٠ دا لەپاریس، هەر ئێس بارووجەداوو کۆمارەى راستى کوژدراوەکان خۆلە ٤٢٠٠٠ کەسى دەرمان. لێم خەلەندەشتى لەسەر بێنەماى پێنەندى پەرسى بەرلەنى بەشداری شەرمەگەبوون و لەسەر نووسینەنەش کە لەرۆژنامەکاندا بڵاوکراونەتەر، کردبوو. ئەوای لەمەى سەرى بەرمەگەرى موسولمانانى حیزبۆلا بۆو، وەک عوسمان روونیکردمەر، هینەکانى میرى ئەمەدا لە باشوورى خۆرەلاتدا بى هیچ شارەرمەریک ٤٠٠٠ کەسیان کوشتوو، ئەمە جگە ئەرانەى کەمبەز دادگا بیکردن کوژدرا. و لەئەویراوان لەکاتى لیکۆلینەرمەیاندا سەرمەنگەمکراون. کۆمیتەیکى بەرلەمانبەش لە خەلەندەووە بێزان سە. دیمەرى ژمارەى لەو کوردەنەى کەمەوخرانەتەرە یان رەگەزێندان بە ٢ ملیۆن کەسى خەلەندەووە سە. ٠٠٠٠٠٠ مەقەلبەلش ئەمەدا لەمەویرەى دیارەگەدا پەنابەر بوون، ئەرانى تروشیان خۆیان گەیانەتەرە گەرەمە وێرانەکانى - نەرمە لەمەنەر لەستەنەرۆل و لەزەمە شارەکانى تری خۆرئاوای تورکیا. شەرق کارە توندو تیشەکانى بوونەتەر گەرمەشێن بەلگە بۇ ١٧٥٤٧ کوژران کەتانیستە هینى کوشتنیان نەزانراوە (لەرانە ١٠٨٤٢) بێزان مەرمە ئەمەدا لە باشوورى خۆرەلاتى ولەتدا بوو، ئەمەش بەپێش خەلەندەنى سالى ١٩٨٨ ی بەرێمەریایتى گشتى دابەرمە سەربازیانەى تورک.

كەلمەدەن ئىشقا ئايىپ قىيەكەننى خۇياندا بەخىرچى جەنگى ۋەتە يەككەرتۈرەكەننى شەرى فەتىھنامىيان بەرپۇرەدەكەرد، ئەكەتەكەدە نەمان بەگۈزەرى خەمەلەندە رەسمىيەكەننى خۇيان، ژمارەرى گەرىلاكەن بەلىختىيەتەكەننىشپانەمە لە ۶۰۰۰ كەس زىتار نەبۇرۇ، لەچەكى سووكەش بەلۋەدە ھېچى تۇرپان شەك نەدەبەرد. خەرىچى شەپەكە لەمەتەى ھەلگەرساۋە تا نەبۇز، بەپىنى ئەو خەمەلەندەنەى لەمەرىمەستەلبۇرۇن بە ۴۰ مىليار نۇلار دادەنرا، بەلۇم لەسالى ۱۹۹۲ ۋەمۇ بەمۇزى نۇرۇبۇش ھىزى تاسايشەمە، كەژمارەيان لەئاۋچەكەدە گەيشتەبۇۋە ۳۰۰۰۰۰ كەسىك، تەلۋى زىادەكەردبۇ، بەلۇم ھىزى سوپا لەئاۋچەى "تۇركيا" ۋە بەرۇزىيەى كەتارى دەرىيەى نىچە نۇر كەمكەرنەمە. تۇركيا چاۋى لەسەدەم ھىسۇن كەردو "پاسەرەتەننى گۈندە" يان "چاش"ى بۇ بەگۈزەدەچۈنەمەى پارتى كرىكارەننى كوردەستان دەمەزەندە. لەسالى ۱۹۹۵ ۋە ژمارەرى چاشكەن گەيشتە ۶۰۰۰۰ كەس، كەمەرىكەمەيان مانگەنە ۲۰۰ نۇلارى ۋەردەگەرت نەمەش لە كوردەستاننىكى ھەژمۇ دولكەتۈدە موۋچەيەكى شاينەمەى، كەتەنە تۇقەندەنى كوردەكەننى دىراۋسىيەن، بىنەمەى لەمەنچەمەى كەركەكەننىان بىرەسەن، قەينى كۇتەيان پەندەشەرتو سووك ۋە بارىكەش بەسەرى پارتى كرىكارەننىاندا دەمەيتە. نەچۈنە پەزى "پاسەرەتەننى گۈندە" (كە كوردى ئاساسى نۇرى قەن ئىيان دەبۇۋە، چۈنكە بەمەتەرسى جەنگى ئاۋخۇزى كوردەيان دەزانى) بە بەلگەى پەشتەگەرىكەردى پارتى كرىكارەننى كوردەستان دادەنرا، لەمەش بىيانۋىيەكى باشبۇرۇ بۇ پەروخەندەنى گۈندە/ يان راگۋاستەنى دانەشتەنەكەى. لەسالى ۱۹۹۲ ۋە ۱۹۹۴ ۋە ۳۲۰۰ كورد ديارەنماۋ ۋەك تاۋى "كەشتەننىكى تاديار"ى لىتۇرۇبۇ، سەرمەنگەمەكەن، بەرگەرىكەرنى مالى مۇزۇ، چ لەئاۋ تۇركياۋ چ لەدەمەۋەمەش، بى ھىچ دەۋەلىيەكە "تەپى مەركە"يان بەرپەرسىياركەرد، كە دەمەتە پەرىزەگەرى لىدەمەكەرد. سىياسەتەدەلەرن ۋە چالاكەكەننى پەرتە سىياسىيەكەن ۋە بەرگەرىكەرنى مالى مۇزۇ، رۇتەمەنۋەسەن ۋە مامۇستەيان ۋە ھەمەمۇ ئەو كوردەنى بەلگەمەۋە خەرىكەبۇر، لىنەسەنى سەرمەكى تەپى مەركەنە بۇر. ھەمۇ تاۋەنكەننىشى بەناديار مەيەمۇ، ھىچ لىكۇلەنەمەىكى جىنەلىيەنەن لەبەرمەۋە نەكرە، ھىچ تاۋەنبارىنكەشپان نەگەرتو نەدەيە دادگا تا سزا بىرەت. نەمەستەلەندەرانى تۇرك ھەمان تا ئەو پەرىزەمەنەى بەرگەريان لەئاۋنەبارە سىياسىيە كوردەكەن دەكەرد بۇقۇنەت، ھەمان تۇمەتەيان دەدەنە پال، ۋەك تۇمەتەى ھاندەنى "پەروپاگەندەى جىاۋخۇزى"، كەمەرىكەسەك ئەو تۇمەتەى ھەبۋەيە مەۋەيەكى نۇر بەمە دەكەرد.

تۇركياش، ۋەك چەندەبارەبۇرەنەمەىكى گەمەنەنى بىكەلەكى لىسەرنەل ۋەتە غەرىبەيەكەن كە بەرمەمە بە چەپەكەن دەيانكەرد، ھەنى رۇكخۇراى ئىسلامى "ھىزبۇللا" (نەمانە ھىچ پەنۋەندەيەكەن بە "ھىزبۇللا"ى نۇرەننىيەۋە نىيە)ى تۇندەۋەى ئاۋخۇزى دەدەل پەشتەگەرىدەكەرد، تا

توركيادا، لىقوربانىيانى چەكلى كىمىياۋى عىزلىق ھەلىقى ناسرلو بەنئىقال ھىنجىگار كەمىر بويىت، بەلام خۇ توركيياو عىزاق بەكۆمەل و بەزۇر كوردى گوندەكانىيان راگوزىلو، مالى مۇقلىشىيان بەكۆمەل پىنشىنلىكردىو، ھەزىرتى دەرەۋى ئەمەرىكا ناچارىو دان بەھاوشىۋىيەكى نۇزى كوردەكانى ھەردو ۋاقتا بىنەت كەدۇ بە كورد دەيانكرد. لىمەلامى پىرسىيارىنكا كەلە "چون كوردىلوم" ى جىنگىرى يارىدەمەرى ھەزىرى دەرەۋە، سەبارەت بەجىياۋى مالى كوردىك لى توركيياو ئەو ۋىرانكارىيە ھاۋشىۋانەى لى كوردىستانى عىزاقدا دىكۆرت، كرا، وتى: "ئەگەر لى گوندىنكا بىت، ئەو ھىچ جىياۋىيەكىيان نىيە".

لەپايىزى ۱۹۹۴دا پىنشىنلىكردى مالى مۇق لەناۋچەى "تونجىلى" بەرادەيەكى ئەۋتۆيو، كە "ئىزىمىت كۆيلى ئۇگلو" ى ھەزىرى دەرەۋى توركييا بۇ مالى مۇق، ناچارىت دان بەزىادەپىيەكانى ھىزى ناسايشى توركييا ناۋچەكەدا بىنەت و قەسكانى پىنشىنلىكردى مالى مۇقلى ئەو چەند سالە يەكلاپكاتەۋە. ھەزىرتى: "پارتى كرىنكاران لەناۋچەكانى تردا تىزۇر دىكات، بەلام ئەۋە لىمەنچىلىدا دىكۆرت لەناستى تىزۇرى دەرەۋەتايە، چونكە لىمەن دەرەۋەت جوتيارەكان راندەگوزۇت و گوندەكانىيان دىسوتىننىت. لەباشۋورى خۇرەۋەلاتى ۋاقتا، دوو مىلۇن جوتيار سەرگەردانكران و پىۋىستە خۇرك و شۋىنى ژيانان بۇ دايىنكىرت". بىگومان دەرەۋەرىكان ھىچ يارمەتىيەكى واپان بۇ دايىن نىكرا. لەگەل ئەۋەشدا كە "كۆيلى ئۇگلو" بەرامبەر بە سەرچەم پرودەۋەكانى كوردستانى توركيياو كارە تىزۇرىستىيەكان، پارتى كرىنكارانى بەرپىساركرىدو، بەلام گرىنگى قەسكانى لىمەنلىو كە شتىكى ئوۋى لىمەنلىو توركيادا ھىنايە كايەۋە. چونكە ھىچ بەرپىسىكى تىرى بالادەستى پىش و پاش قەسكانى "كۆيلى ئۇگلو" دانى بەقەسكانى ئەۋە ئەت. راستىيەكەى دىقانى ئەو ھەزارەتە كەھىچ كاتىكە پارەى پىۋىستى لىمەنلىو ئەۋە، سالى ۱۹۹۲ بۇ كەمگوندەۋە رەخەكانى ئەۋروپا و ئەمەرىكا دامەزىنرا، كەتەمەت لىسەرتۇمارە پىسەكەى توركييا بولرى پىنشىنلىكردى مالى مۇق زىادى دىكردو ھىكۆمەتى توركىياش ھىچ باكى پىنى ئەۋو.

تونجىلى كەدانىشتۋانەكەى كوردى ەلمەيىن و بە "زۇا" يىانە دەرەۋىن، شارىكى كوردانەى ناسايشى ئەۋو. لەناۋچەيەكى شاخاۋى پى لىشىۋو دۇنى قولقۇلدەۋو، تەمانەت كوردەكانىش بەشۋىننىكى چەپەكىيان دەرەۋە. تونجىلى -يان "دەرسىم" كەبەرلە توركىردى ناۋە كوردىيەكان، ناۋى واپو، تا سالانى ۱۹۳۷ و ۱۹۳۸ نەكۆتە ژۇر دەستەلاتى دەرەۋەتى توركيياۋە، تىرىكى ناۋچەكەش خەنكەكەى ۋاكرىدەۋو كۆى بە دەستەلاتى ناۋەند نەمەن، باجى پىۋىست نەمەن، ئەتاتوركىش ھەرنەۋەى كوردەيانوۋ تا بەسەر دوا بىنكەى بەرەنلىستكارەكانىا زالىبىت. ھەرچەندە

لەبەر ئۆز لەر ۋولتە ئەوروپا پائىنەى، باۋەريان بەرە كرىپو گەبۇچوۋنى كەمالىزىم پۈرۈم ئۆتكۈزۈش مەى^(۵۶)، لەسالى ۱۹۱۶دا ھەندىك لەبارە ئاناسايىمە لابرا، پۇيان بە راگۇنۇزلانى دەرسم دا كە بگىزىنمە. دۋاى دىو سال رۇتنامە ئۈۈسنىكى تۈرك كە سەردانى ئاۋچەكەى كرىپو، ئۈۈسبۈۈى: "ئەگەر سەبارەت بەدەۋەت لەگەل خەلگەكانى بەكرادىە ئەۋا پۇيان رابو مەبەست باجگرو پۇلىسە"، چۈنكە ئاۋچەكانىان "قوتابخانەۈ پزىشكى تىادا نەبو، ئىمە ھىچ شىتەكان بۇ نەكرىدۈن بىلگۈۈ ھەرچىيەكان وىستىت ئىمان سەندۈن. ئىمە بۇمان نىيە بەمچۈرە لەگەلىاندا بەردەۋامىن".

دۋاى نىو سەدە، كارىگەرتى پرىكىشكرىنەكى "گۈلو ئوگلو"، ئۆزى نەخاىاند راگۇنۇزنى كۈردە گۈندىشىنەكان ھەر بەردەۋامىو، ئەگەرچى لەسالى ۱۹۹۵دە، راگۇنۇزنى كۈشتى نادىارو ئەۋ دۋاىنەى بەدادگاى ئاسايشى دەۋەت دەدران، كەمىرۈنمە، رەنگە لەبەر كەمى قوربانىمەكان بۈۈىت. سالى ۱۹۹۴ سۈپاى تۈرك نەپەشت ۋەزىر سەردانى گۈندەكانى ئاۋچەى "تۈنجى"، كەدانىشتۈنەكانىان راگۇنۇزراپوۈن، بگات ۋ نەشەپشت چىلەرى سەۋك ۋەزىران، كەمەتۈدۈتۈر ناسرابو، بۇ خۇى چاۋى بە كۈردەكان بەكرىت ۋ لېرۈدۈۋەكانى ئاۋچەكە بەكۇلتەمە. كاتىك گۈندىشىنەكانى كۈرد شەكۋاى خالىان، سەبارەت بەۋ ئۆزدارىانەى لىيانكراپوۈ بىرەلەى، پۇيان راگەياندىبو كە كۇپتەمەكانى سۈپاى تۈركىا بۇردۈمانى مەلەكانىانى كۈردۈمۈ بەسەر خاۋەنەكانىاندا پۇخاندىۈن، چىلەر ئكۈلى لەۋە كۈردۈ بەتەۋسەۋە پىۈتۈۈن رەنگە ئەۋ كۇپتەرانە ئەلفانى، يان ئەرمەنى، يان پۈسايى بۈۈن، بەلام بىگۈمان ئاكىۈ كۇپتەرى تۈركىا بۈۈن. دۋاى ھەۋل ۋ تەقەلەى سالانىكى ئۆز بۇ قايلەكرى لىپرسرۈانى تۈركىا، تا چىدى مالى مۇۋا ئەۋلەتەكانىاندا پىشۈل ئەكەن، دىپلۇماتىكى ئەمەرىكاى ئۆز بەلگاى ئەۋ قايلە، دەستۈستانە ۋتى: "تۈركىا پىستىرەن دۈۋمىنى خۇىمەتى".

ۋەنەبى ھەر چىلەر بۈۈردى ئكۈلى لېرۈدۈۋەكان كۈردىت، ھارپەيمانانى "ئاقۇ" تۈركىاش، سەمىركەى پۈۋدۈۋ پەرەسەندەكەى بۈۈن، ھىچ دەستىشخەرىيەكىشىان بۇ رەستانى مەلەلەنكە ئەكرىد، پىرۈپاگەندەۋ لال لىدانە گالەتەچارىيەكانى تۈركىاش لەۋىدا بۈەستىت،

(56) چەند بەشىكى ئەۋرۈپا لەگەل ئەۋەد نەبۈن، "باسىلىنى ئىكەتتىن" كە دىپلۇماتىكى پۈساي قەمىسرى ۋ ئۈۈسەرىكى بەۋاىانگى كىشەى كۈردە لەنامەيەكىدا بۇ رۇتنامەى The Times ى لەندەنى لەسەر مەشۈتۈنىكى ۱۶ تەۋرى ۱۹۲۷ ى رۇتنامەكە، كە تىايدا پەۋاىى بەشەمەكەى دەرسمى كەمالىزەكان درابو، گۈايە "سۈپاى تۈركىا سەركۈشى بەرەلستكارانى خۇندىن دىكات"، ئىكەتتىن ئۈۈسبۈۈى: "ئەۋبۇچۈنە ھەلمە كە گۈايە كۈرد خۇندىن ئارەت. ئەۋان بەرەنگارى بەتۈركەردىن بۈنەتەۋە".

توشى گرافىك بىيى، گەزىتچى بىيىچاۋىزى جىگە لەدىيەلۇماتو، ئۆيىنەرنى رىكترلۇدەكانى مالى مۇقۇ، ئىم كەمە سىياسەتەمدەلرە كوردانەي پېرگىنىشيان بىكرادىيە بەتاۋچە ئاناسىيەكاندا بىسۈپىنەمە، لەگەل رۇتاتەمەنۇوسانى تۈركۈ بىيانشىدا پەويانەدەدا، شىتېكىكى لىبەسىرىيىت. ئىمە ۈەك رۇتاتەمەنۇوسى بىيانى ئىمەپەركەي مەترسى ۈەدەرنانى تۈركىيا، يان لىدانمان ەمبۇ، بەلام ئىم ۈەك ۈەركىتېرەك، ژيانى خۇى خىستېۋە مەترسىيەمە، چۈنكە ۈارىكارى لەگەل ئىم بىيانييە خۇەملەرتىنەرنەدە دەكرد كەدەيانۇيىست ەكۈمەتى تۈركىيا شەرمەزىركەن. ەمچەندە نۇرۇيەي رىنگاكەمان خراپىۋو، خالىكى نۇرى پىشگىنىنى لەسەريۋو. بەلام بەختمان ەمبۇ، بەكەيلى خۇمان ەاتۇچۇمان دەكرد.

ۈەركىتېرەكەمان ئوتانەيىكى چاكى بۇ خۇ خۇشەيۋىستكردن لاي ئىم كوردانە ەمبۇ كە رىنگەۋشان دەكردن، قاپلىدەكردن لە لاپىيەنەي ەاتۇچۇ نۇر كەميان بىسەرمەۋيە چاۋيىنگەۋتنيان لەگەلدا سەزىدەين، چۈنكە پىمان ۈاۋو لە شۇنەندە چاۋدىنى ئاكىرىن، ۈانە لەسە چاۋيىنگەۋتنگردەمەميان توشى ەيچ نايىن. لەنزىك شارۋچەكى "ئىمۇ"، كە پارتى كىزىكاران لە۱۵ى ئابى ۱۹۸۴د، يەكەم چالاكى سەريازانەي خۇى نۇيە بىنگەيىكى جەندەمەي تۈركىيا كرد، چوتيارىكە گازلەدى لەدەست پارتىزانەكان ۈىزى ئاسايش ۈەك يەك دەكرد، بەتايىبەتى ئىلەنەيان كە "تېپى تايىبەت"يان پىندەۋترو بە جلى ۈەرگى مەدەنيانەۋ گۈلەي گۈيىانەۋە، بەتاۋ خەلگەكەدا دەسۋەنەۋەم، ەم ەمبۇ خەلگەكەش لىيان دەترسان ۈەدەلەۋتەين ۈدەنەتەين كەسيان دەمەنان.

ئەۋشەي بەلای ئىمەۋە لەگازانەي چوتيارەكە بەبايەختريۋو، سەرنجەدان خۇگىنكردنى بوۋ لە پىرسىارەي كە سەبارەت بەچۇنىتى گەيشتە شارۋچەك نىزىكەكە لىمانكردو خۇى ۈانىشانەدا ۈەك لەپىرسىارەكەمان نەگەيشتىت. چەند جارەك پىرسىارەكەمان ئى دوۋبارە كردەۋە، پاشان ەستمانكرد كە كوردىكى كەم لەۋ تالۈنەي تۈركەكان لەسالانى رابردودا بىسەر شارە كوردىيەكانىاندا دېريۋە بەكارەمەيىن (سولت زانيم كەتۈرك ئاۋى ەمبۇ ئاۋچەۋ شارۋ شارۋچەك ەرمەۋى ۈەرمەنيەكانىشيان گۇپريۋە، بەلام ئاۋى رىنگاي خىزىۋىستگى ئاۋى لەسەرنەخشە ۈەك خۇيان مۇلرابويىنەۋە، چۈنكە لايەنى پراكىتەك بىسەر لايەنى ئايدۇلۇشاي ئەم دوۋلەنياندا زالبۇو). بىم شىۋلزانەۋ بېرلىكشاشى كارەباۋ تەلەفۇن، تۈرك لەگۇپىنى ئادگارى كوردىستاندا سەركەۋتى بەدەستەنيابوۋ، بەلام نەپتۈانى ئىم كوردانە بگۇرېت كەمەۋو بايەخىكىيان بۇنەۋمبۇ ئاۋچەكانيان لەكارە ەكۈمەتيەكاندا بەشى خۇى ۈەريەكەۋىت، بەتايىبەتى كە لەۋە گەبشتىۋون نەگەر ەكۈمەت بىيەۋىت دەتۈانى چيان بۇ بكات. بەلام ئىم كوردە

ئاسايىيەنى ئىمە قىسمان لەڭلىدا كۆردى، دەرگىيان بەدە نىڭىدىن تۈركىيا بۇ دەمگۈتگۈردىنىكى وا خۇى ئاۋەتتە كەزۈر لەۋى پىنشتىريان خۇراپتىيىت، سىرگۈتگۈردىنى نىمجارەيان ھىجگارەكى بىت.

مىۋە تا بىزانىت چ قەلاچۇگۈردىنىكى بەگۈمەل رىگۈزىنىكى لىنىۋان سەلەۋىيەكان و عوسمانىيەكاندا پىۋىاندەۋى، تىنشىڭات لەۋى چى لەۋى كۆرد دەرگىسرا، لىنىت بۇ سەدە شازەيەم بىگىتتە. دۋى سالانىك "نەھەد تۈرك" ئەو سىرگۈتگۈردىنى تۈركى ھەلەسەنگان، وتى: "ئەو باۋىپىرانەمان كە دۋى شۇرشى شىنخ سەيدى رىگار بېۋىن، لە دەرەقى و دېندايەتى دەۋلەت وورىيان دەرگىنەۋە. بەلام دەۋلەت ھىچ رۇزىك لەمجارە دەرەقتىر دېندەتر نىۋە". نەھەد تۈرك ۋەچەي خىزانىكى عىشەرەتىكى كۆردى بەناۋىنگە ئىستى نەندامىكى ھەنگەتۈرى پەرەمانە باۋىكى لە شۇرشى ۱۹۲۵دا بەشدارىگۈردەۋە بەرگىت ئەو سىرگۈتگۈردىنى كە دۋى شۇرشى ئى بەشدارە دەرگىۋەكان دەرگى رىگارى ۋە. نەھەد لەسەر قىسكانى پەردەۋىۋى وتى: "پىشان، ھەنە كەسانە سزا دەردان كە راستوخۇ پىۋەندىيان بە شۇرشمە ۋەيە، يان لە چەند سەرەك عىشەرەتىكىيان دەدا كە بىانۋىستايە سىرگىيەتتەكىيان لەكەك پەن، بەلام ئەمجارەيان خەلگە ئاسايىيەكى كە لەمەلانىكى كۆردىستان ئەڭلاۋىن لەسەر نەچۈنە پال دەۋلەت سىرگۈتەدەكان. پىشان مەبەست دەرگىنەۋە شۇرشمە، بەلام ئىستى تەلۋى تۈنەگۈردىنى ھىجگارەكى گەلەۋە پىناسەي نەتەۋەيى و كەسايەتتە جىياكەيتى."

جا ئەگەر پارتى كىركاراشى كۆردىستان ئەو مەبەستەي ۋەيەن خاۋەبىزانىت. پەكەكە لەنەنچامى ئەو سىرگۈتەنەي بەدەستى ھىناۋى، پەرەدەك لەۋى بايى بېۋى كەلەسالى ۱۹۹۰دا خۇپىشانەدان و مانگرتى گىشتى بەلەيەنگاراشى رىنكىڭات، بە ئاشكرا پىۋىاگەندەي تۈندەۋەنە بىلەۋىكەتەۋە، كەمەۋى دەۋىنە رىخۇشكردىن بۇ تۈلەگۈردەۋەيەكى دېندەنەي ھىزە چەكدارەكانى تۈركىيا. لەشارى "شىناك"دا، كەبە مەلەپەندىكى بىزۋەتەۋەي نەتەۋەيى كۆرد دەرەنەت، چەند ھەلەتەك پىش ھىرشىكى سىرەكى ھىزەكانى سۈپى سىر شار، كەۋەۋەي چۈلگۈردىنى، لەكۆلانىكىدا ھەندى لۋى كۆردەمان بىنى بەتس و لەزەۋە پىنيان رەگەيەندىن كە مىنىشياكانى دەۋلەت چۈن كۆرلەنە تەقەيان لەمەۋى خانۋەكان كۆردە خانۋى دەۋلەتى لىنەچىت (ئەۋەش لاف و گەزەلەكانى ھىكۈمەتى تۈركىي پۈچەدەكەۋە، گۈيە پارتى كىركاراشى كۆردىستان ھىرشى كۆرۈتە سىر شارەكە زىانىكى زۆرىشى لىۋە). لەۋەدا بەختەۋەۋىۋىن كە گەيشتىنە ئەو شارەي مىرى رىنى چۈنەنەۋە شارەكەي بەيىانى، بەتەبەتەي رۇزنامە نۈسەكانىيان نەھەد، رىگەۋى ئاھەنگىكى سەيىشمان بۇ لەيەنگرتى مىرى تىيادەك، كە بىگۈمان لەمەردەي پەيگەرى ئەتاتۈركىشدا سازدەكرا، ئۇن پىاۋ و مىدال بەشداريان تىيادا

ۋالى، ھۆكەي زۆر ئاسانمۇ، بىلەن بە كۆنە ياساھى تورگياۋە كە سزاي پىندەدرىت چۈنگە نەم
ياسا نۆيىيە لەم دوايىيەدا دائىرلۇ پېرۇپاگەندەيەكى زۆرىشى بۇكرۇ، لەنارچە ئاناسايىيەكەدا
پىنەۋناكرىت. ياسا ئاناسايىيەكەش داداگايىكرىنى فەرمانبەرنى دەۋلەت بە دادۋەرى گىشتى
دىاربەكر دەسپىزىت، نۆيش دەستەلاتەكى خۇي بىرەۋەۋى سىرگەدەيەكى سىربازى
نارچەكە دەكاتەۋە كەلەربارەيەۋە ھىچ شتىك ئاكتا. لىمان پىرسى، نەي دوۋبارەكرىنەۋى
تاۋانباركرىنى؛ پۇلىس، جەندىرە، سوپا، تىپى تايىبەت نەۋە ئاگەيەنيت كە بەپىرۇگرام
لەناستىكى بىرەۋەدا مانى مۇۋا پىشنىلدەكرىت ۋە ناۋى تورگياش دەزىنيت؟ نۆيش ھەردۈ
دەستى بىرەزكرەۋەۋە پاشان لىكى جۈنكرىنەۋە، ۋەك بىرەيت پلى كەنەۋ تەنبا ياسا
جىنەجىدەكات، لەسايە شېرىكى ۋاشدا ھىچ كەسىكى سەربە. لى لەجىنەجىكرىنى ياسا
بەۋلەۋە شتىكى تىرى پىناكرىت.

بەھەرھال كەگۈنم لەدادۋەركە دەكرت، باسى خۇرناۋايىيەكەم بىرەھاتەۋە كە ۲۰ سال لەمەۋەر
سىردانى تورگياي كىرەپۈر، كارىدەستە مەدەنىيە ھىكۈمەتتەكانى تورگياي ۋاباسكرىدۈۋە،
كەمەكن ۋە فرمانى بەمەدەنىيەكرىنى "كوردستانكى ھىجگار دې" يان پىسپىرلەۋە. مەۋسقا
لىركىرىنى كۆردە دېرەكانىان لەمەستۇ گىرتۈۋە، سىربازەكانىش پاراستى ئاسايش ۋە ياساۋ،
دادۋەرائىش لىركە ياساىيە تۈندەكانى تورگيايان پىيادەدەكرى. ئىۋان شىۋانە بەمدە نارەق
خولرىنەۋەيەكى زۆرەۋە لەر دۈپشكە ژەۋراۋيانە دەگەرەن كەلەناۋ پىنخەفەكانىاندا خۇيان
ھەشاردېۋ. ھەرىدەم گۈنكرىتى دادۋەركەۋە، ياسا ۱۸۵۰م يىرەكەتەۋە، كەماۋە شەش
مانگ لايىكارىتى "ھەسانە" ياساىيانە تەۋلۈى بەھەر يەككە لەۋانە دابۋە كەلەمركاندەۋە
شۇرەشەكەي ۱۹۲۰ى ئارلارقتا بەشدرلارنەكرىدۈۋە. كەشارەۋانىمان جىنەشت، ھەر بۇ خۇش
دۈيىنى سىرىكى لايىقامان دا، نۆيش جەختى لەۋە دەكرى كە نۆسەيىن سى مانگىكە ئارامە
ھەمۋ شتىك باشدەۋات.

بۇ بىرە خولرىنەۋە گەرەنەۋە چايخانەكە، چەكدارەكان كە نەۋسا قېۋە پىيان لەگەندە
كرىدېۋىن، ئەگەرچى ھەر گىزىۋىن بەلام ئىستا نەۋانىۋىست قەسمان لەگەندە بگەن. پىندەچۈ
لەجىنەشتى چايخانەكەمانەۋە ئىۋان ھەر خىرىكى نارەق خوراندەۋە بۈۋىتى، پىيان ۋەتىن
باشقرايە پىش تارىكېۋىن لەشار دەرچىن بەلام نىمە بەگۈيمان نەكرىن، چۈنگە دۇنياۋىن
بەرۋانكى ئاگەيە شارى ماردىنى نىزىكرىن شار لىرەۋە كە ئوتتۇر تىيادىت. نىازمان نەۋىۋ
بەشەر سەھرىكەين ۋە خۇمان بىخەيە مەترسىيەۋە. چۈنگە مەندۈۋ شەكەتېۋىن ۋە لەسەر
شەۋمانەۋى نۆسەيىن شىۋىن، ئانى نىۋارەمان لەجىنەشتەيەكى ئاساىي خولردە
زۋىركىشمان لەنوتىتىكى ئاساىيەدا گىرت.

كەمىكە نەزى سەھات ۱۰ ى شەر، گۇنمان لەتەقلىنەنەيەكى گەرەم بەدوایدە تەقەى تەنەكى
 ئۇتۇماتىكە بوو. تا بزانم تەقەكان لەكوژوۋەدىن بە پىنچىلىكانەكاندا چوومە خورامو، بەلام چەند
 كەسىنكى نىچەپە پروتى چەك بەدەست كەلايان خىستەم و بەپەكە بەرمە سەر شەقامەكە رايانكرد،
 مەنىش بەرمە شوۋنى تەقەكان بوومە، وىستەگەى شەمەنەقەرنىكبو كەلمەنەكان سەرەتەى نەم
 سەدەيە بۇ ھىلى ئىۋان بەرلەن-و- بەغدا

دروستيانكردبوو تا نەمروۇش تەواو نەببوو، لەگەل ئەر لافەى ھكومت بۇ بەرگەمالىتى
 ئاشتى خۇرەلاتى دېنە لىنەدەدا پىكرا ھەنتەكەنرا بوون. لەگەراندەنەماندا بۇ شارى دياربەكر
 زانىمان بولەمرىكى خۇسەويشتى وەرگىزەكەمان، كەپەيامىزى يەكەك لە رۇژنامەكانى
 نەستەنبوونبوو و پىش چەند سەعاتىك، كاتىك بۇسەر نىشەكەى چوۋ، لە ناوەرەستى شاردا
 كوزلەو.

پاش چورسەل، كە جارىكى دى سەرى دياربەكرەم دايەو، نىشانەى توندبوونى
 سەركوتكردى دىھاتەكان (نارامى شەرەكان) بە ھەموو شوۋنىكەرە دياربوو. شىۋىزى راگوۋىزەنى
 گوندەنشىنەكان بەرەدەيەكى وا پەرى سەندبوو كەدانىشتوانى دياربەكرى پايتەختى ناۋەسى
 كوردستانى توركيا پىنەندەزە زىادىكرىبوو، لەسانى ۱۹۹۰ ەو كە دانىشتوانەكەى ۲۸۰ ەزار
 كەسبوو گەشىتەبوو يەك مىليۇن ئىو. رۇرەى ئەۋاشەى لە گوندەكانەو راگوۋىزەبوون
 بىكارەبوون و ئىشنىكى ھەمىشە بىيان نەبوو، بەھۇى نەبوونى ھىچ خۇستە و يارىدەدانىكى
 ھكومتەرە، بۇمەيسەركردنى ژانىيان چاۋيان لەى يارەتەيە بېرىبوو كەبرا كوردەكانىيان
 دەيانداش. پارىژمەركە كە لەكىشەى پىنشىلكردىنى ھان مۇقى دەكۇنەيەو، دەرەكانى
 دەرەمەش يەكەنە گىنەلىيان پىندەكرد، وورايانە لەگەل خۇدەا بەر گەرەكە ھەزارانەى دەورى
 شارە كۇنەكەى سەر پروبارى دېچە، كە بەردەوام لەپەرە سەندەنابو، دەيگىرام. سەرەتا لى
 "۴۵۰ خانوۋەكە" لى لەبىنايەكى چور نەۋمى پىنكەتابو، لەبەرەتەدا بۇ گوندەنشىنە
 لىقىمەۋەكانى بوومەنەزەكەى سالى ۱۹۷۶ لەنزىكە شارەكەروستكرابو، وەستاقىن.
 دانىشتوانى نەم خانوۋە لەچاۋ خەلەكى دىدا بەختەمەربوون، چۈنكە لەگوندەكانىانەو
 راگوۋىزەن و خانوۋەكى وايان دەستكەموتوۋە قىايدا بژىن، ھەرچەندە زۆرەيان بىكارەو رۇژ
 لەسەر رىگايەكى خۇل و لىتەدا بەسەردەبەن و بىھىۋايانە، وەك ھەموو گوندەنشىنەكە
 لەرمەيەكەى پىشەكەشكرىت، بەبى مەبەست بەملاۋى خۇياندا دەيانەۋانى. مەدەلە
 چەلمەكانىش لەنزىك نەم كۇلە دارانەى خەلەكە بۇ سوۋتەن خىپانكردەبۇو لەسەرىكە
 كەلەكەيانكردبوون، كەمەيانەكرد. تا نەۋەنى ژيانى گوندەش تەۋلەبىت، چەند گوندەرىش

بیزنیک، که هاوخته مگانیان پر لهدر گردنیاں لهگونوو راگوژانیان دهریارسان کردیپوون و بیهگل
هؤنیانیاں خستپوو، بر چاودمکوت. چاواساغهکم بؤ ترش و خونگردنی زیاتری مهسهلهکه
پنجراگه یاندم، کوردی قوربانیانی راگوژانهکهی حکومتی تورک شوونی کوردی قوربانیانی
دایلو سنهکهی دهستی حکومتی عزراقان گرتۆتوه.

لەگەر ئاندەنەو مەنداد، بەدەر ئۆز ئۆيى كۆمەلە گردىنىك كە خانوۋ و كوختى بىكە ئۆگيان، بۇ گەرمكانىكى بى ئاۋ و كارەبادا لەسەر دروستكاربو، رىگەي بەپىچ و پەناي لاۋەكىمان، بۇ گەمىشتە ئاۋەندى شارەكە گرتەبەر. لەپرا خۇمان لە بەردەم گەردەكىكى ئۆزدا دىبەو، خانوۋى وا گەمۋەي تىادا دروستكاربو كە لەهېچ شىتەكى كەم نەبىت، ئەمە جگە لەشەقامى قىرو شۈونى تايىمەتى ۋەستانى ئۆتۈنۈمىل، بەلام ھەمووشيان چۆلىۋون. لە سەردانەكەي پىشۋومدا نەمچۆرە خانۋانە نەبۈون، بۆيە سەرسامى خۇم بەرامبەر نەم پىرۆرە نايابە نىشاندا، كەلەو شىۋە خانوۋە گەمۋانەم لەئاۋەندى شارو دەورو بەردەكىدا ۆزى بېنىبەو. پەرسىم لەكوردستاندا كىن نەمچۆرە خانۋە گەمۋانە دەكرىت؟ بەرامدەكەم ۋەلامى داسەو، ھەموۋى بۇ خىزانى شى، جەندەنەو، سەربازو، ھەلگۈرو، كەسانەن كە لەئاسايشدا كاردەكەن و ھىزانەنە كوردستان تاهارەبەشى شەرەكە بگەن. بەرامدەكى ئەندازىار دەقتەر ئۆي پچووكى دەرھىناۋ چەند ۆمارەبەكى لەسەر ئۆسۈسى و چەند حساباتىكى كىرەو ئەمجا ۋتى: "بەندەۋى ئەو پارانەى مىرى ئەم چوار ھەزار يەكەيدە كە بىمچۆرە لەشارى دىيارەكردا دروستى كىردۈن، دوۋەلزارو دوۋسەد كۈندى كورد، لەوانەى خەلەكەكانى راگۈنۆزلۈن، پىنچاكەدەكراۋ ۋاشىلەندەكرامەو كە كەلگى زىيانىان ھەبۋايەو. ھەر خىزانىكى راگۈنۆزلىش، گايەكە مانگاىكە و دوۋسەر مەرو دوۋسەر بىزى بەرايمەتى. ئەو راگۈنۆزلوانەى چاۋم پىيانكەرت، پەروشى خۇيانىان بۇ گەرانەۋى گۈندەكانيان رادەگەياند، بەلام دەيانزانى ھىزمەكانى ئاسايش رىگەي گەرانەۋەيان نادەن. ۋاش بەمۋى ئۆزىكىانەۋە لەگۈندەكانيان، ھەستيان بەسەمۋوربەكەدەكرد كە ھەر شەرەكە كۆتايىبەت يان دەستەلاندەرانى تۈرك نەرم بۈۋى بگەرئەنەو، پىيان ۋابو ئەۋەندەيان كوشار لەسەر بىيە ۋەك لەسەر ئەۋ كوردانەبە كەبۇ ئۈندەنەۋەيان لەئاۋ كۆمەلگەي تۈركىداۋ لەمىرەنەۋەي زماۋ دابو نەرىتيان، بەرمو خۇزئالوۋ خواروۋى تۈركىا كرابوۋنەۋە.

بەدرىزىيى چەند سالىك، لەچوار پايانە سەرمەككەكاندا چارەم بۇ ئەر تابلۇيە دەگىنرا كە رنگاي گەيشتەنە مۇزەخانەكەى بۇ ديارىدەكردم. بەمهيوابوم لەسەردانى مۇزەخانەكەمە لەم چەند كوردەى بەنارى توركچىتى گشتيپەرە نگوليان لەبنەچە كوردىيەكەى خۇيان دەمكر تىنگەم. ەمەر گوكالپ و ئىنۇنۇ و ايان ئەمەردە، بەلگە چەندىن حالەتى لەمجۇرە ەمبەرە. بوى ئەميا يەك وەچە ژەنەرالىكى كوردى دى "جەمال گورسيل"، كە سەمركردايەتى يەكەك لەوسى كودەتا سەريازىيەى كە كە توركيە بەخۇيەرە يىنى، لەسالى ۱۹۶۰د بوو سەرك كۇمار. گورسيل ەيچ بارايبەكى لەبەناگەيئانەمەى نەمەويە كوردەكاندا ئەمەرد، پىنى راگەيانەن كە "سوپا لەمەردەمانكردى شارو شارەوانىيەكاندا دوودلى ناكات و، لىشاويكى سامفانى خويىن ەمەدەستيت".

كەمۇزەخانەكەى "گوكالپ" م دىيەرە ووشكېرە، چەنكە خانووەكە ەنجگار ناسايى بوو. بەمەورى باخچەيەكى پەچكۆلەى پشەنگۇنرەوى بەتال و ەمەتالدا، كەلەچەند مەشكەك بەمەلەو ەيچ شىتىكى تەرى تىدانەبەر، دروستكرابوو. كاتىك بەنار خانووە تازە بۇيەكرەكەدا دەسسوپامەرە، بەرەرمىسى مۇزەخانەكە بەخارو خەلپەككەكەرە پىنوسەم: "خەمەرىكى چاككرەنەرەين". پەيگەرىكى ئەمەتاتورك، وەك ەمەرى شويئە ەكەمەتتەيەكانى دى توركيە، خانووەكەى پىرازۇنرەبۇو، كاتىك بەزۇرە جياجياكانى مۇزەخانەكەدا دەسسوپامەرە، ەيچ شىتكە ئەبىنى، شوئىن پىشانگاكانى ەمەرى بەتالكرابوو. ەمەرىئە ئەكەتە ەمەستەم بە نىهيوابىيەكى زۇركەرد، بەلام ئىستە دلىيانىم لەمەى كەلمە وەلامەى بۇى وىلەبوم دەستگىرەم بوويەت.

لەمەردەمەى ولاتە يەگەرتەرەكان گەنگەرىن ئەمەدامى ئاتۇبوو، بۇيە رۇلىكى سەرمەكى و گەنگەى لەتوركىادا ەمەرى. ەمەرىئە شەرى سەرد كۇتايى پىنات، بەلام توركيە لەخانەى سىيەم ولاتى لىستى يارەمەتى ەمەركانى ئەمەركادا ئەهاتە خوارەرە، ئەگەرى يارەمەتتەيەكانى توركيە زۇر لەوانەى ئيسرائىل و مىسەر كەمەربوو. لەسالى ۱۹۹۴د كە كوردەستانى توركيە بەدرىزىيى ئەمەسالا ئەمەمەلەرىن شالوى كرايەسەر، بەلام توركيە لەمەمەرى بونىادا گەمەرىن كرايەى چەك بوو، بەتايەتتە چەكى ئەمەركايى. جەخانە سەريازىيەكەى، كە سەدى ەمەستەى چەكەكانى ئەمەركايى بوون، تەنكى "ئەم ۶۰" و فەزكەى جەنگى تەرىزى "ئەف ۱۶" و، كۇپتەرى سەريازانەى تەرىزى "كوبرا" و "بەلاك ەك" كەناوى "فەلزان" يان لىنابوو، يىگەمەن ەمەرى ەمەمەشى دۇ بەكەرد بەكارەمەنەزان مەمەىكى كەمى لىنەرجىت بۇمەى ەمەمەشى دۇبەمەمەلەرىن بە توركيە ئەمەدا. كەرىنكەرەكەكانى مەمەرىن پەردەيان لەمەمەرى بەكارەمەنەنى فەزكەى "ئەف ۱۶"، بۇ بۇردەمانكردى گەندە كوردىيەكان. لا، كەقربانىيەكى زۇرى مەدەنى ەمەرى. وشتەنۇن

بۆلۈمۈمىمىكى كەم پۇرۇزى بۇلمايمىسە. بەلەم پەنتاگۇن كەلمەيىرىكى ياسايسى بۇ رىگىرتى
 لەمپىزىمىرايەتتەيىمەكى كەلتۈن دۇزىيەمە، تا نەمىلەت بەيىنى ياساى ئەمىرىكىاي و لەھالەتى
 چەك بەخراپ بەكارهينانى وادە، ئارەنى چەك بۇ تۈركيا رابىگىرت. چۈنكە پىشمەنگى سىياسىيانە
 سىتاتىيانە ئەمىرىكا لەپىش ھەمۇ شىتەكى تەرەپە. ئەمەتە ئەمۇزىسى لەسەرىت، بەمەزىران
 سەرىزى ئەمىرىكاى دىزگا ھەلگىرى و ئامىزە ھەلگەيىمەكى پەيماىى ئاتقۇ بەرپۇدەمەن، كە
 بەھمۇ شۇنىكى تۈركيا دا بۇلۇپنەتەرەمۇ، لەكەتى شەرى ساردا بۇ ئاسايشى ھەيەمەنان
 گىرەگىپۇن، بە تايىبەتى كە شۇپىشى ئىسلامى ئىران لەسانى ۱۹۷۹، دىزگا ھەلگەيىمە
 ئەمىرىكاىيە گىرەگەكەنى سەرىزى قەزىنى داخست.

ولتە يەگىرتەرەگەن كەلمەنچاكانەمە ھىزى سەرىزىان لەتۈركيا دا ھەيە، رۇژنىك چىيە بۇ
 تىگەمىشتى كىشەى كورد سەردى لەمۇ بولۇشەى خۇى نەمەيىنى سەرىزى ئەلەسەمە
 ئەمىرىكاىيەكەنىش فرمانى توندىان پىندىرەپۇ كەبەھىچ جۇزىك لەگەل ھەلگە ھەلگە تۈركەكەنىاندا
 لەسەسەت نەدۇن، چۈنكە بەمە ئاسەرىپۇن كە ھەز ناگەن ھىچ رەخەنەمەكە لەسەسەستى
 ولتەكەيان بىگىرت. لاي خۇش ھەلگەتەرە، لە ئاۋەپاستى ھەشتاكانەمە، كە ھەلگە ئاۋچەى
 كوردستانى تۈركىيەم لەمۇ ئەلەسەمە ئەمىرىكاىيانەى لەمەزگا ئاسايشىيەكەنى ئاۋچەكەدا كارىان
 ئەمەرد، ئەپىرسى، ھەمۇ جارەك ئەمەپەسام، چۈنكە لەمۇدەلەمەكەنى ئەمۇزى خۇزىان بىلگەپۇن.
 رەمەكە ئەمەى كەمۇز كارى تىگەردەپىتم، ھەستگەردەمۇپىت بەمەى كەلمەنەنىش گەمەنە ھەمان
 پەمۇشتى بەرپەرسىيارە دىپلۇماتى يان سەرىزىيەكەنى سەلانى ھەلگەى بالۇزخانەى ئەمىرىكا
 لەتارەن دۇپاتەمەكەنەمە، كەلمەنچامەكەى زىيانىكى نۇرەمۇ لەمەزەمەندى ئەتەرەپى ئەمىرىكا.
 لەمەزەمەندى شە، ھىچ پىنەندەيەكەيان بە بەرەلمەستگارە ئىرانىيەكەنەمە نەمەردە، يەن
 نەيانەمۇپست لەپىنكەتەكەشى بگەن.

بەمەزىزى سەلانى داھاتەرە، بەرپۇمەرايەتتەيە يەك لەدەلەى يەكەكەنى ئەمىرىكا، ھەز بۇ
 پەمۇدان بە سەركەتەردەكەنى كوردى تۈركيا، گۇپانكارى لەمۇ بىيانۋەندا دەمەرد كەمۇچاۋلۇپۇشەن
 ئەمەپىنەنەمە. لەمەنچاكاندا بەپەيماىى بەلغا (دەلەى پەرخەندى پۇشەى شايەنى غىراق، لەسانى
 ۱۹۵۸ دا گۇپۇر، بۇ پەيماىى "سەمەتۇ" خۇزەلەيەكەن دۇپەتى ولتەنى پەيماىيان بەرەمەپ
 بەمەرد، كە بەرەمەلەى پەيماىى "سەمەتۇ" سەلانى ۱۹۳۷ بۇر پىنداپۇشى. بۇرۇتەرە
 ئەمەمەيەكەن بەگەشتى، بۇرۇتەرەى كەمەيەمەكەن بە تايىبەتى، شۇنە گۇمەنى ولتەنى
 خۇزەلەتى ئاۋەپاستى سەرىبە خۇزەلەى، سەرىمەى پەردەى ئاسەنەن ئەمەپراتۇزىيەتى
 شۇرەمۇشەپۇن. لەگەل كۇزىتى جەنگى ساردا سەرىمەلەنى ئىرانى خۇمەيىنى دا، تۈركيا ھەك

جەندرمەي عىلمانى ھىنرايە پىشمو، تا رادىيەك بۇ ۆلاتە موسوئمانە سەركىشەكانى ئىرلوسنى دابىنىتو، بەرمۇەندىيەكانى خۇرناواش لەناوچەكدە بيارىزىت. كۆتايىيە بەپشونىيەكەي جەنگى دورگەي سالى ۱۹۹۱، لەلايەكەمە ئەمەريكاي دىلى سىياسەتى ئەنقەرە كورد، لەلايەكەي تىرىشمە پابەندى بەرمۇەندىيە ئاكوژەكانى خۇيى كورد. واشتوتۇن بۇ بەكارھىنانى بىنكەي ئاسمانى "ئەنجەرلىك"ى نىزەك شارى ئەدەنە، بۇ خولى ئاسمانى تايىبەت بە پارىزگارىكردنى كوردەكانى عىراق، تا ئاوبانگى خۇي بەمۇي كۆتايىيە گەمزانەكەي جەنگى سالى ۱۹۹۱ بيارىزىت، پىنويستى بەسەريارى پىنچوپەنەي توركىيەبوو، بەرامبەر بەمەش ۆلاتە يەكگرتووەكان چاوى لەسەركوتكرەنەكەي كوردى توركىيا دەپۇشى.

ئەم چاودىزىكرەنە ئاسمانىيەي كەبە "پروفايد كۆمفورت" واتە "دابىنكرەننى ھىمنى" ئاودەبرا، ھەندى جارىش ناوى "پويىز ھامر" واتە "چەكوشى ئامادە"ى پىندەوترا، بە دنى لايمە سىياسىيەكانى تورك نەبوو، چونكە بە پىنچەرانەي ھەموو ژىرىتتەيەكەمە، بە ھەلىكى ئەمۇتى ئەمەريكايان دەزانى كەپارتى كرىكارانى كوردستان باكورى عىراق بكاە پىنگە بۇكارە سەريازىيەكانى خۇي دۇ بە توركىيا (تەنيا رىكفرەي ژەنەرالە بالا بەستەكانى توركىيا راستىيەكەيان بەرانەيەكەي ۋا ئىك پىكرەبوو، كە پروفايد كەمفورت بەچاكوژ بزانن لەمەي چەندىن ملىژن كوردى عىراق بېزىنە ئاۋ خاكى توركىياۋە، ئەۋەشى بەسەر حەكۇمەت يەك لەدەۋى يەكەكاندا سەپاندو، واشى لىكردن رىككەوتنەكە نوئ بگەنمە. بەدريزايى چەند ۱۰ سالىكى رابىردو، ۆلاتە يەكگرتووەكانى ئەمەريكا سىياسەتى رەسمى توركىيا، كە نكولى لەبەۋى پىئاسەي جىاۋازى كورد ئەكردو بە "توركى شاخاۋى" دادەنەن، پارتى كرىكارانى كوردستانىشى بە رىكفرەيلىكى تىۋرىستى ھىچ پوچ دادەنە، پىيەكرا. لەگەل ئەمەشدا واشتوتۇن سەرجەم پايتەختە خۇرناۋايىيەكانى تىرىش، بەرامبەر بەسود ۋەركرنەكەي پارتى كرىكارانى كوردستان لەو سەركوتكرەنەي توركىياۋە بەكارھىنانى بۇ گەشىتن بەئامانجە ئەتمەيەيەكانى خۇيان، كە بەو ھۇيەۋە لەناو كوردە دەستەلاتى زىاترى پەيدا ئەكرد، زۆر پىلپىۋون.

ھەرچەنە كوردىكى زۆر بەرھەلىستى سىياسەتى پارتى كرىكاران و پىشلىكردەنەكانى مالى مۇقلاندەكردو، ترمىان لەناكامە خراپەكانىشى ھەبوو، دەشيانزانى ئەم سىياسەتە شىۋەزى سەركوتكرەنەكەي مىرى بەچىدەگەيەنەت، بەلام دەرگىشيان بەگرنكى ئوچلان نە دەستەكەتەنە ئەكرد كە بەدەستى ھىناۋە. بەئاقى تەنيا تۋانى پىئاسەي كورد، كە زۆر پىشتگۈنخراۋو زىدوۋىكەتەمە. كەچى ۆلاتە يەكگرتووەكان، لەگەل ئەۋەي ھەموو ئىركەسانەي پەي يارىدەدەرى ۋەزىرى دەرەۋەي ئەمەريكايان بۇ كاروبارى مالى مۇقلا پىشپىنەبرا، سەردانى توركىيەيان كرىو،

رەخسەيان لەپېشىنلىكردىنەكانى مالى مۇزىلى دەولەت و پارتيانىمەكانيش گەرت، قايىل ئەمەبوو ھىچ كاريكى دىيولۇماتيانە بىكات. واشتۇن وى بەباش دەزىنى كە بەردەموام پەرداخەمەى توركيا بە نىوہ پەرى بېيىنىت، لەكاتىنكە توركىكى نۇر لەباشترىن ھالەتدا دەيانزانى نىوہ بەمەئەو نىشى دەچىت. ولاتە يەمگەرتووەكان ھانى ئارنى ئىزىرەلوانى بۇ توركيا دەدا، تا كاريكى وى لەمەندە بىگەن كاتىك ليكۇلنەمە لەمەل گومان ليكولاندا لەمەن كەمەت دەرەق بۆ، بۇ داننان بەتاوانىشدا ئازارو ئەشكەنجەى كەس ئەدەن. ھەرچەند بەلغەمەكى نۇر ھەبوو سەبارەت بەبەردەمولى ئازارو ئەشكەنجەدان، بەلام لىئەرسرلوانى ئەمەركيا بەھەوا بوون بە ھەشەقپىكرەنى پۇلىسى تورك و، تەكنىكى دادەورەئەو، دانانى وەزەلەرتى- يىئەنۇ ھىچ لەباردا ئەبەوى- مالى مۇزۇ، كارى تەرى لەويابەتەنە پتووشى وئەى توركيا بىكات و، رادەيەكىش بۇ پېشىنلىكردىنەكانى مالى مۇزۇ دابىن، كەتورك ھەبوو ئەوہى بەفيل دەزانى ھەندىكى تەرىشيان بە خۇەلقورەتەن لەكاروبارى ولەتيان دادەئا. ھەرچەندە ولاتە يەمگەرتووەكان پىزى لەوہ دادەگەرت، كەنەو چاكەسازيانە ئەك ھەر تەميا بۇ كورد باشە بەلگو سوودى بۇ ھەموو توركىش ھەيە، بەلام تەرسى شۇفەننىتى تورك وى ليكەرد ھىچ دەستپىشخەرىيەك بۇ چارەسەركەرنىكى سىياسەيانەى ئەو شەپە ناوھو وئەرانكەمە ئەكەت، كەخەراپ بەسەرى بەرژەوہەندەيەكانى توركدا ئەشكەنتەو.

که به خاکه که پیدا بجات، نعره‌ش هم گمشته به خؤیدار هم گورده‌کانی غیرالیش موچه ی
فرمانبرو خمرچییه‌کانی دی خؤیانیان پی دابینه‌کرد.

بینگوئندان به‌نیازو نامانجه‌کانی تورکیا، نهم کاره‌ی زیاتر بموه ده‌چوو همنسوکه‌وت له‌گهل
نیمچه ده‌ولتیکدا بکات. به‌لام له‌هممانکا‌تیشدا له‌نقهره، بمو هیواییه سهدام حسین ده‌ست
بهمر گوردستانی غیرالدا بگریتموه، واته پارتی گریکارانی گوردستان نه‌توانیت نه‌و ناوچه‌یه
بکاته بنگمیه‌ک بؤ دژیمیتی تورکیا، ده‌یوست پی‌وه‌ندی دیپلوماتی و نابووری له‌گهل به‌غدادا
ده‌ست‌بینکاتموه. تورکیا گوئی خؤی له‌وه خه‌واندبوو که پیشان سهدام حسین یارمته‌ی پارتی
گریکارانی دهدار پیشووی ده‌خسته تورکیاره، له‌بایه‌خی کارمه‌کشی که‌مده‌کرده‌وه. به‌بیان‌ووری
لیکه‌لموشاندنی پارتی گریکارانی گوردستانموه، به‌چه‌ندباره بوون‌نمویه دلیگری‌نمکانی
تورکیای باکووری غیراق، تورکیا نا‌کؤکییه‌کانی نیوان همدرو میلشایی دوپارته
سهره‌کییه‌که. کله به‌نهره‌تدا هم‌بون قولتر کرده‌وه، زیاتر گریشی خسته نیوانیانموه.

واشتن‌ن له‌سایه‌ی سیاستی ((گرتن‌موه دو‌فالقیه)) که‌ی به‌ری‌نوبه‌رایه‌تی کلفتون به‌رام‌بر
هم‌درو رژی عیراق و نیران هم‌بوو، نه‌و حاله‌ی به‌دل نه‌بوو، چونکه له‌وای سالی ۱۹۹۴ ده
رؤلی نیران له عیرالدا پهری سهند. و‌ت دابه‌شبوونیکی نی‌وبه‌ولتیا‌نمش، ولاته له‌وروپاییه‌کان
بیمه‌رمه ره‌خنه‌یان له‌داگری‌گرنه‌که یه‌ک به‌وای یه‌که‌کانی تورکیای باکووری غیراق ده‌گرت،
واشتن‌نیش هیچ گازانده‌یه‌کی ناشکرای له تورکیا نه‌ده‌کردو وه‌لاسی نه‌و ره‌خنه‌ای لیشی
ده‌گیا بموه له‌دایم‌وه که کاری نه‌و دی‌وپه‌رمه‌ی پی‌چاک‌تره (ببووه بنیشته خؤشه‌ی ژنر دانی
نهم‌ریکا). چه‌ند گه‌موره لی‌نرسراوینکی وه‌زاره‌تی دهم‌وه‌ی نهم‌ریکا، جاری‌بار به‌شهر‌موره
ره‌خنه‌ی وایان له تورکیا ده‌گرت، که‌به‌ت‌نیا سر‌کو‌ت‌کردن شهری پارتی گریکاران نابریتموه.

به‌جو‌ژه واشتن‌ن و له‌نقهره که‌وتنه ناو گریزای خواستی به‌ر‌وه‌ندی خؤیان و پر‌ژه
ناوچه‌یه نال‌وزمه‌کانموره، که‌وو‌که‌شه‌کی پی‌نه‌ده‌چوو هیچ پی‌وه‌ندییه‌کی به‌کورد‌موره هم‌بیت، به‌لام
بینگومان یه‌ل‌دان‌مویه راست‌خؤی بؤیان ده‌بیت. نه‌گه‌ر تورکیا ها‌وپه‌یمانیکانی له‌وروپایی نارام
به‌می‌زو توانای نهم‌ریکا بویه، نه‌وا نهم پر‌ژانه به‌مجیب‌وون. به‌لام واشتن‌ن به‌چاکی گوئی به‌و
کاریگری‌تییه خراپانه نه‌داوه، که له‌وانیه له‌م سیاسته چه‌ند لایه‌نا‌ن‌دها به‌سره تورکیادا، که
هین‌زکی همر‌نمایه‌تی کاریگری ناوچه‌که نییو ول‌تیکه به‌زوری، نه‌گه‌ر نه‌ل‌نن هم‌وو، له‌گهل همر
ه‌شت ول‌تانی نه‌گه‌ر چاو له‌شهری گوردیشی بی‌ژشین، بشکیت‌موره. واش به‌ری‌نوبه‌رایه‌تییه‌کی
کل‌ت‌ن‌ن کؤی له‌وه نه‌ده‌کرد که تورکیا به‌ نا‌ومندی سیاستی "گرتن‌موه دو‌فالقیه" که‌ی نیران و
عیراق دلبیت. واشتن‌ن گومانی له‌رؤلی تورکیا‌بوو له ریک‌خستنی کؤبو‌ن‌موره‌کانی وه‌زاره‌تی
دهم‌وه‌ی، تورکیا، نیران و، سوریا، که‌ده‌ول‌تا‌نینک ول‌ته یه‌گرت‌وره‌کانی نهم‌ریکا هم‌یشه

ئەو شتە ھىچكار ناھەموارانەى بۇ بگىنمەۋە كە بەچارى خۇم لە ھىزەكانى ئاسايشى تۈركىيام بىيىنبىو. ئەۋەشم پىئوت، كە ئەگەر ئەۋ زانباريانەى لە چارپىنگەرتنى گوندنشىنەكاندا كۆمگىرلەۋەتمەۋە راستىن، ئەۋا بىزىلگىردىنى كۆرۈدە مەدەنىيەكان و سوۋتاندنى گوندەكان، كۆرۈدە لەدۋى تۈركىا دەبىزىنىت. نۆزبەى ھەرە نۆزى ئەۋ كەسانەى چارپىنگەرتن لەگەلئاندا كۆرۈدە، داۋى ئەۋ سەرىبەخۇزىيە ئاگەن كەپارتى كرىكارانى كوردستان پىنى لەسەر دادەگىرى، بەپىچەۋانەى "ئاپۇ" شەۋە ماركسىزىيان بەدل ئەمبۇ. ئەۋان، ئەنبا داۋى ئەۋەيان دەكرد كە بەھاۋ ۋلاتى پەلە يەك دابىزىن لەگەل تۈركىدا بە يەك چاۋ سەرىگىزىن، رىز لەمكولتۈرە تاىبەتتەمەكان بگىرىت، ۋەكۆمەت گەشە بە ناۋچەكەيان بەدات كە لەمىزە پشتگۈنخۇلەۋە پارەى تىادا بەخاتەگەر. ئەگەرچى بەدەرىزىي سالاى رابردو لەچەندىن. زىۋتتەۋەى ياخىپوۋانەى دۇنيای سىنىمەم كۆلۈۋەتەۋە، بەلام لەۋى ئەۋە نەگەشتۈۋەم كەچۇن ئەندامىنى ئاقۇى ۋەك تۈركىا، كەھسابى دەۋلەتلىكى خۇزىۋاىي بۇ بگىرىت، ھەمۇ ئەۋانە لىگەۋ قوچ بىخۇنىتەۋە. گۇمان لەۋەشدا نىيە كە تۈرك ئەۋەندە زىرە تىيىگات، سەركۈتكرن ئەنبا ياخىيەكان بەھىز دەكەت ۋەكەلنىكى زۆر دەۋارۋىتە پىزەكانىا ئەۋە ئەۋەندەم پەخسە لەسىاسەتى تۈركىا گەرت، ھەستەكرد تۈپرى ئەگەرچى كۆنە براۋەرىشمە، بەلام ئەۋە زىاتمرد ئۇ قەبۇل ئاكتاۋ، لەۋانەپە دەستەم پىۋەنىت. كە بىندەنگبۇۋە، بەچرەپە ۋتى: "ئاگادارم، ئاگادارم، بەلام ھەمۇى ئىشى سۇپايمۇ، ھەر ئۆزلىش دەزانىت چۇن لەگەلئاندا ھەلسۇپىت".

تۈپرى دەۋىست تىمەگەپەنىت كە ئۇزال سىياسەتتەدەرنىكى تۈركى بىرلەۋمۇ، لە داۋى ئەتاتۈركەۋە بەتۋانترىن كەسنىكە كۆپىنى ئەۋ بۇچۇۋىن بىرۋا ۋوشكەى لەبارداپىت، ئەۋ پىۋاۋە كەسنىيەمىن كۆمەتەى ماۋەى ئەۋ سىن سالى دۋاى، سالى ۱۹۸۰، ئەنەپالەكانى سۇپا دەمەزاندنى ھۆكۈمەتلىكى بەئاۋ مەدەنى پىيىسپىزىن، دەستەلاتى تەۋلۈش لەدەستبگىرىت، ھەرچەندە لەسالى ۱۹۸۲دا بەشۋەپەكى دىموكراسىيانەش ھەلبىزىردا. ئەگەرچى قەسەكان رايان نەتەگەندەم، بەلام كارىگەرىۋىن چۈنكە گەر سۇپا ئەۋاۋە ئەتاتۈرك رۇمى عوسمانى پى لەتاۋ ئەدەبىراۋ، لەسالى ۱۹۲۳ شدا كۆمارەكەمى پى داندەمەزىنۇر. خۇ ئەگەر دەۋلەتەنى دى بەپشتى بەرىۋەمىراپەتتەكەيان، پان چىنى ئاۋەند، پان سىستەمى دەربەگەپەتى دەمەزىنۇر، بەلام كۆمارى تۈركىا، كەبەۋى ئەۋ دىيانانەى چاۋيان لەخاكەكەى پىمبۇ مەترسى پەرتىۋى ھەبۇ، بەتاىبەتەى يۇنانىيەكان گەمەپانۋىست بەشنىكى خۇزىۋاى لىدەپىن ۋ نەرمەنىيەكانەش، بۇ دەستگرتن پەسەر كۆنە خاكەكەيانداۋ تۆلە سەندەۋەى ئەۋ كۈشتارەى عوسمانىيەكان لەشەرى يەكەمى جىپاندا لىياناكرن، بەشنىكى تىرى خۇزەۋەلاتى لىدەپىن، لە بەنەمەتدا دەۋلەتلىكى

لازېښو سوپای تورک هېنایه کایموه. نهلسره لاینگرهکانی نمتاتورک، بېنامانجی دورخستنموی ناوچهی نمتادول و دورخستنموی لمرهگوږشکه نیسلایمیکه و نوږکړنموی، جا خلکتهکې قایلین یان نا، تا بیهکجارهکې و همتا هتایه بره و خورثاویان برین، لمرتاپای تورکیادا پاریزگاری یاسایان دهمکړد.

شورپهکانی، ۱۹۲۵ی کورد بېسرزکایمتی شېخ سعیدی پېچان، کمپونیکي ناینخوازانهی پېومېو، شورپشی ۱۹۳۰، که کوردو نمرمنی کونه قوریانیان بهشدلریان تیا داکړد، ستمکاری رژیمهکې یان خستېوو. شورپهکې دوايیان، که "پرخا پهلموی" شای نوسای نیران، پشی بهنیزهکانی تورکیادا، بډگمارزوانی یاخییهکانی ناو چیا سهختهکې نارارات بېچنه ناو خاکې نیرنموه، بهکارهسات شکایموه (نوی چلو و پینچ سال، محمدمد پرخاشای پهلموی کوپې پرخا شا، کلسمانی ۱۹۷۵د پشی لملالا مستقلا بېرزانی کړد، ههمان ناپاکیتي باوکی دویساتکړنموه). شم دوو شورپشې پهلامارلنهکې دهرسیم، وایان لمربررسیانی تورکیا کړدکېلباشووری خورهلاتی ولاتدا مترسی نویوونموی بزوتنموی نهتموی کوردیان هسیت هرپویه شم ناوچهیه تا سالی ۱۹۵۰ بېناوچهیکي ناناسایی داندنرو، تا ۱۹۶۵پش نیاندمهشیت بیانییه خولهقورتنمرهکان بېچنه ناویموه.

هیزه چمکدارهکانی تورکیا، لهپیش و، کاتی جهنگی ساردو، پتاییمتی دواتریدا، پېموی کوردیان بډ کاتی پتویست دانابوو، کاتییک که کرځی لهگډل هشت ولته کمله پرمهکانی دروسیاندان نهمیني، نو! بیانوییمکی باشوو بډ خوسهپاندن بېسرزانی گشتی ولاتدا. نهی کورد لمتنیا شورپشیکدا نهمیت بهشدلری لهر ۱۸ شورپهکې نینوان همدرو جهنگی جیهانیدا نهمکړدېو؟ هرچمنده دزگا سبریازییمکه بېدم تپېریونی رڼوکارموه گومانی لهخوگرې چاوېوانکړنمکې همو، بهلام ململانیکهکې لهگډل پارتی کرڼکاراندا، بېاییمکی زور خریمکی کړدو، واشیلینکړد که لمتاوچمرگې کاری سیاسیانهی تورکیادا بیئت. "نهمجومهنی ناسایشی نهتمویمي" ش کهبه پووکمش سرزک کومار سرکړدایمتی دهکات، که لمتیوان ۱۹۸۹ - ۱۹۹۳د لږزال بوو، بهلام بهلای دزگا سبریازییمکهوه، بډ خولهسیاسمتی حکومت هلقورتاندن و کارتیکردنی، نایاترین شتېوو. لهچوارچینوهی شم نهمجومهندا، که سرزک ورمیزان و ورمیزانی بېرگړی و دهره و ناوخوازی تیا دایه، سبرزکی نمرکانی سوپای تورکیا، سبرکړه سبریازییمکانی زمیني و ناسمانی و زهرایی و دهرک، لوانهیه لږزالی لی لایمیت زور لهنمادهمدمدنییهکانی دی زلفربوون. وای لیهات "نهمجومهنی ناسایشی نهتمویمي" لهمموو دزگاکانی تری ولات بېدمستهلاترېوو، بېپنی لمرستوریش سرزک نمرکانی سوپا، لومویري بېرگړی و سرجه نهمادمانی تری حکومت گرنکترېوو.

ئەنگەرچى ھەر سويا ئۇزۇلى گەياندېۋوۋە بالاتىن ئەستەلات، بەلەم پۈتۈندى پېئىنەۋە ئۇز ئالۇزۇ، بىرگە ھەندى چار شەرمەزلىشى بەسەر تۈركىدا دەھىنا، ۋەك چۈن چارنىك لەنمايشىنىكا بىشۇرتىگەرە دەرگەمۇ. راستىيەگە ئەر رەۋشە سەرسۈپىنەر چاۋەپۇن ئەكرولەنى ھىزى دابوۋە بازوۋى كەنەك ھەرىمەتلىيا بەرامبەر سويا بوۋەستىتەرە، بەنكو بەرەنگارى ھەموو ئەر كەمالىزمانەش بېتەرە كەرەك پاسى كچىتى بگەن، ئامادەن لەرىگە پەرسىنى يىرۋاۋەرەكە ئىتاتۈرگەرە، بولرى كۆمەلگە تۈركىيا ئەدەن تا ئەناسى دۇنيادا بىرگەتەرە. بېرەرە پىنەستىگەيەكە ئۇزۇل، لەبەدەنگەرەچۈنى كۈردە غىراقىيە ھەلاتوۋەكان.ۋ. لەسالى ۱۹۹۱ ھەرە رىگە بە كۈردى قەسەردىن دان، بەتايپەتەش ھەنسۇ كەوتكەردى ھەمان بەھارى لەگەل سەركەدەكە كۈردى غىراقىدا، بەرەنخەست كەتۈنەي ھەيە دەرمانان بەتە ئاۋ سىياسەتى تۈركىياۋە، ئەنەت ئەگەر ئىخەكەي ۋىۋۇزاندەن ئەنەلەكەنىش بېت. دېيۇماتىكى خۇزىۋاۋىي كە خۇمەتلىكى زۆرى لەر بولەرە ھەيە، دەلىت: "ئۇزۇل چۈن بېرى لەگەرە سەركەيەكە تىرى تۈركىيا ئەكرەدەرە ھەر بەر شىۋەيەش بېرى لە كۈرد ئەكرەدەرە، كە ئەۋەش كۆمەلگە تۈركىيا ئەنەت تۈنەي يىرلىكەردەۋەش ئەۋو چچاى ھەرسكەردى.

بەپىنەۋەنى زۆرىيە سىياسەتەدەرە تۈركەكەشەرە، ئۇزۇل بەر رادىيە ترەسى لە ئەزگا سەريازىيەكە ئەۋو كەتەۋىت ھىچ بگات. "مەھمەد غەلى يىراند" رۇژنامەسۈۋە ھۈنەرەندى ئەلەۋزۇنى تۈركىيا، لەسالى ۱۹۸۸د ۋەك يەكەم رۇژنامەسۈۋەسى لەيەنگرى مېرى، بەچاۋپىكەتلىكى ئۈچلەن قەيرەنلىكى گەرەي لەۋلەتدا نايەۋە چاگەي چاۋپىكەتەكەشى بۇ لۇزۇل ئەگەرەيەۋە "رىگا بەكەسەنى ۋەك مەن دەدا لە سايەيدا كار بۇ لىكۈلەنەرەي ۋورد لەبارەي كىشەي كۈردەرە بەگەم". لەبەرەمبەرىشدا "سولەيمان دېمىرەل"ى كۈنە كۆيەرەكەيىرى ئۇزۇل كەلەسەۋكەيەتى ۋەزىرەندەل دۈلەتلىش لەسەۋكەيەتى كۆماردا جىگەي گەرەۋە، ھەرگىز ئەۋەي لەمەدەكە كە لەچمەن دە سالىكى رابىرەۋدا سويا دۈۋ كەرەت نەپەشەتۈۋە ئەستەلات بىرگەتە ئەست، خەلگە تۈركىيا بەزۇرى لەۋاۋەرەدا بۈۋن كە دېمىرەل بەرەنەسەكى ۋا لەكەدەتەيەكى تىرى سەريازىيە ئەترەست، كە رۇژنامە نوۋسەكە بلىت، دېمىرەل پىنى ۋايە كە "ئەگەر گۈۋ بە دەرپەكەشەيا بگات سويا بۇنى ئەكات"، سوپاش سوۋدى چاكيان لەر ترەسى ئەمبىنى.

بەلەم ئۇزۇل لەبەرەمبەر سەريازەكاندا بەر جۈرە رەفقاى ئەدەكەد، رۇژگار ئەر تۈندىيەي ئەمەشەت كەلەنەنگەرەكانى دىئەنوۋىست. ئۇزۇل دۋاى كۈشتىنى زىزەكە ۱۰۰ كەسەكى مەدەنى لەپەكەلەنلىكى خۇيەۋى يەك لەنەنىدا، كە لەتەنەنگەكانى جەرنى نەۋرۇزدا، لەنەزەرى ۱۹۹۲د

لەگەڵ ھێزەکانی ئاسایشدا پەڕویدا، بەرێوەبەری ئاوجە ئاناساییەکی کوردی بەتەواوەتی بۆسویا سەپارد. لەمەبەلایی ھەمان سالی شەدا ھێزەکانی ئاسایش، لەمەبەلایی زانیارییەکی درۆدا کە گواپە چەمکەری پارێزگاری گۆرنگارانی کوردستان لەشاری "شەنەک"ی نزیک سنووری عێراق ھەن، ھێزەکانی بۆ شارەکەبرو زانیکی ئۆرمان لەشارەکەدو ۲۰۰۰ کەسێکیش لەتۆسی ژبانی خۆیان ھەلاتن.

بەرەوپۆرکردنەوی ئاوجە ئاناساییەکە بۆسویا ئو ئەنجامانەم بەدینەھێنا کە مەبەستبوون. لەسەرەتای ۱۹۹۲دا، کۆشتن و وێرانکاری لەکوردستاندا گەیشتە ئۆپەری، ھەچ کەسێک، بەکەمالیزمە توند پەوگەکانیشو، نەگولیان لەو ئەدەکرد کە کێشە کورد گۆرنگرێن گۆرنگرێنە لەتورکیادا و لاوژمشی دەگات. ئەمجا لەپێرگا، لەدوای سالی ۱۹۸۴دو تروسکە ھیوایە بەدیاریکەوت. لەسەر پێداگرتنی ژۆری جەلال تالەبانی، ئوچلان لە ۱۷ی ئازاری ئو سالەدا رایگەیاندا کە لە ۲۱ی ئازارەو یەک لایەنە بۆماوی مانگێک تەقی رادەگرت. ئەگەرچی پێشتر ئوچلان لەسالی ۱۹۹۰دا دواي ئاگرەستی لەتورکیا کردبوو، بەلام ئەمجارەیان خۆی دەستپێشخەری کردوو، بەلێنیشی داو کەچەمکەرەکانی بۆ بەرگری لەخۆکردن ئەبێ تەقە نەکەن. چوار رۆژ پێش ئاگرەستەکە، جەلال تالەبانی لەچاوپێکەوتنی رۆژنامەییەکی تورکیدا رایگەیاندا کە، ئوچلان ئامادەییە وێ لە چەمکەری و تێرێز بێنێتو، دانیستان لەسەر چارەسەرێکی سیاسیانە بگات کە سەرەخۆی کوردستانی تیا دا ئەبێت. تالەبانی بێرێزی بەقسەکانی دا، کەئەگەر تورکیا ئوچلان بەدانیستانکەرێکی باش نەزانێت، ئو ئوچلان دانیستانەکە بەرەوپۆی ئەندامە کوردەکانی ئو پەرلەمانی تورکیا بگاتوو، لەبەری ئو لەگەڵ حکومەتی ئەنقەرەدا دابنیشن.

لە ماوەیدا دێپلۆماتیکی ژۆری خۆرئاواییەکان لەتورکیادا، پێیان وابوو پارێزگاری گۆرنگارانی کوردستان، لەپۆی سیاسی و سەریازیەو لەپەرەسەندنایە. ئوگاتە پارێزگاری گۆرنگاران ھێندە شای بەمخۆبوو، بەمخۆبایونیکی ژۆرەو گەشتیارە بیانییەکان ئاگادارکەدو، کەبۆ سەردانی باشووری خۆرەلاتی تورکیا دەبێت فیزە لە ئۆفیسەکانی ئەوروپای ئو وەرگیرن. خەلکی بێچەک ھێزەکانی ئاسایشی تورکیا پێکێشیان ئەدەکرد شەوانە بەشەقامی شارو شاروچە کوردییەکان و بەگوندەکاندا بۆپێشەو. بەلام تورکە توندڕەوکان، تا چەند مانگێکیش ھەر قەسەیان لەو ئەدەکرد کەمەلانی ئەوا پارێزگاری گۆرنگاراندا بۆتە مۆزانو بنگۆلەدەگات و ئوچلانیش خەریکە دەستەلاتی ژۆر بەسەریاندا ئاواتو، ئاگرەستەکەشیان بەبەلگی بەزینیان لەپۆی ھێزەکانی تورکیادا ئەزانو، سووریش بوون کەھەچ دەستکەوتێکی سیاسیانە نەدرێتی. بەلام کەمایەتیەکی مافول، ئاگرەستەکە ئوچلانیا بەدەرلەتێکی باشی قەسە لەسەرکردو

گەشەبېنىيەكى ئۇزۇل ھەممۇ كوردى پېئاليل ئەمگەر، چۈنكى ھەندىكىيان گومانىيان لەمۇ لە ھەر مەدەنىيەكى تىرىش ئەمگەر، كەمەندە بەتواناين كار لەمەلۇستى ھىزە چەكدەرەكانى تۈرك بەگەن، يان بەلای خۇياندا رايپەكەشەن. "ئەمەد تۈرك" كەسەر بە گەنگەتەن ەمەشەرەتى كوردى بەگەتەن پەرلەمانتارى كوردى ئاۋ پەرلەمانى تۈركىيەش داندەنرەت، ئەمۇ يەككەلەكەردەمۇ، كەمۇزۇل ھەر لەم ماۋەيەدا پىنى وئوۋە "ئا كاريكەتە سەر گەمۇرە ژەمەلەكانى سوپاۋ، بۇ چارەسەرىكى ئاشتەيانە" ى كەشەى كورد ھانىيان بەدات، سوۋرە لەسەر بەدەمەمبۇنى ھەلەكانى. تۈرك ئەمۇكەتە گەيشتە ئەم ئەمبەمەى، كەمۇزۇل لەبەدەستەينانى ئامانجەكەيدا دۇنيا نەمبۇ، چۈنكى قەسەكى خۇى "كەمەۋلى پىۋەندىيەكى باش لەگەن ھىزە چەكدەرەكاندا دەدات، وايدەگەمەند كە دەستەۋاتى راستەقىنەى ۋلات بەرئەمەردى نىيە".

كاتەك ئۇزۇل مەشۇمەرى لەسەر ئەمۇشەقەنە ئەمگەر كەلەنارادابوۋ، پىنى لەسەرئەمە داندەگەرت كە دەۋلەت ئايىت بۇ رەكەتەمۇن لەگەل پارتى كرىكاندا پەلەبەكات، ئەگەن خۇى دەخاتە پىزى ئەۋەدە. پىۋىستە دەۋلەت "دەست ۋاز لەمەبېنىت كەپۇلنىكى مامناۋەندى" لەمەمەمەر ئوچەلەدا ھەمبەت، دەمبەت دەستەشەخەرىيەكەشى لېيىستەنەتەمۇ. ئەمۇكەتە پەمەزان، كەمانگى رۇژۋى موسۇلمانانە، لەمەۋو بوۋندا بو، ئۇزۇل ۋاى پېباش بوۋ ئا ۋاى پىشۋى جەئى رەمەزان، كە ھەقتەيەكى رەكە دەخاتەنەت، ھىچ نەكەت. رەكەتەمۇ جەئى ئەمۇرۇش لەمماۋەيەدا بو، جەئەنەكە، بەمۇى لەمانەكانى ئوچەلەن بۇ ئەندامانى پارتەكەى، ئۇزۇل بۇ ھىزى چەكدەرە، بەمەننى و بەمى خۇرەشەن گوزەرىكەد.

چاندەر كەمەۋكە لەم سەفەرە دۈۋەندىرەى زۇرەى كۇمارە شۇمەيەكانى پىشۋى ئاسىياى ئاۋەرەستى گەتەۋە، گەپەيەمۇ بۇ ئەمەمەمۇ، جارىكى تۈرلە ۱۵ نىسانى ۱۹۹۳دا لەگەل ئۇزۇلدا كۇيۇمۇ پىنى راگەيەند كە ئوچەلەن ئامانەيە رۇژەك ۋاى كۇتاييەكانى ماۋەى ئاگرەستەكە، بەمى ھىچ مەرجەك دىرەى بىكەتەمۇ، ئۇزۇل ھەۋلەكەى پىخۇشەبو، بەلام ۋتى: "بەلام دەترەم ئەم بىنەۋلەنە ھەممۇ شەكە تىكەن".

چاندەر لېتى پەرسى مەبەستە لەم "بى ئەلەنە" كەيە؟ ئۇزۇل بەمەنەمەنەكەمۇ ۋتى "ھۆكەمەت". باۋەمى ئەمەگەد ئەندامانى ھۆكەمەت لەنامادەكەندى ھىچ چارەسەرىكى كەشەى كورددا بەشەلەرى بەگەن، بۇيە ۋاى راگەيەند كە كۇيەن ئەداتى ۋە بە رەزامەندى دادگەى دەستۋورى لىيۈرەننىكى سەمۇكەيەتەنە دەرىكەت. ئۇزۇل ۋتى: "مەمەمەندى پىشەمۇ بۇ ئەمەمە، دەمبەت بەپەلە شەكە بەگەم، چۈنكى ئەگەر ئەم دەفەتە لەدەستەدەن ئەم بارۋەخەكە ھىچكەر ئالۇزەمبەت".

سەرۆكى تورگيا رەزامەندىتى خۇي بۇ گۇبۇننەۋەيمەكى تىرى چاندلار، كە دۋاي دۋو رۇژى دى لەنسىستەنبول بىكرىت، نىشاندا. بەلەم ۱۷ى نىسانى نەو سالەدا بەنەخۇشى دل گىيانى لەدەستدا. لەنۋولرەي ۱۶ى نىساندا دۋاكۇبۇننەۋەي لەگەل دىيەرلىدا كىرد، كەمانگىگ دۋاتىر جىگەي گىرتەۋ. سىياسەتەدەلارنى تۈرك بەلەمەيك بەجىگىرتەۋەي ئۆزلىمە خەرىگىبۇن، گۈنۋان بەلگىرەست، يان دۋاۋا سوۈگىراۋەكانى ئۈچلەن ئەدا. بەھەرھال لەۋكاتەۋە نارەزۋەكەي ئۈچلەن بۇ دانۇستانكرىنى ئەنقەرە ھىچ تاقىكرىدەۋەيمەكى راستەقىنەي لەگەلدا ئەكرا. تۈركەكان واياۋ بەباشدەزەنى كەھەرچى شىتەك بەسەملەي كوردەۋە بەندىيەت بەھىچ جۈزىك دانۇستانى لەسەر ئەمكرىت، جا دانۇستانەكە لەبەھىزىيەۋە بىت يان لەبى ھىزىيەۋە، چەندىشان بۇ بىكرىت خۇيانى لى بەدۋور بگىرن. بەلەم چەند رۇژنامەنۋوسىكى تۈركى لايەنگىرانى دەزگا مەريپەكان كە ھەردۋلاي شەرىيان پىنگەدەكاندا، لەبۋوۋى پىۋەندىيەمكى نەينى نىۋان ھەۋاڧكرانى تۈركىياۋ ئۈچلەن بەگۈمانبۇن.

قا نەمۇۋىشى لەسەرىيەت نەو ھۇيانەي ئۈچلانىان والىكرە كە بۇ ئاگىرەست بەدەنگ پىنشىنارەكەي تالەبانىيەۋە پەچىت، رۈن نەبۈنەتەۋە. رەنگە ھەستى بەزۇر لەسەركەۋىتى خەباتى چەكدارە كىرەيەت كەبىرەۋام لەبەزىۋونەۋەيمەكى خراپىدېۋو، چۈنكە لەمانگى ئازارلى ۱۹۹۳دا بەچاندلارلى وتبۇو، دەيەرت ئاگىرەستىكى يەكلايەنەنە رابگەيەنەت، تا كۇتايى بە "گۈند وىزانكرەن و راگۇژانى خەلگە" كەي بىت. نەۋەش ۋادەگەيەنەت كەئازارلى نەۋەشەنە بۇ پارتى كىركارەن پىشتىكىنېۋو، ئەگەرچى ئازارە نەۋەشە چەسپەۋەكانى ئۈچلەن زۇر ڧوۋلترېۋو، يەكەينە بۇ ژىرى بۇۋونەۋە رىزگارېۋولزە نەتەۋەيەكان دەگەرەيەۋە كە پەرىشانكرىنى دۋەشە بەھىزەۋەگەيە، دەيەت: "زۇرچاك لەۋە دەگەم كە ئىشە بەسەر سۈپاي تۈركدا ژال ئايىن بەلەم دەتۈلەن كارىكى ۋابكەين زۇرى لەسەر بگەرت". ئەمما بىرى لەۋەدەكرىدەۋە كە خۇي بىيەتە يارىگىرىكى سەرەكى لەۋەشە سىياسىيەنەي تۈركىيادا، شەۋىش بىنەۋەي لەۋ وەرچەرەخانە سامناكەي بەۋەي دەگەيەنەت بىۋى.

دۋاي مانگىك، ئەھمەد تۈرك پاشا چاۋپىنگەۋىتى ئۈچلەن، لەۋلېتان گەرەيەۋە، گەيشتېۋە نەو بېۋايەي كە ئۈچلەن خەرىكە دەرەك بەۋە بگات كە "نەيپەريالەزم ڧلەنگىكى لە كاھىزە دىۋىستكراۋ نىيە"^(۳۸) بەلەم سەرۆكى پارتى كىركارەنى كوردستان ھىشتا زۇرى مابۋو بىيەتە پىۋىۋىكى سىياسى كامەل. لەۋ رۇژمەۋە دۋلەكارىيە ئاشكرەكانى ئۈچلەن مان چارەي خۇنۋوسىنيان تىيادا ئەمما. كاتىك لەۋامەۋەپاستى مانگى نىساندا دىۋەشە بە ئاگىرەستەكەدا، ئۈچلەن

(۳۸) ۋەھمەكى ماۋتسى تۇنگى سەرۆكى سىنە (ۋەرگىن)

دولارگارىيىمىكانى خۇي ھىنايە سىر "سىزگىمىرگىدىنى ئازادىيە كۆلتۈرىيىمىكان، مالى بىكارھىنايىنى زىمانى كۆردى لىدىمىزگا راگىيانىدىنمىكاندا، نەمىشتىنى پاسىمىكانى گۆندىمىكان، لاپىردىنى بارى ئاناسىمىرى، دانتان بىمالى سىياسىيەنى رىگىمىرلەپ كۆرىدىمىكاندا"، كە تۈرگە ھىمىنەكەنىش ھىر ئەمىيان دىلەمىرگىد.

بىرپۇل رىستەقلىنى ئۇچلان سىمىارەت بىمىنۇل ھىرچۇنىك بويىنىت، مۆدەمگى-زۆر كارىتىنىدۇ. چۈنكە لىسانى ۱۹۹۱دا راگىيانىدە كە "ئۇزال تەمىيا كەسە چارمىسى كىشەكمەنى پىنىكىرىت". كەمىرىش مىرد ئۇچلان بىنەمىرى گىمىن بىمىنۇر قەلەبىيەمگى-ئە نەخۇشىيە ھەمىشەيىمىكە دىلى بىدات، پەرلىمەنتارە كۆردەنە كەبەداۋى سىمىزگى تۈركىيا ھاتىبۇن لەلۈپان سىمىرلىنى بىكەن، وتبۇر، ئەمىيىچ گۇمانىنىكى لە دىمىرمانفۇلدىكىدىنى ئۇزال نىيە، ئەمىرىش ھىرىۋەنەمىرى نەمىزلىن لەتۈركىيادا ئاشتى بىرپاينىت. ئەمى قەسەمە لىگەل چىزى بىرگىرەنەمىرى بىگۇمەمگى ئۇچلاندا ئەمى دىگۇنىجىت.

چۈنكە ھىچ شىتىكى ۋا لەتۈركىيادە دىمىنچۈم كەبەيخ بەدەستىپىشخىرىيەكەنى ئۇچلان بىدات، ئاگىرىستە يەكلايىمىمىكە كۆرد ھىمىسى ھىنا. لە ۲۴ى ئاياردا، چەكەدانى پارتى-كۆنگىلارن پاسىنىكىان لەمىزىك شارى "بىگول" مەمىرگىت ۴۲ سىمىرازى بىچەك كەبەمۇلەت دىمىۋىشتەنەمىرى، لىگەل چۈلەكىسى مەدەنىيان تىيادا كۆشت. لەمانگى دىلەتلىشدا ئۇچلان بىمىرەمى ھىمىسەمىنەنى ئاگىرىستەمىكى راگىيانىدۇ، پارتى كۆنگىلارن لەمىمىرۋىيادا، زىجىرەمىكە كىارى دۇبە بىرۋەمىدىيەكەنى تۈركىيا كىرلى، لەباشۋىرى تۈركىيادا دىمىستىيان لەمىۋچە پىشەمىسازى ۋەمىشەمىگۇلۋىيەمىكان ۋەمىشاند، كەمەستەمىكى سالاۋەمىيان بۇ تۈركىيا چۈلە بلىۋن دۇلار بىۋ. لەكاتىكىدا شەمىكە لەمىۋ تۈركىيادا زۆر لەمىجان گىمىرتىۋى، بەتايىمىتى كەمىزە چەكەلەمىكان بىنەكمەنى شارى لىچەمى كۆلچى نىزىك دىيارەمىكرىان كىرىبۇۋە نىشان ۋەلىنىدەمىدا، پارتى كۆنگىلارن لە قەمىنساۋ ئەلمىيانىادا قەدەمىمىكرىا ئۆلىسەكەنىشى داھىرا، ئاچار ئەمىدەمىكانى بىمىنەنىنى نىشەمىكانى خۇيەمىيان مەمىسەمىر دەمىدا.

كۆردى تۈركىيىكى زۆر بى ھىچ بەلگەمىك، پىيان ۋابىۋ ئۇزال بىر لەمىردەمىكى، بۇ كۆتايىمىنەنى شەمى لەمىرەستەندە، خىمىكى گەلەكەردىن دىلەشتى ھاۋگىشەمىكى سىياسىيەمىۋە. بەلامى بەدەمىختى ھەمىۋان، ئەمىۋ لەتۈركىيادا كەسەمىك نىيە، لەمىستەلەتەبىت يان لەمىمىرەمى دىمىستەلەت، تۈۋان ئەمىۋ ھىمىت يان چاۋەمىۋەنى ئەمىۋ لىنىكىرت ھەنگاۋىك بۇ راگىرتى شەمىكە بىنىت. زۆر لەمى تۈركەنەمى لەمىزىكەمى ئۇزالىيان ناسىۋە، جەمىقتىان لەمىسەمىرەمى دىگىر كەمەمىر ئۇزال بىمايە لەمىچۈرە نەبۇۋ كە كۆرد بىمىسانى بىسەمىرىدا زالىنىت. ھىمىۋ نەمىۋە "پەرنەد" كەمىز چاك ئۇزالى دىمىناسى، دىلەت: "ئەمىر ئۇزال بىمايە چارمىسى ئەمىۋەنەمىۋەمى ئەمىستۈمىگىرتايە، ئەمىۋ

بەجۈرئەك چارى مەملەئەتلىكىگە ئەمگەردىگە ئۆزگەرتىلىشى لىمى داۋامىيەتتە بەكمۇر دەدا، گە خۇزىيان پەننىيان رولىيە دەپنەت دەستگىرىيان بىت.

مەنەش لىمىدا چارۋىيەتلىرىنى ۶ كەنۇنى دەۋەمى ۱۹۹۲ ئىنى ئۇزۇللىمىدا، ھەر رەكە لىمى بۇچۇرئەم ۱۰ گە ئالەمۇر. چۈنكە پەزۋەي چارەسەرگەرنەكەي كەنەشەي كوردى، ھىچ چارۋىكى سىياسىيانە يان كەلۋەرنەشەي لەخۇزەمگەرتىۋو، بەلكۇ تەكەلەمەكپۇر بۇ ھەمۇلەشنى تۈنەمۇرەي كوردۇ، چەمەند ئامانچىلىكى ئابۇرىيەنەي دىيارىرگەلۇ. جەختى لىسەر ئەمۇش ئەمگەردىگە چارەسەرگەرنى ئەم كەنەشەيە كات و ئارامى دەۋىت و، دەيۇت: "سەدى ئەمۇتەي كورد لەخۇزەلەت و باشۋورى خۇزەلەتدا دەۋىيان، بەلەم ئىستە لىسەدا ۶۰ بۇ ۶۵ يان لەمۇناۋچانەدا دەۋىزىن كەمەكەنە خۇزەلەتەي لەمقەرمۇر، دەۋى ۲۰ سائىتىكى تەر ھەر لىسەدا ۱۵ بۇ ۲۰ يانى تىيادا دەمىنەتتەمۇر". دىيارىۋو بەرجۇرە سەرنجى چۇنەتتى چارەسەرگەرنى كەنەشەي كوردى دەدا، يان ھەر ھىچ ئەپنەت دەۋىۋىست وای لەمەن بەگەيەنەت. ھەرچەندە سەرنەزىرە رەسەمىيەكەنەي تۈركىيا پەننىۋىستىيان بەۋرىيەي تەۋو ھەيە، بەلەم تا ئىستە ھىچ شىۋەزىكى ولم بۇ سەلمەندەش راستى ئىمۇ ژمارەنەي ئۇزۇل دەيۇمى، بەردەست ئەمگەرتۈرە. لەمناۋمۇر ئۇزۇل وای ئىشلىئەندەدا كە، كورد لەۋە زىبارتە لىسەر زەۋىيەكى پەچۈركى بەرۋو بەيىتى كەشتۈكەنەي خۇزەلەت و باشۋورى خۇزەلەتدا بۇزىن.

ئۇزۇل ۋەك پەننىۋىتىكى كارۋىيارە ئابۇرىيەكەنەي بانكى ئىۋەمۇلەتتى، ھەرلى پەننىۋىستىيانە بارى ئابۇرى ئاۋچەكەي دەدا، لەمۇر راستى ھەشتاكاندا ۋەزەي كارەپاۋ تەلەۋۇنى بەپچۈرگەرتىن گۈندى كورد گەيەند، ئەمۇشەي بەنەمەي پەردەلەن بەتاۋچەكە دانا، كە پەننىۋىستىيەكى سەرمەكى پارە بەگەپەشتەن بۇ لىمۇ شۇنەندەلۇ، ھەكۇمەت ھەرلەي خۇزەمە دەستى بەپەزۋە خۇزەييارە ئۆد گەرنەكەي "گاپ" كە كەبەمۇرە ۲۲ بىلۇن ئۇلار چۈمەسەر مەزەنەيەكەي و گەرنەكەي ئۆزەشەي لەگەل غىراق و سۈرىادا بەرپاكرەد، كە ئەۋەش پەشتەگەيەكەي PKK بۇۋن- لەمانەش ھەمۇرى بەنۇيازەمۇر كە لىمۇرى ئابۇرىيەمۇر پەردە بەتاۋچەكە بەدات و، ئەتۈركىياشدا كۇتايى بەگەپەي كورد بۇيۇنەت. بەلەم شەپ ئەپنەتتە لىمۇ ھەۋايە بىتەدى.

ئۇزۇل ھەرچەندە راستەۋخۇ پەننى ئەمۇت، بەلەم زانەم كورد بىيەۋىت يان شا، بە نۇرغۇستەۋەمەن بەرمۇ خۇزەلەۋى تۈركىيا، دەۋىست بىيانكەتە تۈرك، چۈنكە بەھسابى خۇزە تەنبا سەي يەكى ۱۲ تا ۱۵ بىلۇن كوردەكەي تۈركىيا، لىمۇ ئاۋچەيەي بەپەننى مەزۇر كوردەستەنەي پەننەۋىتتە مەۋن، پەننىۋەچەن تەبىت ژمارەيان كەمەرتەۋە، بەمۇش زۆرىيەن بەناسەن زەمان و كۈلتۈر پەننىاسەن و، بەتاۋچەيەي ھەستە ئەمۇرەيە نەۋەمۇرەكەشەيان لەمىر ئەكەن. ئۇزۇل وتى، ئەمۇ كوردە غەزەلەنەي سالى ۱۹۸۸ لە دەست كەمىيا بارنەكەي سەمەد ھەسەن بەرمۇ تۈركىيا

هەڵبۆون، زۆریان پێخۆشبوو، گە پێی وێجۆن ئەتکی کوردەو تۆرکی نازانیت. بەلام هەر گەتۆرکی سەرەماد لە وتەکی ئۆزانیوە دەرکیانکرد، ئۆزالی پەمکەین سەرۆک کۆماری هەڵگەتۆری تۆرکیایە کۆردی نەزانیت، بەمۆهاتنوم.

ئۆزالی کاری سەرەمادی، واتە لەر گۆنەکانی پێستی بەسەر شۆنۆزی زۆشتنی کوردی باشووری خۆرەواتی تۆرکیادا هاتبوو، پێشتگۆشەست. پێشتەر کوردی سەرەماد گۆنەکانی ناوچەیی ئەمەدۆل بەتەرەزۆی خۆیان و بەمۆی بەری تەبۆرییانەو گۆنەکانی خۆیانیان جێنەهێشتو، لەمێناو ژياندا پووو شەرەمکان نەبوونەو. بەلام ئەستا هێزە چەمکەرمکان بەنەهێست و بەزۆر خەتکی گۆنە کۆردییەکان رەمگۆشێن و بەتەرەزۆی گۆنەکانیان پێچۆلەمکەن. ئۆزالی پۆپۆتەکرانی کۆردەکانی شەرەمکەشی خەستەو مەلامو، لەبەری ئەوە سەرەماد بەر پۆزەنەیی خۆی دەو، کە گۆبە لە کەتەرەکانی خۆرەواتی و لاتە کار بۆ کۆرد پەیدا دەکات. سەرەماد بەپێکیانی هاریکاری نەبوو، بەرەتانی سەر دەرەیی پەشەشەو بەسی خەونەکانی خۆی ئەمکرد. ئەگەرچی ئەمەکانی هێچ بەسەر هێچەو نەبوو، بەلام هێچ لێیان چاپەس نەدەبوو. جا مەدام قەسە بۆ رۆژنامەنووسیکی ئەمریکییە ئەکات، هەرچەندە حالی تۆرکیاش شەرەیت، بۆچی حالە شەرەکی تۆرکیا بە باشترین شێوە نەخاتە پوو؟

لەوای شەش مانگ زانیم کە ئۆزالی مانگیگە لەوای چاپۆنەکرەتەکی مەن تەمەکی شەش لاپەمەیی تۆندە بۆ سەلامەن دەمۆشێ سەرەمە وەزیریانی ئەرەبوو، هۆی پەرەستەنی پارێتی گۆنەکانی ناو کۆردە بێجۆنەکانی وایسکەردەو کە ئەنایت: "لەمۆ کۆماری تۆرکیا بەرەو پووێ مەرەشەمەکی سەمەکانی وێزەو، کەمەزۆودا شەتی وای بەمۆزەو نەدەبوو رەنگە بێتە هۆی بۆمەلەزەمەکی کۆمەڵەیی و بەشێکی لێدەبێتو هەر مەمۆر شەمان بەزۆر لێو پەرەو مەکی کۆرین". بەلام لەتەرەزۆکی ئەمەکانیدا چەرەسەزێکی سەمەری بۆ ئەو کێشەییە دیارەکرەبوو. ئەویش کەمەتەشکرا لەرەگۆزانی ۲۰۰۰۰ کۆردی ئەو ناوچەلە بکۆلۆتەو کەمەزەمەکانەکان مەترەسی لێیان مەبو، بەرەستیش خەوێکی جێنەبێکرانی بوون. گەر ئۆزالی ئەمەکی بەتەمەنەیی ئەم کارە کەمەزێت یان نا، ئەوای رەگۆزانی ئەو ئەمرە زۆردی کۆرد بەپێچەوانەیی ئۆزالی ئەووە ئەمەتەشەو، ئەمەکانی پارێتی گۆنەکانەو لایەتەرەکانی، ئەمە هەرە کۆردەستاندا نەبوون، بەمەمۆر شەرە کەمەکانی تۆرکیاشا پەرەو پۆو مەبوو.

رەنگە لەبەشتەین خەتەدا رەگۆزانی کۆرد چەرەسەزێکی کەلی گرافە سەرەزەنەنە بۆرینت، بەلام هەرگیز ئەو ئەمەکانەیی نەمەپێکا کە ئۆزالی باسیدەمکردن، بەتەییەتی شەنۆی یۆکرەنەو مەکی، کە هێچ خەسەییکی بۆ راستی شەتەکانی سەر زەوی نەدەکرد. چۆنەکە سەرەمەلەرتە بەکاو خۆکی پێشوو کۆرد، زۆر کاساتەر کۆردی پێنەتەو.

ئەر كوردانە كەزىرىمەن ناچار يۈز لەپىشە بېياپە خەمگاندە كارىگەر، بۇ بەزى كۆرەنەرەي بارى كۆمەلەيەتى خۇيان، مەدەنىيەتلىك ئەرەبە قوتابخانە تۈركىيەمەن. بەلەم شەرىكە كۆرە سەر ئىشلىتىۋالغانى پىشتەتار شارەتتە، دەرىجە بىرەر پۇتخەنە ئىشلىتىۋالغانى، ئورگەي گونداساى كۆرەنەرەي داخراۋو دەپەرلەي وياپان پىنكەننى كەمچى كۆمەلەيەتلىك تىكەلەن سەبىت، قا بىياتىۋىتەنەرە. خاۋەنكارە تۈركەننىش ئىشلىپان بە كۆرە نەمەدەل، جارجارەش ئاشىنى سەرپازە تۈركە كۆرەلەمەن پىنكەن ھەلپەرنى ئۈندەي لەگەل كۆرە رەگۈنەزەلەمەن بەرپە دەمەدە.

نەزەمەننى ئۇزۇل ھەرىجەيەك بۈيۈن چەننىكىش تۈنەي جىيەنەننىش بۈيۈن، كارىپان نەمەدە سەر كەمەدەنەرەي وىۋەنكارىي ھەنە چەمەلەمەن. بەلەم ھەركە سەد، دىمەرنەي جىيەنەرەي ۋەزى لەمەمە بىرەر سىيارىيەتلىك شەمەكەي كۆرەستەن ھەنە، بەرەپەرەي ھەنە چەمەلەمەن كەمەدە. دىمەرنەل مەدەيەكى ئۇر پىش جىيەنەنەرەي ئۇزۇل لەمەن كۆمەرنەي تۈركەلە، دىنپەننى بە "بۈيۈن كۆرە" ۋە ھەلپەنەي لەمەنەي پەزىۋە كەدەلەمەن دۈنەي پۇتەسە بەنەمەكەي تۈركە بە جۈرەك لىيەكە كە "ۋەك بەنەمەكەي لەشۋەسە سۈستەلە پۈنەننى"، ئەر دەپەرەي دىمەرنەل چەنە ھەلپەنەك بەر لەمەنەنەرەكەي پەلەمەننى تىشەنە دەمەي ۱۹۹۱ ۋەتەننى، ھەلپەنەكى ئۇرەي سەمەدە ۋەلۇزەنەنە خۇنەلەيەكەننى ئەر تۈركەلە سەمەدە بەچارە سەرگەرنەي كەشەي كۆرە دە. بەلەم ئۇرەي نەمەدە دىمەرنەل ئەر ھەلپەنەي بەرە. لەمەنەي سەنەم ۋەلەي سەمەكەشەي ھەمەتلىدە دەرىجەكە تەمەزەكە سەپا چۈشە بۈيۈن ۋەي لىيەكەت، ھەلپەنەدە بەر لەمەنەلەشەنەنەرەي ئەر سەسەتەي بۇ كۆرە بەچارەمەكەن، پاشامەدە چەمەلەننى پارتى كۆرەلەننى كۆرەستەن رەشەكەش بەكەت. نەتەر لەمەنەنەرە دىمەرنەل ھەي ھەلپەنەكەي جىيەنەلەمەنەننى دەزگە سەلەيەكە نەمەدە. بۈيۈن بەسەمەكە كۆمەر، ھەلپەنەكەي پىنەنەنەي. سەمەتە "تەنەسەپەلەر" كەبۇ خۇي دىيەرەكە، لەمەنەكەيەي ۋەزەنەدە جىيەكە گەمە، رەيگەمەن كە خەرىكە لىكۆلەنەرەي "نەمەيە بەسەكە"، مەبەسەت لەر نەمەيە كەتۈركە بۇ نەمەنەي "لەمەكەي" سەسەنەي ئىسپانەي بەكارى دەمەنەننى. بەر مەبەسەت، تەنەسەپەلەر چاۋى بە "لەيلى گۈنەلەس" ۋە سەمەكە ۋەزەنەي ئىسپانەي كەمەت، نەمەنەي ئىسپانەي بەمەدە دەرەكە لەگەلە بەسەرنە، سەمەدە بەرەنەن بە بەكارەنەننى زەمەن كۆرەي لەمەنەي رەدەي تەلەلەزەنەنە دە. بەلەم تەكە كۆيۈنەمەكە لەگەل دىمەرنەل سەمەكەيەن نەمەننى تۈركەلە، رەيپان پىنەنەي ۋە ھەلپەنەكەي سەرگەرنەي ۋە كەسەرنەننى لەمەنەنەي تەلەلەزەنەننى تەجۈر چەكەسەنەكەن نەمەننى. جە لەمەنەنەرەي ھەي بەنەمەكەي سەسەنەي تەبەيەتتى خۇيەن نەمەدە، ھەستە كەدە ھەلپەنەنەننى لەگەل سەپادە، ئەرەنەي

سیاسیانهی لمانو رای گشتیدا به راندیمکی چاک بمرزدهکاتوره، هر نهوش وای لمانو ژنه نابوری ناسهی دهرچووی ولاته یهگگرتوومکان کرد، هرچمنده لمانو نهوبردنی نابوری تورکیادا هیجگار ژنرکومتو، لهنجامهکشتی کارمساتبوو، پلسو پایمکی خزی بپارزنت لمانو نهوبدی لمانو خنرجی سوپا نوونومندهی جارانی لیجاتو، لمانی ۱۹۹۴دا لمانو ۱۲۴ ههآوسان پوویدا، کتا لمانو لمانوکیادا شتی واپووی ندلبوو، نمان لمانوکیادا باروونخی نابوریانهی ولات پنچمرانه ببووو، برهممی لمانوین بلمسدا شمش کمی کردبوو.

رنجکهای ژانی چیلر مودای نابوری سیاستمداره تورکهکانی برجمسته لمانو. چونکه بژ تووپردانی لمانو شتانهی بهلایموره بنما سمرکییهکانیان دلمیاند، هیچ ماندریتییهکی نمانو نیست. بگره لمانو هملو بهردوامانهی بژ قایلکردنی سوپا دیدان، وایان لیکرد تماننت خرابیه برامبیر پوایی حکومتکه مددنییهککش بکاتو، هیند گه مژانه رنگای بژ خوتیهلقوورتاندنی سوپا خوشده کرد، کههیزه چمکداره توندپورهکه نهنجامی شمه خوتیاییهکی کوردستان بسمه لمانو بپننیت، بیشیکنه بیانوی کومتاییهکی نو. چیلر رژی "گه مژیه بسوود"ی بژ سوپا دلبینی، لمانوچی راگوینانی گوندکانو، لمانوینی خنلکی و لهلاوه کوشتنی نادیار، لمانووی لمانو سالی یهکمی دهمسته لاتیدا بهشیمویهکی خراب پهری سمن، کهچی هیچ بیزارییهکی برامبیر بههیچ جزره سمرکوتکردنیک نیشان نمانو. ژماریهکی زور لمانو رژیانهی لمانو سالی کوردستانیان دلمیاند، سمرکوتگومگران، یان لمانوینی نادیاردا لمانو دادگای ناسایشی لمانویتی کهمالیسته توندپورمکانو، بهتوومانی پوپا گندهی جیاخولانهی خرابیتش^(۹۹)، سمانیان لمانو توانیارکردن. لمانوینی رژیانهی لمانو رژیانهی لمانو که پرنیشی رخنه لمانویتی سیاسی تورکیا برامبیر بهکورد بگردیه، همان چارمنوسیان دلبوو. یهکین لمانوگاگان زیاد له ۲۰۰ سال بماندیتی بهتنگی "لیسماعیل بیشکچی" ژانی کوملناسی بمانو یانگی تورکدا، دا- که یهکمهجار لمانی ۱۹۷۱دا لمانو برگریرکردن لمانو کورد بماندکرا- چونکه سووویو لمانو نهوبدی هه لمانویتی پشتگیریکردنی کورد بگرت. همروره

^(۹۹) لیژنه ی پارلیامانیکردنی رژیانهی لمانو سالی که بارهکهای لمانویرکه، لمانویتی سالی ۱۹۹۵ایا رایگه بماند کمنورتوین بماندکراوی رژیانهی لمانو سالی لمانویرکه ۵۳ کسه، زوریه یان لمانو گماندن هه لمانو کوردستان، پو شیمویهی که دهمسته لاتیدانی تورکیا پیمان خوش لمانو، گیلون "کاتی مارتونی" سمرکی لیژنهک، کاتیک دوا لمانوکیا کرد کاریه "باسای دزیهی تیژر"ی سالی ۱۹۹۱ایا راکرت. دمنیت: "تورکیا لمانوکردنی رژیانهی لمانو سالی، همنو پکی به پشینی بژمه زوردارمکانی ومان لمانو پیمان چن سوریدا دوا" لمانویتی سالی ۱۹۹۷ایا لیژنهکشد، له پشینی لمانو سالی رژیانهی لمانو سالی، تورکیای بسمه لمانو هه لمانو دنیا دناوه.

لەبەردەمی دادگای ئاسایشی بۆلەتدا، دادگایی بەتاوبانگترین نووسەری تورەو پالیئورای ھەمیشەیی خەلاتی نۆڤ، "یەشار کەمال" یشکرا، کەلەبنەچەدا گوردو بەزمانی تورگی دهنووسیت و تەمەنیشی ۷۱ سالە، لەسەرنووسیتکی لەگۆڤاری "دێرشپیگەل" ی ئەلمانیایدا، کەناپەزایی خۆی سەبارەت بەو رەفتارەیی بەردەوام بەرامبەر بەگورد دەرگەن نووسیبوو، تیایدا وتیوی، سەرکوتکردنە بە بەرنامەکی گورد "لەدەمەزانەدنی کۆماری تورکیاوە، بەتەمانجی لەناوبرینی زمان و کۆلتوری گوردیو"، کەوتە بەر شالۆی کەمالیزمە توندڕەوێکە و لەمانگی ئازاری ۱۹۹۶دا، دواي شەوی دادگا بەتۆمەتی "گەل ھاندان بۆ رە ئەستووری و قین ھەلگرتن، پڕویاگەنەمی جیاخوارزیتی" تاوانبارکەو، ۲۲ ساگ بەندیتی درا بەتەنگەیدا، بەمەرجێک جێنەجێگەرنەکی رابگەزێت. لەوەلامدا وتی "ھیچ دیموکراتییەتێک و یاسایەکی نییە".

ھەر ھەولێنێک بۆ ھەڵخستنی جل و بەرگە شۆردەرەکانی تورک لەھەندەراندا، وەک شایەتێدان لەبەردەمی کۆمیتەکانی کۆنگرەسی ئەمەریکا، یان رێکفرای "کارنیجی" لەپێناو ئاشتیدا، یان پەرلەمانی ئەوروپا، یان ئەنجومەنی یەکییتی ئەوروپای خۆشاوا، خاوەنەکی دەدرایە دادگا و ھەندێ جاریش دەبرا بە دادگای ئاسایشی بۆلەت. لەناوەراستی سالی ۱۹۹۴دا، چیلەر پارتی دیموکراتی گوردی ھەلوەشانەدەو، چەندین پەرلەمانتاریکی سەرەو پارتە بەرەو ئەوروپا ھەڵات و دواي پەناوەریتی سیاسیانکەو، شەش پەرلەمانتاریشیان مانەو، جا یان نەیانئوانی ھەلێن یان خۆگەوون، بۆ ماوەیەک ئۆریش بەندکران. بەوجۆرە پەرە بەپرووی ئەو ئەزمونە بەھاتووھووتەدا دەراییوە، کە لەماوەی ۷۰ سالی تورکیادا بۆیکەمین جارێو، ئازادەنە پەرلەمانتاریکی گورد ھەلێنێرێن. پێدەچوو حکومەت و پەرلەمانی تورکیا ھێشتا لەو یەکەمین زەبەرە "پاسیونارەیا"^(۱) ی "لەلای زانا" ی کێرە گورد، کەسوێند خۆرەنەگە پەرلەمانی بەھەردو زمانی گوردی و تورکی خوار، بەری نەدەین قایمکارزیتی پەرلەمانیان لەویش و لەسی پەرلەمانتاری گوردی تر سەندەو، ھەرێکەیان بەتۆمەتی گەورەترین ئاپاکییتی دانە دادگا و یەکی ۱۵ سالیان دا بەتەنگەیاندا.

خۆلەگر چیلەر ھەر مەترسییەکیشی لەئەنجامە خراپەکانی داخستنی دوازانەیی دەریزینی ھەلوێستە سیاسییەکانی گورد لەکەتالە پەواکانەو ھەبووبیت، ئەوا ھەرگیز دەری نەدەبێ. لەواتە یەگەرتووەکانی ئەمەریکا دا سەرۆک وەزیرانە ھەمیشە قەشەنگەکی بەردەم کامیتراب

(۱) "پاسیونار" ئازادەنە پێژە سەرکەمەکی پارتی کۆمۆنیستی ئیسپانیایی "لەواریس ئیپاروی" درا، کەلەمەنگی ئارخۆی سالی ۱۹۳۶ - ۱۹۳۹ ئیسپانیادا، دوشمی "گوزەر ناگەن" ی بەرووی چەندارانی ئرانکۆدا بەرکەردەو. بۆتە ھێمایەکی بۆھەر ئاھەتێک کە سەرکەردایەتیکردنی ئیپووشیتەو.

ھۆكۈمدار. بەلۇم ھەر لەخۇيىمە دىنى بىرەدا نا كەمىگىك لەكۆپەكەنى ئەنداسى پارتى كۆرۈنكەرنە. گرتىسى عەبدولپەھمان بېيۇمھۇزى گرتىسى "خالىد" ى برا پچووكىشىيان، كەلمەدورى شارمەكەنى كوردستانىمە سەريازىبۇو. خالىدى ۲۵ سالانىش بەدرىزىمى مانگىكى لىو پىنج مانگەى لەسەريازگەدا گىراپۇو، ئازلو لەشكەنچە درا، دولترىش بە "دەيان جاز" ى دى، ھىند گىراوۋە كە لەۋماردىنلەدا ھەلەى ئەكرد، چۈنكە ھەلگەرنى تۈركىيا چەمىكە ھەلىيان لەگەلدەپۇو بىكەنە ھەرلۇگىر خۇيان نەيگەردپۇو.

پۇلىس بەردەوام ھەلىيان دىكوتايە سەر گۈندەكەيان و، چەند خانۇيەمكى ديارىكرەويان، بەزۇرى بەگمەپۇو ۋاخەكانىشىيانمە دەسۋوتاند. دواكات خىزىلەكە لەپەيامكەى ھۆكۈمەت گەيشەن، بەرەبەرە گۈندەكەيان چۆلگەردو پۇو "كەناريا" بېيۇنەرە، كە پىنشتىر زاۋايەكەيانى بۇچۇو بوو. ئىو مەندالانىان بەپاس و پىوانىشىيان بەلۇزى بەلاش رۇشتىبۇون چۈنكە نەمەيان ھەزىلتىرە كەمەرتىش دەپشكەرنەن. ۋەك نۇزىبەى كوردە پەرشوبۇۋەكەنى دى، ھىچ كەسپىكەيان لاي شارمەوانى "كەناريا" ئاۋنۇوس نەكەربۇون، ۋاتە ھەزىدە سالان و گەورەترەكانىشىيان ساقى ئەنگەدلىيان نەبۇو. بەلۇم لىو بۇرپەلەى نۇزىبەى كات قەسەيان لەگەندا ئەكەردم، بەگەرمى پىشتىگەرييان لە "ھادىپ" ئەكرد، چۈنكە "لىو پارە بەرگىر لەپىنئاسەى كورد دىكات، ئەگەرىچى شاياىنى ئەمەين ۋەتسى سەرىبەخۇزى خۇمانئەن ھەيىت بەلۇم ھەزىگىز نەمانبۇو" ۋەك عەبدولپەھمان دەپۇت. ئا شتەماۋبەشەكەنى ئىۋول ھەمۇو كورد بگىرەنەرە، بەوانەشىيانمە كەلمەگل پارتى كۆرۈنكەرنى كوردستاندا ئىن، ھەبدولرەھمان ۋتى: "دەبى بەلايەنى كەمەو كورد نەمەلفانەى بەدرىتى كەخەلكى دى ھەيانە، بەشىكى پەواش پارە لەئاۋچەكانىلەدا بەگەربخىرت".

عەبدولپەھمان يان ھەرگەسىگى تىرى خىزىلەكە، بەپىنى ياسا، بەمى دىگومىنتى پىۋىست كاريان نەدەريە. بۇيە ئاچار ھەرگەرنى پەشىيان بۇ ھەلبەكوتايە دەيانكرد. كۆرۈنكەرنى خانوۋ نروسىتكرەن و لىو جۇرە كارەنەيان ئەكرد كەنرەخىكى كەمىيان لىنى دەستدەكەوت و، خاۋەن كارىش پەرسىارى ئەۋشتەنەى، داۋاي ھىچ دىگومىنتىگىشىيان لىنەمەكرەن. جا چۈنكە خانوۋە يەك ئەۋمىيەكەى تىپايدا ئەزىيان بەپىنى ياسا نەدەبۇو ھى خۇيان، بۇيە بەرتىليان بەم يان نەز لىپەرسرەلە دىدا تا پۇلىسىيان لىدوربەخەنەمە نەھىلەن ھەفكوتە سەريان. خانوۋەكەيان بەيامەتەندەنى لىو بەلئەندەردە نروسىتكرە كە بۇۋان لەبەركان ئىشىيان لادەكەردو، يارمەتەندەكەشى لەبەرى رۇزەكەنىيان بوو. ئۇنىكى تۈركى ئۇستىشى مەندەكەنى بەمەلى خۇيەمە ئۇوسى و ئاردەنيە ۋوتابخەنە.

لەمچاکترین شوونی ژورنی دانیشتنە شەرش لێیەخرومەکیاندا، تەلەفزیۆنێک دانرابوو، بەکارمەدا نێزۆمەکی شەقامەکش ئێشیان پێدەکرد، هەموو ئێزۆلانیە سەرچەم ئەندامانی خێزانەکی "ئێک" لەموری خەبەرەوئەموو سەیری بەرنامەکانی کەتالی ئاسمانی "MED.TV" "پارتی کرێکارانی کوردستانیان دەکرد. ئەوەندە لەم فیزگیە، لە سالی ١٩٩٤مەوە بەرنامەکانی لەمەندەرنامەو لەرێی مانگە دەستکردەکانەو پەخشەدەگات، ژمارەمەکی زۆر بێنەرانی بۆخۆی راکێشاو، ئەمەچی دەستەلاتدارانی تورکیا هەولێکی زۆریان بۆداخستنی دا، (بەلام بەهۆی ئەو یاسا ئالۆزانە ئێزگەمەکی شاپۆی لەپینچ ولاتی ئەوروپایی خۆزناویدا پێداسەزێنرابوو، تورکیا تا هاریشی سالی ١٩٩٦ لەدینامیکییەتی کارە تێک ئالۆمەکی ئەگەشت و ئەو حکومەتەنشی پێی قایل ئەکا کە پەخشەمەکی رابگ. ئەمەکاتەش کەووستێنرا، کارگێڕانی ئێزگە کارامییەکی وایان لە بەرئۆمەردنەکەیدا نوێاند، دواي ماوەمەکی کەم بەسەر داخستەنەکەیدا خستیانەوگە. چوار براکە ٢٠٠ دۆلاریان بۆکڕینی ئامێرنێک پێگەونا، تا کەنەلەکی پێوەریگرن و بەرنامە پڕوپاگەندەیی و کۆلتورییەکانی کەبە! کرمانچی و، سۆزانی و، زازایی و، عەرەبی و، تورکی بۆدەمکوانەو، بێین. کارێکی واشیان کردبوو، گەر پۆلیسیش خۆی بەمالەمەدا بکەرەبە، ئارژیل و ئامێری وەرگرتنەکی بەدی ئەدەکرد.

ئەو ئەمە پرسیاری، ئایا سەیرکردنی بەرنامە تەلەفزیۆن بەزمانی کوردی تاکە داواکارانە؟ هەموو بەیەک دەنگ و تیان هەمیشە خەون بەووە دەبینین بۆ گوندەکیان بگەڕێنەو. خالید، کە لەبراکاندا هەر ئەو قوتابخانە ئاوەندی خوێندبوو، بەرەلەستکارێکردنی رژێمی بەچاک دەزانێ و، وتی: "زیاد لەسەد برادەرم لەدەستچوو، بیستیان هەر لەقوتابخانە ئاوەندییدا برادەریبوون. بەلێ! شتەکە ئەوە دەهینیت کەبۆی بچیتە پێزەکانی بەرەلەستکارانەو". هیچ ئوولییەکیش لەدەنگیا دەرنەدەگەوت، کەسەمەکی خۆی دەوتەو "بەلێ! ئەوە دەهینیت".

"قەسری گۆرسێل" کەلۆنکی تورکەو پەيامنێری ئارانسێ "فرانس پرنس"ە، دواي بەسەربوردنی ٢٦ رۆژ لەگەڵ جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستاندا، پێی وابوو کوردەکان بەروایەکی ئەمرۆیان بەرەوایی گێشەکیان هەیە. گۆرسێل ئەزموونەکی خۆی و چۆنێتی گرتنەمەکی ٢١ی ئازاری ١٩٩٥ی بۆ گێڕامەو، ئەویش دواي رەگەیانندی هەولێ دەگەرکردنی باکووری عێراق، کەسەوای تورک بەناوی "کاری پۆلێن"ەو کردی و ٢٧٠٠٠ سەریازی تورکیش تیایدا بەشداریانکردبوو، لە گەڕاندنەویدا بەئۆتۆمبیل، کۆمەنێک لەجەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان بە کلاشینگۆفەو، لەلای پازگایەکی کاتی سەر رێگا خێرا نێو ئەوئەتییەکی نێزیک شاری ئەسپین گرتوویانە.

نۆزبەى كات چەكدارەكانى پارتى كرئىكاران، لەبرنج و، كىئو، چا بىولاو، كە بەبەرى نۆز لەئەشكەرتەكاندا ئەمانەشارەو، ھىچى تریان شەك نەدەبەرد. جارىكەيان چوونە ئەشكەرتەكە پەيتىشت بەنگەى سەرەكى خوارىنيان بوو، پەروو لەقووتوى ماسى سەردىن و، ھەريون و، تووناو، ساردى و، رۆن زەيتى بەقال. يەكئە لەگەرىلاكان بەسۆزىكى نۆزەو بەرى رۆژنى رابەردوى نەكرەدە، كە خوارىنيان بەسەرزەو پەنەرى تەرو زەيتوونىشەو، بەرىكوپىنىكى پىندەگەيشت، دەيوت: "لەمۆلەت دەولەمەندىتروين". دوورۆژنامە نۆرسەكە ھىچ توو پەيەكى بەكۆمەنى لىنەدەيىن تەمنا لەركاتەندا نەيىت كە شەكرىان نەدەما. ئەمانە ھەموو نەخۆشەيەكە و ديارەمەيكى لاوژبوونيان، بەبەركردنى مال و مەدالەيشانەو بەھىچ نەدەزانى و، ھەركەسىنىكىش شتىكى لەر جۆزى ئى نەركەتو تايە گالەتيان پىندەكرد.

كە كوردەكان گۆرسلەيان بەردا، ئەو ھەر لەسەر راكەى خۆى ماسەو، بەرەى كە بڕوايمەكى پەتەريان ھەيمو نەرفەتتىكى نۆزىشان لەكەيس خۆيان دارە. نۆزبەى ئەندامانى ئەو يەگەيە، كەلە ٦٠ كەسىكە پىنكەتەبوون كۆپانى گەنج بوون و قۇناغى ناوەندىشان تەواوكرەبوو، لەديارەمەكرو شارەكانى تەرىشا گەلەكە بەمۆاى كاردە گەلەبوون و، كاتىكە لەكار دۆزىشەو ھەولەربوون، بۆ بەگژەلچوونەو ئەو رۆژى ئەو رۆژى ئەو بەسەر ھەتەبوون بەبەنگارى ھەشتەبوونىيەو، چووبوونە رۆژى پارتى كرئىكارانى كوردەستانەو. گۆرسەيل پىنى وئ: "ھەند بەتوانا، يان ھەتەوانىكى تەرى وەك بڕواقيەيان لىدەئى، پىنەو بەكەسى دى وەك ئەوان لەو بارو نۆلە سەخەمى بۆ ماوەيمەكى وا نۆز ژيانى بۆ بەسەر تەبەرت، و بۆزەم لەلاستى سەريازىشاندا نۆز بەھەرتەو جيوە ئاسا جى بەخۆيان ئاگەن، چوونكە بەجۆزىكى جياوژو تايەتەيش لەپەستەيەكان دەرەن، كۆلەدەن". قەسەكانى تەواو لەگەل ئەو قەسەى ئوچەلە لەشام، سەبارەت بە بەنەماى مەشلە سەريازىيەكەيان بە خۆمى وئ، يەكەيان نەكرەتەو، بەرەى كە دەيىتە حساب بۆ بەھەرتەكردنى بىرەوژو بەگرتە نەك بۆ ماسولەكە.

كەلەتەنقەرە لەپەلەماندەلە نۆزەكەى كامەران نەتەندا. ھەمان بۆچوونىشەم لەو بېست ھەپەسام. ئەم پەلەمانتارە كوردە ناودەرەى بەلەينگرى پۆژم ناسەربو، وئ، ھەكۆمەتە يەك بەمۆاى يەكەكان بەرەرسىارى ئەو قەيرەنە توونەن كەبەرمەرووى پۆژمى كەمالەيەم بەتەرەو، چوونكە لەخۆرەلات و باشوورى خۆرەلاتى ولاتدا رىكاوبانى رەنكەشاووم پەرەى بەناوچەكە نەدەمو، زانست و كارى بۆلاوانى كوردەلەين نەكرەدەو، بۆيە لاوەكانىش "بوونەتە سووتەمەنى ئەو شەپەرى تەروستەكانى پارتى كرئىكاران دەيكەن" نەمجا پەرسى: "پارتى كرئىكاران كەيە؟ بىرەتيە لەو كۆمەلە لاو، قۇناغى دوا نارەندييان تەواوكرەدووم لەزانكۆكاندا رەنەگەربوون. يان بىنكارەن، زانويىشيانە ناھەلن بۆ گوندەكانيان بچەنەرو كشتوكال بەكن". ئەو لاو كوردەنى

په پوهنیزو او کلتوري ژوند کې د تاریکو او پمستۍ یوونه نندره د هر کیشیان ګرډوړه کشره ګانې باښوړې خوځښت اوای توریکیا به ګرځنکارو رلګونیزلوه ګوردمکان لیبیوو، یوځه بهرې لږ، سووتو ته منې شپې مګر. تاریکۍ یوکی رڼر شیکړد نندره یوکی ووریدګر، بهام بهوام نندمګر شې هیرشه تونده بګاتنسر سیاستۍ توریکیا که بهرامی به مګر ګر توتی.

زحمته پیاوێکی تری وهک ئێشان هه‌یئت کهنه‌وه‌ ده‌مه‌قێت لایه‌بووژئێت. په‌چه‌که‌ گوردیه‌که‌ی لایه‌نیکه‌ی زۆر ناسکی به‌مه‌له‌ی ئهو خێزانه‌ به‌ناوبانگه‌ی شه‌خانی ته‌ریقه‌تی نه‌قه‌شبهندیه‌، دایکه‌ ئه‌مه‌رییه‌که‌ی له‌قه‌ لاچۆکردنی سا‌لی ١٩١٥ ز‌گاری بووه‌. ئێشان سا‌لی ١٩٢٩ له‌لارگۆنی هاگه‌لی شه‌مه‌نه‌فرێکه‌دا له‌دایکه‌بووه‌ ک‌سوکاره‌که‌یی له‌ه‌انووه‌که‌ی ناوچه‌ی به‌تلیسی خۆره‌لاتی توركیاوه‌، ب‌ز تارابوگه‌ ناوخۆیه‌که‌ی خۆناوای و‌لات گوازتۆته‌وه‌. چونکه‌ ک‌مه‌لیزه‌مه‌کان له‌ه‌وای ه‌موو شه‌وشێکی گورد، پیاوه‌ نایه‌ن و سه‌رۆک عه‌شایه‌رو ک‌مه‌سایه‌تییه‌ ناوداره‌مه‌کان گوردیان راده‌گه‌یژا، له‌وێش ب‌ینه‌وه‌ی گۆی به‌ به‌شداربوون یان نه‌بوونیان له‌ شه‌وشه‌که‌دا به‌دات (ئیه‌سکان عه‌زیز لوگلو ک‌مه‌شاری دیاره‌که‌دا به‌ ئه‌مه‌دایکی چالاکی په‌رله‌مان ده‌رجووبو، ناوه‌که‌ی یه‌که‌می - ئیه‌سکان، و‌اته‌ نیه‌شته‌ج‌- ک‌مه‌ سا‌لی ١٩٣٩دا، له‌ کاتێکه‌دا خێزانه‌که‌یان له‌شاری سه‌هلونی خۆره‌لاتی توركیاوه‌، له‌نیوان سا‌لانی "١٩٢٥ و ١٩٤٧"دا راگه‌یژدایه‌بون، له‌دایه‌که‌ ب‌ه‌و. ئهو راگه‌سته‌شیان به‌و مه‌به‌سته‌یه‌وه‌ گورد له‌ ه‌موو سه‌رگه‌ردایه‌تییه‌که‌ی به‌تولانی وایه‌به‌شه‌ج‌رێت که‌ پێکه‌ایه‌نباته‌وه‌. پێده‌چوو دوورخواره‌مه‌کان به‌ به‌ره‌وره‌ له‌گه‌ل ئهو سه‌دان رۆشنبه‌ره‌ گورده‌نه‌ی ک‌مه‌لیزه‌مه‌کان به‌ په‌شتگه‌ریکه‌رانی شه‌وشی ئاره‌ازی ١٩٣٠ تاوانسازک‌رده‌بون، باش ده‌رجووبه‌ن. ئه‌وه‌یان خه‌سته‌ ناو گۆنینه‌رو

دەمەكانيان بەچاكي بەست و توپريان دانە تاو گۆمى "ئان" مود. ئەنگىرچى تارلوگمىيى ئارمود نۆز سىتمە بەلام نۆز لەودە باشتېپوۋ گە لەتاتورك دەيوست بەرامبەر بەسەرچەم كوردى بىكات، ھەممەموو كوردى توركيا بۇ لاتانى ئىلوسىنى راگوزىكات، ئىرشىيان بەھۆى كەم دەرامەتتېمەو بۇ نەبرايسىم^(۶۲).

لەوداى سالى ۱۹۵۰، بارى ژيانى ئىشانىشى ۋەك نۆزىيە خىزىنە رەسەنەكانى تىرى كورد گەشەيگىر، ھەرچەندە كەسوكارەكانيان ھەر لەنەھامەتتەدا دەژيان. گەلەك ئەو كوردانە ۋەك توركىنكى نۆز، ئەو گەشەكەردەنيان بەس بەلگەيە دانەنا كەكۆمار بە يەك چاۋ سەيرى ھاۋلاتيان دەكات. بۇيە ئىنان (و كوردى تىرىش) لەھەموو كەس زىياتر داسۆزى كۆمارى توركياپو، ئەك نۆتىنەرى بەرھەرەندىيەكانى كوردى ئاۋچەي بەتلىس بىت، چا ئىت با لەپەرلەمانىشدا بۇ دەنيان سال نۆتىنەرايەتتى ئەوانى كەربىت. ئىنان خۇى لەسەر ئەو ناخۇشيانەو دانەنا كەلەنەنچامى ئاكۆكەيەكانى ئەو مەلگەچىتتېيەى بۇ پۆنم، لەھەمان كاتىشدا ئەمەكى بۇ بىنەچەكەى دەيانئەنيانە كايەو، ھەرچەندە لەپەرەو ەرسىيارم لىپكەردايە خۇى لەودەلامەكەى دەنەزىيەو. بەلام ئەمجارەيان راستەخۇ لىپەرسى، كە ئەو خۇى بەكورد دانەنەت يان بە تورك، لەودەلامدا وتى: "ئەن ھەرگىز ئەو پەرسىيارە لەخۇم ئاكەم، بەلام لەبەرلەمەى "سەيىد"م، ۋاقە ۋەچەى پىنھەمەم، كەواتە پىنەوايە دەنەت ھەرەبىم".

ھەرچەندە ئىنان ۋەريايانە لەودەلامى پەرسىيارەكە رايگەرد، بەلام سەرنەچ ئىتېنەنيەكانى لەبارەى پارتى كرىتكارانەو دەريانخەست كە ئىستات نۆز لەبارانى ۋەردتەرە پەركىشكەردىشى زياتەر. ئىنان لەسەرئەكانىدا بايەخى بۆە نەدەدا كەپارتى كرىتكاران گەلەت ئەزى بەرھەرەندىيە تايبەتتېيەكانىدا، بەتايەتتى لەئاۋچەى "ھىزان"دا كەلەى پەلئەلورلە پەلەمانى بو، ھىندە بەھىزە كە سەردانى كەسوكارەكەشى پىنەكەرت، يان سەرپەرشى پەلەكەندەى ھەلپەرتەرد بۇ خۇى بىكات (بەلام تەرىقەتتى نەقشەبەندى لەئاۋچەكەدا ھىند بەھىزەبو، ھەرچۆنەك بوايە دەردەچو). ئىنان پەكى لەپۆنم ھەستابو، چۆنكە دەولەت بۇ سالى چۆلەم مەزائىيەى پەروەى

(۶۳) "ھىنەرى ئېس"ى قۇمىسەرى پالەى بەرىتانيا لەبەغدا، لەتىرىنى ئومەى ۱۹۲۶دا سەردانى ئەلغەرى كەرد، "تەلەق رۇشەى يېگ"ى ۋەزىرى ھەرمەى توركيا پىنەراگەيانەبو، كە، كەكەت گەيشۆتە ئەبەروپەى ھەرگىز كوردى پىنەلەنەتتەو، بۇيە پەنەستە دەرىگەرتن توركياى نۆى لەسەر لاشەى كۆشەلەنكى نۆز دەسەزەو بۇيە دەنەت نۆو سەقسى دەنەت توركيا خۇى لەنەرمەن و يونانىيەكان زەگارگەردوم. ھەنگاۋى ئايەنەشى دەنەت كورد بگەرتتەو. رۇشەى يېگ بەس بەنەمايەى كە "مەچ بۇ ھۇش و بەخۇشەنەنەنيان نىيە" دەركەرنى كوردى بەكارەنكى پەوا دەھەت، ۋەتەووش، توركيا پەنەستى بەزەمى ۋەزە بەپەتەكەيەنە. مەمانەشى پىنيان نىيە لەسەر سەنەرمەكان دايانەنەت. خۇ كە دەورەشەرەنەو ئەوا ئىتەر مەھالە توركيا پەى بە گەلەنەنەنيان بەدات

"گاپ"، که زۆری به دلی نەمبوو، راگرتبوو. نابووری تورکیا شەڕو پەرەپەندانی ئەیک کاتدا پێیەلفەندەسەوویشتا. کاتیک باری نابووری لەمە باشتەبوو، جێبەجێکردنی پرۆژەگە هیند زۆری دەوێست کەموگرتییەکی گەورە دەخستە مەزەنەو. بۆیە گەمکردنەوێ پارەبەگەرخستنی پرۆژەگە، لەکاتی زیادەبوونی خەرجی شەڕی کوردستاندا هەر دەبوا بەکرایە. راستییەگە بەشی یەکمەمی بۆری ناوێریکردن، کەهەر بەتەنیا بۆ کورد نەبوو، بەلکە بۆ عەرەبەکانی دەشتایی حەزانی نووسا بە سنووری سوریاشەو بوو، بەهۆی بێ پارەییەو داوایی بۆری کۆنکرتی بۆ داوێن نەکرا. ئێنان چاوی لەگەرمەیی ئەمرانەو هەموو تەنەو نەدەپۆشی. جارێکیان لەکۆمەڵێک کارگێڕی پرۆژەگە پەرەپەندانی هەری پرسییوو، داخۆ سەردانی ئەوروپای خۆڕاوايان کردییت؟ تەنیا یەک دەوێست دەشتیان بۆند نەکردبۆو. ئەمەجا بەبێزاییەو وتی: "بەلام کەلێنەرسێن کامیان ناوچەکانی باشووری خۆرەلاتی ولاتیان دیو، تەنیا دەشتیک بەرزکرایەو". لەسەری رۆشتو، وتی: "دەركەوت هیچ لەبارەي ولاتەکی خۆیان و نە ناوچانەشەو نازانن کە پرۆژەکانیان تیا داوەکرتن، بۆیە هیچ سەرنییه کە هەموو پرۆژەکانی پەرەپەندان سەركەوتو نەبن". ئەوێشی بۆ گێڕامەو کە چۆن ئەندازاریکی ئێتالیايي، داوی ئەوێ لەخۆرەلاتی تورکیا سەیری ئەو شوێنە ئەکات کە بۆ دامەزراندنی کارگەیک دیاریکراوە (ئەمە زۆر لەپێش شەڕەگە کوردستاندا پووریدابوو)، ئەندازارە ئێتالیاييەگە زۆر پەروشت بەرزانە لە بەردەرە تورکەکانی خۆی پرسییوو، داخۆ ئەوانیش بۆ پێیانی شوێنەگە چوویتیته ئەو ناوچەیه؟ چونکە ئەخەشەو لێکۆلینەوکانیان هەرجی حساب بێت بۆ سەختی داو و هەراو زۆر شتی تری ناوچەیی و سروشتی تیا دا نەکراوو. ئێنان لەم پووەو وتی: "کەسیان نامادەنەبوو سەركە ئەو ناوچەگە بەدات و لەسەرشتەکی بگات".

ئێنان پێی وابوو خراپەکارییەکی وا بەرامبەر بەکورد کراوە کەزۆر لەوانەي بەرامبەر بەخەلگی دی کراوە زیاتەر، ئەمە هەمووئێستێکی نوێی ئێنان بوو. هەرجەندە بەرپرسیاریتی گەلێک نەگێڕاوەکەکانی تورکیای لەچاوی کوردان دەزانی، چونکە هەمیشە دەشتیان لەدەستی نوێژنای تورکیا ئەنا، بەلام پێدەچوو لەهەموو دەرە شانازیان پێوەبکات. خۆی بەو پۆلە سەرمەکییە کوردەو بەدەدا کەبۆ دامەزراندنی کۆماری تورکیا یارەتی ئەتاتورگیان داو- ئەگەرچی دەوڵەت بەرەسەمی هەرگیز ناماژەي بۆ شتی وا نەدەکرد-، دەپوت: "کورد کۆماری دامەزراندو بەسەرکردایەتی ئەتاتورک شەهریان لەگەڵ ئەرمەنسایي و، ئێتالیايي و یۆناني و، ئەرمەني و... کرد. خۆ ئەگەر بۆ و تارەگەي سالی ۱۹۲۳ ئەتاتورک بگەڕێتەو، کەبەبۆنەي یادی ۱۰ سالی دامەزراندنی کۆمارەو داویتی، ئەوا بۆتەرەدەکەمۆیت کە زۆریەي ئەو سەركردانەي

نمای هیناون کوربیون^۱: پنده‌چوو دهری راستگویی لیدراییت و زمانی گرایتمومو بهنامزروی خۆی قسبکات، جهختی لهسر نهمه دهکرد که له ۵۰۰ پهلهمانتار "۲۵۰ تا ۳۰۰ یان به رچه‌مکه کوردن، تمنانت نه‌گهر وه نوینه‌ری شاری نیستمنوبلیش هه‌لێژدراڤن". نمو و کسانێ تری وه نمو، زۆر گهرهت قسه‌ی ولایان سه‌بارته بهنه‌نجامی تواندنهمو گوێڕینی سرجه‌م هاولاتیان ده‌قیابه‌وه، که‌بێ گوێدانده رچه‌مه‌کیان ده‌بوون به‌خه‌لکنیکی کومار په‌رومری باش.

پەراۋىزەكانى بەشى نۆۋەت

بۈيۈكلەر كۆمەتتەتتەكە تۈركىي

“ھىزىكى شارۋە” شىرەمەكە ھىزە چىكدارمەكانى سوپاۋ ئاسايش دەگىمەنەت . لەنۋوسىنىكى
“ياۋز گۈگەلەن”ى رۇڭنامەى “ھورىيەت”ى ۲۲ى كانۇنى يەكەمى ۱۹۹۵ .

“خەرجى شەرىكە” ، بېۋانە پۇڭنامەى Turkish Daily News ى ۳۱ى كانۇنى دۈۋەم و ۲۵ى
ئازار و ۱۶ى ھوزەيرانى ۱۹۹۴ . لەچەند چاپىنكەمۇتتىكى خۇمدا كە لەگەل ھەندى دىپلۇماتى
خۇنراۋايدا، لەشۋاتى ۱۹۹۶دا كوردىۋوم پىشان راگەمەندەم كەخەرجى راستى تۈركىي لەۋنەمە
لە ۱۰بىلەن دۇلارى پىتەپىتتە .

“.....گەسەك” ، خەمەلەندى مەسەۋ يەلمازە كاتىك كە لەپىزى بىرەمەلستىكاراندا بوۋ . بېۋانە :
پۇڭنامەى ھورىيەت . ۱۶ى ئابى ۱۹۹۵ .

“۲۲ گۈرە دىلەلەما” ، بېۋانە رۇڭنامەى “مىللىيەت”ى كانۇنى يەكەمى ۱۹۹۴ . ژمارەى ئەر جۈرە
كوشقەنەى بە ۲۲۴۰ كەس لەقەلمەلەرە ، كەزۋبەى لەشارەكوردنشىنەكاندا بوۋ .

“نەگەر لە گۈندىگەلەن” ، بىرنامەى “۶۰ دەقىقە”ى CNN ى لەمەرىكەي . ۱۴ى كانۇنى
دۈۋەمى ۱۹۹۶ .

“كەزى تەۋر” ، بېۋانە رۇڭنامەى “جەمورىيەت”ى ۱۱ى تشرىنى يەكەمى ۹۹۴ .

“دەرىم... بەگەرەتەنلى گەزى ژمارەۋى” ، لەمەرىكى مىژۋونۋوسى سوپاى تۈركىي ، لەسالانى
خەمەلەندە ، كىتەپكىكى وورد پىنكەلەۋى بەمەبەستى ئەۋەى لە يەك بەمشا بىت ، لەمەرى شۇرەمەكانى
كوردى نىۋان ھەردى چەنگى جىيەنەى ، دەرگەز ، نۇرەنەۋىسى لەبازاردا گورد كرايەمە ، ژمارەى
قورپانەيمەكانى بە پىنكەلەۋى تىادا نەبۋ ، بەلام بالا دەستىكى لەرەنەساي دەلەت ،
۴۰۰۰ كوردى دەرىمى كۆرەلەن ، كە دۈرەنەيە نۇدى پىنەنەلەيت ، بەمەرخال دەكرى بۇ

كىتەپكەى : Lueien Rambout: Les Kurdes et Le droit, Paris 1947 p. 39

“نەلەۋەى تۈركى ئىدەرچىتە” ، بېۋانە پۇڭنامەى - مىللىيەت-ى ۳۱ى تەمۋى ۱۹۳۰ . ۋەزىرى
داد باشتە داتى پىادا نا كە ووتى : “ئەۋەنەى لەباۋو باپەرەۋە تۈرك نىن يەك ماڧىيان ھەيە ئەۋىش
ئەر مەلەيە كە خەزمەتكارو كۈيلە بن” .

“دەۋاپە لەۋەبىگراپە” ، چاپىنكەمۇتتىكى خەز گۈيتاش . ئەنقەرە . ۸ى شۋاتى ۱۹۹۶ .

"ویرالگرولی، بۇ چەند ھەمئەيەك پۇرۇشنامەكانى تۈركىيا ھاشى بەزۇد دەست بەسەرداگرىتى دەرىسىمى ئەدا كەدەنگى كالوگرىدىيان دەدا، بىروانە: كىتەبەكەى Arshak Safrastion بەناوى Kurds and Kurdistan, London 1948, p.86 . سافىر ستىيان پىش جەنگى جىيەنى يەكەم جىنگى كۇنسۇلى بەرىتانيا بوو لە بەتلىس، ھەرچەندە بەنەچە نەرمەنى بوو سەرەبى كوشتارى نەرمەنىيەكانى ۱۹۱۵، كەچى ھەر بەدۇستى كورد ماپۇو .

"ئەگەر قەدەت ئەگەن خەلگەكانى بگەردايە" لەنووسىنىكى پۇرۇشنامەنووسى تۈرك -عوسمان مەتى-، كەلەنىسانى ۱۹۴۸دا لەرۇشنامەى "سۇن پۇستا" دا پۇوگراۋەتەموو، كەندال نەزائىش لە : Gerard Chiliad, A People ithout a Country, London 1980 p.72 ئامازەى بۇ كەردوۋە .

"پاوپا پەيران"، چاوپىكەوتىنىكى نەھمەد تۈرك . نەنقەرە . ۸ى شۇباتى ۱۹۹۶

"بۇچوونىكانى گوگىنالى" بۇ يەكەم جار لە: The Turkism, Anikara, 1920

Principles of مومە وەرگىراۋەدو دووم جار لە: Kucuk Mecmua No.28, Diyarbakir, 1923

بۇوگراۋەتەموو، لە Pan Turkism in Turkey A study in Irredentism, by Jacob M. London up 1981 نامازەى بۇ كراۋە ؟

"پۇتەندىيەكانى ئۇزۇل ئەگەن سوپادا"، سالى ۱۹۹۱ ئۇزا بەتۈرۈپەيمو بە سوپاگەى ووت: "ئىۋە ھەر بۇ كودەتاكىلەن و دروستكردنى ئەپارتشان بۇ ئەلمىسران نۇر باشن، ئىتەر ھىچى دى" بىروانە: Les Cahiers de Orient, 1993 Paris p.15

"ئۇزۇل يەو جۇرە پىرى ئە كوردەكان دىكردەموو"، چاوپىكەوتىنى دىپلۇماتىكى خۇرئاۋا، يەو مەرچە بەگىتۈگۇ كوردەكە قايل بوو كەناۋى نەمىنرەت . نەنقەرە . ۷ى شۇباتى ۱۹۹۶ .

"رۇگە بەگەسانى وەك مەن دەدا"، چاوپىكەوتىنى مەھمەد عەلى بىراند . نەستەنبۇل . ۵ى شۇباتى ۱۹۹۶ .

"ئادەتگەكانى جەزئى ئەۋرۇز" . بەپىنى: Helsinki Watch vol. 4 No. 9 ى ھوزەمىرانى ۱۹۹۲، ھىزەكانى سوپاۋا پۇلىسى تۈركىيا راستەخۇ لەھەموو پۇوداۋەكانى نەۋرۇز بىرپىرسىيان .

"جىزىيە بېۋەكەگەى - جىزىيە گەلى دىمۇكراتىيە كۇمەلايەتى" كەنە ھۆكۈمەتە ئىنئىلاھەكەدا بەشدارىيوو، سىرەنەشتى "بەچپى بەكارھىنانى ھىزەكانى ئاسايشى "كەردوۋە، دىلەت كورزاۋ بىرىندارەنى ھۆكۈمەت نەزائىرا .

"ئۇزۇل وچانداز" چاوپىكەوتىنىكى جەنگىز چانداز . نەستەنبۇل . ۱۸ى شۇباتى ۱۹۹۶ .

"ھەۋلى پىۋەندىيەكى باشى...دەدا"، چاوپىكەوتىنىكى نەھمەد تۈرك . نەنقەرە . ۸ى شۇباتى ۱۹۹۶ .

"گەرنۇزال بىمايەو چەرسەرى..." چارپىنگەرتنىڭكى بىراند. ئىستەنبول. ۵ى شوباتى ۱۹۹۶.

"نامەيەكى ئۇزال" بىرونە: "The Independent, London, November 13, 1993

"تورگيا لىبەلىگەردى رۇئنامە ئوسلا... ھەزار پەلى بەپشتى " ، بىرونە: نىوۋرک تايمس. ۵ى ئازىرى ۱۹۹۶.

"خۇزلى ئىرىك بائىگيا ئىكرەمە مالى خۇيان" ، چارپىنگەرتنىڭكى خۇزلى ئىرىك ئىستەنبول. ۷ى شوباتى ۱۹۹۶.

"گورسىل ئىزمونەكەى خۇى..." چارپىنگەرتنىڭكى قەدرى گورسىل. ئىستەنبول. ۵ى شوباتى ۱۹۹۶.

"ھەمىو نەخۇشىيەكى و ديارەمەكى" ، ئىو كوردە خىراقلىانەى كە لىدئى PKK شەريان دىكردە لىسالى ۱۹۹۲دا رايگەياندىبو كە PKK بىرىندارمەكانى خۇيان ئىكوش نەك بەدىلىكەرىن. چارپىنگەرتنى ئوسىر لىھەولنر، ۱۴ى كانونى دوۋەمى ۱۹۹۳.

"سوۋتەمىنى شەردەگەن" چارپىنگەرتنىڭكى كامەران لىئان. لىنقىرە ۸ى شوباتى ۱۹۹۶.

"ھكۈمەت گەمىشتۆتە ئىو بېۋايەى" ، بىرونە: بەلگەنامەى FO 371/1157 نۇفېسى تۇمارگە گىشتىيەكانى بىرىتانيا/ كىو/ بىرىتانيا.

بەرچایی سەگ

ئەر مەشتومرانی لەگەڵ ئینان و سەرکردەکانی تری تورکیادا کردم، زۆریە مانگەکانی سانی ۱۹۹۶، بگرە ھەر ھەموو سەلەمە سەرقالیانکردم. بەتایب ە دوا ھەفتەکانی ھارینی ئوسالە، گەلیک لەبەردەرانی کوردی عێراق، لەکوردستانی عێراق و واشنتۆن و لەئەندەمەو تەلەفۇنیان بۆکردم و ئە فزیکبۆشەوی کارەساتیگە ئاگاداریان دەکردم. ھەشت سال پێشتر ھەندیک لەوانە پێیان رانگەیاندا، کەسەدام ھەسین خۆی ئاسایی، ئەمەینت بەوئەی ئاگرەمستی شەری ئێرانییەو، ئاھەنگ بەکیمیابارانکردنی ئاوجەیی بادینان سازگات. بەلام تەلەفۇنەکی لەمجارەیان لەدالھی ئەر نوژنایەتی و کۆنەقیشە کەلەکەبۆوئە ئیوان پارشی دیموکراتی کوردستانی مەسعود بەرزانی و یەکیٹی نیشتمانی کوردستانی جەلال تالەبانی بوو، کە پێدەچوو بەلەتاویردنی ئەر ئۆزە ھیوایە بشکێتەو کە ئەر دەرلەتە چاکەیی سەدەیی بیستەمدا بۆ بەدیھێنانی ئۆتۆنۆمیەکی تایبەت بۆ کورد پەخسابوو. بەلام ھێچیان پێشبینی ئەوانەیان ئەدەکرد کە ئەر ھێرشکردنە سەر یەکتەریە ھەردوو مەری شەپکەیی کوردستان، چەنیک کار لەنەھێشتنی سەرمايەیی ئەر ھەست و سۆزە ھەندەران لەکات کەلەخۆیدا پوولەکزی بوو. لەچەند مانگی ئایندەدا، شەری گوتن و بەردان کەلەپێشدا پارشی دیموکراتی کوردستان و ئەمجا یەکیٹی نیشتمانی کوردستان بۆ دەست بەسەرداگرتنی ئەر ئاوجانەیی کە لەملائییان لەسەری ھەبوو، خەلکە سادەمەیی پەشوکاند، کاتیکیش بەچاوی خۆیان دەیانبینی ئەوانەیی کۆن بەلایانەو پالەوانی نەتووەییوون، ئێستا خۆیانکردۆتە ئینۆکی پشیلەیی ھیزە ئاوجەییەکان، جا عێراق بۆیە یان ئێران، بۆ پشستگیری ھەرلایەکیشیان بۆیە بەکاریان دەھێنان، ئەرەقی شەرمەزەریان دەپشت.

لەکۆتایی مانگی ئابی ئەر سەلەدا، سەدام ھەسین لەباشترین یەکی — عێراق، ئە ھیزەکانی پاسداریی کۆمار، بەدەیان ھەزار سەریانو، سەدان زینپۆش و تۆپی، لەباشووری ھینی ۲۶، کەسنووری ئاوجەیی "ئەرەلەین"ی باشووری عێراقبوو، و لێزکە جەنگییە ئەمریکاییو،

بەریتا ئایاى و، لەپەرساىیەکان پارێزگاریانەدەکرد، خەڵکەربۆو. مەن بۆ خۆم پوودلەو کەم بەلاو
 سەپەرنەبوو. چونکە لەشوباتى رابردوودا سەرم لەکوردستانی عێراق دا بوو، لەوى پرۆیا گەندەى
 زۆرم سەبارەت بەوى کەچەند مانگێکە دانوستان لەنێوان بەرزانی و سەدام حەسیندا ھەمە
 بێستبوو. ئەى لەزستانی رابردوودا بەرزانی بەمەیان دەبابەو زینپۆشى لەمەندا نەکەربوو؟
 پێدەچوو بێوڕەبەى وای لەو برادەرەنە کردبێت کە تەلەفۆنەکەیان بۆدەکردم ھێشتا کەمە
 ھەوايەکیان، بە بەرزۆمەرايەتیيەکەى سەرۆک کلێتۆن ماییت و، بەتەما بووین فزۆکە جەنگییەکان
 نەھێلن لەمەخراپتر پووبەت، مەبەستان لەوکارە ھەو بەشییەى سوپای عێراق و چەندلەرەکانى
 بەرزانی بوو کە لەبەرە بەیانی ٣١ ئایى ١٩٩٦دا پێکەو جێبەجێیانکردو، پشینیوی یۆ
 پاشماوێ بزووتنەرە نەتەویمیەکەى کوردی عێراق و ئەتەماکەکانى گەردلەوولى بیابان ھێنايە
 کایەرە.

ساڵى ١٩٩٨، لەدورگەى "فاینیاردی مارتا" وە بەپشتگیری رۆژنامەى "واشنتۆن پۆست"، بۆ
 ناردنى ھەوالى سەرگەردانى ئەو کوردە عێراقیانەى لە کیمیابارانەکەى عێراق یزگاریان ببوو،
 بەھەلەدان خۆم گەیانە سنووری نیوان تورکیا و عێراق. بەلام بێگومان لەساڵى ١٩٩٦دا
 سەرنووسەرى رۆژنامەگە ھێچ پەرۆشییەکی نەبوو، ئەوەندەشەم لەگەڵدا کرد جارەسبوو، چەند
 کەمەتێگیش ووردترین زانیاری ئۆی و بەلگەى وەمەدایە کە ئۆزیکبوونەوى کارێکى سەربازیانەى
 عێراقیان دەرگەیاندا، پایەخى بەھەوالی کوردی عێراق نەدەدا. پێدەچوو ئەوکارە بەرزۆمەرايەتى
 کلێتۆنیش پایەخى بەو مەترسییە گەورەى سەرشارى ھەولێرى پایتەختى ئاوەسى
 کوردستانی عێراق نەداییت، کەھەر چەند لە میلێکە لەئۆزەووەکەى عێراقەو دۆزیو،
 یەکیبەش بەو دانیایى دەرپاڵەدەکردەو کەچاودێرى بارۆزەخە ئەکات و، پشترتیش
 چاودێرى ھەرەشەى زۆرى لەم بابەتەى عێراقیان کردووەو ھێچیش بوو نەدەو، نیستاش
 ھەوا چاودێرى ھەلسۆکۆتەکەى ئەکەن^(١). پێدەچوو واشنتۆن بەتەرەوتى لەو دانیابوویت
 کە سەدام حەسینیکی ئاوە لەقەن، ئەکاتیکیدا سەبارەت بە رێککەوتنى "نەوت بەرامبەر
 بەخۆزان"^(٢) دانوستانی راستى ئەناردەبوو، تا لەچەند ھەفتەیکەدا رزگا بە عێراق بەت، ھەر

(١) ئەزەکەى ھەفتەیکە دەوای تەقینەرەکەى ھەولێر، تەنیا لێپاڵماتێکە کە لەئەنقەرەدا بووبێت و جاروبار سەرى
 لەکوردستانی عێراق داییت "فرەکە بێکەر"ی بەریتا ئایاى بوو (کەسێو بەدانوستانگەریکی سەرەکی لە دانوستانە
 پرۆکەشییەکاندا)

(٢) مەمەست رەبەری ١٩٩٦ی ئەنجوومەنى ئاسایشى تاییبەت بەسووککردنى سزا نیو دەرلەتیەکانە.

شەش مانگ جارێك بايى دوو بليۆن دۆلار نەرت بفرۆشێت و بەنرخمەكى خۆراك و دەرمان بکڕێت، كەمەيش لەمەنجامى دەرەستايى نى ئالۆزى گرانەو هاتبوو، خۆى ناخاە نە گێزەرەو. واشنتۆن مەر نيازىكى مەمووبووت، لاى خەلكى ناوچەى خۆرەلاتى ناوەرەست و اكەوتبوو كە حكومەتى و لاتە يەكگرتوومكانى ئەمەريكا بىارى دابوو كە لەكاتى پېرەياگەندەى مەلېرەرنى سەركە يەتيدەو لەپێناو هەلبەردنەوى كەفۆندا سەرمەزى بۆ هەيچ شتێك نەكات. بەلام بەرێوەبەرەيتى ئەمەريكا پێى وابوو كە لەم پەرەو هەيچ ناكړيت، چونكە دەستى زۆر لە نيران، سووريا، توركيە، شۆڤشگنېرە كوردەكانى توركيە، سەدام حسين و مەردوولايەنە دژبەيەكەى كوردى عێراقىش لەگەمەكەدا هەبوو، بۆيە بۆ واشنتۆن هێندە ئاسان نەبوو كە كۆتروولى ئەو بارە بكات و زۆرىشى لەسەر نەكويت. خۆهەلقورتاندى بۆ راگرتنى هيزەكانى سەدام حسين سوودى و لاتە يەكگرتوومكانى تياردا نەدەبوو، بەتايبەتى كەمەبوايە پشتگيرى ئەو لاينە كوردەى بگەردايە كە لەدژى لاينەكەى سەربەعێراقى كەوتبوو خانەى ئێرانەو. زۆرىەى كاتى سالى رابردو، و لاتە يەكگرتوومكان بۆ پێكەييانەو سەرمەزى و تالەبانى زنجيرە كوردبوونەو يەكەى لەكوردستانى عێراق و ئيرەندەدا سازكرد، بەلام ئەمەجامى بۆ نەپيكر، چونكە دژمانايەتيبە خويناو يەكەى ئێوانيان زۆر كۆنس بۆ سالاتى شەست دەگەرێتەو. بۆيە مەردوولا و ورياكردنەوكانى واشنتۆن پيان پشتگۆرێت، بەوى كەيارەتيبەكانى ئەمەريكا بەيەكگرتووى كوردەو بەندە. (پارتى ديموكراتى كوردستان و يەكيتى نيشتمانى كوردستان راستبەكەن يان نا، پييان وابوو كە و لاتە يەكگرتوومكانى ئەمەريكا مەولى ناستكردنەو كەيانى بەرەستى نەگرتووە، بەتايبەتى كە چەند مەليۆن دۆلارىكى بۆ ئەو هيزە بيلايەنە دابين نەكرد كە مەردوولا بۆ جۆرەكردنەو يان لەسەرى پێكەياتبوون).

لەم بارەدا لەماوەى ١٩٩٦دا شەڕ دەستى پيكرەو، لەمیاندا نزیكەى ٤٠٠٠ كورد، كە زۆرەميان مەمەنى بوون، كوژدان، لەدووانگى دواتریشاندو لەمەشى دوو مەسى شەڕەكەدا سەرى مەزەلانى دى تيارچوو. پشتگيرىكردنەكەى راي گشتى جيهانيان كەوتە كۆتە و حكومەتە خۆرانابەيەكانى چيدى پيڤسوانى سەركردە كوردەكانى عێراقيان نەكرد (سالى ١٩٩٥ ديبۆلوماتيكي ئەمەريكايى، كەلەمەر بيبارى كورد بيزارى ليدەبارى، پيڤسوت: "گەر پيشتەر نەمزانبييت بۆچى كورد دەولەتيكى تايبەت بەخۆيى نيبە، ئەو ئيشتا بەتەرەوتى تينگەيشتم"). ئەمە جگە لەوى كەركى و قەوارەى بەرژەوندبە ستراتيژيەكانى ئەمەريكاش لەكوردستانى عێراقدا لاوازبوون. مەلەلانىكەى ئێوان مەردو و سەركردەى كورد كارىكردە سەر چالاكيبەكانى بەرەلمستكارانى كۆنگرەى نيشتمانى عێراق، كە لەكوردستاندا جينگەربوون و CIA يش

سیاستی نهمریکا برامبر باکووری عیراق و نمو بژشایی هنزی تیایدلوو بمردهیمکی وانگمبزو، که تمنا نمو شته ناگز که تیکنالوانه: هارسنگردنی همدولایمنه کوردییه ناگز که، پشت نمرگنه تورکیا، و نمو لایمنه برهمهستکارهکانی سددم حسینییدا قورسایی بختاسمر کونگره نیشتمانی عیراق، هلسوپننیت. بهلام نمویش بدمست پهمقاری لیران و، همدنی جاریش سوریاوه، گیزده ببوو. نمو دوولییی واشنتون لمرنومبرایمیییگی بووشموه بزیمابووه، کسالی ۱۹۹۱ لهپراو پینش کموتنی سددم حسین، سوچی نمرکه سربازییه گمرکهی داخست و رایگرت. هر نمو دوولیییش وای له ولاته یهنگرتووهکان کرد، که لهگرمهی بزوتنهمیهکی سربازانهای نازادا، که CIA پلانکهیی وادیرزایوو لهنازلی ۱۹۹۵ دا کوردی عیراق بهخوبیکمن و لهپیناو برپاکردنی راپهرینیکی وای سوپا که سددم حسینی پیچووخیروخت بزوتنهمیهکی سربازانه بکمن و هر نمو کالمندا هیز که جهنگیهکانی نهمریکا ناسمانی ناوچه که بیارنن، کهچی بمرنوهبرایمی ولاته یهنگرتووهکان بملینهکیی نهمردمسر. برزانی کهملنمندا ململانییهکی توندی لگمل تالمباندیا همبوو، لهشتیک به گومانوو، بویه لهواسادا کشایره، بهوش پارتی دیموکراتی کوردستان و کونگره نیشتمانی عیراق بهتموادمی لیکدایران و ناگز کی زیاتریش کموته نیون همدوو سمرگردهی کوردهوه. بویه سمرنییه که ولاته یهنگرتووهکان تمنا نمو ناگز یسته لمرزگی هاونی راپردوی لملندا، کهمهسولی چهند دیلوماتیکی نهمریکایی همدولایمنه کوردییهکیان بهیمکتر گیاندبجو، قایلینت (هوی نهچسپاندنی ناگز یستهکه، لهلایمکوه نمبونی نیازپاکای دوو سمرگرده کوردهکو، لهلایمکی تریشموه دابیننکردنی نمو دوو ملیون دۆلارمبوو که هیزنکی لهگورده بیلایمنهکان و نمدامانی برهمهستکارانی عیراقی پیدابمیزنن، ناگز یستهکه جنبهچینکات. همدنیک پییان وایوو دابیننکردنی نمو پارهیه له کمکردنوهی خارجی شمعی نیون سمرز کلفتون و کونگرسی سربپارتی کومارییهویه، کمنک هر پارهی لهچند پرژهیمکی گرنگ بری، بملکو لمردهتای ۱۹۹۶ دا، بؤماویمکی کم بمرنومبرایمی حکومته فیدرالییهکانیشی نیلیجکرد. بهلام همدنیک تر بهلایمنهوه وایوو کواشنتون ویستیتی کورد بهپیداکردنی نیوهی پارهکه ناچارکات نمجا برپاری دانی نیوهکی شری بدات).

پنهمچولمهوری تیورییهوه چارهسرهکه هیزگار ناسان بیت پیویست نهکات له چونیی یهکلایکردنوهی ململانی کورد رابمینن. نمویش هر بهوهی تالمبانی دمست له هملیز هملگریت و پسی حکومت و پهرلهمانی همریم بدات دمست به چالاکییهکانیان بکمنوه. لهولاشموه، برزانی نمو داهاته مۆلهی لهبازگانیی نمرته قاچاخهکی عیراق کهمکوردستاندا

دەروازى و لەتورگىدا دەلفۇزىرىت، بەدەستى دەگىزىت، دەست بەدەستەى بەشمەكى يەككىتى
 نىشتىمانى كوردستان بىكات، لەساش تالەبانى چوئەكە جوگراڧىيەى تاوچەكە ولىگىوتىزۇە كەتاكە
 دەروازەى سەر تورگىيا بەدەست بەرزانىيەىو پىت، لەولو پىشتى بەلزان بەستىو تا دەمات
 زىياترىش پەرەى دەسەند، يان ەسەر نەدەما يان پەرمەىرە كەم دەبىزۇە، بارەكەش وەك جارىنى
 لىنەما تەرە.

واشتنۇن كەوتىووە دەلى سىياسەتى خۇيلا دانەو، كە درەنگىزىت يان زوو بۆگەنى دەگىزىو
 ەرمەسى دەمىنا. بەرزانەبەرىيەتى گەلتۇن، تا بەناشگرا، ئەكەتە جوولە بۆلەوۋى فرىيەى ئەو بارە
 تاهەمبەرەى نىوان دوو پارتە كوردىيەكە بەگەوت، لەورىش كە لەناو ەراستى شامى ۱۹۹۶دا
 پىستىرەن شەپ لەنۆانىندا روویدا، دانى بەودا نەدەما كە بارەكەى لەدەستچو پىت. لە ۲۷ ئابەدا،
 "رۇبەرت شىچ پىلىتۇر"ى يارىدەندەرى ەزىرى دەروەى ئەمەرىكا بۇ كاروبارى خۇرەلەتى نەكە
 بەتەلەفۇن قەسەى لەگەل ەسەروو سەرگەدەكەدا كەردى، بەپىنى پۇزۇەيەكى ئەمەرىكا بېرارى
 ئاشتىبۆنەىەكى نۆنى لىنەوگەرتن و رۇكەسوتن كەبۇ ئەو مەبەستە يەكەم كۆبۆنەىەىان
 لەكۇتايى ئەمانگەدا لە لەندەن بەگەن. بەلام زۇر درەنگىبۆو بۇ ئەو پۇزۇەىە، چوئەكە رۇزى دەلى
 كۆبۆنەىەكە شەپ ەلگەرىساىو، پۇزۇەى پارىزگارەگىزىنى كورد كەلەفۇزىدا لەزۇكە بۆو،
 خەرىگىو ەرمەسى دەمىنا. بەرزانەبەرىيەتى ئەمەرىكا ەشتا ئەيدەزەنى ئەو دوو سەرگەدە
 كەردە، تا چ رادەپەك باومەرىان بەيەكتەرىيەى چەنىشىان قىن لەيەكتەرو، نۆزىنەيەتتەكەشىان
 لەئاستىگى وادەپە كەلەوۋەى بۆنىيە.

تالەفە ئابوورىيە چەسپەنزاوەكەى بەغدىلو خۇرناوای سەر تاوچە كوردىيەكە، جگە لەو
 چوئە تارەوۋەى كە جارىبار لىزان و تورگىياو عىزراق دەيانكەرد، جا چوئە قوولەيەوۋە پەق
 تىماسكەيەكىان گوتىت، چەمكى ئەو "تاوچەى تارام"ەيان شىوانە كە سالى ۱۹۹۱ ەوۋەيەمانان
 بۇ باومەرىيەنىانى ئەو كوردەنە دەبىنيانكەرد، كە لەناو چىكاندا قەتەسما بۆون، تا لەكەلى شەپقان
 بىنە خۇرەموو بەتەو سەر مالى و ەالى خۇيان، گەبەوۋەش گوشارى ەوگرتىيان لەسەر تورگىيا
 كەم دەبۆو. لەم بارونۇخەدا كە كوردى عىزراق بە نىيازبۆو زۇر بەرۇر سەودى دامەزەندەنى
 دەولەتلىكى ئى بەدەستەبەنىتى، بەپىنى ئەو بارە دەگەنەى تىايدا دەزىان ئەو قسانە دەكران
 بەرزانى و تالەبانى دەيانزانى شاتوان بەمبۆرە بىننەو، بۆيە دىسان كەوتەوۋە ناو دلو
 كۆنەكە، بەتەلوۋەتى چوونەوۋەپال دەولەتە كىيەركىكان، لەهوزەيرەنى ۱۹۹۶دا بەرزانى لەگەل
 سەدەپ چەنىندەلو تالەبانى لەگەل دەستەلادەرە نىزانىيەكاندا كەرتە گەلفۇگ.

لەمۆتایى سانگى تەمۆزدا، دەك پارتى دیموکراتى كوردستان رایگەیاندا، سوپای ئێزىران بۆماوەى سێ رۆژ بە ٢٠٠٠ پاسدارەو هاتنەناو گەولایى كوردستانى عێزائەو. ئامانجى ديارى ئەم هاتنەناوەمیان بنگەى سەرگەردايمەتى حیزبى دیموکراتى كوردستانى ئێزائى نزیك شارى كۆمەبوو، كە ٨٠ ميل لەسنوورى ئێزائەو دەورە. ئەم حیزبە چەندین گەرەت دەستى ئێوەشینرايوو زۆریش لەسنوورى ئێزائى دورىكەوتیو، ئەوكاتە هەرچى مەترسیبەت بۆ ئێزائى نەبوو، بۆیە وا كەئێزائى ئامانجە راستییمەكەى ئێدائى حیزبەكە نەبوو. بەپاى بەرزائى، ئامانجى راستى هێزەكەى ئێزائى بۆ نەبوو كە چەكى قورس بەتالەبائى بدات، بەتایبەتى كەچەند مانگىكەو یەكێتى بە ئاشكرا نزیكەو نەوێراپەڕینیكى خەلكى بەسەرگەردايمەتى خۆى دۆ بەپارتى دیموکراتى كوردستان رەگەیاندا. هاتنە ناوەو كەى ئێزائى نەوێشى دەگەیاندا كە ئێزائى چەنێك لە هاموشۆكرەنى ناو باكوورى عێزائدا، كەببوو شۆین چالاكى هێزەكانى توركیا دۆ بە گەریلاكائى پارتى كۆركارائى كوردستان، چەنێك سازادن. لەمەموو ئەوانەش گەرنەگەر لووتەنەكەى ئێزائى نەوێشت كەئەو قەسە قەلەوانەى بەرێوەبەرایەتییمەكەى ئەمەریكا سەپارەت بەسیاسەتى گەرنەوێشى دووفاكى دەیکەرن، بەكە لاخەستەن و بەسەرگەردائى عێزائى و ئێزائى ئەدوئائدا، چەنێك لەشەلەو بۆشى نەچوو سەر. بۆیە بەرزائى داواى لە واشتۆنكرد كە، بەپێشى رێككەوتنەكەى دانوستائى ئێرەلەندا، دەستدەریكە ديارى بكات. بەلام واشتۆن خۆى لەم داوايە كەركرد.

بەمچۆرە شانۆكە، "كەسەر لەبەرەتدا لەناو گەروى ئابەجیدا جەمەى دەهات" بۆ یەكێك لەسەرێترین بێزار لەمێژووى كورددا ئامادە دەكرا. تالەبائى كە لەپتەوى پشتگیرێكرەنەكەى ئێزائى دلبیابوو، بەلەمخۆبايیبوو و لەخۆرايیبینیكى زۆرەو، هەلە كۆنەكانى ئووپاتكرەنەو، گوێى بۆ ئامۆزگارى كەس رانەگرت، زۆرى بە پشتگیرێكرەنەكەى ئێزائەو نا. خۆ ئەو قەسەیمەشى كە، بەرزائى جارىكى دى هەولێر ئابینێتەو مەگەر لەهەوینە هەولێر سەلاخەدینەو بەدوورین پیايدا بڕوانیت، سووكایەتیپێكرەنێكى خۆدى بەرامبەرەكەى بوو.

لە ١٧ ئابی ١٩٩٦، كەتالەبائى هێزێكى گەورەى لە ئاوجە سنوورییمەكانى ئێزائەو دۆ بە بەرامبەرەكەى كرد، بەووردی كاتەكەى هەلبێژدبوو تا لەگەل یادى پەنجا سەلەى دامەزراندنى پارتى دیموکراتى كوردستان و پەنجا سەلەى ئەدايەكبووشى بەرزائى خۆیدا یەكگیرێتەو. پارتى دیموکراتى كوردستان لاى خۆیەو، رۆژانە ئێزائى بەو تاونیارەكەرد كە بەتۆپ و كۆپتەرە سەربازییەكانى پشتگیری یەكێتى نیشتمانى كوردستان دەكات و، پێشى داوێ بەخاكەكەیدا گوزەرێكەن و، دوانى لەولائە یەكگرتووەكان كە كەتالەبائى و ئێزائى تاونیارێكات لاى كورد شارەو نەبوو كەپێشتەر ئێزائى، لەمەلانیى بەرزائى و یەكێتى نیشتمانییدا هەمان یارەمەتیشى بە

بەرزانی داوای پارتی دیموکراتی کوردستان بەردەوام ھاویمەبانی خۆشەویستی بۆ ئێران بوو، لەدوا ھەفتەی مانگی ئابدا، لەکاتیگدا پیلێترو لەلەندەن خۆی و چاوپێکەوتنی نوێنەرایەتی ھەردوولایان ئاسادەکردبوو، رۆژنامەیەکی پارتی دیموکراتی کوردستان دیسانە داوای لە ھەزارەتیی دەرەوی ئەمەریکا، ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی و CIA و سەرچەم بەپرێسەکانی ئەمەریکا لەواشتنۆن کردبوو، کە "ووریاکوردنەویەکی ئاشکرا" بۆ ئێران دەریکەن تا "خۆی ھەلنەقورتنیشت" لەگەرووباری کوردەو. رۆژنامەکە داوایش لە بەرێوەبەرەبەتی ئەمەریکا کردبوو کە عێراقیش لەھەر خۆتێھەلقورتناندا نەبێت کوردستانی عێراق "ووریاگاتەو"، کەئەمیان سەرنجراکێشبوو، بەتایبەتی کەتالەبانی ھاوێیەکی زۆرێو سەبارەت کەبەزیکەوونەوی بەرزانی و سەدام حەسین ئاگاداری بۆدەکردبوو. رۆژنامەکە پارتی ھیچ گومانێکی بۆچۆنیشتی بۆدەووە کە نەبێشتەو، چونکە ئەوێ یەکلەدەکردبوو کە خەبەرەوێ سەپای عێراق بەبیاووی خۆتێھەلقورتناندا ئێرانەو، "بۆ لووتزەننە کاروباری باکووری وڵات و گێزانەوێ دەستەلاتیشتی". رۆژنامەکە وڵاتە یەگەرتووەکان و دۆلەتانی ھاوسەنێ عێراقی لەو ئاگادار دەکردبوو، گەر شتێک لەو ھووێ نەکەن ئەو عێراق، کە لێکی بەپرێساریشتی بۆ ھاوسەنێگیتی دەستەلاتی ئێران و دەستبەسەرداگرتەوێ باکوور دەپێژنێ، تاکە ھەلێرەبە لەبەردەستدا. گەر ئەوێش روویدا ئەو پارتی دیموکراتی کوردستان بەووی عێراقییەکاندا ئاوەستێژەو. بەرزانی خۆشی بەتەلەفۆن ویستی پیلێترو قایلێکات کە شەرکە "گێشەبەکی کورد نییە" گۆی پێنەدرنێ، بەلگۆ "نەستەرزێگرتنێکی راستەوێ ئێرانە" و، پێشی راھەیاندا کە "ئەم ھەموو فشارە لەتوانای مندا نییە"، لەسەر قەسەکانی رۆژیشت و "ئەگەر شتێک نەکەن ئەو رەنگە داوای یارمەتی لەعێراق بکەم".

بەلام وڵاتە یەگەرتووەکان لە ناگۆکییەکاندا خۆی بە بێلایەن ھێشتەو. بەدەم کەوتنی بنگە یەک لەدوای یەکەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی سەر رێگا ستراتیژییەکی ھەمەلۆن کە بەتاوچە شاخاویەکانی باکووری عێراقدا درێژبۆو، ئەوێش بەیارەتی تۆپی ئێرانییەکانبوو، کەپشتگیری یەکیشتی نیشتمانی کوردستانی دەکرد، بەرزانی گەیشتە ئەو بڕوایە، کە ئەگەر پەیمانێکی وا، کە یەکێک لەنەزیکترین یاریدەدەرەکانی بە "پەیمان لەگەڵ شەیتان" دا ناوی دەبرد، نەبەستێت، ئەو ھێزەکانی لە لەئاوچووندا. بەرزانی گوشتنی سێ بڕای و ۸۰۰ کەسی ھەشیرەتەکی و ھەیان ھەزار کوردی عێراقی دەست سەدام حەسینی بەلاو ناو. داوای یارمەتی لێکرد تا یەکیشتی نیشتمانی کوردستان لەھەولێر و دەرنیشت. بەر بێنە رۆژنامەکە پارتی دیموکراتی کوردستان چاوبەستی لەخەنکرد، چونکە پارتی نەک ھەر بەرەنگاری عێراقییەکان

نهمبوه، به‌لځو له ۲۲ي ځايېدا، وک دواتر غبرالقييکه‌کان ځويان دهيانوت به‌راني تووشي
تغنيگيکي نذر گرځېدو، به‌لام دواي پشتگرېکردني له‌سويای غبرالکرد.

هر هېچ نه‌بښت تاري غم‌زېي جينگري سمرۆک ووزيراني غبراق به‌سوکايتمې پنگردنيگه‌وه
په‌ردي له‌سر له‌وامه‌په‌ي له‌وکاته‌ي به‌راني لادا کېږ سمدام حسيني نارېدو ټايېدا به
"فخامتک" ناوي برېږو، دواي ليگرېدو که "پرامېر به‌مېرشي دهرهه يارمه‌يمان بدن"
که‌له‌نرانوه نيمانده‌مکړت. به‌لام به‌راني و نزيکه‌کاني تاچمند ټاکامي له‌و برياره چارمنوس
سازهيان ليکداېدوه، يان په‌راستي کې درابو، شه به‌لای زوريه‌ي کوردي غبراقومه‌گر خوا
بوځوي بزانيښت. به‌لام ديارېو که پارتې ديموکراتي کوردستان به‌ ښاگرا فيلي له‌پيليترو کردو
به‌مېرشي نيشاند؛ چونکه به‌کېږېدو شه‌ي ۳۰ ځايې له‌نمدن لايېدو، بډ کړېو شه‌ي روځي
دواترېش، واته له‌و روځي کېږياريوو ښخه‌کي هم‌ليري ټيادا بکړت، له‌کليدا ريکه‌موت. هر
واړ له‌تاگادرکردنوه‌کاني پارتې ديموکراتي کوردستانېش به‌نښن، خو له‌مريکا له‌راستي له‌و
په‌وداوانه دلنېابو که له‌سر زمو دکړان، به‌تاپېستې کېږيکي نه‌مريکايي و مانگه
دستگړدگان روځانه چاوديري څېړېو شه‌و سمرېازيه‌کي غبرالقيان دکردو، شه‌پيرال
سه‌له‌لايه شوو‌مکاني هم‌الگراني له‌مريکاش وښمو ديکو مينتيان دمکرت.

له‌مېر هولي ټيگه‌مشتي پيرامه‌کي پارتې ديموکراتي کوردستان بدېښ، له‌و رنگه
تاسانېت هر بلښين ډله‌کي به‌راني له‌تاله‌باني له‌ترسه‌کي سمدام حسيني زياترېو، يان
هم‌وو په‌ودلوه‌که جېبه‌جينگري له‌و پنده‌ي څوره‌لاتي ناوهرستېو که له‌لښت "دوښمنې
دوښم دوښمنه". به‌لام پيرامه‌کي به‌راني نذر له‌وه گرنگرېو، چونکه هاريکارېکردني
پيستړين دوښمنې سمدې بيستمې کور په‌لمه‌کي پر له‌ شمرمزي ترسناکېو. له‌وي راستي
بښت، به‌سره‌اتي ميڼوويي گړنگ هيه که‌تاگرت پشتگوښخورت يان له‌مېرچېته‌وه. به‌راني
هرگيز ناپاکيتيېه‌کي کېسېنجمي ۱۹۲۵ي له‌مېرناچېته‌مو، ناڅوشي له‌و سالاني
تارلوکه‌کردني باوکي و سرچم له‌نداماني څيزانه‌مکشي له‌ياد ټاکات، که له‌چاوي ولاته
په‌مکرتوومکاني نه‌تاسيت. بيگومان له‌و پيکداچوونانمش گمېشتېو که‌سالي ۱۹۹۱ کورديان له
له‌ناوچوون رځاگرکرد. بډيه باومې به‌ دلسوزي و له‌مکي واشتتون نه‌مکرت، هرچېنده به‌لښو
په‌يماني زوريشي له‌زور لږسرلوي نه‌مريکاوه پيگه‌شېتېو، که ولباسده‌کرت همدنيان
له‌مانت نووسراويش بوون هرله "بريت سکډ کړوت" و "جېمس بيگم" ي په‌ريزه‌پرايتمې
جورج بووشوه بيگم تا ده‌کاته "لال گوډ" ي جينگري سمرۆک و، "لننتوني له‌ک" ي رلورنگاري
کلنټوني کاروباري تاسايشي نه‌توهيې.

بەلام سەيرەگە لەمەدەبوو گە سەكۆكۆزۇقتى خانە نىشىنى ئىستات، ئەمگاتەى لەمەردەم رۇزنامەدا دانى بەردەدانو وتى "ئىمە كەمەستان بەمەردەم بەدەپىنانى ئامانجە چەورو نەرمەكە، واتە پووخانەنى سەدام حەسەن چارى گەورگەتەكەنمان ئاكتات، پان وەك پەنويەست بەرگەمەنىيەكانىشمانى ئەدەپىنانىيە دى، بۇيە باماندەبەو سەر ئاكتە ەلەبەرگە نەمەمولرو پشۇنى خەرو .... كە لەناردابو، چەونكە ئەگەر لەشەرەكەدا بەردەوامبەوينايسە سەدام حەسەتمان بىخستايە رەنگە بارەكە زۆر لەنەستا خراپتر بگەوتايەتەو، ئەم بۇشايبەى بەر ەزىمە لەمەردەگەى فارس پەيدەدەبو، كەلەنەبەو ئىران پەيگەردايەتەو"، ەزەمەكانى نەمەريگەى ئاچارەكەرد بۇ ماوەمەكى ديارى ئەكرەدەست بەسەر عىزاقدا بگرفت. ئەمەسانەى سەكۆكۆزۇقتى گومەنە كۆردەپەكانى لەبارەى سىياسەتى نەمەريگەو بەهەزگەرد.

بەرزانى سوورەو لەسەرەو، ەمەردەنىكى لەسەر بگەوت چارەنى دى رەنگەى تارەوگە ئەگەرتەو. تا لەمەزۇشى لەسەرەت، ئەمەسانەى لەمەلاتەمەكى چەرنى يەكشەمەى نەستى ۱۹۹۱دا بۇ بەرگەردەكانى دەرگەردە داواى لىدەكەردن ئەترەسن وەلەنەين "بۇ تارەوگە تاوەك ئەمەنيان لىنەمەت وەبەنە پەنايەر" لەگەنەدا ئەزەنگەو. جا ئەم پەناكەتەو ەمەردەنىكىشى لەسەر بگەوت، دەپىت لەمەزۇقتا بەنەنەتەو، يارەمەتى تەگەيشەتنى خەزگەرتن و مانەوەى لەنەستانەكى سەدام حەسەندا دەدا، ئەگەرچى چاكەيشى ئەزانى ەپچى لىلەلەنەكەرتەرت، گەچى تا كانۇنى دوەمى ۱۹۹۲ ماوە. ئەمەزۇرە پەكەردەوەى ەمەريگەى سەكەردەپەكى ئەمەو لىكى كەم ئاكتات، بەرگە بەنەزۇشى دەكات. لەكانۇنى دوەمى سالى ۱۹۹۱دا كەلەچەكانى كۆرەستاندا چاومەنەكەوت، بەر لەوەى پاسى چەنەتى شىوەى داپلۇسىنەكانى وقاتانى دەرەس بەكات، كەبەلەمەى كەمەو تا يەك سەدەى تەرىش پى بە ەنەنەدى ئەم ئامانجەمانەن، پەنەوت، كۆردە مالى دەرەزەندى دەرەمەتى سەرمەخۇى خۇى ەمە.

لەتەمەزى ۱۹۹۲دا بەرزانى سەردەنى واشتەزۇنى كەرو، بۇماوەمەكى كەم ەملۇنەستى خۇى سەبارەت سەياسەتەكانى ئەمەريگە خەستەلاو، بەلەنى پەشتەگەيگەردى بەرەمەكانى ئەمەريگەى دا، بەرەى كە كۆنگەردى نەشتەمانى عىزاقى بۇ پوخانەنى سەدام حەسەن بەمەردەپەنەرت. بەلام زۆرى ئەمەردە ئارەزايى خۇى سەبارەت بەملۇنەستى تەندى ئەمەريگەى لەلەزەنى سەزادەكانى سەر بەنەتەو يەكگەرتەوەكان و، سوورەوونى واشتەزۇن لەسەر يارەمەتى ئەدەنى كۆرد، كە لەزەر سزا نەو دەرەمەتەكانى سەر عىزاق لەلەيكەو، گەمارۇ ئابورەپەمەكى سەدام حەسەنەش لەلەيكەى تەرەو دەمەنلەند، دەرەپى. ەمەرانە ئابورەپەمەكانى كۆرەستانى عىزاقىش ئاكوپەپەكانى نەون بەرزانى و تالەمانى قوولتەكەردەو. مەسعود پەنى وابو ەم خەمەى ئەو نەپە كە سەدام حەسەن دەستەلاتى

لەمەستدا ماوەتەرە، خۆ ئەگەر ئەو تالەبانی لەناکۆکییەکە ی ئیوانیان بەرپرسانیان، گەوتە هەوێ لاوازکردنی بەرەمەستکاریی عێراق بەگشتی، بەلام لەدانیشتنە تاییەتیەکانیدا ئەو پرسیارە یەمکورد، کە بۆنی و اشنتۆن بەراستی ئەم ناکۆکیانەیان ی پێناخۆشینت یان بەملی مینت؟ لەگەڵ رۆژگارداو بەدەم پەرەسەندنی بزووتنەرە ئیسلامییە ئوسوولیەکانی خۆرەهەلاتی ناوەراستەرە، گەبوونە مەترسییەکی راستەقینە بۆ وڵاتی عەرەبی سعودییە هاوێ پمانە سەرەکییەکانی تری وڵاتە یەگەرتووەکان لە گەندار، دڵگەرمییەکی ئەمریکا -دڵگەرمی وڵاتانی گەندارویش-، بۆ لاوەندی سەدام حەسین کۆکرد، رەنگە ئەمریکا بێهەکان وانەبووین وەک نیشانیان دەدا. جا ئەم بارەدا، داخو و اشنتۆن یارییە کۆنەکی کیسەجەر، واته بەکارهێنانی کورد بۆ لاوازکردنی پێژنی بەغدا ئەک بوو لەخاندنی، ناگاتەرە؟ بەرزانی تاکە کورد ئەبوو گومان لەراستی ئەو ئامانجانە ی اشنتۆن بکات، کە لەپێی سیاسەتی "گرتەرە دورفاتی" یەمکەرە هەولێ بۆ دەدا. بەمەرحال، بەرە ی دیپلوماتیکێ گەورە ی ئەمریکا یی، سەدام حەسین گرافتی ئایندە ی کوردی عێراق ناییت، بەلکو ئەو ژەنەرەلە سە عەرەبە "پیاوچاکە" دەبێت کە جێگە ی سەدام حەسین دەگرتەرە. ئەگەر کۆمەلگای ئیو دەهولەتی پێریاری هەلسۆگەتکردن لەگەڵ ئەستە لاندەرە ئۆتۆکە ی عێراقدا بەدات و بە "تۆماس جیفرسون"^١ ی عێراقی دەبێت چێدەبێت؟ ئە ی ئەگەر ئەو ژەنەرەلە پێریاری دەستبەسەر گرتەرە ی هەموو خاکێ عێراقدا چی پووەدات؟ لەسەر قەسەکی دەهوات و دەلێت "بێنگومان ئەوساش گۆنگرەنس و بەرێوەبەرایی ئەمریکا ناچار دەبن پێریاری قورس پەن."

خۆ ئەگەر ئەمریکا بێهەکان و هاوێ پمانانی خۆراوا بیاان و، کورنو، هەموو لایەنە بەرەمەستکارە عێراقییەکان سەریان بە هەموو ئەو لێکدانەنەموو بەرمو کوێچوونی باری عێراقەرە لێشاییت، ئەو سەدام حەسین بە لەمەلێشیا ئەهاتەرە. گومانێ قیادانییە داخەستنی لێش بەرێکەوتنەکی- نەوت بەرامبەر بەخۆراک- کە وەک نواتر دەرکەوت هەر ئا گمانوێ یەکەم بوو، بەتەنیا عێراقییە ئاساییەکان زیانیان لێکرد، ئەگینا ئەکاری لەسەرۆکی عێراق کردو، ئە لەکەس و کارەکی و، نەتەمەسەلەرە ئازدەرەکانی کۆماری، یان ئەو دەزگا ئاسایشییە جۆر بەجۆرانە ی ژێنەمەکیان راگرتبوو. کاتیگێش سەدام پێریاری دا خۆ لەمەلانی ئی کورد هەلقورێنیت، یەک دوو سەعاتێک پێش بەرمەبەییانی ٣١ ی ئابی ١٩٩٦، نۆز بەوردی و سووربوونیکی ئاشکەرە کردی. سەدام حەسین بە ئەنقەست هێزێکی گەورە رالمەری بەکارهێنا، کە لە ٣٠٠ تۆپ و ٣٥٠ دەبابە، سی تا

١ هە "تۆماس جیفرسون" یەکیکە لە دانەرانی راگەیانندی سەرەخۆیی ئەمریکا، سنێم سەرۆکیشتی - وەرگێژ-

چل هزار سەريان پىنكەتتەبوو كە نۆرىەيان پاسدارانى كۆمارى بوونو، ھىزەشەكەى سەر ھەلۋىزى قومارنىكى بېسۈدبوو. ھەرچەندە ئەم شارە دەكەوتە تارچەى "ئەزەلەرىنى" باكوورى پانە ھىلەمە، كەچى لېۋكەكانى ھارەيمەنان ھىچيان نەكرد. لەپۇزنى دولەيدا، وليام پەچى ۋەزىرى بەرگىرى ئەمەرىكا، ئەمەى كېرەمىيانوو كە "پوودلومكە شەرىكى ناوخۇى كوردە"، لەكاتىنگدا سەمۇك كەلتۇن، ھىچ نەكردەكەى بەرەمبەر عىراقلى ۋادانا كەتۋاناي ۋاتە يەكەرتۈۋەكان بۇ كۆتۈرۈلگەردنى پوودلومكانى ئەم ۋاتە "تا رادەيكە" بەرەنۈمەريەتى ئەمەرىكا دىخۇشى خۇى بەرە دەدايەۋە كە لەكاتى ھەلۋىستەكەيدا ھەر ھىچ نەبىت خەلاتىكى چاۋەرەن نەكروى بەدەستىننا، ئەمەش كەمكردەمەى رۇلى نىزانە لەباكورى عىراقدا، كەزۇرى لىنەزەلۋى. بەلام نۆرى پىنەچۈۋ دەرگەوت ئەمەشى كاتىبە.

پاش نىۋەزى رۇلى يەكەمى ئەركە سەريازىيەكەى ھەلۋىز، سەدام حەسەن بە شەرىكى كەم سەرجەمى يەكەمەن ئاكامەكانى بەدەپەننا، دوويارە ئالاي عىزلق لەسەر بىنناي پەرلەمانى كورد، بارمەكەى ھەكۈمەتى خۇيەنۋەجەردن، لىزگەم تەلەلۋىزۇن لەزۇر سايەى تۇپ دەبايەمەكى نۆرى عىراقەمە، ھەلگەريەمە. لەزۇر ئاگرىارنى تۇپ دەبايە عىراقىيەكاندا، چەكدارنى پارتى دىمۈكراتى كوردستان ھىزەشيان كورد سە ھىزەكانى يەكەنتى نىشتەمانى كوردستان، كەلەچەكى سۈكە بەلۋە ھىچى تىران پىنەبوو، بۇيە بەرەنگارىيەمەكى كەمىيانكرد، لىت ھىزەكانى سەدام حەسەن دەرگا ئاسايشىيەكانى كەتتە جۇ بۇ بەدەپەنناي ئامانچە سەركەيەكانيان، كە گەرتنى ئەم بەرەلەستكارە عىراقىيەنى CIA پىشتەگىرىدەكەردن، تىكەلەيەك بوون لەشەيەى عەرەب، ئاشۋورى، تۈركمان، كۇمەلانى دى كەلەمەلۋىز ناۋ عەينگاۋى دىانەكانى نۇزىكى بوون. ھەرچەندە CIA لەكاتى گونچاۋدا پىاۋەكانى خۇى دەرپازكرد، بەلام گەلەكە ئامۇرى ئەلكتۇزنى پىنەكەتۋو، فايلى ئەم زانىيارەنەى دەرپارەى بەرەلەستكارە عىراقىيەكان كۆيەكەربۇۋە لەۋا بەمچىما.

ئەم كوردانەى لەنۋوسىنىگە ئەمەرىكايىيە جۇر بەجۇرەكانى ھەلۋىزدا كارەان دەكرد بەجىنەلۋان، ئەگەرچى پىشتەر بەلۋىنى دەرپازكەردىيان پىدەبوون، بەرەسەمى پىنان رەگەيەنرەبوو كە لەكاتى پىۋىستدا، پىلاننىكى ئەمەرىكايى بۇ دەرپازكەردىيان ھەيە، بەلام دواتر دەرگەوت لەقەسەمەكى بى بنەما بەلۋە ھىچ دى نەبوو. بەسەدان ئەندامى كۈنگەرى نىشتەمانى عىراقىيەمە كەچاۋەرنى ھىچ لىخۇشېۋىۋىكى سەدام حەسەن نەبوون، كەزۇرىەيان لەسۋيا ھەلاتىۋون ۋ چۈۋەۋونە پىزى بەرەلەستكارە عىراقىيەكانەمە لە شەپەكەدا كۆلۈن، يان يەكەسەر كۆلەمبارانكەرن، يان گىرەن، كەلەمەيان تا كۈشتن ئازلۋو ئەشكەنچەدانى دەرگەتەمە. ھەلگەمە

عیراقییەکان، کەمەندیکێڤان بەرگی کوردیان لەبەرکەنبوو، بەهۆی ئەو زانیارییە ووردەنەیی لایەنە نوێیەکانی خۆیان چاکا پەلەمەکردو، بە بەرنامە لەمال و شوقنی ئێشەکانیاندا دەرماندەمەئێزان و دەرمانگرتو و ئەوانەشیان کە بەهەولی خۆیان دەرمانبۆبون، بەتەرس و لەرزەمە خۆیان بەشارەدە، چونکە باشیان نەزانای کەمەوانگەرە عیراقییەکان بەدووانەیی هەڕاکەتێکیش بیانگرتن ئەو دەرمانگەورن. هەج بەرپرستیکی پارتی دیموکراتی کوردستانیش، هەر لەمەسعود بەرزانی خۆیەمە بیگەرە تا دەگاتە پچوکتەریان، ئەو تاپا کێتیەیی بەرامبەر بە هاوڕەمەیمانی کۆنگرەیی نیشتمانیان کردیان، یەک تۆز چینی هەستیان بە تەریقی و شەرەزاریەتی نەدەمەکردو خۆیان لە کارەساتە کەیی کۆنگرەیی نیشتمانی عیراقی نەداوە. ئەو (پیری)ش سەبارەت بە "شەری ناوخۆ"ی کورد وێ راست نەبوو، چونکە وەک ۲۰۰ سەرکەدەیمکی کۆنگرەیی نیشتمانی کە کەمەوانەر هەڵبۆون لەئوتێلێکی سەلاحەدین خەییوونەو پێیانراگەیاندم. سەرەمەوتنی پلانە کەیی CIA بەجۆرە - کە چەند پەسپۆرتێک ئەو تاپاکیانەیی ئەو دەرگا بەرامبەر بەمەزگەرێکراوە ناوچەییەکان دەرکەرد لەگەڵ سایگۆنی سالی ۱۹۷۵و، "کەندای بەرزانی"ی سالی ۱۹۶۱یان بەراورد دەکرد - سەرەمە بەرەلستگاری سەدام حەسینی وایکەرد کە بەرەو هەمەج هەولێکی نوێژۆ بۆ پووختاندنی یان بۆ خۆتێوگەلانی هەڕاکەرتێکی تەری خۆرەلاتی ناوچەسات بەرەمەستە، ئەمەینیت.

ئەو زانیانەیی سەدام حەسین دانی هەریەمەو ئەوەست، بگرە پشەتگۆنیخستەنە کەیی ئەمریکی پووداوەمەش دەرپەست کە، پارێزگاریکردنی سێ ملیۆن و نیو کورد لەپانتاییە کەیی ۱۷۰۰۰ میل چوارگۆشەیییدا لەلایەن ولاتی خۆراواوە، خەمیاڵ پەژو. خۆ ئەگەر فێزکەکانی هاوڕەمەیمانیان لەناوچەساتی ۱۹۹۱مە بەسەر ناوچەیی ئەمەلەری سەرەو پانە هێلی ۳۶مە بووب، بەلام ولاتە یەمەگرتووەکان هەربوای سێ مانگ هەرچی هێزی پیادەیی خۆی هەبوو کێشایەمە. ئەوای شەری قێتنام و شەری ساردەو، تاکە زەهێزە کەیی دوتیا بەخۆیدا پانەدەپەرمەو کە سیاسەتێکی بەبازووی دەرەوای وای هەبیت، گەر تاجاریبوو هێزی چەمکدار، کە خەرجینکی نۆزی دەرەست، بۆ شەری بەکارهێنیت. هەر بۆیە وەشەقێن تا راستی سیاسەتە کەیی باکووری عیراقی بەسەلمینیت، هەرەشەیکرد کە لەئاسمانەو بۆرەسانی بەرەمەندییە گزێگەکانی سەدام حەسین، واتە ئەو دەرگا نوتەنیانەیی بگات کەمەوای هەولێکی زۆر چاککراوونەو. ئەو راستییت ئەمریکا هەر

⁵⁷ ئەوای ئەو داباریشە سەرەمەتووبە کەبەرەلستگاری سێ میلیۆن کاسترۆ لە "کەندای بەرزانی"ی سالی ۱۹۶۱یان کردیان خۆراوای کوبا، بەرامەتی CIA لەنیسانی ۱۹۶۱دا کردیان

بەدەنە پەرچى ھېزىشكەى سەر ھەلىرى غىرائى دايمە، كە بەمورشمى كىرووزى تايىبەت، سىستىمى بەرگىرىنە ئاسمانىيەكەى سەدام بۆردومانىكا.

ھەمور بەسرھاتەكانى پايىزى ۱۹۹۶ يىش ئەم كەلمەرائى "پروفايد كومپورت"، واتە نارامى خىستىنەمە كۆنەكەى سالى ۱۹۹۱ يان نىشانەدا، كەواى لىھات بە تەموسە "پروفايد ئەلىوژن - OPERATION PROVIDE RLUSIONS" واتە خەمپانېلەويان ئاولىنا. ئەم بەلغىنە رەسمىيەى ھاپسەماتانىش بەمگوردىان دا، كە گوايە ھىزى پىسابە بۆ پارىزگارىكرىنيان بەكاردەمىنەن، بەراستى ھىچ ھەنگاۋىكە بۆ سنوورى "ئاۋچەى نارام" نەمرا، كە سىنگۆشەيەكى پىچورگى باگوروى خۇنداۋاى غىرائى نىزىك سنوورى تورگىيەم، تەمانەت شارى دەۋكى لاي باشورىش ئاگرىتەمە. لەمەنش گونگىر، بەرھەلىستكارە غىرائىيەكان لەم بەويىدا بۈۈن كە ۋاتە پەمگرتۈۋەكان ۋ ھاپسەماتانى، لەسالى ۱۹۹۵ دا بەگوشارىكى نۆزى تورگىيا، ئاچارمان بۆ پارىزگارىكرىنى خىۋمە ئاسمانىيەكەى خۇنداۋاىيەكانى سەر باگوروى غىراق بۆ كەمترىن ئاست دىگەن ۋ ھىزىش ئامىزىش نەيىت. بەگەرەنەمەى دەبابە غىرائىيەكان بۆ باگوروى پانەمىلى ۳۶، ھەمور فرتوفىل ۋ ديارەكان ھەرمىيان ھىناۋ، ھەمور كوردىك ھەستى بەمەكرە كەسەدام ھەسەن بۆ دىۋبارەكرىنەمەى ئەمكارەى پىشتىرى كۆ لەمىچ ئاكات.

"جۇن دىۋىچ"ى بەرئۆمبەرى CIA رايگەياند، ئەمگەرچى سەريازە غىرائىيەكان لە ھەلىرى كىشاۋەتەمە، "بەلام ئاشگرايە ھەلىگراۋ ئەمدامانى سەرچەم دەزگاكانى تىرى ئاساشى غىراق لەئاۋچەمەدا ماۋنەتەمە" ۋ ئەم كوردەنەش كەلمەباشورى پانەمىلى ۲۶ دا دىۋىن، جا لەسلىمانى بىن پان لەكەلەۋ كەرى ۋ ئەۋلاتىيەمە، كەپۇژۇك چىيە فۇكەكانى ھاپسەماتان ئەمپىيارستۈۈن، مەتەسى نۆزەتەيان لەسەرە، ئەستى خىستەسەر بىرىنەكە. پىشتىر كەباسى كوردى باشورى ژىر بەستەۋاتى سەدام ھەسەن ئەھاتەپىنەمە، دىيەۋماتە خۇنداۋاىيەكان بەرەمەندىيەمە دەيانوت، ئەمگرت بەمپارى ۶۸۸ ئىۋدەۋەلى، كەلە "پەمەننامەى سىفەر"ى بەدبەختەمە يەكەمەن بەلگەنامەى ئىۋدەۋەلىيە ئاۋى كوردى ھىنايەت، لەكاتى پىۋىستەدا پارىزگارى بگىرن.

ۋاتە پەمگرتۈۋەكان لەدۋاى چۈۈنى سۈپاى غىراق بۇناۋ ھەلىرى، بۆ مەۋاى ئور بەچەند ئەنجامىكى پەشپىنەنە گەپىشت. ھەرچەندە پىلانداپىزەمە ستراتىيەكانى غىراق، چاۋەمەلى تۈلەيمەكى بەپەلەى ئەمەرىكايان دەكرە كە لەپاسدەرائى كۆمارى بىسىنرەت، كەتا خۇى بە لايمەنگرى يەكەكە لەمەۋ لايمەنە ئاكۆكە كوردىيەكە نىشان ئەدات ۋ پەنگە دۋاى كىشانەمەى ھەلىرىش بىكات، كەچى ھىچى نەكرە. جا چۈنگە بەرئۆمبەريەتى ئەمەرىكا لىدانى ھىزەكانى سەدام ھەسەننى لەئاۋ كوردەستاندا بەمىۋسۈۋ دەزانى ۋ، لەم باۋەرە نەسلەمىنرەلەنەمە كە گوايە

گواستەمە، تا سەرئەنجام بەیەنمی بۆ وڵاتە یەكگرتوومكانیان بگوزنەمە، كە ئەمەش تا دواى
 ھەلبەردى سەركاھەتى ئەمەرىكای مانگی تشرینی دووھ جیبیجەن ئەمە، (لەمە وەرەستى
 تشرینی یەكەمدا ٧٠٠ ئەندامى گۆنگرەى نیشتمانى بەخۆیان و خێزانەكانیانەمە رانگوزنن. من
 خۆم پێنج پێنج ھەفتە كەمەشتا ئەوان لە سەلامەدىن لەبارەكانى بەرزانی بوون مەترسەم
 لەكارەساتە چاوموانەكەرەكەیان لێبەرزێو. دوا بەدواى چاویكەمەتەم لەگەڵ ئەو خەنگە
 تۆقیونەدا كەبۆھەمۆى یارەمەتى دەریازبوونیان بۆ گەمەشتە شاری زاخۆى سەرسوو.

ئەم بێرانەى ئەمەرىكا وایان لەم چەند رێكفرەو ناھكۆمەییە خۆرئاواییانەى تریشكرد
 كەبۆرێاگوزلری كورد مابوونەمە، چاوەوانى دى یكەن، ئەوانیش لە كۆتایی تشرینی دووھدا،
 پێنج ھەزار كوردی تر، كەمەبۆلری فریاگوزلریدا كاربان ئەكرد، بەخۆیان و خێزانەكانیانەمە بۆ
 دەرگەى "گەوام" گواستەمە، بۆئەمۆى دواتر بیانگەمەننە وڵاتە یەكگرتووەكان، بەمەش
 ئەمەرىكاییەكان لەپەڕى وێژدانیانەمە ئاسوودەبوون، بەلام كوردستانی عێراقى لەكارەمەترین
 ژن و پیاوی خۆى بپێشكرد. ئەم رێكفرەو ناھكۆمەتیانە بەشێكى سەرەكى سیاسەتى
 ئەمەرىكابوون. جا لەبەرئەمۆى عێراق بەردەوام قیزەى یەو كەسانە ئەمەدا كەلەو رێكفرانەدا
 نیشاندەكرد، بۆیە ئەمانیش چاھ ئەمە بەئاگا بوون گەر بەردەستى عێراقییەكان بگەن ئەوا
 ماوەى زۆر لەبەندبێانەدا دەمێننەمە. ١٠ رۆژ پاش بەزەمەكەى ھەولێ، بەلەدا گوشارى سەر
 كوردەكانى كەمەكردەمە. بەرە ئەگا دەرگەردنەمە یەكی پێشومەختى پارێى دیمۆكراتى كوردستان؛
 كەمەستەلاتدەلانى عێراق بەمۆى ئاشكەركردنى ئەو پێوەندییەى لەگەڵیاندا ھەیبوو پارێى تەمەو
 بپێشكەتەكرد، سەدام ھەسێن كەپێنج سەل بوو گەمارۆى لەسەر كوردستان دانابوو، مووچەى
 فەرمانبەرە كوردەكانى بېرى، سووتەمەنى و خولەبى لە كوردستان قەدەمەكردو، بەمەمەجۆرە
 رێگایە وەستى چۆكیان پێدا بەدات، گەمارۆكەى ھەلگرت. لەگەڵ لا بەردنیدا، بەلەدا پەڕێوەبەرى
 ئەمەنى نوێى بۆ ھەرسێ شارە كوردییەكە دانا، بەلام دواتر دەرگەوت ئەو دامەزندانە ھەر
 لەبەرئەمۆ دەبوون. سەرما ئابلقەكە، ھەرچەندە زبانیكى زۆرى لەمابوورى باكووردا، بەلام
 ھەستى ئەتەربەمەتى كوردی خۆشانە، خۆ ئەگەر لا بەردنە گوتوپرەكەى وایگەماندەبێت كە خەلكى
 لەماتووچۆى ئێوان كوردستان و شونەكانى تری ژێر ئەستەلاتى میرەدا ئازاد دەبن، ئەمەشى
 تێدا بوو كە ئەندامە بەدەرەزاكانى ھەولەگەرانیش دەچنەمە ناو كوردستان، كوردیكى زۆر
 لەمەترسیان پەیدا كەرد، بەتایبەتى كە لێبۆردنە گەشتییەكەى عێراق، بەئاكەرا ئەو كەسانەى
 نەدەگرتەمە كە لەرێكفرەو فریاگوزلری و مۆقاییەتیەكاندا كاربان ئەكردبوو. بێیانەكانى عێراق
 ئەمانە ئەو كوردانەشى ساردكردەمە كە بەمەزەنى ھەمەجۆر سووتەمەنى بەتایبەتى ئەوت بۆ
 مەل گەمەكردنەمە، كەمەسەدى یەكی نەرخى بازارە پەتەكەى جارانیبوو زۆر خۆشەالەبوون.

تەنھەت لەبارەگای بەرزانی لە سەلاحەدین، ھەندێ لێکۆنە براوەرەکان بە ھەنێنی پێیان راگەیاندەم کەترسی ھاتنی ئەمەنی عێراقییان بۆ تاوچە کوردییەکان لێنیشقوو، بەپەشتوکارویمەر لێیان نەپرسیم، داخێ لەمەریکا و ھاوێیمەنانان، بۆ سالی ١٩٩٧ ڕێژە بە دژەینەگە دەدەنەرە. راستییەکە ھەرچەندە بەھەزی گوشاری زۆری تورکیای سەر وڵاتە یەگەر تووھەکان و ھاوێیمەنانەرە ناوھەگە بە "پروژاید کۆمپۆرت" نەمایەرە، ھەرەنساش زۆر بەسووربوونەرە لەرێگە ی خۆی گێشایەرە. ئەم رووداوانە راستی ترسەکانی کوردی عێراقیان یەکلەکردەرە.

کوردی ئاسایی پەتەرلەرەتی لەوھەگە یشتبوون کەرنێککەوتنەگە ی سەدام حەسین و بەرزانی، ھاوێیمەنانێتییەگە ی بوشی ھەلومەشان دێزەرە، ئەم ھاوێیمەنانێتییەگە ی کەلسالی ١٩٩٠ دا زۆر بەزەھەت ھاتبوو ھەگایەرە، لەرەنسائ ووسیا کەدو بەشداری بوون و ھەرەیکە یان بەبیلۆن دۆلار لەرێ دە سالە یان لەلای عێراق ھەبوو، بەر ھیوایی دواوژۆ رێککەوتنی بازارگانی چەوری ئەوتی لەگەلدا بەگە، لەئەنچوھەنی ئاسایشدا خۆیان لەوڵاتە یەگەر تووھەکان دورخستەرە. لەرەنساییەکان بەتوندی پروژەگە ی ئەمەریکا و بەریتانیایان بۆ فرلوانکەرنی ناوچە ی دژەفرێشی باشووری پانھەلی ٣٢ و ٣٣ رەتکردەرەو پشترگی دانوستاتنکی راستەرخۆی ئێوان پارتی دێسوکراتی کوردستان و سەدام حەسینیشیان دگەرد کە وانشقۆن بەبێستنی ئەوئەسەنە قارەسەدەرەو. ھاوێیمەنە سەرەکیەکانی ئەمەریکای دنیای ھەرەبیش (کۆیتێ لێدەرچێت کەھیشتا بەدەست دگەردنەگە ی عێراقەرە دھتلاەرە) ئەوئەندە یان کە یف بە تۆلەسەندەرە ی مووشەکی کرۆز نەدەھات کەلەر شوێنەنە ی دورە ھەلنێرشێ بەدایە. دھنگ لەم لاوڵەرە بڵند دەرێزەرە کەسەدام حەسین بەرە ی ھەلی گرتەرە ی باکووری عێراقی داو ھیچ یاسایەکی جیھانی پێشێل نەکردەرە. وڵاتی سعودییە ی عەرەبی کەلەرەو سالیگە کەتردا دووگەرەت شالۆ بۆ سەر سەرەزەرە ئەمەریکاییەکانی ناوی کرابوو تەلھا وڵاتنکی عەرەبی نەبوو کەترسی لەوھەبێت پێوئەندییە تووندوۆلەگە ی ھەلنشتۆنەرە بێتەرە چەکی دەست موسلمانە بەرەلستەگەرەکانی خۆراوا. سعودییە پێی بە وانشقۆن ئەدەدا کەھیچ بنگە یەکی بۆ لێدانی عێراق بەکارنەنێت.

لەئەنقەرە ئەجەسەدین ئەرەکانی سەرۆک وەزیران بەشەر مەزەزیریەکی زۆرەرە بەتایبەتی کەتازەبێ چارەسەری چەند گرتێگە دوو وەزیری بۆ بەغدا نارەبوو، ساوہی سێ ھەفتە گریو. تانسۆچیلەری وەزیری دەرەو ژەنەرەلە بالادەستەکان سوودیان لەم کەریە ی بێنی پلانێکیان راگەیان کە "قەلەمەرۆنکی ئاسایش"یانە، لەشێوہ ی قەلەمەرۆگە ی ئیسرائیلدا کەھەرێزخۆی لەباشووری لوئاندا داینا، لەباکووری عێراقدا دابنێن و. بەبیاووی مەترسیان لەپەیکەرە وە سوود لەو ئانارامییە ی باکووری عێراق وەرێگەن کەھەر پوو لە زیادیبوو. بەلام نیشکە یان زۆر پوون

نەبەر، دىپلوماتىكەن پىنپان ۋەبۇر گەر ھۆكۈمەتنى غىزاق گەرلەيمۇ بەچاكنى دەستى بەسەر سىنۇرەگە ھۇي لەگەل تۇرگىدا گرتە، ئەوا سەدام ھىسەن ئەو كارە ھەگەتە بەلگەيەك بۇ تۆلە سەندەمە لىتۇرگىدا لەسەرئەمەي گەسالى ۱۹۹۱ يىلى بەواشتۇن دىبۇر لە بىنگەننىمە لەبەغدا بىدات.

بەھەرھال پىلانى قەلەمەرە ئاسايشىيەكە بىدەنگى لىكرو خرايەلاۋ، بەلام لەپىنچ سالى رابىرەودا تۇرگىدا چەند جارنە ھىزىشى بىسۇردى بۇ باكۇردى غىزاق كىرەودە، جا ھىزىشەكانى گەرەبەبۇيىتنى يان گەچكە بەلام بەزۇرى ھىچ سەركەتتىكى لە رىشەكىشكەردى پەكەمەي ئاۋچەكەدا ئەمىناۋ لە سىياسەتەكەيدا كەشەنەمە چەواشەمى زىاتى لىدەرەكەت، بۇيە دۇلەزۇمى سەنگى ئەمىلۇل چەلەر پىشنىيارىكى كەرد كە لارى لە گەرەنەمە سۇپاى غىزاق بۇسەر سىنۇر نىيە ۋاشى راگەيەندە كەسەدام ھىسەننىش لەمە ئاگادارەكروە، كاتىك ۋەزەرتەي دەرمەي لەسەرەكە پەلەپى لەمەگەرت، چەلەر بەشىۋەيەك كە كەس بىرۋاى پىنەكەت، پىنى لەسەر لەمە دالەمگەرت كە ۋاشنتۇن ۋەنەقرە ھىچ ناكۇكىيەكى سىياسەنەيان لەنئەۋندا نىيە.

لەنئەۋ كوردستاندا شىتتىكى سەمىر ھاتىۋە ئارۋە. زۇر بەلامەنى بەتاۋچە كوردىيەكاندا ھامۇشۇمەكەرد. لەۋى ئەمىلۇلدا چەند كۈنە دۇستىكى پارتى دىمۇكراتى كوردستان كارتىكە ۋايان بۇ چىيەجىكەرد كە بەسۇرەكەيەندا رەتەبەم لەبەگەكە قەلەۋچاۋانى ئاۋ چىكانى ئىۋان سىلئەمەنى ۋىزاندە سەر لەلەبەبەي بەدەم. لىپىرەسەلۋىكى گەرەي پارتى دىمۇكراتى كوردستان دۋاۋى لىبەردى لىكەرد، چۈنكە دەبوا بەرگەيەكى ئورۇتەدا بېزۇم، لەبەرەمەي راستە رىگەكە بەھۇي ئەم ھىزىشەي سەرلەبەيانى زۇرەنەمە، تا پى لەمەل ۋەقەلاكانى تالەبەنى بىگىن كەمىز گرتەنەمە ھەلۋىر دەيدا، داخەرۋە. مەن ۋە "ھىۋىپ" ۋە "دى ئەمىيىندەت" ۋە لەندەمى كەمىشتەلە ئاۋچەي يەكىتى نىشتەمەنى كوردستان، پىنپان راگەيەندىن گەچەندىن ئۆتۈمۋىكى لىۋاگۇزلى پىر لە بىرىندەر لەپىنەشەنەمە بەرەم ھاشۇر پۇرۇم سىلئەمەنى بۇرەنەمە. لەمە بىنگە شاخاۋىيەي تالەبەنى بۇي گەرلەۋرە ھۇي ۋە ھىۋى ھاسەرى، كە ئەمىيان بە رىكەتتىكى سەمىر لەبۇرەمانى مەلەكەي نىزەك ھەلۋىرەيان نەريازى بېۋ، پىشۋازىيان كەردىن ۋە ھەروەك دۋو كەسى خىزەنەكەمىن ۋە ماۋەيەكى زۇرەيت لىيان داپەلەن.

كەلەبەرى دەستىنەكەردەمەي شەپەرە پىرسىيارمان لەلەبەبەي كەرد، زۇرى ۋە بەلام كەمى لەبەرى پۇدۋەكەنەمە بۇرەن. تالەبەنى رەخەنەي لەمەمەريەكەيەكان ھەبۇر چۈنكە ئاگادارەكەردەمەكانى ئەمىيان پىشگۈي خىستەۋ كە ھىزەكانى سەدام ھىسەننىش ھىزىشەيان بۇسەر ھەلۋىر كەردىۋىر پايان نەگەرتەۋى، ۋە "لەلنىكى زىرىنىيان بۇ لىدەنى ۋە تىپى پاسدارە كۇمارىيەكان لەدەست ھۇيان دا، ھۇ ئەگەر ئەمەيان يەردەيە ئەوا سەدام ھىسەن كۇتايى ھاتەۋى" گازەندەي

كوردستان لىۋىستىگى كارىباكەيموۋ، لىماخى ھەلىۋىز لىدەستچوۋنەكى كارىباي لىمەۋلىز بېرىپتۇ.

ھىزە بى سىرو بىرەمگە پارتى دىموكراتى كوردستان، كەلە ۲۰۰۰ گەس لىمەۋىز تەمەنىك پىنكەتاپوۋ بىمەمچۇر ئۇتۇمۇيلى سوخرا لۇرى، پاس، تايىت دەۋىشتىن. شۇرك پىش چوۋنە "سىرايۇ" كە تە ھەلىۋەكانى جەنگى بۇسە بگەيەنىت، بۇ نىزىكە سالىك (۱۹۹۲-۱۹۹۱) لىمەۋىزستاندا كارى كىرىپتۇ. ۋەك سىرايۇنى كارامەش دودل بىو لىمەۋى كەپچوكتىن ئامۇڭگارى وورىايى سىرايۇنە پىشلىك نەگەن، خۇش ھەمان دىلەۋكەن ھەبۇ. شۇرك شىتىكى ۋاىكرد كەلەگەل پىش كاردانەكەدە بىن كەپشەمىرگەكان لىۋىزە لەلەيەن دىو سەركردە پارتى دىموكراتى كوردستانە بىرەۋام ھاندەران تە ھىچ گىرەبىن و دەرەپشەۋە بېۋىن. ئىم دىو سەركردەمىش رۇڭ لۇرى شاۋەيىس ۋازىل مىرانى بىوۋن كەكانى خۇى ئۇتۇمۇيلى دەستى دىۋىسان لە "ئاشلىق" (۱۸) دەرۋىشت. يەكەينە بەپىشەمىرگەكانىان دىوت "سام جەلال ۋەلەپىشتانەۋە" ۋ "دەۋىيا تە ھەلە لىدەست نەدەيىن ۋۇتايى پىشەيىن".

بەلەي چاينەنەيەكى چۇڭگراۋا دەرەپتۇۋىن كەمەچەند رۇڭنىك پىشەك كاتىك بۇ چاۋپىنكەۋىنى تەلەۋىنى دەچوۋم ئانە تىادا خۇلەپتۇ. كوتۇپ لەخۇلەۋى شەلەمەكەۋە بەلەي خۇرەلەتدا لەچەند گىرۇكى بەزەۋە تەقە دەستى پىكرد. ئەۋكەتە ھىزەكانى پارتى دىموكراتى كوردستان پارىژگىرەنەيان بۇۋگىردەۋى دۇشكەيەكەيان ھىنسا كەلەپىكەيەك بەستراپوۋ. ھەلەلەيەنە پىشەمىرگەكەيان لىكۇرۇل، لاشەكانىان خۇستەنە پىشەي پىكەيەكەۋە. كاردانەكە بۇ بەرەپشەۋە دەۋىشت. ھەلەلەۋەسەتەك دىۋى لىمەۋە، كەپشەمىرگەكەيەكى يەكەيى نىشتەمانى لىمەۋى شەلەمەكەۋە تەكە تەكە تەقەدەكرد، تەقەكانى لىشۇرك ۋەن ۋ شۇلەۋەكەۋە ۋەگىرە كوردەكە دەكرد، گولەكانەن ئەۋەندە لىۋە نىزىكەۋە بەسەراندا ۋىزە دەكرد. پىشەمىرگەكانى پارتى ھەۋە بۇۋەيان لىكردى خۇيان كەلەخست. شۇرك ئاچارپوۋ چاۋەۋانى نەمانى تەقەبەكات، بەلەم ئارامى لىچەۋە بەپەلە خۇى ھەلەلەۋەنەۋە ئۇتۇمۇيىلەكەۋە چوۋلەيەكى ۋاشىكرد كەبەدەۋى كەۋىن، بەھەمان شىۋەۋە وورىايىمە شۇلەۋەكانى تىرىش دزەيانكرد بۇ دەرەپتۇۋىن لىمەۋى گىرەۋە زۇر بەخىرايى بەرەۋە دىۋە گەۋەنەۋە. مەن ھەستەكرد زىكە لەۋەۋەندى پىشتەۋە ھەستە، بۇ ساتىك ۋەسەدەۋانى پىكراۋە، لەلەۋە زۇر لەخۇم پەستىۋوم چوۋنەكە كەۋتۇۋە شەپىكى ۋە يىسەۋىرەۋە.

(۱۸) پاتەختى ۋەلەيى "تىنىمى" نەمىركاۋ شارىكى بچوۋى ۋەلەيى "لەركەنەس" ۋەلەيى

دەركموت زەردمەوالە پېئویدالوم و ئازادەكەشم لەمەوەپە، راستییەكەكشی شەرەكە نەوئەندەى نەخاڤاند. موشەك هارۆش تەقەنگى دەرەزەكە، كەبەسر لۆزى گەومرەو دابەسترابوون، جاربوبار بۆ دەمكوتكرەن ڤان شوڤن پېئەڤۆلكرەنى پېئەشمەرگەكانى يەككىتى، ئەقەيان بەتاو چياكاندا دەكورد. شۆركە ھەر بۆلەيدەمەات و دەپوت "تاقە ھاوەنەك ئەمانە دەمكوت دەكات" پېئەڤو و يەكەك لەوانەى يەككىتەش ھەمان بۆڤوونى بووڤيت. كاتەك لەوشوڤنە بەرەڤەرە لاڤيەدا نزيەكەى دەرزەنە ھاوەنەك دای بەسر شەقامەكەدەو نيو ئەرزەنەك پېئەشمەرگەى پارتى ديموكراتى كوردستانى برىندار كرىو بەتارامىيەرە چارەوانبوون بۆ ئەوانەيان بگوزنەنەو. ھەرچەنە ئەو رۆژە پارتى ديموكراتى كوردستان چەند كەسكى لىكوڤزا بەلام لەپاشنىو ھەركەيدا بىست مەلەك چووبوونە پېئەشمەرە دوكانەشى گرت و دەركموت كە رۆژى پېئەشمەرە يەككىتى نىشتەمانى كوردستان ھەرچى پزۇگراسى كۆمپيوترى كۆتۆلكرەنى كارەبەدەركەكان ھەبوو لەگەل خۇياندا برەبويان.

كەبەرزەنى ھات و لەگەل يارىدەدەرە نزيەكەكاندا لەين سىنەرى درەختەيدا دانىشت خەندەى رەزەمەندى دەموچاوى گرتبۆو، دياربوو كە پارتى ديموكراتى كوردستان ئىشە لەدوكان، گەرتاڤيت و تايەڤيت ھەزەكەى دۆ بە دۆزەنە ڤيۆرەكەى رابگرەن. بەرزەنى پلۆيكرەدەو كەزۆش دواتى ھەزەكانى ھەلەبجەى نزيەك سەنورى ئىرانەيان بەرمەو سەلەمانى دەكەونەڤ، تا بۆ جىبەانى بەسەلمەين كە ئەو تۆمەتەى تالەبانى دەڤەستە پالەيان بەدزەڤەنەو كە گوايە سوپاى عىراق لەشەرەكە بەشدەرى پارتى دەكات. مە ئەگەل سەزۆكى ئەندەزەيارەنى بەندەكەدا، كە پياوئەكى نۆز بەوئەلە، ھەمان رەڤەكەست ئەو شەو لەمالى ئەودا بەسەرىيەن. ھەر كە گەيشتە ئەوئە ئەمەشامەنكرە ئەندەمانى سەركرداڤەتى پارتى ديموكراتى كوردستان لەسەر چىمەنە تازە بېرەوئەكەى كەبەسر گۆمى دوكاندا دەپوئەت كەوتبوونە ويسكى فەكرەن. خانەخوئەكان پېئە ئى بە زەمەدا دايەن و قى دەڤيت بەم بۆنەيەرە بۆماسى خوارەن و نانى ئۆلەرە ھەر بەيئەنەو.

لەدەورو بەرى سەھاتە ٩ى شەودا تەتەزەكە گەيشت و ھەوالى گەيانە كە سەلەمانى لەدەمەدەى ئىنوارەدا گەراو. ھەزەكانى ھەلەبجە سەلەمانەيان بەڤى تەڤە گرتبۆو. لەتاو چىمەنى مالى ئەندەزەيارەكەدەو لەين ئەستەزەكاندا نووستەن. كاتەك بەيانى سەھاتە شەش بەناگاھاتەن ھەزەكانى پارتى بۆ ئەواوكرەنى گرتەكەى سەلەمانى كەوتبوونەڤ، ئەمەش بەرمەو سەنورى بەڤى كەوتەن، ئەودا چەند مەلە بەنۆتۆمەيلەكە بەلام چەند كەسكى يەككىتى نىشتەمانىدە رەتەبووین كە لەناوئەدا پلۆيڤوئەمەو بەڤى پوومە سەنورى دەڤەشتەن، چارەشمان بەچەند كەسكى چىنى ناوئەنجى كەموت كەبەر لە ٤٨ سەھاتە پوومە چياكان كەوتبوونەڤ و ئىستە بۆ سەلەمانى دەگەراشەرە، كەزۆرەيان لەو چارەوانەيەى سەر سەنورى ئەواو پەستەبوون چونكە ئىرانەيەكان

سنئورەمەكان داخستېو نەشيان دەكرەمە. ئەمەش لەشېنەي پەمەكەي ۱۹۹۱ بەلەم بچوكتە
ھەمەجۇز ئۇتۇمۇيلا ئۆزى، تراكفۇر، پاس پەنگى خورەبۇمۇ چاومەننى ئەمەيەن ئىران بىر
بگۇپت.

لەشارى پىنجونى تاو چىاكە لەرۇخى رىنگاكەدا چاومان بەسى لاۋى پۇشتەپەرداخ كەوت
دەيانوشت بىرارى كارىك بەن بۇ خۇيان، ھەرسىكىان ئىنگلىزىيان باش دەزانى، كۆرەكەيان
لەگەل رىكخراۋىكى جىيانىدا كارى مۇقائەي دەكرەمە نوو خوشەكەشى لەزانكۆى سەلىمانى
مامۇستابوون. نوو رۇز پىشتەكە يەكەنى نىشتەمانى كوردەستان خەرىكى شار چۆلكەن بوو
نەمان لەسەر سورەبوونى خوشەكە گەرەكەيان، كە يەكەنە دەيوت نەمە "غەلىرى مەسعود" ەو
ئۇتۇماتىكەيانە "دەيسان ھاتتەمەي بەس" ى بەدوادا دىت، تۇتبەوون ەو ەلاتبەوون، زۇرىش لەو
پەوداوانە ەمەترسان كەدەيىت لەشارەكەياندا روویدات. لەى بۇ ناچە ئىران؟ سالى ۱۹۹۱
وامانكە بەلەم بگەرە ئىرانىيەكان لەسەدام حەسەننىش خراپتەبوون.

دەۋى چارەكە سەمەيەك لەسزادەكەي عىراق و پىنج سال پىشۋى ناوخۇ زۇرەي كوردە
بىچارەكان بارەكەيان ە ەلەدەسەنگاند. راستىيەكەشى خۇگىرى و بىرەرىي كوردە پەرامبەر
ھەمەو ئەو كارەساتانەي بەسەرەياندا ھات بېرەيەكى چەسپاۋى ەۋى لىيان دەويست كە گۇرانی
بارەكە بە چۆرەك پاختەۋە بەلەي بىرەۋەندى خۇياندا ەمچەرخىت. لەسەرەتاۋە ەۋاپەمانە
خۇرناۋاپەسەكان ئىتۇرەيان لەدەي ھەمەو پۇرەپەسەك داندەنا كەبارى ئابوۋى كوردەستانى
بېرەماتەيەمە، ئەۋىش - ئەگەرچى ئاشكەرا ئەكرابو - ھەرلەبەرەمەي ئەۋەكو تۈركىيا تۈمەتىكى
ۋاپاختە پال ەشتۇن ەلەندەن ە پارەس كە ھانى دامەزەندى ئەۋلەيتكى كوردى بەن. بىگومان
سورىا ە ئىران ە عىراقش بەخراپ ەشتەنەي بارەنۇخى ئابوۋى كوردى عىراق شادەبوون.
كوردەكان بەرەسى ئاگادارگەبوون كە ئەگەر لەگەمارۇ ئابوۋى بەمەزەن ئەۋا لەبەرەۋەندى
عىراق دەكەيتەمە چۈنكە ئە بۇ نۆستەكانى عىراق خۇشەمەكات داۋى ەمان شتى بۇ بىكەن.

لەۋەنى سزادەنى گەمارۇ ئابوۋى نەتەۋە يەكەرتەۋەكانى سەر عىراق رىنگەي ەينانى
پارچەي سىزىي بۇ ئەۋ چەند كارگەيە نەدەدا كە لەياكەۋى عىراقدا ەن. دەيسان رىنگەي ەينانى
مەكەنىي دىوستەردىي پالاۋتەيەكى پچوۋكى ئەۋەيان ئەدان تا لەپالەتتى ئەۋ تۆزەنەتەي رۇر
نەستەلەنى كورد خۇيدا بەكارى بەيىش. تۈركىيا ئەيەنشت رىكخراۋىكى مەن ەلەگەرەۋە كەرەسەي
تەكىنىكى بۇ ەلەگەرەۋە ئەۋ چەندەن مەيۇن مەنەي لەدەۋى شەپى ئىران عىراق بەجىمەبوون
بەرنە، ئەۋەكو "پەكەكە" سوۋەيان لىبىبىننىت. بەلەم پىداگەرتەن بەم رادەيە بۇ رىز لەبەرەۋەكانى
نەتەۋە يەكەرتەۋەكان، پىشلىكەردىي زۇرى لەسزادەن ئەۋ دەۋەتەيەكەي سەر عىراق رانەگەرت.
بەمچۆرە ئەم بىانۋە ئەگەرەۋچەگەرەۋەنى خۇرناۋا پەنى دا بەكورد گەنە بەعىراق بقرۇشەن، سوۋە

لە باجی بازگاڤنیتییه چەرەمکە گەزۆنی نیوان حکومەتی عێراق و تورکیا وەرگیرێ، نەخی
خەو کارەبا یەش بەمۆلار بەدەن کە لەمۆلانی دەرکێ، کەچی نەدەوا بای ٤٠٠٠ مۆلار پارچەیی
سەپۆری پێویست بۆ چاڤکۆرەنەرەیی بەمەڵەیی تەلەفۆنەکەیی دەوکیان بکێن.

خۆشەحالی کۆرد بەرەیی کەمەمەست پۆشمە سەمەکارەکی سەدام حەسێن رێگااریان بوو کارێکی
واپەرێ تا چەند سالیگە ئێشیان بچۆت. یەکمەم هەلبەرێشی نازەندەیی مایسی ١٩٩٢ی کۆردی
با کۆردی عێراق خۆشی و شائەزەییکی وای پێیەخسەپوون بەمۆریانەرە دیارەو، هەر نەمەش
هۆکاری خۆگەریانیو لەبەرەبەر هەموو نەمەش و نازەریاندا بێ نەوێ گەیی لەمەختی
خۆگەریانی پێوەپاریشت. نەمەش و نەمەکانی هەلبەرێشەکەشدا کۆردە هێندە دلفۆش نەمەییو،
بەلام لەلایەکی تریشەو ناکۆکی نیوان بەرزانی و تالەبانی قوروتەر دەرکەو. هەلبەرێشەکە
لەبەرەزەکی سەرەکی هێنایە ئارەو، نەمەبوو کەبەزانی لەدانوستانە نوورو دەرکەو
بەمەڵەیدا گەمەشتیو، نوا هەنگار، لەرێی هەلبەرێشەو پێویستی بەمۆری هەبوو تا
رێگەوتەکەیی کۆتایی پێنەنێشت. لە هەمان کاتییدا تالەبانی بازارگەرمی بۆچۆرە
فیدرالیستەکی وادەرکە کەزۆر پوون نەبوو، تا بەرزانی و لایبەکان دەرکەو، لەو نۆتۆنۆمییه
ئێمەریکەیی کەسانی ١٩٧٠ لەنیوان بێلۆکی و سەدام حەسێن گەری هێچ کاتێکیش بەتەوێرەتی
جێبەجێ نەکرا. لەدەنگدانەکەدا کە (سەرەمەییکی تایبەتی لەئەلمانیارە بۆ هێنرایو، بەلام
دەرکەوت بە پێچەوانەیی رەگەبەندەرەکەو دەرکەو) بەرزانی و تالەبانی هەر یەکەیان خۆی
رەگەبەندەر تەوانی دەستێوەردانیان ئەدایە پال نەوێ تر پارتە پێچووەکان هێچ کاتێکیان لانی
کەمی رۆژە دیارەکانەکیان نەمەینا، کەسەدی ٧ کۆی دەرکەو، بۆیە نووروخراوە.
خۆتەگەر کۆرسەپێن دەستگیر بوايە، ئەوا وە هەندێ کۆرد پێیان وایە رەنگە شەرەکە
هەلەنگەری سەپۆری رۆلێکیان لەنیوانیاندا ببوايە.

لەمەو کۆیوونەرەیی گەڕەلاوێشەدا کە خەریکەبوو شەپ لەنیوان هەربوو سەرکەرەدا
هەلبەرێشە، نۆد بەزەمەستی و بەچارەسەرێکی واکەزۆر ژێرانە نەبوو، سێ رۆژ نووی
هەلبەرێشەکەش خراپەبوو، مەترسییەکە نووروخراپەبو. گەلێک لەو کۆردەکانی کە لەبەکارهێنەتی
هێن نۆد بێنرایوون، نووتەر پێیان وایو کە ئەو چارەبە نەبوايە شەپ هەر لەو کات و شوێندا
هەلەنگەریسا، بەلام وەش وەرەیی خەلکی هەر بەرزوو. خۆشی رێگااریوونیان لەستەمەکەیی بەمەدا
وەرەیی خەلکەکەیی بەبەزنی هێشتەو. ناکۆکییە کۆنەکانیان هەرچۆنێک بوو بێت و هەر یەکەشیان
چۆن بیری لەمۆلۆژی کۆردستان گەڕێشەو، پێشەسەرگە دلفۆشەکانی هەربوو لا بازگەیی

ھاۋەيشيان دانائو، بازگەمگەنئيشيان بەنئالاي زەردى پارتى دىموكراتى كوردستان و كەسكى يەككىتى نىشئامانى كوردستان رازاندەمە.

لەو رۇژئەدا گوشارى دەرەمە بەگشئى و ۋاقە يەكگرتوۋەمگەن بەتئەپەتەر، كە ۋەك بەنەمايەك ھەمىشە لاەئەنى ھەلبىزگەردى كەگرتە يارەمەي ھەلەكەتگەرسەنئەۋى شەرەكەيدە. ۋاقە يەكگرتوۋەمگەن زۇر لەۋە پەشتەمبەۋ كەلەتۇۋى ھەلبىزگەردەكەدا بەسەسە ئۆتەسە ھەمىت، چۈنكە لەۋە دەرەسا كەبەلايەنگەرى كوردەمچىياخوۋەمگەن دابنئىت (كۆلۇنئىل) "ئاب"ى خانە نشەن كەبەتۇۋەنى ھەلبىزگەردەكەمە بۇ سەرئەۋانئىكى تالەبەنى ئاسامبەۋ، چارەروانى لەۋەمەۋ كە لېۋكەكەنى ھاۋەيەيمانان بەنئاسمانى لەۋ نەۋەدا بېرەتە بىلەت. ئەۋەتە جۇرە مېچەۋ جاجى بېۋىش دەنگى خۇياكەتەن") لەۋەمەدا پارتى دىموكراتى كوردستان و يەككىتى نىشئامانى كوردستان لەسەر پەشتەكەلەنئى ئەستەكەلەت رىكەتەۋەن پەرتەن ۋازى لەۋ كوردەسەيە زىيادەي خۇي ھىنا تا ھەرىكەيان ۵۰ كۆزى ھەمىت. بەرەتەن ۋەتەلەبەنى ۋەك تەككىتەك ھەلبىزگەردى رابەريان بەلاۋەتە، كەتتەيەدا سەرۋىكى پارتى دەنگى زىاتەرى ھەمەۋ بەلام لەۋەنئەنى يەكەمەدا سەدى ۵۰ دەنگەكەنى بەنەسەتە شەمەتەنئەۋى. بەسەرەال پەرەۋى كەمەۋ لەۋ ھەلبىزگەردەكە تالەبەنى سەر كەمەمەۋ پەرەۋاگەندەكەنى دۇرى ھەر رىكەتەكەتەك بول لەۋەل سەدەمەۋ لاەمنى فەيدەالى گەرت كە ھەتەكەزەك لەپەش رىكەتەكەتە ئۆتۇۋەتەيەكە سالى ۱۹۷۰ ۋە بول.

ئەۋى لەۋەى ھەكەمەت و پەرەمەنى كورد لەۋەمەۋى ۱۹۹۲ ۋە بەگەكەكەتە نىتە بۇۋەمەۋەك لاەنەبازى لەۋە پاينەئەنى ئەۋە، بەلام لەكانۇنى لەۋەمە ۱۹۹۲ ۋە، ھەمەدەكە ۋە كوردەكەزەكەم بەشكەردەنى ئىۋان ئەۋ لاەنەكەيان بەلاۋە كۇسەپەۋ لە بەدەيەنئەنى دەستەكەتەكەندە، چۈنكە ۋەزىرەكى پارتى ئۆتۇۋەتەكەتە دەۋە جىگەركەكى يەككىتى ھەمەۋەنەۋە بەپەچەلەنئەشەۋە. دۇسەتەكەم ۋە: "زۇرى نەمەردە سەستە تەمەۋەلە لەسەرچەم فەرمانەپەرەتەپەكەندە ھەمەۋ پەلەمەكى گەتەۋە، ھەن لەنەنەۋەۋە ئىگەتە تا بەپەچەپەيەكەنئەن دەگەتە: "پەقەتەۋەى پارەكە بەۋەى سەۋەكە ئەسەرى سەئالى ۱۹۹۱ ۋە ئىۋان دىۋەلەنەكەمە زۇرەۋە لەۋەپەسەۋە. لەسەرەلئەكەنى شەۋەتە ۱۹۹۶ ۋە بۇ باگەۋەرى عەزەق، چەندە براءەۋەكە خۇيان بۇ نەمەكەكە كەتتەۋەسە خۇيان دەرەنەمەن. مەۋەدە يۇنەسە دۇسەمە پەنى ۋە: "كوردەى كاسەيى زىرەمەستەۋەتە پارتى دىموكراتى كوردستان پەيان لەمەسەۋە دىكەتەۋە، ئەۋەتەن زىرەمەستەۋەتە يەككىتى نىشئامانىش پەيان لەۋەلەنئەنى نەمەتەۋە".

پەتەۋە لاەنەگەتەكى خەلەكى بۇ پارەنى سەۋەمەۋەكەتە كوردستان و يەككىتى نىشئامانى كوردستان بەرەدەسەكى ۋا كەمەبەۋە كە كەس بەدەنگە ئەۋە داۋاينەنئەۋە نەدەچەۋە كەلە تەلەۋەزەنەكەنئەۋە بۇ بەخەشەنى خۇيەن بەپەشەمەگە زامەلەكەنئەن بۇۋەدەكەپەۋە، لە كەتتەكە

لەسالی ۱۹۹۲دا بەھزارانیاں بۆ خوژین بەخشینی ئوگەسانە دەچوون کە بەرتەقینەوێی ئۆتۆمۆبیلێکی مینکراوی عێراقییەکان کەوتبوون. مۆنەید پێی راگەیاند، لەگەڵ ئەرگرا نییە ناھموارو، ئەر باجە زۆرە ھەروە لایەنەکە دايانا، جا لەبازگەکاندا بۆیەیان بەشێوەی تر "ھەرسێک ۵۰۰ دۆلاری شک بێردایە ھەرلێدەدا لەو لایەنە چوێت، ئەرگەر خۆشی نەبۆیە کۆمەکی، تا پارە پەیدا بکات و بۆ خێزانەکی بێئێستەو". ژانی خەلکی شار لەھەمووان خراپتر، لەپێناو بۆیەیان بۆ گوندە وێرانەکانیان چوونەو کە بەیارمەتی ئەرگەر و لایە خۆرئاواییەکانی دی دروستدەکرێت. بەسەدان پزێشک و ئەندازارو پزۆفیسۆر خواوەن پێشە، کە بۆ ژانی زۆر پێویستبوون و یەکێنە لایەنگری کێشە نەتەرەییەکیان بوون، گەشتە ئەرە ھەرچەکیان ھەبە بێرژێش، کە ھەرچەکیان نەما سەری خۆیان بۆ ئەرەو ھەلگرت.

ئەرە کە ھەتەرەوێی خەلکەکی بێرژێرکەبوو ھەتەری چەندەرگرا نیان بوو کەبە ئەرەوێی خۆیان خەلکیان لەمالەکانیان ھەردەکرد، کە ئەنەت سەدام ھەسینی لێ شارەکاندا دەستی بەسەر خانووی کەسدا نەدەگرت و زیاتر کاری وای لەگەڵ ئەر گونداندا دەکرد کە دەستەلای بەسەریناندا نەدەشتا. رێکخەروای ئێبۆرەنی ئێبۆرەنی لێ ھەوێرانی ۱۹۹۴دا ھەرگەر ئوسیبووی "زۆر سوکایەتیە کە ئەر گۆردەنی مەرەییەکی زۆر ھێزە عێراقییەکان ماھیان پێشێلدەکرد جارێکی دی بەدەستی سەرگەردەکانی خۆیان وایان لەگەڵدا بکێت".

رەپۆرتی شوبانی داھاتووی رێکخەروای ئێبۆرەنی ئێبۆرەنی، پارتی "ئێبۆرەنی کوردستان و یەکێتی ئێبۆرەنی کوردستانی، سەبارەت بە پێشێلکردنە "بەتەرەوێی بەرپرەسارکرد" کە، ئازادان، ئەشکەنجەو، دێلکردنی بێ حسابو، کوشتنی ئەشکەنجە سیاسیە کێبەرگرا نیان و ھەرچەکیان ئاشتیانە بەدیلگەروانی یەکتەرەو. رێکخەروە دەلیت: "پشتگۆنەستنی بەنما سەرکەبەکانی مانی مۆڵ کەبەناشکرا سەرگەردە کوردەکان ئەشکەنجە خۆیانگرتبوو، داخی لەھەمووی زیاتر، چونکە ھەر ئەر بەنمایانەبوون کەھکەمەتی عێراق یەکێنە پشتگۆنەستبوون، ئەرەش کۆتایی نەھاتی ئازاد ئەشکەنجە کوردی عێراقی دەگەن". بێگومان ئەم دەستەزێیانە چالاکەکانی مانی مۆڵی خۆرئاوایان پەستکەربوو. لەلایەکی تریشەو رێکخەروای چاودێری مانی مۆڵی خۆرەلای ناوەرەست "ھیومان رایتس وۆچ" بۆ مەرەییە لەگەڵ چەند ھەکۆمەتێکدا خەریکبوو تا کارێک بکێت ھەکۆمەتی عێراق لەسەر کورد قەکردن "جینۆساید" بەرەو پووی دادگای دادوەرەیانە نێوئەرەلێت بکێتەو. بەھەر حال ئەرەدە ھەر ئەر ھێوا زۆرە بە "ئەر دەست تێوھەردان" لەکارەساتەکانی تری ئویدا ھەبوو ئەر توندو ئێرەییە نەما کالێو، وە "ناوچە ئارام"

بوو قسیمیکی هیچ و پوچ. ناوچهی یارمئتییه مرویییگان" که میزه لهره نساییه کان له تمهوی ۱۹۹۴لدا لهراندا دایانمه زاندا درنگ هاته دهمست و به فریای رزگارگردنی توتسییه کان نهکوت و به پلهی یکم تمنا پیاو کوژمکان سوودیای لیوهرگرت. له مونسناش لهو "ناوچه شارلم" هی نه ته وه یه مگر توو هکان له پیا راست له سر برینیسادا، له سالی ۱۹۹۵لدا به موزان موسلمانان به دهستی سهریازه بۆسنیه سهریییگان کوژان.

له کوردستاندا پینه ده چوو به مرزانی و تالهبانی لهو پروداوانه ی دهو و پشستی خو یان به ناگا بووین. راستیییه که یه چیشیان ههولی شارده وهی پششیکردنه کانیا ن نه ده دا. به مرزانی له موباتی ۱۹۹۶لدا به خومی وت: "شهری پششیکردنه کانی مال مرزلمان زیانکی وای به کیشیهی کورد گیاندا له باسکردن نایهت، من له مبینی دۆسته بیانییه کاشاندا نه وه نه ده شهره مرزلم له پیشوازی کردنه کی تۆدا دودن سووم" من هیچ به لگه یه کی وام لانه بوو که گومان له دلسۆزییه کی به مرزانی بکه، به لام دانسان و خو به به پر سیدار دانی شهر ههله ناله بارانه ی سالانی رابردو، به گرتگی و پرکیشیکردنه که یه وه له قسه ی بۆش به لاره شتیکی دی نه بوو. زۆد لاسان بوو بۆهر یه کێکه له سه مرگه کانی گازانده لهوی ترو دونیای له ره وه بکات، جیهانی ده ره شه وه سه رزه نشتی له ول بکات. به لام له م توند تیریی به بی ناییه پینه چوو کو تایی نه مهت. به رای ره خه نه لگرانی کورد وه، له میزه ده لین نا کوژییه توندو تیریییه کی نیوانیان بۆما وه توه، به لام کوردو سه رجه م عیرالییه کانی ش دیارده ی ده سه لاته نزیک ۲۰ سالییه کی به عسیان پیوه دیاره. چه وسانده وه، تۆلاندن، خو سه پاندن هه موو عیرالییه کانی زهره وه کردبوو به لام هیچانی به پاده ی کورد نه تۆلاندبوو.

چه ندین سال لهو کۆمه له که مه ی له پال به مرزانی و تالهبانی سه مرگه نه ته وه ییه کانی دیدا شهریان ده کرد، له سه خترین ناوچه ی دونیادا قهتیس کرابوو. پششمرگه له سالی ۱۹۹۱لدا بۆ یه که مین جار دهستی به سه ر شاره کوردییه کاند گرت، کارامهیی و لیا ته و تیییه کی وایان بۆ به یوه به رینی به یوه به رییه تیه مگشتی و ده رگا ده راییه میریه کان نه بوو، به تایبه تی که کارامهیی و لیا ته و تیییان تمنا له شهر ی پارتی زانی و خو ئا سه مرگه رنی لایدن لۆزایانه دا هه بوو. سه ریان له مه مانی گولتوره کوردیییه کی هه موو کاتی که پیا یاندا هه لده دا سوو ما بوو. له مه ش به لای شه وان وه کو تایی ژانی کۆمه لگا گوندنشینییه کانی ده گه یاندا که سه دام حسین به کا ولگر دنی گوندو گۆینه وه ی به ژانی ناو "شارانی سه رکه وتن" که له بری ژانه کۆمه لایه تیه کۆنه که یان له م شارانه دا کاره باو سه ری به رشتیاریتی پۆلیس و ئا سه مرگه رنی به عسیانه ی قوتا بخانه کان له مئارادیوو، له به نه وه هه نیکیشا بوو له و کوردانه ی خو یند نا ن له مر وه ته و له کوردیوو پیوه ندیشیان به بیر هه وچه ر خه کانه وه هه بوو، یان سه ر نه گه رانه وه یان جاروبار سه مر دنی

کوردستانیان دهمکرده، یان دهگه لاسه مو بهناهه مو لوتیرین شینوه هه رده مه ی لاسه پسته نیک یار یان ده مکرده.

له سهر دانه که ی هه لوتیری شو یاتی ۱۹۹۶ هه له مو نه یه دم پرسه ی، نه م هه مو چه وتیان هه له کو نه وه هه اتو نه؟. مو نه یه د بهیری هینا مه وه که چه نه سالتیک پشته یاسی چاوپنیکه موتنیک ی خۆم له گه ل نزار هه مدونه دا بۆ کردوه، نه وکاته له پۆژانی جهنگی نهران عیرا فدا بالوتیزی عیرا قبو وه له واشنتۆن و توانایه که ی زۆری هه بو وه بهر له وه ی بیهته بالوتیزی به غدا له نه مه وه یه مگرتو وه کانه دا خزه مه تینگی چاکی ولاته که یی کردوه. مو نه یه د وتی "نه ی پینی نه وتی بویت له سا وه ی سالتیک دا کرد به چۆکدا دیت و له سهدام ده پارێشه وه که به گه رته وه بۆ باکووری عیراق؟" مو نه یه د بهیری هینا مه وه که "نه م چاوپنیکه وتنه م له سالی ۱۹۹۲ دا بو". نه وکاته زۆر به م قسه یه په سته بو م پرسیم: نه ی ئیسته چۆن؟

به په شو کاری وه لاسی دامه وه "ما وه یه که خه ونیک ده یینم به وه ی که سهدام ده گه رته وه وه چه مکرده لمان دهمر ده گات و، له مچا بۆ خۆشی ده چینه وه به غدا تا کوردانی ریک و پیک شه ره له م نه دانه ژیان به سه ره ی نه". وه لاهه که یی قوت دا به وه له مچا وتی: "خراپ تیه مکه، مه شانازی ده که که که کورد و ده حکومتی خۆم هه ییت، به راستی ههچ کوردیک تیه به یه ویت به چینه وه با وه شی سه دام، به لاه قسه کانی مه له وه یه که کورد نازار نگی زۆری به ده ست نه م په نچا به په نچا یه حکومته چه مکرده مکه وه چه شتو وه هه چیه شی به هه چ نه کردوه". نه م خه ونه ی مو نه یه د به گه رته لێ به سه را وانی هه ر ده ولا یه نه که گه یان، به ی نیاز ه ی تو وه ی نه یان بهر گه ریه که به چینیان بۆ سو و ی به ی نه وه به رایه تیه که یان ئی به یست. به لاه هه ر شانیان با دا ته نیا یه کیکیان نه ییت پرس یار نگی کرد: "چا چیمان پنه مگرت؟".

هینتا سی هه فته ی له وای به سه ره پو و ده لوه که ی هه لوتیر دا تینه په یه یو که په لیتو له نه م نه وه چاوی به به رزانی که وت و ده مگرت له مری کاش هه مان هه لسه نگاندنی بۆ باره که هیه. له م کۆبو نه وه یی ئاکامه دا دیار بو وه ر ده و لا ده یان و یست زه ره له نی وه ی به گه رته وه، هه ریه که شیان ده یو یست له نیازی دو وری له ی دیان تیه گات. هه ر ده و لا یان کاتیان پیو یست بو. نه وکاته دو مانگ که متری بۆ هه لپه رزانی سه رۆکی له مریکا مابو. به ی نه وه به رایه تی له مریکا ده یو یست وای ده رنه خات که موه مو شتینگی له ده سته چو ویت چاریشی نه ماییت، به تابه ته که م نه م نه گه رانی سیاسه تی به ی نه وه به رایه تی له واشنتۆن له به ر ده م کۆنگرێسه دا نه و باره ی باکووری عیراقیان به لیکه وتنه که ی سالی ۱۹۹۱ ی سه رۆک کندی "که م ده وای به رازن" به رور ده کرد. له م کاته دا یه یو سی قسه که ی وه زاره تی ده وه ی له مریکا به رزانی به ییا و نگی "زۆر گه رنگی باکووری

سنووری ئیرانمە تا نزیک پایتەختی کوردستان کەمێزە عێزاییەکان دەیانپاراست، پارقی دیموکراتی کوردستانی پلوتا.

هەرچەندە ئێران پێشمەرگەکانی یەكێتی نیشتمانی پرچەك كړبو، تەقەمەنی زۆریشی دایەو بەتۆزیکیش پشتگیری کۆچی، بەلام هێزایی هەڵسانەوگەیی تشرینی یەکم هەموو ئەوانەیی پەختەیان لەئەلبانی دەرگرت سەرسانکردبوو. زنجیرە هێزە کۆتەرەمەیی یەكێتی وەری پارقی دیموکراتی کوردستانیان بەتەواوەتی هێنایە خوارەموو شاری سلێمانی یان بەجێنێشت، بەلام لەچەند رۆژێکدا پارقی دیموکراتی کوردستان لە هەولەنانیکی یێنەنجامدا بۆ نوێکردنەوەی ئەو لایەکی کە گواپە دەستی یەسەر هەموو باکووردا گرتووە، هێزایی بەرامبەر یان دەستپێکردنەو، کەچی سەرئەگەوت و پەسەدان پێشمەرگەیی لێکۆژدا (دەیانۆت هێزەکانی یەكێتی نیشتمانی کوردستان کە هاتوونەتەرە ئەو ناوچانەیی بۆ ماوەیەکی کەم جێیانەنێشتبوو تۆلەیان ئەو کەسانە کۆبژوو کە دژبانیوون و گرتبوویان و پارقی هەمان شتی کۆبوو، کەنەموش پەیی بەتوانایی بەرگا ئاسایشییەکانی کۆبوو تێمە خاڵکۆزاییەکیانی دەگیاندا، کاریگەریشی شێوازە بەدەکانی سەدامیشیوو). لایەندانی پادشایەتیەکی کوردستانی مەسعود بەرزانی بەیاجوو، کوردستانی عێزاییش بۆ هیچ زەمانەتێک بەدەمشکرانەیی مایەو، بەمشە خۆراواپەکی بەندەستی پارقی دیموکراتی کوردستانی زبەتەر پشقی بە عێزاق بەستبوو، بەمشەکی خۆزەلاتیشی ئێران دەستی بەسەردا نەوێشت. لەدوای رۆژی تشرینی یەکمدا پەیلیتۆ گەپەو ئەنقەرە تا سەرپەرشتی دانۆستانی ئاگرەستی ئێران پارقی دیموکراتی کوردستان و یەكێتی نیشتمانی کوردستان بکات کە ئەندامانی پێزی ئەو سەرکۆداییەکانیان دەیانگۆ. بەرپەرە ئەمریکیەکی بەهەواییو لایەنی دانۆستانەکیەو پارێزگاری ئەستەلانی وڵاتەکی بکات. بەلام بەهەمی ئامەنەبوونی سەرکۆدەکانیانەو دانۆستانەکی پەرگەشی بوو (پەیلیتۆ ئەکەوونی ئەوێ ۱۹۹۷، چارێکی دی بۆ تۆرکیا گەپەو ئەو تا ئەگەل کوردەکانی عێزاقدا زبەتەر کۆتۆزیکات، بەلام ئەویش سەرکەوتوو نەبوو).

لەئەو پەستی ئەهولدا کاتێک کەلێشە رۆژنێیە کوردییەکانی سنوورم تەواوەکرد، بەرەجەنێشتی عێزاق و گەپەو ئەو تۆرکیا، نوێنێنێم بێنی "بەخێرۆن بۆ کوردستانی عێزاق". لەئەلی هۆمدا وێم داخۆ گەر لەدەهاتوو بەرپارمدا چارێکی دی بەگەپەو مەبەستی بەخێرەاتم دەکەن، یان پێی گەپەو ئەو دەمەن. بەرێزگیی سالاخی وەرێو بەرزانی و تالەبانی زۆریان لێمەکردم کە پەر بە نۆتۆزاییەکی پێشمەرگە بۆ پارێزگاریکردن بەکەری بگرم تا دژ بە بەکەری ئەو عێزاییەکان کە کۆشتنی پەیمانێزگی خۆراوایی ئاواتیانە، لەسەری سێکی وێش لەئادابوو کە لەبەری کۆشتنی هەر خۆراواپەکی بە ۷۰۰۰ دۆلار خەڵاتەدەکرێن. تۆرکەکانیش پەڕینەو رۆژنامەنۆسە بیانییەکانیان لە سنوورەکانیانەو بۆ عێزاق زەحمەتەر کۆبوو. داخۆ ئەگەر عێزاق یان ئێران دەست بەسەر کوردستانی عێزاقدا بگرنەو کۆرد هانی دۆستە

خۆزئاوايىەكانى دەداتمە سەردانى گوردستان بگەن؟ ئەي چارنىكى دى پېكىنشى نەمە دەكەم كەمەوالى شەرنىكى ترى نىوان گورد خۇيان رايگەيەنم، كەلەبىرى نىزان و غىراق يان تورگيا دەيگەن؟ جا بەرەستى مە دەمەنەت لەنەئى ھەوالى شەرنىكى ترى وايان رايگەيەنم؟ پەيامنەز پەنەستە بىلايەن پىشت. مەن كەلەبارەي گوردى غىراقەمە نووسىچەمە زۆر ھەوالى نەمە بىلايەننەيەتتەم داه، لەكۇتايىشدا، بەجاپۇشەن لەراو بۇچوون و ھەستى پەيامنەزەكە، شتى يەكەم بەسەرھات و پەوداۋەكەنە.

بەلنى دان بەمەدا نەنەم سەركىشەيەكەي مە لەمەمە بوو كە گورد لەمەمەمەرجەي سالى ۱۹۹۱ بۇيان ھەلگەت كارنە پكات نەستەكەوتىنكى ديار بەدەيەيەننەت، بەلام لەمەز زۆر ھەكە خۇيان لەمەمەمەي بەرەرسىارنەبوون نەيانكرد. واش لەمەتەي مە بۇ يەكەمەن جار چوومەتاو نەمە بەشەي غىراقى ژىر نەستەلاتى گوردەمە، كە كەمەك لە ۵ سال زىاتەرە، چەند دەولەتەكە كەزۆرەيەن پىشتەر بەشەنكى نىنەراتۆرىيەتە پەوخواەكەي شۆرەي بوون و لىنى جىبابوونەمە، ھەندەكەي شىيان تا رادەيەك لەناسىي ئارەراست و لەوقاسەمە نەزىكبوون، چوونەتاو نەتەمە يەكگرتوومەكەنەمە، كەچەي گورد نەكە ھەر خەمەنى ھىنانەدى دەولەتى سەرىخەخۇي زەھەتتەبوو بگەرە خەمەنى نۇتۇنۇمەيەكە راستەقەنە شىيان لەدەستەچوو. ئەنەتەت ەكە لەلەستەيەنەكەنەش چاۋدۇرىيان لە نەتەمە يەكگرتوومەكەنە نەيە، ئەمە سەركەردە كوردانەي لەراپەردودا بەداتە دالەنران، يان سەردن، يان راستەكۇرىيەكەي خۇيانىيان لەدەستە دا، ئەوانەي كەمايەشەن -لەسۇزگارنىكدا واسەمەزەنى چاكانەن ەناسەم و نۇرىشەم خۇشەدەوئەن -بەرنەنى و تالەبانى بوون، ئەوانەش پىندەچوو گىزەدى ئارەزوو بۇمارەكەيان بىوويەتەن كە قەتەكردنى خۇيانەمە بىگەوئەنى لىكەنەمەمە شىگەردەمەي ژىرانەي نەزىكترەن و دلسۇزاترەن يارەدەمەي خۇشەيان نەدەكرد. وای ئەنەت ھەرچەيەكە لەكوردستاندا نەبەيىنى، بەرەدەيەمەكى زۆر ھەستەيان بە ترەس و بىتەوانەي دەكرد. لەم بارىۇخەدا خەرىكە تورگيا -كەسەيرەكە لەمەدایە- دەيەتە ھىواي بىزوتتەمەي نەتەمەيى گورد، شەرىش نەكە بەمەئى چالاكى گەريلاكەنى "پەكەكە" ەمە كە ھەرچەنە ناستى شەپكەردىيان پۇچوومە، بەلكو چوئەكە نەستەلاتدارەنى تورگيا بەمەي كەبەرەمەر گورد دەيانكرد، سەبارەت بەجىايى پىنئاسەكەيان ھەستەيان دەبىزانەن كەلە مەژىبوو سەربىبوو.

شەمە دەرەگانەكە بەرەمەي لەشارى زاخۇي سەنورى غىراقەمە دەرچەم، پەزىشكىنكى تۇقەيوى گورد كەلەگەل رىكەلەۋىكى يارەمەتەمەي بىيانىدا نەيش دەكرد، لەدوكانەكە تەلەۋەنى مۇبىل فرۇشى تەنەشتە لوتقەل بەغداي شارەكەمە، لىمە نەزىكەۋەمە كەوتە قەسەكردن. زۆر دالەنباۋە لەمەي كەنەگە بەرەتتەمەمە بۇ شارى سەلەمانى ئەمە ھەلگەران و پۇلىسى غىراق دەيگەن. سەبارەت بەمەي كە داخۇ دەتەۋەن يارەمەتى بەدەمە بىلەن لەگەل مەندا كارەكەت تا لەغىراق دەرچەيت پەرسىياري لىندەكەردم؟ وىستەم تەنى بگەيەنم كە زۆر زەھەتە ئەمە نەمەريكەيانەي نەيش بۇ

نەركەسانەى دەپنەپەنابەر دەگەن پەزىلە ھىچ بەلگەيەكى مۆزگراوى مەن بىگەن. ئەمە قسانەم سوۋدىيان ئەبۇ، ۋەستەم بەزىزەمە دىۋانگەى بەدەمە دىۋان، بەتايىمەتى كەمەنچىگەر مەندىۋىۋوم، رەنگە بارمەكشەپ بەچاگى لىكە نەدەيەتەرە. شەتەنگى ۋەلەمگەندە باس نەكەرد كە خۇى نەمىزەنەت. پەنى ۋەبۇر ئەمە بىيانىيەكى دەستەگەتەرەمە رەنگە بەشەنۋەى قەسەگەندەكەشەمە زانەيىتەى مەن ئەمەرىكايەم ۋەستەتەتەى بەختى خۇى لەگەل مەندە تاقى بەكاتەرە. ۋەك ھەر كوردىنگى دى ۋەك كوناھەبارەك ئەبەردەم خەۋەندەنگى تەرەدە ۋەستەبۇ. ئەمە پەزىشكە بەپەنچەۋەنى زۆر كوردى تەرەدە كە بەدەزەپەى سالاڭى رەبەردىۋ ناسىيەۋومەن ۋە جا يان كۆزەن يان خەلەكۆزەگەن، كوردەك بۇرە نەمەۋىست بۇى.

مەمەلەرە ھەمان قاسمەلۋى بەرەدەرم بەمەھەتەرە كە سەرگەردەمەكى كوردى نەزەن بۇرە. رۇڭى ۱۲ ئەمەزى ۱۹۸۹ ئەمەزى پەنچەمە ئەپەرتەنەنگى شارى قەيەندە، بەمەستى ئەمە پەۋلەسە نەنەنەنەنى نەزەن كۆزە ۋەك دەرەستەنەكە ھەتەۋەنەلەى. پەۋلەنگى ۋەچەپەكە لەمەنەندە زۆر نەبۇر. گەشەتەۋە ئەمە پەرەمەى كە تەرەن لەۋەى مەندەى نەمەتۋە رەۋەلە پەمەنى بەرگەندەۋەى ئەمە ئاشەن لەگەل كۆرەمە نەزەنەكەندە ھەكەت. ئەمە لەمەزەپەستەندە زۆر ۋەدە بۇرە، كەچەى ۋەك تازە پەپەكەتەمەكە، دىۋەى دەرەگەستەنەۋەى ئەمە پەسەلەرەنەى تەلەمەنى بۇ ئەمە دەرەستەنەى پەنەۋەى كەنەنى ۱۹۸۸ ۋە كەنەنى دەرەمەى ۱۹۸۹ بۇى دەرەبۇر، بەرەمە مەرگە بەگەشەكە. ھەر دەرە پەزە پەشتەر لەمەنەۋە پەرسەيەكەى خەۋەدە، ئەمەنگەنە بە بۇنەى ۋەرگەتەى يەكەمە قەيزەى ۋەتە پەكەگەتەرەكەنەۋە بۇى دەرەنە، كە دەرەى چەمەدە سەلەكە بەمە بىيانەۋەى بە بەكەنەى گەلەۋەنگى ئەۋرەگەنەى مەرگەسەنە قەيزەمەن نەدەدەپە، قەپەكە ۋەسەكى سەكۆچەمەن تەرەۋەكەدە. بەكۆتەپەتەنەى جەنگە سەرە ئەمە بەرەرە پەشەۋەتەنەى بەمە ھەزەمە دەرەۋە كۆتەپەنەى پەنەنەنە. قاسمەلۋى پەرەمەى ئەۋرەنەنەى ئەمەرىكە لە بەمەدە دەرەۋە، سەبەرەتە بەمە پەشەنەكەدەنەى بەرەمەس بەمەكەدە دەرەنە، رەنگە ھەر ئەبەر ئەۋرەشەۋەپەتەى كەمەكە ھەمەۋ كوردەكەنى دى رەفەتەرى نەكەرەپەتە.

قاسمەلۋى تەرە رۇڭى خەلەكۆزەيەكەى سەرەمەكەرەۋەم، چەنگە تەكە كوردەۋە كە تەۋەنەمەكى ۋەى ھەپەتە بەزىزەمە ھەسەكەتە لەگەل ھەمەۋ ئەمە كەسانەى ھەۋەكەرەنە لەگەندە دەرەكە بەكەت. بەمەزى جەزى تەنگەشەتەنى كەرەپەرى تەۋەنەمە، بەرەمەتەى ۋە پەۋەندەيەكى چەكە لەگەل رۇڭەنەمەۋەسە ۋە سەسەمەدەرە ئەكەدەپەيەكەنى ئەمەرەۋە دەرەۋەشەدە ھەمەۋ، ئەمەش دەرەيەكەى پەرەكەتەى ۋەى دەرەۋەى كە ئەمەزەنەى ۋە ۋەچەلەن تەلەمەنى ۋە پەرەمەنەتەرە تازە پەپەكەتە كوردەكەنى تەرەكەدە نەبۇر. چەمەدە كوردەكە ئەمە يەكەلە ئەمەكەنەۋە كەلەكەنە ئەمە بەمە ئەمە پەرەگەمەكى سەسەنەنى بۇ ھەمەۋ كوردى دەرەنە، بەلەمە ئەمەزە تەنەى شەمەدەنگى كوردەۋە ھەپەى دى.

بەلێ ئێمەیان پەرەسەندنی پێوەندییەکیان بێت؟ یان بۆ ئەوەی ئێمە سیاسەتە سەرئەنگەوتووێ، خۆیان دابنێن کە سەدام حەسینی پێی لایەنرا، یان بۆ دامەزراندنی ناشتی نێوان عەرەبوو ئێسڕائیلییەکان بێت. یان بەشێکی ئەو رێککەوتنە رانەگەیەندراوەی ئێمە کە پێشتگێری عەرەبی بۆ گەرمەلۆلی بیابان پێی مسۆگەر کرا؟

ئینگلتون لەکۆتییەکیدا دیسانە دەلیت: "بەپێی ئەو زانیاریانەی لەبارەی رابردووی کوردەو دەیانزانین، دەبێت بیری وایبکەینەوه کە هەندێ جار کوردی ناو چیا دوروو پانتاییە دابراوەکان، ماوەیەکی کەم لەڕێ دەکرێن یان پشتگوێ دەخزێن، تا دیسانە دەبێستینەوه کە بەسوربوون یان کەتڵە رەقیبەوه، یان بە کارتێکردنی چەند کەسایەتیەکی بەسەرھانەکی مەھابادی ١٩٤٦ و کەسانی تری وچەیی نوێی کەلەوهی مەھاباد بێناگان، جوولەیان تێبکەینەوه". هیوام زۆربوو کە کوردی لاو دانائە پەجۆرێک لە جۆرەکان، بزرگاکردنی چەند شتیکیان لەپاشاوەی ئەو مەلە پێدەچوو باشیان بۆھاتبێت. لەباردایەت. بەلام کوردیکی زۆر تریسی ئەوەیان ھەبوو کەلەم نێکانەدا، ماوەیەکی تری چەوساندنەوه زۆرداری دەولەتانی دراوسێیان بۆدیتە ئارابو، ئەو دراوسێیانەی گەر لەھیچ شتیگدا کۆک نەبووبێت و بەشداری یەکتریان نەکردبێت ئەو لەقەھراوەتی کوردو ھەستی نەتەواییاندا کۆک و موو بەنێوانیشیاندا تاجێت. رەنگە رەشیبێی زیاد لەپێویست کوردی ھەو گەیانەدیت کەخۆناو، ئەمڕۆش ئێمەیت لە داھاتوودا ھەردەست بەرداریان دەبێت.

کەلەرۆانی تشرینی یەکەمی ١٩٩٦ دا لەواشتنۆن لەژۆری گەرە کاربەدەستیکی وەزارەتی دەرەو دانیشتیروم، یەم لەو دەکردەوه داخۆ ھەستی ئەو خەلکە باشە چی لەسوربوونی ئەم کاربەدەستە شارەزایی بەدەستدەھێن کە دەلیت ئەو چەترە ئاسمانییە لەپێناو پارێزگاری کورد دانراو، گەر وڵاتە یەکتەرەکان بێھێت بەھەر خۆشی بێت دەمێنێتەوه. ئەم دۆستە دیپلۆماتە پەجۆرێک باسی ھێزێ و کوردی دەکرد کە ھەر رێک وەک "لبنانی ئەوەتەکان" بێت، بەھەموو ئەو قوربەسەریانەی کەلەشەری توندوتیژو چەپەلی زۆرخایەنی و وڵاتانی خۆزەھەلەدا بەدیاردەکەوێت. بەلام لەبەرھۆیەک کەخۆش ئەمەزانی چییە، لەبۆچوونەکی ئینگلتۆن سەبارەت بەسەرھەلەنەوێکی تری کوردی، لەواوەی ئەمەنی پێشەیی خۆمدا، گوومانە ھەموو. پێشەکی ئەو خۆیەستیەیی پەیمانێزێکی چەلەدەکردوودا، داوای ئێمەردن دەکەم، چونکە بەدەل دەسەوت سەرھەلەنەوێکی تری کورد بێم تا ھەنگاو بەھەنگاو مێژووی خەباتیان بەھەمەو.

بەراۋىرەكەنلىك بەشى دەيىم

بەرجايى سەك

* "گەر پىشتەر نەمزانىيىت بۇچى"، گەلتوگۇزىيەكى نەھمەد چەلەبى. لەندەن. ۲۷ ئىيولۇسى ۱۹۹۵.
* "دوۋ مىليۇن دۇلار"، بەرزانىي تالەبىنى گەيشتەنە ئەمەلىي كە نىيەتى تىچۈرەنگەلى پىنكەمەيدىن و
ھەر يەكە مىليۇن دۇلار بىمىنىتەو كە واشتۇن دايىنى بىكات.

روشپار زىبارى. لەندەن ۲۷ ئىيولۇسى ۱۹۹۶.
* "بازىگەنلىتى ئەوتە قاچاخكەلى غىزلىق"، سالى ۱۹۹۶ چەندىن سەرچاۋەلى كورد دەستىگەرتى
رۇزنامەيان بە ۲۰۰۰۰-۱۵۰۰۰۰ دۇلار دەخەملەند، لە ۲۰ ئىيولۇسى يەكەمەلى ۱۹۹۶ دا
كارىيەدەستىكى بالادەستى وەزارەتى دەرەۋەلى ئەمەلىيەلىكەلى واشتۇن دى سى دەيگەياندە
۲۵۰۰۰۰ دۇلار.

* "گۇنى بۇ نامۇزگارى كەس راندەگەرت"، چەلەبى لەگەلتوگۇزىيەكى ۲۷ ئىيولۇسى ۱۹۹۵ دا پىنى
وتم: "بۇ چەند مانگەلىك تالەبەنەم ئەمەلىيەلىكەلى وورىيەدەگەردە كە واز لە سوۋن ئاۋن و سوگايەتە پىنكەرتى
مەسمەد بېيىت، بەلەم بۇسوردەو. پىشموت، خۇ ئەگەر ئىشەكەش باش نەھات، ئەمەلىيەلىكەلى ئىران تا
ئەمەلىيەلىكەلى نىشتەمانى تا سەر سەنور پادەمەرتى ھىچ يارمەتەيەكتە نادەت، ھەربۇنەۋەلى
بە تەلەۋەتى پىشتەيان پىبەبەستى.

* "رۇزنامەيەكى پارتى دىمەگەرتى كوردەستان و گەلتوگۇزىيەكى بەرزانىي پىليەتو" چاۋپىنكەرتىنىكى
زىبارى. لەندەن. ۲۱ ئىيولۇسى ۱۹۹۶.

* "دەۋلى پىشتەگەرتى لەسوپاى غىزلىق كەرت". ئەمەلىيەلىكەلى تانگەلى دۇ بە ھەلەزى
بەگەرتەنەزەن، دەك دوتەز دەرگەرت لە ۱۲ ئىيولۇسى ئامەرى شارى تەكرىتى شۇنىنى لەمەلىيەلىكەلى سەدام
ھەسەنەن جەنەشتەو، وى نىشانەدە كە كەردەلى ھەلەزى ھەلەزەنى تەمەزە كەمەلىزەن
ھاتتەو غىزەلەمە تەلەزى لىكەرتەو پەلانى بۇ دەرەزەدەو. وتوۋىزى جەلى لەنەنەن بەرزانىي
بەغداد لەمەلىيەلىكەلى پىشمەدە دەستى پىنكەرتەو. گەلتوگۇزىيەكى بەتەلەفۇن لەگەلى چەلەبەدە،
لەشەنەزەن دى سى. ۱۵ ئىيولۇسى ۱۹۹۶.

*"بەلگىن ۋە پەيمانەكان نووسرايىش بويىچە". سالى ۱۹۹۲ واشىنتون ھەرنى دا ھەربى سەركەردەى PDK, PUK ۋە يىلگات چەنە كۆنگرەى نىشتەمانى ھىزالەھە INC و سەكۈرەكوف، لەۋاى بىرەشتەنەۋى ئاپاگىيەكانى كىسەنچە بە بەرزانى ۋە: "ئىمە پىشتان بەرئادەين"، ھەر بۇ ئەر نىازەش بەيگەر بە نوسەن ھەمان پەيمانى دا. چاپىنگەرتنىكى زىنارنى. سەلاھەدىن. ۵ شىۋاتى ۱۹۹۶. "ئەلگۈز" كە كارىيەمەستنىكى زۇر بالادەستى ئەمەركايە، بەناشكرا دىۋاى لاپەردى سەدام ھەسەن دەكات، "لەيگ"

يىش پاراستنى كوردو شىمە دىۋاپات دەكاتەۋە. شايتەتتەكەى پاول ۋولفويەن، كەلەبەردەم كۆمىتەى پەيۋەندىيەكانى بەيئاننامەى ئەنجومەنى پىران بۇ كارۋارى خۇزەھەلاتى نەزىكە كۆمىتەى دىۋەمى باشۋورى ئاسىيائى ۱۹ ئەيلۋلى ۱۹۹۲ دايان.

*"سەكۈرەكوفنى خانەنشىنى ئۇستى"، بىروانە رۇژنامەى يۈزۈكى ۲۳ ئەيلۋلى ۱۹۹۶.

*"۳۰۰ تۇپ ... ھەتە". شايتەى "جۇن دۇچ" ئى پەريۋەبەرى CIA بىرامبەر كۆمىتەى تاييەتتى ھەرفلەگەن ئەنجومەنى پىران، لە ۱۹ ئەيلۋلى ۱۹۹۶ دا.

*"پەۋدەلەكە شەرتكى ئارخۇى كوردە"، بىروانە نوۋسەنەكەى Perry كەلە ۹ ئەيلۋلى ۱۹۹۶ دا International Herald Tribune دا باۋۇرەكەۋە.

*"قەسەمكى بىر بىنەما"، چاپىنگەرتنىكى مۇئەبەد يونس، لە ۶ شىۋاتى ۱۹۹۶ دا پىرى رەكەمەندەم كە چەندە سالىكە بۈۋ ئەمەركاييەكان بەلگىنى ئەۋەدىان دابو كە ئەر كوردەنەى كارىيان بۇ دەكەن لەكاتى پىئوسىستەدەريازيان بىكەن، كەچى بەلگىنەكەيان نەبەردەسەر.

*"لەۋ ئاپاگىتتەبە ھەستىيان بەشەرمەزلى نەدەكەد". سامى عەبەدولەھمان رايگەياند كە، پارتى دىمۇكراتى كوردەستان ئەۋەدى ئەلەۋچەكانى ئەۋەدا بويىۋ سەرىيە كۆنگرەى نىشتەمانى ھىزالى بويىۋ پىزگارىكەردەيۋىۋ، بەلام لەۋە بەرپەرس ئەۋەن كەلەناۋچەكانى تالەبەندە بويىۋ، مەبەست ھەرنىۋە ھەيلىكاۋەمە. كۆنگرەمەكى رۇژنامەگەرى. سەلاھەدىن. ۱۲ ئەيلۋلى ۱۹۹۶.

*"ئەرگەى بەرزان"، شايتەى پاول ۋولفويەن ئەبەردەم كۆمىتەى كارۋارى دەرەۋەى خۇزەھەلاتى نەزىكە و باشۋورى ئاسىيائى ئەنجومەنى پىرانى ۱۹ ئەيلۋلى ۱۹۹۶ دا دىۋىيان.

*"ئاشكەريە ھەرفلەگەن..." شايتەى دىۋىچ، بىرامبەر كۆمىتەى ھەرفلەگەن تاييەتتى ئەنجومەنى پىران.

*"ئەگەر پەريۋەسپارىتتى" بىروانە: International Herald, Sept. 12, 1996

*"MCC" شايتەى باسە چەندە سەركەردەمەكى بالادەستى PDK, PUK جيا بە جيا دىۋىياتيان ئەكەردەۋە كە MCC گەر لىزەمە لىۋى رۇلنىكى ھەبۋايەمە دەرۋى ھەردەۋەك سەرزەنىۋ

تالمانی - دیدایه، دیتوانی شهره‌گاولکهره‌که رابگری. چهند چارپینگه‌رتنیک له کوردستانی عیرلق شویاتی ۱۹۹۶.

"۵ ۷۹۵ ملیون دۆلار"، سالی مالی ۱۹۹۱، لسه نزیکی ۵۸۲ ملیونی یه‌کار هینلری، سال له‌وای سال کمتر ده‌کرایمه، بۆ سالی دولتر گه‌یشته ۷۱ ملیون و دولتریش لسانی ۱۹۹۶ دا هینلریه سهر ۲۲،۴ ملیون. به‌وانه لاپهره راستیی‌مکانی (۶۰/۹۶) ی وه‌کاله ی ولته یه‌گرتووهرگان بۆ پهره‌پندان جیهانی ۵ ی له‌یلولی ۱۹۹۶.

"۵ دامه‌زاندنی دۆ"، چارپینگه‌رتنیک زۆباری. لهنه‌ن. ۹ ی له‌یلولی ۱۹۹۶.

"۵ به‌شیوه‌یه‌که کهس به‌وای پینه‌کات پینی لسه‌ر نه‌وه دامه‌گرت". نه‌م لسه‌یه ی "تانسۆچیلر" له The New York Times ی ۲۱ ی له‌یلولی ۱۹۹۶ دا به‌ره‌هینلره.

"۵ زۆر سوکایه‌تییه"، راپۆرتی سهرنگه‌لوی لیپورنی نیو ده‌وله‌تی - (پیشیلنگردنی مالی مرۆ له کوردستانی عیرلای ده‌وی سالی ۱۹۹۱ ده‌وه).

"۵ لسه‌ر کورد قهران- جینۆساید" ده‌وی وورده‌بوونه‌وه له‌ر به‌لگه‌مانانه‌ی که‌له عیرلق گهران و بۆ ولته یه‌گرتووهرگان گوێزاندنه‌وه، ره‌نگه‌لوی "چاودیری مالی مرۆ- هیومان رایتس وۆچ" به‌ر هیوایه ی بۆ به‌دادا‌گاییدانی عیرلق له‌به‌رده‌م دادا‌گای ده‌وی نیو ده‌وله‌تی لاهایدا ده‌ستپیشخه‌ری قۆمه‌تی جینۆساید خسته‌نه‌سهر عیرلق بیته، پیوه‌ندی به‌ چهندین ه‌کومه‌ته‌وه کورد. به‌وانه به‌ره‌مه‌ریه‌مکانی - کپیته‌ت رۆت-سی به‌ره‌نوبه‌ری جینه‌جینکردن له‌ره‌نگه‌لوه‌که‌ن. ۲۰ ی له‌یلولی ۱۹۹۴.

"۵ شه‌ره‌و پیشیلنگردنه‌کانی مالی مرۆلمان"، چارپینگه‌رتنیک به‌رزانی. سه‌لاحه‌دین. ۱۳ ی شویاتی ۱۹۹۶.

"۵ به‌رزانی به‌یارمه‌تی سه‌دام هه‌موو کوردستانی هه‌لوشی"، به‌وانه The Daily Telegraph ی ۱۸ ی له‌یلولی ۱۹۹۶.

"۵ ئیگلتون... ده‌سانه‌وه ده‌لیته"، به‌وانه William Eagleton, Jr., The Kurdish Republic of 1946 London. Pp. 131-132.

ههواره‌ی به‌نیوه ناچلی مایهوه

که‌متر له ۱۸ مانگ به‌سەر رێبهندانه‌کە‌ی به‌ریزه‌به‌رایه‌تی کلێتۆندا رەت‌بوو تا سه‌دام حسین به‌ی سزا ئێشی خۆی له‌کووردستاندا بگات، پێده‌چوو له‌سالی ۱۹۹۸ دا سه‌دام شتی ناڕه‌وای دی بۆ وڵاته‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان یێنیه‌ته‌که‌یه‌وه. پاش ئێشه‌ چه‌په‌له‌که‌ی هه‌ولێری، که‌ که‌م و کوودی سیاسه‌تی به‌ریزه‌به‌رایه‌تییه‌که‌ی کلێتۆنی ده‌رخست، ده‌رکه‌وت واشنتۆن نایه‌وێت کارێکی سه‌ریازیانه‌ی شی‌او بۆ راست‌کردنه‌وه‌ی یاره‌که‌ بگات، ته‌نیا سه‌دام هه‌ر کاتی‌که‌ بیوستانیه‌ شتی‌کی سه‌یری ده‌کرد. ئه‌موو سه‌رحه‌م کاره‌ نا‌هه‌مووله‌کانی تریش له‌کووتای پێنه‌مینانه‌کە‌ی به‌وه‌شه‌وه بوو، نوێتریش که‌وتی له‌ سالی ۱۹۹۱ دا ۴۸ سه‌عات پێش کاتی خۆی شه‌ڕه‌که‌ی راگرت و سه‌دام حسینێ هێشته‌وه، دانی به‌ هه‌له‌یه‌ی خۆیدا نا. گه‌یوگرفته‌ راست‌ه‌وخۆکه‌ سه‌رمای سالی ۱۹۹۸ به‌دیاره‌که‌وت که‌چاوه‌ی‌ریگرده‌ ناز‌له‌که‌ی چه‌کی کیمیاوی و جوژه‌ چه‌که‌ کۆکوژمکانی دی عێراقی خسته‌ته‌وه‌وه. له‌مۆر شوێنی نوێیادا دوور نییه‌ له‌سه‌ر له‌جوژه‌ شتانه‌ جه‌نگ هه‌له‌گه‌یه‌ست، به‌تایبه‌تی که‌هه‌لکه‌ ترسان‌که‌کانی ئه‌و ناز‌له‌و له‌شه‌که‌نه‌یه‌ی له‌ناکامی کیمیا‌بارانه‌کە‌ی هه‌له‌به‌جدا به‌ویدا‌بوو، پاش ۱۰ سال سه‌یاره‌ت به‌زیانی سامناکی "بۆ‌ماوه‌-راسی" به‌کۆمه‌ڵ گه‌یه‌وه‌وه.

له‌هه‌ولێرێشی هه‌وێندا سه‌دام حسین که‌له‌لاوه‌ رنگای به‌ هه‌ره‌شه‌کانی له‌ناسانه‌وه‌ ئێدانه‌کە‌ی ئه‌مه‌ریکا و به‌ریتانیا ده‌دا، خۆی له‌چاره‌سه‌ره‌ مام نا‌وه‌ندییه‌که‌ی زستانی ئه‌توره‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کان به‌ریاز‌کرد، پێی به‌ چاوه‌ی‌رێش پشکینێش چه‌که‌دا کاری خۆیان بکه‌ن. به‌لام زۆری نه‌خایاند جاری‌کی دی پێی به‌زه‌ویدا دایه‌موو پشکینیه‌که‌ی راگرت‌وه‌وه. ئامانجی ئاشکرای بۆ‌له‌وه‌بوو که‌نه‌مێلێت سه‌یاره‌ت به‌چه‌مکی کۆکوژی هه‌میشه‌ ده‌نوکیان له‌سه‌ری بێت، ته‌نانه‌ت گه‌ر له‌و ئێنه‌پرسینه‌وه‌یه‌ که‌مازێ ئابوورییه‌که‌ی نه‌توره‌یه‌که‌گرتوو‌ه‌کانیشی بگرتایه‌ته‌وه‌ که‌سه‌ر به‌ته‌نیا زیانی بۆ هه‌لکی ئاسایی هه‌بوو، سه‌روهرێتی ته‌راوی عێراقیشی نواده‌خست. سه‌دام دوا‌ی ده‌یه‌گرده‌نی کوور له‌یه‌که‌تری، واشنتۆن له‌هه‌ندامه‌ خۆ‌ئا‌وابه‌یه‌کانی هه‌وایه‌مه‌یانی سالی ۱۹۹۰- ۱۹۹۱ ی پوسیای لێکه‌ده‌یه‌بوو، دۆسته‌ هه‌رمه‌که‌کانیشی که‌له‌و هه‌لوێسته‌ی له‌مه‌ریکا سه‌یاره‌ت به‌

هینشتنمەوی سەدام حەسێن، یان نەهینانە ژێرباری دۆستە ئیسرایلییە کە لە پرە قەمەکی تەواو بیزاریبوون.

گۆی پێنەدانی سەدام بە چارەسەری نەتەو یەگەرتووەکان و، ئەو قەیرانە سینکسەیی کلێتۆنی تیکەوتیوو، مەرجەکی چەند مانگێک دوا قەیرانە بەرێوەبەرایەتیەکی کلێتۆن یەکیبەنە دەهۆلی بۆ دەرکوتا، کەمەگر سەدام لەدوا رۆژدا پێی لەپشکنینکردن بگرتەو ئەوا نەمەریکا مافی خۆیەتی، گەر بەتەنیا شیوو سەریازیانە سزای عێراق بدات، بەلام کلێتۆن بەهۆی قەیرانەکیەو لەناست مەرجەکیدا تەواو شەرمەزاریبوو. جا چونکە واشنتۆن پشتگیری دونهی بۆکارە سەریازیانەکی پێکۆنەکیەو تا مەل بە سەدام بدات، سەبارەت بەلابردنی سەدام گێبێ گۆی. بەرێوەبەرایەتی ئەمەریکا لەوەدا گەرا کە زۆری بۆ پشکنەرەکانی نەتەو یەگەرتووەکان دەمینا خۆ لەسەردانی شوێنە بەگومانەکانی عێراق و سەردانە کوتوپرەکانیان دوورخەنەو. واشنتۆن ترسی ئەو بوو بەقەس زەکانی خۆیەو بێت، کە گواهی زیاتر چارەسەری سەریازیانەیی هەمەر بەلێنبوو گەر هەر بەلگەیکەیی بەرنامەیی چەکی لەدەخە بەردەستیکەوت ئەوا سزای بدات. چین و فەرەنسای روسیا کەلەسەرەتای ئەو سەلامدا بۆ بەرگریکردن لەسەدام یەکیان نەگرتوو، کەلەرقەو و پێداگرتەکی سەدام، با بۆ ماوەیەکی کەمیش بوو بێت لەنەنجومەنی ئاسایشدا بێسەنگی کەردن و، لەناست راگرتەسی واشنتۆنیشدا سەبارەت بەلابردنی گەمارۆکە نەستەپاچەبوون.

کە قەیرانەکی سالی ۱۹۹۸ جاریکی دی کەم بڕوایی بەسیاسیەتی گرتەو دووفاقییەکی واشنتۆن، سەبارەت بەدووری گەری هەردوو ئەولە بەنەرەتەکی عێراق و ئێران هینایە ئارەو، بێنی هیچ بەلگەیکەیی پێویست ئاشکرا کرابێت؟ بۆ یەکلەکردنەوی زیاتری نەستەپاچەییەکی ئەمەریکا ئەوەیوو کە روسەکان لەنەستەکاندا هیچ کاتێکیان لەپەیدا نەکردنەوی پێوەندی راستەوخۆی کوردی باکووری عێراقەو بەلێز ئەدا. هەلەرگەنەکی سالی ۱۹۹۷ی حەمەد خاتەمی سەزۆکی ئێران و هەولی ژێرانی بۆ نەهینتەنی تەریکەبوونی بەو لاتانی عەرەبەو، کە ماوەیەکی زۆریو ئێسان داڕێبوو و بەگێشکردنی ئەمەریکا بۆ دانوستان، گرتەو دووفاقییەکی پەگەست. (ئەو حوکەمی لەسالی ۱۹۹۷دا دادگایەکی ئەلمانیا داووی و تیایدا پەنجەیی بۆ سەزۆکی پێش خاتەمی راگێشاو کە بەماوکاری چەند بالادەستێکی تری ئێرانی و بەفرمانی ئەوان، لەچێشتخانەیکەیی بەرێندا چەند سەرکردەیکەیی کوردی ئێران خاڵەکوژکران و، بوو بەهۆی ناخۆکیەکی خراپ لەگەڵ ئەوروپای یەگەرتوودا، کەچی لەماوەی سالیگدا بالۆزە ئەوروپاییە کێشراوەکان گێرناوە بۆ تاران.) یاش بەخۆداچوونەویەکی کلێتۆن، خۆی لەسالی ۱۹۹۸دا هەولی چاگەرتەوی پێوەندی لەگەڵ ئێراندا دا.

سەرکەردە کۆردە دژ بە ھەیکەکانی عێراق، کەماوەیەک پێشتر میوانداریتی نمو بەرھەڵستکارە عێراقیانەیان کردبوو. کەواتە یەکلەکردنەوەکان وەک لایەنێکی گەرم بە پارە پشتیوانی دەکردن، بەلام کەلەرزستانی سالی ١٩٩٨دا بێ لەدەرشتنی ئەمریکە دیپلۆماتییەکانی ئەمریکاو خەڕگەردنەو سەربازییەکی تاوجەي کەنداری دەکرایەو، ئەوانە نمو بایەخمیان نەبوو. نەبوونیان بڕوایەکی وایان لای بێرانی ھێنابوو ناریو کە واشنتۆن ھێچ کاتیەک بێرستی بیری لەلابردنی سەدام ھسێن نەکردیئەو جێی سەر سوێمانە کە نمو شێوێی سیاسەتی واشنتۆن کەوتە بەر رەخنەي زۆری کۆمارییەکانەو، بەتایبەتی کاربەدەستەکانی بەرێزمبەراییەتی بووشەو، کەپێشەکی خۆیان بەرامبەر نمو سەراترێژ پێ سەر ئێشەبە بەرپرسیارن. جا چونکە ئێستا شەرمەزاریبوون کەوتبوونە نمو ئەو ئەو کۆنگرێسدا، بۆ نمو مەبەستە ١٠ ملیۆن دۆلار کۆبکەنەو.

بەرێزمبەراییەتی ئەمریکا بۆ نەهێشتنی رەخنەکانی سالی ھەڵبژاردن، لەمانگی ئەیلوولدا بانگەێشتی بەرزانی و تالەبانی بۆ واشنتۆن کرد تا رێکپێکپێکەن و لەمیزەکانی بەرێش ووریایان بکاتەر، کەلەوێنە دیلەکانی جەنگ پێکھێنرابوو بکەشیان نمو ئێرانداوو. لەم سەردانێاندا، کەمەر دووبارەکردنەوێکی سەردانەکی پێشوی سالی ١٩٩٢یانبوو زیاتریش واشنتۆنی دلخۆشەکرد، ھێچ کام لەدو سەرلەشکەرە کە باوەی بەی تریان نەبوو، دیارە کەروش لەدوژنایەتیە کۆنەکیانەو ھاتبوو، ھەردوولاشیان ھێچ بڕوایەکیان بەبەرێزمبەراییەتیەکی کەلتۆن نەبوو کە ھێچ شتێکی لەبارەي ھەردوولەو لاشارەو نەبوو.

ھەردوو سەرکەردەبو بەرێزمبەراییەتی ئەمریکاو مەترسیەکی ھاوبەشیان لەجۆری تۆلە سەندنەو بەسوێکی سەدام ھەبوو. سەرکەردەکانی کورد رابھاتبوون کە ھساب بۆ نالەباریش زەمانەتی ئەمریکا بکەن، بەلام دەشیانزانی ھەمووی ھەر پۆلەتە، وەک بەرزانییش روونیکردبوو، خۆ لەسەدام نرێکەردنەو چەند شەرمیش بێت ھەرلە تارادایە. لاری سەرکەردە کوردەکان، کەمەشی زۆری لەدوژنایەتیە بەرھەوایەکی نێوان خۆیانەو، لەباکووری عێراقیشدا کاریگەریتی بەدا بەجۆرێکبوو کەئازیزی لێیان ئەمریکا تاچاربێت بۆسەردانێکی دی واشنتۆن بانگەێشتیان بکات.

بەرزانی و تالەبانی چونکە بەنیاز نەبوون ئاکۆکیەکانیان بەلاوێن، لەسالی ١٩٩٧دا دەستیان بەشەڕ کردەو بەروش خۆیان لەباوەشی واتی دراوسێیان نا کە ھێچیشیان چارەیانیان نەدەوێست. تورکیا بۆ شەڕ رێزخایەنەکی دژە "بەکەکە" ھانی دانو، وەک پێشەي خۆی سوپاکەیی بۆ لولایی کوردستانی عێراق ناردەو. وڵاتە یەکلەکردنەوکانیش کەلەوشتەندا خۆی دەکاتە "کەمەي شەربەت"، بەرەوئەت بۆئەو خوتەیکە لەبارەبەرەو

سەدەم لە کوردستانی عێراقدا ئەوەندەى ھەموو کەتالەبانی واڤیکات دەست لە خۆبایەتییەکەى خۆى ھەلبەگرت و رینگاکەى بەرزانی بگرت، سەرەتای ١٩٩٨ ئێرەروى خۆى بۆ بەغدا نارد تا لەبەغدا بەجۆرنکى وا پەسوايان بکەن کە ھەلى کیمیای پێشوازيان لێبکات، ئەوەش وریاگردنەوێمەگى تری سەدەم ھەستە بۆ کوردەکان کە باشتەر وایە واز لەپەشێوى نانەوە بێنن.

بەلام ئەنیا ئازادەى کورد لەئەوروپادا، کەلەنێوان چەژنەکانى لەدایکبوون و سەری سالى ١٩٩٨دا پەرویدا، کاتێک ئەو ٢٠٠٠ کوردە ھەژەرى بەسەر نوو پاپۆزى ژەنگاویسەو، کە قاچاچەى لەتورکیاوە بۆى بەگرتەتەوون گەیشتنە ئیتالیا. چەند مانگێک بوو ناوەناوێک کۆچى کەم کەم بەرەو ئیتالیا ھەبوو، گەرەك وێستگەیکەى سەر رینگایان لێکردبوو تا کە گەیشتن خۆمانیان لەئەلمانیا و زەویە نەویەکانەو (ھۆلەندار بەلجیکا و لۆکسەمبورگ) بەکێشيان بکەن. بەلام بەم ژمارە زۆرەو بەپاپۆزى وا کە زیاد لەتوانای خۆى لەس - بارکەبێت، سەرئێچ و سۆزو قایلیتى کاربەدەستانى ئیتالیاى راگێشا. زۆریەى ئەمانە کوردی عێراق و ھەندیکیشیان کوردی ئێرانبوون کەلە دەست رۆژنەمەکان ھەلاتەبوون و عێراقیش ھەزى پێنەدەکردن، لەدوایرۆژى خۆیان و ولاتە پەرتەپەرتەگەى ئێوان سەرکەردە ئاکۆکەکانى خۆیان، ھىوا پرلەوپیوون. کوردەکان بۆ پەیداکردنى بەلگەنامەى ئەو و چارەبۆشیکردنى پۆلیس لەچوونەناو نەرجوونى تورکیایاندا، کەتالەمات پەستەر دەبوو، ئەوەندەیان پارەدایوو بەتەواوەتى شەگەتیبوو، پۆلەنەکەى دەولەتى تورکیاش بۆ ئاسانکردنى نەریازبوونى پەتایەرەکان، بە شێوەیەک ئۆلە سەندەنەوێمەگى باشبوو لەمکوردەکان، چونکە ئەم پەتایەرە گەر بۆماوەیەکیشت بێت ھەندى گەرفتیان بۆ ئەنقەرە پەیداکردبوو، ھانى ئەنۆن ئەنگ بەرگەردنەوێ چارەسەرنکى دادەورەنەى کێشەى کوردی، بەلام بەگوشارى ئەلمانیا ئیتالیاش زیاتر پێنى لەسەر یاسا پەتایەرەکانى خۆى داگرت.

سه دهی بیست و یه که مو کیتسه نالۆزه که ی کورد

بهدرکمرتنی سه دهی بیست و یه که مو کورد نه نه وه نه دهی هه بوو ئاههنگی بۆ سازیکات نهشتیکی چه سپاوی واشیان دهستگیربوو که چاره بوانی نوپوژنکی دئۆشکه ره ی نزیکسی لیوه بگرت. بارو نه خنکی ئاله بار بۆ کوردی ئیران و عیراق و سوریا له ئارادابوو، تمهیا له تهرکیادا نهیمیت که نیوهی هه موو کوردی تیا دا دهژی و تاکه و لاتنه له خانه خوینکاتی کوردا بهروالت دیموکراتی بیست، حکومت که ی به فراندنه سه سه پوهینه ره که ی عه بدولۆ ئوچلانی سه ره کی PKK ی شو بایستی سالی ١٩٩٩ بزووتنه ره که یانی زیاتر خسته پوو. نه و ژانیارییه که سه ی سه بهارت به جۆری هه له سوپاندنی دانگایه کردنه که ی و نه و هه لومهرجه سیاسیه ته مو مژو یانه ی به داویدا هاتن، به هه ج شۆبه یه که ی به روونی و به وێژدانیه وه په نه جیه یان بۆ نه و زۆرسته مه رانه گیشا که له مواره دوو رو نه ژۆده دا ده ره ق به کورد کرابوو.

له ئێراندا، هه رچه نه ده مه مه د خاته می له هه لپه ژێر نه که ی سالی ١٩٩٧ ی سه ره گایه تی حکومت دا، لایه نگه رکانیشی له هه لپه ژێر نه که ی نه نه جوه می یاسا دانانی سالی ١٣٧٠ دا سه ره کمرتنیکی هه ره یان به ده سه تهینا، به لām ده سه تۆیشته وانی پارێزگار خو لانی کۆماری ئیسلامی به لانی چا که سازیه که یان هه ره به کۆتگرایی هیشه مه، گه رگ نه وه نه شیان توانی زه مینه بۆ به خشیانی مافه کانی کورد خۆشبه گن، هه ره که ته نه ات نه شیانته وانی ئه و کارانه ش به نه سه ره که له قو لای نا خیا نه دا جیه گه رابوو.^(٧٠)

(٦٩) نو سه ره له هه ژمه رانی ٢٠٠٠ دا، نه م به شه ی سه بهارت به سه ره هاته کانی کوردی نه م دواییه بۆ نه م چاپه کوردیه نو سه ره له هه ج کام له مو چاپه لینگه زیه که نه دا نییه (وه ره گن) (٧٠) له ناو ئێراندا کورده نه ته ره یه که یان داوا که ریه یان بۆ خوه مو ختاری به ره موام له به ره کرابوو. زمانی کورده ش له خویندنی سه ره تایی و ئاره ندیدا به ده ده هه که رایی ما بۆ وه. به لām هه رچه نه یه بیست کۆماری ئیسلامی ره که ی دا وه کتیه به به یه خه که یان به زمانی کوردی به و سه رنه و له مۆژانه و را دیۆ ته له نه ژوینیدا کوردی به که ره ی نه نه ت. له سانی ٢٠٠٠ ییدا له زانکۆی کورده ستانی شاری سه نه دا، که زانکۆیه کی ده لته یه، به شه ی زمان و نه مه بیاتی کوردی به گه رنه مه، که ١٤٠٠ قو تایی تیا دا ده خوینن. بۆ یه که به جار له میژووی ها و چه ره یی ئێرانی ژنه ده سه ته لانی

لهسوریا دا دواى نهغووشییمهکى برژلخایه و ۳۰ سال دهسته لاتی په ما، له حوزمیرانى ۲۰۰۰ دا حافظ نهمه سمرى نایموو پښمکهى بؤ کوره بى لزمونه کهى به جینیش، تا پوربه پوروى چهند شتیک بیهلهوه کلهکیشی کورد بهایه ختن، به تایبمى که سوریاى کلیلى گوشارى سر دهولتى جووه. سمرۆکى کۆن، بهمۆى لىو هملو و نهغه لایانه دیدا تا کوپمکهى جینگای بگرتنموو دواى چهند مانگیک پښخوولنمو بهموو بهر هملو سمرنهکهوتوانه داندوستانى گڼرانهوى بهر زاییمهکى گولانهوه لهلیسرائیل چهشتى، که نیسرائیل ناچار بوو لىو "ناوچه نارامه" ى که یهکلايى لهباشووى لوباندا دروستیکردبوو، دیمنى زمبوونى کشانهوه بى سمریهرمکهى خوى بیښت. هر سهینانى بیانووهکى نیسرائیل کموون و ناشکرایه بهرامبر سوریهوونى چهکدرمکى حیزو لهمانگى مایسى ۲۰۰۰ دا درگسای پز چاوپیاخشاندهویهکى پچووه کردموه، کلهکشانهوه پسواکهى پښ چارمکه سدهویهکى نهمسریکى لیتنام دهچوو. دیاره دهشتى تمناعت زلهیزنکى وه نیسرائیل ناوچهکه، به چهکدرلنیکى و ابهرننرت که تمنا چمکى سووکیان همیئت (جا با لدهرموش پشتگى بگړن) لهمش گولانکاریه لهپورولمکانداو، دهیئت کوردو خغلکى تریش، له هر شوونیکه بڼ، لهکاتى ووردبوونموو چاوخشاندهوه بهمۆى سمرنهکهوتلهکى پښسوریا، پشقتى پیښهستى^(۷).

نایمولا دملېگرڼ لگونوو شارووانیمهکى کوردهستاندا همرهه لهسرتاسرى لېواندا کړا (بهلام پښ خۇپلاوون بهکوره نهمویمهکى نمر)، کاریمهسته نایمیکانیش چورنومسر پښمکهى شاهمنشاو کورده لوردانکایان وه بهرهمیارو خولارو له کوردهستاندا دایما.

(۷) کوردی سوریا کلهکشمهکانهوه لهپور دهسته لاتی بهصدان، جاروپار سزا لرونو بؤ همدن مهېستیش بهکارهیندرونو و تمناعت چهند جارنیکش خه لاکرون. همدن جار مولکدرلوتى زموو زاروشیان ل سمنرولنموو چهند جارنیکش تمناعت لهمولاتیش بیهریکرون، بهتایبمى لئاوچهى جزیرهى نزیک سنوردهکى خیرانو تورکىای بهنوت دهولمهند. سمرتا لهشمهکانهو هاولاتیشى له ۱۲۰۰۰ کورد سمنرولنموو (لم روتنه د ژمرهپان بهنیکى ۲۵۰۰۰ ددهنرت، که ژماره کورد لهسوریاو بهملیزو نیولک لهملیزلوه) دم کاره فاشیستانه زهقه بیهریکرنه به پلانیکى واکروه که کورد لئاوچهکدا نیښته ژورینه. ولس حوکمى حافظ نهمه د کامیتهى علمیههکى، بؤ سرکوتکرنه دېندانکهى "الخوان المسلمین" بهتوایانگهکى سنى، کهسرمتای هشتاکان بهچه هېرمشپان لهپښم دهکړد، دواى یارمى لىکورد کرد لىمالى ۱۹۹۰ دا کورد بهدانى سى نوښتهپان لهپهلهماندا خه لاکران. نهمه کوردی سوریا لى لمرى تورکيا بهکارهیمینا رښکاشى به PKK دا که بهتولوتى سوریا بهکارهیمینت و دهشتى پلعاى لېنانیشى بهرمو پورکرتنموو وه شوونیکى تارم بؤى دپارکرن، لمریش لهکاتیکدبوو کهمممو پارتیکى سیاسى کوردی له سوریا دپه سى لدههکړدبوو. بؤ نهمیشقتى همتى نهمووی کورد لهسوریا د هانى کوردهکى خوى دما

لەغیراڤدا ئەر سیاسەتە بېرئۆبەراییەتییەکی کەلتۆن لەسەری دەپوت، خۆی بییەوێت یان نا، هەمیشە بەباشە بۆ سەدام حەسین گەرئۆتەو، رێگاشی بۆ بەرزانی و تالەبانی خۆشکردووە کە لەسەر شەتەکانی نیوانیان ئەراییەتی یەکتەریکەن و پێوەندیشیان بە بەغدووە باشییت، ئەوەش لەکاتیئێکدا بە خۆیان لەژێر ئاسمانپارێزییەکی ئەمریکا دا حەشاردان، هەردوولا بەمشە پەرترکارەکی خۆیاندا دلتیا دەکات، بەرزانی و تالەبانی ملیان بۆئەو سیاسەتە داوە کە ئەمریکا لەسەنی ۱۹۹۸ دا رێگاوا شۆینی بۆ دیاریکردبوو، ئەویش هەر بۆئەندە دەستبەرداری شەپە خۆکوژییەکیان بێن، بەلام لەسەر دابەشکردنی دەیات (کە سەرچاوە سەرەکییەکی ئابلوو سەرئەمگرتووەکی ئەتەرە یەگرتووەکانە) هەر ئەویش لەسەرەتارە هاندەریکی شەپەکی پێشسوریا بوو، رێک ئەکەوتوو. واش بەپێچەوانەی ئەو ناپەوایی و بێتوانایییەکی کە لەدەبەشکردنی "ئەوت لەبێناو خۆرک" دا هەبە کە بەهەوایی لەگەڵ حکومەتی بەغدا یەغزالی دەست بەسەردا بەرئۆبەراییەت، ئەتەرە یەگرتووەکان لەکوردستاندا، بەبێ هیچ گێچەلیک سەدان ملیۆن دۆلار خەرجەکەن.

ئەر پارەیی گەزانی بۆ سەدان گوندو قوتابغانو ئەرکە ئەندروستیەکان دابەشکردووە، کە هەر هەمووی لەئۆیو دەستی پێکراوە، کاتیئە کە ئابلووکی ئەتەرە یەگرتووەکان، رێگا ئەدانی فێانی پارچەیی سێرئو ماشینی دیش بۆ ئەو چەند کارگە کوردیانی هەن کەمێک کەمبەزێتەرە باشتیشت دەبێت، ئەمانەت بۆ ئەو نامیزە ئەوت پالێو سەرەتایانەش کەمەیانە. ئەوەتە کوردی عێراق هەن یەگەمینجارە سەرپەرشتی ئەوتی خۆیان بکەن. بەلام ئەم بەرواڵت دەست بەسەرداگرتنە "حکومەت (ئێر بەزێرە ئۆستۆووەکی" کورد، دوا ۱۰ سالیئە بەسەر ئۆستۆووە چارەواننە کۆمەکیدا ئۆلۆژە دیارەکی خۆی پێ ئاشاردرێتەر. عێراق و ئاروستانیانی پێکەرە، بەهێچ جۆرێک سۆرربوونی خۆیان لەهەلکەوتنی یەگەمین دەرفەت بۆ کۆتایپێئێزانی ئەم ئەزموونە کورد ئاشارنەر. کورد لەغیراڤدا ئەوەندە بەرەنگاری "هاتنە کایە" رێئێکی تری عەرەبی سنی و دەکات کەپێ لەسەر یەگبوونی عێراق دابەزێت، ئەوەندە

کەچەنە پێزی PKK مو پێچە پێزی PKK مو کوردی سوریا هەردووە کە کردە بارەتی خۆی، کەلەوێش چارەنووسێک بوو لوبانی و لەئەستێنێیەکانیش بەشی خۆیانیا ئیادا هەبوو PKK مو دەستایەتی کوردەکانی سوریا، لەئۆکۆکییەکی لەسەر سوود وەرگرتنی ئۆکیا بەتەنیا لە ئۆیو پوت بۆ کۆتای سەر ئەتەرە بەکارهێنراوون. ئەم پێوەندییە وەک ئەمانەتێک بوو بەلام کە PKK چێر ئەمەدەوانی خەمسەر ئەکانی ئەسەر بەکات سوریا دەستبەرداری ئۆچلان بوو. دوا مەردنی ئەسەدیش هێشتا ئۆر ئۆو بۆئەو کە یەگەسەر یانێ داخۆ کورد لەژێر سایە دەستەلاتی بەشار ئەسەددا، یان دەستەلاتێکی سنی وادا کە ئەگەر رۆژێکی وابێتە پێشەو کاربەرە دەست، باریان باشتەرەبێت

بەرەنگارى سەدام ھىسەن و ھىزانە دەرھەق دەست پەيسەكەى نابىئەتە. داخۇ ئەگەر بارونۇخىنى واپىتە پىئەتە، ئەسەش لىزكە جەنگىيەكەنى ئەسەركە پارىزەنگارى كوردى ھىزانە ئەگەن؟ بەھەرھال، چۈنكە سوپاى تۈركىيا، كەنىمچە جىنگەرەوى دېموكراسىيىسى بولە رەبىرەتە، ئەسە دېموكراسىيەى شوۋىن ھىوايەكى گەورەى گۆپلەنگارىسى بولە، جا پۈولە باشتەربوۋىتە يان خراپەتە. وەك سالانى ئەسەت دەرمانەست تۈركىيا بەدەست گەنەئەيەكەنى تازەو بەرەتەبەرەتەيەكەنى بىتۈنەو پەرلەمانىكى ئەسەسپاۋە دەپنالاند، ئەسەسە ھەمەشەيە ھەمەكە كاردانەۋەيەكەنى ئەسە لایمەنە خراپەتە، شەپۈلەكى خەپەتەى ئەسەلەمانەى تەبادا ھاتۈتەكەيە، كەبۇدەست تىۋەردەن لەپىشى مەرى، بەرەو رەبەرەتە ئەسەركە چەكدارى ئەچىتە - با تارەنەكەش شارلەو پىتە، سالى ۱۹۹۷ كەمەلەزە تۈنەپەۋەكەنى ناۋ ھىزە سوپاىيەكەنى تۈركىيا، ئەجەدەن ئەسەكەنى سەركە وەزىرائى تۈركىيايان دۈرۈستەمە سالىكە دۈى ئەسەش ھىزەى رەلەھەكەيان دەرەست. زۆر ئەمە جۈزە كارتە كەلەۋەى ياساىيە نەپەۋەن، راستەخۇ بولە لاولەيەو بەستەربوۋەن كە ئەسەشە بىھىزەى كورد لەسالى ۱۹۸۱ە دەستەپىتەرد بولە، ھىناپەۋەى نەرلەو. ئەسەسە ھەمەشەيە بەھەى ئەسەپىتەلەنەى مال مەۋەۋە بولە كەلەھەمەو دۈنيادە ئەنگەى دابۇۋە كۈشتەى نادىارى ھەزەران كەس و پاكەتەكەنى ئەسەى بەكۆمەل، كەتە سالى ۱۹۹۶ سوپاى تۈركىيا و جەندەكەنى و ھەزەران جاشەى كورد بەتەۋى پەسەۋەى گۈندەۋە، ئەبە پارەتەلەكەن كوردەن و ھىزەى PKK يان لەگۆۋەپەنى جەنگەدە رەبەرەندە.

كەتەكە پارەتەلەكەنى PKK لەتەو تۈركىيادە رۇزەپەۋزەتە بەرەمە تەرىكى ئەچەۋەن نەپتە ھەكۈمەتى پەئەستەۋە كەتە خەلپەى كۈشتەى ئۈچەن خۇى، سەرەتەى ئەسەش بە تەقەنەمەكە دەستەپىتەرد كەلەبەردەم خاۋەۋە "پارەتەۋەكەى" شامەدا پەۋەدا، لە ئاشەكەربوۋەن پەسەيە بىتەمەكەى "سوسۈرۈك" ۋە پەردە لەپەۋەى ھەلەكەنى تەرى تۈركىيا بۆلەتەۋەردەنى ئۈچەن لائەرا. لەتەۋەرەستى مانكى لەپەۋەى ۱۹۹۸دە رۇمەنەل "ئەتەلە ئاتەس"ى سەركەردەى ھىزە زەمەنەيەكەنى تۈركىيا، كەتەكە مەۋەلەتى سەريازەنى لەنەكە سەۋەرى سۈرەۋە دەكەرد، رەبەرەتەۋەيەكەنى رەگەپەندە بەۋەى كەلەبەكە ئەسەرە ئارامى لەدەستە دەستەكەنە ھەمەشەيەكەى ھافز ئەسەد ئەمەنەتە و رەنگە "تۆلەى خۇى لەسۈرەيا بەكەۋە". نەپتە بەدەۋەى ئەسەدا رۇزەنەمە نەۋەسە ئەسەۋە پەرسە تۈنەپەۋەكەنى تۈركىيا ئەمەكەيان بۇ شام بەۋە بەھەزەتە دەكەرد كە (ئەگەر دىلەكەردن بەدەستەۋەدەنى ئۈچەن لەپەۋەى سەياسىيە زەھەمەتەسى) دەرەكە، يان ئەسەدە سەركەشەى بەدەگەكەردەنى ۋەتەكەتەۋە بەكە. دۈى چەندەن سەل رەنگە بەچالەكەى PKK و پەمەندەن بەدەستەپىتەنى، لەپە ئەسەدەلى دالە ئۈچەن بەبەندەكە دۈرۈرەيەۋە.

زەمبەرەكەى لەئوچلان درا سوگایەتى پینکردن بوو پسوایی گەورەتریشی لەدووات. دواى سەرەنلگرتنیکى ۱۵۲ رۆژنەى سەپرو سەمرە، كەتایدا بۆ شوینیکى تر دەگەر ئارامى تیا بگرت، رۆژ لەدواى رۆژ دامواتر دەبوو، ئوچلان چەند وولاتیکى کرد، لە پوسیاو (کەسەزک بۆریس یەلسن گوتی بەدواکاریمەكەى دۆماى پوسیا ئەدا تا وەك پەتاىەر وەرى بگرت) بۆ ئیتالیاو پاشان گەڕانەو بۆ پوسیاو ئەمجا هەولنیکى سەرنەگەوتووی نیشتمو لەهۆلەندار پاشتریش بۆ یۆنان و لەنەجامدا بۆ ئایرۆپی، کە لەوێو لە ۱۹۹۴ دایە لەلایەن دەستەبەك خەلك فېرنى خوێرى تورکیاوە، بەیاریدەى ئەمەریکا گێراو دەرمانخواردگرو دەمى بەستراو وەك قومات پەلەبەستگراو فېلمیشى گێراو پەفرۆكە بەروە تورکیا کرایەمو لەوێش لەریندانیکى پى پەنجەرەدا لە جزیرەى ئامیرلى نزیك ئەستەنب بەندکرا. ئەو فېلمەى کە رۆژنە بەردوا لە تەلەفزیۆنى تورکیاوە نیشاندەرا ئازۆرەیکى لەخۆبایى ۵ ۱/۵ ئارلەو هەستیکى خۆ بەزنەزانی نەتەوێیە تورکەکانیشى دەرپێی، لەناستی نەردەشدا کوردەکان لەخۆو، لەناو تورکیا و ئەرۆپای خۆرناو و خۆرەلاتى ئاوەراستدا نزیكەى ۲۰۰ شتیانگەرد کەهەندیکیان مردنى لینگەوتەو.

داهۆ راستى بێزارە گوتەپەرەكەى ئەسەد بەدەستبەردان لەو میوانە مائەدووى ماوەبەك لاى ماوەو چى بوویشت، ئەو راستییە هەر بەناداری دەمیشتەو. بە هەمەجۆر شیۆر حساب بۆ چەندین فاکتەر گراو، ئەم فاکتەرەش لەو هەرشە شارەراوەو دەستپێدەكە کە "بەرەى دۆوەمى" هاوێپەمانتیپەكەى تورکیا و ئیسرائیل هێنایە کایەو تا دەگاتە ئۆیوونەووى گوشارى ئەمەریکا و سەردانە یەك لەوا یەكەكانى حوسنى موبارەكى سەزۆكى میسر بۆ شام و بەردەوامى باپەخە پو لەزادیپەكەى كەواى دادەنا مەترەسى پەرەسەندنى مۆسڵمانە رادیکالیپەكانى ئاو تورکیا هەیه. لەلایەكى تریشەو بەشار ئەسەد بەردەوام دەیویست پەرەبالی جەمیلی مامى، كەئوچلانی لەناوچەكەدا دەپاراست، بكت. لەشامیشدا نۆرخدان بە PKK ە ساردبۆو، چونكە لاوژبوونەكەى پۆلى پەرە بەهێزەكەى دەست سوریای ئەهەشتیبو. لەسەرەو هەمووشییەو گەورەترین هۆى سەرسوڕمان لەهەموو دنیادا نو ۱۰ مانگ خۆلكاندەنى ئوچلان بوو بەئیتالیاو.

ئەو شارەزاو پەسپۆلەنى بەدووى کارەكانى ئوچلانەو دەچوون لە سێزۆو بۆیان دەرکەوتبوو كەئەو هەرگیز ناچیتە ژێر ئەو بارەى لەرینى پێشەووى شەردا سەركەرایەتى بكت، دەشیانزانی كە سەل بەسەل دواکاریپەكانى رۆدەچن، لەسەرەخۆی و فیدرائییەت و تەناست بەنۆتۆنمیشەو نەو سەتا هاتە سەر تەنیا مائى كەتووی و پەكارەهێنانى زەمانى كوردی، بەكۆتایهاتنى جەنگى ساردیش دەستبەردارى ماركسیزم بوو. هەرچەندە ئوچلان چەندین سال

كەسپىي كۆمەلگەسى پەرەپىندا، بەلام ئىرەش پىش ئىرگىدىكى سىرپىي وئىمىرە.
 دىرپىمىر كىمىمى سىرپىي لىر پىناسانى بىي ئىرەپىيە دىنگ بە خۇرناوا كىمىشنى
 نىرگى، ەمىر وىستەكىمى بوو رىلەنگىر ئىرگىياو موخاسىمىرگىنى ئىرە كىمىر لىرپى
 كىردىمىك. ئوچلان لىر دىومانگى پۇمىدا بەرەپىمىكى كىم وەك شۇپىشكىرپىكى ئاودىر
 سىرپىي خەلگى بەلەي خۇيدا بىدەستىنە. لىرپى ئىرەي زىاتىر بايەخ بەكىشەكى بىدات
 ئىرپىي خۇرناوا پىرپىرپى ئىر كىمىر خەمىيە بىگىرە كەلچەسەرگىنى شەپەكى نىوان
 تىرگىياو PKK دا ئاودى ەمىر لىر خۇزىك خىستەنەي بوو لىر تىرگىياو تەنەت وئى
 لىرپىمى كىمى داوا سىماسىمىكەنىشى ەنە. كەركەي لىر شىنپىرپىتپىرە نىرپىر كۇنە
 شۇپىشكىرپىتپىمىكى نەمىشت.

رەستپىمىكى ئوچلان و رەلەرىدەكە كەپىدەچىر بزانىت كىشەي PKK لىر شۇننىكەدا
 دىرپىت و باشىر شىتىكىش كەلەتەنەپىت بىرگەرگىنى زىانى خۇمىتى (ەمچەندە ئوچلان،
 بىتەپىمى لىرەداگىيىرەكەمىدا نىكولى لىرەكە كىمىزى و بىرپىت). ئىرە بىرەمىدا بىرپىمىرە
 ئىرە لىرەكەمىت كە ئوچلان ەمىر لىرپىتالپاوا شانىكەي بۇ ئىر شاپىتەندە ئامانە دىرەك
 كەلەنەزەپىرپى ۱۹۹۹دە لىرەمىم ۲ دىرەمى دانگى ئاساپىشى وئەكەدا لىسەر خۇي دى،
 ەمىرەك خەلگىش بىرپى لىدەكەمىرە قورسىرپى سىزا لىر كە كوشىتە (ئىستىنەلەي لىر سىل
 دىرپىشى ەمىر ەمەن بىرپىرپى).

بەمىرەل خەلگىكى ئۆرى تىرگىياو كىردە دىرپىمىكەنىش لىرەكە ئاپەوا سەختەكەنى
 PKK پىستىرپى. دىنپەنەنەكەي ئوچلان پىدەچىر بەرەپىك بىت بۇ ئازل بىرپىت، دىست
 ئاشىرەكەنە پىسەكەي وى دىگەمەندە كە ەنەنە لىرەچىرە و ئابىت لىقۇناغى ئايدەدا ەپىچ
 رۇلپىكى ەمىت، كىمىرەش چىرپىكى سىياسىيەنى واپە بۇ جىبەجىرەن دىلۇشت. لىم
 لىرەكەمىرەمىي ئوچلان كىردىكى ئۆرى و لىرەكە كاتىكە بىرپى لىر نەخە بىنەندەزەپە
 دىرەمىرە كە سىرپىمىمىكەنى PKK بەسەر زىانىيا ەنەبىرپى، پىست بىن (لىرپىش نەك
 بەكەلەختىنى ئوچلان لىشۇنە تاپىمىمىكەي خۇي كەنەكەمىكى نەنەپىمى كىردە، چىنەكە
 تەنەت كىرپىتپىرپى كەسسى كەمەلپىزىش ئاتەنەت نىكولى لىرەمىكە كە ئوچلان
 بىرپىتەمىكەي، كىشەي كىردە، كەمى بۇ لىر سەلە بەرەمى لىرپىرپىرپى، خىستۇتەوا ئا وئىشە
 بىرپىمىكەنى تىرگىيا. لىرەنەمەدا كىرەكەي رىگى بۇ دىنگى كەمىرەنەمى توندىرپى و زىاتىر
 مەنەپى كىردە كىردە، كەمى ئىرەي يەكپىنە لىرەدەلەوا، واتە كىمەت و سەرگىرپىمى
 PKK تۆمەنى ئاپەكى توندىرپىتپى بىرپىتەپال، گوىى لىرپىرپىت.

PKK بەدەلواى ئوچلان⁽²²⁾ دەلىل ھۆكۈمەتلىكى گۇرۇپپىسىنىڭ بۇ دەلەتتىكى خۇدۇ دانى. چا ئىگەر PKK نۆز بەرە پىچوڭ بويىتىمە، يان ئەشەمەيىت ئەزا قىسى ھەر لەسەر دەگىزىت. ئاگر لەتاو خۇلەمىشەمگەدا لىزەم ئەزى مەو. ئەم ئەندامانى PKK كەلەم بۇچوونى ھىزب لاياندابو، بەتايىمى ئەتوئىلى ھەزىل بەردەمەيىتى شەرىان دەدا، ئەگەرچى ئىشەمكىيان ئەشەزىشەبو. كاتىكە ئوچلان ئورگەتوئىمۇ لەتەملى جىگەرپىبو، ھەندەك لە چالاكەتلى پارتەك سەبارەت بە پەوايى وئەي سەگەمەك كەمەجۆرە مەكەچى ئارەمەوگەنى ئەتەمەيىت كەتەنە پەرسىيار، كاتىكەش ھەمەشەي بەردەمەيى شەرىان ئەمگەر بەمەي ئوچلان، ئەندەيى ئورگەش ھەنى ئەم جۆرە بەرگەيىسە دەدان. وئەش پارتەك لە ۸ ئايى ۱۹۹۹دەخەتەي چەمگەلەنەي بەشەنەيەمكى رەسسى رەگەرتو بايەخى بەكەرى سىياسىاندە، ئەتەمەيى ئەمەشە رەدەي تەلەپەيىتى ئەم باروئەخە زەمەيىيەي ئەنارادابو، ئەتەمەت بۇ سەگەتەزەن كەس ئەتەي كەخۇمەن بەدەلەم ئاشگەكەرد. ئوچلان يەكەلەنە فرەمەي ئاگرەستى رەگەياندە دەنگى ئەمەمە ئەتەش كەد كەمەشەتە بەدەل لەگەلەبەن - سەپەي ئورگەي ھەربە ۵۰۰ چەكەزەك بەرەمەي بە ۱۰۰۰۰ ۱۰ سەل پەشەتە دەيدەنەن - تە شەپ رەگەرتو بەرەمە بىكەكەنى دەرەمەي ئورگەيەن بەشەمە، كەپەندەچەت ئەو ئەتەق وئەزەيى مەبەستەبوئەي. لە ھەوئەي ۱۹۹۹دە ۱۶ كەدەيى سىياسى بەلەي PKK كەلەنەبەوئەي ھەتەق جىگەرپىبو، بەدەلواى ئوچلان خۇيان دابەنەستەمەي يەكەسەر گەزەن. لەكەنەي دەرەمەي ۲۰۰۰دە، ھەشەن كەلەك ئوئەل، ئەتەپەي پەيەمەزى ئورگەي، رەگەيەندە كە شەپ بەرەدەي سەدەي ۹۰ كەم بۆتەمە. ھەر بۇ دەلەكەرنەي كەمەلەزەمە تونەدەمەكەن، كە بەلەي ئەتەمە ئەمگەرەمە ئەمگەرەمە بونەيەن ھەمەو، پارتەك ئەتەمەت وئەشەي "گەزەمەنە" ئەي لەپەدە.

وئەش ئەتەپەي سەپەسەلار بەتەمەلەمەي پەوئەكەدەمە كەمەرەدە بۇ ئەتەپەرنەي دوا چەمگەلە رەلە ئەك بۇ دەرەستەنەگەن، بۆيەكەمەجەر ئەبەو كە شەپەنەگەزەكەن رەيەگەنەن كەتەكەي كۆمەري ھەزەلە دەرەستەبەيەمە رەگەي بەتەمەمەنەي سەپە داوە شۆپەشەكەنى پەشەو وئەستەو ئەيەدەي كەردە ھەر ھەمەوي ئەتەپەرنە، ئەرەيىش بۇ ئەمەي بۆلى دەرەزەفەرنەي بە - پەلەتە -

(22) ئوچلان بەم كەدەي زەمەنە ئەندەمەيى PKK كەيەمە كەزەكەمەزەمە كەلەدەبەو. تە سەتەن خۇيان ئەم ئاگرەكەنەي ئۆتەنەن، لەسەرەچوونى جۆرەجۆرى پەمەمەيەن ئەمەيەي كەرى سىياسەنەمە دەرەگەن، بەتەمە.

بەلەتە:

- Chris Kuschera: The Middle East, London, Mag 2000.
- Disary Inside PKK. Alasat 30 January 2000.
- L Express, 10 February 2000, (Kurdistan: l'autoite d Ocalan Conteste).

بەرمبەرە ئەمە گۆشارەى كەپنىشت بۇ لەسىڭدارەدانى ئوچلان پۈۈ لە زىادى بوۈ، خىستىيەتەلاۋە (سىرەتەى سالى دوۋەزىر حەكۈمەت فرمەنى لە سىڭدارەدانەكەى نارد بۇ دادىگەى مالى مەۋلى ئەرۋپا، كە رەنگە پىيادچۈرەنەكەى ئەۋرى ۲ سائىكە بىخايمەنىت).

بۇ نەگبەتى ئەمە شەتى بۇ ئوچلان باش بوۈ بۇ كوردى تۈركىيا ۋەك پىۋىست باش ئەمبۈ. بومەلەزەكە بوۈ بىيانۋىمكى ناياب بۇ حەكۈمەتەكەى ئەجەلەيد كە پەيمەنى لىيۈردنى گەشتى لەمەنگاۋمەركەنى PKK ۋ بەگەپ خىستىنى پارەى زۆر لەناۋچە كوردىيەكەنى خۇرەلات ۋ باشۋورى خۇرەلات، كەنەمىيان ئەگەپرايمەۋە بۇكاتى شۇرەكەى شىخ سەمەيدو ھەر لەمەشەۋە لەمىرەراۋبۇۋە، لەمىرخۇى بەرىتەرە، چۈنكە ھەرچىيەك ھەبۈر لەخۇرناۋاى تۈركىيادا بۇ ئىلەمۋامەنى بومەلەزەكە تەرخانكرا. حەكۈمەت، دۋاى ئەۋەى رادەيەك بۇ شەپ دانرا، جوتىسارە دوۋرخراۋەكانىشى بۇسەر جىنگەى خۇيان نەبەردەۋە. (دۋا رۇۋانى مەيسى ۲۰۰۰ سويا سالار رايەمەند كەۋمارەى ئەمە چالاكانەى كەنارى "تىۋرۇ"يان لىناۋو لە ۲۲۰۰ى سالى ۱۹۹۴مەۋ ۱۴۳۶ى سالى ۱۹۹۵مەۋ، لەسالى ۱۹۹۹دا كەمبۇتەرە بۇ ۴۸۸، لەمەكەمىن پىنج مانەى ھەزەرەى ئۇيۇدا بۇتە ۱۸). ئەندامە كوردەكانى پەرلەمان يەككىيەنە ئابدۇلى خۇيان بەرامبەر بەخۇگىنكەرنى حەكۈمەت ئىشاندەدا چۈنكە پارەى بۇ ئاۋەدانكەرنەۋەى دابىن ئەدەكەرد. كارەمەستە تۈركەكانىش كەلەناۋچە ئاناسايەكاندا مەبۈنەۋە، لەمكاردا ھىچ پەلەيەكەيان ئەمبۈ. چاچۈنكە يارمەتى زۆرى حەكۈمەت بەسەر ئارچەكەدا دانەبارىنرا پارە بەگەپ خىستەكەى خەلەكەكەش ھىندەنەبوۈ، ئاۋەدانكەرنەۋەى ۲۰۰۰ گۈندى كەۋلەكراۋ كەدەبۋا سوپا بىكەرايە، چاچكەردنى زەۋى و زەرى ئاۋچەكە كەۋەبوۋى مەكەلە مەۋر سالات ۋ سارۋەلى دى ھىچسى نەبرايسەر. بەلام دىخۇ دانەۋەى ئەمە زىانائەى شەپ ئەك ھەر پىشتگۈنىستىنى ئاۋەدانكەرنەۋەى ئاۋچەكە، ئا دەيان سالى تىرىش لەمەرنامەى حەكۈمەتەدا دەپنىت؟ دىخۇ دەست بۇ ھىچ دىرۇ نەكەردن بەلاى ئەمە حەكۈمەتەى كەپنىشتا بەھىۋايە ئەمە چەندىن مەيۇن كوردەى بەرە خۇرناۋاى ۋلات ھەۋتەۋون خارمەۋى مانەۋە ئەكەن، كەنەۋى راستىيەننى ھىشتا خەلەكى تىرىشان بەدۈر دەكەنىت، بەجىن نەينىت؟ بىگۈمان ئەمە پىشتگۈنىخىستەنە يارىدەى ئەۋان دەدات كەبۇچۈنەكەى ئۇۋال بىنەنسەر، كەنەۋىش تۈلەننەۋەى كوردە بەۋەى بەشى زۇرران لەۋلاتى باۋو باپىريانەۋە رەگۈۋىزىن.

ئەگەر شىتەك ھەپنىت لەۋمەپچىت نەخشەيەك بۇ ھاندەنى لەنقەرە دانرايەننىت، كەلە پىنشاۋ چارەسەركەرنى كىشەى كوردە دەست بەچاكسازى دەزگاكانى بەكات، ئەۋا بەريارەكەى كانۋنى يەكەمى سالى ۱۹۹۹ى يەككىتى ئەرۋپا، كە ئەگەر تۈركىيا ۋاز لە سىياسەتە كۇنەكەى بەپنىت ئەۋا سەرمەراى تۇسارە ئاھەۋارەكەى سالى مەۋلى، چارىكى دى ۋەك ئەندەمەكى پەلىۋور

ۋەرىگېرىتسە. ۋاتە يەڭگۈرتۈۋەتكەن ئىسرىگاش، كە دۋاي چاۋپۇشنىڭ لىتۋامارە بىلەنلە سەلەنلەرلۈكەننى پادەي سەتمەۋ فاشىستىيەتە ھېچكار ئالۋزەكەي ئىنقىرە، ھېچ كات لە بايەخدان بەخۋاستەكەننى تۈركىيا بېئۇز ئايىت، ئەم كارەي يەڭگىنى ئىئورپاي پىنخۇشېۋ (بەئىنۈمەيرايەتنى كىلتۇن، لىئالى ۱۹۹۷)دە تۈندى گوشارى خىستېۋوۋ سىر يەڭگىنى ئىئورپا تا چاۋنەك بەئەتكرىنەۋەي ئىندامىتى تۈركىيادا بىشىنىتقەۋە. ئىۋ پاداشدەنەۋەيەي واشنۇن بۇ ئىنقىرەي ئىندامى ئاتۇ، لىبرى ئاردىنى سىريازەكەننى بوۋ بۇ بۇسنىۋ تىرلەنگىردىنى بىنگە ئاسسانىيەكەي خۇرناۋاي تۈركىياۋو لىشەرى داھاتۋى كۇسۇقۇي بەھارى ۱۹۹۹. - بىنگۈسان - بىنگاشى بەغۇزەكە جەنگىيەكەننى ۋاتە يەڭگۈرتۈۋەتكەن دا كەمبەكەي نەنجەرىك بۇ پارىزگارىكرىنى كوردى عىزاق بەگارىمىنىت!!^(۷۳)

بىزارەكەي يەڭگىنى ئىئورپا بەلەي كوردەۋە، بۇ ماۋەيەكەي دى چاۋپۇشنىنى ئىۋ "بېئىۋەيرەيە" بوۋ كە بەرمەيەر بە تۈركىيا لىئارادىۋو، ۋاتە لىئاكەي تاقىكرىنەۋەۋە، ۋەك ھىۋايەكەي ئاشكرابىئەت جارىكى تىرىش(سىرەپاي لىۋاۋە دورو لىرىزەي كارەنپەرۋاكەننى تىيادا مەيسىر دابىۋىن) بىدىتە تارەنپار . بەلام لەخۇبايىيەتنى تۈركەكەن بەردە كەزىزان لەيەكەتنى ئىئورپا دەگىرد چاۋ بەئەتكرىنەۋەكەننى پىنخۇشۋياندا بىشىنىتقەۋە، ھەستىكى نەتەرەيى تۈند پەۋى ۋاي

۱) ^(۷۳) ھەلۋىستى بەئىۋەيرايەتنى ئىسرىكا بۇ بەرگۈرىكەن لەتۈركىيا مېند نامەردانىبوۋ. كەنكۈلى لىۋوۋنى ھېچ جۈرە ئەگۈنچارەيەكەي سىياسەتنى ئىسرىكا ئەگىرد لەچۈنە شىر لەگەل كۇسۇقىيەكەندا، كە لىۋچارى پاكشاۋكرىنى رەگەزئانە ھاتېۋىن، كەچى ھېچ ئاپەزايىيەكەي لىمەمان كارى تۈركىيادا كەلەگەل كوردە دىگىرد نىشان نەمەدا. لە ۱۶ ئىسسانى ۱۹۹۹دەلە لىگەرىەي بۇرۇمانكرىنى سىرىياۋ سوپاي سىرىي ئاۋ كۇسۇقۇدا، ۋەزەرنى لىرەۋەي ئىسرىكا بەئەلەيەكە مەستى بە شىرەۋەزى كورد كە "جىمىس رۇبىن"ى قەسەگىرى پەسسانىيان بلىت: "تۈركىيا ۋاتىكى دىئوكرىسىيە ھەرنى چارەسەرنىكى ئاشتايەننى كېشەي كورد نەدات، تۈركىيا ۋەك ئەندامىنىكى ئاتۇ پەمەيچ جۈزىك نەخزۈلەتە ئاۋ ھەرنى بەبەرنامە بۇ پاكشاۋكرىنى مەدەنىيە لىسەپا چەكان يان ۋىزانكرىنى بەكۈملى مەلەكانىيان ۋەككەكەنىيانى ۋاگۇزىزايىت، بەرەدكرىنەكە سىراپا ئاپەۋەيە" بېئىۋەيرەيە ئۇمارە كۈنەكەننى ئىنقىرەدا لىرەمەكرىت كە كوردىۋ خەلگى ئا كوردىش ھەقلىانە لە گەرنى تۈركىيا بۇ چارەسەرنىكى ئاشتايەننى كېشەي كورد "سولەيىن بەگارىمىنىنى" نەخزۈلەتەۋە "سىرنەچى شارەزايانى زامان رادەكېشەيت، چۈنكە ھېچ پىرسىارنىكى تىرى ۋاي بەردەدا نەماۋەۋە كە "ھەلۋىكى بەبەرنامە"ى سالانى رابىرۋو مېندە سىرەكوتېۋوبىت كەمەي ھەلۋىكى دى پىۋىست نەيىت. چا ئەگەر ئەمانە ھەمۋى گەمە بەزىمان كورد بىت، ئەۋا بەبەرنامە كە سەزۋە كىلتۇن بۇ خۇي ھەرنى خۇبەدوركرىنى لىپەرسىارنىكى پەر لىپەرسۋايى، سىمبارەت بەلدەلارەيە نىيىنەيەكەي سالى ۱۹۹۸لەگەل مۇنىكا لىۋىسكىدا بەۋە دىيەۋە كە ۋەلەمەكەي پىنشىتى بۇ ماناۋى ۋوشە IS ى نىنگىلەينى بو جۈرەبىت كەلەتەرەدا ھاتۋە

لاپیدا کردن که وک هر لایمئیک سمرکی تری دامزاندنی کۆماره‌که‌ی بمریزایی ۸۰ سال تادمهات پتووتر دهبوو، بۆیان دابین نهمکۆرت . له‌ودهمارگه‌یه له‌ناخ چه‌سپاووی تورک، که‌مه‌ندیکه جار وایان پێشبین نهمکرد میانیه‌کان به‌چه‌ای نزم پێیاندا له‌هولسن و دهمست له‌کاروبارانه‌وه وهرده‌هن، ده‌گه‌سه‌ پوو، جۆره‌ مەترسییه‌کی واششیان لای سمرۆک و کاربه‌ده‌ستانی له‌روپا دێنایه‌ ناراه که‌پێیان وابێت، به‌رله‌ پرودانی گۆڕانکارییه‌کی وا له‌تورکیادا، تا له‌دیارده‌ پێوستانه‌ی که‌مه‌بێت له‌یه‌که‌مین ئەندامێکی نادایان و فاشیدا هه‌بن له‌ریک‌مۆت و شایانی ئەندامی‌تی بێت، ماوه‌یه‌کی هه‌جگار زۆری بووت. هه‌موو هه‌نگاوێکی به‌رمو‌پێشه‌وه‌ چوونی تورکیا دوو هه‌نگاو گه‌ڕانه‌وه‌ی به‌هوادا دیت .

له‌داخی له‌و سهر‌دانه‌ی چه‌ند ئێزدراوێکی یه‌کێتی له‌روپا بۆ لای چه‌ند کوردێکی دیارو ناسراو، وک له‌و کاربه‌ده‌ستانه‌ی له‌ریگه‌ی هه‌لبژاردنه‌وه‌ گه‌یشتبوو نه‌ پله‌و پایه‌ که‌یان، یان به‌ند کراوه‌ سیاسیه‌ی بالاده‌سته‌کانی وک له‌یلا زانا، کار به‌ده‌سته‌کانی تورکیا، هه‌ردوا به‌ه‌وای به‌ریاره‌که‌ی یه‌کێتی له‌روپا، سمرۆکی شارموانی دیار به‌کۆر دوشاری تری کوردیان له‌کاتێکدا گه‌رت که‌قینه‌به‌ریه‌تی کوردو له‌روپا یه‌سه‌کان وکۆ یه‌ک به‌گه‌یه‌نێت. شه‌م کارانه‌ ته‌نانه‌ت لای به‌ریزه‌به‌ریه‌تییه‌که‌ی کللتۆنێشه‌وه‌ کاردانه‌وه‌یه‌کی گشتی هه‌تیایه‌ ناراه.

"هارولد گۆنجو کۆ"ی وه‌زیری مالی مرۆقی به‌ریزه‌به‌ریه‌تییه‌که‌ی، که‌ تورک‌کان په‌خه‌نی خۆ تێه‌له‌قورتاندن و دهمست له‌کار وهر‌دانیان لێده‌گه‌رت ده‌لێت که‌ له‌وه‌خۆی "له‌گه‌رتنه‌کان پامابوو کاری زۆریشیان تێک‌کرد". "جۆهانس سو‌یۆدا"ی سه‌ربه‌په‌رله‌مانی له‌سهر‌وپاش، زیاتر نا‌مانه‌که‌مه‌ پێکێت و ده‌لێت: "راسه‌تییه‌که‌ی تورکیا به‌م لێشانه‌ی خۆپا‌وته‌که‌ی به‌رمو نه‌مان ده‌بات. زۆر که‌س له‌تورکیا هه‌ن نایانه‌وێت تورکیا بیه‌ته‌ ئەندام له‌یه‌کێتی له‌روپادا"⁽⁷⁴⁾.

هه‌ر له‌و کاتانه‌شه‌وه‌ له‌ناوچه‌ کوردیه‌یه‌کاندا له‌زگاکانی مالی مرۆف به‌هه‌جگاری کلۆم کران و ئەندامانی پارسی "هادیپ"یش له‌سه‌ر به‌یروپا به‌ندکران. په‌رله‌مانتاره‌کانیش، که‌ کو‌توهرانه‌ سه‌ردانی بنگه‌ پۆلیسییه‌یه‌کانیان کردبوو که‌ره‌سه‌ی نازارو ئەشکه‌نجه‌دانی له‌و بنگانه‌مان راکه‌ یاندو ناشکراکرد. به‌شێکی راپۆرتی کۆمیتیه‌یه‌کی په‌رله‌مانتاره‌کان، به‌به‌ه‌نگه‌ی ته‌واوه‌وه‌ بۆ پێشێلکردنه‌ به‌یروپاوه‌که‌ی مالی مرۆف ته‌رخانه‌کراوو. سه‌ری سالی نوێ، که‌ نه‌و‌رۆزی پێده‌وتریت، کۆماری تورکیا، بۆ رێگه‌رتن له‌کوردیه‌کان تا به‌جه‌ژنی نه‌ته‌وه‌یه‌ی خۆیانی دانه‌نێن، له‌سالی

(74) به‌پێی نیویورک تایمز ۲۲ی هه‌واتی ۲۰۰۰ سمرۆکی شارموانییه‌کان له‌ماوه‌ی هه‌فته‌یه‌که‌دا نازاد کران به‌لام تۆمه‌تیان خرایه‌پالو سه‌ره‌نوێش له‌هه‌وێنه‌کانی خۆیاندا دامه‌زرێنه‌وه‌. که‌چه‌ی له‌سه‌ر په‌روسته‌ کۆنه‌که‌ی "که‌مالیزم"، هه‌نگاره‌ بۆ پێشه‌رمو دیوان بۆ ده‌وه‌، چه‌ند سمرۆک شارموانییه‌کی کورد، به‌چه‌ند بیانوویه‌کی په‌روپوچه‌وه‌، بۆ به‌شداریکردن له‌سیمی‌نارێکه‌دا پشی سه‌هرکردنی واشتۆنێان پێنه‌را

نەوڕۆزدا کوردییە پشووێ پەسەمی، لەو مانگی نازاردا هەر قەدەغەمکرا، شوێش بەو بیاننۆی
 کەبیتی W ی ووشەی NOWROZ لەزمانی تورکیدا نییەو هەر NEVROZ کە بەتورکی
 کرولی ناوی پشووکەمە رنگای پێدەدرێت، لەوێشاندانێکی توڕەو سەرسۆزەهێنەر لەناوچە
 کوردییەکاندا (کەلە نێرانیشدا بوودەدات) کرا.

[illegible]

ئازانىيت⁽⁷⁵⁾ بەلەم دەنگ دايىرو قىسەلەرۈ بەچەرگە، ئەسەش نۇر بەدەگەن لەزىيانى گىشتى تۈركىيادا بەرگۈندەكەۋىت. سانى ۱۹۹۹ كە وتى: "يەككە لە گىرغەكەنى ئەم وولاتە ئەۋەيە كەمەچ كەسكە مەلەكەچى ياسا نىيە" وتىشى: "ئەگەر نىيە دەستورمان مەبىت ئەۋا پىنۋىستە بەپىنى ياسا پىزى لىنگىرىن" و ئەبىت تۈركىيا "ئەستۈرۈ ياساكانى بگۈرۈت ئا شان بەشەنى بەنەما سەرەككەكەنى دۇنيا ۋەستىتەۋە" و سوۋرۈۋ لەۋەي "ئەبىت كۆت لەسەر ئازادى بېرۈا ھەلبەگىرۈت و پىنۋىستە ياسا پەۋاكەشەن پاك بگىرۈتەۋە"، بەۋقسانەي ھەستى خەنكىكى بىشۋمارى بەلەي خۇيدا راكىشا.

سىزۈر لەۋ و تەيەيدا كە بەۋنەي دەستەلات ۋەرگىرۈتەكەيەۋە داي، وتى: تۈركىيا ئەبىت ۋاز لەۋ شتەنە بەپىنۋىت كە "لەئىشى ھكۈمەتنىكى پۇلىس ئاسا بەپىت"، لەۋەش تۈندىرۈۋ پىندەچىت كەمالىزە تۈندىرۈۋەكەن كە مەترىسيان لەدەيدە فرەلەيەنپىيەكەي ھەۋو، كە چەند رۇڭك دۋاي سۈيۈندۈرۈلەنكەي بەدىار بەگەۋىت، بەتايەت خالەكەنى ۲۱۲۸ى تايەت بە سزادەنى بېرۈا، لاڭبات. بەلەي سەرچەم خەنكى تۈركىيا ۋۇر بە تايەتەش بەلەي كۈرەۋە، شىۋەي دىمۇكراسى دەزگا خۇرلاۋايەكەنىش تاكە پىگايە كە بۇ ۋۇنە ئەندامى لەيەكەتتى ئەرۋاپادا پىنۋىستە بېگىرۈتەۋە، لەۋىش ئەك جىيەجىكەرنى كەپىگايەكەي سەختى دورۈرۈزۈ پەر لە خەپكەبەرە. لەدىارەكەر كۈردەك پەۋرۈنەۋە ئۈۋىنىكى بىيانى كەسەرى لەۋناۋە دەدا، وتىۋو: "لەنە لەۋمەزىاتەر ئاترسىلۈن، لەمە زىاتەر چىم لىدەكەن؟" دەشى ۋابىت، بەلەم ئەم قەسە ئازايانە ئەۋەندە پەي نەكرد، كە داۋايان لىكرد ناۋى خۇي پىلۋىت⁽⁷⁶⁾

⁽⁷⁵⁾ "مادىلەن ئۇلەيەت" ى ۋەزىرى دەرۋەي ئەمەرىكا، بەر لە ھەلبەزەدەكەي بەسەرۈك كۇمار. لەسەر خۋانىنىكى پەسسى كەۋتۈۋە تەنەشتىيەۋە ناچارماۋو جىنگاى خۇي بگۈرۈت، ئەۋەش ۋايكرد كەدالەۋەر بەتۈۋىيەكەۋە شۈنەكە بەجىيەپىلۋىت.

⁽⁷⁶⁾ "رۇل سترىت جورنال" ى ۱۵ى ئازلىرى ۲۰۰۰.

- Adamson, David. *The Kurdish War*. London, 1964.
- Alam, Asadollah. *The Shah and I: The Confidential Diary of Iran's Royal Court, 1969 - 1977*. New York, 1992.
- Amnesty International, *Getting Away with Murder: Political Killings and 'Disappearances' in the 1990s*. London, 1990.
- _____. *Human Rights Abuses in Iraqi Kurdistan Since 1991*. London, 1995.
- _____. *Iraq: Human Rights Violations Since the Uprising*. London, 1991.
- _____. *Iraq: The Need for Further United Nations Action to Protect Human Rights*. London 1991.
- _____. *Turkey: Brutal and Systematic Abuse of Human Rights*. London 1989.
- Bell, Gertrude. *The Desert and The Sown*. London, 1907.
- Black, Ian, and Benny Morris. *Israel's Secret War: The Untold Story of Israeli Intelligence*. London, 1991.
- Bois, Thomas. *The Kurds*. Beirut, 1965.
- Bulloch, John, and Harvey Morris. *No Friends but the Mountains: The Tragic History of the Kurds*. New York, 1992.
- Chaliand, Gerard. *A people Without a Country*. London, 1989, and Brooklyn, 1993.
- "Civil War in Iraq." Committee on Foreign Relations, United States Senate, Staff Report, 1991.
- Cockburn, Andrew, and Leslie Cockburn. *Dangerous Liaison: The Inside Story of the U.S.-Israeli Covert Relationship*. New York 1992.
- Dersimi, Nouri. *Le Dersim dans l'histoire du Kurdistan*. Aleppo, 1952.
- Driver, G. R. *Kurds and Kurdistan*. Mount Carmel, 1919.
- Eagleton, William, Jr. *An Introduction to Kurdish Rugs and other Weavings*. Buckhurst, Essex, England, 1998.
- _____. *The Kurdish Republic of 1946*. London, 1963.
- Edmonds, C.J. *Kurds, Turks and Arabs: Politics, Travel and Research in Northeast Iraq, 1919-1952*. London, 1957.
- Farouk-Shuglett, Marion, and Peter Shuglett. *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*. London, 1987 and 1990.
- Fromkin, David. *A Peace to End All Peace: The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*. New York, 1989.
- Gaibrath, Peter W. 'The United States and the Kurds.' Remarks delivered to the H. John Heinz III School of Public Policy and Management, Pittsburgh, November 5, 1992.
- Ghazeeb, Edmund. *The Kurdish Question in Iraq*. Syracuse, 1981.

- Ghassamlou, Abdul Rahman. *Kurdistan and the Kurds*. London, 1980.
- Gordon, Michael, and Bernard E. Trainor. *The Generals' War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf*. Boston and New York, 1995.
- Gunter, Michael. *The Kurds in Turkey*. Boulder, Colorado, 1990.
- _____. *The Kurds of Iraq: Tragedy and Hope*. New York, 1992.
- Hamilton, Archibald M. *Road Through Kurdistan*. London, 1937.
- Hay, W. R. *Two Years in Kurdistan*. London, 1921.
- Hourani, Albert. *A History of the Arab Peoples*. Cambridge, Massachusetts, 1992.
- Howell, Wilson N. 'The Soviet Union and the Kurds: A Study of a National Minority.' Unpublished Ph.D. thesis, University of Virginia, 1965.
- Human Rights Watch. 'Bureaucracy of Repression: The Iraqi Government in Its Own Words.' New York, 1994.
- _____. 'Landmines: A Deadly Legacy.' New York, 1993.
- _____. 'Inoontournable Turquie.' *Les Cahiers de l'Orient*. Paris, 1993.
- Izady, Mehrdad R. *The Kurds: A Concise Handbook*. Washington and London, 1992.
- Kaplan, Robert D. *The Romance of an American Elite*. New York, 1992.
- al-Khalil, Samir. *Republic of Fear*. London and New York, 1990.
- Kimche, David. *The last Option-After Nasser, Arafat and Saddam Hussein: The Quest for Peace in the Middle East*. London, 1991.
- Kinnane, Derek. *The Kurds and Kurdistan*. London, 1964.
- Kinross, Lord. *Atatürk: The Rebirth of a Nation*. London, 1964.
- Kutschera, C. *Le Mouvement national kurde*. Paris, 1979.
- Laurie, Thomas. *Dr. Grant and the Mountain Nestorians*. Boston, 1853.
- Lowry, Heath W. *The Story Behind Ambassador Morgenthau's Story*. Istanbul, 1990.
- Makiya, Kanan (Samir al-Khalil). *Cruelty and Silence: War, Tyranny, Uprising and the Arab World*. New York, 1993.
- Mauries, Rene. *Le Kurdistan ou la mort*. Paris, 1967.
- McDowall, David. *The Kurds: A Nation Denied*. London, 1992.
- _____. *A Modern History of the Kurds*. London, 1996.
- Middle East Watch. 'The Anfal Campaign in Iraqi Kurdistan: The Destruction of Koreme.' 1993.
- _____. 'Endless Torment: The 1991 Uprising in Iraq and Its Aftermath.' 1992.

- _____. 'Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds.' New York, 1993.
- _____. 'Hidden Death: Land Mines and Civilian Casualties in Iraqi Kurdistan.' October 1992.
- _____. 'Human Rights in Iraq.' 1990.
- _____. 'Kurds Massacred: Turkish Forces Kill Scores of Peaceful Demonstrators.' 1992
- _____. 'Unquiet Graves: The Search for the Disappeared in Iraqi Kurdistan.' 1992.
- More, Christiane. *Les Kurdes aujourd'hui: Mouvement nationale et parns politiques*. Paris, 1984.
- Morgenthau, Henry. *Ambassador Morgenthau's Story*. Garden City, New York, 1918
- National Security Archive. 'Iran 1977-1980.' Previously classified documents from Department of State and other government agencies.
- Nikitine, Basile. *Les Kurdes: Etude sociologique et historique*. Paris, 1956.
- Othman, Siyaman. 'Contribution historique a l'etude du Parti Demokrati Kurdistan-i- Iraq 1946-1970.' Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris, 1985.
- Pelletiere, Stephen C. *The Kurds: An Unstable Element in the Gulf*. Boulder and London, 1984.
- Pichon, Jens. *Les Origines orientales de la guerre: 1921, le partage du Proche Orient*. Paris, 1938.
- Raviv, Dan, and Yossi Melman. *Every Spy a Prince: The Complete History of Israel's Intelligence Community*. Boston, 1991.
- Reza. *Les Chants brules*. Bern, 1995
- Roosevelt, Archie. *For Lust of knowing: Memoirs of an Intelligence officer*. Boston, 1988.
- Roux, Georg. *Ancient Iraq*. London, 1964.
- Safire, William. *Safire's Washington*. New York, 1980.
- Safrastian, Arshka. *Kurds and Kurdistan*. London, 1948.
- Schmidt, Dana Adams. *Journey Among Brave Men*. Boston, 1964.
- Sciolino, Elaine. *The Outlaw State: Saddam Hussein's Quest for Power and the Gulf Crisis*. New York, 1991.
- Shawcross, William. *Shah's Last Ride: The Fate of an Ally*. New York and London, 1988.
- Soane, Ely Bannister. *To Mesopotamia and Kurdistan in Disguise*. London, 1912. 2nd edition, 1926.

- Stark, Freya. *Letters: Vol. I, The Furnace and the Coup, 1914-1930*, London, 1974. Vol. II, *The Open Door, 1930-1935*, London, 1975.
- Sykes, Mark. *The Caliph's Last Heritage: The History of the Turkish Empire*. New York, 1973, rpt. of 1915 London edition.
- _____. 'The Kurdish Tribes of the Ottoman Empire.' *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, vol. XXXVIII, January 28, 1908.
- Thesiger, Wilfred. *Desert, Marsh and Mountain: The World of a Nomad*. London, 1979.
- Trollope, Anthony. *Can You Forgive Her?* London, 1882.
- Trukey Human Rights Report, 1994. Ankara, September 1995.
- United Nations, Economic and Social Council, report on Human Rights in Iraq, 1992, 1993, 1994.
- United Nations, General Assembly, Situation of Human Rights in Iraq, Max van der Stoep, Special Rapporteur to the Commission of Human Rights, 1991, 1992, 1993..
- van Bruinessen, Martin. *Agha, Sheikh, and State*. Utrecht University, 1978.
- Westlake, Bruce. *The Arab Bureau: British Policy in the Middle East, 1916-1920*. University Park, Pennsylvania, 1992.
- Winstone, H.V.F. *Gertrude Bell*. New York, 1978.
- Xenophon. *The Persian Expedition*. Trans. Jeremy Antrich and Stephen Usher. Exeter, Engoland, 1978.
- Zaza, Nourredine. *Ma Vie de Kurde*. Geneva, 1993.

سوپاس و پېژانين

له م کاره ماندا ماړه ی ساژ و نیونکه چمند کسینک نژرمان پښوه ماندوو بوون بویه پر بهدل سوپاسی هر هموویان دهگین بهتاییمتی:

-لنندامانی هرودو خیزان کمدلسوزانه شو ماړه یه بهدنگمانهوه هاتن و شرکی نژریان بؤ کښطاین .

-برای بهرینز عیدولقادر نهکشېمندی که به پمیداکردنی کؤمپیوترو دانسانی بهرناصو هرپیتویستییمکی ترییموه یمکبینه بهدنگمانهوه بوو .

-کاک نازله مچیددی وهرگنېر لمرنکخراوی یارمقیسدری پمنا بهرانی شاری دینلفت Vluchtelingen werk Delft وړنکخراوهکه، چونکه بهرلهووی کؤمپیترمان همنیت بؤ چمند مانگینه ژووری وهرگنېرهانی پنکخراوهکهو کؤمپیتریان بؤ دابینکریډن تا بهشینکی کارهکهمانی پی تایپیکمین .

خمسرو شالی و صالح محمد نهمین

